

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BÖLÜMÜ**

**AFGANİSTAN'DA DEVLET İNŞASI SÜRECİNDE
SAVAŞ AĞALARI İLE İŞBİRLİĞİ**

DOKTORA TEZİ

**Hazırlayan
Oktay BİNGÖL**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Haydar ÇAKMAK**

Ankara-2012

ONAY

Oktay BİNGÖL tarafından hazırlanan "Afganistan'da Devlet İnşası Sürecinde Savaş Ağaları ile İşbirliği" başlıklı bu çalışma, 19.07.2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Haydar ÇAKMAK (Başkan)

Doç. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

Doç. Dr. Ertan BEŞE

Doç. Dr. Mustafa Nail ALKAN

Doç. Dr. Soyalp TAMÇELİK

ÖNSÖZ

Bu tez, 11 Eylül 2001 saldırılarıyla uluslararası kamuoyunun dikkatini çekene kadar, 1989'da Sovyetlerin işgalini sonlandırarak geri çekilmesi sonrası kendi başına soyutlanmış bir şekilde kalmış, ara sıra da “Taliban” ve “Mücahit” terimleriyle anımsanan Afganistan'ın 10 yıllık devlet inşa sürecine farklı bir açıdan bakmayı amaçlamaktadır.

2001'den itibaren Afganistan'da ortaya çıkan gelişmeleri görev gereği raporlardan ve çeşitli kaynaklardan takip ederken, 2008-2009 yılları arasında yeni Afgan ordu ve polis teşkilatından sorumlu NATO direktörü olarak bir yıl Afganistan'da hareketli bir ortamda görev yapma fırsatı buldum. Afganistan'ın nasıl başarısızlığa sürüklendiği ve 2001 sonrası devlet inşasının başarısı ve zorluklarını yerinde görme ve inceleme imkânının yanında, uluslararası ve ulusal aktörleri gözlemleme, özellikle yeni inşa edilen devlet kurumları içerisinde yer alan yerel aktörleri tanıma ayrılacağını da kazandım. Bu fırsat ve ayrıcalık aynı zamanda bu tezin konusunun da ortaya çıkmasını sağladı.

Bu tezin hazırlığı, yaşanan bazı zorluklar ve sınırlamalardan çok, Afganistan özelinde tarihin yüzlerce yıl derinliklerine giderek bugüne ait izleri sürmeyi; Afgan toplumunun kendi coğrafyası, jeopolitiği ve emperyalist güçler ve komşuları ile etkileşimini keşfetmeyi; başarısız devlet, devlet inşası ve savaş ağalığı gibi oldukça yeni kavramları özümsemeyi kapsayan çekici bir yön taşımaktadır.

Tezin konusu ve varsayımına temel teşkil eden “savaşa ağalığı” (Warlord), uluslararası akademik çevrelerde yoğun olarak tartışılmasına rağmen, Türkiye'de yaygın kullanımı olmayan bir terimdir. Bunda başarısız devletler ve devlet inşası konusunda kuramsal çalışmaların yetersizliğinin de etkisi vardır. Tezde “savaş ağalı” terimi, kişileri niteleyen olumsuz bir özellikten ziyade başarısız devletler bağlamında ortaya çıkan bir çeşit yerel liderliğin, çatışma ve istikrar pencerelerinden bakarak yeniden kavramsallaştırılmasıyla ilişkilidir. Terim, kişilerin şahsiyetleri hakkında herhangi bir anlam taşımamaktadır. Gerçekte, uluslararası akademik

evrelerde savaş ağası olarak nitelenen ve bu tezde incelemeye konu edinen yerel liderlerin önemli bir bölümü, Sovyet işgali ve Taliban yönetimine karşı direnişten dolayı kendi toplumlarında birer kahraman olarak görülmektedir. Bu noktada haklarının teslim edilmesi gerekmektedir.

Benim için keyifli ve çekici bir dönemin ailem için sıkıntılı olduğunun tabii ki farkındayım. Asıl zveri, biricik hayat arkadaşım Birgl'ndr. Sabrı, anlayışı ve desteği için minnet borçluyum.

Kızım Hande, Lise iki ğrencisi... Kendisinin desteğe gereksinim duyduğu dönemde babasına yardım etti, anlayış gösterdi, sık sık boynuma sarılarak omzumdaki yükü azalttı. Hande'yi sımsıkı kucaklıyorum.

Bölüm başkanım ve danışmanım Prof. Dr. Haydar ÇAKMAK'a sadece bu tezin hazırlanmasında değil, tüm doktora programındaki destek ve katkılarından dolayı teşekkür ediyorum.

Ayrıca tez hazırlık aşamasında yönlendirme ve katkılarıyla destek sağlayan Prof. Dr. Oya AKGNEN ve Prof. Dr. Cemalettin TAşKIRAN'a şükranlarımı sunuyorum.

İki değerli dostumun emeklerini unutmam zordur. Kıymetli arkadaşım Vahit LEBLEBİCİ, İngilizce kaynaklardan çevirilerde ve bölümlerin gözden geçirilmesinde çok önemli destek sağladı. Kendisine teşekkür ediyorum.

Sn. Hikmet ALTINKAYNAK, her dakikasının çok kıymetli olduğunu bildiğim zamanının önemli bir bölümünü bu tezin gözden geçirilmesine ayırdı. Değerli dostuma minnet duygularımla teşekkür ediyorum.

Oktay BİNGÖL, Ankara, 2012

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK OLARAK BAŞARISIZ DEVLETLER VE DEVLET İNŞASI

1.1. BAŞARISIZ DEVLETLER.....	8
1.1.1. Terim Sorunu ve Kırılganlık.....	8
1.1.2. Kırılganlıkla İlgili Terimler Yelpazesi.....	14
1.1.2.1. Zayıf Devletler-Kriz Devletleri.....	14
1.1.2.2. Başarısız Devletler.....	15
1.1.2.3. Çökmüş Devletler.....	16
1.1.3. Devletlerin Kırılganlığı ve Başarısızlığının Nedenleri.....	18
1.1.3.1. Tarihsel Bağlam.....	18
1.1.3.2. Kırılganlığın Nedenleri ve Özellikleri.....	22
1.1.3.2.1. Yapısal ve Ekonomik Faktörler.....	23
1.1.3.2.2. Toplumsal Faktörler ve Kırılganlığın Toplumsal Bağlamı.....	28
1.1.3.2.3. Uluslararası Faktörler.....	29
1.1.3.2.4. Diğer Faktörler.....	32
1.1.4.Çökmüş, Başarısız ve Zayıf Devletlerin Belirlenmesi.....	33
1.1.5. Başarısız Devletlerin Sonuçları.....	36
1.2. BAŞARISIZ DEVLETLERİN YENİDEN İNŞASI.....	39
1.2.1. Terimler Arası Farklar ve Benzerlikler: Ulus inşası, Devlet İnşası, Barış İnşası.....	41
1.2.2. Devlet İnşası İçin Kuramsal Yaklaşımlar.....	46
1.2.3. İşlevsel Alanlardaki Boşlukların Doldurulması: Meşruiyet ve Otorite.....	52

1.2.4. Güvenliğin Sağlanması.....	62
1.3. MEŞRUIYET, OTORİTE VE GÜVENLİK TESİSİNDE SAVAŞ AĞALARI İLE İŞBİRLİĞİ	
1.3.1. Savaş Ağalığı-Kavramsal Tartışma.....	68
1.3.2. Savaş Ağalarının Başarısız Devletlerde Ortaya Çıkışı.....	71
1.3.3. Savaş Ağaları ve Barış: Bozucu Sorunu.....	74
1.3.4. Uluslararası Aktörleri Savaş Ağaları ile İşbirliğine Zorlayan Nedenler.....	80
1.3.5. Savaş Ağaları ile İşbirliğinin Sonuçları.....	82
1.4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	85

İKİNCİ BÖLÜM

AFGANİSTAN'DA DEVLETİN ÇÖKMESİ

2.1. AFGANİSTAN TARİHİNİN DEVLETİN ÇÖKMESİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ.....	87
2.1.1. İslam Öncesi Dönem.....	87
2.1.2. İslam'ın Yayılması.....	89
2.1.3. Ahmet Şah, Dürrani İmparatorluğu ve “Büyük Oyun”.....	91
2.1.4. Emanullah Han, Bağımsızlık ve Modernleşme Çabaları.....	96
2.1.5. Muhammed Zahir Şah (1933-1973)	99
2.1.6. Zahir Şah Dönemi Modernleşme Çabaları (1953-1973).....	101
2.1.7. İlk Afgan Cumhuriyeti, Sovyet işgali, Komünizm ve Ayaklanma.....	105
2.1.8. Mücahitlerin Yönetimi (1992-1994).....	109
2.1.9. Taliban Dönemi (1994-2001).....	111
2.1.10. ABD Harekatı ve Devlet İnşası.....	115
2.1.11. Sonuç ve Değerlendirme.....	116
2.2. AFGANİSTAN'IN COĞRAFİ VE TOPLUMSAL YAPISININ ÇÖKÜŞE YOL AÇAN ÖZELLİKLERİ	
2.2.1. Coğrafi Yapı.....	118
2.2.2. Jeopolitik Konum ve Büyük Güçlerin Mücadelesi.....	122

	v
2.2.3. Komşuları.....	126
2.2.4. Nüfus ve Yerleşim.....	136
2.2.5. Etnik ve Aşiret Yapısı.....	137
2.2.6. Dini Yapı.....	145
2.2.7. Afganistan'ın Çöküş Öncesi Politik Ekonomisi.....	148
2.3. AFGAN DEVLETİNİN ÇÖKMESİNİN NEDENLERİ.....	153
2.3.1. Coğrafya ve Jeopolitiğin Etkileri.....	153
2.3.2. Sınırların ve Komşuların Etkileri.....	155
2.3.3. Afgan Toplumundaki Keskin Etnik ve Aşiret Farklılıkları.....	156
2.3.4. Radikal İslam.....	158
2.3.5. İkincil Savaş Ekonomisinin ve Savaş Ağalarının Etkileri.....	159
2.3.6. Sonuç.....	160

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AFGANİSTAN'DA 2001 SONRASI DEVLET İNŞASI

3.1. 2001 SONRASI DEVLET İNŞASININ GENEL ÇERÇEVESİ.....	164
3.1.1. Bonn Anlaşması Esasları ve Uluslararası Toplumun Tamamlayıcı Faaliyetleri.....	166
3.1.2. Bonn Anlaşması Sonrası Devlet İnşa Sürecinin Yapı..... Taşları.....	174
3.1.2.1. 2006 Londra Konferansı ve Afganistan Sözleşmesi..	174
3.1.2.2. Afganistan Ulusal Kalkınma Stratejisi (ANDS).....	175
3.1.2.3. NATO Zirve Toplantıları.....	176
3.1.2.4. Bağış Konferansları.....	178
3.1.2.5. Kabil Süreci.....	179
3.1.3. Afganistan'da Devlet İnşa Sürecini Desteklemek İçin Kurulan Fonlar ve Koordinasyon Yapıları.....	182
3.1.4. Devlet İnşa Sürecinde Yer Alan Uluslararası Aktörler.....	185
3.2. SİYASİ YENİDEN YAPILANMA MEŞRUIYET VE OTORİTE TESİSİ	
3.2.1. Geçici ve Geçiş Yönetimleri.....	194

3.2.2. Anayasa ve Yeni Afgan Devleti.....	196
3.2.3. Seçimler.....	199
3.2.4. Merkezi Hükümet Kurumları ve Yerel Yönetimler.....	204
3.2.5. Yargı reformu.....	209
3.3. GÜVENLİK BOYUTU.....	211
3.3.1. ABD ve NATO Harekatı.....	213
3.3.1.1. 2001-2003 Dönemi.....	214
3.3.1.2. 2003-2007 Dönemi.....	215
3.3.1.3. 2007-2009 Dönemi.....	216
3.3.1.4. 2009-2011 Dönemi.....	217
3.3.1.5. Güvenlik Boyutundaki Başarısızlığın Nedenleri.....	220
3.3.2. Silahsızlandırma, Terhis Etme, Topluma Kazandırma (DDR) Programı.....	222
3.3.3. Afgan Ulusal Ordusu (ANA) Teşkili.....	226
3.3.4. Afgan Ulusal Polisi (ANP) Teşkili.....	230
3.3.5. Uyuşturucu ile Mücadele.....	235
3.4. YENİDEN İNŞA VE KALKINMA.....	236
3.5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	239

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

2001 SONRASI DEVLET İNŞA SÜRECİNDE SAVAŞ AĞALARININ ROLÜ

4.1. AFGANİSTAN'DA SAVAŞ AĞALIĞI.....	243
4.1.1. Afganistan'da Savaş Ağalığının Ortaya Çıkışı.....	243
4.1.2. Taliban Sonrası Dönemde Savaş Ağalarının Dönüşü.....	247
4.1.3. Afgan Savaş Ağaları Gerçekten Savaş Ağaları mıdır?.....	251
4.1.4. Afgan Savaş Ağalarının Model Yapıları ve Farklı Tipleri.....	255
4.1.5. İşbirlikçi Bozucu Rolünü Benimseyen Savaş Ağaları.....	260
4.1.6. Sonuç ve Değerlendirme.....	262
4.2. İŞBİRLİKÇİ SAVAŞ AĞALARI.....	263
4.2.1. Genel.....	263
4.2.2. Abdül Raşit Dostum.....	266

4.2.3. İsmail Han.....	269
4.2.4. Kasım Fehim.....	272
4.2.5. Muhammet Ata.....	273
4.2.6. Gül Ağa Şerzai.....	274
4.2.7. Abdül Resül Sayyaf.....	275
4.2.8. Paşa Han Zardan.....	276
4.3. SAVAŞ AĞALARI İLE İŞBİRLİĞİNİN DEVLET İNŞA SÜRECİNDE YARATTIĞI SORUNLAR.....	277
4.3.1. Devletin Meşruiyetine ve Otorite Tesisine Etkileri.....	277
4.3.1.1. Genel Asayişin Bozulmasına Yönelik Faaliyetler.....	278
4.3.1.2. Demokratik Siyasi Süreci Engelleme.....	280
4.3.1.3. Demokratik Reformların Uygulanmasına Direnç Gösterme.....	284
4.3.1.4. Yerel Beyliklerin Devam Ettirilmesi.....	285
4.3.2. Güvenlik Zafiyetine Etkileri.....	288
4.3.2.1. Savaş Ağaları Arasındaki Çatışmalar.....	289
4.3.2.2. Güvenlik Sektörü Reformu Sürecine Olumsuz Etkiler	293
4.3.2.3. Silahsızlandırma, Terhis Etme ve Topluma Kazandırma (DDR) Programlarına Direnç Gösterilmesi.....	294
4.3.2.4. Yasa Dışı Silahlı Grupların Dağıtılmasına (DIAG) Direnç Gösterilmesi.....	296
4.3.2.5. Afgan Güvenlik Kuvvetlerinin Teşkilini Olumsuz Etkileme.....	301
4.3.2.6. Uyuşturucu ile Mücadeleyi Olumsuz Etkileme.....	302
4.3.2.7. Yargı Reformunu Olumsuz Etkileme.....	303
4.3.2.8. Savaş Ağaları ile İşbirliğinin Yarattığı Dolaylı Sorunlar.....	304
4.3.2.9. Sonuç ve Değerlendirme.....	305
SONUÇ.....	307
KAYNAKLAR.....	319

	viii
ÖZET.....	362
ABSTRACT.....	364
EKLER	
EK-1: Tanımlar.....	348
EK-2: 2011 Failed States Endeksinde en kötü durumdaki 12 ülke (Tablo-3).....	354
EK-3: 2011-2008 yıllarındaki başarısız devletler listelerinde en kötü durumdaki 20 ülke (Tablo-4).....	355
EK-4: CIFP 2008 Endeksine göre en kötü 20 ülke (Tablo-5).....	356
EK-5: 2011 yılı Failed States Endeksinde en kötü 20 ülkenin sömürgecilik/işgal tablosu (Tablo-6).....	357
EK-6: 2001 sonrası dönemde etkili olan güçlü savaş ağaları (Tablo-13)....	358

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.k.	: Adı Geçen Kaynak
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADHP	: Afganistan Demokratik Halk Partisi
AfPak	: Afganistan-Pakistan
ANSO	: Afganistan NGO Güvenlik Bürosu (Afganistan NGO Safety Office)
ANA	: Afganistan Ulusal Ordusu (Afghanistan National Army)
ANP	: Afganistan Ulusal Polisi (Afghanistan National Police)
ANDS	: Afganistan Ulusal Kalkınma Stratejisi (Afghanistan National Development Strategy)
APRP	: Afganistan Barış ve Yeniden Bütünleşme Programı (Afghanistan Peace and Reintegration Program)
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CENTCOM	: ABD Merkez Kuvvetler Komutanlığı (Central Command)
CFIP	: Dış Politika Ülke Göstergeleri (Country Indicators for Foreign Policy)
CIA	: ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı (Central Intelligence Agency)
CPIA	: Ülke Politikası ve Kurumsal Değerlendirme (Country Policy and Institutional Assessment)
CRISE	: Eşitsizlik, İnsani Güvenlik ve Etnisite Araştırma Merkezi (Centre for Research on Inequality, Human Security and Ethnicity)
CRS	: ABD Kongre Araştırma Hizmeti (Congressional Research Service)

CSIS	: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Merkezi (Center for Strategic International Studies)
CSRC	: Kriz Devletleri Araştırma Merkezi (Crisis State Research Centre)
CSTC-A	: ABD'nin Afganistan Birleşik Güvenlik Geiş Komutanlığı (Combined Security Transition Command-Afghanistan)
DAC	: Kalkınma Yardım Komitesi (Development Assistance Committee)
DDR	: Silahsızlandırma, Terhis etme, Topluma kazandırma (Disarmament Demobilisation Reintegration)
DFID	: Uluslararası Kalkınma Bölümü Department for International Development)
DIAG	: Yasa Dışı Silahlı Grupların Dağıtılması (Disbandment of Illegal Armed Groups)
DIIS	: Danimarka Uluslararası alışmalar Enstitüsü (Danish Institute International Studies)
EUPOL	: AB Polis rgt (European Police)
FAO	: Dünya Gıda ve Tarım rgt (Food and Agriculture Organisation)
FBI	: ABD Federal Araştırma Bürosu (Federal Bureau of Investigation)
FLN	: Ulusal Kurtuluş Cephesi (Front de Libration Nationale)
FRELIMO	: Mozambik Kurtuluş Cephesi (Frente de Libertao de Moambique)
G8	: En gelişmiş sekiz lke (The Group of Eight)
GSDRC	: Ynetişim ve Toplumsal Kalkınma Araştırma Merkezi (Governance and Social Development Resource Centre)
HRW	: İnsan Hakları İzleme rgt (Human Rights Watch)

ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organisation)
IMF	: Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
ISAF	: Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (International Security Assistance Force)
ISI	: Pakistan İstihbarat Teşkilatı (Inter Services Intelligence)
KBRN	: Kimyasal Biyolojik Radyolojik Nükleer
KHAD	: Afganistan Eski İstihbarat Teşkilatı (Khadamat-e Etela'at-e Dawlati)
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü (North Atlantic Treaty Organisation)
NGO	: Hükümete Bağlı Olmayan Kuruluş (Non Governmental Organization)
NLF	: Ulusal Kurtuluş Cephesi (National Liberation Front)
NPFL	: Liberya Ulusal Yurtsever Cephesi (National Patriotic Front of Liberia)
NTM-A	: NATO Afganistan Eğitim Görevi (NATO Training Missions in Afghanistan)
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Cooperation and Development)
OEF	: ABD Afganistan Sürekli Özgürlük Harekâtı (Operations Enduring Freedom)
OMLT	: Harekât Yönlendirme ve İrtibat Timi (Operations Mentoring and Liasion Team)
PRT	: Bölgesel İmar Ekibi (Provincial Reconstruction Team)
PTS	: Afganistan Güçendirme Yoluyla Barış Programı (Peace Through Strength)
SANF	: Güney Afrika Ulusal Cephesi (South African National Front)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

SSR	: Güvenlik Sektörü Reformu (Security Sector Reform)
UNAMA	: BM Afganistan Yardım Görevi (United Nations Assistance Mission in Afghanistan)
UNODC	: BM Uyuşturucu ve Suç Ofisi (United Nations Office on Drugs and Crime)
UNDP	: BM Kalkınma Programı (United Nations Development Program)
UNESCO	: BM Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation)
UNICEF	: BM Çocuklara Yardım Fonu (United Nations Children's Fund)
USAID	: ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (United States Agency for International Development)
USFOR-A	: ABD Afganistan Kuvvetleri (United States Forces in Afghanistan)
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organisation)
ZANU-PF	: Zimbabve Afrika Ulusal Birliği-Yurtsever Cephesi (Zimbabwe African National Union – Patriotic Front)

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo-1: Kırılgan yapıların meşruiyet, otorite, güvenlik, temel hizmetlerin sağlanması bakımından mukayese tablosu.....	17
Tablo-2: Güvenlik, ekonomik ve adalet gerginliklerinin içsel ve dışsal boyutları.....	25
Tablo-3: 2011 Failed States Endeksinde en kötü durumdaki 12 ülke.....	354
Tablo-4: 2011-2008 yıllarındaki başarısız devletler listelerinde en kötü durumdaki 20 ülke.....	355
Tablo-5: CIFP 2008 Endeksine göre en kötü 20 ülke.....	356
Tablo-6: 2011 yılı Failed States Endeksinde en kötü 20 ülkenin sömürgecilik/işgal tablosu.....	357
Tablo-7: Çatışma sonrası yenden inşa için genel çerçeve.....	51
Tablo-8: Bonn Anlaşması ile Afganistan için tasarlanan siyasi süreç.....	167
Tablo-9: Afganistan'da devlet inşa çerçevesi.....	172
Tablo-10: Afganistan ve Irak'ta asker sayıları karşılaştırması.....	221
Tablo-11: Silahsızlandırma takvimi.....	223
Tablo-12: Afganistan'da yolsuzluk durumu.....	239
Tablo-13: 2001 sonrası dönemde etkili olan güçlü savaş ağaları.....	358

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Kırılganlığın temel boyutları arasındaki ilişkiler.....	12
Şekil-2: Devletlerin esneklik-kırılganlık ortamında konuşlanması.....	18
Şekil-3: Afganistan'da devlet inşasında rol alan dış aktörler.....	186
Şekil-4: Afganistan Ulusal Ordusu Teşkilatı.....	228
Şekil-5: Afganistan İçişleri Bakanlığı ve Polis Teşkilatı.....	232

HARİTALAR DİZİNİ

Harita-1: Afganistan'ın Coğrafi Konumu.....	119
Harita-2: Afganistan'ın Fiziki Haritası.....	120
Harita-3: Afganistan'ın Komşuları.....	127
Harita-4: Durand Hattı.....	129

GİRİŞ

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle; ulus devletlerin, küresel ve bölgesel güvenlik teşkilatlarının gündemindeki tehdit ve riskler konvansiyonel savaştan ziyade doğaı afetlerden uluslararası terörizme kadar uzanan geniş bir yelpazede sıralanmış ve yeni tehditlerin kaynakları arasında "Başarısız Devletler" de yer almıştır. 11 Eylül saldırıları, küresel aktörlere ve uluslararası kamuoyuna terörizmin büyük bir tehdit ve "Başarısız Devletlerin" başta terörizm olmak üzere yeni tehditlerin kaynaklarından biri olduğunu göstermiştir. Başarısız devletlerde ortaya çıkan sorunlar, küreselleşmenin etkisiyle sınırları aşmakta, önce komşuları sonra bölgeyi ve en sonunda tüm dünyayı etkileyebilmektedir.

Başarısız devletlerin kavramsallaştırılmasında akademik çevrelerde fikir birliği olmamasına rağmen, üç genel yaklaşım ağırlık kazanmaktadır. Bu üç yaklaşım, güçlü devletin sahip olması gereken özelliklerini; meşruiyet, otorite ve güvenlik ile kamusal hizmetleri sağlama alanlarında toplamakta ve birbirlerinden hangi alana öncelik tanıdıklarına göre farklılaşmaktadır. Söz konusu alanlardaki işlevlerini yerine getiremeyen devletleri tanımlamak için farklı terimler kullanılmaktadır. Zayıf devlet (weak state), kriz devleti (crisis state), başarısız devlet (failed state) ve çökmüş/ıflas etmiş devlet (collapsed state) sık kullanılan terimlerdir.

Devletlerin başarısız olmalarının nedenleri tespit edilmeye çalışılırken farklı bakış açıları değişik sonuçlar çıkarmaktadır. Akademik çevrelerde üzerine en fazla durulan nedenler; yapısal ve ekonomik, siyasi ve kurumsal, toplumsal ve uluslararası faktörler olarak dört ana kategoride toplanmaktadır. Bu faktörlerin içerisinde özellikle meşruiyet ve otorite boşluğu ile bu boşlukların ortaya çıkmasında savaş ağalarının rolü vurgulanmaktadır.

Devletlerin başarısızlığının ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde başta terörizm olmak üzere çeşitli sorunlara yol açmasından dolayı uluslararası topluma, başarısız devletlerin yeniden inşasında sorumluluklar düşmektedir. Uluslararası akademik çevrelerde ve politika belirleyici kurumlarda devlet

inşası konusunda yapılan çalışmalarda, uygulanması gereken stratejiler konusunda da farklı yaklaşımlar bulunmaktadır.

Akademik tartışmalar, istikrarsızlığa ve devletin çöküşüne neden olan tüm faktörleri dikkate alan, hatta bir ulus yaratılmasını amaçlayan ulus inşası veya devletin tüm boyutlarıyla işlevselliğini hedefleyen devlet inşası gibi kapsamlı stratejilerden, politik veya acil ekonomik problemlere öncelik veren dar kapsamlı yaklaşımlara farklılık göstermektedir. Yaklaşım farklılığının yanı sıra, bu alanda da akademisyenler arasında kavram birliği bulunmamaktadır. Ulus inşası (nation building), devlet inşası (state building), barış inşası (peace building) ve politik yeniden yapılanma (political reconstruction) terimleri benzer stratejileri ifade etmek için birbirlerinin yerine kullanıldığı gibi, bazen de çok farklı anlamlar yüklenebilmektedir.

Başarısız devleti inşa etmeye çalışan uluslararası aktörlerin, öncelikle başarısızlığa neden olan temel alanlara odaklanması gerekmektedir. Diğer bir deyimle, aktörler devletin temel işlevlerindeki boşlukları doldurmaya çalışmalıdır. Bu tez, iki temel işlevsel alandaki zafiyetin giderilmesine yönelmektedir. Bunlar, meşruiyet ve otoritedir. Başarısız devletlerin inşasında meşruiyetin ve otoritenin sağlanması önemli bir vazife olarak ortaya çıktığından, yerel güç odakları ve devlet dışı aktörlerin rolleri de önem kazanmaktadır. Bu kapsamda savaş ağaları, kontrol ettikleri bölgelerde meşruiyet sahibi, silahlı birliklere komuta eden yerel ve bölgesel liderler olarak öne çıkmaktadır. Devlet inşasının meşruiyet ve otorite tesisinde bu savaş ağaları ile karşı karşıya kalınması çoğunlukla bir zorunluluk olarak görülmektedir. Bu karşı karşıya gelme; etkisizleştirme, işbirliği yapma veya yönetimi tamamen teslim etme seçeneklerinden biri veya bunların bir karışımı şeklinde sonuçlanabilmektedir.

Savaş ağası terimi siyaset biliminde sıklıkla kullanılmasına rağmen, kesin bir tanımı yapılmamıştır. Bu terim birçok kavramı karşılayacak şekilde kullanılmaktadır. Bunların bazıları; geleneksel yerel liderler, özel askeri unsurların komutanları, uyuşturucu baronları, savaş suçluları ve yoğun insan hakları ihlaliyle suçlananlardır.

Afganistan tarihi, devletin başarısızlığı ile savaş ağalarının ortaya çıkışı arasındaki ilişkiyi açıkça göstermektedir. Afganistan'da etnik farklılıklar, yerelleşmiş toplumsal sistem, insan, mal ve hizmet dolaşımını zorlaştıran sert karakterli coğrafya ve dış etkilere açık olma gibi faktörler güçlü bir ulus devletin ortaya çıkmasına engel olmuştur. Sovyet işgali ve işgale karşı savaş, iç çatışmalar ve etkisiz merkezi devlet kurumları savaş ağaları olarak da adlandırılan yerel güç odaklarının ortaya çıkmasına neden olan güç ve meşruiyet boşluğuna yol açmıştır. Afganistan, Sovyetlerin çekilmesinden sonra yaşanan iç savaşta önce başarısız devlet ve sonrasında çökmüş devlet olarak tanımlanmıştır. 1996-2001 yıllarındaki Taliban dönemi bu tanımlamayı değiştirecek koşulları yaratamamış, ülke çatışma ortamından kurtulamamıştır. 2001'de ABD liderliğinde başlatılan harekâtla Taliban rejiminin devrilmesi sonrası Bonn Anlaşması ile Afganistan'da devlet inşa süreci başlatılmıştır. Devlet İnşası süreci; çeşitli gruplar arasında siyasi bir uzlaşma sağlanması, geçici yönetim teşkili ve geçiş dönemi düzenlemelerinin yapılması, anayasa hazırlanması, seçimlerin düzenlenmesi, merkezi ve yerel yönetim kurumlarının teşkili, güvenliğin sağlanması, hukuk düzeninin yerleştirilmesi, altyapının inşası ve kalkınma projelerin uygulanmasını kapsamaktadır. 2001'den günümüze gelinen aşamada birçok alanda bazı ilerlemeler gerçekleşmesine rağmen Afgan devletinin meşruiyet ve otoritesinin tesisi ile güvenliğin tam olarak sağlanamaması temel eksiklik olarak devam etmektedir.

Afganistan'da devlet inşa sürecinde yukarıda belirtilen temel alanlardaki eksiklerin devam etmesinde birçok faktörle birlikte Afgan savaş ağaları ile yapılan işbirliğinin ve savaş ağalarının bozucu tutumlarının etkisi bulunmaktadır. Afganistan'da Kuzey İttifakı'nın içerisinde yer alan ve Taliban'a karşı harekâtta önemli yardımlar sağlayan savaş ağaları, 2001 Bonn Anlaşmasında siyasi kazanımlar elde etmiş ve devlet inşa sürecinin aktörleri arasında yer almışlardır. Bu nedenle işbirlikçi savaş ağaları olarak adlandırılmaktadırlar.

Afgan savaş ağaları, Bonn Anlaşmasında merkezi ve demokratik Afgan devletinin kurulmasına imza atmalarına, geçici ve geçiş

yönetimlerinde, merkezi devlet kurumlarında önemli görevler almalarına rağmen genellikle Afganistan'ın yeniden inşa sürecine direnç göstermişlerdir. Bu nedenle tezde merkezi konumda bulunmaktadır.

Bu Tezin temel varsayımı şu şekilde tespit edilmiştir.

“Afgan savaş ağaları ile yapılan işbirliği; kısa vadede devlet inşasının politik boyutunun kısmen gerçekleştirilmesi ve Afgan yönetiminin tesisine yardımcı olmuştur. Ancak bu işbirliği orta ve uzun vadede meşru ve ülkenin tamamına egemen bir yönetimin oluşturulmasını engellemekte, kalıcı bir güvenliğin ve otoritenin sağlanmasını sekteye uğratmaktadır.”

Bu varsayımın testi için alt varsayımların da formüle edilmesi gerekmiştir. Bu varsayımlar şunlardır.

-Devlet inşa sürecinde işbirliği yapılan savaş ağalarının faaliyetleri Afgan devletinin meşruiyet sağlanmasını sekteye uğratmaktadır.

-İşbirliği yapılan savaş ağaları, Afgan devletinin otorite ve güvenliğin sağlanmasını yönelik çabalarına olumsuz etkilerde bulunmaktadır.

Tez dört bölüm olarak planlanmıştır.

Birinci bölümde; başarısız devletler ve devlet inşası hakkında kavramsal ve kuramsal tartışmalara yer verilecektir. Bu kapsamda birinci kısımda; başarısız devlet kavramı incelenecek, devletlerin başarısız olmasının nedenleri ve sonuçları tarihte başarısız devlet örnekleri ile birlikte irdelenecektir. Bölümün ikinci kısmında; uluslararası akademik çevrelerde kavram birlikteliği olmayan ulus inşası, barış inşası ve devlet inşası terimleri tartışılacak, devlet inşasına yönelik kuramsal yaklaşımlar incelenecektir. Ayrıca, devlet inşası sürecinde önemli bir yer tutan meşrutiye ve otorite tesisi ile güvenliğin sağlanmasına ağırlık verilecektir. Birinci bölümün son kısmında; savaş ağalığı olgusu, başarısız devletlerde ortaya çıkışı ve savaş ağalarının devlet inşası sürecine karşı tutumları dikkate alınarak incelenecektir. Tezin sonraki üç bölümü, birinci bölümde incelen başarısız devlet, devlet inşası ve savaş ağalığının kurumsal çerçevesi üzerine inşa edilmiştir.

Bu kapsamda ikinci bölümde; Afganistan'da devletin çökmesi, tarihsel arka plan tartışılarak incelenecektir. Bölüm içinde; tarihsel sürece ilaveten Afganistan coğrafyası ve jeopolitik konumu, sınırları ve komşuları, etnik ve

dini yapısı, ekonomik durumu, büyük güçler arasındaki mücadele, komşuların etkileri gibi başarısızlığa neden olan faktörler ele alınacaktır.

Üçüncü bölümde; öncelikle Afgan devlet inşasının çerçevesini oluşturan yaklaşımlar ve Bonn Anlaşması tartışılacak, Bonn sonrası günümüze kadar geçen siyasi yapılanma süreci, Afganistan'ın yeni anayasası ile öngörülen devlet yapısına odaklanarak incelenecektir. Bölümde, Afgan devletinin merkezi ve yerel yönetimlerinin teşkili, güvenlik durumu ve güvenlik sektöründe yapılan reformlarda gelinen aşama değerlendirilecektir. Tezin varsayımı kapsamında savaş ağalarının meşruiyet ve otorite tesisine etkilerinin belirlenebilmesi için; Olağanüstü Büyük Meclis toplantıları, seçimler, silahsızlandırma, yasa dışı grupların dağıtılması, yeni Afgan ordusu ve polisinin teşkili, uyuşturucu ile mücadele ve yargı reformu ele alınacaktır.

Dördüncü bölüm, 2001 sonrası devlet inşa sürecinde savaş ağalarının rolüne ayrılmıştır. Bu bölümde önce Afganistan'da savaş ağalığının ortaya çıkışı tartışılacak, çeşitli tipteki savaş ağaları incelenecek, işbirlikçi savaş ağaları tanımlanacaktır. Bölümün ikinci ve üçüncü kısımlarında işbirlikçi savaş ağalarının; devletin meşruiyetine ve otorite tesisine, güvenlik zafiyetine etkileri irdelenecektir.

Tez, ikincil kaynakların analiz ve yorumlanmasına dayanmakla birlikte, Afganistan'da bir yıl süre ile Afgan ordu ve polisinin kurulmasından sorumlu direktör olarak yapılan görev sırasında edinilen deneyim ve gözlemlerden, verilerin yorumlanmasında ve sonuçlar çıkarılmasında yararlanılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK OLARAK BAŞARISIZ DEVLETLER VE DEVLET İNŞASI

Uluslararası hukukta bir devlet ya da siyasi bir birim; diğer devletler tarafından bir toprak parçası üzerinde en yüksek siyasi otorite olarak tanımlandığı ve uluslararası devletler topluluğu arasında eşit bir üye olarak kabul edildiğinde var olmaktadır. Devlet olma, diğer devletler tarafından diplomatik tanıma gerektirmemektedir. Daha ziyade onun var olduğunu tanıma gereklidir.

Uluslararası hukukta yerleşmiş bir tanıma göre devlet en az üç temel ögenin bir araya gelmesinden oluşmaktadır. Bunlar; bir insan topluluğu, bir ülke ve kendi üstünde herhangi bir otoriteye bağlı olmayan bir siyasal yönetimdir. Uygulanan uluslararası hukuk gelenekselleşmiş bu tanıma doğrulamaktadır.¹ Başarısız devletler üzerine çalışmalarıyla tanınan İngiliz araştırmacı Jonathan Di John; devlet olma öğeleri arasına diğer devletlerle ilişkiye girme kapasitesini de dâhil etmekte ve Machiavelli'ye atfen bir devletin temel unsuru olarak gücün kullanımına vurgu yapmaktadır.²

Alman sosyolog Max Weber, kendi devlet olma tanımında bu fikri daha öteye taşımıştır. Weber'e göre, bir devlet verili bir toprak parçasında fiziksel gücün meşru kullanım tekeliyle başarıyla iddia eden bir insan topluluğudur.³

Devletin geniş anlamda bir tanımı, devlet ile yurttaşları arasındaki ilişkiye odaklanan toplumsal sözleşme fikrini kapsamaktadır. Bu düşünce İngiliz filozof Thomas Hobbes tarafından geliştirilmiştir. Hobbes, devlet ve hukuk düzeni olmaksızın yaşayan insanların, herkesin herkese karşı mücadele ettiği, yaşamın kısa, hayvani, kötü ve sefil olduğu bir savaş durumunda bulunacaklarını ileri sürmektedir. Bu nedenle insanlar gönüllü

¹ Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk**, 5.Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007, s.140.

² Jonathan Di John, "Conceptualising the Causes and Consequences of Failed States: A Critical Review of the Literature", CRISE Working Paper No. 25, January 2008, (Erişim) <http://www2.lse.ac.uk/internationalDevelopment/research/crisisStates/download/wp/wpSeries2/wp252.pdf>, 15 Nisan 2011, s.3.

³ Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, Çev. Taha Parla, Deniz yayınları, 12.Baskı, İstanbul, 2008, s.138.

olarak mutlak egemen bir yönetimle sözleşme yaparlar. Bu sözleşmeyle özgürlüklerin bir kısmını verip, barış ve güvenlik satın alırlar.⁴

Devlet olmanın en kapsamlı tanımlarından biri, Afgan siyasetçi ve sosyal bilimci Ashraf Ghani tarafından verilmektedir. Ghani'ye göre devletin on özelliği, tam egemenliği oluşturmaktadır. Bunlar;

- Şiddet kullanılmasında meşru tekel olma,
- İdari kontrol,
- Kamu mali kaynaklarının yönetimi,
- İnsan sermayesine yatırım,
- Vatandaşların hak ve ödevlerinin tanımlanması,
- Altyapı hizmetlerinin sağlanması,
- Pazarın oluşturulması,
- Ülkenin doğal ve kültürel kaynaklarının yönetimi,
- Uluslararası ilişkilerin tesisi ve yürütülmesi ile
- Hukuk düzeninin tesisidir.⁵

Genel bir bakış açısıyla, yukarıda sırlanan özelliklere sahip ve belirtilen işlevleri etkinlikle yerine getirebilen devletleri güçlü ve sağlam devletler, bu özelliklere sahip olamayan veya işlevlerini yerine getiremeyenleri ise, başarısızlık derecelerine göre zayıf ve başarısız devletler olarak nitelemek mümkün görünmektedir. Ancak, uluslararası akademik çevrelerde farklı bakış açılarına göre farklı tanımlamalar kullanılmakta, dolayısıyla terim ve kavram birliği sağlanamamaktadır. Bu bölüm, söz konusu farklılıkların incelenmesine ayrılmıştır.

⁴ Thomas Hobbes, **Leviathan**, çev. Semih Lim, 8.Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 133.

⁵ "Concepts and Dilemmas of State Building in Fragile Situations: From Fragility to Resilience", OECD Report, 2008, (Erişim)[http:// www.oecd.org/dac/fragilestates](http://www.oecd.org/dac/fragilestates), 12 Temmuz 2011, s.71.

1.1. BAŞARISIZ DEVLETLER

1.1.1. Terim Sorunu ve Kırılganlık

İşlevlerini yerine getiremeyen devleti tanımlamak için birçok terim kullanıldığı görülmektedir. Kırılgan devlet (fragile state), kriz devleti (crisis state), zayıf devlet (weak state), başarısız devlet (failed state) ve çökmüş/iflas etmiş devlet (collapsed state) terimlerinin hepsine, devletin hatalı ve eksik çalışmasını tanımlamak için başvurulmaktadır.

Akademik çevrelerde son birkaç yıla kadar sıklıkla kullanılan başarısız devlet ve çökmüş devlet terimleri yerine, “kırılganlık” terimi daha yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kırılganlığı tanımlamaya yönelik çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar, devletin sahip olması gereken özelliklerin ve yerine getirmesi gereken temel işlevlerin yorumlanmasına göre farklılaşmaktadır. Ana yaklaşımlar; devletin kapasitesi, devletin başta güvenlik olmak üzere kamusal hizmetleri sağlama yeterliliği ve devletin meşruiyeti üzerine ağırlık vermektedir.

Devletin kapasitesine ağırlık veren yaklaşımda güçlü devlet; topluma nüfuz edebilen, toplumsal ilişkileri düzenleyebilen, doğal kaynakları çıkarıp işleyebilen ve belirlenmiş kalkınma planlarına uygun olarak kullanabilen bir devlet olarak tanımlanmakta, bu özelliklerin bulunmaması veya eksikliği kırılganlık olarak nitelenmektedir.⁶ Migdal'ın yaklaşımında devletin kurumsal yapılanmasına, ekonomik, siyasi ve toplumsal planlama kapasitesine vurgu görülmektedir. Kamusal hizmet yaklaşımında, devletin en önemli işlevleri olarak görülen güvenlik, yargı, temel özgürlüklerin sağlanması, eğitim ve sağlık hizmetlerine öncelik verilmektedir. Bu işlevlerin yerine getirilemeyişi kırılganlık ve zayıflık olarak tanımlanmaktadır. Meşruiyete ağırlık veren yaklaşımda, devletin zayıflığı meşruiyet eksikliğine bağlanmaktadır.⁷

⁶ Joel S. Migdal, **Strong Societies and Weak States: State-Society Relations and State Capabilities in the Third World**, Princeton University Pres, USA, 1988, s.4.

⁷Robert I. Rotberg, “Failed states, collapsed states, Weak states: causes and indicators”, **State Failure and State Weakness in a Time of Terror**, Robert I. Rotberg (ed.), Cambridge, UK, 2003, s.2-4.; Kalevi J.Holsti, **The State, War, and the State of War**, Cambridge University Pres, UK, 1996, s.82.

Bu genel yaklaşımlardan hareketle, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kalkınma ajansları, kırılganlığı; devletin yurttaşlarının temel gereksinimlerini karşılamak için gerekli işlevlerdeki yetersizlik olarak kabul etmektedir. Bu kapsamda kırılgan devletler; güvenliğin sağlanması, hukukun üstünlüğünün egemen kılınması, adaletin temin edilmesi, vatandaşlara temel hizmetlerin ve ekonomik fırsatların sunulmasında yetersiz kalmaktadırlar.

Kullanılan tanımlamaların bir kısmında, devletin işlevlerini başarmak için niyeti ve isteği üzerine vurgu yapılırken; bir kısmında ise, kurumsal istikrarsızlık veya temel hizmetleri sunamama önem kazanmaktadır. Örneğin İngiltere'nin kalkınma ajanslarından biri olan DFID, kırılgan devletleri, başta yoksullar olmak üzere halkının çoğuna temel hizmetleri sunamayan devletler olarak tanımlamaktadır.⁸

Yine İngiltere'de konuşlu bir araştırma merkezi olan CSRC'in tanımında kurumsal istikrar öne çıkmaktadır. CSRC'ye göre; kırılgan devlet öyle bir devlettir ki, krizlere karşı, bir veya daha fazla alt sistemlerinde aşırı bir zayıflık taşır, içsel ve dışsal çatışma ve şoklardan olumsuz olarak etkilenir.⁹ Benzer şekilde Danimarka konuşlu araştırma merkezi DIIS, kırılganlığı, kamunun karar verme sürecinin hesap verebilirliği, şeffaflığı ve tahmin edilebilirliği ile halka hizmet sunmayı ve güvenlik sağlamayı kötüleştirici kurumsal istikrarsızlık olarak tanımlamaktadır.¹⁰ Bu tanımlarda meşruiyet ve otorite eksiklerine vurgu açık değildir. Ayrıca, dışsal faktörlerden hiç bahsedilmemektedir.

Dünya Bankası tanımına göre, kırılgan devletler, zayıf kurumsal kapasite, kötü yönetim, siyasi istikrarsızlık, genellikle devam eden şiddet ortamı veya önceki çatışmaların süregelen etkileri gibi zorluklarla karşılaşan

⁸ "Why we need to work more effectively in fragile states", DFID Report, 2005, (Erişim) http://www.jica.go.jp/cdstudy/library/pdf/20071101_11.pdf, 19 Temmuz 2011, s.7.

⁹ "CSRC 2007 Definitions", Crisis States İnternet Sitesi, (Erişim) <http://www2.lse.ac.uk/internationalDevelopment/research/crisisStates/Home.aspx>, 02 Eylül 2011, s.1.

¹⁰ Lars Engberg, , Louise Andersen, Finn Steppurt, DISS Report 2008-9, (Erişim) <http://www.diis.dk> 04 Kasım 2011, s.24.

lkeler için kullanılan bir terimdir.¹¹ OECD'nin araştırma merkezi olarak faaliyet gösteren DAC'ın devletin niyet ve isteğine odaklı kırılgan devlet tanımı dikkate değerdir. "Devletler, yurttaşlarının insan haklarını ve güvenlikleri temin etmek, kalkınmayı sağlamak ve yoksulluğu ortadan kaldırmak için gerekli temel işlevleri yerine getirmek için kapasite ve siyasi niyetten yoksun olduklarında kırılgandır."¹² Bu tanımda  eksiklik söz konusudur. Öncelikle burada tüm dikkat devlete yönlendirilmiş ve kırılganlığın devletin dışında da oluşabileceği, devletin niyet ve kapasitesine rağmen kırılgan duruma düşmekten kurtulamayacağı yadsınmıştır. Devlet dışında; coğrafya, kötü komşular, doğal kaynak yetersizliği, nitelikli insan gücü dikkate alınmamıştır. İkinci olarak devletin siyasi olarak isteksizliği ve niyetine yapılan vurgu muğlktir. Öncelikle suçlayıcı bir vurgudur. Ayrıca analitik olarak nasıl tespit edileceği belli değildir. Devletin isteksizliğine kim karar verecek bilinmemektedir. nc eksiklik, uluslararası faktörlerin dışlanarak kırılganlığın ulusal bir sorun olarak görülmesidir. Kırılganlığın nedenlerinin öncelikle ilgili ülkenin içinde aranması doğru olmasına rağmen, bölgesel ve küresel koşulların dışlanması eksikliklerdir.

İngiltere'de Oxford niversitesi bünyesinde faaliyet gösteren araştırma merkezi CRISE ise, daha kapsamlı bir yaklaşımla meşruiyet eksikliğine de vurgu yaparak, kırılgan devletleri; otorite, temel hizmetleri sunma kapasitesi ve meşruiyet alanlarında başarılı olamayan veya başaramama riski taşıyan devletler olarak tanımlamaktadır. Kırılganlık durumunda, otorite, temel hizmetleri sağlama ve meşruiyet olarak sıralanan  alanın önemi dikkate alındığında, bu alanlardaki eksikler ve boşlukların neler olabileceği, CRISE'in çalışmasında ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir.¹³ Otorite alanındaki boşluk ve eksikler şunlar olabilir; ciddi olarak örgütlü siyasi şiddet söz konusudur ve çoğunlukla iç savaşa dönüşme riski taşımaktadır, devletin otoritesi ülkenin

¹¹ "2007 IDA 15: Operational Approaches and Financing in Fragile States", World Bank, Washington, USA, 2007. s.2.

¹² "Concepts and Dilemmas of State Building in Fragile Situations", OECD DAC, 2008, (Erişim) <http://www.oecd.org/dataoecd/59/51/41100930.pdf>, 12 Kasım 2011, s.16.

¹³ Frances Stewart, Graham Brown, "Fragile States", CRISE Working Paper No:51, University of Oxford, UK, 2009, s.2-3 ve 16-21.

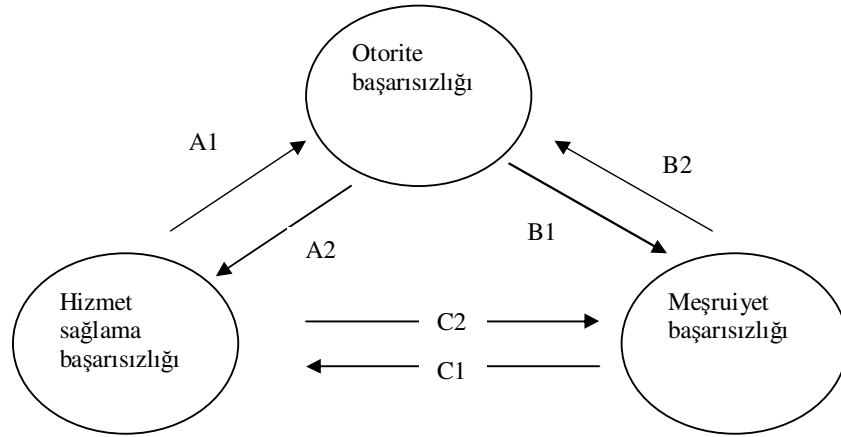
önemli bir kısmına uzanmaz, siyasi ve toplumsal gruplar arası çatışma vardır, suç oranları yüksektir, devlet bunları kontrol etmekte zorlanır, adalet sisteminin çalışması sıkıntılıdır.

Temel hizmetleri sağlama bağlamındaki eksikler; sağlık, eğitim, su ve kanalizasyon, temel ulaştırma ve enerji altyapısı eksiklikleri ile yoksullukla mücadelede yetersizlik olarak sıralanmaktadır.

Meşruiyet yokluğu; devletin halktan yeterli destek alamadığı ve kabul görmediği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Adil, serbest ve düzenli seçimlerin yapılmaması ile karakterize edilebilecek demokrasi yokluğu, muhalefetin bastırılması, medyanın kontrol altında tutulması, önemli toplumsal grupların yönetimden dışlanması, kişisel ve siyasi özgürlüklerin olmaması meşruiyet kırılmasının özellikleri olarak ortaya çıkmaktadır¹⁴.

Kırılmanın üç boyutu birbirinden farklı görünmesine rağmen aralarında nedensel ilişkiler bulunmaktadır. Örneğin otorite boşluğu, hizmet sağlama kapasitesini etkilemekte, her ikisindeki zafiyet ise, meşruiyetin sorgulanmasına yol açmaktadır. Diğer bir açıdan bakıldığında, sivil özgürlüklerin ve siyasi hakların yokluğu meşruiyetin sorgulanmasına, bu ise çatışmanın ortaya çıkmasına ve otorite başarısızlığına neden olmaktadır. Nedensel ilişkiler basit bir şekil ile gösterilebilir.

¹⁴ Frances Stewart, Graham Brown, "Fragile States", CRISE Overview 3, Oxford, UK, 2010, s.10.

Şekil 1- Kırılğanlığın temel boyutları arasındaki nedensel ilişkiler¹⁵

A1- Otorite başarısızlığı hizmet sağlama başarısızlığı ile bağlantılıdır. Otorite yokluğu hizmet sunumunu zorlaştırmaktadır.

A2- Hizmet sağlamadaki başarısızlık; yoksulluk, toplumsal dışlama ve yatay eşitsizliklere neden olmaktadır. Bunlar çatışmayı körüklemekte ve otorite kaybına yol açmaktadır. Bir ülkenin kişi başına düşen geliri ile çatışma riski ve otorite kaybı arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Yoksul ülkelerde devletler otorite kaybı ile daha sık karşı karşıya kalmaktadır. Diğer taraftan ülkenin eğitim seviyesi ile çatışma arasında ters bir ilişki bulunmaktadır. Eğitim alanındaki iyileştirmeler ve iyi hizmet sunumu çatışma riskini azaltmaktadır.

B1-Otorite başarısızlığı, özellikle şiddetli iç çatışmayla bağlantılı olduğunda kişisel ve siyasi hakların kaybına neden olmakta ve meşruiyetin sorgulanmasına yol açmaktadır. Genel olarak otorite başarısızlığı diğer iki boyutu önemli ölçüde etkilemektedir.

B2- Kişisel ve siyasi hakların engellenmesi çatışmaya yol açarak otorite kaybına neden olabilmektedir.

¹⁵ Şema ve açıklamaları, Stewart, Brown (2010), **a.g.k.**, s.20-22'den yararlanarak hazırlanmıştır.

C1- Kişisel ve siyasi özgürlüklerin baskı altına alınması ile insan hakları ihlalleri, devletin meşruiyetini zayıflatmaktadır. Meşruiyet zafiyeti ise hizmetlerin sunulmasını olumsuz olarak etkilemektedir.

C2- Hizmet sunumundaki yetersizlik, özellikle ayrımcılık olduğunda meşruiyet kaybına yol açmaktadır.

CRISE tarafından nedensellik bağlamında yapılan çalışmaların tespitleri, diğer kuruluşların araştırma raporlarındaki bulgularla örtüşmektedir. Örneğin, European University tarafından hazırlanan bir raporda kırılganlığın nedenleri arasındaki karşılıklı etkileşime vurgu yapılmaktadır. Çeşitli kırılganlık faktörlerinin döngüsel bir doğası olduğu, bu faktörler ve etkileşimin ülkeleri kırılganlık tuzağında tuttuğu, çatışmanın kırılganlığa yol açtığı ve onun sonucu olduğu ifade edilmektedir.¹⁶

Yukarıdaki açıklanan nedensellik ilişkilerinden bu çalışma kapsamında çıkarılacak sonuçlar şunlardır.

Özellikle otorite zafiyeti ile devletin kapasitesinin yetersizliği ve meşruiyet sorunu arasında güçlü bir nedensellik ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Otorite başarısızlığı çatışma ortamı ile bağlantılıysa kapasiteyi sınırlamakta ve meşruiyeti tartışılır hale getirmektedir. Ülkelerin kırılgan olarak nitelenmesi için bütün alanlarda başarısız olmaları zorunlu değildir. Bir veya iki alandaki yetersizlikler de kırılganlığa neden olabilmektedir. Kırılganlığı onarmaya ve başarısız devletleri yeniden inşa etmeye çalışan uluslararası aktörlerin; kırılgan alanları tespit edip, öncelikle bu alanlara yönelmesinin başarı şansını artıracakı kabul edilmektedir.

¹⁶ “Development in a Context of Fragility”, ERD Report, European University Institute, February 2009, (Erişim) http://ec.europa.eu/development/icenter/repository/ERD-Outline-Report-13-02-2009_en.pdf, 09 Eylül 2011, s.19.

1.1.2. Kırılganlıkla İlgili Terimler Yelpazesi

1.1.2.1. Zayıf Devletler-Kriz Devletleri

Kırılganlık durumunu yaşayan devletlerin, uluslararası toplumun dikkatini çeken ve alarm veren ilk şekli, zayıf devlet veya kriz devleti olarak adlandırılan olgudur.

Bu devletler; güvenlik, performans ve meşruiyet sağlamadaki boşluklardan önemli derecede etkilenen yoksul ülkelerdir. Kriz devleti, şiddetli gerilim altındadır. Devlet, şiddetli bir mücadele ile karşı karşıyadır, çatışma ve şokları yönetme potansiyeli zayıftır, başarısız olma tehlikesi vardır. Bu değişmez değil, bir döneme tekabül eden durumdur. Bir devlet kriz ortamına girebilir ve bir dönem sonra bu ortamdan çıkabilir. Bazı koşullarda uzun bir dönem krizden çıkamaz ve nihayetinde başarısız olabilir, hatta çökebilir. Böyle bir süreç yeni bir devletin ortaya çıkışına, savaş ve kargaşaya veya eski rejimin kuvvetlenmesine de yol açabilir. Devletin alt sistemlerinde, ekonomik kriz, sağlık krizi, anayasal kriz gibi boyutları belirli krizler olabilir.¹⁷

Başarısız devletler ve Afganistan konusunda çalışmalarıyla tanınan ABD'li araştırmacı Robert Irwin Rotberg'e göre zayıf devletler; coğrafi, fiziksel ve temel ekonomik sınırlılıklar nedenleriyle doğal olarak zayıf olabilirler. Etnik, dilsel, dinsel ve diğer toplumlararası gerginlikleri bünyelerinde taşırlar. Kentlerde suç oranları yüksektir ve artmaya eğilimlidir. Zayıf devletlerde devletin diğer kamusal hizmetleri yeterli düzeyde sağlama kapasitesi düşüktür ve azalmaktadır. Fiziksel altyapı ağları bozulmaktadır. Okul ve hastaneler, özellikle büyük şehirlerin dışındakiler, ihmal işaretleri gösterirler. Kişi başına milli gelir ve diğer ekonomik göstergeler düşmektedir. Yolsuzluk yüksek düzeydedir.¹⁸

Kriz devletinin tersi esnek devlettir. Esnek devlette kurumlar genellikle çatışmayı idare edebilir, devletin alt sistemlerindeki krizlerle başa çıkabilir,

¹⁷ "Definitions used by CSRC 2006", CSRC İnternet Sitesi, (Erişim) <http://www2.lse.ac.uk>, 11 Eylül 2011, s.1.

¹⁸ Rotberg, **When states fail: Causes and consequences**, Princeton University Press, New Jersey, USA, 2004, s.5.

ülke içindeki muhalif hareketlere çözüm getirebilir. Bu durumda devlet kırılganlıkla istikrar arasında salınır.

1.1.2.2. Başarısız Devletler

Bu terim uluslararası akademik çevrelerde ve politika yapıcı kuruluşlarda çelişkili olarak kullanılmaktadır. Zayıf performans gösteren ülkeler de başarısız olarak tanımlanmaktadır. Başarısız bir devlet, meşru kuvvet kullanımı üzerindeki tekeli ve/veya bir bölgenin fiziki olarak kontrolünün kaybına neden olan merkezi hükümet otoritesinin çökmesi ile nitelenmektedir.¹⁹ Dolayısıyla çeşitli grupların kendi aralarında ve bazı grupların devletin güvenlik birimleriyle çatışması söz konusudur. Taleplerin dile getirilmesinde ve sorunların çözümünde şiddet egemen olmaya başlamıştır.

CRISE'ye göre başarısız devlet; yukarıdaki özelliklere ilaveten, kalkınma işlevini yerine getirmeye ve kendi varlığını devam ettirme koşullarını yeniden yaratmaya muktedir değildir.²⁰

Rotberg'e göre başarısız devletleri niteleyen şiddetin yoğunluğundan ziyade, onun sürekliliği, bıkırtıcı karakteri, mevcut hükümet veya rejime yöneltilmiş olması, isyancıların zihninde şiddeti doğrulayan ve haklı gösteren özerklik ve iktidar paylaşımı için coğrafi ve siyasi taleplerin alevlenme özellikleridir.²¹ Çoğu başarısız devletlerde, yönetimler ülkenin büyük kısmında otorite kuramazlar, devletin resmi gücü, başkent ve yönetici grubun güçlü etnik bağlarının olduğu birkaç şehirle sınırlıdır. Devletin başarısızlığının derecesinin, gerçekten kontrol altında tutulan coğrafi alanla ölçülebileceğini söylemek mümkündür. Vatandaşlar, güvenlik için devletten ziyade çeşitli silahlı gruplara, yerel güç odakları ve etnik-mezhepsel örgütlenmelere güvenmektedirler.

1.1.2.3. Çökmüş Devletler

¹⁹ Claire McLoughlin, **Topic Guide on Fragile States**, GSDRC Publishing, UK, 2010, s.10.

²⁰“Definitions used by CSRC 2006”, s.1.

²¹ Rotberg (2004), **a.g.e.**,s.6-8.

Çökmüş devlet, başarısız devletlerin nadiren görülen ve uçtaki bir şeklidir. Kamusal hizmetler ve siyasi haklar, özel ve geçici usullerle elde edilmektedir. Güvenlik, güçlünün kuralına eşitlenmiştir. Otorite boşluğunun ortaya çıkardığı devlet dışı aktörler, kendi gruplarına farklı bir yönetim ile kamusal hizmetler ve siyasi haklar sunmaktadır. Rotberg'e göre, Somali, Bosna, Lübnan, Afganistan, Nijerya ve Sierra Leona çöktüğünde devlet altı aktörler ulus devletin alt bölgelerinde, bazılarında ise tamamında kontrol sağlamıştır. Kendi güvenlik örgütlerini ve diğer mekanizmaları oluşturmuşlar, pazarları düzenlemişler, ticari Anlaşmaları yapmışlar ve uygulamışlardır. Hatta uluslararası ilişkiler tesis etmişlerdir. En çarpıcı şekliyle silahlı gruplar sözde devletleri ele geçirerek devlet olmanın rollerini oynamaya başlamıştır.²²

Yukarıda verilen tanımlamalardan zayıf devlet, kriz devleti, başarısız devlet ve çökmüş devletin özellikleri, Tablo-1'de mukayese edilmektedir. Zayıf devlet ve kriz içerisindeki devlet; meşruiyet, otorite, güvenlik ve temel hizmetlerin sunulması açısından kısmi boşluklarla karşı karşıya iken, başarısız devletler büyük boyutlu sorunlar yaşamaktadır. Çökmüş devletler ise işlevlerin hepsinde en kötü durumdadır.

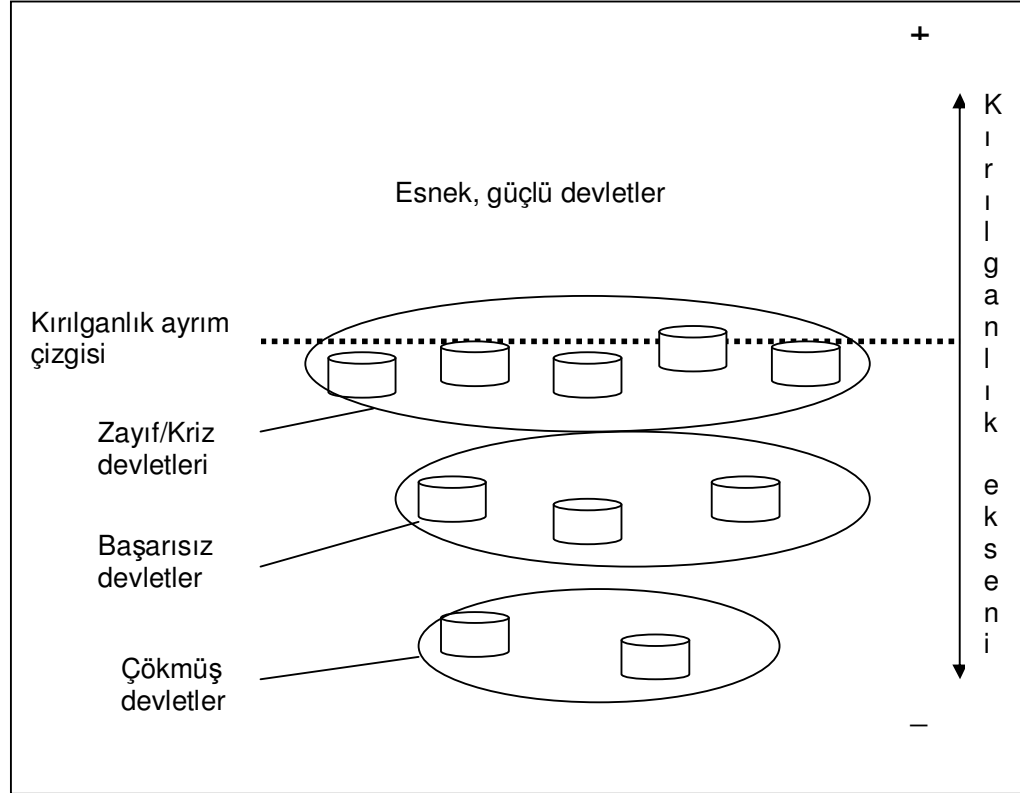
²² Rotberg (2004), **a.g.e.**, s.10.

Tablo-1: Kırılgan yapıların meşruiyet, otorite, güvenlik, temel hizmetlerin sağlanması bakımından mukayese tablosu

	Devlet işlevleri			
	Meşruiyet	Otorite	Güvenlik	Temel hizmetlerin sağlanması
Zayıf devlet-Kriz devleti	Meşruiyet sağlamada zorlanır.	Otorite zayıflamıştır.	Gerginlikler ve küçük çaplı çatışmalar vardır.	Kapasite düşüktür.
Başarısız devlet	Meşruiyet sınırlı bölgelerde vardır.	Otorite oldukça sınırlanmıştır.	Ciddi güvenlik problemleri vardır. Devlet dışı aktörler, belirli bölgelerde güvenliği sağlamaktadır. Suç oranları yüksektir.	Altyapı bozulmuştur. Üretim durmak üzeredir. Sağlık, eğitim vb. hizmetlere ulaşım oldukça sınırlıdır.
Çökmüş devlet	Devletin meşruiyeti tamamen yok olmuştur. Devlet dışı aktörlerin çoklu meşruiyeti söz konusudur.	Otorite ortadan kalkmıştır. Savaş ağaları ve yerel güç odakları otorite sağlamaktadır.	Güvenlik tamamen devlet dışı aktörlerin kontrolündedir.	Temel hizmetler sağlanamaz. Ülke dış yardımlarla ayakta durmaktadır.

Önceki paragraflarda kırılganlık ile esneklik arasında çok keskin olmayan bir ayrım çizgisi olduğu vurgulanmıştır. Bu ayrım çizgisi altında kalan devletler Şekil-2’de gösterildiği gibi kırılganlığın şiddeti ve devlet

işlevlerindeki yetersizliklerin derecesine göre zayıf devletten çökmüş devlete doğru sıralanır. Devletler kırılganlık durumu içerisinde ve kırılganlıkla esneklik ayırım çizgisinin her iki tarafında yer değiştirebilirler.

Şekil-2: Devletlerin esneklik-kırılganlık ortamında konuşlanması

1.1.3. Devletlerin Kırılganlığı ve Başarısızlığının Nedenleri

1.1.3.1. Tarihsel Bağlam

XIX. yüzyılın ikinci yarısı ve XXI. yüzyılın başlarını kapsayan ve dört dalgaya ayrılacak dönemde, büyük imparatorlukların ve egemen güçlerin parçalanmasıyla kırılgan ve zayıf yapılar ortaya çıkmış, her bir dalgayı izleyen ulus/devlet inşa süreçleri yaşanmıştır. Dört dalga; XIX. yüzyılda Güney Amerika'da İspanyol egemenliğinin son bulması, I. Dünya Savaşında Rus, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı imparatorluklarının yıkılması, II. Dünya Savaşı sonrası sömürgeciliğin sona ermesi ve Sovyet Birliğinin çökmesini kapsamaktadır. Çöküş dalgaları, Güney Amerika'da, Avrupa'da,

Asya ve Afrika'da, onlarca kırılğan ve zayıf devleti uluslararası sisteme dâhil etmiştir.²³ Yeni ortaya çıkan devletlerde kırılğanlığın ve başarısızlığın tarihsel bağlamı üzerinde üç önemli yaklaşım dikkati çekmektedir. Bunlar; sömürgeciliğin mirası, komünizm sonrası siyasi yapıların istikrarsızlığı ve küreselleşmenin etkileridir.

Sömürgeciliğin mirası iki farklı bakış açıdan ele alınmaktadır. Birinci bakış açısına göre; sömürgecilik sonrası bağımsızlığını kazanan devletlerin bir kısmı, sömürge dönemindeki toplumsal gerçeklerle uyuşmayan ve ülke ihtiyaçlarıyla bağdaşmayan, sömürgeciye hizmet eden eski kural ve uygulamaları kaldıramamışlar, hatta onları bir şekilde kuvvetlendirmişler, iç çelişkileri derinleştirmişlerdir. Sömürge yönetimlerinden kurtulan ülkelerin liderleri, toplumun büyük kesimini ve farklı grupları dışlayıcı iktidarları ile sadece lider ve etrafındakileri zenginleştirmişler, toplumun büyük kesimine kamusal hizmetleri sunamamışlar, sağlıklı bir devlet toplum ilişkisi tesis edememişler, meşruiyetlerini kaybederek ülkelerini başarısızlığa sürüklemişlerdir.²⁴ İkinci bakış açısında ise, sömürgecilik sonrası dönemde devletlerin başarısızlığı ve çöküşünü, devlet merkezli değerleri ve bu tip bir otoriteyi kabulün mümkün olmadığı yerli topluluklara Batı tipi devlet modelinin uygulanmak istenmesinin hızlandırdığı kabul edilmektedir. Bu yaklaşım, en azından sömürgecilik öncesi ve sonrası ulus inşasının her durum için işlemez olduğunu savunmaktadır. Gerçekte modern devlet, devlet olmanın önceden var olan geleneksel siyasi kültürüne sahip gelişmekte olan ülkelerde en iyi şekilde çalışmıştır.²⁵

Komünizm sonrası onlarca devlet, ekonomik ve siyasi dönüşümü gerçekleştirebilmek için kurumsal kapasite eksikliğini ciddi derece hissetmişlerdir. Geçmiş dönemde hantallaşmış ve keyfileşmiş devlet kurumları değişimi idare edememişler, birçok durumda yeni güç paylaşımına yanaşmamışlardır. Ayrıca, etnik ve dinsel farklılıklar idare edilememiş,

²³ David Carment, "Assessing State Failure: Implications for Theory and Policy", **The Third World Quarterly**, cilt 24, sayı 3, 2003, s.411.

²⁴ Denisa B. Kostovicova, Vesna Dzelilović, **Persistent State Weakness in the Global Age**, Ashgate Publishing Group, UK, 2009, s.3.

²⁵ Rotberg (2004), **a.g.e.**, s.27.

çatışmalara engel olunamamış, devletin meşruiyeti zayıflamış ve kırılganlık kaçınılmaz olmuştur.²⁶

İkinci Dünya Savaşı sonrası hız kazanan küreselleşme devletlerin kırılganlığına iki türlü etki yapmıştır. Küreselleşme bir taraftan tarihsel olarak zayıf devletleri daha olumsuz etkilemiş, devletin küresel problemlere karşı tedbir almasına ve yeniden yapılanmasına engel olmuştur. Küreselleşme, kamusal hizmetlerin sağlanmasında beklentileri artırarak meşruiyetin devam ettirilmesinde zorluklar çıkarmıştır. Ayrıca küreselleşen piyasalarda etkinliği artan uluslararası ticari ve ekonomik kurallar ile yapısal düzenleme programları devletlerin ulusal kapasitelerini zayıflatmıştır.²⁷ Küreselleşmenin diğer bir etkisi kimliklerin oluşumunda görülmüştür. Soğuk Savaş sonrası milliyetçilik tepkisel bir güç olarak gelişirken, iletişim teknolojileri ulus ötesi toplulukları etkinleştirmiş, etnik milliyetçiliği keskinleştirmiştir. Bu oluşumlar devletleri zayıflatmıştır.

Geniş bir bakış açısıyla, kırılganlık; şiddetli çatışma, yoksulluk, ekonomik ve yapısal koşullar ve zayıf resmi kurumlar gibi iç faktörlerle beraber uluslararası ekonomi politik, sömürgecilik ve komünizm sonrası istikrarsızlıklar ile küreselleşmenin yarattığı olumsuzlukların dinamik bir etkileşimi sonucudur. Tüm bunlar, verilen herhangi bir bağlamda benzersizdir.²⁸

Başarısız devletlerin çoğu, uzun bir dönem sömürge yönetimlerinde kaldıktan sonra bağımsızlıklarını kazanmışlar, ancak sömürgeciliğin etkilerini uzun süre hissetmişlerdir. Bu ülkelerde sömürgeciliğin mirası üç özellik taşımaktadır. Yerli halk, vatandaş değil aşiret reislerinin kulları olmuştur. İkili bir yapı gösteren devlet, şehirlerde ve kırsal alanda farklı çalışmıştır. Despotik bir yönetim uygulanmıştır. Bağımsızlığın hızlı bir şekilde kazanılması, “yeni patrimonyalizm” olarak adlandırılan yapının ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Bu tür devlet yapısı içerisinde kısa sürede siyasi ittifaklar kurma ihtiyacı ve siyasi parti teşkilatının şehirlerin dışında

²⁶ Kostovicova, Dzelilović, **a.g.e.**, s.3-4.

²⁷ Carment, **a.g.m.**, s.412-413.

²⁸ McLoughlin, **a.g.e.**, s.16.

olmayışı, ulusal liderlerin mevcut geleneksel ve resmi olmayan siyasi ve sosyal yapılarla işbirliği yapmasını zorunlu kılmıştır. Aşiret ileri gelenleri, dini ve diğer yerel liderler korumacı-kayırmacı etkileşim kullanılarak liderin partisine bağlanmış, yerel seçmenler ise ittifak yapılan şahsiyetlerle irtibatlandırılmıştır.²⁹

İngiliz araştırmacı Matthew Lockwood'a göre sömürge yönetiminden bağımsızlığa çok hızlı geçiş süreci birçok etki ortaya çıkarmıştır. Politika sınıflardan ziyade kişiler etrafında oluşmuştur. Siyasi mücadelelerde, kazanan her şeyi almış rakibe hiçbir şey bırakmamıştır. Korumacı -kayırmacı ilişkilerin akışkan ve istikrarsız doğasından dolayı yönetim kadrolarında sık değişiklikler yaşanmış, bürokratik kapasite zayıf kalmıştır. Kaynaklar, uzun vadeli ve kalkınmayı sağlayıcı şekilde kullanılmamıştır.³⁰

Sömürge dönemi mirasının önemi, devletlerin uzun vadede devamının sağlanmasında ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda sömürgecilik sonrası devletlerde yeni patrimonyal politikalar bağlamında güç dağılımı ve sermaye birikiminin nasıl oluşturulduğu, analizlerin odak noktasıdır. Bu kapsamda geliştirilen “Gölge devlet-shadow state” yaklaşımında; Soğuk Savaşın sona ermesi ile ekonomik ve siyasi liberalizmin yükselişinin, özellikle Afrika’da geleneksel patron-müşteri ilişkilerini zorladığı dile getirilmektedir. Liberalleşme süreci, zayıf devletlerin liderlerinin ülkeyi kalkındırarak itibar sağlama ve güç elde etme hedeflerini yok etmiştir. Bunun yerine, şiddet kasten artırılarak çatışma sürekli hale getirilmiş, korumacı ve kayırmacı ağlar vasıtasıyla oluşturulan “Gölge devletler” eliyle, ülke kaynakları kişisel amaçlar için talan edilmiştir. Benzer ilişki ve yöntemler “Karın doyurma siyaseti” olarak da adlandırmaktadır.³¹ “Politik bir enstrüman olarak kargaşa” yaklaşımında, siyasi aktörlerin, kargaşa, belirsizlik ve kaos ortamında kendi kazançlarını artırdıkları ve uzun dönemli yatırım ve planlamalarla ilgilenmedikleri dile getirilmektedir. Savaş ve şiddetin, güç elde edilmesi ve kişisel sermaye

²⁹ Matthew Lockwood, **The State They’re In: An Agenda for International Action on Poverty in Africa**, ITDG Publishing, London, UK, 2005, s.70.

³⁰ Lockwood, **a.g.e.**, s.70.

³¹ Di John (2008), **a.g.k.** s.25.

biriktirilmesine hizmet ettiğini iddia eden yaklaşımda; Foucault'un esinlenerek “bir olayın nedenlerini incelemek, aynı zamanda onun işlevlerini incelemeksizin sonuca ulaşmaz” düşüncesinden hareket edilmektedir. Yaklaşımın savunucuları, savaşı basit olarak bir sistemin çökmesi olarak değil, aynı zamanda kazanç, güç ve korumanın alternatifini yaratma olarak değerlendirmektedir.³² Bu noktada “yeni savaşlar” teorisinin de devletin kırılmağına yaklaşımına göz atmakta yarar vardır. Yeni savaşlar; nedenleri, metotları ve lojistiğı olarak eski savaşlardan farklıdır. Küreselleşme ile beraber savaş ile örgütlü şiddet ve değişik suçlar arasındaki ayrım belirsiz hale gelmiştir. Savaşın finansmanı yasal ve yasadışı küresel şebekelere bağlıdır. Bu savaşlar politik değildir. Eski savaşlarda kaynaklar, politik amacın elde edilmesi için araç olarak kullanılırdı. Şimdilerde savaşlar kaynakları elde etmek için yapılmaktadır. Yeni savaşlar, süregelen şiddet ortamında yağma ve talana dayalı bir ekonominin oluşmasını sağlamıştır.³³

1.1.3.2. Kırılmağıın Nedenleri ve Özellikleri

Kırılmağıın nedenleri ve özellikleri yaygın olarak; yapısal ve ekonomik, siyasi ve kurumsal, toplumsal, uluslararası ve diğer faktörler şeklinde gruplandırılmaktadır.³⁴

Yapısal ve ekonomik faktörler kapsamına; yoksulluk, düşük gelir ve ekonomik yetersizlik, şiddetli çatışma, silahlı isyancıların varlığı, doğal kaynak zenginliğı/ doğal kaynak azlığı, coğrafya (kötü komşular) ve demografik baskı (kentleşme dâhil) alınmaktadır.

Siyasi ve kurumsal faktörler; devletin meşruiyet ve otorite krizi, kötü yönetim, muhalefetin baskı altına alınması, zayıf resmi kurumlar, melez siyasi düzenler, çoklu kurumsal yapılar, siyasi geçiş süreçleri, otoriter devletlerde iktidarın devri ve reform krizleri, devletin yağmacılığı ve yeni patrimoniyal siyaseti kapsamaktadır.

³² Di John (2008), **a.g.k.**, s.25.

³³ Di John (2008), **a.g.k.**,s.25.

³⁴ McLoughlin, **a.g.e.**, s.16.

Toplumsal faktörler; yatay eşitsizlikler, etnik hatların keskinleşmesi ve ciddi kimlik parçalanması, sosyal dışlanma, cinsiyet eşitsizliği, sosyal sermaye eksikliği dâhil olmak üzere toplumsal bütünleşmenin yetersizliği ve zayıf sivil toplum şeklinde sıralanmaktadır.

Uluslararası faktörlere; sömürgeciliğin mirası, uluslararası ekonomi politik, iklim değişikliği, gıda fiyatları gibi küresel ekonomik şoklar dâhil edilmektedir.

Diğer faktörler olarak, yöneticilerin kusurları ve jeopolitik konum önem kazanmaktadır. Bu faktörlerin önemli görülenleri müteakip paragraflarda özetle ele alınacaktır.

1.1.3.2.1. Yapısal ve Ekonomik Faktörler

Ekonomik gelişim seviyesinin düşüklüğü ile devletin kırılganlığı arasında karşılıklı ilişki olduğu kabul görmektedir. Ekonominin temeli ve gücü, örneğin çeşitlenmiş olup olmadığı, kapalı sektörlere mi yoğunlaştığı yoksa daha geniş alanları mı kapsadığı, ticarete açıklık ve yabancı doğrudan yatırımların düzeyi, devletin gücünü veya esnekliğini etkileyen faktörler olarak dile getirilmektedir. Sanayide yatırım azlığı ve özellikle tarımsal üretimde yetersizliklerle nitelenen ulusal ekonomiler, kırılganlığın temel nedenleri arasında sayılmaktadır.³⁵

Doğal kaynak zenginliğinin, ilk bakışta ekonomik gelişmeyi olumlu etkileyeceği, gayri safi milli hâsılayı ve kişi başına düşen milli geliri artıracığı varsayılmaktadır. Ancak, doğal kaynak zenginliğinin “rantçı devlet” modeline yol açtığı, bu modelin ise; devletin toplumsal gruplarla bir toplumsal sözleşme yapmaksızın otorite ve meşruiyet oluşturmaya ve demokrasinin hatalı çalışmasına neden olduğu dile getirilmektedir.³⁶ Di John’a göre; “rantçı devlet”, gelirlerinin büyük kısmını doğal kaynakların kullanım hakkı gibi rant getirici faaliyetlerden sağlamakta, ülke içindeki ekonomik faaliyetlerden topladığı vergi geliri büyük olmadığı için vatandaşlarına karşı sorumluluk

³⁵ McLoughlin, **a.g.e.**, s.18.

³⁶ McLoughlin, **a.g.e.**, s.18.

duygusunu kaybetmektedir. Doğal kaynak zenginliğine bağlı rant ekonomisinin, yolsuzluk ve adaletsizlik yaratarak çatışma riskini artırdığı yönünde kesin kanıt yoktur. Ancak, doğal kaynak zenginliği başka nedenlerden dolayı başlayan çatışmaların uzamasına neden olmaktadır.³⁷ DiJohn bu durumu “kaynak uğursuzluğu” olarak adlandırmaktadır. Doğal kaynak zenginliği, Angola, Çad, Nijerya ve Sudan gibi birçok ülkede ekonomik gelişmeye neden olmadığı gibi, yolsuzluk, baskı ve şiddet içeren çatışmaya yol açmıştır. Devletin, doğal kaynakların kontrolüne yönelik bir çatışmaya veya otoriter bir yönetime sürüklenme riski bu tür kaynaklara bağımlılık derecesi ile yakından ilişkilidir. “Fund for Peace” isimli kuruluşun 2007 yılı başarısız devletler listesinde ilk 50 içerisinde yer alan ülkelerin toplam ihracatları içinde doğal kaynakların payı yüksek düzeydedir. Sudan %87, Fildişi Sahili %37, Gine %72, Nijerya %98, Kongo %88, Kamerun %67 ve Moritanya %69’dur.³⁸

Kırılgan devletleri azgelişmiş ülkelere ayıran önemli bir özellik, şiddete dayalı çatışmaların varlığıdır. Çatışmalar, toplumda yaşanan içsel gerginliklerin ve ilgili ülkeye yönelik dışsal faktörlerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Dünya Bankasının 2011 yılı raporu; şiddetin tetikleyicilerini güvenlik, ekonomik ve adalet-eşitlik gerginlikleri olarak kabul etmektedir.³⁹ Bu üç alanın içsel ve dışsal boyutları Tablo-2’de sunulmaktadır.

³⁷ Jonathan DiJohn, “Mineral Resource Abundance and Violent Political Conflict: A critical assessment of the Rentier State model”, LSE crisis states programme Working Paper no.20, December 2002, (Erişim)<http://www2.lse.ac.uk/internationalDevelopment/research/crisisStates/download/wp/wpSeries1/WP20JDJ.pdf>, 10 Mart 2010, s.12.

³⁸ “Fragility and Natural Resources”, DIIS (Danish Institute For International Studies) Report 2008, (Erişim)[http://www.diis.dk/graphics/Publications/Briefs2008/PB_2008_09_Fragility_and_natural%20resources\(2\).pdf](http://www.diis.dk/graphics/Publications/Briefs2008/PB_2008_09_Fragility_and_natural%20resources(2).pdf), 16 Nisan 2011, s.1-2.

³⁹ “World Development Report 2011”, World Bank Report, Chapter 2, 2011, (Erişim)http://wdr2011.worldbank.org/sites/default/files/WDR2011_Chapter2.pdf, 03 Aralık 2011, s.74.

Tablo-2: Güvenlik, ekonomik ve adalet gerginliklerinin içsel ve dışsal boyutları⁴⁰

Gerginlikler	İçsel	Dışsal
Güvenlik	-Geçmişten gelen travma ve şiddetin mirası.	-İsyancılara sağlanan dış destek, -İstila ve işgal, -Çatışmanın sınır ötesinden yayılması, -Ulus ötesi terörizm, -Uluslararası suç şebekeleri.
Ekonomi	-Düşük gelir düzeyi ve isyancılara katılmanın getirisinin fazlalığı, -Genç nüfusun işsizlik problemi, -Doğal kaynak zenginliği, -Yüksek oranda yolsuzluk, -Hızlı şehirleşme.	-Fiyat dalgalanmaları, -İklim değişikliği.
Adalet	-Etnik, dinsel ve bölgesel rekabet, -Gerçek veya algılanan ayrımcılık, -İnsan hakları ihlalleri.	-Etnik ve dinsel gruplara davranışlarda küresel olarak eşitsizlik ve adaletsizlik algısı.

⁴⁰ “World Development Report 2011”, s.75.

Dünya Bankası 2011 raporunda şiddetin ekonomik ve siyasi teorileri de gözden geçirilmekte ve aşağıdaki bulgulara ulaşılmaktadır.⁴¹

Hızlı değişim ve yükselen beklentiler çatışma nedeni olabilmektedir. Ekonomik modernleşme toplumların beklentilerini yükseltmektedir. Siyasi kurumlar, hızla yükselen talepleri idare edebilecek ve karşılayabilecek kapasiteden yoksun olduklarında çatışma riski ortaya çıkmaktadır. Toplum içindeki çeşitli gruplar, hak edildiğine inanılan veya beklenen ekonomik ve sosyal statüde hayal kırıklığına uğradıklarında siyasi çatışmalar meydana gelmektedir.

Eşitsizliklerin tek başına şiddete yol açtığı kanıtlanmamasına rağmen, etnik kimlikle bütünleşmiş yatay eşitsizliklerin, çatışmaların ve ayrılıkçı ayaklanmaların nedenleri arasında olabileceği kabul edilmektedir.

Benzer özellikleri taşıyan toplumların bazıları şiddetten uzak kalırken, diğerlerinin çatışma ortamında bulunmasının temel nedeni olarak, kurumsal yapının yetersizliği gösterilmektedir. Kurumsallaşmış bir yönetim varsa, devletin kapasitesi ve adli sistemi yeterli düzeyde gelişmiş ise barışçıl mücadele yolları kullanılabilir. Kırılgan devletlerde genellikle devletin resmi kurumlarıyla gayri resmi kurumlar bir arada bulunmaktadır. Resmi devlet kurumları; geleneksel güç merkezleri ve yerel güç odakları ile yerel sosyal ve geleneksel değerler tarafından zayıflatılmaktadır. Devlet ve muhalif gruplar barışçıl mücadele yöntemlerinden uzaklaşmaktadır.⁴²

Bazı araştırmalarda, bir ülkede kırılganlığın anlaşılması için seçkinlerin amaçları ile onlar tarafından oluşturulan siyasi yapılanma biçimleri arasındaki ilişkilerin araştırılması gerektiği dile getirilmektedir. Eğer yöneticilerin ve yönetilenlerin beklentileri uyuşur ve oluşturan düzeni korursa devletler istikrar sağlamaktadır. Seçkinlerin kapsayıcı ittifakları, şiddete dayalı ayaklanmayı caydırmada ve toplumsal parçalanmayı engellemede dışlayıcı ittifaklardan daha başarılı olmaktadır. Afrika'da XX. yüzyılın sonlarında neden birçok devletin başarısız olduğunu inceleyen Robert H. Bates; devletlerin, siyasi

⁴¹ "World Development Report 2011", s.75-76.

⁴² McLoughlin, a.g.e., s.20.

düzeni belirleyen tercihlerin bir denge oluşturmada var olduğunu, Afrika'nın XX. yüzyılın sonlarında dış kaynaklı şiddetli şoklara maruz kaldığını ve bunların dengeyi bozarak, her tarafa sirayet eden devlet başarısızlığına yol açtığını vurgulamaktadır.⁴³

Sömürgeciliğin Afrika ülkeleri üzerindeki etkisini inceleyen Stefan Lindeman'a göre; dünyada çatışmaların en yoğun olduğu Sahra altı Afrikası'nda devletlerin sömürgecilik sonrasında istikrarı devam ettirebilmeleri, toplumsal bölünmüşlüğü tarihsel mirasını ortadan kaldırma yeteneklerine bağlıdır. Bu bağlamda seçkinlerin konumu, kapsayıcı veya dışlayıcı olmaları bakımından önemlidir. Kapsayıcı seçkin yapılanması, devlet kurumlarına ve devletin kaynaklarına erişimi kısıtlamaksızın önemli seçkinlerin geniş bir koalisyonunu mümkün kılan iktidar partisini kapsar. Dışlayıcı seçkinler yapılanması ise seçkinlerin küçük bir kümesidir, devlet kaynakları ve kurumlarına nüfuz sınırlanmıştır. Kapsayıcı yapılanma siyasi istikrarın devamını mümkün kılarken, diğeri iç savaşa kadar giden çatışmalara neden olabilir.⁴⁴

Kırılgan durumlarda liderler arasında yönetimin el değıştirmesi istikrarı bozucu olabilmektedir. Geçiş dönemlerinden kaynaklanan belirsizlik ve gelecekle ilgili müşterek korku; milliyetçi, etnik ve diğeri radikal ideolojilerin ortaya çıkmasına neden olmakta ve şiddet içeren çatışmalara yol açmaktadır. Bu bağlamda seçimler, şiddetli mücadele platformuna dönüşmekte ve istikrarsızlığı tetiklemektedir. Demokrasiye geçişlerde ülkeler daha kavgacı ve savaşa eğilimli olmaktadır. Uluslararası toplumun, koşulların olgunlaşmadığı yerlerde demokratikleşmeyi dikte etmenin tehlikeleri hakkında gerçekçi olmaları gerekmektedir. Genel seçim uygulamalarının başlatıldığı yerlerde, demokratik kurumlar oturmamışsa, şiddet riski artmaktadır. Geçiş sürecindeki demokrasilerde birçok faktör şiddete yol

⁴³ Robert H Bates, "The Logic of State Failure: Learning from Late Century Africa", **Conflict Management and Peace Science**, sayı 25, 2008, s. 297-298.

⁴⁴ Stefan Lindemann, "Do Inclusive Elite Bargains Matter? A Research Framework for Understanding the Causes of Civil War in Sub-Saharan Africa", Discussion Paper 15, 2008 Crisis States Research Centre, London School of Economics and Political Science. (Erişim)<http://www.crisisstates.com/index.htm>, 13 Mart 2011.

açmaktadır. Demokratikleşme sürecinde olan ülkeler, iç baskıların etkisiyle hareket eden seçkinlerin ulusal duyarlılığı istismar etmesi nedeniyle savaşılar maruz kalmaktadır. Milliyetçi söylemlerle harekete geçirilen kitlelerin kontrol edilmesi zordur ve genellikle çatışmaya yol açmaktadır.⁴⁵

1.1.3.2.2. Toplumsal Faktörler ve Kırılganlığın Toplumsal Bağlamı

Toplumsal faktörler bağlamında ele alınacak önemli konulardan birisi, devlet-toplum ilişkilerinin zayıflığıdır. Kırılgan devletlerde genellikle devletin koyduğu kurallarla toplumların ihtiyaçları arasında kopukluk vardır.

Kırılgan devletlerde toplumlar, tarihsel süreçte yaşanan istila ve işgaller sonucunda etnik, dilsel ve dinsel olarak parçalı bir yapı arz etmektedir. Bu parçalı yapı, genellikle sömürgeciliğin veya çatışmanın mirasının sonucu olarak etnik, dinsel ve sınıf tabanlı olarak kutuplaşmıştır. Daha önemlisi bu toplumlarda bazı kesimler devletten uzaklaşmıştır. Kimlik parçalanması, toplumsal uyumun oluşturulmasında hayati öneme sahip işbirliği, güven, müteakabiliyet ve müşterek refahın olumlu etkileşiminin bulunmadığı kırılgan yapılarda ortaya çıkmaktadır. Genellikle keyfi olarak çizilmiş sınırlara dayalı etnik gruplar, bunun sonucu ortaya çıkan siyasi kimlik parçalanması ve zayıf ulusal kurumlar birbirleriyle karşılıklı etkileşim içerisinde. Bu faktörler, devletin meşruiyetini, kişiler arası güveni ve kuvvetli yönetim sisteminin oluşumunu olumsuz olarak etkilemektedir.

Özellikle cinsiyet, etnisite, sınıf ve dini kimliklere dayalı toplumsal dışlama, kırılganlık ve çatışmanın önemli bir nedeni olarak görülmektedir. Toplumsal ve siyasi gruplar devlet yönetiminden dışlandıklarında, devlete karşı mücadele yolları aramaya başlamakta ve kırılganlığa neden olmaktadır. Afrika'da Nijer ve Senegal'de kırılganlığı inceleyen araştırmacı Pyt Douma; sömürgecilik sonrası dönemde Afrika'nın sahra altı bölgesinin

⁴⁵ Edward Mansfield, Jack Snyder, "Turbulent Transitions: Why Emerging Democracies Go to War in the Twenty-first Century", **Leashing the Dogs of War: Conflict Management in a Divided World**, (ed) Chester A. Crocker, Fen Osler Hampson, Pamela Aall, United States Institute for Peace, Washington DC, USA, 2007, s.161-163.

çok sayıda şiddetli çatışmaya tanıklık ettiğini, bunlarının çoğunun rakip siyasi seçkin grupları tarafından kışkırtılan karşıt etnik-siyasi topluluklar arasında devlet sınırları içinde meydana geldiğini vurgulamaktadır. Bu tür kırılan veya başarısız devletler içindeki problemler, seçkin gruplarıyla etnik topluluklar arasında toplumsal sözleşmenin olmamasından kaynaklanmakta ve siyasi parçalanmaya yol açmaktadır.⁴⁶

Yatay eşitsizlikler, siyasi, ekonomik ve toplumsal boyutlarda etnisite, din ve sınıf gibi kimlikler bağlamında tanımlanan gruplar arasındaki eşitsizliklerdir. Bunlar, kızgınlıklara ve gerginliklere neden olmakta, grupların hareketlenmesine yol açmaktadır. Hareketlenen toplumlar başlangıçta barışçı davranmakta, ancak bir sonuç alınmadığında veya devlet tarafından şiddet kullanarak bastırılmaya çalışıldığında şiddet içeren çatışmalar meydana gelmektedir.

1.1.3.2.3. Uluslararası Faktörler

Christoper Clapham'ın çalışması, uluslararası faktörlerin kırılanlık üzerindeki etkileri hakkında önemli ipuçları vermektedir.⁴⁷

Devletin çöküşü; yapı, otorite, hukuk ve siyasi düzenin parçalandığı yerde ortaya çıkmaktadır. Bu durum özellikle devleti oluşturma ve devam ettirme koşullarının yeterli olmadığı yerlerde baskındır. XIX. yüzyılın sonuna kadar dünyanın önemli bir bölümü devletler tarafından yönetilmemiştir. Sömürgeciliğin sona ermesiyle, devletlerin sayısında artış olmuştur. II. Dünya Savaşını takibenden ilk 20 yıl boyunca devletlerin bekasını etkileyen önemli problemler devletin evrenselliği tarafından maskelenmiştir. Süper güçler ve eski sömürgeci güçler, etki alanlarında gördükleri devletlere bekalarını sağlamak için diplomatik destek vermiş, ekonomik yardım yapmış ve askeri müdahalede bulunmuşlardır. Ülkelerin kendi içyapılarına, toplumun baskı altında tutulmasına ve yolsuzluk olgusuna ilgi gösterilmemiştir. 1980'lere

⁴⁶ Pyt Douma, "Poverty, relative deprivation and political exclusion as drivers of violent conflict in Sub Saharan Africa", **Journal on Science and World Affairs**, cilt 2, sayı 2, 2006 s. 60.

⁴⁷ Christoper Clapham, "The Challenge to the State in a Globalized World", **Development and Change**, cilt 33, sayı 5, 2002. s.775.

kadar dış şoklarla bir arada yeni patrimonyalizmin başarısızlığı, kırılgan devletlerin kontrol mekanizmalarını yok eden yapısal düzenleme programlarının zorla uygulanmasına yol açmıştır. Bunun sonucu olarak, gelişmekte olan ülkelerin önemli bir kısmında yönetimin kalitesinde düşüş yaşanmış ve sömürgecilik döneminde kurulan kurumsal yapıların devamı sağlanamamıştır. Sovyetler Birliğinin çöküşünün de bir bütün olarak dünyada devlet ideolojisi üzerinde önemli etkileri olmuştur. Ayrıca, uluslararası yapıların zayıf devletlerin güvenliğini sağlamaya çalışmaları halkın yöneticilerden uzaklaşmasına, yöneticilerin halkı dışlayıp güçlü dış patronlarına bağlanmalarına neden olmuştur. Bu ise meşruiyet krizini ortaya çıkarmıştır. SSCB'nin çöküşünden sonra Batı tipi devlet modeli, demokrasi, insan hakları ve iyi yönetime odaklanarak gelişmekte olan ülkelere uygulanmak istenmiştir. Bu formül, gelişmekte olan veya azgelişmiş devletlerde gerekli koşullar var olmadığı için başarısız olmuştur. Ekonomik küreselleşme devletin rant toplama yollarını sınırlamıştır. Krize hassas devletler, küresel ekonomiye eklemlenme zorluklarından dolayı kırılganlık tuzağına düşmekten kurtulamamışlardır.

FRIDE isimli kuruluş tarafından yapılan bir çalışmada, uluslararası kuruluşların Afrika'daki kırılganlığa nasıl katkı yaptıkları sıralanmakta ve yukarıda özetlenen bulguların boşlukları doldurulmaktadır.⁴⁸

-Uluslararası kuruluşların dışarıdan dikte ettiği kalkınma ve istikrar programlarıyla Afrika ülkeleri borç batağına girmiş, ayrıca devletlerin egemenlikleri de zarar görmüştür.

-Uluslararası aktörler tarafından yardım edilen ülkelere yönelik yol haritaları birçok sorun içermektedir. Bu sorunların bir kısmı; ilgili ülkenin ulusal resmi kurumlarını devre dışı bırakarak özerk ve özel kuruluşlarla çalışılması, ülke için uygun olmayan, yüksek seviyede eğitilmiş personel gerektiren yöntem ve tekniklerin kullanılması şeklinde sıralanabilir.

⁴⁸Martin Doornbos, Susan Woodward, Silvia Roque, "Failing States or Failed States: The Role of Development Models", FRIDE Working Paper 19, 2006, (Erişim)<http://www.fride.org/publication/145/failing-states-or-failed-states-the-role-of-development-models-collected-works>, 19 Haziran 2011, s.7-8.

-Dışarıdan dayatılan yol haritaları Afrika'da birçok ülkeyi oldukça zayıflatmış hatta bazılarının başarısızlıktan çöküşe sürüklenmelerine neden olmuştur.

Kırılğan devletler, yiyecek ve petrol fiyatlarındaki yükselmeler gibi dış şoklara karşı, bunların ekonomilerine ve yurttaşlarına olumsuz etkilerini azaltabilecek temel kapasitelerden yoksun olduklarından dolayı hassastırlar.

Son dönemlerde iklim değişikliği, çevrenin kötüleşmesi ve kaynakların kıtlığı ile devlet kırılğanlığı arasındaki ilişkiye odaklanan çalışmalar vardır. İklim değişikliğinin kırılğan devletlerin uyum kapasitesini zorladığı, insanların kitleler halinde göçe başlamasına, istikrarsızlığa ve nihayetinde şiddete yol açtığı iddia edilmektedir. Genel varsayım, kırılğan devletlerin mevcut şartlarda kontrol ve meşruiyeti sağlamada zorlandıkları, iklim değişikliklerinin etkisiyle ortaya çıkacak sosyal ve ekonomik sorunlarla baş edemeyecekleridir. Gerçekte de, yeni zorlukları göğüslemek için kullanılacak kaynaklar devletin temel işlevleri yerine getirmesini olumsuz etkileyecek ve istikrarsızlığı daha da derinleştirecektir. Aynı zorlukların kırılğan devletlerin sayısını artırması da söz konusudur.⁴⁹

Latin Amerika, Afrika ve eski Doğu Bloğu ülkelerinin birçoğu krizin etkileriyle mücadele için yeterli rezerve sahip olmadığı gibi uluslararası yardım ve kredilere ulaşamamaktadırlar. Eğer küresel kriz bir iki yıldan uzun sürerse rejimi tehdit eden istikrarsızlık tehlikesi artacaktır.⁵⁰

Tarih boyunca büyük güçler arasındaki çıkar ve güç mücadelesinin ve bu kapsamda uygulanan stratejilerin birçok ülkenin kırılğanlığı ve sonrasında başarısızlığında önemli etkileri bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğunun kırılğanlığı ve nihayet çökmesinde pek çok içsel faktörün yanında, başta İngiltere ve Rusya olmak üzere Avrupa'nın diğer büyük güçleri arasındaki mücadele ve Osmanlı İmparatorluğuna yönelik politikaları da rol oynamıştır.

⁴⁹“ Climate Change and State Fragility”, GSDRC 2008, (Erişim)<http://www.gsdrc.org/docs/open/HD550.pdf>, 25 Haziran 2011, s.2.

⁵⁰ “The Impact of Financial Crises on Conflict and Social Stability”, GSDRC Helpdesk Research Report, 2009, (Erişim)<http://www.gsdrc.org/docs/open/HD576.pdf>, 23 Haziran 2011, s.1.

Rusya ile İngiltere'nin Orta Asya'da on yıllar boyunca yürüttükleri güç mücadelesi ile Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgali ve işgal süresince ABD'nin muhalif gruplara sağladığı desteğin Afganistan'ın başarısızlığa sürüklenmesindeki rolü ikinci bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

1.1.3.2.4. Diğer Faktörler

Devletin başarısızlığında, diğer faktörlerin yanında yöneticilerin kusurlarının da önemli payı bulunmaktadır. Tarih boyunca liderlik hataları, devletleri kişisel çıkarlar için tahrip etmiştir. Modern zamanda liderlik hataları Afrika, Amerika, Asya'da halen başarısızlık sınırında bulunan kırılgan yönetimleri aşındırmaya devam etmektedir.⁵¹

Örneğin, Zaire'de Mobutu'nun hükümeti Zaire için değil sadece Mobutu için çalışmıştır. Kırk yıllık iktidar döneminde Zaire'nin kaynakları ve zenginlikleri Mobutu ve yakınları tarafından alınmış, Zaire'ye hiç bir şey kalmamıştır. Aynı şekilde, petrol zengini Angola, 30 yıllık savaşı takiben başarısız olarak kalmaya devam etmektedir. Angola'nın petrol zenginliği çalınmış ve israf edilmiş, ülke 2002'de kişi başı 240 dolar milli gelirle baş başa bırakılmıştır. Benzer durumları Sierre Leona, Liberya, Somali ve Zimbabve'de görmek mümkündür. Sri Lanka'da ise devlet başkanları azınlık haklarını çiğneyerek Tamil gerillalarını tepkisel bir savaşa yöneltmiştir. Afganistan'da Gülbeddin Hikmetyar ve Burhanettin Rabbani, kendi etnik grupları olan Peştun ve Taciklere yönetimde ayrıcalık tanıyıp, Afgan halkının kalanını ötekileştirmişlerdir. Onların liderlik kusurları, Taliban'ın zaferine ve Afganistan tam bir kargaşa ve teröre sürüklenmesine katkıda bulunmuştur.⁵²

Rotberge'e göre bir devletin başarısızlığı ve çökmesi kolay değildir. İhmal ve kasıt gerektirir. Somali, 9 milyonluk nüfusuyla bir ulus devlettir. Güçlü bir tarihsel geçmişe, ortak bir dil ve dine, milliyetçiliğin ortak bir tarihine

⁵¹ Rotberg (2004), **a.g.e.**, s.26.

⁵² Rotberg (2004), **a.g.e.**, s.27.

sahiptir. Önce başarısız olmuş daha sonra çökmüştür. Bu çöküşün onlarca nedeni vardır. Fakat yıkıcı, yok edici liderlik başat faktörlerden birisidir.⁵³

Ülkelerin içinde bulundukları coğrafya, toprakların tarıma elverişliliği, ulaşım ve iletişimi zorlaştıran sert karakterli yapısı gibi özellikleri nedeniyle meşruiyet ve otorite tesisiyle kamusal hizmetlerin sunumunu zorlaştırmaktadır. Ancak, benzer coğrafya şartlarına sahip ülkelerin hepsinin başarısız olmadığı görülmektedir. Örneğin, İran ve Afganistan benzer coğrafya ya sahiptir. Afganistan kırılganlık tuzağından kurtulamazken, İran binlerce yıldır, farklı rejimlere sahip, güçlü bir ülke olarak varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle olumsuz coğrafi yapının, tek başına değil, diğer faktörlerle etkileşim halinde kırılganlığa katkı yaptığı kabul edilmektedir.

Ülkelerin jeopolitik konumları, coğrafyaya benzer etkiler göstermektedir. Somali, Angola, Zimbabve gibi başarısız devletlerin jeopolitik konumları çok önemli görülmemektedir. Afganistan ve Irak ise önemli jeopolitik konuma sahiptir. Ancak, jeopolitik konum, başta uluslararası faktörler olmak üzere diğer faktörlerle etkileşim içerisinde olduğunda başarısızlıkta rol oynamaktadır.

1.1.4. Çökmüş, Başarısız ve Zayıf Devletlerin Belirlenmesi

İnsanlık tarihinde devletlerin oluşmasıyla beraber kırılganlık, zayıflık, başarısızlık ve çökme de siyasi ve sosyal bir olgu olarak var olmuştur. Roma, Bizans, Osmanlı, Avusturya-Macaristan imparatorlukları bir dönem güçlü ve başarılı siyasi varlıklar olarak kıtalara ve ülkelere hükmetmişler, yıllar içerisinde zayıflamışlar, başarısız olmuşlar ve çökmüşlerdir. Almanya ve Japonya, II. Dünya Savaşına başarılı ve güçlü ülkeler olarak girmişler ve savaştan başarısız olarak çıkmışlar ve nihayetinde çökmüşlerdir. Sovyetler Birliği ve Yugoslavya, yakın tarihimizin çöken büyük devletleridir. Bu çalışmada incelenen başarısız devletler, sömürgecilik sonrası ortaya çıkan ulus devletler ile SSCB ve Yugoslavya'nın dağılmasıyla oluşan devletleri

⁵³ Rotberg (2004), **a.g.e.**, s.11.

kapsadığından, 1990'lardan itibaren dünyanın gündeminde önemli bir yer tutmaya başlamıştır.

Başarısız devletler XXI. yüzyılda tekrar uluslararası kamuoyunun gündemine geldiğinde, uluslararası kurumlar ve çeşitli akademik kuruluşlar tarafından, önceki bölümlerde verilen tanımlar kullanılarak başarısızlık ölçümleri yapılmaya başlanmıştır. Bu maksatla çeşitli kuruluşlar tarafından hazırlanan farklı endeksler kullanılmaktadır. Bunların en yaygınları; Dünya Bankasının hazırladığı CPIA (Country Policy and Institutional Assessment) Endeksi, Carleton Üniversitesi tarafından yayımlanan CFIP (Country Indicators for Foreign Policy) Endeksi ve Foreign Policy/Fund for Peace tarafından hazırlanan Failed States Endeksidir.⁵⁴ CPIA Endeksi, kırılğanlığı az gelişmişlik ile aynı anlamda değerlendirmekte ve kırılğanlığın güvenlik, meşruiyet ve otorite boyutlarını yok saymaktadır. Dünya Bankası ve OECD tarafından yardım programlarını düzenlemek için kullanılmaktadır. Carleton Üniversitesinin CFIP Endeksi; meşruiyet, otorite ve kapasite gibi üç önemli boyutu kapsamaktadır. Üçer yıllık dönemlerle yayımlanması bir eksiklik olarak düşünülmektedir. Fund For Peace'in Failed States Endeksi; ekonomik, siyasal, sosyal ve güvenlik boyutlarında tespit edilmiş 12 gösterge esas alınarak yıllık olarak yayımlanmakta, akademik çalışmalarda sıklıkla kullanılmaktadır.

Fund For Peace tarafından 2011 yılı itibarıyla 12 ülkenin durumu kritik olarak görülmektedir. Tablo-3'te 12 gösterge bazında performansları verilen bu ülkeler; Somali, Sudan, Çad, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Haiti, Orta Afrika Cumhuriyeti, Afganistan, Zimbabve, Gine, Fildişi Sahili, Irak ve Pakistan'dır.⁵⁵ Bu ülkeler 2008, 2009 ve 2010 yılları endekslerinde de kritik durumda olan ülkeler olarak belirlenmiştir (Tablo-4). Failed States Endeksinde 12 göstergeye göre değerlendirmekte yapılmakta ve her

⁵⁴ "International Development Association CPIA Index", Dünya Bankası İnternet Sitesi, (Erişim) <http://web.worldbank.org/external/default/main?menuPK=3607203&pagePK=1257841&piPK=1257838&q=CPIA&theSitePK=73154>, 13 Ocak 2012; "CFIP", Carleton İnternet Sitesi, (Erişim) http://www4.carleton.ca/cifp/app/ffs_reports.php, 13 Ocak 2012; "The Failed States Index 2011", Foreign Policy İnternet Sitesi, (Erişim) <http://www.foreignpolicy.com/failedstates>, 13 Ocak 2012.

⁵⁵ "The Failed States Index 2011"

göstergede başarısızlık durumu 1–10 arasında puanlamayla belirlenmektedir. Yüksek başarısızlık veya kötü performans yüksek not ile ifade edilmektedir. Tamamen başarısız bir devlet, 12 gösterge bazında 120 puan almaktadır. Bu tezde, tüm göstergelerde %90 ve üzerinde başarısızlık notu alan ülkeler çökmüş devlet olarak, %85 ve üzeri olanlar ise başarısız devletler olarak kabul edilmektedir. Buna göre, yukarıda durumları kritik olarak verilen ülkelerden Somali, Sudan, Çad, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Haiti çökmüş devletler olarak sınıflandırılabilir. Çökmüş devletlerle beraber, önceki yıllarda çökmüş devlet olan ancak son yıllarda yürütülen yeniden inşa faaliyetleriyle kapasiteleri güçlenen Afganistan, Fildişi Sahili ve Zimbabve ile Irak, Gine, Pakistan ve Orta Afrika Cumhuriyeti başarısız devletlerdir. Bu ülkelerden Zimbabve hariç diğerleri CFIP 2008 Endeksinde de en kötü durumdaki 20 ülke arasında yer almaktadır (Tablo–5).

Failed State Endeksinde tehlike altında gösterilen 48 ülke zayıf devletler olarak nitelendirilmektedir. Bu ülkeler bazı göstergelerde iyi durumda bazılarında ise kötü durumdadırlar. Bu kategoride bulunan ülkeler şunlardır. Afrika ülkeleri; Madagaskar, Eritre, Mısır, Moritanya, Etiyopya, Sierra Leona, Liberya, Gine Bissao, Burkina Faso, Nijer, Nijerya, Kamerun, Kongo, Angola, Burundi, Zambiya, Malavi, Tanzanya, Mozambik, Uganda ve Kenya'dır. Afrika ülkeleri grubuna 2011 yılındaki gelişmeler çerçevesinde Libya'nın da dâhil edilmesi gerekmektedir. Asya ülkeleri; Filipinler, Burma, Kuzey Kore, Endonezya, Sri Lanka, Kamboçya, Laos, Bangladeş, Çin, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan, İran, Azerbaycan, Gürcistan, Suriye ve Yemen'dir. Orta ve Güney Amerika ülkeleri; Nikaragua, Guatemala, Bolivya, Kolombiya'dır. Avrupa'dan Bosna ve Moldova zayıf devlet olarak nitelendirilmektedir. Bu ülkelerin bir kısmı etnik çatışmalar, bir kısmı organize suç çeteleri ile başa çıkmadaki sorunları, bir kısmı ayrılıkçı hareketler, bir kısmı otoriter yönetimler, bir bölümü ise ekonomik zorluklar nedenleriyle zayıf devletler olarak nitelendirilmektedir.

Çökmüş ve başarısız olarak sınıflandırılan devletlerin bazı ortak özellikleri paylaştıkları görülmektedir. Bu devletlerin hemen hepsi bir dönem

sömürge yönetiminde kalmış veya işgale uğramışlardır (Tablo-6). Çoğunda meşruiyet sağlanamamış ve etkin bir güvenlik sistemi tesis edilememiştir. Devletin dışında meşruiyet ve güvenlik sağlayan aktörler bulunmaktadır. Gine ve Zimbabve hariç diğerleri, sınırlarını koruyamamakta ve dış müdahaleleri engelleyememektedir. Devleti yöneten seçkinler ciddi anlamda parçalanmıştır. Toplumsal grupların şikâyetleri yüksek seviyededir. Bu özellikler ağırlıklı olarak meşruiyet, otorite ve güvenlik boyutlarındaki boşluklara işaret etmektedir.

1.1.5. Başarısız Devletlerin Sonuçları

Zayıf ve başarısız devletlerin ortaya çıkardığı sonuçları; ulusal, bölgesel ve küresel olmak üzere üç başlık altında incelemek mümkündür.

Ulusal sonuçlar; ülkenin ekonomik, eğitim, sağlık, güvenlik alanlarında yetersizlikler olarak kendini göstermektedir. Bunların arasında; düşük gelir, yüksek oranda işsizlik, çatışma ve düşük hayat şartları nedeniyle ölüm, yaralanma ve hastalıklarda artış, ülke içi ve dışına kitlesel göç hareketleri, temel sağlık ve eğitim hizmetlerine ulaşamama, temel gıda maddelerinin yetersizliği ve açlık tipik sonuçlar olarak insanları doğrudan etkilemektedir.

Devletin zayıflığı ve başarısızlığının ilgili ülkenin içerisinde ortaya çıkardığı insani maliyetin boyutu oldukça büyüktür. Devlet zayıfladığında ve başarısız olduğunda özellikle yerel halk, temel hizmetlere ulaşmada zorluk çekmekte; silahlı grupların, yolsuzluğa bulaşmış resmi yetkililerin ve salgın hastalıkların pençesinde yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadır. Vatandaşlar, evlerini terk etmek zorunda kalmakta, kendileri, çocukları ve toplumları için iyi bir yaşam sağlamak olanağından yoksun olmaktadır.⁵⁶

Şiddet ve tahribatın sonucu ekonomi çalışmaz duruma gelmekte, ikincil savaş ekonomisi ortaya çıkmakta, bölgesel ve yerel devlet dışı aktörler ikincil savaş ekonomisi ve çatışma ticaretini kullanarak mali yönden

⁵⁶ Jeremy M. Weinstein, John Edward Porter, Stuart E. Eizenstat, “On the Brink: Weak States and US National Security”, Center for Global Development Report, May 2004, (Erişim) http://www.cgdev.org/docs/Full_Report.pdf, 06 Ocak 2011, s.10-11.

kuvvetlenmekte ve kontrol ettikleri bölgelerde otorite tesis etmektedirler.⁵⁷ Ortaya çıkan devlet dışı aktörlerden savaş ağaları; yerel beylikler kurarak otorite tesis etmekte, her türlü şiddet ve yasa dışı faaliyetleri yürüterek güçlenmekte ve çatışma şartlarını devam ettirmektedirler.

Başarısız devletlerde ortaya çıkan sorunlar komşu ve bölge ülkelerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır. Komşu ülkelerin halkları ve devletleri dışarıdan gelen etkilere maruz kalmaktadır.

Merkezi hükümetin çökmesi, bölgede istikrarsızlık ve çatışmaya neden olduğundan, kitlesel göçleri de beraberinde getirmektedir. Bölgesel güçler, genellikle bu tür sorunlarla baş edebilecek durumda olmadıklarından bölgesel istikrarsızlıklar ve çatışmalar baş göstermektedir. Otorite boşluğu, sınırların kontrol edilememesi gibi faktörler, terör örgütleri ve uyuşturucu kaçakçıları gibi yasadışı ulus ötesi şebekelerin bölgeye akın etmesine yol açmaktadır. Yasadışı faaliyetler kolaylıkla yayılmaktadır.

Başarısız devletler bölgesel etkilerinin yanında küresel sonuçlara da neden olmaktadır. Araştırmacılar, zayıf ve başarısız devletler ile terörizm, nükleer silahların yaygınlaşması, salgın hastalıkların artması, çevrenin bozulması ve enerji güvenliği gibi yeni uluslararası güvenlik tehdit ve riskleri arasında ilişki olduğunu ileri sürmektedir.⁵⁸ 11 Eylül saldırıları, başarısız devletlerin yalıtılmış ve uzak bir problem olmadığına anlaşıldığını sağlamıştır.⁵⁹ Ulus ötesi terörist örgütler, başarısız devletlerin topraklarını kendileri için güvenli bölgeler olarak kullanmakta, kaçakçılık şebekeleri de, bu tür zayıf devletlerde daha rahat çalışma alanı bulmaktadır.

Sebastian Mallaby de, zayıf ve başarısız devletlerin, geçmişte ulus ötesi terör örgütlerine güvenli bölgeler, çatışma deneyimi, eleman kazanma, ideolojik ve çatışma eğitimi ortamı, silah ve teçhizata kolay erişim, mali

⁵⁷ Mary Kaldor, **New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era**, Polity UK, 1999, s.102-104 ve 110.

⁵⁸ “Weak and Failing States: Evolving Security Threats and U.S. Policy”, CRS Report for US Congress, , 28 August 2008, (Erişim) <http://www.fas.org/srgp/crs/row/RL34253.pdf>, 16 Şubat 2011, s.10.

⁵⁹ “Failing States: a global Responsibility”, Netherlands Advisory Council on International Affairs (AIV), Netherlands Advisory Committee on Issues of Public International Law (CAVV), Report No. 35, NL,May 2004, s.1.

kaynaklar, konuşlanma ve geçiş bölgeleri gibi fırsatlar sağladığını ifade etmektedir.⁶⁰ 2001’de Afganistan’da olduğu gibi, topraklarının büyük kısmını kontrol edemeyen zayıf ve başarısız devletler, teröristler için ideal bir ortam yaratmaktadır. Terörist örgütler bu ülkelerde eğitim almakta ve çatışmalara iştirak ederek deneyim kazanmaktadır. Zayıf ve başarısız devletlerde, El-Kaide’ye ilaveten Hamas, Hizbullah, İslami Cihat gibi terörist örgütlerin ana harekât üsleri yer almaktadır.

Maryland Üniversitesinin çalışması, 1991–2001 yılları arasındaki saldırıların faili olan teröristlerin büyük bölümünün, çatışma içerisinde olan düşük gelirli ve otokrat yönetimlerin bulunduğu ülkelerin vatandaşları olduğunu göstermektedir.⁶¹

Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra Balkanlar, Orta Asya ve Batı Afrika’nın zayıf devletlerinde uluslararası suç şebekelerinin sayısında önemli bir artış yaşanmıştır. Suç örgütlerinin bir kısmı, BM ve diğer uluslararası aktörler tarafından silah ambargosu uygulanan ülkelerin silah ve malzeme ihtiyaçlarının yasa dışı yollardan karşılanmasında etkinlik kurmuşlar ve güçlenmişlerdir.

Kimyasal, biyolojik, radyolojik ve nükleer (KBRN) silahlara ve teçhizata sahip olan ülkelerin bir kısmının, bu silahların emniyetinin sağlanmasındaki yetersizliği, yer altı şebekelerinin bu tür malzemenin kaçakçılığını yapmalarını mümkün kılmaktadır. Yaygın yolsuzluk ve sınırların kontrol edilmesindeki başarısızlık, bu ülkelerin KBRN kaçakçılığında kullanılmalarına neden olmaktadır. Uluslararası Atom Enerji Kurumu kayıtlarına göre, 1993–2006 yılları arasında KBRN kaçakçılığı olarak 1.080 olay meydana gelmiştir.⁶²

KBRN silahları dışında, küçük silahlar ve hafif teçhizatın kaçakçılığının küresel artışında zayıf devletlerin rolü olduğu iddia edilmektedir. Cenevre’de

⁶⁰ Sebastian Mallaby, “The Reluctant Imperialist: Terrorism, Failed States and the Case for American Empire”, **Foreign Affairs**, cilt 81, sayı 2, March/April 2002, s.2-7.

⁶¹ Monty Marshall, Ted Robert Gurr, “Peace and Conflict 2005”, Center for International Development and Conflict Management, University of Maryland, May 2005, (Erişim)<http://www.systemicpeace.org/PC2005.pdf>, 10 Aralık 2011, s.64-70.

⁶² “Illicit Trafficking Database2006”, International Atomic Energy Agency, (Erişim)http://www.iaea.org/newscenter/features/radsources/pdf/fact_figures2006.pdf, 18 Nisan 2011.

faaliyet gösteren “Small Arms Survey” isimli araştırma merkezi, çoğu yasadışı maksatlar için gayri resmi örgüt ve kişilerin elinde 640 milyondan fazla silah ve teçhizatın küresel dolaşımında olduğunu belirtmektedir.⁶³ Bu tür kaçakçılığın küresel niteliğini vurgulayan bir örnek ilgi çekicidir. 1999’da, bir Ukrayna firması, 68 ton silah ve mühimmatı Burkina Faso’ya ihraç etmiştir. Malzemeler önce Liberya daha sonra Sierra Leona’ya transfer edilmiştir. Sierra Leona’da “Foday Sankoh’s Revolutionary United Front” adlı terör örgütünün eline geçmiştir. Bunlar arasında omuzdan atılan hava savunma füzelerinin de bulunması önemli bir endişe yaratmaktadır.⁶⁴

Başarısız devletler dünya ekonomisine de büyük bir yük oluşturmaktadır. Yapılan çalışmalarda üç tür maliyetten bahsedilmektedir;

- Başarısız devletlerin kendi halkına maliyeti,
- Komşularına olan maliyet ve
- Uluslararası topluma yansıyan maliyet.

Uluslararası toplum tarafından başarısız devletlere yapılan yardım programlarının yıllık değerinin 276 milyar dolar olduğu ifade edilmektedir.⁶⁵

Başarısız devletler halkın temel sağlık hizmetlerini yerine getiremediklerinden dolayı dünyanın kalanı için de risk yaratmaktadırlar. Zayıf ve başarısız devletlerde sıklıkla salgın hastalıklar ortaya çıkmaktadır. Bunlara karşı yeterli tedbir alınamaması küresel sağlığı da etkilemektedir.

1.2. BAŞARISIZ DEVLETLERİN YENİDEN İNŞASI

Başarısız devletlerde merkezi hükümet genellikle, ülke içerisinde gücünü kullanabilme, yurttaşlarının güvenliğini sağlayabilme ve hukuk düzenini temin etmeye tam olarak muktedir olmadığı gibi, kamu hizmetlerini

⁶³ “Small Arms Survey”, Small Arms Survey, (Erişim)<http://www.smallarmssurvey.org>, 10 Ekim 2011.

⁶⁴ Stewart Patrick, “Weak States and Global Threats: Assessing Evidence of Spillovers”, Center for Global Development Working Paper Number 73, January 2006, (Erişim)<http://www.cgdev.org>, 11 Haziran 2011, s. 18.

⁶⁵ Lisa Chauvet, Paul Collier, Anke Hoeffler, “The Cost of Failing States and the Limits to Sovereignty”, Research Paper No. 2007/30, UNU Wider, Helsinki, Finland, 2007, s.11-12.

sunma ve bu amaçla gerekli koşulları sağlayabilmekte de yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, uluslararası topluma başarısız devletlerin yeniden inşasında sorumluluklar düştüğüne inanılmaktadır. Böyle bir sorumluluk, moral ve evrensel değerler ile başarısız devletlerin ortaya çıkardığı bölgesel ve küresel sonuçların etkilerine maruz kalmama düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Başta küresel terörizm, uluslararası suç ve kaçakçılık, kitle imha silahlarının yaygınlaşması, bölgesel çatışmalar ve kitlesel göçler olmak üzere başarısız devletlerin neden olduğu bütün olumsuz sonuçlar, uluslararası aktörleri harekete geçmeye ve başarısızlık nedenlerini ortadan kaldırmayı amaçlayan projeleri uygulamaya zorlamaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında günümüze, başarısız olmuş veya çökmüş devletleri ve parçalanmış ulusları inşa etmeyi, çatışmaların sona erdirilerek barışın kurulmasını, devlet kurumlarının etkinleştirilmesini ve ekonomik kalkınmanın sağlanmasını amaçlayan birçok girişim gündeme gelmiştir. Bu girişimlerin bir kısmı başarılı olmuş, bir kısmı ise başarıya ulaşmadığı gibi daha büyük sorunlara neden olmuştur. Günümüzde, başarısızlığın ortadan kaldırılması için izlenmesi gereken strateji ve modeller konusunda, akademik çevrelerde ve politika belirleyici kurumlarda kapsamlı çalışmalar yapılmaktadır. Akademik tartışmalar, istikrarsızlığa ve devletin çöküşüne neden olan tüm faktörleri dikkate alan, hatta bir ulus yaratılmasını amaçlayan ulus inşası veya devletin tüm boyutlarıyla işlevselliğini hedefleyen devlet inşası gibi kapsamlı stratejilerden, politik veya acil ekonomik problemlere öncelik veren daha küçük boyutlu yaklaşımlara farklılık göstermektedir.

Bu bölümde öncelikle ulus inşası, devlet inşası ve barış inşası olarak kullanılan terimler arasındaki benzerlik ve farklılıkları tartışılarak, terimlerin doğru bağlam ve anlamları tespit edilmeye çalışılacaktır.

1.2.1. Terimler Arası Farklar ve Benzerlikler: Ulus İnşası, Devlet İnşası, Barış İnşası

II. Dünya Savaşından yenilmiş ve harap olmuş bir şekilde çıkan Almanya ve Japonya'da ABD kontrolündeki ulus inşası çabalarını, savaş sonrası sömürgeciliğin ortadan kalkmasıyla birlikte sömürge yönetimlerinden kurtulan ülkelerdeki uygulamalar takip etmiştir. 1950 ve 1960'lı yılları kapsayan bu dönemde ulus inşası, Doğu ve Batı bloklarının yürüttükleri mücadelede, Batı tarafından Üçüncü Dünya ülkelerinde sosyalizmin yayılmasına engel olabilecek bir politika olarak yürürlüğe konulmuştur. Ulus inşası terimi 1970'lerden sonra fazla konuşulmaz olmuş, 11 Eylül 2001 sonrası tekrar gündemdeki yerini almıştır. Uluslararası toplumun Afganistan'da yürüttüğü çabalar bağlamında yapılan aynı işi tanımlamak için ulus inşası, devlet inşası ve barış inşası terimleri belirgin bir muğlâklıkla ve çelişkili bir biçimde kullanılmaktadır. Bu terimlerin hepsi sorunlu olarak kullanılmasına rağmen, asıl karışıklık ulus inşası ve devlet inşası arasında yaşanmaktadır.

ABD ve kurumları genellikle ulus inşasını tercih ederken, Avrupa ülkeleri ile BM, OECD ve Dünya Bankası devlet inşasını tercih etmekte veya devletin alt sistemlerinin ismini kullanmaktadırlar. ABD ve Avrupalılar arasındaki önemli bakış açısı farkına Fukuyama da dikkat çekmektedir. Zayıf devletlerin yönetimlerini destekleme, demokratik meşruiyetlerini geliştirme ve kurumları güçlendirme çabaları, ABD'de ulus inşası olarak bilinmektedir. Avrupalılar, devlet ve ulus arasındaki ayrımın daha fazla farkındadırlar.⁶⁶

Ulus inşası teriminin iki farklı kullanımı vardır. Birinci kullanım, ulusçuluk ve ulusların toplumsal olarak oluşturulması süreciyle ilgilidir. Diğer kullanım ise, ulus inşasını bir çeşit devlet inşası olarak görmekte ve yönetimi etkinleştirmek için yapılan faaliyetleri kapsamaktadır. Akademik çevrelerde, "ulus politik olarak inşa edilen bir kavram mıdır? Yoksa etnik, kültürel, dilsel ve diğer ayırt edici özellikler üzerine kurulu, önceden var olan bir kimlik

⁶⁶ Francis Fukuyama, **Devlet inşası: 21. Yüzyılda Dünya Düzeni ve Yönetişim**, çev. Devrim Çetinkasap, 4. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008. s.118-119.

midir?” sorunsalıyla ilgili bir tartışma yürütülmektedir. Sorunun birinci bölümünün doğru olduğuna inanlar; ulus inşasının genellikle etnik, mezhepsel, dinsel ve toplumsal farklılıkları gidermek, bu suretle aidiyet ve sadakatin farklı kaynaklarını ortadan kaldırmak amacıyla, paylaşılan bir kimlik ve ortak bir gelecek duygusu yaratılması sürecini ifade ettiğine inanmaktadır. Çek asıllı İngiliz sosyal bilimci Ernest Andre Gellner ve ABD’li siyaset bilimci Benedict Anderson; devletin, kendi sınırlarıyla örtüşen ulusu inşa etmek için, hem gelişmiş ülkelerde hem de günümüzün gelişmekte olan ülkelerinde önemli bir aygıt olduğunu ifade etmektedirler.⁶⁷ Ancak, sömürgecilik sonrası süreçte, ulusal kimlik yaratılması anlamında ulus inşasının doğruluğu ve başarısı tartışılan bir konu olmuştur. Ulus inşasının uygulandığı birçok ülkede başarı sağlanamamış, etnik ve yerel kimlikler ortadan kalkmamış, hatta bazı durumlarda daha keskinleşmiş, çok daha uçtaki örneklerde ise çatışmaya ve devletin çökmesine giden sürece neden olmuştur.

Ulus inşası terimi, ideal olarak, genellikle çok uzun bir tarihsel süreçte, başlangıçta birbirine gevşek bağlarla bağlanmış toplulukları, bir ulus-devletin ona tekabül ettiği ortak bir toplum haline getirmeye yol açan sosyo-politik bir gelişim süreci anlamına gelmektedir. Böylesi bir süreç, politik, ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer dinamiklerle esaslı bir başlangıç olabilir.⁶⁸ Ulus inşası terimi, genellikle birbiriyle ilişkili fakat farklı üç boyutu tanımlamak için kullanılmaktadır. Bunlar;

- Ayrı etnik grupların ortak amaç ve değerler etrafında birleştirilmesi,
- Demokratikleşme ve
- Ekonomik yeniden inşadır.

⁶⁷ Verena Fritz, Alina Rocha Menocal, “ Understanding State-Building from a Political Economy Perspective An Analytical and Conceptual Paper on Processes, Embedded Tensions and Lessons for International Engagement”, Report for DFID’s Effective and Fragile States Teams, Sept 2007, (Erişim)<http://www.odi.org.uk/resources/docs/1979.pdf>, 16 Haziran 2011, s.47.

⁶⁸ Jochen Hipler, **Ulus İnşası**, çev. Algan Sezgintüredi-Burhan Şayli, Versus Kitap, İstanbul, 2007, s.11

Ulus inşasında yerel ve küçük kimliklerin ortadan kaldırılıp ulusal seviyede yeni kimlikler yaratılması temel konudur.⁶⁹

Ulus inşası;

-Hem politik bir birim olarak yeni bir devletin şekillendirilmesi ve kurulması,

-Hem de halk arasında birlik ve beraberlik, uyum, başarı, ulusal aidiyet duygusu yaratma süreçleridir.⁷⁰

Ulus inşasının diğer bir unsuru, yönetimde gelişme ve düzeltmeleri vurgulamaktadır. Etkin bir yönetim yaratma, hukukun üstünlüğünün sağlanması, yolsuzlukla mücadele, demokrasinin yerleştirilmesi, ifade özgürlüğünün ve basın hürriyetinin garanti altına alınması anlamına gelmektedir.⁷¹ Tarihsel olarak ulus inşası, demokratik veya demokratik olmayan ancak tercihen istikrarlı bir hükümet oluşumunu kapsamıştır. Bugün ulus inşası genellikle demokratik ve güvenlik içinde bulunan devlet kurulması girişimini ifade etmektedir.⁷²

Üçüncü boyut, ekonomik yeniden yapılanmanın ulus inşasının önemli bir parçası olmasıdır. Ekonomi geliştiğinde, daha istikrarlı ve iyi çalışan bir devlet, süreç içinde ortaya çıkmaktadır. Ekonomik refah demokratikleşmeyi de getirmektedir.⁷³

Ulus inşası, özel politik hedeflere ulaşmak için bir strateji olarak ta uygulanabilmektedir. Bazı durumlarda dış aktörler, dünyanın değişik bölgelerinde kendi çıkarlarına daha uygun bir yönetimi inşa etmeyi amaçlamaktadır. Bu durumda ulus inşası, ilgili ülkeye özgü toplumsal ve politik bir süreç olmaktan ziyade, dış aktörlere ve onların içerideki

⁶⁹ Amitai Etzioni, "A self restrained approach to nation building by foreign powers", Chatham House, (Erişim)http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/International%20Affairs/Blanket%20File%20Import/inta_362.pdf, 12 Ocak 2012, s.2.

⁷⁰ Bell Wendell, Freeman E. Water, "Introduction", **Ethnicity and nation building: comparative, international and historical perspectives**, (ed.)Wendell Bell , Water E. Freeman, Beverly Hills, CA, USA, 1974, s.11.

⁷¹ Michael Ignatieff, "Nation building lite", **New York Times Magazine**, 28 July 2002, s.30.

⁷² Karin Von Hippel, "Democracy by force: a renewed commitment to nation building", **Washington Quarterly**, cilt 23, sayı 1, 2002, s.96.

⁷³ Martin Lipse Seymour, "Some social requisites of democracy: economic development and political legitimacy", **Ameriacn Political Science Review**, cilt 53, sayı 1, s.75.

müttefiklerine hizmet eden bir girişim olmaktadır. Ulus inşasının ABD tarafından algılanışı ve uygulanmaya çalışılması da yukarıda belirtilen bağlama uygun düşmektedir. ABD, İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanya ve Japonya'da başarılı ulus inşa girişimlerini Irak, Somali ve Afganistan gibi ülkelerde tekrarlayabileceğini düşünmüştür. Hâlbuki Almanya ve Japonya'da kendi sınırlarıyla örtüşen ulusal kimlikleri İkinci Dünya Savaşı'nın çok öncelerinde yaratılmıştır. Ayrıca, sosyal ve ekonomik kalkınma ile devlet kurumları önceden vardır, savaşta bir kısmı kısmi zarar görmüş bir bölümü ise harap olmuştur. Afganistan, Irak ve Somali'de durum çok farklıdır. Ulusal kimlikler oluşmamıştır, Irak'ta Baas dönemindeki hızlı modernleşme hariç genellikle ekonomik kalkınma ve sosyal gelişme yeterli düzeyde başarılamamıştır. Dolayısıyla, ABD'nin tercih eder görüldüğü ulus inşasının günümüzde başarı şansı oldukça sınırlı görülmektedir. Bu nedenle ABD dışındaki akademik çevrelerin sıkça dile getirdikleri gibi devlet inşası ve ulus inşası arasında açık bir ayrım yapmak gerekmektedir.

Hipler, ulus inşasının öğelerini; birleştirici ve ikna edici bir ideoloji, toplumun bütünleşmesi ve işlevsel bir devlet aygıtı şeklinde sıralamaktadır. Son öğe devlet inşasını ifade etmektedir. Hipler'e göre devlet inşası, başarılı bir ulus inşasının esas çekirdeğidir. Devlet inşası, devlet aygıtını işler hale sokacak etkin bir mali sistem yaratılmasına, aynı zamanda etkin ve ülke çapında kabul edilmiş bir güvenlik örgütü, hukuk sistemi ve yönetim aygıtının örgütlenmesine dayanmaktadır.⁷⁴

Bu tezde, Hipler'in ulus inşası tanımı ve devlet inşasını bu süreçte önemli bir unsur olarak gören yaklaşımı esas alınmaktadır. Bu nedenle ulus inşasıyla ilgili tartışmaları bu noktada tamamlayıp devlet inşası kavramına ve yaklaşımlarına ağırlık verilecektir. Konunun ayrıntılarına girmeden önce devlet inşası ve barış inşası arasındaki etkileşim ve farklılıklara kısaca değinmekte yarar görülmektedir.

Devlet inşasına ağırlık veren bir aktör olarak OECD tarafından yapılan devlet inşası tanımı, devlet toplum ilişkisine odaklanmaktadır. Devlet inşası,

⁷⁴ Hipler, **a.g.e**, s.13-14.

devlet-toplum ilişkileriyle harekete geçirilen, devletin meşruiyeti, kurumları ve kapasitesini geliştirmek için içsel bir süreçtir. Devlet inşası süreci, halkı için kamusal hizmetleri sunan devlet ile devlete yapıcı şekilde bağlanan toplumsal ve siyasi gruplar arasındaki karşılıklı ilişkileri kapsamaktadır.⁷⁵

Diğer taraftan BM, genellikle barış inşası çabalarına ağırlık vermektedir. BM tarafından barış inşası için yapılan tanımlama şöyle özetlenebilir. Barış inşası; sürdürülebilir barış ve kalkınma için temelleri oluşturmayı, çatışmanın kontrolü için her seviyede ulusal kapasiteyi güçlendirmeyi ve tekrar çatışma ortamına sürüklenme riskini azaltmayı hedefleyen bir seri tedbirleri kapsamaktadır. Barış inşası stratejileri, ilgili ülkenin sahipliğinde ve onun kendine özgü ihtiyaçları ile uyumlu olmalı ve belirlenen hedefleri gerçekleştirmeyi amaçlayan dikkatle önceliklendirilmiş ve takvime bağlanmış nispeten dar kapsamlı faaliyetlerden oluşmalıdır.⁷⁶

Barış inşasının temel hedefi, şiddetin tekrar ortaya çıkmayacağı koşulları yaratmak olarak ifade edilirken; devlet inşasında hedef, genel rıza ve hukuk üzerine inşa edilmiş etkin bir yönetimin yapılandırılmasıdır. Her ikisi de, her zaman doğrusal bir yol izlemeyen uzun dönemli siyasi süreçlerdir. Bu iki süreç, dış aktörlerin, reformların yapılması için uygun bir ortamın yaratılmasında kolaylaştırıcı rolleri olmasına rağmen, katılımcı ve içseldir.

Buraya kadar yapılan tartışmalardan terimlerle ilgili olarak elde edilen sonuçlar şu şekilde özetlenmektedir.

Ulus inşası; bir ülke içindeki keskin etnik, mezhepsel ve aşiretsel farklılıkları gidermek, farklı kimlik ve bağlılık seçeneklerini ortadan kaldırmak ve halka ortak bir ulus duygusunu kazandırmak maksadıyla yapılmaktadır. Genellikle ulusal aktörler tarafından devlet inşasıyla bir arada, kitleleri harekete geçirerek yürütülmektedir. Çok boyutlu ve geniş kapsamlı sosyo-politik bir süreçtir.

⁷⁵ “Supporting Statebuilding in Situations of Fragility and Conflict: Policy Guidance 2011”, OECD DAC Guidelines and Reference Series, OECD Publishing, Paris, France, 2011 s.21.

⁷⁶ “Supporting Statebuilding in Situations of Fragility and Conflict: Policy Guidance 2011”, s.21.

Barış inşası; uluslararası ve ulusal aktörler tarafından barışı kurumsallaştırmak için yapılan faaliyetlerdir. Barış inşasında silahlı çatışmalar sonlanmış, en azından politik süreç başlamıştır. Çatışma sonrası barış inşası ise; silahlı çatışmaların sona ermesinden sonra yapılan faaliyetleri tanımlamaktadır.

Devlet İnşası; ulus inşası ve barış inşası değildir. Ulus inşasının en önemli öğelerinden biridir. Barış inşa edildiyse devlet inşası kolaylaşabilir. Devlet inşası; devlet ve toplumsal gruplar arasındaki karşılıklı taleplerin etkileşimini mümkün kılan etkin bir politik süreçle bağlantılı olarak devletin meşruiyetini, kurumlarını ve kapasitesini geliştirmek için yürütülen faaliyetlerdir.

1.2.2. Devlet İnşası İçin Kuramsal Yaklaşımlar

Uluslararası aktörleri, kırılgan durumlardaki zayıf, başarısız ve çökmüş devletlerin inşasında rol almaya iten nedenler hakkında farklı bakış açıları bulunmaktadır. Bunlardan ilki “liberal emperyalizm”dir. Bu bakış açısı, 1990’larda ortaya çıkmış ve gelişmiş ülkelerin, diğer ülkelerdeki güçsüz ve yoksullar başta olmak üzere toplumların insan haklarını korumak ve geliştirmek için ahlaki sorumluluklara sahip oldukları düşüncesinden kaynaklanmıştır. İkinci bakış açısı, realist bakış açısıdır ve genel olarak, gelişmiş kapitalist devletlerin, yalnız kendi çıkarlarıyla ilgili eylemlerde bulunmaları görüşü üzerine bina edilmiştir. Kırılganlık ve başarısız devletler uluslararası güvenlik tehdidi olarak algılandığında, devlet inşasını amaçlayan müdahaleler anlaşılır olmaktadır. Üçüncü yaklaşım yeni muhafazakârlıktır. Temel olarak ABD tarafından izlenen bu yaklaşım realizme dayanmakta, ancak liberal emperyalizm ile paylaştığı noktalar da bulunmaktadır. Uluslararası aktörler zamanla değişebilen farklı yaklaşımlar seçmiştir. Avrupa ülkeleri ile Kanada ve Avustralya genel olarak liberal müdahalecilik yanlısıdır. BM ise, BM Güvenlik Konseyinden karar çıkarabilmek için daha az müdahaleci yaklaşım benimsemiştir. Dış aktörlerin benimsedikleri bakış açıları, seçtikleri modelleri etkilemektedir. Realist bakış açısından, ana

endişe terörizm olduğunda, devlet inşasının en önemli ögesi güvenliğin ve devlet otoritesinin sağlanması olmaktadır. Liberal müdahalecilik yaklaşımında ise güvenlikle beraber devletin kamu hizmetlerini sağlama ve vatandaşlarının haklarını koruyup geliştirmesi önemli görülmektedir. Dolayısıyla kaynaklar, seçilen yaklaşımın dikte ettiği öncelik alanlarına yönlendirilmektedir.

Konuyla ilgili çevrelerin çoğu için devlet inşasının üç boyutu vardır. Bunlar; seçimler ve anayasal süreci de kapsayan demokratik yönetim yoluyla devletin meşruiyet ve hesap verebilirliğinin artırılması, ekonomik liberalleşme ve etkin bir pazar ekonomisi yaratılması ve temel hizmetleri sunabilmek için devletin kapasitesinin güçlendirilmesidir.

OECD'nin yaklaşımında⁷⁷ üç alana odaklanılmaktadır; siyasi uzlaşma ve çözüm, devletin işlevlerini yerine getirmek için kapasitesinin artırılması ve devletin toplumsal beklentileri ile sivil toplumun taleplerini dile getirmedeki yeteneği.

Bu üç boyutun bağlantı noktası yasal meşruiyetin kaynaklarını oluşturmaktadır. OECD devlet inşa kuramında, devlet toplum ilişkilerinin doğru bir şekilde belirlenmesi önemli görülmektedir. Devlet toplum ilişkilerinin üç özelliğinin önemli olduğu belirtilmektedir. Bunların birincisi, toplumun seçkinleri arasında siyasi uzlaşma, güç dağılımı ve toplumla devletin birbirine bağlandığı seçimler ve anayasa hazırlanması gibi faaliyetleri kapsayan siyasi sürecin yapılandırılmasıdır. İkinci özellik, devletin temel işlevlerini yerine getirebilecek kapasiteye ulaştırılmasıdır. Üçüncü özellik ise, devletin işlevleri ve devlet toplum ilişkilerinin nasıl olması gerektiği hakkında toplumsal uzlaşma ile toplumun taleplerini yerine getirme yeteneğidir. OECD yaklaşımına göre, devlet inşası için dış aktörler; ilgili ülkenin devletine ilaveten devlet dışı ve yerel aktörlerle çalışmalı, siyasi uzlaşma çabalarına destek vermeli, güvenlik ve adalet, gelir ve gider yönetimi, istihdam yaratıcı ekonomik kalkınma gibi kritik devlet işlevlerinin yerine getirilmesine destek sağlanmasına öncelik vermelidir.

⁷⁷ “Supporting Statebuilding in Situations of Fragility and Conflict: Policy Guidance 2011”, s.21-23.

İngilizlerin “İstekli devlet inşası”⁷⁸ yaklaşımında, OECD yaklaşımı ile benzerlikler bulunmaktadır. Bu yaklaşım daha önce yürütülen devlet inşası girişimlerinden alınan dersler ışığında oluşturulmuştur. Alınan dersler şöyle sıralanmaktadır;

- Devlet inşası; kapasite, kurumlar ve meşruiyetin kuvvetlendirilmesi için yürütülen içsel bir süreçtir,

- Uzlaşmaya dayalı siyasi süreç üzerine bina edilebilir,

- Meşruiyetin artırılması sürecidir. Tam bir meşruiyet; gücünü etkin ve eşit hizmet sunumdan kaynaklanan performans, halk egemenliği ve ahlaki değerlerden kaynaklanan haklı ve kabul edilen bir otorite, anayasal hukuk düzeni ile uluslararası tanıma ve destekten almaktadır,

- Doğrusal olmayan sürekli bir süreçtir,

- Devlet toplum ilişkilerinin her seviyesinde yürütülür,

- Ulus inşasından farklıdır, ikisi birbirini destekler,

- Devlet kurumlarının inşasından farklıdır, kurumların inşası devlet inşasının içinde teknik bir süreçtir.

- Daha kısa dönemli olan ve çatışma ortamının tekrarlanmamasına odaklanan barış inşasından farklıdır.

İngilizlerin bu yaklaşımında da üç önemli alana ağırlık verilmektedir.⁷⁹ Öncelikle siyasi uzlaşma sağlanmalı ve devlet yönetimi yapılandırılmalıdır. Sonra yapılandırılan devlet, güvenlik, düzenli gelir sağlanması ve hukuka dayalı bir yönetimi içeren üç “hayati işlevi” yerine getirmelidir. Son olarak, kurulan devlet, “beklenen işlevler” olarak adlandırılan, toplumun ve uluslararası aktörlerin beklentilerini karşılayacak altyapı, sağlık ve eğitim gibi görevlerini yerine getirmelidir. Bu yaklaşımda uluslararası aktörlere düşen görevler; siyasi uzlaşma çabalarına yardım edilmesi, devletin hayati işlevlerine destek sağlanması, sivil toplumla birlikte çalışılması ve pozitif

⁷⁸ “State Building In Situations of Fragility: Initial Findings 2008”, OECD Paper, August 2008, (Erişim)<http://www.oecd.org/dataoecd/62/9/41212290.pdf>, 5 Mayıs 2011.

⁷⁹ Allan Whites, **States in Development: Understanding State-building**, Department for International Development (DFID), London, UK, 2008, s.6-9.

devlet-toplum ilişkilerinin teşvik edilmesidir. İngilizler uygulanacak prensipleri şu şekilde sıralamaktadır. Siyasi seçkinlerin meşruiyet ve güven sağlama yeteneklerinin izlenmesi ve bu şekilde toplumun benimsemediği şahısların desteklenmemesi, uzun dönemli yardım bağımlılığı yaratmaktan kaçınılması, yapılacak işlerin önceliklendirilmesi ve takvime bağlanması, devletin performansının izlenmesi.

Devlet inşasına alternatif bir model, Julien Barbara tarafından, “kalkınmacı devlet” inşası olarak adlandırılmaktadır.⁸⁰ Ekonomide devletçilik olarak nitelenen bu model, neo-liberal devlet inşası yaklaşımlarının ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmekte başarısız olduğu, çünkü başarısız devletlerde özel sektörün yönlendirileceği bir ekonomik altyapının bulunmadığı, hatta özel sektörün oluşmadığı, dolayısıyla ekonomik kalkınmanın çok uzun bir süre alacağı şeklindeki tespitlere dayanmaktadır. Güney Kore, Malezya, Singapur ve Tayvan gibi Doğu Asya ülkelerinin devletçi ve hızlı kalkınma deneyimlerinden istifade ederek başarısız devletlerin yeniden inşa edilebileceği dile getirilmektedir. Bu modelde, uluslararası aktörler ilgili devletleri inşa ederken, ulusal kalkınma hedeflerini desteklemek için pazara müdahale gücüne sahip devletin kendi ekonomik kurumlarını kurmalı, bu kurumlar teşkil edilene kadar kendileri de kurumların işlevlerini yerine getirecek bir rol benimsemelidir. Bu kapsamda, toprak reformu, kırsal alanı geliştirme kredileri, kamu eğitim programları, devlet merkezli uygulamalı araştırma kurumları, özerk kooperatifler ve ulusal devlet bankaları önem kazanmaktadır. Başarısız devletlerde önceden var olan ancak kırılmalıyla beraber çalışmaz hale gelen devlet teşekküllerinin de canlandırılması gerekmektedir. Bu model, devlet kapasitesinin güçlü olarak inşasını, devletin kapasiteyi düzenleyen değil bizzat kapasite üreten olarak tasarlanmasını gerektirmektedir. Bu model doğal olarak, merkez bankası, hazine, devlet planlama gibi merkezi kurumların inşasına önem vermektedir.

⁸⁰ Julien Barbara, “Rethinking neo-liberal state building: building post-conflict development states”, **Development in Practice**, cilt 18, sayı 3, June 2008, s.313.

Devlet inşasına alternatif yaklaşımlardan birisi de; ulus inşası yoluyla devletin inşasıdır. Dominik Helling'in çalışmasında⁸¹ ulus, kökenleri önceki devirlerde aranan tarihsel ve doğal faktörlerin ürünü olarak değil, modernist bakış açısıyla, çok yakın dönemlerde yurttaşların ve liderlerinin ortak ve istekli davranışlarıyla oluşturdukları tarihsel ve politik bir olgu olarak görülmektedir. Kapasite inşası, kurumsal reformlar ve bunların seçkinler tarafından bir ulus yaratmak için kullanılması önemlidir. Ulus inşası toplumsal ve bilişsel bir sürecin ürünüdür. Merkezi devlet yönetimi toplumsal ve bilişsel standardizasyonda temel unsurdur. Bu nedenle ulus inşası, seçkinlerin merkezi devlet yönetim organlarını etkili olarak inşa etmesi ve bunları kullanmasının sonucu olarak ortaya çıkar. Savaş şartları gibi, başarısız devletlerin içine düştüğü koşullar da insanların bir kimlik etrafında toplanmasını ve ulus inşasını kolaylaştırabilir. Ulus inşasının kolaylaştırılması için, devlet inşasında da söz konusu olan eğitim kurumları ile yazılı ve görsel medya etkin olarak kullanılmalıdır.

Yukarıda özetlenen yaklaşımlar değerlendirildiğinde; Dominik Helling'in ulus inşası yoluyla devlet inşası ve Julien Barbara tarafından tanımlanan "kalkıncı devlet" inşası modellerinin uygulanabilirliklerinin sorunlu olması, başarı şanslarının düşüklüğü ve yüksek maliyetleri nedenleriyle uluslararası aktörler tarafından rağbet gösterilmediği, son dönemlerde yürütülen devlet inşası ve barış inşası faaliyetlerinden anlaşılmaktadır. Devlet inşasına ağırlık veren diğer yaklaşımların faaliyetlere verdiği önem ve öncelik sırası farklı olmasına rağmen, meşruiyet ve otoritenin sağlanması ile güvenliğin temini ve devletin hizmet sağlama kapasitesinin geliştirilmesi kapsamında kısa, orta ve uzun vadede yapılacaklar hakkında genel bir uzlaşa bulunmaktadır. Bu uzlaşa uygun bir çerçeve Tablo-7'de sunulmaktadır.

⁸¹ Dominik Helling, "Anatomy of A Political Chameleon: Re-Examining Fluid Shapes And Solid Constants of Nationalism and Nation-Building", CRISE Discussion Paper:17, November 2009, (Erişim)<http://www2.lse.ac.uk/internationalDevelopment/research/crisisStates/download/dp/dp17.pdf>. 13 Temmuz 2011, s.21-22.

Tablo–7: Çatışma sonrası yeniden inşa için genel çerçeve⁸²

	Geçici/Kısa vade	Orta vade	Uzun vade
Askeri/Güvenlik	-Uluslararası barış gücü teşkili ve konuşlandırılması, -Çatışan tarafların silahlardan arındırılması, -Eski milislerin terhis edilmesi, -Yasa dışı silahlı grupların dağıtılması, -Ordu ve polisin ayrılması.	-Yeni ulusal ordu teşkili, -Polisin yeniden yapılandırılması.	-Ordu ve polisin etkinleştirilmesi,
Politik/Anayasal	-Gruplar arasında siyasi uzlaşma sağlanması, -Geçici ve geçiş hükümetleri teşkili, -Geçiş hükümetinin etkinliğinin sağlanması, -Anayasal reform, -İnsan haklarının geliştirilmesi, -Seçimlerin yapılması.	-Devlet kurumlarının teşkili, -Yerel yönetimlerin teşkili, -Yargı reformu, -İnsan haklarının geliştirilmesi, -İkinci seçimlere hazırlanma.	-Merkezi ve devlet kurumları ve yerel yönetimlerin etkinliğinin sağlanması, -İnsan haklarının geliştirilmesi, -Hukuk düzeninin yerleştirilmesi.
Ekonomik/Sosyal	-İnsani yardım, -Sağlık,su, kanalizasyon,acil barınma , -Ulaştırma.	-Yeniden yerleştirilen halkın ve silahsızlandırılan milislerin rehabilitasyonu,	-İstikrarlı uzun vade makro ekonomik politikalar, -Ekonomi yönetimi, -Yerel olarak

⁸² Hugh Miall, Oliver Ramsbotham, Tom Woodhouse, , **Contemporary Conflict Resolution: The Prevention, Management and Transformation of Deadly Conflicts**, Cambridge, UK, 1999, p.203. “Table 7.3, Post-settlement peacebuilding: a framework” esas alınarak tez yazarı tarafından geliştirilerek hazırlanmıştır.

		-Altyapının yeniden inşası ve mayın temizleme.	sürdürülebilir toplumsal kalkınma, -Dağıtım ve paylaşım adaleti.
Psikolojik	-İlk güvensizliğin yenilmesi.	-Barış ve adaletin çatışan önceliklerinin yönetimi.	-Psikolojik travmaların giderilmesi, -Uzun vadeli uzlaşma.
Uluslararası	-Barış süreci için doğrudan ancak kültürel olarak duyarlı destek.	-Ulusal otoriteye transfer.	-Bölgesel ve küresel yapılara bütünleştirme.

1.2.3. İşlevsel Alanlardaki Boşlukların Doldurulması: Meşruiyet ve Otorite

Yukarıda verilen çerçevede özetlenen faaliyetler, başarısız devletlerin yeniden inşası için gerekli görevlerin boyutunu göstermektedir. Bununla beraber, yeniden inşa alanlarının hepsinin eşit öneme sahip olduğu düşünülmemektedir. Her şeyden önce devletin kırılmalılığı öncelikli olarak üç alanda sınıflandırılmaktadır. Bunlar; meşruiyet zafiyeti, güvenlik sorunları ve yurttaşlara temel hizmetleri sağlama kapasitesi zafiyetidir.⁸³ Uluslararası aktörlerin bu üç alana ağırlık vermesi gerekmektedir.

Bu tezde, Afganistan'da devlet inşası sürecinde savaş ağaları ile işbirliğinin konu edinilmesi ve savaş ağalarının; Afgan merkezi hükümetinin, güvenliği sağlaması ile meşruiyet ve otorite tesis etmesine engel olduğu sorunsalına odaklanılması nedenleriyle, müteakip bölümlerde meşruiyet ve güvenlik alanlarına ağırlık verilecektir.

Başarısız devletlerde ortaya çıkan meşruiyet zafiyetinden dolayı yurttaşların bir bölümü devletin yönetme hakkını kabul etmemektedir. Bu nedenle, devlet ve toplum arasındaki güvenin kuvvetlendirilmesi, devlet inşasının kritik önemde bir boyutunu oluşturmaktadır. Meşruiyeti sağlamada

⁸³ Weinstein, Porter, Eizenstat, **a.g.e.**, s.14-15.

iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Birinci yaklaşım, meşruiyeti sağlayan standartlar ve değerlerle ilgilidir. Bir siyasi düzen, lider veya kurum, meşru kabul edilebilmek için evrensel ve ahlaki değerlere uygun olarak ortaya çıkan standartlara uymak durumundadır. İkinci yaklaşım, moral ve ahlaki değerlerden ziyade toplumun, bir aktör veya kurumun meşruiyetini kabullenme veya reddetme nedenlerine odaklanmaktadır. Bu yaklaşımda ağırlık insanların algılarına ve inançlarına verilmektedir. Yönetilenler tarafından meşru görülen güç ve nüfuz ise otorite olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle, bir devlet moral ve evrensel değerlere uymamasına rağmen, yurttaşları tarafından kabullenilirse *de facto* meşruiyete sahip olmaktadır.⁸⁴

Meşruiyet dört farklı kaynaktan ortaya çıkmaktadır. Birincisi, yurttaşların kabul ettiği yasa, kural ve usullerdir. İkincisi devletin halkına hizmet sağlama kapasitesi ve performansıdır. Üçüncüsü, devletin kendisini ülkede haklı ve tek otorite olarak kabul eden vatandaşların ortak inançlarıdır. Dördüncü ise uluslararası meşruiyettir.⁸⁵

Kurallar ve usullere dayalı meşruiyet için; halkın katılımı ve iyi bir yönetim gerekli görülmektedir. Katılımdan, demokratik olarak yapılan seçimlere ilaveten yönetenlerin yönetilenlere hesap verebilirliği, bu kapsamda ifade özgürlüğü, basın hürriyeti, devlet faaliyetleri ve harcamalarının şeffaflığını kapsayan iyi bir yönetim kastedilmektedir.

Meşruiyete devletin hizmet sağlama kapasitesi ve performansı açısından bakıldığında, güvenlik hizmeti önemli bir meşruiyet kaynağı olarak görülmektedir. Bu noktada, güvenliği sağlayamayan devletin meşruiyetinin önemli kayıplara uğradığı, bunun yerine vatandaşa güvenlik hizmeti sağlayan devlet dışı aktörlerin meşruiyet kazandıkları iddia edilmektedir. Devletin sağlık ve eğitim gibi hizmetleri sağlama veya düzenleme performansı da, güvenlik hizmeti kadar olmasa da meşruiyetin önemli bir kaynağı olarak kabul edilmektedir.

⁸⁴ “The legitimacy of the state in fragile situations”, NORAD Report 20/2009, (Erişim) http://www.world-governance.org/IMG/pdf_The_Legitimacy_of_the_State_in_Fragile_Situations.pdf, 9 Mart 2011, s.8.

⁸⁵ “The legitimacy of the state in fragile situations”, s.15.

Meşruiyetin diğer bir kaynağı olarak görülen ortak inançlar kapsamında kolektif kimlik, dikkate alınması gerekli bir faktördür. Ulus duygusu, devletin meşruiyeti için vazgeçilmez önemde görülmektedir. Devlete bağlanmış güçlü bir ortak kimlik duygusu; etnisite, dil, din ve geleneklerden kaynaklanan diğer meşruiyet kaynakları arasında köprü görevi yerine getirmektedir. Dinsel inançlar ve kurumlar, ahlaki açıdan neyin doğru ve kabul edilebilir olduğunu ve insanların devletten beklentilerini belirleyerek meşruiyetin kaynakları arasında yer almaktadır. Dini inançlar, devlet kurumları ve politikalarına dâhil edilebilmekte ve onların parçası olabilmektedir. Dini inançlar, bu şekilde meşruiyetin aktif kaynağı olarak kullanılmaktadır. Dini değerlerin modern liberal devlet değerleriyle uyuşmadığı durumlarda ise çelişkiler artmakta ve çatışma kaçınılmaz duruma gelmektedir. Dini değerlere dayalı meşruiyeti kullanan devlet, başka alanlarda başarısızlık yaşayabilmekte ve uzun vadede meşruiyet kriziyle yüz yüze kalabilmektedir. Uluslararası aktörlerin anlamakta zorluk çektikleri bir meşruiyet kaynağı ilgili ülkenin gelenekleridir. Gelenekler insanların kimliklerini güçlendiren, aidiyet ve sadakat duygularını tanımlayan özellikleri ile devlet ile toplum arasında bağ oluşturmakta ve devlete meşruiyet kazandırmaktadır.

Devlet meşruiyetinin diğer bir kaynağı, uluslararası meşruiyet olarak ifade edilmektedir. Küresel dünyada uluslararası tanıma, devletin dış ilişkileri ve iç yönetimi için önemli görülmektedir. Uluslararası aktörlerden alınan parasal, ekonomik ve askeri desteğin meşruiyet sağlanmasında her zaman olumlu sonuçları olmamaktadır. Uluslararası insan hakları normlarına uyum bir taraftan devletin egemenliliğin uluslararası tanınması için gerekli olurken, diğer taraftan kendi insanlarına karşı yerine getirilmesi gereken moral ve evrensel bir sorumluluk olarak meşruiyetin kaynağını oluşturmaktadır.

Yukarıda sıralanan meşruiyet kaynaklarının hiçbirisi tek başına siyasi gücün meşrulaştırılması için yeterli görülmemektedir. Herhangi bir devlette meşruiyetin farklı kaynakları bir arada, etkileşim içinde bulunmakta, devletin

meşruiyetini desteklemekte veya engel olmaktadır. Dolayısıyla, devletin meşruiyeti çok boyutlu kaynakların bileşkesi olarak ortaya çıkmaktadır.

Meşruiyet üzerine yapılan çalışmalar; devletin, hükümetin ve liderin meşruiyetinden bahsetmektedir. Devletin meşruiyeti ile hükümet ve liderin meşruiyeti arasındaki ilişki bulunmaktadır. Pratikte, devletin meşruiyeti yüksek olmasına rağmen, hükümet ve lider meşruiyeti tartışmalı olabilmektedir. Bazı durumlarda devletin meşruiyeti halkın tamamı veya bir kısmı tarafından tartışılmaktadır. Bu durumda, yeni bir devlet kurma, başka bir devlete katılma, mevcut devlet tarafından yönetilmeye razı olmama ve devlet dışı otorite kaynakları arama seçeneklerine başvurulabilmektedir. Devletin meşruiyetinin tartışmalı olmadığı, ancak hükümet veya lider ile kurallar ve uygulamaların meşruiyetinin kabul edilmediği durumlar da ortaya çıkabilmektedir. Böylesi koşullarda toplumun talepleri; hükümetin, liderin, kuralların ve uygulamaların değişmesi istekleriyle sınırlı kalmaktadır.⁸⁶ Lider, bir fark oluşturmaya rağmen, devlet ve toplum arasındaki yapısal ilişkinin liderin kalitesine indirgenmesi oldukça zordur. Bu nedenle meşruiyet sorunu iki grupta toplanmaktadır. Birincisi, devletin meşruiyetinin tamamen kaybolması, ikincisi, devletin toplumun beklentilerini karşılayamaması ve işlevlerini yerine getirememesidir. Bu durumların nedenleri ve çözüm yolları farklıdır.

Devlet inşasını hedefleyen uluslararası aktörlerin, ilgili ülkenin toplumsal dinamiklerini, değer yargılarını, inançlarını, tarihsel ilişkilerini bilmeksizin önceden hazırlanmış projelerle devletin meşruiyetini sağlamasının zor olduğu kabul edilmektedir. Uluslararası aktörler, başarısız devletlerde yürüttükleri faaliyetlerde, farkında olmadan veya olarak farklı gruplar ve güç odakları arasındaki meşruiyet mücadelesine taraf olabilmektedir. Devletin meşruiyetini artırmak isteyen uluslararası aktörler, meşruiyetin farklı kaynakları arasında devlet lehine uzlaşma için yapıcı ilişkiler kurmak durumundadırlar.

⁸⁶ "The legitimacy of the state in fragile situations", s.12.

Çatışma sonrası ülkelerde barış ve devlet inşasında en önemli işlerden birisi politik ve anayasal eksiklerin düzeltilmesidir. BM gibi uluslararası aktörler bu görevi; güç paylaşım düzenlemeleri ile serbest ve adil seçimler vasıtasıyla, anayasal reform yoluyla ve geçici hükümeti teşkil etmek suretiyle başarmaya çalışmaktadır. Daha uzun dönemde özgün bir strateji, siyasi toplum içinde sivil toplumun gelişimi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve demokrasiye saygı içeren iyi yönetim geleneğinin oluşumunu ve desteklenmesini mümkün kılmaktadır.⁸⁷

Politik ve anayasal reform için sağlanan desteğin arzu edilen sonucu meşru bir egemenlik ve otorite şekli yaratmaktır.⁸⁸ Hükümetler yurttaşlarının güvenini sağlamak zorundadır. Vatandaşlar ise kendilerini devletlerinin hükümet kurumlarıyla özdeşleştirebilmelidir. Bir devletin etkinlikle çalışabilmesi için, temel haklar ve özgürlükleri koruyan kurumların inşa edilmesi, kişilerin eylemlerinden dolayı hesap verebilir olması, yasa ve kuralların adil bir şekilde uygulanması, siyasi sürece yurttaşların geniş bir katılımının sağlanması yoluyla meşruiyetin güçlendirilmesi gerekmektedir.

Devlet ve barış inşasına kapsamlı bir yaklaşımı destekleyen akademik çevrelerin aksine, bazı yazarlar çatışma sonrası toplumlar için politik ve anayasal boyutun daha önemli olduğunu ileri sürmektedir.

Bu düşüncedeki yazarlar, iç çatışmanın siyasi boyutu üzerine ve siyasi çözüm yollarına odaklanmaktadır.⁸⁹ Bunun sonucu olarak son dönemlerde, barışın inşası ile iyi yönetim ve demokratikleşmenin örtüştüğü, bu nedenle ikisinin bir arada yürütülmesi gerektiği tartışılmaktadır. Roy Licklider, barış inşasının temel hedefinin devletteki siyasi güç dağılımı olduğunu iddia etmektedir. Siyasi mücadele iç çatışmanın temelini oluşturduğundan, uluslararası aktörler toplumsal mücadelelerin geniş ölçekli çatışmalara dönüşmeden yürütülebileceği siyasi kurumlar yelpazesini oluşturmayı

⁸⁷ Miall, Ramsbotham, Woodhouses, **a.g.e.**, s.203-204.

⁸⁸ Max Weber, "The types of Legitimate Domination", **Theories of Social Order, A Reader**, Michael Hechter, Christine Horne (ed.), Stanford, USA, 2003, s.183.

⁸⁹ Elizabeth M. Cousens, "Introduction", **Peacebuilding as Politics: Cultivating Peace in Fragile Societies**, Elizabeth M. Cousens & Chetan Kumar (ed), London, UK, 2001, s.8. ; Charles T. Call, Susan E. Cook, "Introduction: Postconflict Peacebuilding and Democratization", **Global Governance**, cilt 9, sayı 2, 2003, s.141s.

hedeflemelidir.⁹⁰ Aynı şekilde Elizabeth Cousens da, iç çatışmaların gerçek nedenlerini devletin kapasite yetersizliği ve siyasi kurumların eksikliği olarak görmekte, barış ve devlet inşasının stratejik odak noktasının politik reform olduğunu iddia etmektedir.

Politik reformların yapılabilmesi için ilk olarak siyasi uzlaşmanın sağlanması gereklidir. Siyasi uzlaşma terimi sıklıkla kullanılmasına rağmen tanımsal açıklığa gereksinim duyulmaktadır. Bazı akademisyenler siyasi uzlaşma bağlamında seçkinlerin uzlaşmasına vurgu yapmaktadır. Diğer taraftan siyasi uzlaşmalar barış Anlaşmaları ile aynı anlama gelmemektedir. Barış Anlaşması siyasi uzlaşmanın bir parçası olabilir. Siyasi uzlaşmalar, toplumun ileri gelenleri arasında çatışmayı sonlandıracak ve bir daha ortaya çıkmasına engel olacak koşulları sağlamak için daha kapsamlı ve özlü anlayış birlikteliğidir. Siyasi uzlaşmalar, ortak bir devlet inşası projesinden kazanç sağlama arzusu veya din ve ideoloji gibi güçlü ortak değerler sonucu hayata geçerler.

Devlet inşası iki ana hedef içermektedir; devletin işlevsel kapasitesinin güçlendirilmesi ve etkin siyasi süreçlerin hayata geçirilmesi. Birincisi, yapıların, kurumların ve sistemlerin etkinliğinin belirgin bir şeklidir ve performans meşruiyetini sağlamaktadır. İkincisi, gücün kaynakları ve kullanımı, devlet toplum ilişkileri ve hesap verebilirliğin daha az görülebilir ve ölçülebilir dinamikleri ile ilgilidir, süreç meşruiyeti ile güçlendirilir. Siyasi uzlaşma, siyasi süreçlerin çerçevesini biçimlendirir. Siyasi uzlaşma, resmi kanunlar, ortak anlayış birliği, siyasi mekanizmaların işleyişinde ve siyasi gücün kullanıldığı süreçlerde ortaya çıkar.⁹¹ Bu bağlamda şu ana kadar elde edilen tecrübeler, geçiş döneminin siyasi yol haritasının, özellikle çatışma sonrası seçim sürecinin devlet inşası için önemli olduğunu göstermektedir. Çatışma sonrası ilk seçimlerin zamanı ve şekli, genellikle çatışmanın

⁹⁰ Roy Licklider, “Obstacles to Peace Settlements”, **Turbulent Peace: The Challenges of Managing International Conflict**, Chester A. Crocker, Fen Osler Hampson, Pamela Aall (ed), USIP Books, Washington, USA, 2001, s.706-707.

⁹¹ Catherine Barnes, “Renegotiating the political settlement in war-to-peace transitions”, Conciliation Resources, March 2009, (Erişim)http://www.c-r.org/resources/occasional-papers/documents/CR_2Renegotiating_Settlement_20Mar09-2.pdf, 16 Mart 2011, s.3.

sonlandırılması görüşmelerinde uzlaşılan geçiş sürecinin safhalandırılması ve kurumsal yapılanmayla ilgili tercihler tarafından belirlenmektedir.

Seçimler, savaşı sonlandıran barış Anlaşmalarına halk tarafından meşruiyet kazandırılmasında ana yöntem olarak nitelenmektedir. Seçimler, devlet kurumlarının kimler tarafından kontrol edileceğini belirlemektedir. Bu kontrol, mevcut güç dağılımını onaylamak veya devlet toplum ilişkilerini yeniden düzenleyip yeni yöneticileri iş başına getirmek suretiyle gerçekleştirilmektedir. Kapsayıcı seçim süreçleri, çatışma sonrası etkili bir yönetim için meşruiyet sağlamakta, iki yönlü işleyen devlet toplum ilişkileri için gerekli koşulları yerine getirmektedir. Devletler, toplumlarının desteğini aldıklarında toplumsal sorunlara çözüm sunabilmekte ve böylece yönetime katılmak için toplumsal kapasiteyi geliştirebilmektedir. Çatışma sonrası barışı bozabilecek askeri ve ideolojik kapasiteye veya güç amaçlayan çıkara sahip tüm tarafların sürece rıza göstermesi gerekmektedir.

Uluslararası toplum, çatışma sonrası seçim süreçlerinin ortaya çıkardığı zorlukları, farklılıkları ve çelişkileri göğüslemeli ve bunları kapsamlı bir devlet toplum ilişkisi kurulması için yararlı olarak değerlendirmelidir. İlk seçimler yapıldıktan sonra uluslararası toplumun rolünün ne kadar süre devam edeceği önemli bir karar noktasıdır.

Anayasa yapımı; devam eden sürecin parçası olarak, yeni yapılanmalar oluşturulmasını ve mevcut yapıların yenilenmesini, politik sistemin ve yönetimin geliştirilmesini, uzun dönemli değer kazandırılmasını ve dışlayıcılığın azaltılmasını kapsar. Anayasa yapımı, gündemdeki bazı sorunlara yönelik dönemsel değişikliklerden ziyade, uzun vadeli bir yaklaşımla, bir bütün olarak yönetimin toplumsal sözleşmesini oluşturmayı amaçlayan bir süreçtir. Bu süreç, her zaman doğrusal olmayan birçok adım ve aşamaları kapsar. Değişik aşamalarda farklı aktörler, sürecin içerisinde yer alabilir.

Önceki deneyimler, yeni bir anayasanın zorla kabulünün sorunlu olduğunu göstermektedir. Gerçekte, anayasanın kendisinden ziyade

görüşmeler yoluyla uzlaşa sağlanması daha önemlidir. Bu nedenle uluslararası aktörler anayasa yapımına geniş bir katılımı teşvik etmelidir.⁹²

Süreçte yer alan ana aktörler, ulusal aktörler ve diğer ülkelerden destek sağlayan danışmanlardır. Anayasa yapım sürecinin seçim kararı ulusal aktörlerde olmalıdır.⁹³ Anayasa sürecine; görüşmeciler, tasarılayıcılar, taslağı yazıcılar, halk, uzmanlar, kamu görevlileri ve uluslararası danışmanlar ve diğerleri katkıda bulunmalıdır.

Uluslararası aktörler, meşruiyet ve otorite tesisi için öncelikle ilgili ülkenin vatandaşlarının güven ve saygısını kazanabilecek siyasi kurumların teşkil edilmesini hedeflemelidirler. Bu nedenle ilk aşamada çatışmanın ortadan kaldırılmasından ziyade; etkin sosyal, siyasal, yasal ve nihayetinde meşru otorite kullanabilen devlet mekanizmasını kapsayan iyi yönetim hedeflenmelidir. Bu başarıldığında devlet, sorunları barışçı bir şekilde çözebilir. İyi yönetimin biraz daha açık olarak tanımlanmasına gereksinim vardır. Sultan Barakat ve Margaret Chard'a göre "yönetişim-governance" terimi, ülkenin ekonomik ve sosyal kaynaklarının kalkınma için yönetilmesini ifade etmektedir. "İyi yönetim-good governance" ise kaynak yönetiminde ve hizmetlerin sağlanmasında etkinlik, hesap verebilirlik ve şeffaflıktır.⁹⁴ Uluslararası aktörler; devlet, sivil toplum ve pazarın dinamikleri arasında işbirliğini artıran kurumların geliştirilmesi ve ulusal kapasite inşası yoluyla başarısız devletlerde iyi yönetimi destekleyebilirler.

Ayrıca, Barakat ve Chard, ulusal ve yerel seviyede iyi yönetimin savaştan tahrip olarak çıkmış ve çökmüş ülkelerdeki iyileştirme çabalarında son zamanlarda temel bir konsept haline geldiğini vurgulamaktadır.⁹⁵ Gerçekte son yıllarda iyi yönetim demokrasiyle aynı anlamda

⁹² "Pathways of the political", GSDRC Documents Library, (Erişim) <http://www.gsdrc.org/go/display&type=Document&id=3279>, 19 Mart 2011.

⁹³ "Constitution building after conflict", The International Institute for Democracy and Electoral Assistance (International IDEA) Policy paper, May 2011, (Erişim) <http://www.idea.int/publications/constitution-building-after-conflict/upload/CB-after-conflict.pdf>, 5 Kasım 2011, s.12.

⁹⁴ Sultan Barakat, Margaret Chard, "Theories, rhetoric and practice: recovering the capacities of war-torn societies", *Third World Quarterly*, cilt 23, sayı 5, 2002, s.821.

⁹⁵ Barakat, Chard, *a.g.m.*, s.817.

kullanılmaktadır. Uluslararası aktörler ve akademik çevreler iyi yönetişimi egemenlik ve otoritenin meşru bir şekli olarak görmektedirler.

Son on yıldır uluslararası toplum, başarısız devletleri demokratik devletlere dönüştürmeyi amaçlayan “demokratik yeniden inşa modeli”⁹⁶ uygulamaktadır. Bu modelin özellikleri şöyle sıralanmaktadır;

-Çatışmanın tarafları yeni politik sistem üzerine uzlaşmalıdır.

-Seçimler mümkün olduğunca çabuk düzenlenmelidir.

-Yeni devlet; çoklu etnik yapıda, laik ve demokratik olmalıdır.

-Barış Anlaşması uygulanırken, güvenlik ve düzen uluslararası güç ve BM personeli tarafından garanti edilmelidir.

-Uluslararası finans kuruluşları ülkenin ekonomisinin yeniden inşasını üstlenmelidir.

-Uluslararası NGO'lara, insani yardımdan seçimlerin hazırlanmasına kadar uzanan geniş bir yelpazede görev yapmak üzere gerekli kaynaklar sağlanmalıdır.⁹⁷

Demokrasi ve iyi yönetişimin birçok destekçisi olmasına rağmen bazı akademik çevreler olgunlaşmamış bir demokratik süreç hakkında olumsuz yaklaşımlara sahiptir. Öncelikle, şu ana kadar uygulanan demokratik yeniden inşa girişimleri, demokrasinin yerleştirilmesinin çok kolay olmadığını göstermektedir. Dış aktörlerin demokratik olarak atadıkları yöneticilerle demokrasinin yerleştirilmesi mümkün olmamaktadır. Bu durumda, halkı temsil etmeyen ve dış güçlerin varlığı boyunca devam edebilen geçici bir hükümet olabilmektedir.⁹⁸ Ayrıca, ülkenin seçkinlerinin demokratlar ve olmayanlar şeklinde ayrılması ve demokrat olmayanların yönetim kademelerinden dışlanması önemli bir hata olmaktadır. Devlet oluşumu bazen demokratikleşmeyle çelişebilmektedir. Demokrat olmayan biri süreçte yapıcı bir rol oynarken, demokrat birisi engelleyici konumda olabilmektedir.

⁹⁶ Marina Ottaway, Anatol Lieven, “Rebuilding Afghanistan: Fantasy versus Reality”, Carnegie Endowment for International Peace, Policy Brief 12, January 2002, (Erişim)<http://www.ceip.org/files/pdf/Policybrief12.pdf>, 12 Kasım 2011, s.4.

⁹⁷ Ottaway, Lieven, **a.g.k.**, s.4.

⁹⁸ Thomas Carothers, “Messy Democracy”, **The Washington Post**, April 8, 2003, s.2.

Bu bağlamda, soruna bir çözüm olarak liberalleşmeden önce kurumsallaşmanın sağlanması şeklinde bir yaklaşım benimsenmektedir. Uluslararası aktörler, demokratikleşme sürecinin doğasından kaynaklanabilecek iç çekişme ve toplumsal gerginliklerle baş edebilecek siyasi kurumların teşkiline kadar liberalleşmeyi ertelemek zorunda kalmaktadır. Uluslararası toplumun, kısa vadeli ve acele demokratikleşme yerine, ülkenin yönetimi, kaynakların kullanılması ve gerginliklerin azaltılması için tarafsız, profesyonel kararlar alabilecek ve bunları uygulayabilecek etkin devlet kurumlarının kurulmasına ağırlık vermesi gerekmektedir. Bununla paralel olarak değişik görüşlerdeki siyasi partilerin kurulmasının desteklenmesi ve diğer liberalleşme adımlarının atılması desteklenmelidir.

Başka bir grup ise, yerli halklara demokrasinin kabulünün dikte edilmesini ve zorlanmasını içeren yaklaşımlara şiddetle karşı çıkmaktadır. Bunlara göre başarısız devletlerde demokrasi yerleştirme çabaları gerçekçi değil hayalidir. Böyle bir model yurttaşların katılımını sınırladığı gibi ülkenin sosyal yapısı, gelenekleri ve yerel kurumları ile uyumlu değildir.⁹⁹ Ayrıca, demokratik yeniden inşa modeli, yaşamlarının büyük bölümünü yurtdışında batı ülkelerinde geçirmiş küçük bir seçkin grubun taleplerine uymaktadır. Marina Ottaway ve Anatol Lieven, bu tür insanları kendi toplumlarının sosyal gerçeklerinin farkında olmamakla ve batı modellerinin uygulanmasından iş olanakları ve statü gibi fırsatları kollamakla suçlamaktadırlar. Ayrıca, böyle bir model uygulandığında, yerel güç odakları konumlarını kaybetmemek için, dini liderler ise laikliğe karşı olduklarından dolayı direnç göstereceklerdir. Böyle bir stratejinin başarılı olması için yabancı kuvvetlerin askeri işgali zorunlu olacaktır. Askeri işgal ise, Somali örneğinde olduğu gibi uluslararası barış gücü ile yerel güç odakları ve milisler arasında çatışma demektir. İşgal stratejisi başlangıçtaki niyetlerin tam tersi sonuçlar demektir. Bu nedenlerle, başarısız devletlerde batı kaynaklı sosyo politik mühendislik yaklaşımının başarılı olması mümkün görülmemektedir.¹⁰⁰

⁹⁹ Ottaway, Lieven, **a.g.k.**, s.1.

¹⁰⁰ Ottaway, Lieven, **a.g.k.**, s. 4-5.

Ottaway ve Lieven, alternatif bir yaklaşım olarak, devletin tamamen yeniden inşası yerine barışın sağlanması ve temel ekonomik işlevlerin yerine getirilmesini amaçlayan, daha ılımlı ve gerçekçi bir modelin takip edilmesi gerektiğini önermektedirler.

Böyle bir yeniden inşa modeli, ülkenin gerçekleriyle uyumlu olacak ve tam bir askeri işgal gerektirmeyecektir. Bu yazarlara göre, uluslararası toplum yeniden inşa faaliyetlerine başlamadan kabul edilebilir seviyede bir güvenlik riski almalıdır. Daha sonra, sürekli çalışacak ulusal arabuluculuk komisyonu kurulmalıdır. Bu komisyon, modern devletin tüm aygıtlarının yaratılmasından ziyade, büyük çaplı silahlı çatışmaların önlenmesi, ana ticaret yollarının emniyetinin sağlanması, başkentin emniyeti gibi temel konularla işe başlamalıdır.¹⁰¹ Bu görüşe uygun olarak, başarısız devletlerin sorunlarını çözenin, tüm otorite şekillerini değiştirerek kısa vadede tamamıyla yeni bir devlet inşa etme anlamına gelmeyeceğini söyleyebiliriz. Böyle ılımlı ve gerçekçi bir model uluslararası aktörlerin de işine gelebilir. Bu model içinde yerel güç odaklarının, geleneksel güç yapılarının ve savaş ağalarının rollerinin ne olduğu sonraki bölümlerde tartışılacaktır.

1.2.4. Güvenliğin Sağlanması

Başarısız devletler güvenliğin sağlanmasında ciddi zorluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Devletlerin saldırılara ve iç düzensizliklere karşı korunması gereği gibi, vatandaşların da devletin baskılarından, şiddet içeren iç çatışmalardan ve yaygın suçlardan korunma ihtiyacı bulunmaktadır. Başarısız devletler, hükümetleri genellikle ülke içinde güvenliğini sağlama kapasitesinden yoksun olmaları nedeniyle başarısızlık ve güvensizlik döngüsüne girmiştir. Güvenliğin sağlanamaması, yeniden inşa ve kalkınma sürecine zarar vermekte, devlet kurumlarının teşkilini geciktirmekte, ekonominin canlanmasını engellemekte, altyapı projelerinin gerçekleştirilmesini zora sokmaktadır. Bu nedenle uluslararası toplumun

¹⁰¹ Ottaway, Lieven, **a.g.k.**, s.1-6.

güvenliğin sağlanması amacıyla uyumlu bir politika geliştirmesi gerekmektedir.

Ancak, uluslararası aktörler arasında güvenliğin nasıl sağlanacağı konusunda fikir birliği bulunmamaktadır. Güvenliğin sağlanması için kapsamlı bir güvenlik sektörü reformunu amaçlayan yaklaşımdan, kısa dönemli olarak ivedilikle savaşıyan tarafların askerlerinin terhisi, silahsızlandırma ve eski milislerin topluma kazandırılmasına (demobilisation, disarmament, reintegration-DDR) odaklanan yaklaşımlar bulunmaktadır. Bir kısım çevreler ise, güvenliğin belirli bir dönem süresince uluslararası barış gücü tarafından temin edilmesi gerektiğini iddia etmektedir.

İç savaşın sona erdirilmesi ve iç güvenliğin güçlendirilmesi için savaşıyanların terhisi ve yeni teşkil edilecek ulusal orduya veya sivil yaşama bütünleştirilmeleri önemli görülmektedir. Eski savaşıyan tarafların milisleri ve liderleri için DDR programı genellikle; savaşıyanların silahlarının alınması için toplanması ve bunlara sivil hayata girmek için hazırlık zamanı verilmesi, temel eğitim ve meslek kazandırma kursları düzenlenmesi, bir süre için temel ihtiyaçlarının karşılanmasını içermektedir. Bu kapsamda Stephen John Stedman, savaş sonrası yeniden inşa bağlamında DDR'nin ivedilikle başlatılmasına önem vermektedir.¹⁰² Stedman, üçüncü tarafların; liderlik, kaynak ve personel gücü temin etmek suretiyle savaşıyan tarafların askerlerinin terhis edilmesinde kritik rol oynadığını iddia etmektedir. Ayrıca, dış aktörler, savaşıyan taraflar silahlarını teslim ettiklerinde, hasım gruplar tarafından tehdit edilmelerini önleyerek ve herhangi bir grubun silahsızlanma sürecini istismar etmesini engelleyerek garantör rolünü yerine getirirler. Stedman'a göre, silahlardan arındırma askerlerin terhisini takip eder. Savaşıyan tarafların askerleri dağıtılmadıkça silahsızlanma başarıya ulaşmaz.

103

¹⁰² Stephen John Stedman, "International Implementation of Peace Agreements in Civil Wars", **Turbulent Peace: The Challenges of Managing International Conflict**, Chester A. Crocker, Fen Osler Hampson, Pamela Aall, (eds), USIP Books, Washington, USA, 2001, s.746.

¹⁰³ Stedman, **a.g.e.**, s.746-747.

Gerçekte, silahsızlandırmanın başarı veya başarısızlığı, yerel seviyede güvenlik durumuyla yakından ilişkilidir. Merkezi devletin iç güvenliği sağlayamadığı başarısız devletlerde, silahsızlanma oldukça zordur. Her şeyden önce, güç boşluğundan ortaya çıkan yerel liderler ve milisler kendilerinin güvenliğini sağlamak için silahlanmışlardır. Yerel gruplar, sağladıkları güç dengesini kaybetmek ve hasımlarına karşı zayıf durumda kalmak korkusuyla, silahsızlanmaya karşı isteksiz davranırlar.

DDR milis grupları içerisindeki disiplin ve kontrol eksikliği nedenleriyle de başarısız olabilir.¹⁰⁴

Başarısız devletlerde silahlanma sadece süregelen güvenlik endişelerinin sonucu değildir. Silahlar aynı zamanda önemli ekonomik kazanç sağlama yolu olarak görülmektedir. Milisler ve yerel güç odaklarının bir kısmı suç ve şiddeti, ekonomik olarak zenginleşmek için kullanmaktadırlar. Milislerin geçimlerini sağlamanın şiddet kullanmaya dayandığı yerlerde silahsızlanma; sağlanacak iş, toprak ve diğer gelir getirici fırsatlara bağlıdır.

Nitzschke'ye göre; uluslararası toplum, savaş ağaları ve eski milislere DDR'nin öncesinde sosyal ve ekonomik fırsatlar sağlamalı, böylece silahların teslimini ve şiddeti terk etmelerini mümkün kılmalıdır. Bu yolla DDR, ülkede milislerin neden olduğu güvenlik sorunlarının çözümünü mümkün kılacağı gibi, yerel güç odakları tarafından ayakta tutulan ikincil savaş ekonomisinin de ortadan kalkmasını sağlayabilecektir. Kalıcı güvenliği sağlamak, devlet dışı güç gruplarını ve liderlerini dağıtmak için, DDR'nin kısa dönemli çözüm stratejisi olarak değil uzun dönemli ve geniş kapsamlı politik ve ekonomik yeniden inşa sürecinin parçası olarak tasarlanması gereklidir.¹⁰⁵

Bu görüşün tersine bir yaklaşımla, Ottaway ve Lieven kısa vadeli DDR üzerine odaklanmakta, başarısız devletlerde güvenliğin ivedilikle sağlanması

¹⁰⁴ Heiko Nitzschke, "International Peace Academy, Transforming War Economies: Challenges for Peacemaking and Peacebuilding", Report of the 725th Wilton Park Conference October 27-29, Sussex, New York, USA, , December 2003, (Erişim)http://www.ipacademy.org/PDF_Reports/TRANSFORMING_WAR_ECONOMIES.pdf, 24 Kasım 2011, s.8.

¹⁰⁵ Nitzschke, **a.g.k.**, s.9.

için uluslararası toplumun, BM tarafından yetkilendirilmiş bir barış gücünü kurması gerektiğini iddia etmektedir. Ulusal güvenlik mekanizmasının yokluğunda ve henüz yeni oluşturulmuş ulusal güvenlik birimlerinin güvenliği sağlamadaki yetersizliğinden dolayı, sadece uluslararası barış gücü kısa dönemde güvenliği temin edebilir ve merkezi devletin işlevselliği için ön koşulları yaratabilir.¹⁰⁶ Benzer şekilde Larry Goodson, başarısız devletlerde iç güvenliğin sağlanması için yeterli düzeyde bir uluslararası barış gücünü gerekli görmektedir.¹⁰⁷ Uluslararası barış gücü belirli bir dönem için güvenlik sorumluluğunu yürüttükten sonra bu görevi asıl sahibine, ulusal güvenlik birimlerine devredebilir. Rachel Bronson ise, uluslararası barış gücünün tek başına yeterli olmayacağını ifade etmektedir. Ona göre uluslararası barış gücü, güvenlik odaklı bir ulus inşası planının parçası olmalıdır. Bronson, uluslararası aktörlerin başarısız devletlerde güvenliğin sağlanmasında zorlanmalarının asıl nedeninin, bu devletlerin güvenlik sağlamak için ihtiyaç duyduğu vasıtalarla, uluslararası aktörlerin sahip oldukları arasındaki uyumsuzluk olduğunu iddia etmektedir. ABD ordusunun Afganistan'da güvenliği sağlayamamasının nedeni ABD askeri birliklerinin uygun teçhizat ve eğitime sahip olmamasıdır.¹⁰⁸ Tehdidin tipine uygun teşkil edilmemiş ve sayıca yetersiz askeri ve polis unsurları nedeniyle güvenlik bir türlü sağlanamaz ve uluslararası askeri unsurlara bağlılık devam eder.¹⁰⁹

Bu durumdan kurtulmanın yolu, uluslararası aktörlerin geniş kapsamlı bir planla, güvenlikle ilgili tüm faktörleri dikkate alıp destek sağlamalarından geçmektedir. Bronson'un önerdiği güvenlik odaklı ulus inşası üç farklı özellikte kuvvet tipine ihtiyaç göstermektedir. Bunlar;

-Dış sınırları emniyete almak ve düşman unsurları caydırmak için yüksek nitelikli askeri yetenekler (muharip birlikler),

¹⁰⁶ Ottaway, Lieven, **a.g.k.**, s.6.

¹⁰⁷ Larry Goodson, "Afghanistan's Long Road to Reconstruction", **Journal of Democracy**, cilt 14, sayı 1, 2003, s.98.

¹⁰⁸ Rachel Bronson, "When Soldiers Become Cops", **Foreign Affairs**, cilt 81, sayı 6, 2002, s.122-123.

¹⁰⁹ Bronson, **a.g.m.**, s.122-123.

-İsyancılar ve örgütlü suçlarla mücadele etmek için jandarma ve yarı askeri kuvvetler (yüksek yetenekli düzenli askeri birlikler bu tür tehditler için destek kuvvetleri olarak kullanılabilir),

-Temel hukuk düzenini kurmak ve etkinlikle savunmak için gerekli polis, savcı, yargıç ve yargılama sistemidir.

Nicole Ball, Tsjeard Bouta ve Luc van de Goor, ulusal güvenlik kapasitesinin güçlendirilmesine önem vermektedir. Güvenlik sektörünün üç önemli alt unsurundan bahsedilmektedir. Birinci unsur, silahlı kuvvetler, polis, jandarma, istihbarat birimleri, gizli servisler, gümrük birimleri, sınır birlikleri, ihtiyat ve yerel güvenlik birimleridir. İkinci unsur, sivil yönetim ve denetim birimleridir. Bunlar; başkan veya başbakan, savunma ve içişleri bakanları, ulusal güvenlik konseyi, parlamento ve ilgili komiteleri, geleneksel yetkililer, yasal sivil toplum kuruluşlarını kapsamaktadır. Üçüncü unsur, adalet ve kamu güvenliği birimleridir. Adalet bakanlığı, yüksek yargı birimleri, savcılıklar, mahkemeler, ceza ve tutuk evleri, insan hakları komisyonları, geleneksel adalet usullerini ve birimlerini içermektedir.¹¹⁰

Başarısız devletlerde güvenlik sektörü özerkleşmiş, siyasi güç edinmiş ancak profesyonel nitelikleri yeterince gelişmemiştir, demokratik kontrolün dışındadır, bir kısmı yolsuzluk ve suça bulaşmıştır. Bu nedenlerle mevcut yapılarıyla etkin bir güvenlik sağlamaları oldukça zor görülmektedir. Uluslararası aktörler, kısa vadede güvenliğin sağlanmasını mümkün kılacak tedbirleri desteklemeli, ancak orta ve uzun vadede tüm güvenlik sektörünün reforma tabi tutulmasını amaçlamalıdır. Böyle bir kapsamlı yaklaşımın temel prensipleri şunlardır;

- Güvenlik birimlerinin sivil yönetime ve sivil topluma hesap verebilirliği,
- Güvenlik birimlerinin uluslararası hukuka ve anayasal kurallara bağlılığı,
- Güvenlikle ilgili konuların şeffaflığı,

¹¹⁰ Nicole Ball, Tsjeard Bouta, Luc van de Goor, "Enhancing Democratic Governance of the Security Sector" An institutional Assessment Framwework, Prepared by The Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael' for the Netherlands Ministry of Foreign Affairs, 2003, (Erişim) http://www.clingendael.nl/publications/2003/20030800_cru_paper_ball.pdf, 12 Ocak.2012, s 32-33.

-Güvenlik sektöründe harcamaların ve mali hususların genel ilkelere tabi olması,

-Sivil otorite ve askeri birimler arasındaki hiyerarşik ilişkilerin ve sorumlulukların açıkça belirlenmesi,

-Sivil otoritelerin güvenlik sektörünün yasal ve siyasi kontrol ve gözetimini sağlayabilecek kapasiteye sahip olması,

-Sivil toplumun güvenlik meselelerinin gözetimini yapabilecek ve güvenlik konularındaki tartışmalara olumlu katkı yapabilecek kapasiteye sahip olması,

-Siyasi ortamın sivil toplumun aktif rolünü mümkün kılması,

-Güvenlik birimlerinin demokratik toplumların ihtiyaçlarıyla uyumlu profesyonel eğitimi sahip olması,

-Politikacıların bölgesel barış ve güvenliğin sağlanması çabaları.¹¹¹

Uluslararası toplum için hem acil güvenliği sağlamak hem de güvenlik sektörünü reforma tabi tutmak, zamana ihtiyaç gösteren ve başarılması zor bir görevdir. Bu nedenle uluslararası aktörler; her şeyi yapmak yerine beş noktaya odaklanmalıdır.

-Ülkede acil güvenliğin sağlanması için yeterli büyüklükte bir barış gücü konuşlandırılması,

-DDR sürecini yürütebilecek uluslararası birimlerin teşkil edilmesi ve DDR'nin başlatılması,

-Güvenlikle ilgili anayasal ve yasal çerçevenin demokratik değerlere uygun olarak belirlenmesi,

-Devletin güvenlik politikasını belirleme ve uygulama kapasitesinin geliştirilmesi (Ulusal Güvenlik Konseyi, savunma ve içişleri bakanlıkları, ulusal istihbarat teşkilatı, ordu ve polis birimlerinin teşkili),

-Teşkilat ve eğitim dâhil profesyonelliğin artırılması.

¹¹¹Nicole Ball, "Democratic Governance in the Security Sector", UNDP Report, 2002, (Erişim) www.undp.org/eo/Publication/Afghanistan.htm, 11 Mart 2011, s.3.

1.3. MEŞRUIYET, OTORİTE VE GÜVENLİK TESİSİNDE SAVAŞ AĞALARI İLE İŞBİRLİĞİ

Bu bölümün birinci ve ikinci kısımlarında başarısız devletlerin ortaya çıkışları, özellikleri ve sonuçları ile başarısız devletlerin yeniden inşasında kuramsal yaklaşımlar ile uygulanabilecek devlet inşası modelleri üzerine odaklanılmıştır. Bu kısımda, uluslararası aktörlerin başarısız devletlerin yeniden inşa sürecinde karşılaştıkları önemli bir sorun olan savaş ağalığı kavramı incelenecektir.

William R. Stanley tarafından Liberya'nın başarısız bir devlet olarak analizi; merkezi hükümetin dağılması ve çökmesinin güç boşluğuna neden olduğunu, ortaya çıkan boşluğun ise savaş ağaları olarak adlandırılan yerel liderler tarafından doldurularak ülkenin önemli bir bölümünün kontrol altına alındığını göstermektedir.¹¹² Uluslararası aktörler, başarısız devletlerin yeniden inşası sürecinde genellikle barış, güvenlik ve demokrasinin tesisine ciddi bir tehdit oluşturan savaş ağaları ile ilgilenmek zorundadırlar. Bu kısımda savaş ağalığının ortaya çıkış süreci, tarihsel bir bakış açısıyla ele alınacak, kavramın anlamı ve kapsamı üzerinde durulacak, savaş ağaları ile işbirliğinin zorunlulukları ve sonuçları tespit edilecektir.

1.3.1. Savaş Ağalığı-Kavramsal Tartışma

Savaş ağalığı terimi siyaset biliminde son yıllarda artan bir şekilde kullanılmaktadır. Terim, ulus devletlerin zayıflaması ve silahlanmış alt grupların ortaya çıkmasını açıklayan genel bir kavram olarak yaygın kullanıma sunulmuştur. Savaş ağaları, Soğuk Savaş sonrası dönemin uluslararası ortamında daha yaygın olarak görülmeye başlanmıştır. Birçok ülkede devlet kurumları, otorite ve meşruiyetlerine karşı çeşitli alt gruplardan ve yerel güç odaklarından kaynaklanan tehditleri karşılamakta yetersiz kalmıştır. Savaş ağaları; hükümetlerin, başkentlerinin dışında kontrol tesis edemediği, siyasi ve ekonomik nüfuz sağlamak için mücadele eden silahlı

¹¹² William R. Stanley, "Background to the Liberia and Sierra Leone implosions", *Geo Journal*, cilt 61, sayı 1, 2004, s. 69.

çeteler ve milisler nedeniyle güvenliğin sağlanamadığı kırsal kesimlerde ortaya çıkmaya başlamıştır.¹¹³

Savaş ağalığının ülkedeki siyasi kargaşadan kaynaklandığı iddiası genel kabul görmektedir. Huntington, siyasi kurumların tam olarak gelişmediği toplumlarda toplumsal ve ekonomik modernizasyonun da etkisiyle siyasi kargaşanın oluşacağını iddia etmektedir.¹¹⁴ Siyasi kargaşa ortamında ise savaş ağaları ortaya çıkmaktadır.

Gerçekte, bu olgu yeni değildir. Savaş ağalığının kapsamlı analizinin yapıldığı ilk dönemi, Çin'de Manşu Hanedanı'nın 1911'de çökmesinden sonra 1927 yılına kadar yaşanan 16 yıllık süre oluşturmaktadır. Bu dönemde savaş ağalığının ortaya çıkışının nedenlerini; zayıf devlet kurumlarının ve yolsuzluğun varlığına, güç paylaşımı, demokratikleşme baskıları ve federalizm taleplerine bağlayan yaklaşımlar bulunmaktadır.¹¹⁵

Savaş ağası karşılığı olarak Çin'de "junfa" sözcüğü kullanılmakta ve aşağılayıcı ve olumsuz nitelermeleri bulunmaktadır. Arthur Waldron, junfa sözcüğünün Çin kaynaklı olmadığını Avrupa'dan ithal edildiğini kanıtlamıştır.¹¹⁶ Junfa sözcüğü, Birinci Dünya Savaşından sonraki yıllarda Avrupa'da yapılan tartışmalarda, radikal ve sol kanadı temsil eden akademisyenler tarafından, 1917'de Rusya'daki devrimci savaş ile Birinci Dünya Savaşında mevzi muharebelerindeki askeri rolün farklı yorumlanmasından kaynaklanmıştır. Mevzi muharebeleri, anlamsız askeri faaliyet; buradaki askeri liderler ise, "Junfa" olarak nitelenmiştir.

Çin'de ise, Sun Yat-sen ve Mao gibi liderler tarafından Komintang'ın askeri liderlerini aşağılamak maksadıyla kullanılmıştır. Sonraki yıllarda junfa terimi, Çin'de ulusal düzeyde merkezi siyasi otoritenin zayıflaması ve yerel askeri komutanların siyasi otonomi kazanmasıyla ilişkilendirilmiştir. Dönem içerisinde Çin askeri seçkinlerinin bütünlüğü bozulmuş ve siyasi güce nüfuz etmeyi arzulayan çok sayıda rakip askeri komutanlar ortaya çıkmıştır. Bu

¹¹³ Paul B Rich, **Warlords in International Relations**, Palgrave Macmillan, NY, USA, 1999, s. 1.

¹¹⁴ Samule Huntington, **Political Order in Changing Societies**, Yale University Press, London, UK, 1971, s. 198.

¹¹⁵ Rich, **a.g.e.**, s. 2.

¹¹⁶ Rich, **a.g.e.**, s. 3.

boyutuyla savaş ağalığı, parçalanmış praetorianism veya parçalanmış militarizm olarak tanımlanabilir. Artık, ülkeyi yönetebilecek disiplinli ve birlik içinde bir askeri sınıf yoktur.

Çin’de ortaya çıkan savaş ağalı modeli, 1945 sonrası diğer ülkelerde ortaya çıkan savaş ağalığı ile kısmi benzerliklere sahiptir. Afrika’daki savaş ağalığı devletin zayıflığının sonucu olarak ortaya çıkmıştır ve güçlü bir şekilde etnik ve aşiret bağlarına dayanmaktadır. Çin’deki savaş ağalarının taraftarları, Çin Ordusundaki itibarlı komutanlara bağlılık göstermişlerdir. Afrika’da ise savaş ağaları yerel taraftarlarca desteklenmektedir.¹¹⁷

Uluslararası politikada savaş ağalığının giderek yaygın bir kavram olması, modern savaş teorilerinin de kısaca gözden geçirilmesini gerektirmektedir. Savaş ağalarının çatışması, XX. yüzyılda “üçüncü çeşit savaşlar” olarak adlandırılan çatışma türüne güzel bir örnektir. Bu tür savaşlarda, büyük ordular arasındaki düzenli savaşlar ve devletlerin tüm ulusal güçleriyle yürüttükleri topyekûn savaşlarda olduğu gibi sabit bölgesel sınırlar, askeri ritüeller, cephe hatları ve askeri harekât planları yoktur. Gerilla harbinin değişik şekillerinde olduğu gibi, savaş ağalığı, profesyonel askeri faaliyetin ortadan kalkmasını ve gayri resmi eylemleri ifade etmektedir. Askeri otorite ve disiplin, kurallardan ziyade tek bir siyasi şahıs etrafında kişiselleşmiştir.

Bu şekilde askerileşmiş ve despotik bir gücün, Holsti’nin üçüncü tür savaşların tipik bir örneği olarak gördüğü “halk savaşına” çok az benzerliği vardır. Ulusal bağımsızlık ve özgürlük için yürütülen devrimci savaşların arkasında halk desteği vardır. Savaş ağaları ise güçlerini, geniş ölçekli çetecilik faaliyetleri ve otokrat aşiret yönetim modellerinden almaktadır.¹¹⁸

Savaş ağalığı, 1945’ten 1980’lere kadar olan dönemde Avrupa sömürge yönetimlerine karşı verilen ulusal kurtuluş savaşlarında da yaygın olarak kullanılmıştır. Bu kapsamda yürütülen ve başarılı olan ulusal kurtuluş hareketlerinin bazıları; Cezayir’de FLN’nin Fransızlara karşı yedi yıl devam eden mücadelesi, Mozambik’te FRELIMO’nun Portekiz Sömürge Yönetimine

¹¹⁷ Rich, a.g.e., s.3- 4.

¹¹⁸ Rich, a.g.e., s.6.

karşı savaşı, Vietnam'da NLF'nin Fransa ve ABD'ye karşı mücadelesi, Rodezya'da ZANU-PF'nin İngiliz güdümündeki yönetime karşı yürüttüğü ve yeni bir devlet olarak Zimbabve'nin yaratıldığı savaştır. Bu mücadeleler sonucunda 1980'lere kadar Avrupa'nın sömürgeciliği sona ermiş, ayaklanmaların etkisi de azalmıştır. Soğuk Savaşın sona ermesi ve Sovyetler Birliğinin çökmesi ayaklanmaları sonlandıran diğer faktörlerdir. Örneğin Güney Afrika'da SANF süper güç desteğinden yoksun kaldığından, ırkçı rejime karşı silahlı ayaklanmayı 1990'da terk etmek zorunda kalmıştır.

1.3.2. Savaş Ağalarının Başarısız Devletlerde Ortaya Çıkışı

Savaş ağalığının uluslararası ilişkilerde önemli bir olgu olarak ortaya çıkışı ise sömürgecilik sonrası döneme denk gelmektedir. Bunun nedenleri vardır. Öncelikle, 1980'lerin başından itibaren üçüncü dünya ülkelerinin ulusal kurtuluş hareketlerinde var olan ideolojik amaçlar azalmıştır. İkinci olarak ortaya çıkan onlarca devlette, gerçek anlamda bir meşruiyet sağlanamamıştır. Uluslararası aktörlerin desteğinin son ermesiyle, ideolojik ve reformist gerillaların yerini savaş ağalarının alması da önemli bir nedendir.¹¹⁹

1980'lerden sonra değişik ülkelerde ortaya çıkan savaş ağalığında etkin kökene dayalı ilişkiler ön planda olmuştur. Örneğin Charles Taylor liderliğindeki NPFL, Gio and Mano etnik grupları üzerine inşa edilmiştir. Afganistan'da benzer şekilde savaş ağalığı etnik tabanlı ortaya çıkmıştır. Abdül Raşit Dostum, çoğunluğu Özbek olan gruplardan destek alırken, Ahmet Şah Mesut ve Burhanettin Rabbani, Tacik taraftarlara sahiptirler. Taliban hareketi ise temel olarak Peştun gruplardan destek almaktadır.¹²⁰ Bu nedenle, birçok ülkede savaş ağalığının ortaya çıkışı, güvenlik ikileminin

¹¹⁹ William Reno, "The Politics of Insurgency in Collapsing States", *Development and Change*, cilt 33, sayı 5, 2002, s.837-838.

¹²⁰ Barnett R. Rubin, *The Search for Peace in Afghanistan: From Buffer State to Failed State*, Yale University Press, London, UK, 1995, s. 139.

sonucu olarak görülebilir. Bu ülkeler, “ulus devlet”ten ziyade, çok sayıda etnik topluluklardan oluşan ve düşük seviyeli meşruiyete sahip “devlet ulus”tur.¹²¹

Savaş ağalığının yükselişini küreselleşme sürecine bağlayan yorumlamalar bulunmaktadır. Küresel sistemde, devletin egemenliği ve ülkesi içindeki ekonomik faaliyetleri ve kendi sınırlarını kontrol etme gücü azaldıkça, savaş ağaları ve benzeri güç odakları mali ve siyasi olarak güçlerini artıracak olanaklar bulabilmekte ve bu durum savaş ağalığında yükselişe neden olmaktadır.¹²²

Thomas Gallant, savaş ağalarını bir çeşit askeri müteşebbis olarak adlandırmakta ve temel ticari malı şiddet olan sosyal girişimci olarak tanımlamaktadır. “Askeri girişimci terimiyle, ticari mal olarak şiddet ve şiddet tehdidini kullanan silahlı insanları kastediyorum. Buradaki “askeri” sözcüğünü ulusal ordulardaki çağdaş anlamıyla kullanmıyorum. Daha eski anlamlarda silahların güç ve kazanç için kullanılmasını kastediyorum. Onlar şiddeti pazarlayanlar olarak müteşebbislerdir.”¹²³

Savaş ağaları; eski resmi yöneticiler ile başarısız devletlerde etkinliği olan aşiret ağaları, aşiret reisleri, din adamları gibi gayri resmi yöneticiler değildir. Savaş ağaları; merkezi hükümetin otoritesinin bulunmadığı veya az olduğu bölgeleri kontrol ederler ve otoritelerini kullanırlar, politik konumları askeri güçleriyle ilişkilidir.¹²⁴

Savaş ağaları iç savaş esnasında güçlü konumlar elde etmiş veya kuvvetlendirmiş eski askeri liderlerdir. Din ve milliyetçilik gibi söylemleri kullanırlar, silahlara sahiptirler ve ikincil savaş ekonomisi ve çatışma ticaretinden kazanç elde ederler.

¹²¹ Rich, **a.g.e.**, s.8.

¹²² Antonio Giustozzi, “ The Debate on Warlordism: The Importance of Military Legitimacy”, Crisis States Research Centre Discussion Paper no.13, October 2005, (Erişim)<http://www.crisisstates.com>, 14 Ekim 2010, s.2.

¹²³ Thomas V. Gallant, “Brigandage, Piracy, Capitalism, and State Formation”, **States and Illegal Practices**, Josiah McC Heyman, Alan Smart, (ed), Oxford International Publishers Ltd., UK, 1999, s.26-27.

¹²⁴ Gordon Peake, “From Warlords to Peacelords?”, **Journal of International Affairs**, cilt 56, sayı 2, 2003, s.182.

Savaş ağaları, toplumsal parçalanma ve iç çöküş nedeniyle yaşanan güç boşluğundan ortaya çıkarlar. Çeşitli gruplar, merkezi otoritenin ve ülke içi güvenliğin olmadığı durumlarda, kendilerini ve kaynaklarını korumak için çaba harcarlar. Bu gruplar benzer endişelerle hareket eden diğerleri üzerinde etkinlik sağladıklarında, kendi kişisel zenginlikleri için hareket eden güçlü grup liderleri belirmeye başlar. İç çatışma, bozuk ekonomi ve yaygın yoksulluk, hoşnut olmayan grup liderlerini, ideolojik bakış açısı yerine ekonomik avantaj sağlayacağına inanılan yaklaşımı benimsemeye yöneltmektedir.

Savaş ağaları olarak adlandırılan grup liderleri, kendi kişisel hedeflerini gerçekleştirmek için devlet otoritesinin olmamasını ve güvenlik sorunlarını istismar ederler. Karizmatik liderlik ve askeri güçleri vasıtasıyla, belirli bölgelerin kontrolünü sağlar, korkutma ve terör yoluyla silahsız ve korumasız sivillere boyun eğdirirler.

John Mackinlay, savaş ağalarının başarısız devletlerde yerel olarak güç sağlamalarında beş faktörün önemli olduğunu saptamaktadır. Bunlar; dış müdahaleden bağımsız toprak ve kaynakların ele geçirilmesi, savunmasız vatandaşların kolaylıkla istismarı, yasadışı işlerde kazançlı ticaret imkânı, uluslararası örgütleri istismar imkânı ve geleneksel ekonomik yöntemleri yasal olmayan ancak daha kazançlı metotlara dönüştürme imkânı olarak sıralanmaktadır.¹²⁵ Savaş ağaları; kaçakçılık, silahlı soygun, gasp, iç vergilendirme sistemleri, madenlere el konulması ve uluslararası yardımların kullanılması ve uyuşturucu üretimi metotlarıyla yeterli mali kaynak toplayabilmekte, bununla destekçilerinin sadakatini temin etmekte ve kişisel olarak zenginleşmektedirler.¹²⁶

Yukarıda ifade edilenlerden, başarısız devletler bağlamında ortaya çıkan savaş ağalarının altı belirleyici özelliğini sıralamak mümkündür.

-Savaş ağaları eski askeri liderlerdir, nüfuzları ile askeri güçleri arasında kuvvetli bağlar vardır.

¹²⁵ John Mackinlay, "Warlords", University of Bristol, (Erişim) <http://www.bris.ac.uk/Depts/GRC/pga/warlordspreview.pdf>, 12 Haziran 2008, s.1-4.

¹²⁶ Mackinlay, a.g.k. s.2.

-Merkezi hükümetin otoritesinin dışında belirli bir bölge üzerinde kontrol sağlamışlardır.

-Bu bölgelerde otorite tesis etmişlerdir.

-Meşrulaştırıcı bir söyleme (din, milliyetçilik) başvururlar.

-Silahlarını güç ve gelir sağlamak için kullanmaktadırlar.

-İkincil savaş ekonomisinden elde ettikleri gelire mali olarak bağımlıdırlar.

1.3.3. Savaş Ağaları ve Barış: Bozucu Sorunu

Barış sürecine şiddete başvurarak karşı çıkan savaş ağaları “bozucular” olarak adlandırılmaktadır. Bozucular, barışın, kendi konumlarını, dünya görüşlerini ve mali çıkarlarını tehdit ettiğine inanmakta ve bu yüzden barışın sağlanması için başlatılan uluslararası çabalara şiddet kullanarak zarar vermeye çalışmaktadırlar. Stephen John Stedman, barış sürecinin bozucuları ortaya çıkarttığını iddia etmektedir. Bütün iç savaş liderleri ve tarafların barışı faydalı olarak değerlendirmeleri çok nadirdir. Bütün tarafların barışı istemeleri durumunda bile, barışın kabul edilebilir uygulama şartlarında uzlaşmaları zordur. Bu nedenle, barış uzlaşmalarında her zaman, henüz savaşmaktaki amaçlarına ulaşmamış veya kazanılmış konumlarını yitirmekten korkan lider ve gruplar gibi kaybedenler ortaya çıkar.¹²⁷ Jack Darby ve Mac Ginty, bir barış Anlaşmasının kazananları ve kaybedenleri arasındaki farkın, pazarlığa yatkın olanlar ve fanatikler olarak adlandırılabilen iki büyük gruptan kaynaklandığını dile getirmektedir. İlk gruptakiler uzlaşmaya ve barış görüşmelerine katılmaya istekliken, ikinci gruptakiler kendi davalarından vazgeçmeye ve uzlaşmaya hiç bir şartla olumlu bakmazlar.¹²⁸ Fanatik gruplardan bozucular çıkar ve hiçbir barış girişimini kendi çıkarlarına uygun görmezler.

¹²⁷ Stephen John Stedman, “Conflict Prevention as Strategic Interaction: The Spoiler Problem and the Case of Rwanda”, **Preventing Violent Conflicts: Past Record and Future Challenges**, Peter Wallensteen (ed.), Uppsala University, Sweden, 1998, s.69.

¹²⁸ Jack Darby, R. Mac Ginty, “Conclusion: The Management of Peace”, **The Management of Peace Processes**, John Darby, Roger M., Ginty (ed), Palgrave, London, UK, 2000, s.233.

Bozucu terimini kullanma, güçlü yerel güç odaklarını nitelemekte savaş ağası teriminden farklı bir yaklaşımdır. Savaş ağası terimi ile yerel liderlerin çatışma durumu bakış açısından değerlendirilmesi söz konusudur. Bozucu terimi kullanımı ise bozucuların barışa engel olarak görüldüğü devlet inşası bakış açısını vurgulamaktadır. Bozucu aktörler tarafından yürütülen şiddet, bozucu şiddet olarak adlandırılmakta ve ateşkes sağlanması ve şiddetin resmen durmasından sonra da devam etmektedir.

Bozucu şiddetin ortaya çıkardığı tehdit ve neden olduğu olaylar uluslararası aktörlerin çabalarını ciddi şekilde tehlikeye atmaktadır.¹²⁹ Bozucular, barış Anlaşmasının yapılmasını engellemeye çalıştıkları gibi Anlaşma sonrası hükümlerinin uygulanmasına da karşı çıkmaktadır. Örneğin, Ruanda'daki Arusha Barış Anlaşmasından önce, uluslararası aktörler, üç yıl süreyle iç savaşı sona erdirmek için uğraşmıştır. Fakat Tutsilerin toptan yok edilmesini amaçlayan Hutu radikallerinden şiddetli dirençle karşılaşmıştır. Cumhuriyeti Savunma Komitesi bayrağı altına Hutu radikalleri, Arusha Anlaşmasına muhalefet etmiş ve barışın uygulanmasında bozucu rol oynamıştır. Cumhuriyeti Savunma Komitesi militanları, siyasi şiddet ve etnik katliamlarla Ruanda'da barış sürecini zora sokmuş ve geciktirmiştir.¹³⁰

Bununla beraber bütün bozucular aynı değildir, farklı sorunlar yaratan farklı bozucu kategorileri vardır. Bunların kontrol edilmesi farklı stratejiler gerektirmektedir. İlk olarak iç ve dış bozucular arasında bir ayrım yapılmaktadır. İç bozucular bir barış Anlaşmasına katılır ve uzlaşmak için isteklidir. Ancak, bu kategoride olanlar, barış Anlaşmasının hükümlerine uymamakta ve böylece tüm barış sürecini geciktirmektedir. Bunun tersine, dış bozucular barış sürecinin dışında kalmışlardır, suikast bombalama gibi şiddet içeren yöntemlerle sürece saldırmaktadırlar.

İkinci olarak bozucular sınırlı, hırslı ve tam bozucular olarak sınıflandırılmaktadır. Sınırlı bozucular sınırlı amaçlara sahiptir, siyasi tanıma ve güçten pay isterler veya çeşitli taleplerinin dikkate alınmasını beklerler.

¹²⁹ Miall, Ramsbotham, Woodhouse, **a.g.e.**, s.20-21.

¹³⁰ Stedman (1998), **a.g.e.** s.78-82.

Hırslı bozucular, maliyet ve risk analizi yaparak hedeflerini büyütür ve beklentilerini artırırlar. En ciddi sorunlar tam bozucuların yarattığı problemlerdir. Bunlar genellikle her türlü uzlaşmaya karşı koyan radikal ideolojilere sahip aşırı uçta yer alan gruplardır. Gücün tamamını ele geçirmeyi hedeflerler ve münhasır otoriteye sahip olmak isterler. Hedefleri değişmezdir, bu nedenle uzlaşmaya açık değildirler. Bu tür radikal grupların liderleri tam bozucuların yarattığı sorunlarda önemli rol oynarlar.

Stedman'a göre, bazı liderler psikolojik olarak bir çatışmayı yeniden düşünme ve tercihlerini gözden geçirme yeteneğinden yoksundurlar, çatışmanın sübjektif ve sabit algısına sahiptirler.¹³¹ Örneğin, bir liderin tüm gücü ele geçirme amacı uzlaşmayı imkânsız hale getirir. Bu durumlarda, uzlaşılmış bir barış Anlaşmasına sahip olunması çok zordur.¹³²

Bozucular, başarısız devletleri inşa etmeye çalışan uluslararası aktörlere ciddi zorluklar çıkarmaktadır. Uluslararası toplum, bu tür devlet dışı aktörlerin yarattığı zorluklarla baş etmek için onlarla ilgilenmek zorunda kalmaktadır. Stedman, dışsal barış ve yeniden inşa çabalarının başarısının, üçüncü tarafların bozucuları idare etme yaklaşımlarına bağlı olduğunu ifade etmektedir. "Uluslararası aktörlerin barışı koruma ve bozucuları idare etmek için etkili ve uyumlu stratejiler uyguladığı yerlerde bozucuların zararları sınırlı olmuş ve barış sağlanabilmiştir. Fakat etkin olmayan uyumsuz stratejiler kullanıldığında, şiddet binlerce insanın ölümüne neden olmuştur."¹³³ Bu noktada, karşıt ve çatışmacı savaş ağalarının nasıl kontrol edilerek barışın ve demokrasinin güçlendirileceği sorusu akla gelmektedir. Yukarıda dile getirildiği gibi farklı bozucular farklı sorunlara neden olmaktadır, dolayısıyla bozucuların idare edilmesi için tiplerine göre değişik stratejiler uygulanmak durumundadır. Üç farklı strateji ortaya çıkmaktadır; zorlama, sosyalleştirme ve teşvikle ikna.

¹³¹ Stephen John Stedman, "Negotiation and Mediation in Internal Conflict", **The International Dimensions of Ethnic Conflict**, Cambridge, Mark Malloch Brown (ed.), UK, 1996, s.347.

¹³² Stedman (1996), **a.g.e.**, s.347.

¹³³ Stedman (1998), **a.g.e.**, s.69.

İlk olarak, zorlama stratejisinde, uluslararası aktörler kuvvet kullanma veya cezalandırma tehdidi ile bozucuların tutumlarını değiştirmeyi amaçlarlar. Bu strateji, bozucuların barış sürecini etkileme kapasitesini azaltır ve gelecekteki olası şiddet kullanma ve düşmanca eyleme kalkışmayı caydırabilir. Örneğin, bozucular zorlayıcı diplomasi ve hava taarruzları ile tehdit edilebilirler. Ayrıca, kuvvet kullanarak tutuklanabilir, eylemlerinden sorumlu tutulabilirler. Diğer taraftan bozucuların suça bulaşması ve şiddete dayalı suçlardan sorumlu tutulması birçok ciddi probleme yol açar. Roy Licklider, çatışmaya katıldığı için insanları suçlamada sınırın nasıl çizileceği sorusunu gündeme getirmektedir. Her şeyden önce, çatışmada hemen herkes bir taraf veya diğer tarafla işbirliği yapmaktan suçludur. Burada adaletin tam olarak sağlanması çok zordur.¹³⁴ Ayrıca, başarısız devletler, adil mahkemeler kurarak insan hakları ihlali yapan herkesi yargılayabilecek kapasiteden genellikle yoksundur, iç savaşlarda bu şekilde ihlallere bulaşan insan sayısı az değildir. Bu nedenle, mahkemelerde verilecek kararların adil ve tarafsız olacağını söylemek zordur. İç savaşla tahrip olmuş başarısız devletlerde savaş ağaları gibi önemli siyasi ve ekonomik güce sahip yerel ve bölgesel liderlerin cezalandırılması kırılgan güvenlik durumunun kötüleşmesine neden olabilmektedir. Uluslararası aktörler böyle bir riski almaya istekli olmamaktadır.

Zorlama stratejisinin yaygın olan iki farklı şekli “kalkan tren” ve “geri çekilme” stratejisidir.¹³⁵ Kalkan tren stratejisi, bozucular katılsın veya katılmasın barış sürecinin değiştirilemez bir şekilde ileri gideceği savına dayanmaktadır. Bu stratejide bir zaman tespit edilmekte, belirlenen zamanda süreç işlemeye başlamakta ve sonraki dönemde sürecin dışında kalan taraflara söz hakkı verilmemektedir. Stratejinin başarısı için uluslararası aktörlerin bozucuların barış sürecini engelleyebilecek kapasitelerini sınırlamaları gerekmektedir. Geri çekilme stratejisi ise bozucuların uluslararası toplumun varlığından fayda sağladıkları varsayımına

¹³⁴ Licklider, **a.g.e.**, s.712.

¹³⁵ Stedman (1998), **a.g.e.**, s.74.

dayanmaktadır. Uluslararası aktörlerin barış sürecinden kuvvetlerini ve desteğini geri çekmesi veya bu yönde bir tehdit kullanılması söz konusudur.

İkinci olarak sosyalleştirme stratejisi; uluslararası aktörlerinin, barış sürecine katılmış ancak uygulamaya destek vermeyen gruplar için uygulanacak kurallar belirlemesini gerektirmektedir. Bu strateji, “havuç ve sopa” yaklaşımı ile bozucuları ödüllendirerek veya cezalandırarak uygulanabilmektedir.¹³⁶ Örneğin, uluslararası aktörler bozucuların uygun davranışlarını ödüllendirmek için belirli bir bölgeye ilave yardım malzemesi göndermekte veya bozucuların şiddeti kullandığı durumlarda cezalandırma için yardım kesilmektedir.

Son olarak, teşvikle ikna; barış sürecine karşı duran grupların şikâyetlerini gidermek için olumlu önlemler alınmasıdır. Uluslararası aktörler, bozuculara istediklerini vererek barış sürecine katılmaya ve barış Anlaşmasının şartlarını uygulamaya ikna etmeye çalışmaktadır. Bu strateji, bozucuların daha büyük faydalar elde etme, mevcut statülerinin kabulü ve siyasi meşruiyet sağlanması amaçlarına olumlu yaklaşmaktadır. Darby ve Mac Ginty, sürekli bir barışın toplumun önemli kesimlerini temsil eden tüm aktörleri ve barış sürecini sekteye uğratma kapasitesine sahip bütün tarafları kapsamıyla sağlanabileceğini iddia etmektedir.¹³⁷ Ancak, bozucuların taleplerini karşılamayı yönelik ikna stratejisi, terörün daha fazla kullanılmasına yol açmakta ve ahlaki açıdan sorgulanmaktadır.

Bozucuların özellikleri strateji seçimini etkilemektedir. Tam bozucular, amaçlarını uzlaşmayı mümkün kılmayacak şekilde belirledikleri için ikna edilmeleri ve sosyalleştirilmeleri zordur. Stedman’a göre tam bozucuları kontrol etmek için iki uygun strateji vardır. Bunlar; bozucuları etkisiz hale getirmek için kuvvet kullanma ve “kalkan tren” stratejisini kullanarak bozucuları kaynaklarından yoksun bırakmaktır. İkna stratejisi kabul edilebilir isteklerde bulunan sınırlı bozucuları kontrol etmek için kullanılabilir. Eğer istekler diğer tarafların istekleri ile uyumlu değilse, sınırlı bozucular için

¹³⁶ Stedman (1998), **a.g.e.**, s.73.

¹³⁷ Darby, Mac Ginty, **a.g.e.**, s.255

zorlama veya sosyalleştirme yoluna başvurulabilir.¹³⁸ Son olarak, hırslı bozucular eninde sonunda barış sürecine katılacağı için sosyalleştirme yaklaşımı uygun görünmektedir. Bununla beraber, uluslararası aktörler, bozucuları teşvik yoluyla iknaya çabalarlarken yapılanların örnek teşkil etmemesi ve daha fazla talep ortaya çıkarmaması için dikkatli olmalıdırlar. Ayrıca, uluslararası aktörler mevcut bozucuların sayısını da dikkate almak zorundadır. Çünkü bir bozucuyu kontrol etmek için uygulanan yöntem diğerlerini kontrol ederken etki yaratmaktadır. Bir bozucuyu kontrol için yapılanlar, diğerlerinin güçlenmesi sonucunu doğurabilmektedir. Bu yüzden uluslararası aktörlerin bozucu sorununu doğru olarak teşhis etmesi, en uygun ve etkili stratejinin seçilmesi açısından önemli görülmektedir.

Dış aktörler, bozucu problemi hakkında açık bir bakış açısına sahip olmadıkları için, uygun bir strateji belirlemeden önce barışa tehdit oluşturabilecek belirsizlikleri teşhis etmek durumundadırlar. Bu belirsizlikler; bozucunun amacı, işbirliği yapmama ve şiddet kullanma niyeti, bozucunun kararlılığının derecesi, taraftarları üzerindeki kontrol ve liderlik derecesi, bozucuların kendi içlerindeki birliğin derecesi, seçilen stratejinin bozucu, diğer çatışan taraflar ve dış aktörler üzerindeki olası sonuçları şeklinde sıralanabilir.¹³⁹

İlk olarak, uluslararası aktörler belirli bir tarafın barış sürecini neden engellemeye çalıştığını ve barış Anlaşmasında yer alan yükümlülüklere uymayı reddettiğini öğrenmek zorundadır. Örneğin, bir taraf Anlaşmaya imza koymuştur. Ancak yükümlülükler uymayı, güvenliğinin hasımlarının kontrolüne geçmesinden korktuğu için reddedebilir. Diğer bir taraf Anlaşmayı kedisine ilave güç getireceği inancıyla taktik gereği imzalamış olabilir. Uluslararası aktörler ikinci olarak, barış sürecinin dışında kalan tarafların şiddeti kullanmalarının arkasında yatan niyetleri anlaması gereklidir. Barış sürecindeki taraflara saldırımlarının nedeni kendilerinin barış sürecine dâhil edilmesini veya taleplerinin dikkate alınmasını sağlamak olabilir. Anlaşmaya taraf grupların kararlılığını zayıflatmak ve süreci tamamen yok etmek için

¹³⁸ Stedman (1998), **a.g.e.**, s.75.

¹³⁹ Stedman (1998), **a.g.e.**, s.76-77.

tasarlanmış bir strateji de olabilir. Üçüncü olarak, bozucular kendi hedeflerine bağlılık derecelerine göre farklı olabilir. Bazıları hedeflerine ulaşmak için sınırlı fırsatlar ararlar, bazıları konumlarını kuvvetlendirmek için büyük riskleri almaya ve yüksek bir bedel ödemeye hazırdır. Dördüncü olarak, bozucu grubunu kontrol etmekte zorlanabilir. Örneğin, bir lider, grubunun tepkisinden çekindiği için barışa katılmaktan uzak durabilir. Son olarak, uluslararası aktörler seçilen kontrol stratejisinin sonuçları hakkında genellikle belirsizliklerle karşı karşıya kalırlar. Seçilen strateji, bozucuyu şiddet kullanmaktan caydırabilir veya teşvik edebilir, hatta diğer tarafların davranışlarını da etkileyebilir. Bu nedenle dış aktörler, kırılgan güç dengesini bozmamak ve diğer tarafların bozucular olarak hareket etmelerini teşvik etmemek için belirli bir bozucu lider üzerindeki baskı ve zorlamayı hafifletmek zorunda kalabilir. Ayrıca, bir bozucunun teşvik ile iknası diğer tarafların uygun olmayan davranışlarını tetikleyebilir. Bu nedenlerden dolayı, izlenen strateji barış yapanlar tarafından ilgili tüm tarafların konumları ve tepkileri dikkate alınarak dikkatle seçilmelidir.

Stedman'a göre dış müdahalenin bir bütün olarak başarıya ulaşması için başarısız devletlerde savaş ağaları problemiyle yüz yüze kalan uluslararası aktörlerin, bozucu sorununu doğru bir şekilde teşhis etmeleri kritik öneme sahiptir. Uluslararası aktörler barışa tehdit oluşturanların kimler ve hangi gruplar olduğunu açık olarak belirlemeye çalışmalıdır.¹⁴⁰ Uluslararası toplum; farklı savaş ağalarının hedefleri, niyetleri, strateji ve taktiklerini sürekli izleyerek, bozucular olarak yarattıkları güvenlik risklerinin farkında olmak zorundadır.

1.3.4. Uluslararası Aktörleri Savaş Ağaları ile İşbirliğine Zorlayan Nedenler

Akademik yayınlarda, çatışma ortamından barış ortamına geçiş sürecini yürütmeye çalışan ülkelerde güçlü liderliğin önemi

¹⁴⁰ Stedman (1998), **a.g.e.**, s.85.

vurgulanmaktadır.¹⁴¹ Bu, merkezi devlet kurumlarının yetersiz olduğu başarısız devletler için de geçerli görülmektedir. Bu tür ülkelerde, yerel liderlerin siyasi ve ekonomik güçleri, bazı durumlarda merkezi hükümetten daha fazla olduğu için, yeniden inşa sürecinde onlarla işbirliği yapmak gerekli olmaktadır. Ayrıca, yeniden inşa ve devam ettirilebilir bir barışın tesisi için ana sorumluluk başarısız devletlerin kendi hükümet kurumları ve sivil toplum yapılarına ait olduğundan, uluslararası aktörler tarafından yerel aktörlerle uzlaşma ve azami katılım sağlamaya çalışılmalıdır.¹⁴²

Uluslararası aktörlerin bir kısmı, demokratik bir yönetimin ve kalkınmanın yerel aktörlerle işbirliği ile mümkün olacağını kabul etmektedir.

UNDP 2002 raporunda, uluslararası yardımların yerel kapasite ve liderliğe odaklanması stratejisi desteklenmektedir.¹⁴³ Bu raporda, uluslararası aktörlere öncelikli iş olarak yerel seviyedeki kapasitenin güçlendirilmesini tavsiye edilmektedir. Devlet merkezi kurumları tamamen işlemez durumda olduğundan önce yerel seviyeden başlamak daha faydalı görülmektedir. UNDP 2002 raporunda; âdemi merkeziyetçiliğin, çatışma sonrasını yaşayan toplumlarda barış inşası sürecine katılımı teşvik ettiği, etnik çatışmaların durdurulmasına yardım ettiği ve toplumun köklerinde gelişme ve kalkınmayı harekete geçirdiği için yararlı bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.

Bununla beraber, başarısız devletlerde yerel liderlerin önemli bir bölümü savaş ağalarıdır. Kendi bölgelerinde otorite tesis etmiş ve kendi yönetimlerini kurmuşlardır. Bu durum dikkate alınarak, demokratik yönetimi desteklemek için uygulanacak âdemi merkezi yaklaşımların ortaya çıkaracağı parçalanma riski göz ardı edilmemelidir. Gerçekte, yerel güçlü liderlerin kişisel beklentilerinin bir anda yeniden inşa sürecine ve etkin karar alma mekanizmasına katkı yapacak şekilde dönüştürülmesi zor görülmektedir. Barakat'a göre, uluslararası aktörler, hükümetin kanun ve kurallarına yüksek

¹⁴¹ Peake, **a.g.m.**, s.181.

¹⁴² Mark Malloch Brown, "Democratic Governance: Toward a Framework for Sustainable Peace", **Global Governance**, cilt 9, sayı 2, 2003, s.145.

¹⁴³ "Lessons Learning, Learning from Experience for Afghanistan", UNDP Report on Afghanistan Programming Workshops, 21 February 2002, (Erişim)http://www.undp.org/eo/documents/afghanistanworkshop/full_report.pdf, 20 May 2009, s.6.

seviyede bir kabul ve bağıllık olacağını beklememelidir.¹⁴⁴ Bu nedenle, uluslararası toplumun önemli görevlerinden birisi yerel güç odaklarının barışa ve demokratik yönetime bağıllıkların sağlanması için ikna ve gerektiğinde zorlanmasıdır.

Uluslararası aktörlerin savaş ağaları işbirliği yapmasının en önemli nedenlerinden birisini kısa sürede güvenliğin sağlanması ihtiyacı oluşturmaktadır. Uluslararası barış gücünün, güvenliği sağlamak için yetersiz olduğu ve merkezi hükümet güvenlik kuvvetlerinin teşkilinin tamamlanamadığı durumlarda, güvenlik için savaş ağalarına güvenilmektedir.

Uluslararası yardım kuruluşları da, yardımları kırsal kesimlere ulaştırmak ve kalkınma projelerini gerçekleştirmek için güvenliklerinin sağlanması için savaş ağalarına ihtiyaç duymaktadır.

Ayrıca, tam bozucuların uluslararası aktörlerin ve merkezi hükümetin varlığını tehdit eden ayaklanma ve askeri güç kullanımı, ülkenin özellikle kırsal kesimlerini kontrol eden savaş ağalarına olan ihtiyacı artırmaktadır.

Bazı durumlarda, savaş ağalarının silahlı gücünden ve kitle desteğinin tepkilerinden çekinildiği için istemeden işbirliği yapılmaktadır.

1.3.5. Savaş Ağaları ile İşbirliğinin Sonuçları

Savaş ağaları, bir kez gücü ele geçirdiklerinde, kazanç, itibar ve kişisel hedefleri için bir bölgede kendi yönetim sistemleri kurmak suretiyle konumlarını sağlamlaştırmaktadır. Ayrıca, güçlü savaş ağaları bölgelerinde güvenliği sağladıkları için ticareti kontrol edebilmekte ve bundan gelir elde etmektedir. Savaş ağaları, yerel güvenlik ve bazı kamu hizmetlerini sağlamak suretiyle, vatandaşların sadakat ve bağıllıklarının merkezi hükümet yerine kendilerine yönelmesini temin etmektedir. Savaş ağalarının kontrol ettikleri bölgelerdeki ekonomik ve siyasi güçleri, bazı durumlarda merkezi hükümetten daha fazla olabilmektedir. Devletler çöktüğünde ve merkezi devlet otoritesi uzun bir dönemdir yok olduğunda, yerel bağımlılık, etkileşim

¹⁴⁴ Sultan Barakat, "Setting the scene for Afghanistan's political reconstruction: the challenges and critical dilemmas", *The Third World Quarterly*, cilt 24, sayı 5, 2002, s.814.

ve sadakat ilişkileri soyut merkezi devletten ziyade güçlü savaş ağaları etrafında oluşmuştur.¹⁴⁵

Başarısız devletlerde, savaş ağaları gibi güçlü yerel liderlerin etkili meşruiyet ve otoritesinden dolayı, demokratik merkezi devlet oluşturma beklentisi uzak bir hedef olarak kalmaktadır. Savaş ağaları ile işbirliği genellikle;

- Kısa süreli olarak sağlanan güvenliğin hızla bozulmasına,
- DDR sürecinin yavaş işlemesine,
- Yasa dışı silahlı grupların dağıtılması ve benzeri programların başarısızlığına,
- Devletin güvenlik kuvvetlerinin teşkilinin gecikmesine,
- Kaçakçılık başta olmak üzere ikincil savaş ekonomisinin devamına,
- Hukuk düzenin tesis edilememesine,
- Devletin meşruiyet ve otoritesinin zayıflamasına yol açmaktadır.

Demokratik kurumlar yerel liderliğin geleneksel toplumsal sistemi ile çatışmakta ve yerel liderleri etnik ve aşiret çizgilerin ötesine geçmeye zorlamaktadır. Savaş ağaları genel olarak, seçimler vasıtasıyla oluşturulmuş ulusal temsili hükümet ile demokratik ve insan haklarına dayalı bir adalet sistemi gibi demokratik kurumlara karşı çıkmaktadır.

Savaş ağaları ile işbirliği yapan uluslararası aktörler sadece parçalanma riski yaratmakla kalmamakta, aynı zamanda ahlaki bir ikileme de neden olmaktadır. Pauline H. Baker, savaş sonrası yeniden inşada yer alan her aktörün barış inşasının iki boyutu ile uzlaşmanın çelişkisiyle yüz yüze geleceğini iddia etmektedir. Bunlar bir yanda çatışmanın çözümü diğer yanda demokrasi ve insan haklarıdır.¹⁴⁶

Savaş ağalarının önemli bir kısmı, iç savaşın liderleri olarak insan hakları ihlalleri ve savaş suçlarından sorumlu tutulmaktadır. Bu nedenle

¹⁴⁵ Peake, **a.g.m.**, s.182-183.

¹⁴⁶ Pauline H. Baker, "Conflict Resolution versus Democratic Governance: Divergent Paths to Peace?", **Turbulent Peace: The Challenges of Managing International Conflict**, Chester A. Crocker, Fen Osler Hampson, Pamela Aall (ed), USIP Books, Washington, USA, 2001, s.756.

savaş ağaları ile yapılan işbirliği ve onlara kazandırılan meşruiyet halkın büyük çoğunluğunu tarafından onaylanmamakta ve devlet inşa sürecinin özünü oluşturan meşruiyet tesisine zarar vermektedir. Roy Licklider, eski milis liderlerinin yargılanmaları en azından suçlu olduklarını açıkça Kabul etmeleri ve özür dilemeleri gerektiğini dile getirmektedir. Bu bakış açısından, işlenen suçlar açıkça kabul edilmeden ve bir tür ceza uygulanmadan kurbanların ve faillerin bir arada yaşaması çelişkili görülmektedir.¹⁴⁷ Ancak, bu insanları tutuklama ve cezaevine koyma tarafların tekrar çatışmaya girme riskini taşımaktadır. Licklider'e göre, bu yüzden barış ve adalet doğrudan karşıttırlar.¹⁴⁸

Savaş ağaları merkezi ve demokratik sürece direnen yerelleşmiş gücün bir şeklidir. Silahlara sahiptirler, kazanç sağlamak ve kaynakları kontrol etmek için silahlarını kullanırlar, insanlara zorla hükmederler insan hakları ve sivil özgürlükleri ihlal ederler, başta kaçakçılık ve uyuşturucu ticareti olmak üzere yasa dışı işlere bulaşmışlardır, kendi etnik, aşiretsel ve kültürel sınırları dışına çıkmak istemezler. Bu nedenlerden dolayı, barışın tesisi ve demokrasinin yerleştirilmesi için savaş ağaları ile çalışmak oldukça çelişkili görünmektedir.

Bu çelişkiyi çözmek için uluslararası aktörler, barışı sağlamakla adaleti temin etme arasındaki ikilemi ortadan kaldırmak durumundadır. Bunu başarmak için iki farkı yaklaşımı benimseyen ve “çatışma yöneticileri” ve “demokratikleştiriciler” olarak adlandırılabilir gruplar bulunmaktadır.¹⁴⁹ Bu iki grup, farklı değerlere, hedeflere ve stratejilere sahiptir. Çatışma yöneticileri, çatışmanın önlenmesi, arabuluculuk ve çözüm konularına ağırlıklar verirler, tüm grupları kapsayıcı yaklaşım sergilerler. Demokratikleştiriciler; insan hakları, demokratik kurumlar, hukukun üstünlüğüne önem verirler ve bazı grupları dışlayıcı yaklaşım sergilerler. Diğer bir ifadeyle, çatışma yöneticileri “kötü adamları” güç paylaşım düzenlemelerine dâhil ederek kontrol etmek isterken, demokratikleştiriciler,

¹⁴⁷ Licklider, **a.g.e.**, s.711-712.

¹⁴⁸ Licklider, **a.g.e.**, s. 712.

¹⁴⁹ Baker, **a.g.e.**, s.756.

“kötü adamları” cezalandırmak ve güç paylaşımından dışlamak isterler. Çatışma yöneticileri çatışmaya hemen son verilmesini amaçlar ve kısa vadeli çözümlere odaklanırlar, barışın sağlanmasını demokrasinin ön koşulu olarak görürler. Bu yaklaşım çatışmanın kökeninde yatan nedenleri ortadan kaldırmayı amaçlayan ve uzun vadeli çözüme odaklanan demokratikleştiricilerin yaklaşımı ile uyuşmamaktadır. Demokratikleştiriciler demokrasi ve adaletin barış için ön şart olduğuna inanmaktadırlar.¹⁵⁰

Uluslararası aktörler iki farklı yaklaşım arasında seçim yapma gibi bir zorlukla karşı karşıya kalmaktadır. Ancak, en iyi hareket tarzı büyük ölçüde ilgili başarısız devletin özelliklerine ve çatışma sonrası mevcut durumun şartlarına bağlı olmaktadır.

1.4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

XXI. yüzyılın güvenlik ortamında zayıf ve başarısız devletler, ülkelerin kendi güvenliğine ve küresel barışa en büyük tehditlerden birini oluşturmaktadır. Afganistan, Angola, Burundi, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Haiti, Liberya, Sierra Leone, Somali ve Sudan gibi ülkelerde yaşananlar, devletin başarısızlığının sonuçlarının ve insani maliyetinin, zayıf ve başarısız devletlerin kendileriyle sınırlı kalmadığını göstermektedir. Devletin başarısızlığı birçok bölgesel etki yaratmaktadır. Bunlar; kitlesel mülteci göçleri, kontrol edilemeyen şiddet, salgın hastalıklar, terör ve suç örgütlerinin yasadışı faaliyetleri, her türlü kaçakçılık olarak sıralanabilir. Bu tür etkiler uluslararası güvenliği ve küresel ekonomik gelişmeyi ciddi şekilde tehdit etmektedir. Bu nedenlerle zayıf ve başarısız devletleri onarmak işi, sadece ilgili devletlerin kendilerine bırakılmamakta; uluslararası toplum da, yeterli ve uyumlu stratejiler kullanarak yardım ve destek sağlamaya çalışmaktadır.

Akademisyenler tarafından ortaya konulan farklı stratejilerde, başarısız devletlerin yeniden inşasında başarısızlığa neden olan iki önemli alanının öncelikle onarılması gerektiğini iddia etmektedir. Bunlar; meşruiyet ile otorite

¹⁵⁰ Baker, a.g.e., s.756.

ve güvenlik boşluklarıdır. Devletin zayıflık ve başarısızlığını ortadan kaldırmak için politik reform ve güvenlik sektörü reformuna ağırlık verilmektedir. Politik reform; meşruiyet ve otorite tesisini sağlamak için demokratik devlet kurumlarının teşkili veya mevcut kurumların reforma tabi tutulması ile demokratik yönetişimin yerleştirilmesini kapsamaktadır. Güvenlik sektörü reformuna destek ise; eski milis ve askerlerin terhis edilmesi, silahsızlandırma ve çatışanların topluma kazandırılması ve güvenlik sektörünün demokratik yönetiminin tesis edilmesini kapsamaktadır.

Başarısız devletlerdeki otorite ve güç boşluğunda ortaya çıkan savaş ağalığı uluslararası aktörler tarafından dikkate alınması gereken önemli bir olgudur. Savaş ağaları; demokratikleşme ve merkezileşmeye karşı çıktıkları, konumlarını kuvvetlendirmek için askeri güçlerini, yasadışı ticaret şebekelerini ve silahlarını kullandıkları, barış ve yeniden inşa sürecini şiddet kullanarak bozabilecek neden ve vasıtalara sahip oldukları için uluslararası aktörler için ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Bu nedenle başarısız devletlerdeki uluslararası çabaların başarısı büyük ölçüde savaş ağalarını kontrol etmek için seçilecek stratejilere bağlı görülmektedir. Bu bağlamda; savaş ağalarının kuvvet kullanarak uzlaşmaya ve barış esaslarını kabule zorlanması veya daha ılımlı bir yol izlenerek, onları yerel ve geleneksel aktörler olarak düşünüp müşterek çalışmanın tercih edilmesi önemli bir karar noktasıdır. Afganistan'da ABD'nin 2001 yılındaki müdahalesini takiben ikinci yol tercih edilmiş ve Afgan devletinin inşasında savaş ağalarıyla işbirliğine gidilmiştir. Savaş ağalarıyla yapılan işbirliğinin, Afganistan'daki devlet inşasının önemli boyutlarını oluşturan meşruiyet ve otorite tesisi ile güvenliğin sağlanmasına etkileri bu tezin sonraki bölümlerinin konusunu oluşturmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

AFGANİSTAN'DA DEVLETİN ÇÖKMESİ

2.1. AFGANİSTAN TARİHİNİN DEVLETİN ÇÖKMESİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Afganistan, Asya Kitası'nın ortasındaki jeopolitik konumunun bedelini, M.Ö. 2000'li yıllardan başlayan yaklaşık 4000 yıllık tarihinin hem her döneminde; istilalar, işgaller, büyük güçlerin rekabet ve oyunları, savaşlar, iktidar değişimleri, hanedan içi çatışmalar, merkez ve çevrenin mücadelesi ve toplumsal grupların çekişmesinin ortaya çıkardığı sonuçlarla ödemiştir. Ödenen bedelin en önemlisi, Afganistan'da tarihin hiçbir döneminde, bu çalışmanın birinci bölümüne girişte yer verilen Afgan siyaset bilimcisi Ashraf Ghani tarafından tanımlanan, meşruiyet, otorite, güvenlik ve hizmet sağlamayı da içeren önemli işlevleri bünyesinde barındıran güçlü bir devletin kurulamaması olmuştur.

Böylesine dinamik ve çok boyutlu bir tarih incelenirken; kronolojik bir yaklaşımdan ziyade, Afgan devletinin başlangıçtan itibaren kırılganlığına neden olan faktörlerin tarihsel arka planı aydınlatılmaya, tarihsel süreçte yaşanan olayların iç ve dış dinamiklerle etkileşimi tespit edilmeye, başarısızlığa ve en sonunda çöküşe giden yol haritası çıkarılmaya odaklanılacaktır.

2.1.1. İslam Öncesi Dönem

Afganistan'da II. Dünya Savaşı sonrası dönemde başlayan arkeolojik çalışmalarda; kaba taş, yontma taş, cilalı taş, bronz ve demir dönemlerine ait kalıntılar bulunmuştur. M.Ö. 2000'li yıllarda Orta Asya'dan Hint-Avrupa dili konuşan yarı göçebe topluluklar dalgalar halinde günümüz Afganistan'ın

güney bölgelerine göç etmiştir¹⁵¹. Bu topluluklar zamanla Hindistan'ın güneyine, batıya İran'a ve Hazar denizi kuzeyinden Avrupa'ya yayılmıştır.¹⁵²

Afganistan, İslam öncesi dönemde birçok devletin egemenliğine girmiştir. Bunların bazıları; Akamanışlar, Makedonya (Büyük İskender), Selevkid Krallığı, Baktriana Devleti, Sakalar, Kuşanlar ve Akhunlar'dır. M.Ö. 550–331 yıllarında bölgeyi kontrol eden Akamanışlar döneminde Afganistan birçok eyaletten oluşmuştur. Bugün Afganistan'ın kuzeyinde yer alan Balkh ilinde Baktriana devleti hüküm sürmüş ve Zerdüş Dini'nin kurucusu olmuştur.

Afganistan İranlılar tarafından ilk defa, M.Ö. 500'lü yıllarda istila edilmiştir.¹⁵³ M.Ö. 328 yılında Büyük İskender'in Afganistan'ı ele geçirmesiyle M.Ö. 150 yılına kadar sürecek farklı bir uygarlığın hâkimiyeti başlamıştır. Bu dönemde, İskender'in ordusundan binlerce asker, bölgede yerleşmiş ve geri dönmemiştir. Aynı dönemde, Hint Mauryan imparatorluğu, Afganistan'ın güney doğu bölgelerini kontrol altında tutmuş, Hint kültürünü ve Budizm'i yerleştirmiştir.¹⁵⁴

M.Ö. III. ve II. yüzyıllarda, Hint-Avrupa dili konuşan Partlar, İran Platosu'na gelmiş ve hâkimiyet kurmuştur. Partları, Kuşanlar takip etmiştir. Kuşanlar, 400 yıla yakın bir süre hâkimiyet sağlamıştır. Kuşanlar döneminde Budizm yaygınlaşmış ve etkisi artmıştır. M.S. III. yüzyılda Kuşanlar, yarı bağımsız küçük krallıklara ayrılmış ve batıdan İran'daki Sasaniler, doğudan Hint krallarının etkisine girmiştir. M.S. IV. yüzyılda Akhunlar (Halaçlar), Afganistan'ı kontrol altına almış ve VI. yüzyılın ortalarına kadar hüküm sürmüştür. Bu dönemden itibaren Afganistan, İslam devletlerinin kontrolüne girene kadar, Sasanilerin hâkimiyetinde, ancak Kuşan ve Akhunların ardılı

¹⁵¹ John Ford Shroder, "Afghanistan-History-VII History", University of Nebraska Arşivi, (Erişim)<http://www.webcitation.org/5kwDUj6WJ> 11 Mart 2012.

¹⁵² Edwin F. Bryant, **The quest for the origins of Vedic culture: the Indo-Aryan migration debate**, Oxford University Press, Oxford, England, 2001. s.9.

¹⁵³ Mehmet Akkurt, **Afganistan'ın yapılanmasında Siyasi ve Ekonomik Stratejiler**, IQ Kültür-Sanat yayınları, İstanbul, 2005, s.91.

¹⁵⁴ "Afghanistan Pre-Islamic Period", Library of Congress Country Studies, (Erişim)[http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+af0002\)](http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+af0002)), 21 Şubat 2012.

olan onlarca küçük yerel beylik tarafından merkezi otoriteden bağışık olarak yönetilmiştir.¹⁵⁵

İslami fetihlere kadar yaşanan süreç, çok etnik gruplu, çeşitli din ve dillerden oluşan, merkezi yönetimden yoksun, küçük beylik ve hanlıkların hâkim olduğu bir ülke ortaya çıkarmıştır. Bu yapı, Afganistan tarihinin sonraki dönemlerinde gittikçe daha parçalı ve merkezden yönetilmesi zor duruma gelecek, merkezi yönetim çabalarında meşruiyet ve otorite zafiyetinin en önemli nedenlerinden biri olacaktır.

2.1.2. İslam'ın Yayılması

VII. yüzyılda Abbasiler bölgenin fethini gerçekleştirmiştir. VII. ve IX. yüzyıllar boyunca, günümüzün Afganistan, Pakistan ve Orta Asya Cumhuriyetleri ile Hindistan'ın kuzey bölümleri İslamlaştırılmıştır. VIII. ve IX. yüzyıllarda bugün Türkçe konuşan halkların ataları, Hindikuş bölgesine yerleşmiş ve bölgede bulunan Peştun aşiretlerin kültür ve dillerini asimile etmiştir.¹⁵⁶ IX. yüzyılın ortalarından itibaren, bölgedeki Abbasi hâkimiyeti zayıflamaya başlamış ve yarı bağımsız devletler ortaya çıkmıştır. Hindikuş bölgesinde kısa ömürlü üç devlet hüküm sürmüştür. Bunlardan en dikkat çeken, Buhara'da konuşlu Samani devletidir. İranlı Şii din adamlarının etkisinde kalan Samaniler, Buhara'dan batıda İran, güneyde Hindistan'a kadar uzanan bölgede kontrol sağlamıştır.

Afganistan, Samanilerden sonra, ilk büyük İslam imparatorluğu olan Gazneli Devleti'nin kontrolüne girmiştir. Gazneliler döneminde, günümüzdeki Afganistan, Pakistan ve Hindistan'ın bazı bölümlerinde Sünnilik baskın mezhep olmuştur. Gaznelilerden sonra ise Safevilere kadar sırasıyla

¹⁵⁵ Ahmed H. Dani, B. A. Litvinsky. "The Kushano-Sasanian Kingdom", **History of civilizations of Central Asia, Volume III. The crossroads of civilizations: A.D. 250 to 750**, UNESCO Publishing, Paris, France, 1996, s. 103–118.

¹⁵⁶ "Islamic Conquest", Library of Congress Country Studies , (Erişim)[http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+af0006\)](http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+af0006)), 21 Şubat 2012.

Gurlular, Harzemşahlar, Moğollar, Babürlüler ve Mughalların hâkimiyeti görülmüştür.¹⁵⁷

XVI. yüzyılın başlarında Afganistan'a hâkim olan Babürlüler döneminde, Afgan aşiretlerinin bağımsız hareket ederek isyan etmeleri, millî bir devlet olma yolunda ilk önemli adımlar olarak nitelenmektedir. XVI. yüzyılda Babürlüler ile Safevilerin Afganistan'da başlayan güç mücadelesi, uzun bir süre devam etmiştir. Ancak her iki devlet de işgal ettikleri Afgan bölgelerini doğrudan yönetmek yerine uzaktan kontrol etmeyi tercih etmişlerdir. Bu yönetim şekli, Afganistan'daki aşiretlerin ve alt grupların, merkezi otoriteye bağlı olmayan kendilerini özgü toplumsal örgütlenme modellerini geliştirmelerine olanak sağlamıştır.

Babürlülerden sonra Hindistan'da kurulan Mughal Devleti ile İran'daki Safeviler arasında 1747'e yılına kadar süren stratejik bir mücadele dönemi olmuştur. Mücadelenin temel nedeni, Hindikuş dağlarının kenarından Hindistan'a uzanan Kabil-Kandahar stratejik mihverinin ele geçirilmesidir. Bu mücadelede Kandahar defalarca taraflar arasında el değiştirmiştir. Bu dönemde Özbekler de Afganistan'ın batısında yer alan Herat şehrini ele geçirmek için güç mücadelesine dâhil olmuştur. Mughallar, Hindistan'a uzanan istila yollarını kontrol altında tutma amacına ilaveten, Kabil-Kandahar mihveri güneyinde bağımsız bir şekilde yaşayan ve sözde Mughal kontrolünde bulunan Peştun aşiretleri denetim altına almaya çalışmıştır. Kandahar civarındaki kritik bölgeler iki imparatorluk arasında el değiştirirken, Peştun aşiretleri her iki taraftan kendi lehlerine ayrıcalıklar kazanmıştır. Günümüzde Afganistan ve Pakistan arasında her iki ülkenin de kontrol edemediği aşiretlerin kontrolüne bırakılmış bölgenin sosyolojik olarak şekillenmesinde, diğer birçok faktörün yanında Mughallar ve Safeviler arasındaki mücadelenin etkileri de belirleyici olmuştur. XVII. yüzyılın ortalarında Mughallar, Kabil'in kuzeyini Özbeklere terk etmek zorunda kalmıştır. XVII. yüzyılın sonlarına doğru Safevilerin ve Mughalların gücü azalırken yeni gruplar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde Peştunların

¹⁵⁷ "Islamic Conquest"

Gilzay aşiretinden Hotaklar, Safevilere karşı ayaklanmış ve 1709'da Kandahar'da ilk Afgan devleti kurulmuştur. Hotakların Afgan devleti, 1722'ye kadar büyümüş ve İsfahan'ı ele geçirmesine rağmen 1738'de Safevi Kralı Nadir Şah tarafından ortadan kaldırılmıştır.¹⁵⁸

İslami fetihlerle başlayarak, 1747'ye kadar uzanan dönemin belirgin özellikleri; Afganistan'ın Gazneliler döneminde tamamen Müslümanlaşması ve Sünni mezhebinin yerleşerek Şii İran'ın doğuya etkisinin sınırlandırılması, kısa ömürlü imparatorlukların kalıcı siyasi yönetim kültürünün oluşmasına engel olması, güçlü merkezi otorite eksikliği nedeniyle aşiretlerin bir çeşit özerklik kazanması, sık gerçekleşen istilalar nedeniyle etnik çeşitliliğin artması şeklinde sıralanabilir. Sünniliğin baskın mezhep olması, Afganistan'da ulus inşası için olumlu bir faktör olarak ortaya çıkarken; kalıcı siyasi yönetim kültürü eksikliği, parçalı etnik yapı ve aşiretlerin özerk yaşama kültürü, sonraki dönemlerde ulus inşası ve güçlü bir merkezi devletin kurulmasında engel teşkil edecektir. Dönemin sonunda Gilzay Peştunlarının kurduğu Afgan devletinin 1747'de Dürrani Peştunlarına geçmesi, Afganistan'da günümüzde de süregelen Peştunlar arası mücadelenin önemli bir aşamasını teşkil etmektedir.

2.1.3. Ahmet Şah, Dürrani İmparatorluğu ve “Büyük Oyun (Great Game)”

Nadir Şah'ın 1747'de ölümünden 1978 Nisan'ındaki Komünist darbeye kadar Afganistan, en azından kâğıt üzerinde Peştunların Abdali (Dürrani) grubundan liderler tarafından yönetilmiştir. Yüzyıllar süren parçalanmışlıktan sonra Ahmet Şah döneminde Afgan devleti güçlenmeye başlamıştır. Ahmet Şah'ın hüküm sürdüğü çeyrek yüzyıl boyunca Afganistan, sadece bölgesel güç olarak yükselmekle kalmamış, aynı zamanda bir dizi bölüşümcü ve

¹⁵⁸ Edward G. Browne, "A Literary History of Persia", Volume 4: Modern Times (1500–1924), Chapter IV: An Outline Of The History Of Persia During The Last Two Centuries (A.D. 1722–1922), Packard Humanities Institute, London: (Erişim)<http://persian.packhum.org/persian/main?url=pf%3Ffile%3D90001014%26ct%3D29,12> Mart 2012.

yönetimsel düzenlemelerle, merkezi yönetimin gelişmesi için gerekli temelleri sağlayan bazı politik ve kurumsal uygulamalar hayata geçirilmiştir. Abdali aşireti, devletin gücünü elinde tutmasına ve diğerlerini sindirmesine rağmen, Peştun olmayan küçük topluluklar, sistemin esnekliğini ve uzun ömürlülüğünü sağlayacak biçimde, Afgan devletini oluşturan yönetim yapılarının içerisine dâhil edilmeye çalışılmıştır.¹⁵⁹

Abdali aşiretinin iki farklı alt grubu, Popalzayların Sadozay alt grubu ve Barakzayların Muhammedzay alt grubu, 1970’lerde Monarşinin çöküşüne kadar Afganistan’ı yönetmiştir. 1747’de Ahmet Şah, Abdali aşiretinin lideri olarak seçilmiş ve Dürrani ismini almıştır.¹⁶⁰ Bu tarihten sonra Abdali aşireti Dürrani olarak adlandırılmıştır. Ahmet Şah, kısa sürede Afganistan’ın tamamı ile Hindistan’ın Pencap, Keşmir ve Lahor bölgelerini kontrolü altına almıştır. Hindistan’ın tamamı üzerindeki mücadele Ahmet Şah’ın ölümüne kadar devam etmiştir. Ahmet Şah, başlangıçta kuzeydeki etnik gruplardan direnç görmesine ve isyanlarla uğraşmak zorunda kalmasına rağmen, Afganistan’daki bütün etnik grupları bir devlet çatısı altında toplamış, Peştunlar içerisinde çeşitli aşiretler arasındaki ilişkileri dengelemiş ve kontrol altında kalmalarını sağlamıştır. Ahmet Şah’ın halefleri, diğer aşiretlerin desteğini kaybettikleri gibi Dürrani Peştunlarının çeşitli alt gruplarıyla ilişkilerini de yürütememiş, farklı aşiretler arasında ve Dürrani aşireti içindeki çatışmalara engel olamamıştır. Yönetim, Dürrani aşireti içerisinde değişik gruplar arasında el değiştirmeye başlamıştır.

XIX. Yüzyılın başlarında, doğudan Sihlerin batıdan Perslerin baskısında kalan Afganistan; Peşaver, Belucistan, Pencap gibi bazı bölgeleri kaybetmiştir. Geriye kalan bölgeler de Barakzay Hanedanı varisleri tarafından paylaşılmış, Dürrani İmparatorluğu Peştun boylar arasında parçalanmıştır.¹⁶¹ Bu dönemde 1809 yılında, Avrupalı bir güçle, İngilizlerle ilk

¹⁵⁹ Amin Saikal, **Modern Afghanistan : A History of Struggle and Survival**, I.B. Tauris, London, UK, , 2004, s. 232.

¹⁶⁰ Ahmet Şah’a “İncilerin incisi” anlamına gelen “Dürr-i Dürran” ünvanı verilmiştir. Ali Ahmetbeyoğlu, **Afganistan Üzerine Araştırmalar**, TATAV Yayınları, İstanbul, 2002. s.viii.

¹⁶¹ Adle Chahryar, **History of Civilizations of Central Asia: Development in contrast : from the sixteenth to the mid-nineteenth century**, UNESCO, 2003. s. 296. ; Stephen Tanner, **Afghanistan:**

kez bir dostluk anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşma, Rusya, Fransa ve İran'ın ortak tepkisine neden olmuş ve bölge dışı güçlerin Afganistan üzerindeki mücadelesinin başlangıç noktasını oluşturmuştur.

Afganistan'ın XIX. yüzyıl tarihine “Büyük Oyun” damgasını vurmuştur. Büyük Oyun'un başlatılmasında; Avrupa'da ortaya çıkan gelişmeler, İngiliz ve Rus dış politika hedefleri ile Osmanlı ve Pers imparatorluklarının zayıflaması etkili olmuştur. Avrupa emperyalizmi, Almanya'nın ulusal birliğini sağlaması ve büyük güç olmak için sömürge peşinde koşmaya başlamasıyla yeni bir aşamaya girmiştir. Bu kapsamda Rusya ve İngiltere, Orta Asya ve Afganistan'a daha fazla önem vermeye başlamıştır.¹⁶² Osmanlı ve Pers imparatorluklarının zayıflamasının yanında bölgedeki güçlü Orta Asya hanlıklarının çökmesi de güç boşluğu yaratmıştır. Boşluk iki emperyalist güç tarafından doldurulmuştur. İngilizler için, sömürgeleri olan Hindistan'ı ileriden koruyabilecek ve Rusları engelleyebilecek en uygun bölge Afganistan olarak düşünülmüştür.¹⁶³ Rusların Hint Okyanusu'na ulaşarak sıcak denizlere inme hedefine iki ülke coğrafi olarak engel konumundaydı; İran ve Afganistan. Ruslar, güçlü bir ülke olan İran ile savaşmak yerine zayıf ülke Afganistan üzerinden hedefe el atmayı hesaplamıştır. Her iki emperyalist güç için Orta Asya'da kaybetmek, Avrupa'da kaybetmek anlamına geliyordu. Bu nedenle Afganistan'ın jeopolitik konumu iki büyük güç için önemli olmuştur.

Ruslar, XIX. yüzyıl başlarından itibaren Kafkaslardan güneye doğru yayılmaya başlamış, bugünkü Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan'ın bazı topraklarını ele geçirmiş, Buhara'ya yerleşmiştir. Rusya, İran'ı Afganistan'ın batısını ele geçirmek için kışkırtmış ve yardım etmiştir. Ayrıca Afganistan'ın başkenti Kabil'e Rus danışman ve ajanlar göndermiştir. İngilizler de Hindistan'dan batıya ve kuzeye doğru etkinliklerini artırmaya çalışmıştır.

A Military History from Alexander the Great to the War against the Taliban, Revised Edition, Da Capo Press, USA, 2009, s. 126.

¹⁶² Amalendu Misra, **Afghanistan: The Labyrinth of Violence**, Polity, USA, 2004, s.14.

¹⁶³ Misra, **a.g.e.**, s.15.

İngilizler, Afganistan'da İngiliz-Afgan savaşları olarak bilinen üç savaş yapmıştır. Birincisi, 1839-1842, ikincisi, 1878-1880 ve üçüncüsü, 1919 yıllarında yapılan bu savaşlarda tam bir başarı sağlanamamıştır.¹⁶⁴ İlk iki savaşta Afganistan'ı istila edemeyen ve egemenliği altına alamayan İngiltere, ülkede otorite sağlayabilecek ve kendi halkı tarafından kabul edilebilecek, ancak İngilizlere tabi kukla bir yönetim oluşturmayı hedeflemiştir. Bu şekilde iç istikrarı sağlanmış bir Afganistan'ın, Rusların Hindistan'ı tehdit etmesine engel olabileceği hesaplanmıştır.¹⁶⁵ İngilizler, bu amaçla dönemin Afgan Kralı Şir Ali'nin Taşkent'te sürgünde bulunan yeğeni Abdur Rahman'ı yönetime getirmiştir.¹⁶⁶

Emir Abdur Rahman Han, iktidarı süresince, parçalanmış Afgan toplumunu bir ulus devlet etrafında bütünleştirmeye ve ülkeyi modernleştirmeye çalışmıştır. Bunları yaparken, İngilizler tarafından belirlenen dış politika sınırlarını aşmamış ve tampon devlet rolünü iyi oynamış, bu özelliklerinden dolayı dönemin İngiliz politikasına en uygun Afgan lideri olarak nitelenmiştir.

Abdur Rahman Han'ın iç politikasının üç önemli özelliği dikkat çekmektedir. İlk olarak, bütün isyanlar kuvvet kullanarak bastırılmıştır. İkinci olarak Peştun aşiretlerin kontrolündeki bölgeler ele geçirilmiş, Gilzay aşireti başta olmak üzere diğer aşiretlerden muhalif gruplar zorla yerlerinden edilerek kuzeyde Peştun nüfusun bulunmadığı bölgelere nakledilmiştir. Son olarak, aşiret sınırlarına dayalı eyalet yapılanmaları ortadan kaldırılmış ve yeni idari birimler oluşturulmuştur. Valiler olağanüstü yetkilerle donatılmış ve kontrollerine, düzeni sağlayacak ve isyanları bastıracak güvenlik birimleri verilmiştir. Yeni idari yapılanmalar ile aşiretlerin iç bağlarının zayıflatılması ve kendilerine özgün örgütlenmelerin yok edilmesi amaçlanmıştır.¹⁶⁷ Güçlü bir devlet inşası için atılan bu adımlara rağmen istenen sonuçlar elde

¹⁶⁴ Karl E. Meyer, **Shareen Blair Brysac, Tournament of Shadows: The Great Game and the Race of Empire in Central Asia**, Counterpoint, Washington Dc, USA, 2000. s. 72.

¹⁶⁵ Ralph H. Magnus, Eden Naby, **Afghanistan: Mullah, Marx and Mujahid**, Westview Pres, USA, 1998. s.35.

¹⁶⁶ Rosanne Klass, **Afghanistan: The Great Game Revisited**, Freedom House, USA, 1990. s.2.

¹⁶⁷ "The Graet Game", Library of Congress Country Studies, (Erişim)[http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+af0010\)](http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+af0010)), 21 Şubat 2012.

edilememiş; Emir Abdur Rahman, kuvvetli etnik ve aşiret bağlarına boyun eğmek zorunda kalmıştır. Kırsal kesimlerde köy ve ilçelerde Şeriat kuralları ile geleneksel toplumsal hukuk kuralları uygulanmaya, bu kurallara uygun mahkemeler kurulmaya devam edilmiştir. Büyük toprak sahipleri, aşiret liderleri ve ulema yerel güç odakları olarak kalmıştır.¹⁶⁸

Abdur Rahman döneminde, Afgan dış politikası büyük ölçüde yabancıların kontrolünde kalmıştır. Bu dönemde yapılan sınır düzenlemeleri ise günümüzdeki Afganistan sınırlarının büyük bölümünü kapsamaktadır. Kuzey ve kuzeydoğu sınırları Rus-İngiliz ortak komisyonu tarafından çizilmiş, Abdur Rahman kabul etmek zorunda kalmıştır. Günümüzdeki Pakistan, o dönemde Hindistan ile olan sınırlar ise İngilizlerin Hindistan Temsilcisi Mortimer Durand tarafından çizilmiş, soyadına atfen “Durand Hattı” olarak adlandırılmış ve 1893’de Abdur Rahman tarafından kabul edilmiştir.¹⁶⁹ Afganistan’ın sınırlarıyla ilgili ayrıntılı bir değerlendirme 2.2.3’de yapılacaktır.

Afganistan’da Abdur Rahman sonrası 1901-1919 arası Habibullah dönemidir. Habibullah, bir taraftan din adamlarının yoğun baskısına maruz kalmış, diğer taraftan; Afganistan’ın yabancıların etkisinden kurtularak tam bağımsız olmasını isteyen Afgan milliyetçileriyle mücadele etmiştir. Bu dönemde; İran ile sınır yeniden çizilmiş, ancak Helmand Nehrinin suyunun paylaşılması bugüne kadar gelen bir sorun olarak kalmıştır. Rusya ve İngiltere, 1907 yılında Habibullah’a hiçbir şey sormadan ve bilgi vermeden kendi aralarında bir anlaşma yaparak “Büyük Oyunu” bitirmiş ve Afganistan’ı tampon bölge olarak kullanmaya karar vermişlerdir.¹⁷⁰ Anlaşmaya göre, Afganistan tarafsız bir ülke olarak belirlenmiş, Rusya Afganistan’ın kendi etki alanında olmadığını kabul etmiş, İngiltere ise; Afganistan’ı işgal etmeyeceğini beyan etmiştir.

“Büyük Oyun”, önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. İki büyük emperyalist gücün gölgesinde varlığını devam ettirmeye çalışan Afganistan,

¹⁶⁸ Anne Evans, vd, “A Guide to Government in Afghanistan”, AREU Report, 2004, (Erişim) <http://www.areu.org.af/Uploads/EditionPdfs/407E-A%20Guide%20to%20Government%20in%20Afghanistan-Book-web.pdf>, 18 Ocak 2012, s.1

¹⁶⁹ Bilal N. Şimşir, **Atatürk ve Afganistan**, Avrasya-Bir Vakfı Asam Yayınları, Ankara,2002. s.15.

¹⁷⁰ Mehmet Akkurt, **a.g.e.** s.98.

komşularından ve dünyanın geri kalanından soyutlanmıştır.¹⁷¹ Ülkenin kendi siyasi süreci olumsuz etkilenmiş ve geleceği karanlığa sürüklenmiştir. Bölgeden ve dış dünyadan soyutlanma modernleşme ve kalkınmayı engellemiştir. Büyük güçlerin aralarındaki mücadelede etnik grupları ve aşiretleri kullanmaları farklılıkları keskinleştirmiş ve parçalanmış yapıyı kötüleştirmiştir.

Afganistan, I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine, özellikle Osmanlı'dan gelen baskılara rağmen savaşa katılmamış ve tarafsız kalmıştır. Ancak, bir Alman-Türk ortak heyetinin Kabil'de konuşlanmasına izin vermiştir. Afganistan Müttefiklerle bir Anlaşma yaparak, Hindistan'a saldırmak için para ve silah yardımı almıştır. Diğer taraftan İngilizlerle işbirliği yaparak Afgan dış politikasındaki İngiliz kontrolünü sona erdirmiştir. Afganistan bu şekilde stratejik konumunu pazarlayarak rant sağlamaya ilk adımı atmıştır. İleride özellikle Soğuk Savaş yıllarında stratejik konumunu fazlasıyla kullanarak rantçı devlet özelliği belirginleşecektir.

2.1.4. Emanullah Han'ın Bağımsızlık ve Modernleşme Çabaları (1919-29)

Emanullah Han'ın iktidara geldikten sonra kontrol sağlaması, kendisinden önceki dönemler gibi kanlı olmuştur. Hem hanedanın diğer varisleriyle hem de Peştun aşiretlerin isyanlarıyla uğraşmak zorunda kalmıştır. Emanullah Han, 10 yıllık saltanat döneminde iç ve dış alanlarda önemli sorunlarla yüzleşmiş ve büyük değişimler gerçekleştirmiştir. Mayıs 1919'da İngilizlerle Üçüncü Afgan-İngiliz savaşı başlamıştır. Ravalpindi Anlaşması İngilizler tarafından hazırlanmış, Afganistan bağımsızlığını kazanmış, ancak Emanullah Han Durand Hattını kabul etmemiştir.

Emanullah Han, başlangıçta ABD ve Japonya ile ilişki kurmak ve yardım almak istemiştir. Ancak ABD bölgeye ve Afganistan'a ilgisiz kalmıştır. Japonya ise İngilizler tarafından engellenmiştir.¹⁷² Bunun üzerine başta

¹⁷¹ Magnus, Naby, **a.g.e.** s.39.

¹⁷² Saikal, **a.g.e.**, s. 65.

Sovyetler Birliği ve Türkiye olmak üzere diğer devletlerle siyasi ve ekonomik ilişkiler kurmuştur. Afganistan-Sovyetler Birliği ilişkileri karşılıklı beklentiler üzerine başlamış; Afganistan, Sovyetlerden teknoloji, silah ve ekonomik yardım alırken; Sovyetler Birliği, Afganistan ve Orta Asya'da İngiliz etkisini ortadan kaldırmayı ve anti-komünist hareketleri ezmeyi hedeflemiştir.

İngiliz-Afgan ilişkileri ise genellikle kötüleşerek sınırlı düzeyde devam etmiştir. İngilizler, Afganistan'ın İngiltere'den bağımsız bir politika izlemesinden, Sovyet etkisinin artmasından, Emanullah'ın Hint milliyetçilerini desteklemesinden ve Durand Hattını tanımamasından rahatsızlık duymuştur. İngilizler bu nedenlerle her fırsatta Emanullah aleyhine çalışmış ve 10 yıllık bir sürede devrilmesinde çeşitli aşiretleri kışkırtarak rol oynamıştır.

Emanullah, Afganistan'da siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda önemli reformlara imza atmış, ülkeyi hızla modernleştirmeye ve Afgan ulus devletini kurmaya çalışmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'n Türkiye'de gerçekleştirdiği devrimlere benzer şekilde Afgan toplumunu dönüştürmeye odaklanmıştır.

Türkiye'de eğitim gören ve Mustafa Kemal Atatürk devrimlerinden etkilenen bir grup Afgan sekini tarafından siyasi parti kurma çalışmaları yapılmış, bu seçkinler, "Genç Afganlar" olarak adlandırılmıştır.¹⁷³

Reformların ilk aşamalarında, bütün alanlarda önemli ilerlemeler sağlanmıştır. Emanullah döneminde siyasi reformlar kapsamında Afganistan'ın ilk anayasası 1923'te hazırlanmış, güçlü bir yürütme organı olarak bakanlar kurulu teşkil edilmiş, bakanlıkların merkezde ve taşrada etkinlikle çalışabilmeleri için idari yapılanmaları tamamlanmış, çalışma usullerini belirleyen yönetmelikler hazırlanmıştır. Yasama alanında ise; ulusal konsey, ulusal meclis ve şehir meclisleri kurulmuş, modern devlet yapılanması için önemli adımlar atılmıştır.¹⁷⁴

¹⁷³ Thomas Rutting, "Islamists, Leftists – and a Void in the Center: Afghanistan's Political Parties and where they come from (1902-2006)", Konrad Adenauer Afghanistan Office, (Erişim)http://www.kas.de/db_files/dokumente/7_dokument_dok_pdf_9674_2.pdf, 28 Mart 2011, s.3.

¹⁷⁴ Saikal, **a.g.e.**, s. 73.

Emanullah'ın toprak reformunun uzun dönemli etkileri olmuştur. Afgan kralı Ahmet Şah Dürrani'den itibaren teorik olarak ülkedeki tüm toprakların tek sahibi olmuştur. Fakat pratikte, topraklar dört kategoriye ayrılmıştır; özel mülk, ortak arazi, kraliyet arazisi ve vakıf arazisi. Genellikle Peştunların azınlıkta olduğu kuzeyde bulunan kraliyet arazilerinin tüm geliri, Afgan emirlerine/krallarına aittir. Diğer topraklardan vergi veya kira alınmaktadır. Peştun toprak sahiplerinin çoğu, yüzyıllar boyunca vergiden muaf tutulmuş ve feodal toprak ağaları gibi davranmıştır. Ancak, özel mülk olmadığından zaman zaman güçlü emirler tarafından topraklar ellerinden alınmıştır.¹⁷⁵ Emanullah, kraliyet topraklarının önemli bir kısmının satışını yapmış ve yeni bir sınıfın, toprak sahiplerinin ortaya çıkmasının önünü açmıştır. Ancak, toprak sahipliği aşiretsel ilişkilerde kabul görmemiş ve tepkilere neden olmuştur.

Emanullah, Türk danışmanların desteğiyle güçlü ve modern bir ordu kurmayı hedeflemiştir. Bu kapsamdaki reformlar Afgan ordusunda hoş karşılanmamış ve Savunma Bakanı General Nadir Han'ın örgütlediği bir grup isyan etmiştir. İsyan bastırılmış ve Nadir Han Fransa'ya elçi olarak gönderilmiştir. Ancak hoşnutsuzluklar giderek artmış, din adamları da reformlara karşı tavır almış, önemli Peştun aşiretleri Emanullah'a karşı ayaklanmıştır. Peştun aşiretlere Taciklerin de katılmasıyla isyan büyümüş ve Emanullah, Ocak 1929'da Tahttan çekilmek zorunda kalmıştır. Emanullah'a karşı Peştunlarla beraber isyana katılan Taciklerin liderlerinden Habibullah, Afganistan tarihinde ilk Tacik yönetici olarak iktidarı ele geçirmiş, ancak Peştunların Nadir Şah etrafında birleşmesiyle Ekim 1929'da öldürülmüştür.¹⁷⁶

Nadir Şah'ın iktidara gelmesiyle Afganistan'ın modernleşme çabalarında aşamalı değişim ve yavaş kalkınmaya geri dönmüştür. Bu değişimden daha önemlisi ise, iktidarda bulunan aynı aile içinde farklı gruplar arasındaki mücadelelere ve yönetimde çok başlılığa geri dönüş olmuştur. Birincisi Emanullah döneminde başlatılan reformları yok ederken; ikincisi,

¹⁷⁵ Saikal, **a.g.e.**, s. 74-75.

¹⁷⁶ "The reign of King Amanullah, 1919-1929", Library of Congress Country Studies, (Erişim)[http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+af0010\)](http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+af0010)), 21 Şubat 2011.

kraliyet içindeki güç mücadelesini ateşlemiş, batının Afganistan'a ilgisizliğinin de etkisiyle komünistlerin iktidara gelmesine ve Sovyetlerin işgaline kadar uzanan süreci başlatmıştır.¹⁷⁷

Nadir Şah, kısa sürede Emanullah döneminde siyasi ve sosyal alanlarda yapılan reformların çoğunu yürürlükten kaldırmıştır. Ülkede dini liderlerin ve aşiret reislerinin etkisi artmıştır. Nadir Şah aile çevresinden bir kabine oluşturmuş ve yeni bir anayasa hazırlamıştır. Anayasal monarşi olarak tasarlanan Afgan devleti kâğıt üzerinde kalmış, hanedan oligarşisinin ötesine geçilememiş, halkın yönetime katılımı gerçekleşmemiştir.

2.1.5. Muhammed Zahir Şah (1933-1973)

Nadir Şah'ın ölümünden sonra tahta çıkan Zahir Şah, Afganistan'ın son kralı olmuştur. İktidarının ilk 30 yılında vesayet altında, son 10 yılında ise kendi başına hüküm sürmüştür.

Zahir Şah döneminin ilk başbakanı amcası Muhammed Haşim, 1946 yılına kadar bu görevi yürütmüştür. Orduyu güçlendirmeye ve ekonomik atılımları gerçekleştirmeye çalışmıştır. Haşim, Sovyetler Birliği ve İngiltere'ye mesafeli davranmış, Almanya ile yakınlaşmıştır. Almanlar, elektrik santralleri ve çeşitli fabrikalar kurmuştur. Japonya ve İtalya'dan da yardım alınmıştır. Afganistan 1934'de Milletler Cemiyeti'ne girmiş, 1937'de Sadabat Paketi'ne katılmış, II. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalmıştır. 1946'da Şah Mahmut başbakanlık görevini devralmış, ABD'den yardım alarak Helmand Vadisi sulama projesini gerçekleştirmiştir. Bu dönemde 1947'de bağımsızlığını kazanan Pakistan ile ilişkiler başlamıştır. İlişkiler, Durand Hattının diğer tarafında Pakistan sınırları içerisinde kalan Peştunlara odaklanmış ve tam bağımsız Peştunistan talepleri sıklıkla dile getirilmeye başlanmıştır.

Durand Hattının çizildiği dönemde Afgan emiri olan Abdur Rahman Han ve sonrasında gelen diğer Afgan liderleri, İngilizlerle diğer konularda işbirliğine devam ederken, Peştunların birliğini savunmaktan vazgeçmemişler

¹⁷⁷ Saikal, a.g.e., s. 97.

ve Durand Hattının meşruiyet ve haklılığını kabul etmemişlerdir. Peştunistan sorunu, Pakistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla çok daha fazla tartışılan bir sorun olmasına rağmen, konuyla ilgili İngiliz politikası eskidir. İngilizler, 1893'de Durand Hattını çizip Peştunları ikiye ayırdıktan sonra, 1901'de Hindistan'ın Pencap eyaletinin bir bölümünü ayırarak, çoğunluğu Peştun olan ve Durand Hattının Hindistan tarafında kalan bölümünde, Kuzey Batı Sınır Eyaleti (North East Frontier Province) isminde yeni bir idari birim oluşturmuştur. 1934'te bu bölgeye kendi kendini yönetim hakkı verilmiştir.¹⁷⁸ Pakistan, 1947'de Hindistan'dan ayrılırken, bu bölge de Pakistan sınırları içinde kalmıştır. 1947'den itibaren Peştunistan konusu ve Durand Hattı, Afganistan Pakistan ilişkilerinin en önemli gündem maddesini oluşturmuş, bölgede çok sayıda isyan çıkmış, küçük çaplı çatışmalar yaşanmıştır.

Pakistan ile Peştunistan konusunda yaşanan gerginlikler ve Pakistan'ın başta petrol olmak üzere temel malların Afganistan'a girişini engellemesi, Afganistan'ı alternatifler aramaya sevk etmiştir. Bu kapsamda Sovyetler Birliği ile 1950 yılında kapsamlı bir ticaret Anlaşması imzalanmıştır. Sovyetler, Afganistan'a birçok alanda yatırımlara başlamış, uzman ve danışmanlar göndermiş, ticaret kolaylıkları sağlamıştır.

Savaş sonrası dönemde Afganistan'ın yaşadığı diğer bir gelişme, siyaset alanında sağlanan liberalleşme çabalarıdır. Emanullah'ın reformlarından etkilenen bazı seçkinlerin 1930'ların başında Peştun dilini yaygınlaştırma amacıyla başlattıkları siyasi örgütlenme çalışmaları, 1940'larda daha geniş amaçlar taşıyan reformist bir programa dönüşmüş ve hareketin liderleri parlamentoya seçilmeyi başarmıştır. Yapılan örgütlenmeler ve yayınlar artmış, partileşme süreci başlamıştır. 1947'de "Afgan Bilinçli Gençliği" isimli bir hareket ortaya çıkmıştır. Hareketin içinde Tacik ve Hazara gruplar da yer almış, bir süre sonra fikir ayrılıkları nedeniyle parçalanmalar olmuştur. Bu gelişmeler Afganistan'daki siyasi partilerin çekirdeğini teşkil etmiştir. Siyasi hareketler, bu tarihlerden itibaren etnik hatlarda şekillenmeye başlamıştır. 1950'de ilk parti milliyetçi Peştunlar tarafından kurulmuştur. Parti,

¹⁷⁸ "Muhammad Zahir Shah, 1933-1973", Library of Congress Country Studies, (Erişim)[http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+af0021\)](http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+af0021)), 21 Şubat 2012.

Peştun kimliği ve Peştunistan konusuna ağırlık vermiştir. 1950'den sonra, Hizb-i Vatan, Hizb-i Halk, gibi demokrasi yanlısı partiler kurulmuştur.¹⁷⁹

Bu dönemde komünist ve sosyalist fikirler ve hareketler de gelişmeye başlamış, 25-30 yıl sonra Afganistan siyasetinde rol alacak Nur Muhammed Taraki, Babrak Karmal ve Hafizullah Amin gibi solcu liderler bu dönemlerde yetişmiştir. Liberalleşme kısa sürmüş, 1951 ve 1952'de partilerin ve sendikaların çoğu kapatılmıştır.

2.1.6. Zahir Şah Dönemi Modernleşme Çabaları (1953-1973)

1953'de Zahir Şah'ın yeğeni Muhammet Davut başbakan olmuştur. Muhammet Davut; Batıda eğitilmiş, siyasal, sosyal ve ekonomik reformlar gerçekleştirme amaçlarına sahip, genç ve idealist bir politikacı olarak göreve başlamıştır. Davut'un işbaşına geldiği dönemde, Afganistan'da devlet-toplum ilişkisi ana hatlarıyla şöyledir:

1950'lerin başlarında Afgan hükümetinin otoritesi hiç olmadığı kadar güçlenmiştir. Fakat nüfusun büyük bir kısmı tarafından kabullenilmemiş, dolayısıyla meşruiyet eksikliği ile yüz yüze kalmıştır. Özel ayrıcalıklar, doğudaki bazı Peştun aşiretlerin sadakatini devam ettirmiştir. Ancak, merkez ve kuzey bölgedeki Hazaralar ve Tacikler ile güneydeki Gilzay Peştunları kendilerini dışlanmış hissetmişlerdir. Bu nedenle, Afgan yöneticileri, 1950'li yılların başlarında da dikkatlerini iç güvenliğe vermişler, muhalif grupları bastırmayı hedeflemişlerdir. Ordunun general ve subayları, sıklıkla, hassas illerde vali olarak görevlendirilmiştir. İçişleri Bakanlığı, çoğu Peştun olan personeli ile otoriter ve keyfi davranan bir duruş benimsemiştir. Ülkenin kuzeyi, batısı ve merkezinde yer alan azınlık grupları için hükümetin varlığı sömürgeciliğe benzer durumda olmuştur.

Güvenlik ve kontrol üzerine bu derece öncelik verilmesi kalkınma için kullanılacak kaynakları sınırlamıştır. Resmi otorite çok güçlü görünmesine rağmen, Afganistan'ın bölünmüş yapısı ve Afgan toplumunun içsel özellikleri, hükümetin kırsal kesimde ve göçebe aşiretler üzerinde otorite sağlamasını

¹⁷⁹ Rutting, a.g.k., s.4.

engellemiştir. Afganistan'da hükümetin otoritesinin çok güçlü olduğu dönemlerde bile, aşiretler ve boylardan oluşan yerel yapılar; arazi kontrolü, iş bölümü, problem çözme ve fiziki güvenlik için yerel düzenlemeleri yapmıştır. Hükümetin otoritesi Kabil'den çok öteye geçememiştir. Kraliyet, etnik bağlara rağmen, Peştunlar çoğunluğu tarafından yabancılaşmış bir politik bir birim olarak algılanmıştır.

Bu dönemin ilk yıllarının uluslararası politik ortamı da Afganistan için olumlu koşullar içermemiştir. Başlangıçta Afganistan; büyük güçlerin stratejik hesaplarında yer almamıştır. Soğuk Savaşın başladığı dönemlerde Sovyetler Birliği, yeni Komünist ülkelere yapılan yardımların kurumsallaştırılmasıyla meşgul olmuştur. 1950'ler boyunca Komünist doktrin, müttefik olmayan Afganistan gibi az gelişmiş ülkelere yardım yapılmasını öngörmemiştir. Bu dönemde Afganistan, Avrupa ülkelerinin Sovyet yörüngesine girmemesi için çabalayan ABD'nin de ilgi alanında olmamıştır. Sovyetler Birliği'nde Stalin'in ölümü ve ABD'nin bölgesel ittifaklarla Sovyetleri çevreleme politikası büyük bir değişimi beraberinde getirmiştir. Stalin sonrası Sovyet doktrini; Afganistan gibi az gelişmiş ülkelerin ve Üçüncü Dünya hareketinin yardımlar yoluyla ideolojik olmayan bir şekilde desteklenip Batı'nın etkisinden kurtarılmasını amaçlamıştır.¹⁸⁰

ABD ise, Mısır ve Hindistan'da olduğu gibi az gelişmiş ülkelerin Sovyetlerin etkisinden kurtarılması için kendi yardım programını ortaya çıkarmıştır. Fakat Afganistan için durum başka olmuştur. ABD, Afganistan'ı büyük ölçüde Sovyet etkisine bırakarak Pakistan üzerine yoğunlaşmayı tercih etmiştir. Afganistan Soğuk Savaş yıllarında, başka hiçbir ülkede olmayan bir şekilde süper güçler arasında dengenin sağlandığı bir yer olmuştur.¹⁸¹

Bu koşullarda işe başlayan Davut, temkinli adımlar atmış ve nispeten başarılı olmuştur. Dış politikada Sovyetler Birliği bir bölge ülkesi olarak başlıca yardım ortağı olarak kabul edilirken, ABD ve Avrupa ülkeleri ile de

¹⁸⁰Marvin G. Weinbaum, "Afghanistan and Its Neighbors: An Ever Dangerous Neighborhood", USIP Special Report 162, June 2006, (Erişim)<http://www.usip.org>, 17 Kasım 2011, s.3-4.

¹⁸¹Weinbaum, **a.g.k.** s.4.

siyasal, ekonomik ve kültürel bağlar kurulmaya çaba gösterilmiştir.¹⁸² 1955'te, Sovyetler Birliği ile 1950'de yapılan ticaret Anlaşması yenilenmiştir. Sovyetler Birliği, önemli miktarlarda askeri malzeme yardımı yapmış; Bagram, Mezar-ı Şerif ve Shindand'da askeri hava alanları inşa etmiştir. Davut, ABD ile de ilişkilerini geliştirmeye çalışmış ancak, Bağdat Paktına katılmamıştır.¹⁸³

Davut, Peştunistan sorununa da önem vermiş, Peştun aşiretlerin Pakistan hükûmetine karşı ayaklanması için örtülü operasyonlar yapmıştır. Buna karşılık Pakistan, ticari ve ekonomik ilişkilerini kesmiş, sınır geçişlerini kapatmıştır. İki ülke ilişkileri zaman zaman çatışma noktasına gelmiştir. Davut için Peştunistan konusu her şeyden daha önemli olmuştur. Dış ilişkiler, Peştunistan hedefi bağlamında yürütülmüş ve bu kapsamda Sovyetler Birliği ile ilişkiler artarak devam etmiştir. Sovyetler Birliği de bu fırsatı iyi kullanarak Afganistan üzerindeki etkisini gittikçe artırmıştır. Sovyet yardımları, modernizasyon için bazı kaynakları sağlamış, özellikle ordunun güçlendirilmesine yaramıştır. Ancak, ordunun bir kısım subaylarının Marksist-Leninist fikirlerin etkisine girmesi sonucunu doğurmuştur.

Muhammed Davut, Sovyet yardımıyla büyük ölçekli inşaat projeleri başlatmış, bu kapsamda yollar, barajlar, elektrik santralleri ve hava alanları inşa edilmiştir. Sovyetlerin yardımlarına karşı ABD'nin yönlendirmesiyle, Japonya, Avrupa ülkeleri ve BM; madencilik, tarım, eğitim ve sağlık konularında yaptıkları yatırımlarla cevap vermiştir. Karşılıklı hamleler, Soğuk Savaşın Afganistan üzerindeki oyun planı olarak devam etmiş; Davut, ülkesinin stratejik konumunu kullanarak ve her iki bloktan yardım alarak rant sağlamayı amaçlamıştır.

Bu dönemde, merkezi hükûmet bürokrasisindeki önemli mevkiler, kraliyet ailesi dışına da açılmaya başlanmış; eğitilmiş teknokratlara ve akademisyenlere iktidarda yer almaları fırsatı sağlanmış, Afgan elitleri arasında daha kapsayıcı bir uzlaşma hedeflenmiştir.

¹⁸² Weinbaum, a.g.k. s.4.

¹⁸³ "Muhammad Zahir Shah, 1933-1973"

Davut'un Peştunistan konusunu sürekli gündemde tutması sonucu Pakistan ile bozulan ilişkiler Afgan ekonomisini de zayıflatmış ve iç tepkilere neden olmuştur. 1963'de, Afgan Kralı Zahir Şah tarafından Davut'un istifası istenmiştir.

Kral tarafından 10 kişilik bir kabine oluşturulmuş, 1964'ye yeni bir anayasa hazırlanmış ve kabul edilmiştir. Yeni Anayasa ile yasama organı; Halk Meclisi ve Yaşlılar Meclisi olmak üzere iki meclisten oluşmuştur. Çıkarılan yeni kanunlarla merkezi hükümet idari ve mali yönden kuvvetlendirilmeye çalışılmıştır. Ülke 27 il ve buna bağlı ilçeler şeklinde teşkilatlandırılmıştır. Yerel yöneticiler merkezden atanmış ve merkeze karşı sorumlu tutulmuştur. İl ve ilçelerdeki yönetimler merkezdeki bakanlıkların taşra uzantısı olarak yapılandırılmış, il ve ilçe meclisleri kurulmasına rağmen işlevsellik kazanamamıştır.¹⁸⁴

1964 Anayasasından sonra Afganistan'da siyasi partilerin kurulma çabalarının ikinci dalgası başlamıştır. Bu dalgayla sol ve İslami partiler ortaya çıkmaya başlamıştır. Sol, üç ana akıma bölünmüştür; Marksist eğilimlere sahip olan Afganistan Demokratik Halk Partisi, Maocu görüşlere sahip gençlik hareketleri ve Peştun milliyetçiliğini öne çıkaran ılımlı solcular. İslami yapılanmalar ise Mısır'daki "Müslüman Kardeşler", hareketinden etkilenmiştir. En etkili ve güçlü yapı olarak Cemiyet-i İslami ortaya çıkmıştır. Şii Hazaralar da İran'dan etkilenerek çeşitli siyasi örgütlenmeler yapmıştır.

1965'te Afganistan Demokratik Halk Partisi (ADHP) kurulmuştur. Bu parti isminde olmamasına rağmen Komünist parti olarak kurulmuş ve 1965 seçimlerinde parlamentoya girmiştir. 1967'de alt gruplara ayrılmıştır. Alt grupların en önemlileri; çalışan sınıflara ve köylülere dayalı Leninist bir parti oluşumu amaçlayan, genellikle kırsal kesimden ve başta Gilzaylar olmak fanatik Peştunlardan destek alan Muhammet Nur Taraki liderliğindeki Khalq (Halk) ile daha geniş tabanlı demokratik bir siyaset izleyen, şehirlerden,

¹⁸⁴Weinbaum, a.g.k. s.4.

Dürrani Peştunlarından ve Peştun olmayanlardan da destek alan, Babrak Karmal liderliğindeki Parcham (Bayrak) olmuştur.¹⁸⁵

1964 Anayasası; yasama ile yürütme arasında bir denge amaçlamasına rağmen, ülke gerçekleri, ikisini bir arada çalışmaz duruma getirmiştir. Eğitimli ve yurt dışı deneyimi olan kabine ile kırsal kesimi temsil eden parlamento önemli konularda anlaşamamıştır. 1965 yılında yapılan seçimlerde parlamentoya sağ ve sol kanat ile geleneksel dini ve yerel yapılardan temsilciler girmiştir. Afganistan, 1969-1973 arası yeni anayasa ile oluşturulan kuvvetler ayrılığına dayalı sistemin çalışmaması sonucu, anarşi ve istikrarsızlığa sürüklenmiş ve 1963'de görevden el çektilen Muhammet Davut, 1973'de askeri darbe ile yönetimi tekrar ele geçirerek kraliyete son vermiştir.

2.1.7. İlk Afgan Cumhuriyeti, Sovyet İşgali, Komünist Yönetim, Ayaklanma (1973-1992)

Davut'un ikinci dönemi, genellikle iç mücadelelerle geçmiş, kendi partisi olan Milli Devrimci Parti kurulmuş, Afganistan Demokratik Halk Partisi etkinliğini artırmıştır. Komünistler, Afgan Ordusu içerisinde, özellikle subaylar arasında etkinlik sağlamıştır. Bununla paralel olarak, 1950'lerden itibaren örgütlenen İslami Hareket radikalleşmeye ve gizli örgütlenmelere başlamıştır.

Davut, iç politikada etnik ayrılıklarla, Peştunlar içindeki aşiret çatışmalarıyla, Komünistlerle ve radikal İslamcılarla uğraşmak durumunda kalmıştır. Değişik zamanlarda Pakistan'ın desteklediği isyanlar çıkmış ve şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. İslamcı partilerin bir kısmı Pakistan'a gitmiş ve Pakistan İstihbaratından yardım görmüştür. Cemiyet-i İslam Partisi, 1975'te Davut yönetimine karşı ayaklanmaya kalkışmış ancak başarısız olmuştur. Parti ikiye ayrılmıştır. Burhanettin Rabbani, Cemiyet-i İslami Partisini devam ettirmiş, Gülbeddin Hikmetyar Hizb-i İslami Partisini kurmuştur.¹⁸⁶

¹⁸⁵ Mısra, a.g.e. s.45.

¹⁸⁶ Rutting, a.g.k., s. 6-10.

Sovyetlere ilaveten Hindistan ve petrol zengini Arap ülkeleri ile dış ilişkiler artırılmıştır. Afganistan, BM'deki oylamalarda Doğu Bloğu veya Bağlantısızlarla birlikte hareket etmiştir. Sovyetler Birliği-Afganistan ilişkileri özellikle 1975'den sonra eski ivmesini kaybetmiş ve kötüleşme emareleri görülmeye başlanmıştır. Pakistan ile ilişkiler, Arap ülkelerinin ve ABD'nin çabalarıyla gerginleşmeden sınırlı olarak devam etmiştir. Davut, 1978'de Komünistler tarafından yapılan bir darbeyle öldürülmüştür.¹⁸⁷

Bölünmüş Afgan Demokratik Halk Partisi, Nur Muhammet Taraki liderliğinde Afganistan'da yeni hükümeti kurmuştur. 1978'deki darbe ile başlayan ve 1989'da Sovyetlerin Afganistan'dan tamamen çekilmesiyle sonuçlanan 11 yıllık dönemdeki olaylar üç grup halinde incelenebilir; Afgan Demokratik Halk Partisi içindeki olaylar, mücahitlerin hükümete karşı savaşı esnasında yaşananlar ve Sovyet işgalini takip eden dokuz yıllık dönemde yaşananlar.

Afgan hükümetinin oluşumunda başlangıçta iktidar partisinin iki kanadı, Halk ve Bayrak arasında denge gözetilmiştir. Taraki, başbakan; Karmal, kıdemli başbakan yardımcısı; Halk'tan Hafizullah Amin ise dışişleri bakanı olmuştur. Birkaç ay sonra denge bozulmuş; Karmal, Çekoslovakya'ya elçi olarak gönderilmiş; Amin, güç kazanmaya başlamıştır. Komünist rejimin kendi ideolojik yönelimli politikalarını yerleştirme girişimleri baskıcı ve kültürel olarak saldırgan olmuştur.¹⁸⁸ Hükümetin aldığı kararların ve çıkardığı yasaların çoğu, İslam'a aykırı olduğu gerekçesiyle dini çevreler tarafından kabul edilmemiş ve dirençle karşılanmıştır. Toprak reformu başlatılmış ancak büyük toprak sahiplerinin tepkisine neden olmuştur. 1978'in yaz ve sonbahar aylarında rejime karşı ayaklanmalar başlamış, Taraki ve Amin arasındaki iç mücadele şiddetlenmiş ve Taraki hayatını kaybetmiştir. Taraki'nin ölümünden Amin sorumlu tutulmuştur. Taraki taraftarlarınca Amin'e karşı onlarca suikast düzenlenmiş, fakat başarıya ulaşmamıştır. Afgan Komünistler arasındaki

¹⁸⁷ “Daoud's republic, communism, rebellion and Soviet intervention”, Library of Congress Country Studies, (Erişim) [http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+af0028\)](http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+af0028))”, 21 Şubat 2011.

¹⁸⁸ Weinbaum, **a.g.k.** s.4-5.

mücadele bir boyutu ile etnik mücadele olmuştur. Fanatik Peştunların desteklediği Halk, Dürranilerin ve diğer etnik gruplardan destek alan Bayrak'a karşı üstünlük sağlarken, etnik ve aşiret çatışmaları yaşanmıştır¹⁸⁹. Sovyetler, başlangıçta destekledikleri Amin'in, Afganistan'ı daha da istikrarsızlaştıracağını düşünmeye başlamıştır.

Bu dönem içerisinde yüz binlerce Afganlı, Pakistan ve İran'a sığınmış; özellikle Pakistan'da Peşaver bölgesine gidenlerin bir kısmı, dinsiz olarak gördükleri Komünist yönetime karşı direniş hareketini örgütlemiş ve direnişe aktif olarak katılmıştır. Yönetime karşı direnenler, radikaller ve muhafazakârlar olarak iki gruba ayrılmıştır. Bu iki grup arasındaki mücadele, Sovyetlerin çekilmesini müteakip Afgan iç savaşı sırasında da devam etmiştir. Radikaller arasında, 1974'de kurulan Burhanettin Rabbani liderliğindeki Cemiyet-i İslam, Rabbani grubundan ayrılan Gülbeddin Hikmetyar liderliğindeki Hizb-i İslam, Resul Sayyaf liderliğindeki İttihad-ı İslam ve diğer küçük gruplar bulunmaktaydı. Bunların içinde en kuvvetlisi, Tacik komutanlardan Ahmet Şah Mesut'un da desteğini alan Tacik lider Rabbani'nin grubu idi. Muhafazakârlar, din adamları arasında yaygınlaşmıştır. Afganistan'da Şeriat kurallarının uygulanmasını, monarşinin reforma tabi tutularak Kral Zahir Şah'ın tekrar yönetime getirilmesini hedeflemişlerdir.

Pakistan'ın Peşaver şehrindeki mücahit parti ve grupları; 1985 yılında Afganistan Mücahitleri İslamcı Birliği şeklinde teşkilatlanmışlardır. Bu teşkilat, "Yedi Parti Mücahit İttifakı" ve "Peşaver Yedisi" olarak isimlendirilmiş, BM ve İslam Konferansı Teşkilatında Afganistan'ı temsil etmiştir.¹⁹⁰ İttifakta;

- Gülbeddin Hikmetyar'ın Hizb-i İslami partisi,
- Hizb-i İslam'dan ayrılan Halis Grubu,
- Burhanettin Rabbani'nin Cemiyet-i İslami Partisi,
- Sayyaf'ın İttihad-ı İslami Partisi,

¹⁸⁹ Misra, **a.g.e.** s.45.

¹⁹⁰ George W. Collins, "The War in Afghanistan", **AirSpace Power Journal**, March-April 1986. (Erişim)<http://www.airpower.au.af.mil/airchronicles/aureview/1986/mar-apr/collins.html>, 12 Ocak 2012.

- Afganistan Ulusal İslamcı Cephe Partisi,
- Afganistan Ulusal Bağımsızlık Cephesi,
- Devrimci İslami Hareket yer almıştır. Partilerin hepsi Sünnilerden oluşmaktadır. Cemiyet-i İslami Tacik, diğerleri Peştundur.¹⁹¹

Gerçekte yedi partinin oluşturduğu blok, ABD ve Suudi Arabistan'ın Afganistan'daki mücahitlere gönderdiği yardımları kontrol etmek isteyen Pakistan tarafından kurulmuştur.¹⁹²

Afganistan'da yönetimi ele geçiren Hafızullah Amin, İslam karşıtı olduğu algısını değiştirmek için çok uğraşmış, din adamlarına tavizler vermiş, önceki reformlardan bazılarını uygulamadan kaldırmış, ancak Afgan halkından destek alamamış, ayaklanmalar ve çatışmalar durmamıştır. Durumun kötüleşmesi üzerine, Sovyetler Birliği Aralık 1979'da Afganistan'ı işgale başlamıştır. Amin, çatışmada öldürülmüş ve Babrak Karmal yönetime getirilmiştir.

Sovyet işgaline, ABD, Çin, Mısır, Suudi Arabistan, Pakistan başta olmak üzere uluslararası tepki sert olmuştur. ABD, Soğuk Savaş stratejisinin parçası olarak Afganistan'da Sovyet etkisinin artması ve komünistlerin iktidara gelmesiyle birlikte Pakistan ile siyasi ilişkilerini artırmıştır. ABD ve Suudi Arabistan; Pakistan'a ve Pakistan üzerinden direnişçilere büyük yardımlar yapmıştır.

Sovyet İşgaline karşı mücadele gerilla savaşı şeklinde yürütülmüştür. Ülke nüfusunun dörtte birini oluşturan beş milyona yakın insan komşu ülkelere göç etmiştir. Milyonlarca insan, Afganistan içerisinde yer değiştirmiş ve evsiz kalmıştır. Pakistan ve İran'a sığınanlardan direniş hareketine aktif olarak katılanlar olmuştur. Bazı gruplar, Afganistan içerisinde kalarak mücadeleye devam etmiştir. Bu gruplar, başta ABD olmak üzere, Müslüman ve diğer ülkelerden para, silah, mühimmat, eğitim ve örgütlenme yardımı almıştır. ABD, hava hedeflerine karşı kullanılmak üzere Stinger füzeleri dâhil

¹⁹¹ A. Z. Hilali, **US-Pakistan relationship: Soviet invasion of Afghanistan**, Ashgate Publishing, USA, 2005, s. 125.

¹⁹² Rutting, **a.g.k.**, s.10.

olmak üzere, çok miktarda silah ve mühimmat göndermiştir. Ülke içindeki çatışmalarda yüz binlerce insan ölmüş, ülkenin az gelişmiş altyapısı önemli ölçüde zarar görmüştür. 1986'da yönetime Karmal'ın yerine Necibullah gelmiştir. Necibullah döneminde de ayaklanma ve iç savaş devam etmiştir. 1989 Şubat'ında Sovyet askerleri Afganistan'dan tamamen çekilmiştir.

Sovyetlerin Afganistan'dan çekilmesi Kabil yönetiminde panik yaratmıştır. Sovyetler Birliği, ABD ve Pakistan; mevcut Komünist hükümetin uzun süre dayanamayacağını ve mücahitlerin kısa sürede yönetimi ele geçireceğini düşünmüştür. Bu beklentinin yanlış olduğu üç ay içinde anlaşılmıştır. Necibullah, koalisyon hükümetini sona erdirmiş ve olağanüstü hal ilan etmiştir. Doğu Avrupa'dan çekilen Sovyet askeri birliklerinin askeri teçhizatının ve malzemesinin çoğu Afganistan'a aktarılmıştır. Sovyet desteği 1990'da üç milyar dolara ulaşmıştır. Necibullah yönetimi, Sovyetlerden aldığı yardımla mücahitlerin saldırılarını tüm bölgelerde durdurmuştur. Çatışmalar bir cephe savaşı şeklini almış ve uzak mesafelerden füze ve roketlerin kullanımına dönmüştür. Çatışmaların uzaması ve yıpratma savaşına dönmesi, bir taraftan halkın yerlerini terk etmesine ve mültecilerin sayısında artışa yol açmış, diğer yandan hükümet ve mücahitlerin milis kuvvetlerini kullanmasına ve otonom silahlı grupların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

2.1.8. Mücahitlerin Yönetimi (1992-1994)

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan çekilmesi üzerine ABD, Soğuk Savaşı kazanan taraf olarak, bölgede ve Afganistan'da çıkarlarının eskisi kadar önemli olmadığını değerlendirmiştir. CIA, Afganistan politikasını Pakistan ve Suudi Arabistan'a devretmiştir. Süper güçlerin bölgedeki varlıklarının sona ermesi, önemli bir güç boşluğu ortaya çıkarmıştır. Boşluk, Araplar, Pakistan, İran ve Afganistan'daki aşırı İslamcılar tarafından doldurulmuştur. Pakistan, Afganistan'ı kendi beşinci eyaleti olarak görmüş, Suudi prensleri ise radikal İslam'ın yeni bir oyun alanı olarak düşünmüş ve İran ile güç mücadelesine girmiştir. Suudi Arabistan ve İran, farklı muhalif milis gruplarını desteklemiştir. İran, Şii Hazara Hizb-i Vahdet partisinin askeri

gücünü ve etkinliğini artırmak için Şii komutan Abdül Ali Mezarı'nın kuvvetlerine destek vermiştir. Suudi Arabistan ise, Vahabi lider Abdül Resül Sayyaf ve İttihad-i İslam grubuna destek sağlamıştır.¹⁹³ İki grup arasındaki rekabet ve dışarıdan alınan destek kısa sürede kanlı bir iç çatışmaya dönmüştür. Dış güçler Afganistan'daki istikrarsızlığı kendi güvenlik ve siyasi çıkarlarını gerçekleştirmek için uygun bir fırsat olarak görmüştür.¹⁹⁴ Dış güçlerin, mücahitler içindeki aşırı İslamcılarını desteklemesi, yeni bir Afgan devletinin ortaya çıkışını engellemiştir. Afgan halkı; çaresizlik, kargaşa ve anarşiye terk edilmiştir. Afganistan'ı yeniden canlandırmak için gerekli uluslararası yardımlar önemli oranda azalmış, yaklaşık beş milyon mültecinin dönüşü için tedbir alınamamış ve mülteci kamplarında zor şartlar altında bırakılmış, mücahitlerin siyasi bir uzlaşma sağlamaları için uluslararası diplomatik girişimler eksik kalmıştır. Kısaca, uluslararası kamuoyu Afganistan'da olup bitene seyirci kalmıştır.

Geçmişte de hiçbir zaman birleşememiş olan çeşitli mücahit partileri, birbirleriyle kıyasıya rekabeti girmiş ve çatışmalarda karşıt taraflarda yer almışlardır. Pakistan tarafından desteklenen Hizb-i İslami grubunun lideri Hikmetyar, tüm uzlaşma çabalarını reddetmiş, tek başına iktidarı ele geçirmeyi amaçlamıştır. Hikmetyar'ın en büyük rakibi, Rabbani döneminde savunma bakanı olarak görev yapan Tacik lider Ahmet Şah Mesut olmuştur.¹⁹⁵ Bu dönemde; Sovyet işgaline karşı mücadele esnasında bastırılan Peştun-Peştun olmayan çatışması patlak vermiştir. Ülkenin tarihindeki en kanlı iç savaş başlamıştır.

Afgan siyasi partileri, 1992'de Necibullah hükümetinin çökmesinden sonra, barış şartları ve yeni iktidarda güç paylaşımını düzenleyen Peşaver Anlaşması ile zorunlu ve gönülsüz bir uzlaşmaya varmışlardır. Anlaşma ile

¹⁹³ "History of Afghanistan", Historyofnations.net, (Erişim) <http://www.historyofnations.net/asia/afghanistan.html>. 11. Şubat 2012.; "Afghanistan", Lcweb2.loc.gov, (Erişim) [http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+af0028\)](http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+af0028)), 14 Kasım 2011.

¹⁹⁴ "Afghanistan", Berkley Center for Religion, Peace and World Affairs,

(Erişim) <http://berkeleycenter.georgetown.edu/resources/countries/afghanistan>, 1 Aralık 2011.

¹⁹⁵ Ahmet Raşid, **Descent into Chaos: The United States and the Failure of Nation Building in Pakistan, Afghanistan and Central Asia**, Penguin Group, USA, 2008, s.12

Afganistan İslam Devleti kurulmuş ve geçiş süreci için Burhanettin Rabbani başkanlığında bir geçiş dönemi hükümeti oluşturulmuştur. Bu arada, Kabil'in ele geçirilmesi için Hikmetyar'ın kuvvetleri ile Mesut'un birlikleri arasında şiddetli bir mücadele dönemi başlamıştır. Tacik kuvvetleri başarılı olmuş, Kabil, Afganistan tarihinin son 300 yılında ikinci kez Peştun olmayanların kontrolüne girmiştir. 1993 Ocak ayında, Hikmetyar ve müttefikleri Kabil'i kuşatarak füze ve roketlerle saldırmaya başlamıştır. Mesut'a bağlı kuvvetler şehri savunmuş ve birçok bölgede kanlı muharebeler yaşanmıştır. Birkaç yıl içerisinde Kabil büyük oranda tahrip edilmiş, binlerce insan ölmüştür.

1994'te Afganistan parçalanmanın eşiğine gelmiştir. Rabbani, süresi dolmasına rağmen başkanlığı bırakmamış, ancak sadece Kabil ve ülkenin kuzeydoğu bölümünde otorite tesis edebilmiştir. Kırsal kesimler savaş ağalarının kontrolüne terk edilmiştir. Ülkenin batısı, özellikle Herat ve civarı, savaş ağası İsmail Han'ın; kuzey bölge, Özbek General Dostum'un; merkez bölge ise Hazaraların kontrolünde kalmıştır. Peştun nüfusun çoğunlukta olduğu güney ve doğu bölgeler küçük parçalar halinde onlarca savaş ağası tarafından yönetilmiştir. Bunlardan adı en çok duyulanı Gül Ağa Şerzaî'dir. Hikmetyar, sadece Kabil'e yakın küçük bir bölgeyi kontrol altına alabilmiştir.¹⁹⁶ Savaş ağalarının emrindeki milisler, savunmasız insanların evlerine ve çiftliklerine zorla el koymuşlar, kadınlara ve çocuklara tecavüz etmişler, soygunculuk, talan ve yağmalama yapmışlar, yol kesmişler, haraç almışlar ve vergi toplamışlardır.

Bu şartlar altında Sovyet işgali sırasında mülteci durumuna düşenler geri dönmediği gibi, binlerce yeni mülteci Pakistan ve İran'daki kamplara sığınmak zorunda kalmıştır. Yaşanan sefalet ve şiddet insanları bıktırmış, devlete güven kalmamış, Taliban'ın kısa sürede zafere gitmesine önemli katkısı olan toplumsal ve psikolojik koşullar ortaya çıkmıştır.

2.1.9. Taliban Dönemi (1994-2001)

1994 yılında, Pakistan'da Afgan mülteciler için medreseler çalıştıran İslam Ulema Cemiyeti tarafından kurulan Taliban, yerel savaş ağalarının

¹⁹⁶ Raşid, a.g.e. s.12-13.

despot yönetimlerine karşı, siyasi-dini bir hareket olarak gelişmiştir. Molla Ömer, Taliban hareketini yaklaşık 50 silahlı medrese öğrencisiyle Kandahar'da başlatmıştır.¹⁹⁷ Taliban, kısa sürede Kandahar'da kontrolü ele geçirmiş ve onlarca yerel Peştun liderin ve savaş ağasının teslim olmasını sağlamıştır. 1994 içerisinde Afganistan'ın güney ve merkez bölgelerinde yer alan birçok şehir Taliban kontrolüne girmiştir. Aynı dönemde Ahmet Şah Mesut kuvvetleri, Kabil'i kuşatma altında tutan Hikmetyar, Dostum ve Mezarı'nın kuvvetlerini yenilgiye uğratarak kuşatmayı kaldırmıştır. Afgan İslam Cumhuriyeti tarafından, kamu düzenini sağlamak için tedbirler alınmış, mahkemeler tekrar çalışmaya başlamıştır. Şah Mesut, ulusal uzlaşma sağlamak ve demokratik seçimler yapmak amacıyla ülke çapında siyasi bir süreç başlatmaya çalışmış, Taliban'ı da sürece katılmaya davet etmiş, ancak Taliban uzlaşmaya yanaşmamıştır.¹⁹⁸ Taliban 1995'in başlarında Kabil'i kuşatmaya ve bombalamaya başlamış, Şah Mesut'un kuvvetleri tarafından püskürtülmüştür.¹⁹⁹

Taliban'ın 1994'deki zaferleri 1995'de yenilgiye dönüşmüş ve ağır kayıplar vermiştir. Bu durum Pakistan'ın işine yaramış, Taliban'a asker, silah ve para olarak büyük yardımlar başlatmış ve Taliban'ı, kendi gerilla kuvvetine dönüştürmüştür. Taliban, Pakistan'dan aldığı askeri destek ve Suudi Arabistan'ın parasal yardımlarıyla hazırlıklarını tamamlamayı müteakip, 1996 yılı Eylül ayında Kabil'i ele geçirmek üzere büyük bir harekât başlatmıştır. Şah Mesut, hükümet kuvvetlerini Şehir dışına çekmek zorunda kalmıştır. Taliban, Kabil'i ele geçirmiş ve Afganistan İslam Emirliğini kurmuş, kendi kontrolünde olan bölgelerde Şeriat kurallarını uygulamaya başlamıştır. Dünyanın tepkisini çeken uygulamaların başında, kadınların bir erkek

¹⁹⁷ Kamal Matinuddin, **The Taliban Phenomenon, Afghanistan 1994–1997**, Oxford University Press, UK, 1999, s.25-26.

¹⁹⁸ Grad Marcela, **Massoud: An Intimate Portrait of the Legendary Afghan Leader**, Webster University Press, USA, 2009, s. 310.

¹⁹⁹ "Document - Afghanistan: Further Information On Fear For Safety And New Concern: Deliberate And Arbitrary Killings: Civilians In Kabul.", Amnesty International, (Erişim)<http://www.amnesty.org/en/library/asset/ASA11/015/1995/en/6d874caa-eb2a-11dd-92ac-295bdf97101f/asa110151995en.html>, 11Nisan 2011.

refakatinde olmaksızın evlerinin dışına çıkışlarının yasaklanması, tüm vücutlarının kapatılması şartının getirilmesi ve katliamlar olmuştur.

Taliban'ın 1996'da Kabil'i ele geçirmesinden sonra Ahmet Şah Mesut ve Raşit Dostum liderliğinde Taliban'a karşı olan grupların çoğunluğunun katılımıyla Kuzey İttifakı olarak adlandırılan siyasi ve askeri ittifak kurulmuştur. Kuzey İttifakı'nda Şah Mesut'a bağlı Tacik milisler, Dostum'un Özbek milisleri, Hacı Muhammet Muhakkık'ın Hazara milisleri, Abdül Hak, Hacı Abdül Kadir ve Resul Sayyaf'ın Peştun milisleri ile diğer etnik gruplardan milisler yer almıştır. Kuzey İttifakı, 1996'dan 2001'e kadar Afganistan'ın kuzey ve kuzey doğusunda ülkenin %30'luk kısmını kontrol etmiştir.

Kuzey İttifakı'nın askeri liderleri, bazıları bağımsız olmalarına rağmen genellikle beş büyük siyasi partiye bağlıydılar.

-Burhanettin Rabbani liderliğinde ve Sünni Taciklerin çoğunlukta bulunduğu Cemiyet-i İslam,

-Abdül Kadir liderliğinde Peştunların çoğunlukta olduğu Doğu Şurası,

-Şii Tacik ve Hazaraların çoğunlukta olduğu Hüseyin Anvari liderliğindeki Hareket-i İslam,

-Muhammet Muhakkık ve Kerim Halili liderliğinde Şii Hazaraların çoğunlukta olduğu Hizb-i Vahdet,

-Raşit Dostum liderliğinde Özbeklerin çoğunlukta olduğu Cünbüş-ü Milli.

Kuzey İttifakı'nın askeri liderlerin bazıları ise;

-Kuzey Afganistan'dan; Bismillah han, Muhammet Ata, Kasım Fehim, Muhammet Muhakkık, Raşit Dostum,

-Doğu Afganistan'dan; Abdül Kadir, Hazret Ali,

-Güney Afganistan'dan Kari Baba, Arif Nurzay,

-Batı Afganistan'dan; İsmail Han, Gazıl Kerim,

-Orta Afganistan'dan; Şah Mesut, Hüseyin Anvari, Kerim Halili'dir.

1996-1997 yılları arasında Taliban ve Kuzey ittifakı arasında farklı bölgelerde şiddetli çatışmalar yaşanmış, birçok katliam yapılmıştır. Human Rights Watch raporlarına göre; Mayıs 1997'de Kuzey İttifakı'na esir düşen 3.000 Taliban mensubu Mezar-ı Şerif'te Dostum'un kuvvetleri ve Şii Hazara Hizb-i Vahdet grubu tarafından topluca öldürülmüştür.²⁰⁰

Taliban, 1998'de Dostum'un kuvvetlerini mağlup ederek Mezar-ı Şerif'i ele geçirmiştir. Dostum, Türkiye'ye kaçmıştır. BM raporuna göre, Taliban Afganistan'ın kuzeyinde ve batısında kontrol sağlarken sistematik olarak katliamlar yapmıştır. BM yetkililerine göre 1996-2001 yılları arasında 15 katliam yapılmıştır. Taliban, özellikle Şii Hazaraları hedef almıştır. 1998'de Mezar-ı Şerif ele geçirildiğinde 4.000 sivil öldürülmüş, çok daha fazlasına işkence yapılmıştır. Rapora göre Suudi Arabistan ve Pakistan destekli askerlerin bu katliamlarda önemli rolü bulunmaktadır. Usama Bin Laden'in "055 Tugayı" olarak adlandırılan özel eğitilmiş terörist grubu Afganistan'da sivil katliamlardan özellikle sorumlu tutulmaktadır.²⁰¹

Dönemin Pakistan Genelkurmay Başkanı Pervez Müşerref, Taliban ve Bin Ladin ile birlikte Afganistan kuvvetlerine karşı savaşmak üzere binlerce Pakistanlı askeri Afganistan'a göndermekle suçlanmaktadır. Toplam olarak 28.000 Pakistanlı asker veya sivilin Afganistan'da Taliban'ın yanında savaşa taraf olduğu iddia edilmektedir. Yaklaşık 8.000 Pakistanlı, medreselerde Taliban'ı takviye etmek için eğitilmiştir. 1996'dan 2001'e kadar El-Kaide terör örgütü Afganistan içerisinde ayrı bir devlet haline gelmiştir. Bin Ladin, Arap teröristleri Kuzey İttifakı'na karşı savaşmak üzere Afganistan'a göndermiştir. Taliban'ın yaklaşık 3.000 teröristi Arap ve Orta Asya ülkelerinden gelmiştir. Kabaca, Afgan kuvvetlerine karşı savaşan Taliban'ın toplam 45.000 kişilik kuvvetinin sadece 14.000'i Afgan insanıdır.²⁰²

²⁰⁰ "Human Rights Watch Backgrounder, October 2001", Human Rights Watch, (Erişim)<http://www.hrw.org/backgrounder/asia/afghan-bck1005.htm#uf>, 03 Şubat 2011.

²⁰¹ "Taliban massacres outlined for UN", Newsday, Chicago Tribune, 12 October 2001, (Erişim)http://articles.chicagotribune.com/2001-10-12/news/0110120312_1_taliban-fighters-massacres-in-recent-years-mullah-mohammed-omar, 03 Nisan 2011.

²⁰² "Book Review: The inside track on Afghan wars by Khaled Ahmed", Daily Times, 31 August 2008, (Erişim)http://www.dailytimes.com.pk/default.asp?page=2008\08\31\story_31-8-2008_pg3_4, 03 Şubat 2010.

2.1.10. ABD Harekâtı ve Devlet İnşası

Şah Mesut, 9 Eylül 2001 tarihinde iki Arap terörist tarafından yapılan suikast sonucu öldürülmüştür. 11 Eylül 2001 tarihinde ise ABD’de yapılan saldırılar sonucu yaklaşık 3.000 insan hayatını kaybetmiştir. ABD başkanı Bush, saldırılardan El Kaide terör örgütünü ve lideri Usama Bin Ladin’i sorumlu tutmuştur. Taliban yönetimi, Bin Ladin’inin ABD’ye teslimi ve El Kaide üslerinin kapatılmasını içeren ABD taleplerini kabul etmemiştir. Ekim 2001’de ABD liderliğinde, ABD ve İngiliz askerleri ile Kuzey İttifakı askerlerinden oluşan özel birlikler kullanılarak Sürekli Özgürlük Harekâtı (Operation Enduring Freedom) olarak isimlendirilen operasyon başlatılmıştır.²⁰³ Bu harekâtla eş zamanlı olarak ABD liderliğindeki koalisyon kuvvetleri, Afganistan içindeki Taliban ve El Kaide hedeflerine hava ve füze saldırıları yapmıştır. Kuzey İttifakı kısa sürede Mezar-ı Şerif’i ve diğer şehirleri ele geçirmiştir. Taliban ve El Kaide, Durand Hattını geçerek Pakistan’daki aşiretler bölgesindeki üslerine çekilmiştir. Aralık 2001’de Taliban yönetimi devrilmiş, Hamit Karzai yönetiminde yeni Afgan hükümeti kurulmuştur. BM Güvenlik Konseyi kararları gereği, Afgan halkının güvenliğini sağlamak ve Karzai yönetimine yardım etmek üzere Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (International Security Assistance Force (ISAF)) teşkil edilmiştir.²⁰⁴ Taliban, Pakistan içerisinde yeniden teşkilatlanırken, ABD ve Uluslararası toplum, NATO ile beraber Afganistan’a askeri katkılarını artırmıştır. Ülke, BM kararına dayalı işgale uğramış bir görüntü almıştır. BM başta olmak üzere uluslararası kalkınma ajansları ve NGO’lar Afganistan’a akın etmiş, bir taraftan Taliban ve El Kaide ile savaş devam ederken eş zamanlı olarak bir devlet inşası süreci başlatılmıştır. Afganistan’da bu aşamadan sonra yaşanan gelişmeler ve geline nokta, III. bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

²⁰³ Patrick Tyler, “A Nation challenged: The attack; U.S. and Britain strike Afghanistan, aiming at bases and terrorist camps; Bush warns Taliban will pay a price”, **New York Times**, 8 October 2001, (Erişim)<http://www.nytimes.com/2001/10/08/world/nation-challenged-attack-us-britain-strike-afghanistan-aiming-bases-terrorist.html?scp=2&sq=Afghanistan+&st=nyt>, 28 Şubat 2010.

²⁰⁴ “United Nations Security Council Resolution 1386”, S-RES-1386(2001) on 31 May 2001, (Erişim)http://www.nato.int/isaf/topics/mandate/unscr/resolution_1386.pdf, 10 Ocak 2011.

2.1.11. Sonuç ve Değerlendirme

Afganistan'ın tarihi, dış ilişkileri, bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkması, modernleşme çabaları ve yaşadığı iç savaşlar; Orta, Batı ve Güney Asya'nın merkezindeki coğrafi konumundan fazlasıyla etkilenmiştir. Tarihin erken dönemlerinde olduğu gibi modern zamanlarda da imparatorlukların büyük orduları, Afganistan'dan geçmiş, geçici sürelerle kontrol sağlamış, genellikle İran ve kuzey Hindistan'da hâkimiyet kurmuştur. Bölgede yüzyıllar boyunca devam eden istila ve göç dalgalarının mirası olarak; etnik, dilsel ve dinsel gruplardan oluşan parçalı bir toplumsal yapı kalmıştır. Parçalı toplumsal yapı, 1747'de monarşiyi kuran Ahmet Şah Dürrani dönemine kadar, üniter bir politik birimin oluşumunun önündeki engellerden birisi olmuştur. Afganistan'da iktidarı ele geçiren yöneticiler, aşiretleri ve etnik grupları bazen şiddet ve baskı uygulayarak, bazen yönetsel ve ekonomik tavizler vererek kısa sürelerle bir arada tutabilmiştir. Toplumsal yapının istikrarı, dış güçlerin ve hanedan içi çatışmaların etkisiyle uzun süreli olmamıştır. Özellikle Peştun aşiretleri, bulundukları coğrafyanın ulaşımı ve iletişimi sınırlandıran sert karakterinin de katkısıyla otonom bir biçimde yaşamış, devletin otoritesini çok fazla hissetmemiştir. Afganistan'ın parçalı etnik yapısı, yatay eşitsizliklerin artması ve bazı grupların güç paylaşımından dışlanması nedeniyle yıllar içerisinde gittikçe keskinleşmiş, çoğunluğu oluşturan Peştunların farklı aşiretleri arasındaki çatışmalar bölünmeyi derinleştirmiştir. Etnik gruplar arası ve Peştunlar içindeki çatışmalar, Komünist yönetim ve Sovyetlerin işgali dâhil her dönemin temel çatışma konuları arasında yer almıştır.

Emir Abdur Rahman'dan başlayarak Sovyet işgaline kadar birçok yönetici tarafından girişilen ulus devlet inşası, etnik grupların ve aşiretlerin parçalanmışlığı, devlet otoritesinin kırsal kesimde yaygınlaştırılamaması, coğrafi ve ekonomik zorluklar ile bölgeden ve dış dünyadan soyutlanmışlık gibi faktörler nedeniyle başarıya ulaşmamıştır. Afganistan, başlangıçtan itibaren zayıf devlet olarak kalmıştır. 1747'de Afgan monarşisi Peştunlar tarafından kurulduğu gibi sonraki süreçte, Afgan ulus devleti teşkil etme

girişimleri genellikle Peştunlar tarafından yürütülmüş, Afgan olma Peştunlar için bir anlam ifade ederken, diğer etnik gruplar kendilerini dışlanmış hissetmişlerdir.

İslam'ın yaygınlaşması, Afganistan tarihinde önemli bir yere sahiptir. X. yüzyıldaki Sünni Gazneliler dönemi, Afganistan'ın ve komşularının tarihleri ile iç ve dış politikalarında önemli değişimleri getirmiştir. Gaznelilerin gücü, Şii İran'ın doğuya yayılmasını sınırlamış, Afganistan ve Güney Asya'daki Müslümanların çoğunluğunun Sünni olmasını sağlamıştır. Bu oluşumun etkileri, bölgedeki İslam ülkeleri arasında ittifaklar ve güç mücadeleleri şeklinde, Afganistan'ın yakın tarihine yansiyarak günümüze kadar gelmiş ve devletin kırılganlığına ve başarısızlığına katkıda bulunmuştur.

Afganistan'da İslam'ın radikalleşmesi ise çok daha önemli sonuçlar yaratmıştır. Radikal İslam, kökleri çok eskiye dayanmasına rağmen, 1947'den sonra Pakistan'ın Peştun milliyetçiliğini etkisizleştirmek için İslam'ı kullanma çabaları ile 1960'lardan itibaren Komünistlere karşı mücadele esnasında hız kazanmış ve Sovyet işgaline karşı İslami direniş hareketini mobilize etmiştir. Sovyet işgaline karşı direnişin İslami karakteri, mücahitler arasında İslamcı grupların hâkimiyet kurmasına ve radikallerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Radikal İslamcılar, modernleşmeyi Komünist rejim ile ilişkilendirmişlerdir. Bunun sonucu ise, Sovyet işgaline direniş için laik ve ılımlı bir seçeneğin kalmaması olmuştur. 1990'larda radikal İslam'ın Afganistan toplumundaki hâkimiyetinden yararlanan eski mücahit liderler, eski Komünist yanlılarına ve ılımlı gruplara karşı kutsal savaş kampanyası arkasında siyasi gücü ele geçirmeyi amaçlamışlar ve savaş ağalarına dönüşmüşlerdir.

Afganistan'ın kuvvetli bir devlet olarak gelişimine engel olan önemli faktörlerden biri, hanedan içi mücadeleler olmuştur. Hanedan içi iktidar çatışmaları ve dış güçlerin bu çatışmaları istismar ederek Afgan devletini parçalanmış ve zayıf halde bulundurması, kraliyetin çok eşliliğinin sonucu olarak ortaya çıkmış ve yüzyıllar boyunca devam etmiştir. Çok sayıda varislerin arasındaki iktidar ve güç paylaşım mücadelesi, kurumsallaşmış bir

siyasetin eksikliğine yol açmış, devlet kurumlarını zayıf durumda bırakmıştır. İktidarın değişimi, hemen her dönemde şiddetli, çoğu zaman kanlı bir mücadeleye tanıklık etmiştir. Afganistan'ın bağımsızlığını kazandığı 1919'dan 2001 yılına kadar 82 yıllık dönemde Kabil'in dışına kendi bölgelerinde özerk yönetim kuranlar hariç, merkezi devlet, kral veya başkan olarak 17 farklı yönetici tarafından ele geçirilmiştir. Bu sayıya başbakan işlevlerini yerine getirenler dâhil değildir. Her bir yönetici 4.8 yıl iktidarda kalmıştır. 1970'lerden sonra değişim hızı artmış, iktidarda kalma süresi ortalama 2 yıla düşmüştür. İktidara gelen han ya da kral, egemenliğini pekiştirmek için kendi aşireti dâhil olmak üzere aşiretlerle ve diğer varislerle mücadele etmek zorunda kalmış, bazen uzlaşma sağlanmış ve denge kurulmuş, bazen de suikastlar düzenlenmiş ve aşiretler zorla yer değiştirilmiştir.

Afganistan'ın stratejik konumu, onu büyük güçlerin çatışma alanı yapmıştır. Büyük güçler hanedan içi çatışmaları ve parçalı toplumsal yapıyı kullanarak Afganistan'ı zayıf durumda bırakıp kendi çıkarlarını gerçekleştirmeyi amaçlamışlardır. İngiliz ve Rus imparatorlukları arasındaki “Büyük Oyun”, ABD ve Sovyetler arasındaki Soğuk Savaşın Afganistan sahnesi, Afganistan'ın kırılganlığı üzerinde önemli etki yapmıştır.

Afganistan'ın tarihinin 1950'lerden sonraki döneminde karşılıklı etkileşim içerisinde olan birçok faktör, 1980'lerde savaş ağalı olgusunu ortaya çıkarmıştır. Bu olgunun ortaya çıkmasında; etnik gruplar ve aşiretler arası çatışmalar, radikal İslami hareketin yaygınlaşması, Sovyet işgali ile Afganistan geleneksel ekonomisinin çökmesi, kaçakçılık, uyuşturucu üretimi ve dış yardımlara dayalı savaş ekonomisi etkili faktörler olmuştur. Her iki süper gücün Afganistan'da farklı taraflara yaptığı bölge koşullarına göre yeni teknoloji ürünü silah yardımları da savaş ağalığının çıkışında önemli olmuştur. Savaş ağaları ilerleyen dönemlerde ülkeyi tam bir anarşiye sürükleyerek çöküşte etkili olmuştur.

2.2. AFGANİSTAN'IN COĞRAFİ, EKONOMİK VE TOPLUMSAL YAPISININ ÇÖKÜŞE YOL AÇAN ÖZELLİKLERİ

2.2.1. Coğrafi Yapı

Afganistan, Güney Asya'da²⁰⁵ denize sınırı olmayan 647.500 km²'lik yüz ölçüme sahip bir kara ülkesidir. Doğu ve güneyde Pakistan, batıda İran, kuzeyde Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan, doğuda da kısa bir sınırla Çin ile çevrilidir. (Harita-1)

Harita-1: Afganistan'ın Coğrafi Konumu²⁰⁶

Türkiye'den yaklaşık 130.000 km² küçüktür ve yüz ölçüm büyüklüğü bakımından dünyanın 41'inci ülkesidir.²⁰⁷ Ülke, üç ana coğrafi bölgeden oluşur; merkezi dağlık alan, ovalık kuzey ve batı bölge, güney platoları. Afganistan'ın kuzeydoğusundan güneybatısına doğru uzanan Hindikuş Dağları, barındırdığı stratejik geçiş noktaları ile önemlidir (Harita-2). Bunlardan en bilinenleri, Salang ve Hayber Geçidi'dir. 4000 ila 6000 metre yüksekliğiyle Hindikuş Dağları, özellikle kış aylarında karla kaplandığı için geçişe izin vermemektedir. Hindikuş dağlarının doğuya uzanan bir çıkıntısı,

²⁰⁵ "Composition of macro geographical (continental) regions, geographical sub-regions, and selected economic and other groupings", UNdata, April 26, 2011,

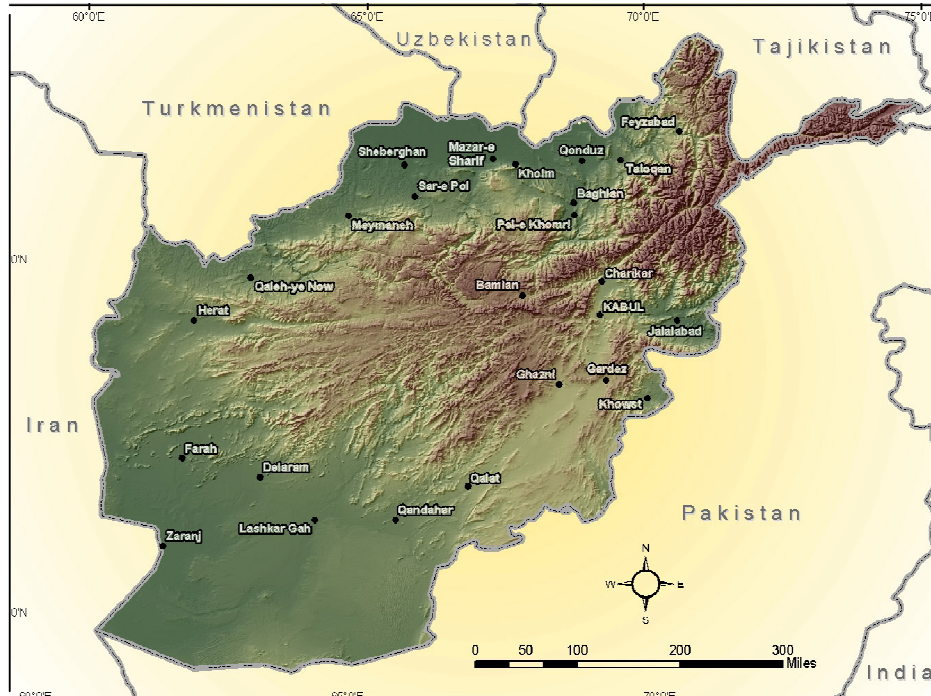
(Erişim)<http://millenniumindicators.un.org/unsd/methods/m49/m49regin.htm#asia>, 21 Şubat 2012.

²⁰⁶ Harita, "http://www.google.com.tr/imgres" den alınmıştır.

²⁰⁷ "CIA Factbook - Area: 41", Cia.gov, 26 November, 1991,

(Erişim)<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2147.html#af>, 23 Şubat 2012.

Vahan Koridoru adını almakta ve Çin ile sınırı oluşturmaktadır. Sert iklim ve kuraklığın da etkisiyle ülkenin önemli bir kısmı verimsiz topraklardan oluşur. Ülkeye hayat veren dört ana nehir sistemi; Amu-Derya Nehri, Heri Rud Irmağı, Kabil Suyu ve Hilmand Nehri'dir. Ülkenin önemli gölleri ise; Vahan Koridoru bölgesinde Sarıgöl ve Çakmaktın, Bedahşan'da Sıva, orta dağlık bölgede Bendi emir gölü, Herat'ta Namus gölü ve Abı İstade'dir ²⁰⁸.

Harita-2: Afganistan'ın Fiziki Haritası ²⁰⁹

Hindikuş Dağları Afganistan'ı iki temel bölgeye ayırmaktadır. Bu ayırımla ülkenin önemli bölgeleri: Hindikuş Dağının kuzeyindeki Afganistan Türkistan'ı denilen bölgede yer alan Belh-Meymanah ile Vahan-Bedahşan; Hindikuş'un güneyindeki Kabil, Herat, Kandahar ve Hazaracat'dır. Bu bölgeler aynı zamanda ülkenin etnik dağılımını da şekillendirmektedir. Kabil, tarihî olarak diğer bölgeleri ve etnik grupları birbirine bağlamaktadır. Hindikuş Dağı'nda önemli yollara geçiş sağlayan Kabil, bir plato olarak stratejik yönden

²⁰⁸ Ersin Çelikanat, "Atatürk'ün Afganistan'a İlgisi, Bakışı, Türk-Afgan İlişkileri Hakkındaki Görüşleri ve Günümüze Yansımaları", Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul, 2008, s.3-55.

²⁰⁹ "The Official Homepage of The United States Army" den alınmıştır. (Erşim)<http://www.army.mil/operations/oef/AfghanistanReliefMap.jpg>, 22 Şubat 2012.

önemlidir. Kandahar ise ülkenin kültürel ve ekonomik yönden önemli bir bölgesidir. Kabil'den önce ülkenin başkentliğini de yapmış olan bu şehir, ağırlıklı olarak Peştunlara ev sahipliği yapmaktadır. Bir zamanların kültür ve sanat şehri olarak ülkenin batısında yer alan Herat, tarih boyunca sık sık istilacı devletler arasında el değiştirmiştir. İran ve Rusya'ya sınır olan Herat, aynı zamanda ticari yönden de ülke için önem arz eden bir bölgedir. Hazaracat ise, Hazaraların yoğun olarak yaşadığı bir yer olarak Afganistan'ın tam ortasında yalıtılmış bir şekildedir. Türklerin yoğun olarak yaşadığı Afganistan Türkistan'ı bölgesi, verimli topraklara sahiptir²¹⁰.

Tarım ülkesi olan Afganistan'da, kuraklığın da etkisiyle toprakların ancak %12'si tarım alanı olarak kullanılabilir. Tarımın yanında hayvancılık da yapılmaktadır. Ülke topraklarının yaklaşık % 46'sı otlak, %3'ü ormanlık, kalanı dağlık ve bozkırdır. Ülkenin kuzey ve güneybatısında ovalar yer almaktadır. Türkmenistan ve Özbekistan ile sınırı oluşturan ve ülkenin en alçak yeri olan (258.m.) Amu-Derya Nehri boyunca 500 km. uzanan, "Afgan Türkistan'ı" olarak adlandırılan ova, başlıca tarım alanıdır. Ayrıca, kuzeybatıda Badgis, batıda Herat ve İran'a yönelmiş olan Heru Rud Irmağı Ovaları ile Kabil Irmağı Vadisi ve Hilmand Suyu Havzası, ülkenin önemli düzlükleridir. Güneybatıdaki yayla büyük çöllerle ve yarı çöllerle kaplıdır. Hindikuş Dağlarının güney eteklerinde kurak topraklar uzanır, bunların en tanınmış "Ölüm Çölü"dür. Batı ve Güney Afganistan İran Platosu'nun doğu ucunu oluşturur. Burada yerleşim seyrek, nüfus az, toprak kurak ve çoraktır. Bu bölge yerel dilde Registan (Çöl) olarak bilinir. Bu yörenin tek istisna vaha şehri ise tarihi bin yıllar öncesine dayanan, uygarlık merkezi Herat'tır. Doğu Afganistan Pakistan sınırında, üzerinde ve iki tarafında Peştunların yaşadığı, Süleyman Dağları bulunur. Bu dağların üzerinde Hindistan kapısı olan ünlü Hayber Geçidi vardır.²¹¹

²¹⁰ Çelikanat, a.g.k. s.3-56.

²¹¹ Murat Büyükbaş, "Amerika Birleşik Devletlerinin Afganistan'a Müdahalesi ve Afganistan'da Oluşturulan Yeni Yönetim Yapısı", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Isparta, 2006, s.5-6.

Afganistan coğrafyası içerisinde birbirinden farklı arazi ve iklim yapısında birçok alt coğrafi bölgeyi barındırır. Muson ikliminden, karasal ve çöl iklimine kadar bir çeşitlilik söz konusudur.²¹² Bu derece farklı arazi ve iklim yapısı, son derece karmaşık bir insan çeşitliliğine neden olmuştur. Afganistan'daki etnik, dilsel ve dinsel toplulukların sayısı hakkında rakam vermek oldukça zordur. Araştırmacılar 50-200 arası topluluktan bahsetmektedir. Ancak, Afganistan halkının hepsi kendilerini farklı gruplar olarak tanımlamamaktadır. Zaman içerisinde değişen, siyasi ve toplumsal ortama göre şekillenen aidiyet tanımlamaları söz konusudur.²¹³

2.2.2. Jeo-Politik Konum ve Büyük Güçlerin Mücadelesi

Afganistan, Orta Asya'nın kilit noktasında yer alması nedeniyle üzerinden geçen güçlü orduların kolayca İran'a, Hindistan'a ve Çin sınırlarına ulaşmasına olanak sağlaması yüzünden, "fetih otoyolu" olarak nitelendirilmiştir XIX. yüzyılda ise "Büyük Oyun"un bir parçası olarak yeni bir rol ile tarih sahnesine çıkmıştır. Bunun yanında, zamanla İngilizlerin Hindistan'dan Avrupa'ya oluşturduğu deniz yolu Afganistan'ın tarihî ticaret yolundaki rolünü bitirdiği gibi, daha sonra Durand Hattı ile de onun bir kara ülkesi olarak içeride sıkışıp kalmasına neden olmuştur.

Afganistan, Orta Asya ve Hazar Havzası enerji kaynaklarının pazarlara ulaştırılmasında önemli bir konuma sahiptir. Türkmenistan doğal gazı ve petrolü ile Kazakistan petrolünü Hint Okyanusuna ulaştırabilecek hat, Afganistan üzerinden geçmek durumundadır. Aynı hattın, Afganistan üzerinden Pakistan'a uğramadan Hindistan'a bağlanması da gündeme gelmiştir. Bu kapsamda projeler hazırlanmış ancak başta güvenlik olmak üzere birçok nedenle gerçekleştirilememiştir. Ayrıca, İran'ın petrol ve doğal gazının Afganistan üzerinden Hindistan'a ulaştırılması konusunda çalışmalar yapılmıştır. Orta Asya ve Hazar havzası enerji kaynakları üzerindeki mücadele kaynakların bulunduğu ülkelerden ziyade, enerji ihtiyacını

²¹² Louis Dupree, **Afghanistan**, Princeton University Press, USA, 1980, s.1-54.

²¹³ Robert D. Crews, Amin Tarzi, "Introduction", **The Taliban and the Crises of Afghanistan**, Robert D. Crews, Amin Tarzi (ed.), Harvard, USA, 2008, s.15.

bölgeden karşılayan Hindistan, Çin, Japonya ve Pakistan ile enerji kaynaklarının taşınmasındaki tekel konumunu kaybetmek istemeyen Rusya ile Avrasya'da etkinlik mücadelesi yürüten ABD arasında yaşanmaktadır.

Afganistan'ın stratejik önemi farklı jeopolitik teorilerde yer almaktadır. İngiliz jeopolitikçisi Mackinder'in Kara Hâkimiyeti Teorisine göre; Doğu Avrupa'ya kim hükmederse, Kalpgâh'a hâkim olur. Kalpgâh'a kim hâkim olursa, Dünya Adası'na hükmeder. Dünya Adası'na kim hükmederse, Dünya'ya hâkim olur. Kalpgâh'ın sınırları yoktur. Mackinder Kalpgâh'ın sınırlarını farklı zamanlarda farklı şekillerde tanımlamıştır. Ama genel olarak, Doğu Avrupa'dan başlayıp Sibiryâ'da Lena Nehrine kadar uzanan geniş coğrafyadır. Afganistan, Kalpgah içinde yer almaktadır.²¹⁴ Mackinder'in teoriyle ilgili görüşlerini açıkladığı tarihlerde Rus ve İngiliz imparatorlukları arasında Afganistan üzerinde "Büyük Oyun" kıyasıya devam etmekteydi.

Diğer teori ise Nicholas J. Spykman(1893-1943)'in "Kenar Kuşak Teorisi"dir. Spykman'a göre iç kuşak bölge ve ülkeleri, Heartland'ı kuşatan Batı Avrupa, Türkiye, Irak, İran, Pakistan, Afganistan, Hindistan, Çin, Kore ve Doğu Sibiryâ'dır. Bu yerler Heartland ile Dış Kuşak arasında bir ara bölgeyi oluştururlar; yani bunlar kara devletleriyle deniz devletleri arasında tampon bölgelerdir. Spykman'a göre, esas güç Kalpgah'da (Heartland) olmayıp, Kalpgah'ı çevreleyen İç Kuşaktadır. Buna göre: İç Kuşak bölge ve ülkelerini kontrol eden taraf, Avrasya'ya hâkim olur; Avrasya'ya hâkim olan ise, Dünya'ya hâkim olur. ABD'nin bir taraftan Pakistan ile ilişkilerini geliştirmesinde, diğer taraftan Afganistan'da Komünistlerin yönetimi ele geçirmesi ve Sovyet işgali ile birlikte Pakistan ve Afganistan'daki muhalif gruplara yardım yapmasında bu teorinin etkilerini görmek mümkündür.

Diğer jeopolitik teorilerde de Afganistan'ın önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Alman Karl Haushofer'in Hayat Alanı teorisine göre, Almanya, Rusya ve Japonya bir araya gelmeli, Orta Avrupa, Avrasya ve Japonya'dan meydana gelen kıtasal bir blok oluşturulmalı, bu şekilde İngiliz

²¹⁴ Yılmaz Tezkan, **Jeopolitik Yazılar**, Ülke Kitapları, İstanbul, 2007, s.17-18.

İmparatorluğunun hâkimiyeti önlenmelidir.²¹⁵ Bu teorinin oyun alanı Avrasya'da, Afganistan önemli bir yer tutmaktadır. Almanya'nın özellikle Kral Emanullah döneminde Afganistan'a yardımlarının, I. Dünya Savaşında İngilizleri doğuda meşgul ederek zayıflatmanın yanında, Avrasya hâkimiyeti ve en sonunda "Hayat Alanın" gerçekleştirilme arzusundan da kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Jeopolitiğin yeni klasik döneminin teorileri olan "Rus Avrasyacılığı ve Amerikan Jeopolitiği olarak nitelenen "Avrasya Satranç Tahtası"nda²¹⁶ Afganistan, kuzeyden güneye açık denize açılan mihverler üzerinde İran, Çin, Hindistan ve Pakistan arasındaki konumu ile önemli bir yere sahiptir.

Son olarak "Büyük Ortadoğu Projesine" değinmekte yarar vardır. Bu proje, ruhunu "Medeniyetler Çatışması" teorisinden, ideolojik arka planını "Tarihin Sonu" teorisinden, uygulama mantığını da Soğuk Savaş dönemi teorilerinden olan Kenar Kuşak Teorisi'nden yani Çevreleme Politikası'ndan almaktadır.²¹⁷ Projenin kapsamında Afganistan da bulunmaktadır. Özellikle Çin'in batıya açılım yolları üzerinde Afganistan'ın konumu önemlidir. Afganistan, Çin ile İran, Rusya ile Hint Okyanusu arasında duvar oluşturan konumuyla ABD için önem taşımaktadır. Zbigniew Brzezinski'ye göre, Afganistan, İran, Orta Asya cumhuriyetleri ve Güney Kafkasya ülkeleri Avrasya Balkanlarını oluşturur. ABD'nin Avrasya jeostratejisinde bölgesel dengenin kurulması ve güçlendirilmesi temel hedef olmalıdır.²¹⁸ Dolayısıyla Afganistan gibi zayıf ülkeler birincil öncelikli hedefler olmuştur.

Afganistan, bir dönem "Fetih otoyolu", daha sonra "Büyük Oyun", ardından bir dizi jeopolitik teorilerle büyük güçlerin oyun alanı olmuştur. Böylesine önemli jeopolitik konum, ülkenin içsel özellikleri ile bir arada, Afganistan'ın tarih boyunca kırılgan olmasına ve mücadelelerin şiddetlendiği

²¹⁵ Tezkan, a.g.e. s.27.

²¹⁶ Rus Avrasyacılığı ve Avrasya Satranç Tahtası jeopolitik teorileri için bakınız. Yılmaz Tezkan, **Jeopolitik Yazılar**, Ülke Kitapları, İstanbul, 2007, s.30-37.

²¹⁷ Bilal Karabulut, **Uluslararası İlişkilerde Anahtar Kavramlar Serisi-I: Strateji Jeostrateji Jeopolitik**, Platin yayınları, Ankara, 2005, s.94.

²¹⁸ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın küresel üstünlüğü ve bunun jeostratejik gereklilikleri**, çev. Yelda Türedi, İnkilap yayınları, İstanbul, 2005, s.175;209.

dönem sonrasında başarısızlığına ve en sonunda çökmesine neden olmuştur.

Afganistan, bir asırdan daha fazla bir süre için, İngiliz ve Rus imparatorlukları arasındaki “Büyük Oyunun” mücadele sahalarından birini oluşturmuş, her iki tarafın yaptığı hamlelerle başlangıçtan itibaren parçalanmış toplumsal yapısını üniter bir devlet çatısı altında birleştirememiştir. 1907’de “Büyük Oyun”un bitmesiyle klasik bir tampon devleti olmuş, bölgeden ve dünyanın geri kalanından soyutlanmış, uzun yıllar iki büyük güce bağımlı halde kalmıştır. Araştırmacılar, Afganistan’ın “Büyük Oyun” esnasında ve sonrasında tampon devlet olarak dünyadan ve özellikle komşularından bu derece yalıtılmış olmasaydı İslam ile ilişkisi ve siyasi gelişmelerinin farklı seyredebileceğini vurgulamaktadır.²¹⁹

İngiliz ve Ruslar, Afganistan’ın büyük kısmı bugün de geçerli sınırlarını çizerken sadece kendi çıkarlarını düşünmüşler ve yıllar içerisinde daha büyük sorunlara yol açacak problemleri sınırlar oluşturmuşlardır. Güneyde Peştunları ikiye bölen ve fiziken kontrolü mümkün olmayan Durand Hattı, kuzeyde ve kuzey doğuda Özbek, Türkmen ve Tacikleri bölen sınırlar, Afgan devletlerinin yıllardır meşruiyet ve otorite tesis etmesine engel olan önemli bir faktör olmuştur.

Afganistan, Soğuk Savaş esnasında ABD ve Sovyetler arasında önceleri tarafsız bir bölge gibi düşünülmüş, daha sonra yazılı olmayan bir mutabakatla genel olarak Sovyetlerin etki alanında kalmış, ancak Sovyet işgaliyle birlikte tam bir muharebe alanına dönüşmüştür. ABD’nin çevreleme politikasının Afganistan bölümü, Sovyet işgali sonrası başlamıştır. ABD, Sovyet işgalini Soğuk Savaş kazanmak için çok iyi bir fırsat olarak görmüştür. Destekçisi diğer ülkelerle beraber muhaliflere olabildiğince yardım etmiş, milyarlarca dolar ve milyonlarca silah göndermiş, Afganistan’ın tam bir iç savaşa sürüklenmesine göz yummuştur. 1979-1989 arasındaki on yıllık dönem Afganistan’ın kırılganlıktan başarısızlığa oradan da çökmeye hızla yol

²¹⁹ Yves Lacoste, **Büyük Oyunu Anlamak: Jeopolitik, Bugünün Uzun tarihi**, NTV yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2008, s.273.

aldığı tarihi dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde tüm muhalif unsurlara Pakistan kanalıyla yapılan yardımlar; Afganistan'ın bugünlere kadar gelen başarısızlığının en önemli nedeni olmuştur. İşgal dönemi sonrasında iç savaşın çatışan taraflarının önemli bir kısmı ile savaş ağaları ve Taliban; teçhizat ve silahlarının büyük çoğunluğunu ABD ve diğer ülkelerin yardımlarına borçludur.

1980'lerde Sovyetler Birliği tarafından Afgan merkeze, ABD tarafından ise Afgan çevresine Afgan ve bölge standartlarının çok üstündeki miktarlarda dış kaynakların aktarılması, Afganistan'ın içindeki sosyo kültürel farklılıkları, şiddetli etnik, dilsel, mezhepsel ve bölgesel ayrışmalara dönüştürmüştür. Özellikle, Sovyetler Birliği'ni başarısızlığa uğratmaya çalışan ABD tarafından, on binlerce mücahit teşkilatlandırılmış, silahlandırılmış, eğitilmiş ve mali olarak desteklenmiştir. ABD bu faaliyetler için Afganistan çevresine milyarlarca dolar ve çok miktarda silah göndermiştir. ABD bu stratejisi ile ülkedeki merkez-çevre ilişkileri ile çevrenin kendi iç dengelerini önemli oranda değiştirmiştir. Zayıflayan merkezin sonucu olarak, çevrede yerel yönetim için alternatif sosyal ve siyasal düzenlemeler ortaya çıkmıştır. Artan bir şekilde özerklik ve kendi kendine yeterlilik kazanılmıştır. Bu tür oluşumlar günümüzde merkezi otoritenin eksikliğinin nedenleri arasında görülmektedir.²²⁰

2.2.3. Komşuları

Afganistan'ın sınırlarının toplam uzunluğu 5,529 km.dir. Komşularıyla sınır uzunlukları; Çin 76 km, İran 936 km, Pakistan 2,430 km, Tacikistan 1,206 km, Türkmenistan 744 km ve Özbekistan 137 km.dir.²²¹

²²⁰ M. Jamil Hanifi, "What Caused the Collapse of the State Infrastructure of Afghanistan?", Reprinted from Anthropology News, January 2004, (Erişim)<http://zeroanthropology.net/2009/07/25/m-jamil-hanifi-what-caused-the-collapse-of-the-state-infrastructure-of-afghanistan/>, 11 Ocak 2012, s.2.

²²¹ "Afghanistan", CIA World Factbook, (Erişim)<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/af.html>, 15 Ocak 2012.

Afganistan'ın komşularıyla sınırlarının büyük bölümü, İngilizler tarafından Ruslarla uzlaşarak çizilmiştir. Kuzey ve kuzeydoğu sınırları Rus-İngiliz ortak komisyonu tarafından çizilmiş, Abdur Rahman kabul etmek zorunda kalmıştır.

Kuzey ve kuzey doğu sınırları çizilirken Türkmen, Özbek ve Tacik etnik gruplarından çeşitli aşiretler de bölünmüş ve parçalı toplumsal yapı biraz daha karmaşık hale getirilmiştir. İngilizler, Rus nüfus alanlarını Hindistan'daki imparatorluklarından iyice ayırmak üzere, kuzeydoğuda Pamir ve Hindikuş dağları arasında, Tacikistan, Çin ve Pakistan'ın topraklarını irtibatlandıran, merkezi hükümet tarafından ulaşılması neredeyse imkânsız çiçek sapı formundaki uzun Vakhan geçidini Afganistan'a vermiştir.²²² (Harita-3)

Harita-3: Afganistan'ın Komşuları²²³

Günümüzdeki Pakistan, o dönemde Hindistan ile olan sınırlar ise İngilizlerin Hindistan Temsilcisi Mortimer Durand tarafından çizilmiştir. İngiliz-Afgan müşterek komisyonu, 1894-1896 yıllarında toplam 2640 km olan sınırların 1300 km.lik bölümün haritaya geçirilmesi ve arazide işaretlenmesini

²²² Lacoste, a.g.e. s.273.

²²³ Global Ministers İnternet Sitesinden alınmıştır. (Erişim) <http://gbgm-umc.org/umcor/loveupdate/afghanistanmap.cfm>, 22 Şubat 2012.

tamamlamıştır. Kayıtlar İngiliz arşivlerinde muhafaza edilmektedir.²²⁴ Abdur Rahman'ın; çizilen sınırın kalıcı uluslararası sınır olmadığı, sadece o dönemde siyasi sorumlulukları belirlemek için tespit edilen bir hat olduğuna ikna edilerek İngilizler tarafından aldatıldığı iddia edilmektedir. İngilizce bilmeyen Abdur Rahman'a sınır Anlaşmasının İngilizce metninin imzalatıldığının kanıtları mevcuttur.²²⁵ Durand Hattı, bölgedeki yerleşim yerlerini, aşiretleri ve grupları ortadan ikiye bölmüş; demografik yapı, topoğrafya ve askeri gereklilikleri dikkate almamıştır. Hat, sınır bölgesine barış getirmemiş, aksine yüzyıllarca devam edecek çatışmalara yol açmıştır. Başlangıçta Afganistan ve Hindistan arasında, 1947'den sonra Afganistan ve Pakistan arasında çok önemli sorunların kaynağını oluşturmuştur. Günümüzde de Afganistan bu hattı sınır olarak kabul etmemekte, kontrolü fiziken mümkün olmayan sınırın her iki tarafında iki devletin de otoritesi bulunmamakta, terörizmin desteklenmesi ve yasa dışı faaliyetler devam etmektedir. (Harita-4)

²²⁴ Percy Sykes, **A History of Afghanistan**, Volume II, Macmillan, London, UK, 1940, s. 182–188; 200–208.

²²⁵ Percy Sykes, **a.g.e.**, s. 182–188; 200–208.

Harita-4: Durand Hattı²²⁶

Komşularının Afganistan'a yönelik stratejik yaklaşımları daima değişken olmuştur. Hiçbir bölgesel güç, diğerlerinin Afganistan'da baskın bir etkiye sahip olmasına izin vermek istememiştir. Ayrıca her bir bölgesel güç Afganistan'da ortaya çıkan yapılanmaların istikrarını bozabilecek ve ayrışmaları destekleyebilecek şekilde çeşitli gruplarla ilişki kurmuş, siyasi ve ekonomik müdahalelerde bulunmuştur. Komşular, zaman zaman Afganistan içindeki ilişkide oldukları grupları örgütlemişler ve silahlandırmışlardır.²²⁷ Bu açıdan bakıldığında Afganistan'ın tehlikeli bir komşuluk ortamında bulunduğu, komşuların ülkenin siyasi istikrarsızlığına katkı yaptığı söylenebilir. Dış güçlerin bozucu rolü, iç çatışmaların daha uzun sürmesine ve kanlı sonuçlara neden olmuştur.

²²⁶ Intenbriefs sitesinden alınmıştır. (Erişim)<http://intellibriefs.blogspot.com/2007/12/unholy-durand-line-buffering-buffer.html>, 18 Ocak 2012.

²²⁷ Weinbaum, a.g.k.s.2-3.

Komşu ülkelerdeki iç çekişmeler ve komşular arasındaki dış mücadele kolaylıkla Afganistan topraklarına yayılmıştır. Özbekistan veya Tacikistan'daki siyasi istikrarsızlıklar, radikalleşmiş bir Pakistan, İran'a karşı bir ABD operasyonu, Pakistan ve Hindistan arasındaki rekabet ve savaş, Afganistan'ı önemli ölçüde etkilemektedir. Pakistan ve İran arasındaki bölgesel rekabet Afganistan'a taşınmaktadır. Diğer ülkeler tarafından yapılan müdahaleler zamanla etkilerini kaybederken, İran ve Pakistan'ın Afganistan'ın iç işlerindeki etkileri kalıcı olmuştur.²²⁸

Pakistan ve Hindistan arasındaki gerginlikler ve jeopolitik mücadeleler, Afganistan'da avantajlı bir konuma sahip olmayı da kapsamıştır. 1980'lerin ikinci yarısından itibaren Pakistan'ın Hindistan'a yönelik savaş planlamalarında stratejik derinlik kavramı önemli bir yer tutmuştur. Bu kapsamda Afganistan, Hindistan ile yapılacak bir savaşta Pakistan kuvvetleri için güvenli bölge olarak düşünülmüştür. Diğer taraftan yakın işbirliği içinde olan veya tamamen uydu haline getirilmiş bir Afganistan'ın, Hindistan'ın Pakistan'ı kuzeybatıdan kuşatmasını engelleyebileceği değerlendirilmiştir. Pakistan açısından Afganistan'da tamamıyla İslami bir devlet kurulması çabalarında, Peştun milliyetçiliğinin sınırlanması ve Keşmir'de Hindistan'a karşı mücadelenin desteklenmesi hesapları etkili olmuştur.²²⁹

Afganistan'ın Pakistan ile sınırı, komşuları ile sınırları içerisinde en uzun ve tartışmalı olanıdır. Afganistan'ın Durand Hattını tanımaması nedeniyle, Pakistan'ın 1947'de bağımsızlığını kazanmasından sonra sınır sorunu yaşanmaya başlanmıştır. Afganistan'da baskın etnik grup olan Peştunların Durand Hattının Pakistan bölümünde kalmasını kabul etmeyen Afganların Peştunistan devleti kurma fikri, iki ülke ilişkilerinde önemli bir çatışma noktası olmuştur. Afgan hükümetleri zaman zaman Peştunistan fikrini ortaya atarak, ülke içinde Peştun milliyetçiliğini canlı tutmuşlar, Pakistan içerisinde etnik ve bölgesel çatışmaları körüklemişlerdir. Buna karşılık olarak Pakistan, Afganistan'a karşı siyasi fırsatçılık stratejisi uygulamış, komşusunun askeri ve siyasi dinamiklerini kendi lehine

²²⁸ Weinbaum, **a.g.k.** s.6.

²²⁹ Weinbaum, **a.g.k.** s.6.

değiştirmek için coğrafi, ticari ve ekonomik gücünü kullanmıştır.²³⁰ Pakistan sınırını kapatarak Afganistan'ın ticaretini ve ekonomisini zor durumda bırakmayı temel politikalardan biri olarak sıklıkla uygulamıştır. Pakistan, kendi amaçlarına hizmet edebilecek partilerin kurulmasını desteklemiş; çıkarlarına uygun düşen etnik ve dinsel gruplar ile savaş ağalarına yardım etmiş, örgütlemiş ve zaman zaman kışkırtarak iç karışıklıklar çıkartmıştır.²³¹

Pakistan uzun yıllardır kendi çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla Afganistan için radikal İslami bir yönetimi uygun görmüş ve bu yönde bir politika benimsemiştir. 1970'lerin ikinci yarısından itibaren Davut yönetiminden başlayarak, Komünistlerin iktidarı ve Sovyet işğali sırasında milyonlarca Afgan mülteci Pakistan'daki kamplara sığınmıştır. Pakistan istihbarat teşkilatı ISI, CIA ile işbirliği halinde, mültecilerin mücahit olarak teşkilatlandırılmaları ve eğitilmelerinde aktif rol oynamıştır. Ayrıca bu mülteciler dini yönden radikalleştirilmiştir. Bu dönemin başlangıcında Afgan mücahit partileri, Peşaver'de örgütlenmiş ve Pakistan'ın kontrolünde faaliyet göstermiştir.²³²

ABD, Sovyetlerin çekilmesinden sonra bölgeye ilgisini azaltmış ve Afganistan politikasını tamamen Pakistan'a bırakmıştır. Bir anlamda CIA yerini ISI' ya terk etmiştir. Pakistan, Afganistan'a yönelik geleneksel çıkarlarına, İran ile güç mücadelesini ve Sovyetlerden bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya Cumhuriyetleri üzerinde etkinlik kurma çabalarını da eklemiştir. Komünist yönetimin devrilmesinden sonra mücahitler arasında yaşanan iktidar mücadelesinde Peştun savaş ağası Hikmetyar grubunun yanında yer almıştır. 1994'ten itibaren ise çoğunlukla Peştun kökenli olan Taliban'a siyasi ve askeri yardımlar yapmıştır.

²³⁰ Samina Ahmed, "The United States and Terrorism in South West Asia", **International Security**, cilt 26, sayı 3, 2001, s.84, s.79-93.

²³¹ Misra, **a.g.e.**, s.31.

²³² Luc van de Goor, Mathijs van Leeuwen, "Netherlands and Afghanistan: Dutch Policies and Interventions with Regard to the Civil War in Afghanistan", Conflict Olicy Research Project, Clingendael, NL, November 2000, (Erişim) http://www.clingendael.nl/publications/2000/20001100_cru_paper_vandegoor.pdf, 12 Mayıs 2011, s.25.

Pakistan'ın, özellikle istihbarat teşkilatının, günümüzde de Afganistan'da istikrarın sağlanmasına en büyük engellerden biri olduğu, Taliban ve diğer isyancı grupları desteklediği iddia edilmektedir.

Afganistan'ın doğu komşusu İran ile ilişkileri uzun bir tarihi geçmişe sahiptir. Afganistan'da Tacikler ve Hazaraların çoğu Farsça'ya çok yakın bir dil olan Darice'yi konuşmaktadır. Darice aynı zamanda Afganistan'da devlet bürokrasisinin yazışma dili olarak kullanılmaktadır. İki ülkenin başta dilin etkisi olmak üzere kültürel birçok ögeyi paylaştığı görülmektedir. İran, IX-XII yüzyıllarda Sünni Gaznelilerin hâkimiyetinden dolayı Şii mezhebinin Afganistan'da yayamamıştır. Günümüzde sadece Hazaraların büyük çoğunluğu Şii'dir. Özellikle Safeviler döneminde Babürlüler ve Hindistan'da kurulan Mughal Devleti ile Afganistan üzerinde stratejik bir mücadele yaşanmıştır. Mücadelenin temel nedeni, Hindikuş dağlarının kenarından Hindistan'a uzanan Kabil-Kandahar stratejik mihverinin ele geçirilmesidir. İran, XVIII. yüzyıl başlarından itibaren Sünni Peştunlarla mücadele etmek durumunda kalmıştır. Geçmişteki yakın temaslara ve rekabete rağmen, 1950'lerden sonra bölgesel bir güç olarak İran'ın stratejik çıkarları, doğu komşusu olan Afganistan'da olmamıştır. İran hükümetleri daha ziyade stratejik çıkarlarının İran Körfezi ve Irak'a yönelik olduğunu düşünmüştür.

İran için Afganistan, politik ve askeri rekabet ve çatışmadan ziyade ekonomik ve kültürel olarak fırsatlar sunan bir ülke olarak kabul edilmiştir. İran'ın Afganistan ile ilgili politik ve askeri endişesi, zayıf bir Afgan devletinin diğer güçler tarafından kendisine karşı bir manevra alanı olarak kullanılma olasılığıdır. Bu endişe, İran'ın son yıllarda Afganistan'da; Pakistan, Suudi Arabistan ve ABD ile rekabet ve mücadeleye girmesine yol açmıştır.²³³

İran, Sovyet işgalinden itibaren sayısı milyonlarla ifade edilen Afgan mültecileri kabul edilmiştir. Bu mültecilerin ülkelerine tekrar geri gönderilmesi, İran'ın Afganistan'a yönelik istikrar beklenti ve politikalarında önemli bir etken olmuştur. İran Afganistan'ın tekrar iç savaş ortamına düşmesini ve mülteci akınına maruz kalmayı istememektedir. Bazı tahminlere göre İran'daki 1,2

²³³ Weinbaum, a.g.k., s.12.

milyon mülteciden 300.000 civarında bir grup 2001'den itibaren Afganistan'a dönmüştür.²³⁴

İran, Afganistan'da Taliban veya başka bir radikal Sünni grubun iktidar olmasını istememektedir. Özellikle Suudi destekli Vahabizmin Afganistan'da etkili olmasından rahatsızlık duymaktadır. Bu nedenle Şii partilere destek vererek çok etnik yapılı bir hükümetin varlığını amaçlamıştır. Tahran'ın Afganistan'daki Şii siyasi partileriyle her zaman yakın ilişkiler içerisinde olduğu söylenemez. Şii olmayan partileri de desteklediği olmuştur²³⁵. Ayrıca, Pakistan, Suudi Arabistan ve ABD etkisinden bağımsız davranabilecek bir yönetimin kendi çıkarlarına uygun olduğunu düşünmektedir. İran'ın Afganistan'a yönelik tutumu Pakistan'a göre çok daha ılımlı görülmektedir. Karzai, birinci tercih edilen seçenek olmamasına rağmen İran tarafından desteklenmektedir. İran, Aralık 2001 Bonn Konferansı ile konferans sonrası geçici hükümetin kurulması, anayasa hazırlanması, başkanlık ve parlamento seçimleri süresince Karzai'ye desteğini devam ettirmiş, kendisine yakın olan Herat şehri valisi ve savaş ağası İsmail Han'ın 2004'te görevden alınmasına sessiz kalmıştır. 2004 seçimleri sırasında Rusya ve Hindistan ile birlikte Tacik lider Yunus Kanuni'yi Karzai'ye karşı seçimlere girmemesi için ikna etmeye çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Yunus Kanuni ve seçimlere giren Hazara adayın seçim sonuçlarını ve Karzai'nin galibiyetini kabul etmesini sağlamıştır.²³⁶

Özbekistan'ın Afganistan'da yaşayan Özbek nüfusla çok yakın kültürel bağları ve akrabalık ilişkileri bulunmaktadır. Ancak, Özbekistan bağımsızlığını kazandığı 1990 sonrası döneme kadar Afganistan politikasında söz sahibi olmamış, Sovyetler Birliği'nin dış politikasına bağımlı olmuştur. Özbekistan 1990'larda radikal bir terör örgütü olarak gördüğü Özbekistan İslami Hareketinin (Islamic Movement of Uzbekistan) faaliyetlerinden endişe duymuştur. Hareketin lideri Cuma Namangani ve militanların bir kısmı Afganistan'da Taliban kontrolündeki bölgelerde yaşamışlar, eğitimi

²³⁴ Weinbaum, **a.g.k.**, s.13.

²³⁵ Mısra, **a.g.e.**, s.32.

²³⁶ Weinbaum, **a.g.k.**, s.12.

kamplarında eğitilmişler ve Kuzey İttifakına karşı çatışmalara katılmışlardır. Namangani, ABD'nin Ekim 2001'de başlayan askeri harekâtında Mezar-ı Şerifin ele geçirilirken öldürülmüştür. Özbekistan ile birlikte diğer kuzey komşularının Afganistan ile ilgili temel endişesi istikrarsızlığın terör örgütlerinin işine yaraması ve Afganistan topraklarının kendilerine karşı terör eylemlerinde kullanılmasıdır.²³⁷

Tacikistan, Afganistan'da ikinci büyük etnik grup olan Taciklerle yakın kültürel ortak bağlara sahiptir. Ancak, Tacikistan'ın Afgan Tacikleri üzerinde İran, Hindistan ve Rusya kadar etkisi olduğunu söylemek zordur. Tacikistan da Özbekistan'a benzer şekilde radikal İslami hareketlerden endişe duymaktadır. Radikal İslami grupların 1994-1997 yılları arasında Tacikistan'da birçok terör eylemi yapması, Tacikistan hükümetlerini Kuzey İttifakı ve ABD ile işbirliğine itmiştir. Fransızların komutasında bir NATO üssü uzun dönem faaliyette bulunmuştur. Rusya sürekli olarak Tacikistan'da bir hava üssü bulundurmuş ve zaman zaman Hindistan'ın kullanımına izin vermiştir.²³⁸ Tacikistan ve Afganistan sınırları boyunca insan trafiği yoğun olmasına rağmen ticari ilişkiler oldukça sınırlıdır.

Türkmenistan Orta Asya ülkeleri içerisinde Talibanla sıcak ilişkilere sahip tek devlet olarak bilinmektedir. Mevcut Afganistan yönetimi ile ilişkileri iyi olmasına rağmen bölgesel işbirliğine uzak durmaktadır.

Çin, Afganistan ile kısa ve dağlık bir sınıra sahiptir. Sınırın geçişi zordur ve yerleşim seyrek. Afganistan'ın jeopolitik konumu, Çin'in batıya açılmasında, İran Körfezi'ne ulaşarak enerji ihtiyacını karşılamasında önem arz etmektedir. Çin, bu nedenle Afganistan'ın Sovyetler Birliği veya ABD'nin kontrolünde olmasını arzu etmemiştir. Sovyetlerin Afganistan'ı işgaline şiddetle karşı çıkmıştır. Çin'in Afganistan ile ilgisi Taliban yönetimi esnasında ayrılıkçı Uygur Türklerinin Afganistan'da eğitim ve barınma olanakları bulması nedeniyle artmıştır. Çin'in çıkarları, Afganistan'ın tekrar radikal İslami teröristlerin kontrolüne girmesi ve kendi ülkesindeki radikal İslami grupları

²³⁷ Weinbaum, a.g.k., s.14.

²³⁸ Weinbaum, a.g.k. s.14-15.

etkileyebilme kapasitesi nedeniyle, istikrar içinde ve kalkınmadan yararlanan bir Afganistan'dan yanadır. Ancak Çin, ABD'nin Afganistan'da ve bölgedeki devam eden varlığından rahatsızdır ve bunun son bulmasını istemektedir.²³⁹

Hindistan, tarihsel olarak Afganistan ile güçlü ekonomik ve kültürel ilişkilere sahip olmuştur. Afganistan, Hindistan-Pakistan mücadelesi için bir oyun olanı olmuştur. Hindistan, Afganistan'ın Pakistan tarafından desteklenen radikal İslam'ın kontrolüne girmesinden endişe duymaktadır. Hindistan'ın Afganistan'da artan faaliyetleri Pakistan'ı ciddi olarak rahatsız etmektedir. Pakistan'ı en çok endişelendiren konuların başında, Hindistan'ın Afgan şehirlerinde konsolosluklar açması gelmektedir. Pakistan, bu konsoloslukların dinleme merkezleri olarak tasarlandığını ileri sürmektedir. Pakistan, Hindistan'ın Kandahar ve Celalabad konsolosluklarının Pakistan'ın Belucistan bölgesinde terör örgütlerine destek sağladığını sıklıkla dile getirmektedir.

Suudi Arabistan, Afganistan'a komşu olmamasına rağmen Sovyet işgaline karşı direniş hareketinde destek sağlayarak bölgeye müdahil olmuştur. Suudi Arabistan, ABD'nin müttefiki ve Komünizmin düşmanı olarak ABD liderliğindeki koalisyona katılmış ve mücahitlere en çok yardım yapan ülkelerin arasında yer almıştır.²⁴⁰ Suudi Arabistan yapılan 40 milyar dolarlık yardımın yarısını karşılamıştır.²⁴¹ Suudiler Afganistan'a müdahil olurken Komünizm endişelerinin dışında İran ile mücadele edilmesi ve bu kapsamda Pakistan ile işbirliği yapılarak Şii İran'ın bölgede dengelenmesi de amaçlanmıştır. Bu hesap ABD'nin de işine gelmiştir. Suudiler bu kapsamda Sünni Vahabiliği Afganistan'a ihraç etmiş, Taliban yönetimine başta uluslararası tanıma olmak üzere ekonomik ve askeri destek sağlamıştır. Suudilerin Taliban ve diğer radikal İslamcı gruplara desteği halen devam etmektedir.

²³⁹ Weinbaum, **a.g.k.** s.16.

²⁴⁰ Andrew Hartman, "The Red Template: US Policy in Soviet Occupied Afghanistan", **The Third World Quarterly**, cilt 23, sayı 3, 2002, s.478.

²⁴¹ Mısra, **a.g.e.** s.34.

2.2.4. Nüfus ve Yerleşim

Afganistan'ın karaya sıkışmış bir ülke olması, denize uzaklığı, sadece Amu Deryanın ulaşım elvermesi, büyük kısmının çöl ve steplerden oluşması, az miktarda küçük ormanlık alanların bulunması, halkın yerleşim şeklini etkilemiştir. Yerleşim, dağların arasındaki vadilere, nehir boylarına ve diğer sulanabilir küçük bölgelere tabi olmuştur. Nüfus yoğunluğu kuzeydoğuda, Kabil'de ve doğuda yer alan vadilerde fazladır. Güneyde ve batıda yer alan geniş çöl karakterinde bölgelerde az sayıda yerleşim yeri bulunmaktadır.

Afganistan'da uzun yıllar nüfus sayımı yapılamamıştır. En son 1979'da başlatılan nüfus sayımı tamamlanamamıştır. Nüfusla ilgili veriler tahminlere dayalıdır. 1990'dan önce nüfusun, 1 milyonu göçebe olmak üzere 14 milyon olduğu tahmin edilmektedir. İç savaşın nüfusun %9'nun hayatına mal olduğu, %11'ini ülke içinde, %33'ünü de ülke dışında mülteci durumuna düşürdüğü iddia edilmektedir.²⁴² Afganistan nüfusu 2012 Temmuz itibari ile 30 milyon 400 bin olarak tahmin edilmektedir. Nüfusun yaklaşık %51'i erkek %49'u kadındır. 2011 tahminlerine göre, nüfusun %42.3'ü 0-14 yaşlarında, %55.3'ü 15-64 yaşlarında ve %2.4'ü de 65 üzeri yaştadır. Ortalama yaşam süresi, kadın ve erkeklerde yaklaşık aynı düzeyde olmak üzere, 49 yıl ve nüfus artış hızı %2.22'dir. Çocuk ölüm oranlarında dünyada 1'inci sıradadır.²⁴³ Ülkede okuma-yazma oranı oldukça düşüktür. 1995 verilerine göre kadınlarda %15 olmak üzere, genel nüfusun okur-yazar oranı %31 iken, 1995-1999 yılları arasında olumlu yönde ilerleme kaydedilmiş, 1999 verilerine göre, 15 yaş üstü toplum ele alındığında, genel nüfusun %36'sı okur-yazar hale gelmiştir. Kadınlarda okur-yazar oranı %21, erkeklerde %51'dir.²⁴⁴

Ülkenin engebeli coğrafyası ve çeşitlilik gösteren iklimi, ulaşım altyapısını sınırlamakta, büyük şehirlerin dışında kırsal alanda dağınık bir yerleşim şekli ortaya çıkmaktadır. Nüfusun %75'inin kırsal kesimde, %25'i ise

²⁴² Crews, Tarzi, **a.g.e.** s.18.

²⁴³ "Afganistan", The World Factbook, (Erişim) <http://worldfacts.us/Afghanistan.htm>, 27 Nisan 2011.

²⁴⁴ "A Country Study: Afghanistan", (Erişim) <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/aftoc.html#af0030>, 27 Nisan 2011.

şehirlerde yaşamaktadır. Afganistan'ın en büyük 6 şehrinin nüfusları toplamı, ülke nüfusunun %10'dan azdır.²⁴⁵ Bu koşullar, merkezi hükümetin tüm Afganistan'a ulaşmasını, hizmet götürmesini ve otorite tesis etmesini zorlaştırmaktadır. Uzun dönemler boyunca, ana ulaşım vasıtası olarak deve ve eşek konvoyları kullanılmıştır. Bu durum ancak 1930'larda değişmeye başlamış, Kabil'i kuzeye bağlayan bir geçit açılabilmiş, Başkent'ten Gardez, Kandahar, Herat, Şibirgan ve Mezar-ı Şerif'e uzanan bir karayolu yapılabilmektedir. Telgraf hattı ve hava alanlarının yapılması, devlet otoritesinin kırsal kesimlere ulaşmasına az da olsa yardım etmiştir.²⁴⁶

Afganistan'da yerleşimin geleneksel olarak dağınık karakteri, devletin kamusal hizmetleri sunumunu zorlaştırmakta, meşruiyet ve otorite zafiyetine neden olmaktadır. Güvenlik ve yargı gibi devlet tekelinde olması gereken kamusal hizmetler büyük oranda yerel güç odakları tarafından sağlanmaktadır.

Afganistan'da Sovyet işgali, etnik çatışmalar ve iç savaşlar nedeniyle yaşanan mülteci hareketleri, şehirlerde nüfusun hızlı artmasına neden olmuştur. Mültecilerin geri dönüşleri şehirler üzerinde ilave bir baskı yaratmıştır. Kurumsal kapasitesi ve mali kaynakları yetersiz merkezi devlet, kırsal alanlarda karşılaştığı geleneksel meşruiyet eksikliğini başta Kabil olmak üzere büyük şehirlerde de yaşamaya başlamıştır. Bu durum özellikle 2001'den sonra başlayan devlet inşa sürecinden günümüze önemli bir problem olmaya devam etmektedir.

2.2.5. Etnik ve Aşiret Yapısı

Afganistan'da, etnik, dilsel, kültürel ve dinsel olarak çok parçalı bir yapı söz konusudur. Grupların sayısı tam olarak bilinmemekte, 50-200 arası rakamlar dile getirilmektedir. Böylesine karmaşık bir toplumsal yapı, bir taraftan tarih boyunca ülkeden geçen veya istila eden çeşitli imparatorlukların geride bıraktıkları mirasın, diğer taraftan İngilizler tarafından çizilen sınırların,

²⁴⁵ "Afghanistan" The World Factbook,

²⁴⁶ Crews, Tarzi, **a.g.e.** s.18.

Afganistan coğrafyasının sert karakteri ve farklı iklim bölgeleriyle etkileşimiyle şekillenmiştir. Bu coğrafyada yaşayanlar arasında dini kimlikten sonra, en küçük kimlik olan en alt grup kimliği veya köy kimliği ön plandadır. Aşiret kimliği ile etnik ve ulusal kimlikler daha sonra gelmektedir. Karmaşık toplumsal yapı içerisinde tüm etnik kimlikler arasında paylaşılan ortak bir değer bulmak da çok zordur. Afganistan'da "Afgan" adıyla bir halk veya topluluk yoktur. "Afgan"'ın kim ve ne olduğu, nasıl kavramsallaştırıldığı hakkında açık, eleştirel ve kapsamlı bir tartışma yapılmamıştır. Afgan kelimesinin Peştunları ifade ettiği sıklıkla dile getirilmektedir. Ancak, Afganistan içerisinde bürokraside üst düzey görevliler ve az sayıda akademisyen dışında değişik etnik gruplardan insanlar Afgan kelimesini nadiren kullanmaktadır.

Afganistan coğrafyasında yaşayan etnik gruplara çok genel bir ayrımla bakılırsa, ülkeyi ortadan ikiye bölen Hindikuş dağlarının güneyinde Peştunlar ve Farsça dili konuşan bazı küçük etnik grupların, Hindikuş Dağları'nın kuzeyinde ise Pers ve Türk kökenli etnik grupların yaşadıkları görülmektedir. Hindikuş Dağları'nın üzerinde ise yine Fars dili konuşan Hazaralar ve Tacikler yaşamaktadır. Ülkede yaşayan tüm etnik grupların büyüklüğüne bakıldığında, Peştunların %42 gibi bir oranda en büyük etnik gurubu oluşturduğu görülmektedir. Peştunları, %27'lik oranla Tacikler takip etmektedir. Hazaralar %9, Özbekler % 9, Aymaklar %4, Türkmenler %3, Beluciler ise %2'lik bir nüfusa sahiptir. Diğer küçük gruplar, %4 civarındadır.²⁴⁷

2.2.5.1. Peştunlar

XVIII. yüzyılda, Afganistan coğrafyasına hâkim olan devletlerin zayıflaması sonrasında, siyasi birlik oluşturan ve etkinlik kazanan Peştunların anayurdu, Hindistan'ın kuzeyi ve Himalayaların etrafı olarak bilinmektedir.

²⁴⁷ "Afghan Ethnic Groups: A Brief Investigation", Civil Military Fusion Center, Augustus 2001, (Erişim)http://www.operationspaix.net/DATA/DOCUMENT/6393~v~Afghan_Ethnic_Groups__A_Brief_Investigation.pdf, 22 Şubat 2012, s.1.

XIX. yüzyıl sonuna kadar geçen sürede şimdiki Afganistan coğrafyasının tamamına dağılmışlardır. Peştunların Orta Asya kökenli bir etnik grup olduğu, X. Yüzyılda güney Afganistan'da yaşamış olan Halaç Türkleri soyundan geldikleri de iddia edilmektedir. Hint-Avrupa dil ailesinden olan Peştunca ve bu dilin birbirine yakın muhtelif diyalektini konuşmakta, bazıları ise aynı dil gurubundan Darice'yi kullanmaktadır. Büyük oranda Hanefi Sünni Müslüman olan Peştunların çok az bir kısmı Şii'dir.²⁴⁸ 2012 yılı tahminleriyle ülke nüfusunun %42'sini oluşturan 12,6 milyon Peştun, birçok alt gruptan oluşmaktadır. Bazı kaynaklara göre, 60'a yakın büyük aşiret, 350-400 arası küçük boylar bulunmaktadır.²⁴⁹ Peştunların 5 büyük kolu vardır. Bunlar; Batı Peştunları Dürraniler (Abdali), Güney Peştunları Gurgustlar, Gilzaylar, Dağlı Karlanri Peştunları ve Doğu Sarbani Peştunlarıdır.²⁵⁰ Afganistan siyasi tarihinde adı en çok geçenler Dürrani ve Gilzaylardır. ABD kaynaklarına göre Peştunların çoğunluğu Afganistan dışında Pakistan'da yaşamaktadır. Bu ülkede nüfusun yaklaşık %15 Peştundur ve 28 milyon civarındadır.²⁵¹ Durrand Hattı onlarca Peştun aşireti ve boyunu ikiye ayırmıştır. Peştun sosyal yaşamı ve kültürü *Peştunveli* denen kurallar bütününe dayanır. Bu kültür etkisinde yaşayan savaşçı yapılı Peştunların hala devam eden en katı kuralı kan davasıdır. Diğer kurallardan bazıları; konukseverlik ve konukların korunması, şahsi mal ve mülkün savunulması, ailenin şerefi ve kadınların korunmasıdır.²⁵² Peştunlar, 1747'den itibaren siyasal olarak da Afganistan'da hâkim olan gruptur. Afganistan siyasi hayatında baskın grup olmalarına rağmen, kendi içlerinde birlik sağlayarak tek bir politik yapılanmaya gidememişlerdir. Araştırmalar, Peştunların grup dinamiğinin, bölünme ve rekabet olduğunu göstermektedir. Afganistan'da göçebe olarak yaşayan Peştunlar, Kuçiler olarak bilinmektedir. Nüfusları 2-3 milyon arasında tahmin edilen Kuçiler, Afganistan'ın güney ve doğu bölgelerinde yaşamaktadır.

²⁴⁸ "A Country Study: Afghanistan"

²⁴⁹ Amy Romano, **A Historical Atlas of Afghanistan**, The Rosen Publishing Group, USA, 2003, s.28.

²⁵⁰ "Afghan Ethnic Groups: A Brief Investigation", s.2.

²⁵¹ "Afghanistan", The World Factbook.

²⁵² "Afghan Ethnic Groups: A Brief Investigation", s.3.

Değişik dönemlerdeki Peştun yöneticiler tarafından, bazı bölgelerdeki diğer etnik grupları sayıca dengelemek için yerleşik yaşama geçirilmiştir. Bu kapsamda kuzeybatı Afganistan'a yerleştirilmiş çok sayıda Kuçi vardır. Göçebe Kuçiler ile başta Hazaralar olmak üzere diğer etnik gruplar arasında tarih boyunca çatışmalar yaşanmıştır.

2.2.5.2. Tacikler

Büyük çoğunluğu Tacikistan'da yaşayan Fars kökenli Taciklerin bir kısmı da Afganistan ve Türkmenistan'da yaşamaktadır. Afganistan'da ikinci büyük etnik gurubu teşkil eden Taciklerin, bu ülkede çok eskiden beri yaşadıkları bilinmektedir. Afgan Tacikleri çoğunlukla Kabil'in kuzeyindeki Penşir Vadisi'nde, Parvan'ın kuzey ve kuzeydoğusunda, Hindikuş Dağları'nın kuzeydoğu kısımlarında bulunan Takhar, Bedahşan ve Baglan ile Samangan'da ve bir kısmı Herat çevresinde yaşamaktadır. Çoğunluğu Sünni Müslüman'dır.²⁵³ 2012 tahminlerine göre nüfusları 8.1 milyondur. Hint-Avrupa dillerinden İran ailesine ait bir dil olan Darice'yi konuşmaktadır. Yaşadıkları yerlerde genelde çiftçilikle uğraşan veya zanaat sahibi olan Taciklerin kesin sınırlarla birbirinden ayrılmış alt etnik gurubu yoktur. Çoğunlukla ülke içinde yaşadıkları coğrafi bölge ismi ile anılan aşiret adları vardır.²⁵⁴ Tacikler, bazı kaynaklarda "Dağ Tacikleri" ve "Farsivanlar" olarak iki grup olarak ele alınmaktadır. 1929 yılında Kral Habibullah'ın 9 aylık iktidar dönemi ile 1992-1996 yıllarında Burhanettin Rabbani'nin Cumhurbaşkanlığı hariç Tacikler, Afganistan'da siyasi olarak egemen olamamıştır. Tacikler ile Peştunlar arasında kökenleri eskiye dayanan rekabet ve çatışma devam etmektedir. Taliban'a karşı savaşan Kuzey İttifakı'nda Tacikler etkinlik sağlamıştır. Afgan tarihinde bu iki önemli etnik unsur arasında her zaman bir denge sistemi

²⁵³ Mehmet Seyfettin Erol, Fazıl Ahmet BURGET, "Afganistan Özbekleri", **Avrasya Dosyası**, Sonbahar 2001, Cilt 7, Sayı 3. s.105; Mehmet SARAY, **Afganistan ve Türkler**, ASAM Yayınları, Ankara, 2002. s.13.

²⁵⁴ Bu kapsamdaki bazı aşiretler şunlardır; Penşir vadisinde yaşayan Penşiriler, Andarabiler, Samanganiler, Badahşan'da yaşayan Badahşiler, Vahan koridorunda yaşayan Vakhiler, Amu Derya nehri üzerinde kurulu Darvazi'deki Darvaziler, Paryalar (Laghmani), Sangleciler, Sughniler, Tanşuriler. **A Country Study: Afghanistan**, (Erişim)<http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/aftoc.html#af0030>, 20 Mart 2012.

oluşturulduğunu söylemek zordur. Ancak Taliban sonrası dönemde Taciklerin etkinliği artmaya başlamıştır.

2.2.5.3. Özbekler

Özbekler, kendi bağımsız ülkeleri haricinde, birçok ülkede olduğu gibi, Afganistan'da da yaşamaktadır. Afganistan'a XIX. Yüzyıl sonlarından itibaren gelmeye başlamışlar, sayıları özellikle Rus Bolşevik Devriminden sonra hızla artmıştır. Kuzey ve kuzeydoğu Afganistan'da yaşayan Özbekler daha çok ticaret, tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Genellikle Sünni Müslüman olan Özbeklerin, Karluk, Kıpçak, Kongurat, Çağatay ve Katağan Özbekleri şeklinde farklı alt boyları vardır. Ancak bu alt boylar sadece dillerindeki çok küçük farklarla birbirinden ayrılmaktadır.²⁵⁵ Özbekler; Kunduz, Andhoy, Şibirgan, Taş-Kurgan, Mezar-ı Şerif, Belh, Meymene, Akça, Bala Murgab, Katagan ve Bedahşan bölgesinde yaşamaktadır. Afganistan nüfusunun %9'unu oluşturan 2,7 milyondan fazla Özbek, Özbekçe denilen Türk lehçesi konuşmaktadır. Özbekler, Tacikler ve Peştunlarla zaman zaman çatışmışlardır. Aralarındaki güç mücadelesi halen devam etmektedir. Özbekler merkezi Afgan hükümetlerinde daha güçlü bir konum istemekte ve federal bir devlet sistemini destekleyerek özerklik peşinde koşmaktadırlar.²⁵⁶

2.2.5.4. Türkmenler

VII. yüzyıldan bu yana Afgan Türkistan'ında yaşayan Türkmenlerin bir kısmı, 1887 yılında Rus-Afgan sınırı çizildiğinde bugünkü Türkmenistan tarafında kalmıştır. Bunun yanında değişik zamanlarda bu bölgeye göç ile gelen Türkmenler de olmuştur.²⁵⁷ Bu gruplar Belh'ten Herat'a kadar olan bölgede yoğun yerleşim yerleri kurmuştur. Bazı küçük gruplar ise Kunduz bölgesine yerleşmiştir. Türkmenler modern Türkçe'ye çok yakın bir dil kullanmaktadır. Tamamı Sünni Müslüman'dır. Afgan Türkmen nüfusu 2012

²⁵⁵ Erol, Burget, **a.g.m.**,s.104,116.

²⁵⁶ "Afghan Ethnic Groups: A Brief Investigation", s.5.

²⁵⁷ Esedullah Oğuz, **Afganistan**, Cep Kitapları, İstanbul, 1999, s. 42.

yılı tahminleri ile yaklaşık 900 bine ulaşmış olup, bu sayı toplam nüfusun % 3'üne karşılıktır.

2.2.5.5. Hazaralar

Hazaralar, Hazaraca denilen ve Çağatay Türkçesi ile Moğolca'dan birçok sözcük barındıran Farsça'ya benzer bir dil kullanmaktadır. Çoğunluğu Şii'dir.²⁵⁸ Türk veya Moğol olup olmadıkları halen tartışılan Hazaralar, fiziksel olarak Moğollara benzemektedir. Yoğun olarak Afganistan'ın merkezi dağlık kesiminde bulunan "Hazaracat", yani "Hazara Ülkesi" olarak adlandırılan bölgede yaşarlar. Afganistan kuzeybatısında Cevizcan ve Badgis bölgesinde yaşayanlar da mevcuttur. Hazaraların, bir zamanlar Afganistan'da en büyük etnik grup olduğu, nüfusun %67'sini oluşturdukları, ancak Emir Abdur Rahman döneminde büyük katliamlar olduğu ve nüfuslarının azaldığını iddia eden araştırmalar vardır.²⁵⁹ Bu dönemde, Hazaralar köle olarak kullanılmıştır. Hazaraların bir kısmı kuzey bölgelere sığınırken, bir kısmı da Pakistan topraklarına kaçmıştır. Hazaralara karşı yapılan baskı ve katliamlar, XIX. yüzyıl boyunca devam etmiştir. Emanullah döneminde azalan saldırılar, 1929'dan 1970'lere kadar Peştunistan ve Peştunlaştırma politikaları kapsamında hız kazanarak devam etmiştir. Hazaralar, 1992'de mücahitlerin yönetimi ele geçirmesinden sonra Taciklerin saldırılarına maruz kalmıştır. 1992-1993 yıllarında binlerce Hazara öldürülmüştür. Bu katliamlardan Tacik liderler Rabbani ve Şah Mesut sorumlu tutulmaktadır.²⁶⁰ Taliban döneminde de hedef alınmışlar ve binlerce hazara katledilmiştir.

Tahmini nüfusları bugün yaklaşık 2,7 milyondur. Bu nüfus toplam nüfusun %9'una karşılık gelmektedir. Afganistan'da yaşayan Hazaralar, ülkede etkin bir konuma gelmeleri için maddi ve siyasal yönden İran tarafından desteklenmektedir. Bu yardımlar günümüzde de yoğun olarak sürmektedir.

²⁵⁸ Oğuz, a.g.e., s.44.

²⁵⁹ "Hazaras", World Directory of Minorities and Indegenous People, (Erişim)<http://www.minorityrights.org/5440/afghanistan/hazaras.html>, 11 Şubat 2012.

²⁶⁰ "Hazaras", World Directory of Minorities and Indegenous People.

2.2.5.6. Aymaklar

Aymakların etnik kökenleri de Hazaralar gibi tartışmalıdır. Türk, Moğol ve her ikisinin karışımı bir grup olduğu yönünde iddialar vardır. Aymak kelimesi, Türkçe’de aşiret (oymak) anlamına gelmektedir. Badgis’in batı bölgeleri, Gor ve Herat bölgesinde yaşayan Aymaklar; Sünni’dir ve Darice’ye yakın Aymakça konuşmaktadır. Ülke nüfusunun %4’ünü oluşturan Aymaklar, yaklaşık 1 milyon 200 bin civarında nüfusa sahiptir. Aymaklar, göçebe yaşam tarzlarından dolayı siyasi güç paylaşımı mücadelesinin dışında kalmıştır.

2.2.5.7. Avşarlar

Afganistan’da yaşayan önemli Türk boylarından birisi de Avşar Türkleridir. Darice konuşan ve Şii olan Avşar Türkleri, günümüzde çoğunlukla Kabil’de yaşamaktadır. Avşar nüfusu 1997 yılında Amerikan kongresi Federal Araştırma Birimi tarafından yapılan Afganistan ülke araştırmasında %1 olarak vermektedir. Araştırmanın yapıldığı yılda 18,5 milyon nüfusa göre sayıları 185 bin civarındadır.²⁶¹

2.2.5.8. Beluciler

Belucilerin Afganistan’daki anayurtları güneybatıda seyrek yerleşim olan Hilmand eyaletinin çöl ve yarı-çöl alanlarıdır. Göçebe olan bu toplum deve yetiştiriciliği ile ünlüdür. Sayıları 300 bin civarındadır, Sünni Müslüman’dırlar ve Beluci dilinin bir lehçesini konuşmaktadırlar. Pakistan-Afganistan sınırında yaşayan Belucilerin durumu, Peştunlarla birlikte, Afgan İngiliz ilişkilerinde sürekli sorun olmuştur. Özellikle, İngilizlerin Hindistan’dan ve bölgeden çekilmesi sonrasında, Afganistan-Pakistan arasında bu iki etnik grubun yaşadığı yerlerde sınır sorunları devam etmiş ve uzunca bir süre ülkelerin dış politikalarının esasını teşkil etmiştir.

²⁶¹ “A Country Study: Afghanistan”

2.2.5.9. Nuristaniler

Afganistan'ın kuzeydoğusunda, Pakistan sınırı yakınındaki dağlık bölgede yaşamaktadırlar. Büyük İskender'in Afganistan seferi esnasında geride kalan askerlerin soylarından gelmektedirler. Daha sonraki asırlarda İslam'ı kabul etmişlerdir. Kâfirler olarak da adlandırılmaktadır. Sayıları 60.000 kadardır.²⁶²

2.2.5.10. Brahuiler

Güneybatı Afganistan'da, *Kumlar Bölgesi* ya da *Registan* diye bilinen bir bölgede yaşayan Brahuiler 200-250 bin kadar bir nüfusa sahiptir. Temel Brahui fiziksel tipi Hint tipidir. Sünni Müslüman'dırlar.²⁶³

Afganistan yaşayan büyük etnik grupların yanında daha küçük ve dağınık grupların varlığı da bilinmektedir. Pencabiler, Kürtler, Gujurlar, Araplar, Kazaklar, Kırgızlar, Kabuliler, Karakalpaklar, Çaraymaklar, Pashayiler, Bashgariler, Darvaziler, Sihler ülkede yaşayan küçük gruplardır.

Afganistan'ın etnik yapısının belirleyici özellikleri şu şekilde özetlenebilir.

Peştunların Afgan devletinin ortaya çıkışındaki rolleri ve günümüze kadar Afganistan'ı yönetmeleri nedeniyle Afganlık Peştunlar için daha anlamlıdır. Diğer gruplar için fazla bir şey ifade etmemektedir. Afganistan'da Dürrani Peştunları, Tacikler ve Özbekler sırasıyla bir etkinlik sırlaması vardır. En çok dışlanan grup Hazaralar olmuştur. Afganistan'da Emir Abdur Rahman'dan başlayarak yürütülen ulus inşası çabalarında; etnik çatışmalar ve katliamlar yaşanmıştır. Peştunların farklı aşiret ve boyları arasındaki güç paylaşım mücadeleleri de kanlı olmuştur. Etnik çatışmalar 1970'lerde hız kazanmış, Sovyet işgaline karşı direniş esnasında nispeten azalmış, Sovyetlerin çekilmesini müteakip yaşanan iç savaşta katliamlara

²⁶² Akkurt, **a.g.e.** s.76.

²⁶³ Gülfem Dursun, "Afganistan'ın Etnik Kimliği", **Avrasya Dosyası**, Sonbahar-Kış 98-99, Cilt 4, Sayı 3-4. s.54.

dönüşmüştür. İç savaş, kısmen etnik, kısmen mezhepsel ve kısmen merkez ile çevre arasında yaşanmıştır.

2.2.6. Dini Yapı

Afganistan'ın resmi dini İslam'dır. 2008 verilerine göre nüfusun %99'u Müslüman olup, Müslümanların %80-89'u Sünni (Hanefi Mezhebi), %10-19'u Şii'dir. Geriye kalan %1'lik kesim diğer dinlerdendir.²⁶⁴ Geçmiş dönemlerde Afganistan her zaman dini açıdan bu derece homojen olmamıştır. Afganistan'da uzun dönemler Zerdüştler, Budistler, Hristiyanlar ve Yahudiler bulunmuştur. Ancak asırlar içerisinde nüfusları azalmış ve günümüzde %1'lik kesimi oluşturmaktadır. Şiilerin nüfusunun da yıllar içerisinde azaldığı iddia edilmektedir. Özellikle Emir Abdur Rahman döneminde Hazaralara yönelik katliamlar Şii nüfusunu önemli ölçüde azaltmıştır.

Afganistan, Abbasiler döneminde VII. ve XI. Yüzyıllar arasında tamamen Müslümanlaştırılmıştır. Sünni Gazneliler döneminde İran'daki Şiiliğin Afganistan'da yaygınlaşması engellenmiştir. Afganistan'daki Şiiler, İsmailiye Cemaatiyle asıl büyük grubu oluşturan Caferilerdir.²⁶⁵ İsmailiye Şiileri, Hazaracat ve civarı, Hindikuş'un kuzeyindeki Baghlan bölgesi, Badakşan dağlık bölgesi ve Vakhan Koridoru'nda yaşamaktadır.

Afganistan'da hem kentsel hem de kırsal alanlarında, özellikle de büyük köy, kasaba ve şehirlerde yaşayan orta sınıf arasında çeşitli tarikatların dikkate değer bir etkisi vardır. Belli başlı üç Sünni tarikatı bulunmaktadır; Nakşibendîlik, Kadirilik ve Cîştîlik.²⁶⁶

Afganistan'da en çok mensubu bulunan tarikat Nakşibendîliktir. Nakşibendîler arasında farklı gruplar olmasına rağmen, iki grubun etkinliği fazladır. Tarikatın doğuş yeri olan Orta Asya ile yakın ilişkilerde olan grup,

²⁶⁴ Afganistan'da Sünni ve Şii oranları değişik kaynaklarda önemli farklılıklar göstermektedir. Örneğin, CIA'nın World Factbook'unda Şii oranı, %19'dur. "Pew Research Center" isimli Araştırma Merkezine göre Şiilerin oranı %10-15 arasındadır.

(Erişim)[http://www.pewforum.org/Muslim/Mapping-the-Global-Muslim-Population\(6\).aspx](http://www.pewforum.org/Muslim/Mapping-the-Global-Muslim-Population(6).aspx).28.02.2012.

²⁶⁵ Oliver Roy, **Afganistan'da Direniş ve İslam**, çev. Mutsa Kadri Orağlı, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1990, s.57.

²⁶⁶ "Afghanistan, Section 1 of 1:Sufis", Library Of Congress Country Studies, (Erişim)[http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+af0066\)](http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+af0066)), 02.11.2011.

Afganistan'ın kuzey ve batı bölgelerinde etkindir. Tacik, Türkmen ve Özbekler arasında yaygındır. Reformcular olarak bilinen gruplar ise genellikle doğu ve kuzey bölgelerinde Peştunlar arasında daha yaygındır. Peştun aşiretler farklı Nakşibendî gruplarının üyesidir. Bu tarikat, tarih boyunca Afganistan siyasetinde etkili olmuştur. Anti-Emperyalizmi ve anti-modernizmi benimsemişler, reformlara karşı çıkmışlar, Kral Emanullah'ın devrilmesinde de rol oynamışlardır. Sovyet işgaline karşı ayaklanmalarda farklı gruplara bölünmüşlerdir.²⁶⁷

Kadiriler, Gilzay peştunları arasında etkindir. Politik bir amaçları olmamıştır. Çiştiler, Afganistan'da çok yaygın değildir ve siyasetten uzak durmuşlardır.²⁶⁸ Şiiler arasında tarikatlar yoktur. Afganistan'da tarikat liderleri, din bilgini olarak kabul edilmekte ve toplumdan saygı görmektedir. Afganistan'da din adamları içerisinde; eğitilmiş din bilginleri olan ve şehirlerde yaşayan ulema, daha az eğitilmiş veya hiç eğitim almamış olan ve köylerde imam olarak görev yapan mollalar ile çeşitli ruhani liderler bulunmaktadır. Ruhani liderler farklı mezheplerde değişik isimlerle adlandırılmaktadır.

Afganistan'da İslam, XIX. yüzyıl başlarına kadar farklı etnik gruplar ve aşiretler arasında birleştirici ve toplumsal kuralları takviye edici bir rol oynamıştır. Emir Abdur Rahman ile birlikte devlet politikalarında yer almaya ve siyasallaşmaya başlamıştır. Emir Abdur Rahman, güçlü ve merkezi bir Afgan devleti kurmak için İslam'dan faydalanmak istemiştir. Peştunların geleneksel toplumsal kurallarından ziyade, Şeriat kurallarını önemsemiş, din adamlarına ve tarikatların ileri gelenlerine bürokraside yer vermiş, politikalarını meşrulaştırmak için onlardan yararlanmıştır. Din adamlarının devlet işlerine ve siyasete girmeleri yıllar içerisinde toplumdaki saygın konumlarını zayıflatmış ve bölünmelere yol açmıştır. Afgan uleması 1950'lere kadar Mısır'daki Ezher Üniversitesi, Hindistan'da Deoband'daki Büyük Medrese ve 1947'de Pakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Peşaver'deki medreselerin etkisinde kalmıştır. 1951'de Kabil'de Mısır'ın Ezher Üniversitesi desteğiyle İlahiyat Fakültesi açılmış ve büyük şehirlerde

²⁶⁷ Roy, a.g.e. s. 76-77.

²⁶⁸ Roy, a.g.e. s. 78-79.

medreseler kurulmuştur.²⁶⁹ 1950'lerde Afganistan'da da İslamcı Hareket ivme kazanmaya başlamıştır. Afganistan İslamcı Hareketi, Kabil Üniversitesi İslam Hukuku Fakültesi'nde doğmuştur. Kurucuları çoğunlukla Mısır'ın Müslüman Kardeşler örgütünden etkilenen profesörler olmuştur. 1964 Anayasası'nın kabulünü takiben hükümetin tutumunun liberalleşmesi, Kabil Üniversitesi'ndeki öğrenciler arasında yoğun bir eylem dönemine öncülük etmiştir. İslami düşüncedeki öğretim üyeleri ve öğrenciler, 1960'ların ortalarında Müslüman Gençlik Teşkilatı'nı kurmuştur. Kuruluştaki rol alan kişiler, 1980'lerdeki direnişin liderleri olmuştur.

Afgan İslamcıları, Başbakan Davut'un batı yanlısı reformlarının halkta yarattığı tepki ortamını iyi kullanmış, 1965'te kurulan Afgan Demokratik Halk Partisi'ne, özellikle Sovyetlerin artan etkisinden dolayı, duyulan endişelerle beslenerek hızla güç kazanmıştır. İslamcı Hareket, bünyesinde Tacik ve Peştunların birçok partisini barındırmıştır. 1950'li yıllarda Afgan Şiiileri de değişim sürecine girmiştir. Hazara Şii ulema, İranlı din adamlarının etkisinde kalmıştır. Şiiiler arasında toplumsal ve siyasi örgütlenme hareketleri başlamış, yeni Şii medreseleri açılmış, bu arada birkaç ayaklanma olmuştur.

Afganistan'daki İslamcı Hareket; 1970'den itibaren gizli örgütlenmeler yapmış, Peştun milliyetçiliğine karşı çıkmış, Sovyetlerin ve Batılıların Afganistan'a müdahalelerine karşı gösteriler düzenlemiştir. Fakat asıl mücadeleleri Afgan Komünistlerine karşı olmuştur. Afgan İslami Hareketi içerisinde yer alan önemli isimler arasında; Peştun lider Gülbeddin Hikmetyar ve Tacik lider Burhanettin Rabbani bulunmaktadır. Ordu içerisinde İslamcı hücreler oluşturulmuştur. Pakistan, İslamcı Harekete destek vermiş, militanların örgütlenmesini ve eğitilmesini sağlamıştır.

Davut'un 1973'de komünistlerin de desteklediği bir darbe ile kraliyete son vererek yönetimi ele geçirmesinden sonra İslamcı Hareket, Pakistan'ın da kışkırtmasıyla isyan çıkarmış ancak başarısız olmuştur. Hareket içinde Tacik Cemiyet-i İslam ile Peştun Hizb-i İslami arasında fikir ayrılıkları oluşmuş ve parçalanma süreci başlamıştır. Başarısız isyandan sonra

²⁶⁹ Roy, a.g.e. s.79-81.

hareketin önde gelenleri Peşaver'e kaçmıştır. Peşaver'de onlarca İslamcı parti kurulmuş ve bu partilere bağlı mücahitler Sovyet işgaline karşı savaşı yürütmüştür.

Sovyetleri işgaliyle birlikte ortaya çıkan diğer önemli bir gelişme, medreselerin sayısındaki artıştır. 1980'lerde Afganistan ve Pakistan'daki medreselerin artışında; ABD, Avrupa ülkeleri, Suudi Arabistan ve diğer körfez ülkelerinin Afganistan'da Sovyetlere karşı savaşacak mücahitlerin temin edilmesi ve eğitilip silahlandırılması için sağladıkları parasal destek önemli etken olmuştur. Bazıları laik konular öğretmesine rağmen, medreselerin çoğunluğu Kuran ve İslami metinlere dayalı bir müfredat takip etmiştir. Afganistan-Pakistan sınır bölgesinde bulunan ve sayıları daha az olan bazı medreseler ise; temel dini konuların ötesinde İslam'ın daha radikal bir biçimini, inanmayanlara karşı savaşı ve Batı'ya karşı kutsal savaşı öğretmeyi amaçlamıştır. Bazı araştırmacılara göre bu medreselerin dini eğitimle ilgileri yoktur, tamamen terörist yetiştirmeye odaklanmıştır.²⁷⁰

Bu medreselerde yetiştirilen ve mücahit olarak Afganistan'a gönderilenler, Sovyet ordusuna karşı belki iyi bir savaşçı olmuş, fakat çoğunluğu iyi bir mümin olamamıştır. Direniş yıllarında ve sonrasında iç savaşta, kendi vatandaşlarına karşı en büyük insanlık suçlarını işlemişler, çeteleşmişler, katliamlar yapmışlardır. Bu medreseler, İslami Hareketi tamamen parçalamış ve bozmuştur. 1990'ların başında Taliban Hareketi, bu medreselerde eğitim gören ve Vahabizm'in uygulamalarına benzer katı bir İslam inancını benimsemiş din adamları ve dini eğitim alan öğrenciler tarafından kurulmuştur.²⁷¹

2.2.7. Afganistan'ın Çöküş Öncesi Politik Ekonomisi

Afganistan ekonomisi geleneksel olarak tarım ve hayvancılığa dayalı olmuştur. Ülke topraklarının sadece %12'sinin tarıma elverişli olması nedeniyle tarımsal üretim düşük düzeylerde kalmış, kırsal kesim zorlukla

²⁷⁰ Christopher M. Blanchard, "Islamic Religious Schools, Madrasas:Background", CRS Report for Congress, 23January, 2008, (Erişim)<http://www.fas.org/sgp/crs/misc/RS21654.pdf>, 12 Ocak 2012, s.2.

²⁷¹ Blanchard, a.g.k. s.2

kendi geçimini sağlayabilmiştir. Ülke topraklarının %46'sı mera olarak kullanılabildiğinden hayvancılık önemli bir ekonomik faaliyet olarak yıllarca devam etmiştir. Afganistan'ın doğal kaynaklar bakımından çok zengin olduğu, ancak gerekli araştırmalar yapılamadığı ve ulaşım imkânları yetersiz olduğu için var olanların işletilemediği uzun yıllar konuşulmuştur. 2006'tan sonra ABD jeolojik araştırma kuruluşlarının çalışmaları bu iddiaları doğrular nitelikte sonuçlar vermeye başlamıştır. İddialara göre; Afganistan'da 10 trilyon m³ doğal gaz ve 3.6 milyar m³ petrol olmak üzere çok zengin yer altı kaynakları ve değerli madenler bulunmuştur.²⁷² ABD yetkililerinin tahminlerine göre Afganistan'daki işlenmemiş minerallerin değeri 1 trilyon dolardır.²⁷³ Bu iddiaların ne kadar doğru olduğu ve Afganistan'dan bir an önce çekilmek isteyen ABD'nin, diğer ülkeleri yatırıma teşvik etmek için çıkarılıp çıkarılmadığı bilinmemektedir. 1970'li yıllardan itibaren doğal gaz çıkarıldığı ve ihraç edildiği, sınırlı düzeyde maden ve değerli taş ocaklarının işletildiği bilinmektedir.

Afganistan, XVIII. Ve XIX. yüzyıllarda İngiliz ve Rus imparatorlukları arasındaki mücadeleden istifade ederek askeri ve ekonomik yardımlar almış, ancak bölgeden ve dünyanın geri kalanından soyutlandığından sanayileşmede geç kalmıştır. Afgan hükümetleri, XX. yüzyıl başlarında sanayi üretimine geçmek, ticareti geliştirmek ve ulaşımı yaygınlaştırmak bazı atılımlar yapmıştır. Ancak bu çabalar yetersiz kalmıştır.²⁷⁴

1970'lerde Afganistan; geçinebilmek için küçük üretim yapılan kırsal ekonomiyle, gelirin çoğunu uluslararası devletler sistemi ve pazarıyla irtibatından sağlayan şehir ekonomisinden oluşan bir yapıya sahip olmuştur. Gayri safi milli hâsılanın %60'ı tarım ve hayvancılıktan gelmiş, nüfusun %85' i kırsal ekonomiden geçimini sağlamıştır. 1970'lerin ikinci yarısına doğru, ülke içinde yapılan kara yollarının, ulusal pazarlara ulaşılmasını kolaylaştırması ve

²⁷² Stephen Blank, "Afghanistan's Energy Future and Its Potential Implications", Eurasianet.org, 2 August 2006, (Erişim) <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav090306.shtml>, 12 Kasım 2011.

²⁷³ James Risen, "U.S. Identifies Vast Riches of Minerals in Afghanistan", **New York Times**, 13 June 2010.

²⁷⁴ Mehmet Akkurt, **a.g.e.** s.48

1973'teki petrol fiyatlarının artması nedeniyle körfez ülkelerine giden iş gücünün geriye gönderdiği birikimleri ile bu oran az da olsa değişmiştir.²⁷⁵ 1960'larda dış yardımlar bütçenin %40'ından fazlasını oluşturmuş, tüm kalkınma projeleri yabancılar tarafından finanse edilmiştir. Dış yardımlar, Sovyetler Birliği ve ABD liderliğindeki ülkeler grubu tarafından yapılmıştır. 1960'ların sonlarına doğru yardımlar azalmaya başlamış, Özbekistan'a doğal gaz satışlarının gelirleri aradaki farkı kapatmıştır. Böylece rantı dayalı gelirler, bütçenin yaklaşık yarısını oluşturmaya devam etmiştir.²⁷⁶ Bütçenin geriye kalan kısmı, dış ticaret ile tütün ve akaryakıt gibi devlet tekelinde olan mallardan alınan vergilerden oluşmuştur.

1970'lerde Afganistan, dünyadaki en zayıf ülkelerden birisidir. Fakat eski sömürge devletlerinde olduğu gibi kapitalizmin kısılcasında yaşanan aşırı bir yoksulluk yoktur. Ülkenin kırsal kesimi az da olsa üretim yapmakta ve geçimini sağlayabilmektedir. Bunda, Afganistan toplumunun kendine özgün toplumsal yapılanması ve aşiretler içerisindeki dayanışma ve yardımlaşmanın da rolü büyüktür. Bu dayanışma, 1960'lardan itibaren hükümetlerin toprak reformları ve mülkiyet haklarında yaptıkları düzenlemeler, pazar ekonomisinin gelişmeye başlaması ve artan eğitimin etkisiyle bozulmaya başlamıştır.

Devlet, toprak ve otlaklarda özel mülkiyeti tesis ederek, Peştun göçebelerin ve toprak ağalarının, özellikle orta ve kuzey Afganistan'da Peştun olmayanların tarım arazilerini ve otlaklarını ele geçirmesini sağlamıştır. 1950'lerde tüccar sınıfı tarafından ekonomik kalkınma çabalarına girilmiş, ancak hemen arkasından devletin kamulaştırma hamleleri başlamış ve henüz başlangıç döneminde olan özel sektör bitirilmiştir. Şehirlerdeki nüfus, devletin kaynaklarının paylaşılmasına bağımlı hale gelmiştir. Ticaretle uğraşan küçük bir kesim hariç, istihdamın büyük kısmı devlet tarafından yapılmış ve dış yardımlarla beraber büyümüştür. Bu yıllarda devlet, tüm

²⁷⁵ Maxwell Fry, **The Afghan Economy: Money, Finance and the critical constraints to Economic Development**, Leiden, Netherland, 1974, s. 162

²⁷⁶ Barnett R.Rubin, "The Political Economy of War and Peace in Afghanistan", **World Development**, cilt 28, sayı 10, 2000,s.1791.

eğitim sistemini kontrol altına almıştır. Bunun tek istisnası medreseler olmuştur. Çok kötü koşullarda ve yetersiz imkânlarla dini eğitim veren medreseler, yaklaşık bir kuşak sonra Taliban'ın kurulmasına öncülük yapmıştır.²⁷⁷

Sovyetlerin işgaliyle ülkenin ekonomik durumu daha da bozulmuştur. Bu dönemde;

- Birbirine muhalif unsurlar, karşıt bloklardan gelen ve siyasi olarak yönlendirilmiş askeri yardımlara bağımlı hale gelmişler,
- Afgan halkının, siyasi amaçlı insani yardımlara bağımlılığı artmış,
- Çatışmalar kırsal ekonomiye zarar vermiş,
- Göçlerden dolayı çok hızlı ve çarpık şehirleşme yaşanmış,
- Milyonlarca insan Pakistan ve İran'a kaçmış,
- Pakistan ve İran'daki kamplarda mültecilerin bir kısmı direnişçi/savaşçıya dönüşmüş,
- Ekonomi hızla parasallaşmıştır.

Bu değişiklikler, Afgan ekonomisini bölgesel bir ikincil savaş ekonomisine dönüştürmüştür.²⁷⁸ Afgan ekonomisinde yukarıdaki değişiklikler, eski toplumsal aktörlerin (toprak sahipleri, köylerdeki hanlar ve malikler) etkinliklerini kaybetmesine yol açarken, yeni iki önemli aktör yaratmıştır. Ülke dışında Pakistan'ın Peşaver Şehrindeki mücahit partilerin liderleri ve ülke içinde mücahit komutanlar yeni aktörler olmuştur. Parti liderleri, başlangıçta tamamen dış yardımlara bağımlı kalmışlar, bu yardımları kişisel zenginlikleri için kullanmışlar ve ekonomik güç kazanmışlardır. Kazanılan servetin bir kısmı ülke dışına kaçırılmış, bir kısmı ise; bölgesel ikincil savaş ekonomisine, özellikle silah ve uyuşturucu kaçakçılığına aktarılmıştır.²⁷⁹ Sovyetlere karşı yürütülen iç savaş döneminde Afgan direnişçilere gönderilen mali yardımlar, silah yardımları ve Afgan halkına gönderilen insani yardımların çok az bir kısmı asıl sahiplerine ulaşmış;

²⁷⁷ Blanchard, **a.g.k.** s.2.

²⁷⁸ Rubin, **a.g.e.** s. 1792

²⁷⁹ Rubin, **a.g.e.** s. 1792

çoğuna Pakistanlı yetkililerin, bir kısmına ise mücahit partilerin ileri gelenleri tarafından el konulmuş, yardım malzemeleri pazarlarda satılmış, silahlar kaçakçılıkta kullanılmıştır.

Afganistan içindeki mücahit komutanları, parti liderlerine bağımlılıklarını azaltacak ve kendi başlarına buyruk olabilecek ekonomik stratejiler geliştirmiştir. Kendi kontrol ettikleri bölgelerde pazarlar oluşturarak, İran ve Pakistan'dan ithal edilen malların satışını düzenlemiş ve vergilendirmişler, karayolları üzerinde kontrol noktaları tesis etmişler ve geçişlerde ücret almışlar, doğrudan dış yardım sağlamışlar, bazı alanlarda köylüleri uyuşturucu yetiştirmek için zorlamışlar ve üretimi vergilendirmişlerdir. Afganistan'da bu yıllarda uyuşturucu üretimi artmaya başlamıştır.

Sovyetlerin çekilmesinden sonra her türlü kaçakçılık çok daha fazla artmıştır. Kaçakçılık faaliyetlerine sadece Afganistan bulaşmamış; Pakistan, İran, Birleşik Arap Emirlikleri, Tacikistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Rusya da dâhil olmuştur. Afganistan içerisindeki mücahit komutanları en fazla uyuşturucu üretimi ve kaçakçılığından gelir sağlamışlardır. Yüzlerce mücahit komutanı, giriştikleri ekonomik faaliyetler sonucu, merkezi hükümetten, mücahit partilerinden ve kendi etnik gruplarından bağımsızlaşmışlar, otonomi kazanmışlar, silahlı milisleri ve ekonomik çıkar şebekeleri ile ayrı birer güç merkezi olmuşlardır.

Savaş ağalığı olarak tanımladığımız bu olgu Sovyetlerin çekilmesinden sonra, Necibullah'ın komünist yönetimi 1992'de devrilmeden önce tamamlanmıştır. Bu yıllarda Afganistan'ın ekonomisi büyük zarar görmüş, ülkedeki ana ekonomik faaliyetler, uyuşturucu başta olmak üzere her türlü kaçakçılık ve dış yardımların paylaşılması olmuştur. Ülkede enflasyon artmış, Afgan parasının değeri 1989-1991 arasında 20 kat, 1991-1996 arasında ise 18 kat daha düşmüştür. Özbek General Raşit Dostum, kontrol ettiği bölgelerde ayrı para bastırmıştır.²⁸⁰ Afganistan'ın Sovyetlere karşı direnişinde

²⁸⁰ Rubin, a.g.e. s. 1793

ünlenen Tacik lider Şah Mesut, Penşir vadisinde bulunan kıymetli taşların kaçakçılığına iştirak etmiş ve komisyon alarak ortak olmuştur.²⁸¹

Taliban'ın yönetimi ele geçirmesiyle Afgan ekonomisinde herhangi bir iyileşme olmamıştır. Afganistan bütçesinin en büyük bölümünü Pakistan'ın yardımları oluşturmuştur. Kaçakçılık, ulus ötesi karakteriyle devam etmiştir. Uyuşturucu üretimi, Taliban'ın kontrolündeki alanlarda 1994-1999 arasında %100'e yakın oranda artmıştır.²⁸² En büyük değişiklik, savaş ağalarının kontrolü ortadan kalktığından, onların ekonomik kaynaklarının ve kaçakçılık şebekelerinin Taliban'ın eline geçmesi olmuştur.

2.3. AFGAN DEVLETİNİN ÇÖKMESİNİN NEDENLERİ

Bu tezin birinci bölümünde kırılganlığın nedenleri ve devleti başarısızlığa ve en sonunda çöküşe götüren faktörler ayrıntılı olarak incelenmiştir. Kırılganlık, geniş bir bakış açısıyla; şiddetli çatışma, yoksulluk, ekonomik ve yapısal koşullar ve zayıf resmi kurumlar gibi iç faktörler ile uluslararası ekonomi politik ve bölgesel ve küresel güvensizlik gibi dış faktörler arasında dinamik bir etkileşime bağlı olarak tanımlanmıştır. Tanımdaki koşullar ve faktörlerin etkileşiminin, verilen herhangi bir bağlamda benzersiz olduğu vurgulanmıştır. (1.Bölüm. s.13) İkinci bölümün birinci kısmında Afganistan'ın siyasi tarihinin incelemesinden yapılan tespitler ile ikinci kısımda Afganistan'ın coğrafi ve toplumsal yapısının özelliklerinden elde edilen verilerin karşılıklı etkileşimi, Afganistan'ın kırılganlığı ve başarısızlığının kendine özgü yapısını ortaya koymaktadır.

2.3.1. Coğrafyanın, Jeopolitiğin ve Dış Güçlerin Etkileri

Afganistan coğrafyasının iç özelliklerinin, kendi başlarına kırılganlık ve başarısızlığa neden olmayacağı, benzer coğrafi şartlarda bulunan ülkelerin böyle bir problemle yüz yüze kalmamaları gerçeğiyle aşîkârdır. Ancak, büyük

²⁸¹ Françoise Chipaux, "Des Mines d'emeroude pour financer la resistance du commandant Massoud", *Le Monde*, 17 July 1999.

²⁸² Rubin, a.g.e. s. 1796.

kesimi sert karakterli dağlar, derin vadiler ve çöllerle kaplı arazi yapısı; yerleşim tarzını önemli ölçüde belirleyerek, ticari ve kültürel temasları sınırlayarak etnik ve aşiretsel hatları keskinleştirmiş, küçük gruplar halinde aidiyet oluşumuna yol açmıştır. Böylesine sert karakterli bir coğrafya, devletin meşruiyet ve otoritesini en ücra köşelere kadar götürmesini engellemiş, dış güçlerin etkilerine açık bırakmış; daha önemlisi, sadece %12'sinin tarıma elverişli olması, ekonomik gelişime ve ödenen vergiler üzerine tesis edilmiş sağlıklı bir devlet toplum ilişkisinin önüne engel olarak çıkmıştır.

Afganistan'ın jeopolitik konumu, coğrafyasının özelliklerinden çok daha belirleyici olmuştur. Büyük güçlerin bölgeye yönelik politikaları ve yürüttükleri güç mücadelesi, 2.2.2.'nci kısımda özetlenen jeopolitik teorilerin hemen hepsini haklı çıkaracak şekilde Afganistan üzerinde kesişmiştir. Eski çağlarda büyük imparatorlukların istilaları ve fetihleri miras olarak ülkenin çok parçalı etnik yapısını bırakmıştır. Yakın dönemde ise başta İngiliz ve Ruslar olmak üzere emperyalist güçler arasındaki mücadele;

- Etnik hatları keskinleştirmiş,
- Devlet toplum ilişkilerini zayıf bırakmış,
- Küçük otonom toplulukların oluşumuna katkıda bulunmuş,
- Ülkeyi dış dünyadan ve bölgeden soyutlayarak modernleşmesini geciktirmiş ve

-Etnik ve toplumsal grupları bölen sınırları dikte ederek, başlangıçtan itibaren kırılğan bir devlet ve toplum yapısının oluşmasına katkıda bulunmuştur.

Afganistan'ın jeopolitik konumunun etkileri, 1950'lerden sonraki dönemde çok daha yıkıcı olmuştur. Soğuk Savaşın iki süper gücü, Afganistan'a yaptıkları doğrudan ve dolaylı müdahalelerle, merkez ve kırsal kesim arasında asırlar boyunca oluşmuş, eşit olmayan ancak sürdürülebilir dengeyi bozmuştur. Sovyetler Birliğinin Afganistan devletinin çöküşündeki rolü, Afgan merkezinin yıkıcı kapasitesinin güçlendirilmesi, Afgan solcularının düşünce ve davranışlarının radikalleştirilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Karşılaştırmalı bir bakış açısıyla, Sovyetler Birliği, devrimci ve batı karşıtı

söylemleri, sosyalist politika ve uygulamaları teşvik ederek ve zorlayarak Afgan merkezinin geleneksel güç dengesi sağlayıcı konumundan aşırı sola kaymasına ve bozulmasına neden olmuştur. ABD ise tam tersine, çevreyi bozmuş, esnek kültürel bir İslam anlayışının katı ve Komünizm karşıtı, 1989'dan sonra Batı karşıtı, radikal söylem ve uygulamalara dönmesine neden olmuştur. ABD böylece çevreyi geleneksel Afgan güç ilişki ve söylemlerinin aşırı sağına taşımıştır. Bu dönüşümle paralel olarak çevre içi gerginlikler ve silahlı çatışmalar artmıştır. Merkez-çevre ve çevre içi silahlı çatışmalar en sonunda Afgan merkezinin yok olmasına ve çevrenin küçük parçalara ayrılmasına neden olmuştur.

Sovyetler Birliği ve ABD, Afganistan'da yürüttükleri savaşta, tarıma dayalı ekonominin tahrip olmasına ve ikincil savaş ekonomisinin ortaya çıkışına neden olmuşlar, geleneksel toplumsal yapının parçalanıp savaş ağaları olarak adlandırılan yeni güç odaklarına zemin hazırlamışlardır.

Her iki güç, Soğuk Savaşın en sıcak sahnesini Afganistan'da oynadıktan sonra, farklı koşullarda ancak aynı zaman diliminde bölgeden neredeyse tamamen çekilmişler ve güç boşluğu yaratmışlardır. ABD'nin bıraktığı güç boşluğunu; Pakistan, Vahabi Suudiler ve kısmen İran doldurmuştur. Bu güçlerin desteğindeki radikal İslamcılar ve savaş ağaları ise Afganistan'ı çöküşe götürmüştür.

2.3.2. Sınırların ve Komşuların Etkileri

Afganistan'a zorla dikte edilen sınırları; aileleri, köyleri, etnik toplulukları, bunun ötesinde ulusları bölmektedir. Kuzey ve kuzeydoğu sınırları; Türkmenleri, Özbekleri ve Tacikleri, güney ve güneydoğu sınırları ise; asıl olarak Peştunları bölmektedir. Güney sınırları ve kuzeydoğu sınırları kontrolü mümkün olmayan kâğıt üzerinde sınırlardır. Bu derece zor ve kontrolü güç sınırlar, komşularla sürekli problemlere yol açmakta, etnik hassasiyeti artırmakta, kaçakçılığın önüne geçilmesini zorlaştırmakta, teröristler ve isyancıların geçişlerini kolaylaştırmaktadır. Kontrolü zor sınırlar, 1970'ler sonrası ikincil savaş ekonomisinin ortaya çıkışında, savaş ağalarının

güçlenmesinde önemli rol oynamıştır. Afganistan sınırlarının özellikleri, çizildikleri dönemden bugüne ulus inşasına önemli bir engel olmuş, meşruiyet ve otoritenin tesisinde, güvenliğin sağlanmasında boşluklar yaratmış, başarısızlık ve çöküş katkıda bulunmuştur.

Afganistan'ın sınırları komşularını da dikte etmiştir. Pakistan ile ilişkiler 1947'den günümüze problemlidir. Bir taraftan sınırların ve Peştunların bölünmesinin yarattığı problemler, diğer taraftan Pakistan'ın Hindistan ile problemlerinin Afganistan üzerine yansıtılması son derece tahrip edici sonuçlar çıkarmıştır. Afganistan'ın 1947'den sonra yaşamakta olduğu iç karışıklıklar ve iç savaşların en büyük aktörlerinden biri Pakistan olmuştur. Afganistan'da İslami hareketin radikalleşmesinde, Taliban'ın oluşumunda ve kontrol sağlamasında Pakistan tarafından verilen destek Afganistan'ın başarısızlığında ve çöküşünde önemli bir faktör olmuştur. Afgan ekonomisinin Pakistan'a aşırı bağımlılığı kırılganlığın diğer bir boyutunu oluşturmuştur.

2.3.3. Afgan Toplumundaki Keskin Etnik ve Aşiret Farklılıkları

Afganistan'ın etnik, dilsel, dinsel ve kültürel olarak homojen olmayan yapısı, özellikle Peştunlar arasında sayıları yüzlerle ifade edilen aşiret ve boyların varlığı ile dünyanın diğer bölgelerinde nadiren rastlanan çok parçalı görünüm sergilemektedir. Bu yapı, her zaman kendi içinde rekabet ve çatışma riskini barındırmasına rağmen, geleneksel olarak resmi olmayan bir güç dengesi ortamında bulunmuştur. Uzun yıllar monarşinin hüküm sürdüğü Afganistan'da etnik gruplar, aşiretler ve boylar, merkezi otoritenin ulaşmasının mümkün olmadığı kırsal kesimlerde bir çeşit özerklik kazanmışlar, etnik ve aşiretsel sınırlarla örtüşen bölgelerde aşiret kurallarına dayalı yerel yönetimler oluşturmuşlardır. Böylesi bir yapı, monarşinin hüküm sürdüğü dönemde kısmen işlemiştir. Ancak, özellikle İngiliz ve Rus imparatorlukları arasındaki mücadele döneminde, değişik etnik gruplar ve bunların alt grupları farklı cephelerde yer almış, her iki emperyal gücün Afgan hükümetleriyle çatışmalarında dış güçlerle ittifaklar kurmuşlardır. İngiliz ve

Rus imparatorlukları, etnik grupları ve aşiretleri çeşitli metotlarla ayartmışlar, zaman zaman krallarına karşı isyan etmelerini sağlamışlardır. Afgan monarşisinin hemen hemen her dönem etnik gruplarla ve Peştun aşiretlerle mücadele ve çatışması olmuştur. Hanedanın çok varisli yapısıyla etkileşim içerisinde bulunan toplumsal farklılıklar, Afgan devletinin başlangıçtan itibaren kırılgan olmasına yol açmıştır.

Emir Abdur Rahman'ın baskı, sindirme ve etnik temizliğe varan zor kullanma yöntemleri ile görünüşte Afgan devleti kurulmuştur. Ancak, kendisi de Peştun olan Abdur Rahman'ın ulus inşa çabaları, Afgan olmayı Peştun olmanın ötesine götürememiş, etnik hatlar keskinleşmiş, Afganistan'ın kuzeyinde ve batısında yaşayan Özbek ve Tacik nüfus kendilerini Afgan olarak hissetmedikleri gibi, Emir Abdur Rahman'ın Dürrani aşireti dışındaki Peştunlar da yabancılaşmıştır. Ülkenin başta ulaşım olmak üzere yetersiz altyapısı meşruiyet ve otorite tesisine izin vermemiş, Afganistan'ın modern tarihinde de, etnik farklılıkların ortadan kaldırılarak ulus inşası çabaları devam etmiştir. 1964 ve 1977 anayasaları ile Afgan devleti, üniter ve bölünemez bir devlet olarak tanımlanmış, ülkede yaşayan her vatandaşın Afgan olduğu vurgulanmıştır. Ancak, bu çabalar kabul görmemiş, toplum kendisini etnik ve aşiretsel kimliklerle tanımlamaya devam etmiştir. Bu yıllarda Peştun gruplar arasındaki ayrılık ve çatışmalar şiddetlenmiş, asırlardır iktidarı ellerinde bulunduran Dürraniler güç paylaşımına yanaşmamışlardır. Ayrıca, Dürraniler asırlardır iktidarda olmalarından dolayı Afganistan'ın 1920'lerden itibaren Emanullah han döneminden başlayarak modernleşme çabalarında öncülük yapmışlar, 1950'lerden sonra diğer etnik grupları iktidara kısmen ortak etmişler ve devrimci fikirlere sahip olmuşlardır. Bu durum, güç paylaşımının dışında kalan ve kırsal kesimlerde yaşayan, muhafazakâr görüşlere sahip ve geleneksel toplumsal durumlarını değiştirmek istemeyen diğer Peştun aşiretlerin tepkisini çekmiş, kendi kontrolünden çıkmış güçlü bir Afganistan istemeyen Pakistan'ın da çabalarıyla, Peştunlar arası çatışmayı şiddetlendirmiştir. 1978'de iktidarı ele geçiren komünist eğilimli Afgan Demokratik Halk Partisi içerisindeki gruplar arası mücadele 1970'lerin

başından itibaren başlamıştır. Muhafazakâr Peştun gruplarının desteğindeki “Halk” grubu, Dürrani Peştunları ile Tacik ve Özbek desteğindeki “Bayrak” grubu ile kıyasıya bir çatışmaya girişmiş; çatışmalar, 1978’den itibaren şiddetlenmiş, Halk grubu üstünlük sağlamış, Afganistan, 1979’da Sovyetlerin işgali öncesinde Peştunlar ve Peştun olmayanlarla, Peştunların farklı aşiretleri arasında bir iç savaşa sürüklenmiştir.

Sovyet işgaline karşı verilen mücadele döneminde İslam’ın bütünleştirici etkisiyle etnik ve aşiret farklılıkları kısmen azalmasına rağmen, savaşın devam ettiği 10 yıl boyunca, iktidarda güç paylaşımından faydalanan gruplarla, kırsalda dışlanmış gruplar farklı cephelerde yer almışlar ve çatışmaya devam etmişlerdir. Bazı gruplar direnişe geç katılmışlar ve sık sık saf değiştirmişlerdir. Bu durum, Afganistan’ın dış bir gücün işgaline uğraması koşullarında bile İslam’ın birleştirici etkisine rağmen bir araya gelemeyen parçalanmış toplumsal yapısına ilginç bir örnek teşkil etmiştir.

Sovyetlerin çekilmesi ve Necibullah hükümetinin 1992’da devrilerek mücahitlerin yönetime gelmesi ile etnik çatışmalar tekrar alevlenmiş, ülkede tam bir anarşi hâkim olmuştur. Bu dönem herkesin herkesle savaştığı, çok nedenli ve çok aktörlü bir savaş dönemi olmasına rağmen etnik karakter daha belirgindir.

Taliban’ın ortaya çıkışı ve yönetimi ele geçirmek için yürüttüğü savaş ise bazı istisnalara rağmen Peştun olmayanlar ve Peştunlar arasında iç savaş görünümünde sürmüş, etnik özellikli katliamlara dönüşmüştür.

Sonuç olarak, Afganistan’ın etnik yapısı, Afgan devletinin başlangıçtan itibaren kırılganlığında, modern zamanlarda başarısızlığa sürüklenmesi ve Sovyetlerin çekilmesinden sonra çökmesinde, diğer birçok faktörle etkileşim halinde önemli bir etmen olmuştur.

2.3.4. Radikal İslam

Afganistan’ın dini yapısı etnik yapısına göre nispeten daha homojen olmuş ve bu yapı, XIX. yüzyıl başlarına kadar farklı etnik gruplar ve aşiretler arasında birleştirici ve toplumsal kuralları takviye edici bir rol oynamıştır. Emir

Abdur Rahman ile başlayan İslam'ın siyasallaşma süreci yıkıcı etkiler ortaya çıkarmıştır. Özellikle Peştun olmayanlara ve Şii Hazaralara karşı yürütülen sindirme, asimilasyon, göçe zorlama ve yok etme kampanyalarında Sünni Peştun yöneticiler politikalarında Sünniliği kullanarak kitleleri harekete geçirmişler, amaçlarında kısmen başarılı olmuşlar ancak mezhepsel ayrılıkları ve buna bağlı etnik ayrılıkları keskinleştirmişlerdir. 1950'lerde güçlenmeye başlayan İslamcı Hareket, Afganların kontrolünden tamamen çıkarak dış güçlerin amaçlarına hizmet etmeye başlamış, sonraki yıllarda radikalleşerek, direnişin yıllarında ise terörize olarak Afganistan'ın toplumsal parçalanmışlığına katkıda bulunmuş, başarısızlığa giden sürece ortak olmuştur. Afganistan İslamcı Hareketinin her yönüyle dışa bağlı yapısı, ülkenin ve toplumun çıkarlarından ziyade, dış güçlerin ve kendilerinin çıkarlarını gerçekleştirecek uygulamalara yönelmelerine, ikincil savaş ekonomisine bulaşmalarına yol açmış ve ülkenin çöküşüne hız kazandırmıştır. ABD'nin Sovyetleri “yeşil kuşak” projesiyle çevreleme stratejisi, Afganistan'daki İslamcı hareket ile başarıya ulaşmış, ancak ülkenin başarısızlığında önemli rol oynamıştır. El Kaide ve Taliban, İslamcı Hareketi ortaya çıkaran genel koşullar içerisinde yeşermiş ve büyümüştür.

2.3.5. İkincil Savaş Ekonomisinin ve Savaş Ağlarının Etkileri

Coğrafi ve tarihsel şartlara bağlı olarak başlangıçtan itibaren zayıf kalan Afganistan ekonomisinin dış yardımlar, yardımlara el konulması ve satılması, uyuşturucu, silah, yakıt ve temel malların kaçakçılığı ile tanımlanabilecek bölgesel bir ikincil savaş ekonomisine dönüşmesi, diğer birçok faktörle etkileşime geçerek ülkenin geleceğinin şekillenmesinde önemli sonuçlar doğurmuştur.

Afganistan içerisinde işgale karşı mücadele eden mücahit komutanları, ikincil savaş ekonomisini yöneten ve sayıları yüzlerle ifade edilen savaş ağalarına dönüşmüş, devletin meşruiyet ve otoritesi önemli ölçüde ortadan kalkmıştır.

Savaş ağalarının ortaya çıkışına katkı yapan faktörler, aynı zamanda Afganistan'daki mevcut etnik, dilsel ve toplumsal farklılıkları keskinleştiren bir çatışma kültürü oluşturmuştur. 1992'den sonraki yıllarda, bir güç mücadelesi başlamış ve iç savaşa dönüşmüştür. Eski mücahit liderleri ve komünist yönetimin taraftarları, kişisel kazanç, rekabet ve egemenlik sağlamak için şiddete başvurmuşlardır. Taraflar arasındaki anlaşmazlıklar ve çatışmalar, etnik ve aşiret farklılıkları ile daha belirginleşmiş, otonom silahlı grupların sayısındaki artış ile tehlikeli boyutlara ulaşmıştır.

Savaş ağalarının kendi çıkarlarına odaklanan güç mücadelesi, zaman içerisinde kendi kontrollerindeki bölgelerin dışında saygınlıklarını ve meşruiyetlerini kaybetmelerine yol açmıştır. Bu durum, en sonunda Taliban'ın ortaya çıkışı için ön koşulları yaratmıştır.

İkincil savaş ekonomisi, Taliban döneminde ve 2001 sonrası devam etmiştir. 2001 sonrası süreçte Afganistan'ın yeniden inşasında barış ekonomisine geçişte en büyük zorluklardan birisi olmaya devam etmektedir.

2.3.6. Sonuç

Bu bölümde; Afganistan'ın kırılganlığı, başarısızlığı ve çöküşünün nedenleri; çalışmanın birinci bölümünde kırılganlığın nedenleri olarak sıralanan; başta tarihsel arka plan olmak üzere, coğrafya ve jeopolitik konum, sınırlar ve komşular, ekonomi ve doğal kaynaklar, etnik yapı ve dinsel yapı gibi önemli faktörler incelenerek tespit edilmeye çalışılmıştır. Afganistan'ın başarısızlığında bir faktörün tek başına baskın özellikler taşımasından ziyade, bütün faktörlerin etkileşim içerisinde olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tarihsel bağlamda, Rus ve İngiliz imparatorlukları, Afganistan'ın başlangıçtan itibaren var olan kırılgan yapısında önemli pay sahipleridir. Rus ve İngiliz imparatorlukları birbirleriyle doğrudan bir savaşa girmekten kaçınmış, Afganistan'ın yapay sınırlarını çizerek, yapay bir devlet ortaya çıkarmıştır. Devletin, yapaylığı ve Afganistan'ın sosyal-toplumsal gerçekliği ile uyuşmaması ülke içinde var olan çelişkileri derinleştirmiştir. Afganistan gerçek bir ulus devlet olarak ortaya çıkmadığı için, ülkede yaşayan etnik

topluluklar kendilerini devlet ile ilişkilendirmekte zorlanmışlardır. Afgan toplumu uzlaşsı ve milliyetçi duygularla değil baskı ve şiddet uygulanarak bir arada tutulmuştur. Gerçekte, bir etnik grubun bir alt kolu toplumun geri kalanı üzerinde hâkimiyet kurmuştur. Ulusal bütünlük, zor kullanarak sağlandığı için merkezi hükümetin ülkenin tamamında fiziken kontrolü mümkün olmamıştır. Genellikle etnik gruplar ve aşiretler bir araya gelerek konfederasyonlar oluşturmuşlar ve merkezi hükümetin kararlarına ve uygulamalarına karşı isyanlar başlatmışlardır.

Afganistan'ın çöküşünde etkili bir faktör Sovyetler ve ABD arasındaki Soğuk Savaş'ın Afganistan bölümü olmuştur. Sovyetlerin ideolojik ve jeopolitik nedenlerle Afganistan'da etkinliğini artırması ve nihayet işgali, Afganistan'ın parçalı toplumsal yapısını kötüleştirmiş, devlet toplum ilişkilerini tahrip etmiştir. ABD'nin liderliğinde yürütülen işgale karşı savaş, Afganistan'a yabancı olan başka bir aşırılığın, radikal İslam'ın yeşermesini sağlamıştır. Her iki tarafın aktardığı milyarlarca dolarlık yardımlar, merkez çevre ilişkilerini koparmış, devletin meşruiyet ve otoritesine darbe vurmuş, geleneksel toplumsal yapıyı bozarak, savaş ağaları gibi otonom yeni aktörleri ortaya çıkarmıştır.

Afganistan, hiçbir zaman devlet inşası için gerekli olan yeterli milli bir ekonomiye sahip olmamıştır. Doğal kaynak yetersizliği, coğrafyanın sınırlamaları, ilkel tarımsal üretim, ticaret ve sanayinin yetersizliği ulusal ekonomik altyapının teşkilini engellemiştir. Ayrıca, aşiret topraklarının özerk yapısı nedeniyle merkezi hükümet vergi toplayamamıştır. Bu durum, hükümetin meşruiyetini olumsuz olarak etkilemiş, gelir kaynaklarını kısıtlamıştır. Devletin bu şekilde zayıf kalması ve kırılganlığı yıkıcı sonuçları beraberinde getirmiştir. Ekonominin yetersiz olduğu, keskin etnik ve diğer toplumsal farklılıkların hüküm sürdüğü ülke son derece önemli jeopolitik konumu gereği, küresel ve bölgesel aktörlerin kıyasıya rekabet ettikleri bir yer olmuştur.

Afganistan'da devletin gerçek anlamda başarısızlığı 1970'lere gitmektedir. Sovyetler Birliği, 1979'da Afganistan'ı işgal ettiğinde ülke

parçalanmak üzereydi. Ülke, işgalden önceki yıllarda etnik olarak kutuplaşmış, devlet otoritesini önemli ölçüde kaybetmişti. Sovyet işgali, ideolojik ve stratejik amaçlara ilaveten, Afganistan'daki devletin başarısızlığını durdurmak için doğrudan bir müdahale olarak da görülmekte, bu kapsamda 2001'deki ABD müdahalesi ile karşılaştırılmaktadır. Sovyetlerin geri çekilmesine kadar Afganistan devleti, başarısızlığına rağmen varlığını devam ettirebilmiştir. Ancak çekilmeyle birlikte çöküşe giden süreç başlamıştır.

Afganistan'ın yapay sınırları; etnik toplulukları ve aşiretleri bölerek, devletin otorite ve kontrolünü zorlaştırarak, kamusal hizmetlerin sunumunu engelleyerek ve sorunlu komşuluk ortamını yaratarak başarısızlığa katkıda bulunmuştur. Komşular arasında özellikle Pakistan'ın başarısızlıktaki rolü dikkate değerdir. Süper güçlerin arasındaki mücadelede ABD'nin jeopolitik hesaplarına uygun olarak konumlanan Pakistan, Hindistan ve İran ile güç mücadelesini Afganistan'a aktarmış, Peştunistan fikrinin yıkıcılığından kurtulmak için Afganistan'ın toplumsal dokusunun etnik ve dinsel dinamiklerini istismar ederek başarısızlığın ve çöküşün başta gelen aktörlerinden birisi olmuştur.

Afganistan'da İslam dininin Abdur Rahman döneminde başlayan siyasallaşma süreci; 1950'lerden sonra hız kazanarak, 1970'lerden itibaren ise Pakistan'ın katkılarıyla radikalleşerek devam etmiştir. Radikal İslam, etnik ve dinsel ayrılıkların keskinleşmesindeki rolüne ilaveten, savaş ağalarının meşrulaşmasına ve Taliban gibi bir hareketi ortaya çıkaran uygun zeminin oluşmasına katkıda bulunmuştur.

Afganistan'ın başlangıçtan itibaren zayıf olan ekonomisinin, 1970'lerden sonra hızla, kaçakçılık ve uyuşturucu üretiminin baskın olduğu bir ikincil savaş ekonomisine dönüşmesi, geleneksel toplumsal yapının parçalanması, ülkeye giren milyonlarca modern silah ve radikal İslam'ın etkileşimi ve dış güçlerin katkılarıyla savaş ağalarını yaratmıştır. Savaş ağaları, ikincil savaş ekonomisini devam ettirerek, şiddet ve çatışmayı

egemen kılarak, meşruiyet ve otoriteyi yok etmişler; başarısızlığın ve çöküşün aktörleri arasında yer almışlardır.

Yukarıda sıralanan etmenlerin kategorik olarak; meşruiyet, otorite ve kamusal hizmet sağlama alanlarında başarısızlığa neden olduğu ve bu çalışmanın 1.1.1.'de ifade edilen nedensellik ilişkileri ile kırılabilirlik tuzağını desteklediği görülmektedir.

Afganistan'ın siyasi tarihi, birinci bölüm Şekil-2'de ortaya konan esneklik kırılabilirlik ortamında konuşlanması bağlamında değerlendirildiğinde; Afgan devletinin başlangıçtan itibaren kırılabilirlik eksenin altında zayıf devlet olarak bulunduğu, Emir Abdur Rahman, Emanullah Han, Nadir Şah, Muhammet Davut ile Afganistan Demokratik Halk Partisi yönetimleri tarafından başlatılan ulus devlet inşasının sonuç vermediği görülmektedir. Afganistan, 1970'lerin ikinci yarısından itibaren hızla başarısızlığa sürüklenerek 1980'lerin ikinci yarısında başarısız olmuş, 1992-1994 arasında ise çökmüştür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AFGANİSTAN'DA 2001 SONRASI DEVLET İNŞASI

3.6. 2001 SONRASI DEVLET İNŞASININ GENEL ÇERÇEVESİ

Birinci bölümün ikinci kısmında başarısız ve çökmüş devletlerin yeniden inşasına yönelik OECD ve İngilizler tarafından sunulan yaklaşımlarda; devlet toplum ilişkilerinin doğru bir şekilde belirlenmesinin ve bu kapsamda başlangıçta siyasi uzlaşma sağlanarak meşruiyet ve otorite tesisi ile güvenliğin temini ve acil insani yardıma odaklanılmasının altı çizilmektedir. Bu yaklaşım, ABD liderliğindeki Sürekli Özgürlük Harekâtı'nın kısa sürede Taliban rejimini çökertmesi sonrası Afganistan'da başlayan devlet inşası sürecinde etkili olmuştur. Uluslararası toplum, Taliban rejiminin yerine nasıl bir yönetimin kurulacağı ve siyasi uzlaşmanın nasıl sağlanacağı sorularına yanıt aramaya çalışmıştır.

Taliban rejiminin devrilmesiyle yönetimi ele geçiren Kuzey İttifak'ı liderlerinin yeni Afgan devletini oluşturmaları iki temel nedenle mümkün görülmemiştir. Birincisi, Kuzey İttifakı, ülkenin en büyük etnik grubu olan Peştunları tam olarak temsil etmediğinden meşruiyeti tartışmalıydı. İkinci olarak, bu liderlerin çoğunluğu, 1992'de ülkenin iç savaşa ve anarşiye sürüklenmesinden sorumlu tutulmaktaydı.

Afganistan'da devlet inşası, ulusal aktörlerin rol alacağı içsel bir süreç olarak görülmesine rağmen, uluslararası aktörler süreci başından itibaren ayrıntılı olarak planlayarak ve uygulamanın her aşamasında yer alarak, klasik anlamda destek işlevinin dışına çıkmışlar ve temel aktör durumuna gelmişlerdir. Uluslararası aktörler arasında özellikle ABD, her aşamada yönlendirici ve karar verici olmuştur.

Afganistan'ın yeniden yapılandırmasıyla ilgili hazırlıkları yürütmek üzere bir komisyon kurulmuştur. Komisyon, BM Genel Sekreteri'nin Afganistan Özel Temsilcisi Lakhdar Brahimi ile ABD'li Büyükelçisi James Dobbins yönetiminde faaliyet göstermiş, ancak Dobbins; konferansın

hazırlıkları ve icrası sırasında etkinlik sağlayarak, alınan kararların ABD'nin yaklaşımları doğrultusunda şekillenmesini mümkün kılmıştır.

Taliban'ın devrilmesinden sonra ABD'nin stratejik hedefi; Afganistan'da kısa vadede El Kaide'yi yok etmesine yardım edecek, uzun vadede ise terör örgütlerine topraklarını kullanırmayacak geniş tabanlı ve istikrarlı bir hükümet kurulması olarak belirlenmiştir. Bu hedefi destekleyen ara hedefler ise;

- Taliban tehdidinin ortadan kaldırılması,
- Kuzey İttifakı'nın yeni hükümette güç paylaşımına razı edilmesi,
- Yeni devlet başkanı ismi ve Afgan geçici hükümetinin teşkili üzerinde Afganistan, Pakistan ve diğer komşu ülkeler arasında uzlaşa sağlanması,
- Uzun vadeli ulus inşası için insani yardımların başlatılması,
- Yeniden inşa ve kalkınma için uluslararası toplumun desteğinin sağlanması olarak belirlenmiştir.²⁸³ Güç paylaşımı, Peştun devlet başkanı ismi üzerine uzlaşa sağlanması ve uluslararası toplumun desteğinin alınması Dobbins'e Bonn görevi olarak verilmiştir. ABD, Bonn'da Afganistan'da batı tipi demokrasi ve bölgede uzun süreli kalıcı bir istikrar sağlanmasından ziyade kısa vadede güvenlik sağlanmasına ve devlet inşasına odaklanmıştır.²⁸⁴

Bonn Konferansı, görünüşte BM'nin, gerçekte ise ABD'nin liderliğinde 27 Kasım-5 Aralık 2001 tarihlerinde yapılmıştır. Konferansa; BM, Afganistan'ın komşuları, ABD ve Rusya katılmıştır. Afganistan'dan Kuzey İttifakı, Peştunları temsil eden Roma Grubu, İran tarafından desteklenen Kıbrıs Grubu ve Pakistan tarafından desteklenen Peşaver grubu katılmıştır. Konferansta; inşa edilecek Afgan devletinin yapısı ve savaş sonrası faaliyetlerin kapsamı hakkında tartışmalar olmuştur. Devletin yapısıyla ilgili tartışma, üniter merkezi bir devlet ile federal bir yapı seçenekleri üzerinde

²⁸³ Mark Fields, Ramsha Ahmed, "A Review of the 2001 Bonn Conference and Application to the Road Ahead in Afghanistan", **INSS Strategic Perspectives 8**, NDU Pres, USA, 2011. s.17.

²⁸⁴ "James Dobbins Testimony: Ending Afghanistan's Civil War-Statement before the Senate Committee on Foreign Relations," RAND, March 8, 2007. (Erişim)http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/testimonies/2007/RAND_CT276.pdf, 11 Mart 2011, s.2.

odaklanmıştır. Federal devlet tezi, Almanya tarafından gündeme getirilmiş, Afganistan'dan katılan gruplar, Afganistan'ın komşuları ve ABD tarafından kabul görmemiştir. Uluslararası toplumun çabaları konusunda çoğunluk iki yaklaşım etrafında gruplaşmıştır. Birinci grup; Afganistan'da, ülke topraklarını teröristlere kullandırmayacak, batı yanlısı, makul ölçülerde işleyebilen bir hükümet kurulmasını desteklemiştir. Bu grup, kapsamlı bir ulus inşası veya devlet inşasını amaçlamamıştır. İkinci grup ise, demokratik ve merkezi bir devletin tüm kurumlarıyla inşasını ve ekonomik kalkınmayı amaçlayan kapsamlı bir devlet inşasını savunmuştur. ABD'nin de desteklediği kapsamlı devlet inşası kabul edilmiştir.

3.6.1. Bonn Anlaşması Esasları ve Uluslararası Toplumun Tamamlayıcı Faaliyetleri

Uluslararası toplum, Afganistan'da devlet inşa sürecini bir seri konferans, Anlaşma ve BMGK kararlarıyla başlatmıştır. Sürecin esasları; tarih sırasına göre Bonn Anlaşması, BMGK 1386 sayılı kararı, Tokyo Konferansı, BMGK 1401 sayılı kararı ve G8'lerin 2002 Cenova toplantıları ile belirlenmiştir. Afganistan'da Afgan grupları arasında siyasi uzlaşma sağlayan ve süreci başlatan birinci adım Bonn Konferansı'nda kabul edilen anlaşmadır.

Bonn Anlaşması ile uluslararası toplum, Afganistan'ın komşuları ve Afgan grupları tarafından; Afganistan'ın toprak bütünlüğü, ulusal egemenliği ve bağımsızlığı kabul edilmiştir. Afgan halkının kendi geleceğini; İslam, demokrasi, çoğulculuk ve sosyal adalet ilkelerine göre belirleme hakkı vurgulanmış; Konferansa katılmayan Afgan gruplarının da temsil edileceği geniş tabanlı bir yönetimin kurulması üzerine uzlaşa sağlanmıştır. Ayrıca, konferansta kabul edilen düzenlemelerin, geniş tabanlı, çok etnik yapılı, tam temsile ve cinsiyet eşitliğine dayanan kalıcı bir yönetim için ilk adım olduğu ve belirli bir dönemden sonra yürürlükten kalkacağı belirtilmiştir.²⁸⁵

²⁸⁵ “Agreement on Provisional Arrangements in Afghanistan Pending the Re-Establishment of Permanent Government Institutions”, UN İnternet Sayfası, 2001, (Erişim)<http://www.un.org/News/dh/latest/afghan/afghan-agree.htm>, 08 Ocak 2010.

Bonn Anlaşması ile Afganistan'da demokratik bir yönetimin tesisi için yaklaşık 2,5 yıllık bir geçiş sürecinin ana faaliyetleri ve bunların esasları belirlenmiştir. (Tablo-8)

Tablo-8: Bonn Anlaşması ile Afganistan için tasarlanan siyasi süreç²⁸⁶

Yapılan düzenleme	Zaman	Açıklamalar
Afganistan Geçici Otorite'sinin kurulması	22 Aralık 2002'de göreve başlayacaktır.	Bonn Anlaşması ile kurulmuştur.
Afganistan Geçici Hükümeti'nin kurulması	22 Aralık 2002'de göreve başlayacaktır.	Bonn Anlaşması ile kurulmuştur. Başkan ve üyeler belirlenmiştir.
Olağanüstü Büyük Meclis'in toplanması için Özel Bağımsız Kurum	22 Aralık'tan itibaren bir ay içerisinde kurulacaktır.	Bonn Anlaşması ile esasları belirlenmiştir. BM ile danışarak Geçici Hükümet tarafından kurulacaktır. Olağanüstü Büyük Meclis'in çalışma usullerini belirleyecek, delegelerin etnik ve azınlık gruplarına dağılımını tespit edecektir.
Yüksek Mahkeme ve yargı sistemi		BM'nin yardımıyla Geçici Hükümet tarafından kurulacaktır.
Olağanüstü Büyük Meclis	6 ay içinde toplanacak	Afgan Geçiş Otoritesi ve Hükümetini belirleyecektir.
Afgan Geçiş Otoritesi ve Geçiş Hükümeti	6 ay içinde teşkil edilecek	Hükümet başkanı ve üyeler, Olağanüstü Büyük Meclis tarafından tespit edilecek, Geçici Otorite ve Geçici Yönetimin görevlerini devralacaktır.
Anayasa Hazırlık Komisyonu	Afgan Geçiş Otoritesinin belirlenmesinden sonra iki ay içerisinde teşkil edilecektir.	
Anayasa için Büyük Meclis toplanması	18 ay içerisinde toplanacaktır.	Yeni Afganistan Anayasası hakkında karar verecektir.
Başkanlık seçimleri	2 yıl içerisinde yapılacaktır.	
Parlamento seçimleri	2 yıl içerisinde yapılacaktır.	
Geniş tabanlı ve tam temsile dayanan demokratik Afgan	Seçimlerin yapılmasını	

²⁸⁶ Bonn Anlaşması içeriğinden faydalanarak hazırlanmıştır.
(Erişim)<http://www.un.org/news/dh/latest/afghan/afghan-agree.htm>.,03 Ekim 2010.

hükümeti kurulması	müteakip.	
--------------------	-----------	--

Yoğun pazarlıklara sahne olan Bonn'da, başkanlık hariç icraat bakanlıkları Taciklere, başkanlıkla birlikte temsil bakanlıkları ise Peştunlara verilmiştir. Bonn Anlaşmasında uzlaşılan demokrasiye geçiş yol haritası;

-Afganistan'da mevcut yönetimin Bonn'da belirlenen Geçici Otorite tarafından devralınması,

-Geçici Otorite ve onun yürütme organı olan hükümetin öncelikle Olağanüstü Büyük Meclis toplanması faaliyetlerine başlaması,

-6 ay içinde toplanacak Büyük Meclis'in ülkeyi seçimlere götürecektir olan Geçiş Otoritesi'ni belirlemesi,

-Kurulan Geçiş Otoritesi'nin önce anayasa hazırlayacak Büyük Meclis'i toplaması,

-Nihayetinde ülkede adil ve özgür seçimlerin yapılmasını kapsamaktadır.

Afgan Geçici Otoritesi; resmi yetki devrinin ardından, Afgan egemenliğinin temsilcisi olacak, Afganistan'ın dış ilişkilerini yürütecek, altı ay süreyle görev yapacak ve Olağanüstü Büyük Meclis tarafından kurulacak Geçiş Otoritesi'nin teşkilinden sonra varlığını yitirecektir.

Geçici Otorite; Geçici Yönetim, Olağanüstü Büyük Meclis İçin Özel Bağımsız Komisyon ve Afgan Yüksek Mahkemesi'nden oluşmaktadır. Geçici Yönetim; bir başkan, beş başkan yardımcısı ve 24 bakandan teşkil edilen, bir anlamda Afgan hükümetidir. Geçici Yönetim'in başkan, başkan yardımcıları ve diğer üyeleri Bonn Konferansı'na katılan Afgan grupları tarafından uzlaşılı ile tespit edilmiştir. Uzlaşılıya varılmasında ABD, Rusya, İran ve Pakistan'ın telkin ve zorlamaları olmuştur.

Özel Bağımsız Komisyon; 21 üyeden oluşacak ve altı ay içinde Olağanüstü Büyük Meclisin toplanmasını sağlayacak, temsilci sayısını ve çalışma usullerini belirleyecektir.

Olağanüstü Büyük Meclis, Geçici Otorite'den yönetimi devralarak, iki yıl içinde yapılacak bir seçimle tam yetkili bir hükümet kurulana kadar ülkeyi yönetecek olan geniş tabanlı Geçiş Otoritesi hakkında karar verecek ve devlet başkanını seçecektir. Bonn Anlaşması'nda, Afganistan'ın yargı gücünün bağımsız olacağı, bu gücün Afgan Yüksek Mahkemesi ve Geçici Yönetim tarafından kurulacak diğer mahkemelerde olacağı karara bağlanmıştır.

Bonn Anlaşması, Geçiş Otoritesi'nin kurulmasından itibaren 18 ay içinde Afganistan'a yeni bir anayasa oluşturmak için Anayasal Büyük Meclis toplanmasını kararlaştırmıştır. Bu anayasanın hazırlanmasında Anayasal Büyük Meclis'e yardım etmek amacıyla Geçiş Yönetimi, göreve başlamasından sonra iki ay içinde BM'nin desteğiyle birlikte bir Anayasal Komisyon kuracaktır.

Bonn Anlaşması'yla;

-Tüm Afgan silahlı güçlerinin Geçiş Yönetimi bünyesinde birleştirilmesine ve yeni Afgan ordusunun kurulmasına,

-Yeni teşkil edilecek Geçici Yönetimin; insan hakları konusunda uluslararası normlara uygun hareket etmesine, terörizm, uyuşturucuyla mücadele ve organize suçlara karşı uluslararası toplumla işbirliği içerisinde olmasına, yönetimde ve Olağanüstü Büyük Meclis bünyesinde tüm etnik grupların ve kadınların eşit bir şekilde temsil edilmesine, BM ile uyum içerisinde çalışılmasına karar verilmiştir.

Bonn Anlaşması'nda ayrıca, Afgan Ulusal Ordusu (Afghan National Army (ANA)) ve Afgan Ulusal Polisi (Afghan National Police (ANP)) kurulana kadar, özellikle Kabil'de güvenliği sağlayacak ve yönetime yardımcı olacak, uluslararası bir gücün oluşturulması yönünde BM'den talepte bulunulmuştur.

Bonn Konferansı'nda Afganistan'a güçlü bir uluslararası barış gücü gönderilmesi ve böylece Afgan devletinin özellikle işbirliğine yanaşmayan savaş ağalarına otoritesini kabul ettirmesine yardım edilmesi görüşleri dile getirilmesine rağmen, Afgan halkının yabancı güçlere karşı geleneksel

düşmanlığı ve ABD'nin itirazları nedenleriyle düşük profilli uluslararası barış gücünün varlığına karar verilmiştir.

Bonn Anlaşması'nda, BM'nin süreçteki rolü ve sorumlulukları açıkça belirtilmiştir. Genel Sekreterin Afganistan Özel Temsilcisi, BM tarafından Afganistan'da yürütülen tüm faaliyetlerden sorumlu olarak belirlenmiştir.

Bonn Anlaşması bir devlet değil sadece bir hükümet yaratmış, siyasi sürecin bazı adımlarını tespit ederek geri kalanını belirsizliğe terk etmiştir. Bonn Anlaşması, Kuzey İttifakı ve ABD ile Taliban arasındaki çatışmayı sonlandıran bir barış anlaşması da olmamış, ABD liderliğinde harekâtın galiplerini bir araya getirmiş, mağlupları, yani savaştan diğer tarafı dışlamıştır. Taliban'a karşı savaşın kazananları ise 1992-1996 yıllarındaki kanlı iç savaşın tarafları olan gruplardır. Bonn Anlaşması, bu gruplar arasında gerçek bir uzlaşma sağlamadığı ve mağlup taraf Taliban'ı tamamen dışladığı için klasik bir barış anlaşmasının temel özelliklerinden yoksun kalmıştır.

Bonn Anlaşması, büyük güçler ve bazı Afgan grupları arasında uzlaşmayı yansıtmamasına rağmen, parçalanmış Afgan toplumunda temel problemler olan; etnik hatların keskinleşmesine, gruplar arası güvensizlik ortamına, uyuşturucu üretimine ve savaş ağalarına çözüm getirememiştir.

Bonn Konferansı'nın önemli bir eksikliği Peştun grupların tam olarak temsil edilmemesidir. Afganistan'ın eski kralı Zahir Şah, Roma Grubu'nun lideri olarak, Peştun aşiretlerin tamamını temsil gücünden yoksun bir şekilde konferansa katılmıştır. Anlaşma ile öngörülen demokrasi hedefi ise; Batı'nın inanarak öngördüğü bir hedeften ziyade, İran heyetinin ısrarı ile konulmuştur.²⁸⁷

Bonn Anlaşması bu özellikleri ile Afganistan devletinin inşası sürecine sorunlu bir başlangıç yapmış, sonraki yıllarda devletin yüz yüze kaldığı meşruiyet zafiyetini yaratmıştır. Kuzey İttifakı içerisindeki savaş ağalarının güç paylaşımında önemli mevkie kazanması, yeni devletin meşruiyet ve

²⁸⁷ Sidney Blumenthal, "Democracy was only an afterthought: The situation in Afghanistan is one of barely managed chaos," **The Guardian**, July 21, 2005.

otorite tesisiyle, güvenliğin sağlanması çabalarında önüne çıkan engellerin başlangıç noktasını oluşturmuştur.

Bonn Anlaşmasının sonrasında BMGK, 1386 sayılı kararı kabul etmiştir.²⁸⁸ Bu kararla Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (International Security Assistance Force-ISAF) kurulmuş ve Afgan Hükümetine Kabil ve çevresinde güvenliğin sağlanmasına yardım etmek üzere görevlendirilmiştir. ISAF birlikleri, 22 Aralık 2001 tarihinde Kabil'de konuşlanmıştır.

2002 yılı Ocak ayında, Afganistan'ın acil ihtiyaçlarına destek sağlamak amacıyla Tokyo Konferansı düzenlenmiştir. 2002 yılı için 1.8 milyar dolarlık bağış toplanmış, Dünya Bankası, BM Kalkınma Programı, Asya Kalkınma Bankası ve İslam Kalkınma Bankası'nın Afgan Geçici Hükümeti ile koordineli olarak çalışması kararlaştırılmıştır. Tokyo Konferansı, Afganistan'da devlet inşasının yeniden inşa ve kalkınma boyutuna odaklanmış, acil insani yardım üzerinde uzlaşmaya varılmasını sağlamıştır.²⁸⁹

BM, Bonn Anlaşmasını hayata geçirme ve uluslararası destek sağlama kapsamında diğer bir kararı 2002'de almıştır. Bu kapsamda, BMGK'nın 1401 sayılı kararı²⁹⁰ ile 28 Mart 2002 tarihinde Birleşmiş Milletler Afganistan Yardım Misyonu (United Nations Assistance Missions in Afghanistan (UNAMA)) kurulmuştur. BM bu kararı ile uluslararası toplumu Afganistan'da insani yardım ve yeniden inşa faaliyetlerine katkı yapmaya davet etmiştir.

Bonn Anlaşmasını destekleyen diğer önemli kararlar, G8'lerin 2002'de Cenevre'de yaptıkları toplantılarda alınmıştır. Afganistan güvenlik sektörü reformu kapsamında beş önemli faaliyet alanı tespit edilerek, lider ülkeler kararlaştırılmıştır.²⁹¹ Silahsızlandırma, terhis etme, sivil hayata kazandırma

²⁸⁸ "BMGK 1386 sayılı kararı", BM İnternet Sayfası, (Erişim)<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/708/55/PDF/N0170855.pdf?OpenElement>, 19 Nisan 2010.

²⁸⁹ "Afghanistan Summary", Japonya Dışişleri Bakanlığı İnternet Sitesi, (Erişim)http://www.mofa.go.jp/region/middle_e/afghanistan/min0201/summary.pdf, 19 Nisan 2010.

²⁹⁰ BMGK 1401 sayılı kararı, BM İnternet Sayfası, (Erişim)<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/309/14/PDF/N0230914.pdf?OpenElement>, 22 Nisan 2010.

²⁹¹ "G8 Foreign Ministers' Statement On Afghanistan", KANADA G8 İnternet Sayfası, June 12, 2002, (Erişim)<http://www.g8.utoronto.ca/foreign/fm130602a.htm>, 25 Nisan 2010.

programı Japonya'ya, uyuşturucu ile mücadele İngiltere'ye, yargı reformu İtalya'ya, Afgan milli ordusunun teşkili ve eğitimi ABD'ye, polis kuvvetlerinin teşkil ve eğitimi Almanya'ya verilmiştir.²⁹²

1990'larda Afganistan'da olanlara seyirci kalmanın sonuçlarını unutmayan uluslararası toplumun tüm üyeleri, Bonn Anlaşması'nı ve takip eden süreci desteklemiştir. Bonn Anlaşması, BMGK kararları ile Tokyo ve Cenova toplantı ve konferanslarda ulaşılan sonuçlar; Afganistan'da devlet inşa sürecinin politik, güvenlik, yeniden inşa ve kalkınma alanlarında yapılacak faaliyetlerin kapsamlı çerçevesini belirlemiştir.

Tablo-9: Afganistan'da devlet inşa çerçevesi

	Geçici/Kısa vade	Orta vade	Uzun vade
Politik/Anayasal	-Geçici Otorite ve Geçici Yönetim kurulması, -Olağanüstü Büyük Meclis'in toplanması, -Geçiş Otoritesi ve Geçiş Hükümeti kurulması.	-Anayasa hazırlanması -Başkanlık Seçimlerin yapılması, -Parlamento seçimlerinin yapılması, -Bakanlıkların ve devlet kurumlarının teşkili, -Yerel yönetimlerin teşkili, -Yargı reformu ve adalet sisteminin kurulması, -Uyuşturucu ile mücadele.	-Demokratik yönetimin tesisi, meşruiyet ve otoritenin sağlanması, -İkinci seçimlerin yapılması, -Bakanlıkların ve devlet kurumlarının etkinliğinin sağlanması, -Yerel yönetimlerin etkinliğinin sağlanması, -Yargı reformu ve adalet sisteminin kurulması, -Uyuşturucu ile mücadele.
Askeri/Güvenlik	-Uluslararası Barış Gücünün Kabil'de konuşlanması,	- Çatışan tarafların silahlardan arındırılması, askerlerin	-Ulusal ordu teşkilinin tamamlanması, -Ulusal polis teşkilinin

²⁹² Cüneyt Esmer , “Yeniden Ayağa Kalkmaya Çalışan Ülke: Afganistan”, **TİKA Avrasya Bülteni**, Sayı 32-33, Mart/Nisan 2005, s.37.

	- Milislerin Kabil dışına çıkarılması ve tüm milis kuvvetlerinin Geçici Hükümet'in kontrolüne girmesi, - ABD'nin liderliğinde El Kaide ve Taliban'a yönelik terörle mücadeleyle devam edilmesi.	terhis edilmesi, topluma kazandırma, -Yeni ulusal ordu teşkiline başlanması, -Polisin yeniden yapılandırılmasına başlanması, -Yasa dışı silahlı grupların dağıtılması.	tamamlanması.
Yeniden İnşa ve Kalkınma	-İnsani yardım.	-Yeniden yerleştirilen halkın ve silahsızlandırılan milislerin rehabilitasyonu, -Altyapının yeniden inşası ve mayın temizleme, -Afgan Ulusal Kalkınma Stratejisi hazırlanması.	-Altyapının geliştirilmesi, -Afgan Ulusal Kalkınma Stratejisinin uygulanması.

Afganistan'da yapılacak faaliyetler, Bonn Anlaşmasında belirtilenler hariç, başlangıçta bir sıraya konulmamış, süreç içerisinde Afganistan geçici ve geçiş hükümetleri ile müşterek çalışılarak çeşitli strateji, plan ve programlar hazırlanmıştır. Bunlara çalışmanın ilerleyen bölümlerinde yer verilecektir.

Afganistan'da devlet inşa sürecinde 2005 yılına kadar, acil insani yardım ihtiyacının giderilmesi, güvenliğin tesis edilmesi ve politik yapılanma faaliyetlerine odaklanılmış, bu kapsamda anayasa hazırlanması ve seçimlerin yapılması suretiyle devletin meşruiyetinin sağlanması öncelik almıştır. 2006 yılından itibaren yeniden inşa ve kalkınma, devlet kurumlarının teşkili ve etkinliği ile yerel yönetimlerin güçlendirilmesine ağırlık verilmiştir.

3.6.2. Bonn Anlaşması Sonrası Devlet İnşa Sürecinin Yapı Taşları

Afganistan'da devlet inşa sürecinin politik ve güvenlik boyutlarının başlangıç ve genel çerçevesinin Bonn Anlaşması ve takip eden BMGK kararlarıyla çizilmesinden sonra, sağlanan gelişmelere paralel olarak uluslararası toplum ve Afgan yönetimi tarafından önemli konferanslar düzenlenmiş, sözleşme ve planlar hazırlanmıştır. Bu hazırlıklar, bir taraftan politik yeniden yapılanmayı ve meşruiyet tesisini hedeflerken, diğer taraftan merkezi ve yerel yönetimlerin kurumsal kapasitesinin artırılması, devletin bütün olarak demokratikleştirilmesi, hukuk düzeninin kurulması ile ülkenin yeniden inşa ve kalkınmasını hedeflemiştir. Bu kapsamda, 2006 Londra Konferansı'nda imzalanan Afgan Sözleşmesi, sonrasında hazırlanan Afganistan Ulusal kalkınma Stratejisi, 2010 Kabil Konferansı ile başlatılan Kabil Süreci ve bunları destekleyen birçok bağışçı konferansı incelenmesi gerekli temel yapı taşlarıdır.

3.6.2.1. 2006 Londra Konferansı ve Afgan Sözleşmesi

31 Ocak–1 Şubat 2006 tarihlerinde BM ve Afganistan Hükümeti'nin eş başkanlığında gerçekleşen Londra Konferansı'na, 70 ülke ve uluslararası kuruluş katılmıştır. Konferansta; Afganistan Sözleşmesi²⁹³ imzalanmış ve Afgan hükümeti tarafından Afganistan Geçici Ulusal Kalkınma Stratejisi uluslararası topluma takdim edilmiştir. Londra Konferansı, Bonn sürecini ve Afganistan'ın Taliban sonrası yeniden inşa ve kalkınma programının ilk aşamasını bitirerek, ikinci aşama için uluslararası toplum ve Afgan Hükümeti arasında uzlaşşı sağlamıştır. Uluslararası toplum, Afganistan'ın yeniden inşasındaki taahhütlerini teyit etmiştir.

Afganistan Sözleşmesi; Afganistan Geçici Ulusal Kalkınma Stratejisi ile birlikte; Afgan Hükümeti, BM ve yardımda bulunan ülkeler arasında işbirliği için beş yıllık bir çerçeve oluşturmuş; hukukun üstünlüğüne dayalı iyi yönetim tesisi, insan haklarının geliştirilmesi, istikrar ve kalkınmanın sağlanması amaçlanmıştır. Sözleşme, Afganistan'daki devlet inşa faaliyetlerini Afganistan

²⁹³ “Afghanistan Compact”, London 31 January-01 February 2006, NATO Resmi İnternet Sayfası, (Erişim)http://www.nato.int/isaf/docu/epub/pdf/afghanistan_compact.pdf, 11 Mayıs 2010.

hükümeti tarafından hazırlanan Afganistan Geçici Ulusal Kalkınma Stratejisi ile uyumlu olarak, güvenlik; yönetim, hukukun üstünlüğü ve insan hakları; ekonomik ve sosyal kalkınma olarak üç alanda tanımlamıştır. Uluslararası toplum ile Afgan hükümetinin koordineli çalışması amacıyla Ortak Koordinasyon ve İzleme Kurulu teşkil edilmiştir.

3.6.2.2. Afgan Ulusal Kalkınma Stratejisi (ANDS)

Afganistan'da devlet inşa sürecine Afganlar tarafından sahiplenilmesi, kurumsal kapasitenin geliştirilmesi ve uluslararası toplumun yardımlarının belirlenen öncelikli alanlara harcanması için geçici hükümetin kurulmasıyla birlikte, ulusal kalkınma planlanması çalışmaları başlamıştır. Başta UNAMA ve BM Kalkınma Programı (UN Development Program (UNDP)) olmak üzere uluslararası kuruluşların yardım ve danışmanlık hizmetleriyle 2002 başlarında Afganistan'daki kalkınma ve yeniden inşa sürecinde yol haritası olarak Ulusal Kalkınma Sistemi oluşturulmuştur. Bu sistemde, yapılacak önemli işler programlar halinde tespit edilmiş ve Londra Konferansı'nda, Afganistan Geçici Ulusal Kalkınma Stratejisi ile yer değiştirene kadar ana doküman olarak kalmıştır.

2005 yılında hazırlıkları başlayan Afganistan Ulusal Kalkınma Stratejisi (AUKS) (Afghanistan National Development Strategy (ANDS))²⁹⁴; 2006 yılında geçici olarak kabul edilmiş, 2008 tarihinde Cumhurbaşkanı Hamit Karzai tarafından onaylanarak Paris Konferansı'nda uluslararası topluma sunulmuştur. BM'nin Milenyum Kalkınma Hedefleri ANDS'ne dâhil edilmiş ve 2020'ye kadar uzanan bir yol haritası çizilmiştir. 2006 Londra Konferansı'nda Afganistan Sözleşmesi ile kurulan Ortak Koordinasyon ve İzleme Kurulu, ANDS'nin hazırlanmasına destek sağlamıştır. ANDS, Afganistan Sözleşmesi'nde kabul edilen üç alan üzerine inşa edilmiştir. Bunlar;

-Güvenlik,

-Yönetim, hukukun üstünlüğü ve insan hakları ile

²⁹⁴ “Afghanistan National Development Strategy”, ANDS İnternet Sitesi, (Erişim)<http://www.and.s.gov.af>, 12 Mayıs 2012.

-Ekonomik ve sosyal kalkınmadır.

Strateji, sekiz alt başlığın altında yer alan 17 sektör programından oluşmaktadır. Sekiz alt başlık şunlardır;

- Güvenlik,
- İyi yönetim,
- Altyapı ve doğal kaynaklar,
- Eğitim ve kültür,
- Sağlık ve beslenme,
- Tarım ve kırsal kalkınma,
- Sosyal güvenlik,
- Ekonomi yönetimi ve özel sektör kalkınması.

Aynı zamanda aşağıdaki altı konuyu vurgu yapılmıştır;

- Kapasite geliştirme,
- Cinsiyet eşitliği,
- Uyuşturucuyla mücadele,
- Bölgesel işbirliği,
- Yolsuzlukla mücadele ve çevre.

ANDS, bakanlıkların, çeşitli sektörlerin ve illerin kalkınma planlarının hazırlanarak entegre edilmesiyle kapsamlı bir temel ulusal doküman haline getirilmiş, bütçeyle irtibatlandırılarak hayata geçirilmiştir. Strateji'nin uygulanması, takibi ve geri beslemesi için Hükümet Koordinasyon Komitesi teşkil edilmiştir.

3.6.2.3. NATO Zirve Toplantıları

NATO'nun, 11 Ağustos 2003 tarihinde ISAF'ın komutasını almasından sonra Afganistan, NATO zirvelerinin öncelikli gündem maddelerinden birisini teşkil etmiştir. Günümüze kadar gerçekleştirilen 2004 İstanbul, 2006 Riga, 2008 Bükreş ve 2010 Lizbon zirvelerinde, NATO ülkelerinin devlet ve hükümet başkanları Afganistan hakkında önemli kararlar almıştır.

2004 İstanbul zirvesinde; ISAF'ın sorumluluk sahasının Kabil dışında Afganistan'ın tamamını kapsamayı onaylanmış ve Bölgesel İmar Ekipleri (Provincial Reconstruction Team (PRT) teşkil edilerek Afganistan'a konuşlandırılması kararlaştırılmıştır.²⁹⁵

2006 Riga zirvesinde, NATO'nun Afganistan'daki çabalarının artırılması, ANA ve ANP'nin teşkiline destek sağlanması, savunma ve içişleri bakanlıklarına danışman ve eğitici gönderilmesi, PRT'lerin artırılması, AB ve diğer uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapılması kararlaştırılmıştır.²⁹⁶

2008 Bükreş zirvesinde, NATO ülkeleri devlet ve hükümet başkanlarının olağan toplantılarına ilaveten BM Genel Sekreteri, AB Komisyon Başkanı, Dünya Bankası Başkanı, Japonya Dışişleri Bakanı ve Afganistan Devlet Başkanı Karzai'nin katılımıyla ayrı bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıda NATO'nun Afganistan'a uzun dönemli yardım ve destek taahhütleri açıklanmıştır. Zirvede 2008 yılı Ağustosundan başlayarak Kabil'in merkezinde güvenlik sorumluluğunun Afgan makamlarına devrine karar verilmiştir.²⁹⁷

2010 Lizbon zirvesinde, Afganistan'da güvenliğin Afgan makamlarına devrini kapsayan geçiş safhasının 2011 Temmuz ayından itibaren başlatılması kararlaştırılmıştır. NATO Genel Sekreteri ve Afganistan Devlet Başkanı tarafından NATO ve Afganistan'ın uzun dönemli işbirliğini kapsayan ayrı bir bildiri imzalanmıştır. NATO ve Afganistan arasındaki uzun dönemli işbirliği alanları; politik ve askeri diyalog mekanizmaları, NATO ortak fonlarının Afgan güvenlik kurumlarının teşkil ve donatımı için kullanımı, Afganistan'da NATO irtibat bürosunun faaliyeti, Afganistan NATO Eğitim Misyonu'nun (NATO Training Missions, Afghanistan (NTM-A)) devamı olarak sıralanmaktadır. Ayrıca, danışmanlık ve eğitim yardım faaliyetleri, güvenlikten sorumlu bakanlıklar ve diğer ulusal kurumların teşkil ve reformuna yardım,

²⁹⁵ "İstanbul Summit Communiqué", NATO İnternet Sayfası, 28 June 2004.

(Erişim)<http://www.nato.int/docu/pr/2004/p04-096e.htm>, 16 Mayıs 2010.

²⁹⁶ "Riga Summit Declaration", NATO Resmi İnternet Sayfası, 28 November 2006.

(Erişim)<http://www.nato.int/docu/pr/2006/p06-150e.htm>, 16 Mayıs 2010.

²⁹⁷ "Bucharest Summit Declaration", NATO İnternet Sayfası, 3 April 2008.

(Erişim)http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm, 16 Mayıs 2010.

Afgan güvenlik güçlerinin terörizm ve narkotikle mücadele kapasitelerinin geliştirilmesi, NATO kursları ile NATO kurumlarının ve uzmanlarının desteği, diğer işbirliği alanları olarak belirtilmektedir. Bildiriye göre NATO ve Afgan hükümeti arasında detaylı bir işbirliği programı hazırlanacak ve düzenli aralıklarla gözden geçirilecektir.²⁹⁸

3.6.2.4. Bağış Konferansları

Afganistan'da yeniden inşa sürecine mali katkı sağlamak üzere bağış konferanslarının birincisi, Tokyo Bakanlar Toplantısı'dır. 21-22 Ocak 2002 tarihlerinde icra edilen Toplantı; Japonya, ABD, Avrupa Birliği ve Suudi Arabistan'ın eş başkanlığında gerçekleşmiş, 61 ülke ve 21 uluslararası kuruluştan bakanlar ve temsilciler katılmıştır. Tartışmalar, yeniden inşa için 15 milyar dolarlık kaynak ihtiyacı üzerinde yoğunlaşmıştır. Şubat 2003'te Tokyo'da Afganistan'daki Güvenlik Sektörü Reformu'nu tartışmak için başka bir toplantı düzenlenmiştir. Daha önce Cenova toplantılarında üzerinde uzlaşa beş başlıklı Güvenlik Sektörü Reformu stratejisi kabul edilmiştir.

İkinci önemli konferans Berlin'de yapılmıştır. 31 Mart-1 Nisan 2004'te icra edilen Berlin Konferansı'nda Afgan hükümeti, Afganistan'ın Geleceğini Güvence Altına Alma isimli bir plan sunmuştur. Plan desteklenmiş, bu kapsamda 2004-2011 dönemi yeniden inşa ve kalkınma projeleri için 27.4 milyar dolarlık kaynak temin edilmeye çalışılmıştır. Bağışçı ülkeler, 2004-2007 dönemi için 8.2 milyar dolar kaynak sağlamayı taahhüt etmiş, Afgan hükümetin 2004-2005 mali yılı için acil ihtiyacı olan 4.2 milyar doları karşılamıştır. Berlin Konferansı'nda Afgan hükümeti, Bonn Sürecinde geline aşamayla ilgili bir ilerleme raporu sunmuş ve yol haritasını açıklamıştır. Buna göre; DDR'nin devamı, adil seçimlerin yapılması, kurumsal reform, vergi

²⁹⁸ “Declaration by the North Atlantic Treaty Organisation (NATO) and the Government of the Islamic Republic of Afghanistan on an Enduring Partnership signed at the NATO Summit in Lisbon, Portugal”, NATO İnternet Sayfası, 20 November 2010, (Erişim)http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68724.htm, 16 Mayıs 2010.

yönetimi, uyuşturucu ile mücadele, hukukun üstünlüğünün sağlanması ve insan haklarının geliştirilmesi önem kazanmıştır. Bu çerçevede Berlin Deklarasyonu imzalanmıştır. Uyuşturucu ile bölgesel mücadele kapsamında ayrı bir deklarasyon, Afganistan, Çin, İran, Pakistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan tarafından kabul edilmiştir.

Paris Konferansı²⁹⁹, 12 Haziran 2008’ de Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy, Afgan Cumhurbaşkanı Hamit Karzai ve BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon’un eş başkanlığında düzenlenmiştir. ANDS’ye destek sağlanması taahhüt edilmiştir. Afgan hükümetinin ekonomik ve politik reformları gerçekleştirme sözüne istinaden uluslararası toplum daha tutarlı ve koordineli bir şekilde daha fazla kaynak sağlamaya karar vermiştir. Konferans’ ta ANDS’nin uygulanmasını finanse etmek için yaklaşık 20 milyar dolar taahhüt edilmiştir.

3.6.2.5. Kabil Süreci

ABD’de de 2009 yılında başkanlık seçimleri sonrası Obama, göreve başlamasını müteakip yeni Afganistan-Pakistan (AfPak) stratejisi hazırlamıştır. ABD’nin yeni AfPak Stratejisi daha önce uygulanan stratejilerden önemli sapmalar içermiştir. ABD, Afgan devletini yeniden inşa etmek hedefinden vazgeçmiştir. Stratejinin özü, terörizmle mücadele (+) şeklinde özetlenmektedir. Artının içini ise; Afgan güvenlik kuvvetlerinin teşkili, savunma ve içişleri bakanlıklarına ağırlık vererek Afgan hükümetinin kapasitesinin artırılması doldurmaktadır.

Yeni AfPak stratejisinin hedefleri;

-Afganistan ve Pakistan’daki terör örgütlerinin uluslararası terörist eylem kapasitelerinin yok edilmesi,

-Afgan hükümetinin kapasitesinin özellikle iç güvenliği sağlayabilecek şekilde artırılması,

²⁹⁹ “Declaration of the International Conference in Support of Afghanistan”, 12 June 2008, (Erişim)<http://www.diplomatie.gouv.fr/en/IMG/pdf/english.pdf>, 17 Mayıs 2010.

-Afgan güvenlik kuvvetlerinin azaltılmış ABD desteğiyle terörizm ve ayaklanma ile mücadele edebilecek yeteneğe kavuşturulması,

-Pakistan hükümetinin sivil kontrolü sağlayacak şekilde kapasitesinin artırılması ve ekonomik destek verilmesi,

-Uluslararası toplumun desteğinin artırılması ve BM'nin liderlik rolü almasının sağlanması³⁰⁰ şeklinde belirlenmiştir.

Yeni stratejiyle;

-Afganistan'ın 40.000 kişilik bir kuvvetle takviye edilmesi,

-2011 Temmuz ayından itibaren güvenlik sorumluluğunun Afgan makamlarına devredilmesini kapsayan geçiş safhasına başlanması,

-2014 sonundan itibaren kuvvetlerin geri çekilmesi,

-Afgan Hükümetinin Taliban ile müzakerelere teşvik edilmesi,

-2014 sonrası için Afganistan'da kalacak NATO ve ABD varlığının tespit edilmesi ve Afganistan hükümeti ile stratejik ortaklık anlaşması yapılması da öngörülmüştür.³⁰¹

ABD'nin yeni AfPak stratejisiyle, Afganistan'da yeni bir dönem başlatılmıştır. Afgan devletinin 2011'den itibaren sadece güvenlik sorumluluğunu değil yeniden inşa ve kalkınma faaliyetlerini de kapsayacak şekilde devlet inşa sürecini sahiplenmesi amaçlanmıştır. ABD tarafından "Afganlaşma" olarak nitelenen bu süreç resmi olarak "Kabil Süreci" olarak isimlendirilmiştir.

ABD'nin yeni AfPak stratejisinin açıklanmasını müteakip, 28 Ocak 2010 tarihinde toplanan Londra konferansı ve 2010 NATO Lizbon zirvesi ile "Afganlaşma" süreci uluslararası toplum tarafından kabul edilmiştir. Afganistan hükümetinin bu süreci nasıl yürüteceği ise 20 Haziran 2010'da Kabil'de toplanan Konferans'ta kararlaştırılmıştır. Kabil Konferansı'nda Afgan hükümeti 2010 sonrası dönem için kendi planını uluslararası topluma

³⁰⁰ "White Paper of the Interagency Policy Group's Report on U.S. Policy toward Afghanistan and Pakistan", March 2009, White House İnternet Sayfası, (Erişim)http://www.whitehouse.gov/assets/documents/afghanistan_pakistan_white_paper_final.pdf, 18 Mayıs 2010, s.1.

³⁰¹ Bob Woodward, **Obama Wars**, Simon&Schuster, Newyork, USA, 2010, s.385-390.

açıklamış ve destek almıştır.³⁰² Afgan hükümetinin uygulamalarının periyodik dönemlerde benzer konferanslarla uluslararası topluma rapor edilmesi kararlaştırılmıştır.

Kabil Süreci, Afganistan devlet inşa sürecinde önemli bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Ancak, konferans sonrası Taliban ile uzlaşma çabalarının artmasına rağmen güvenlik durumu kötüleşmeye devam etmektedir.

Afganistan güvenlik sorumluluğunun Afgan makamlarına devrini müteakip ABD ve NATO kuvvetlerinin 2014'ten itibaren geri çekilmesi sonrası NATO ve ABD varlığının devam edip etmeyeceği uzun süre tartışılan konulardan biri olmuştur. Bu kapsamda hem NATO hem de ABD yetkilileri tarafından çeşitli açıklamalar yapılmıştır. 2010 NATO zirvesinde NATO Genel Sekreteri ve Afgan Devlet Başkanı Karzai tarafından imzalanan uzun dönemli işbirliği bildirisi konuyla ilgili belirsizliklerin bir kısmını gidermiştir. NATO 2014 sonrasında özellikle Afgan ordu ve polisine destek sağlamayı taahhüt etmiştir. Benzer kapsamda ABD ile Afganistan arasında imzalanan "Stratejik Ortaklık Anlaşması"³⁰³ ile ABD'nin kuvvetlerini geri çekmekle birlikte terörle mücadele ve Afgan güvenlik kuvvetlerinin desteklenmesi kapsamında sınırlı ABD varlığının Afganistan'da kalması kabul edilmiştir. ABD bu anlaşmayla Afganistan'ı "NATO Dışı Ana Müttefik" (Major Non-NATO Ally)³⁰⁴ olarak kabul etmiş ve 2024'e kadar askeri, ekonomik ve ticari destek vaat etmiştir.

³⁰² "Kabul Conference Communiqué", 20 July 2010, UNAMA İnternet Sayfası, (Erişim)<http://unama.unmissions.org/Portals/UNAMA/Documents/Kabul%20Conference%20Communique.pdf>, 21 Kasım 2011.

³⁰³ "Enduring Strategic Partnership Agreement between the Islamic Republic of Afghanistan and the United States of America", 02 May 2012, The White House İnternet Sayfası, (Erişim)<http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/2012.06.01u.s.-fghanistanspasignedt%20ext.pdf>, 05 Mayıs 2012.

³⁰⁴ ABD'nin NATO Dışı Ana Müttefikleri; ABD başkanları tarafından ilan edilmekte ve ABD yasaları gereği ekonomik ve askeri yardımlarda ayrıcalıkları kapsamaktadır. Halen İsrail, Ürdün, Pakistan; Avustralya ve Yeni Zelanda bu kapsamdaki ülkelerin bazılarıdır. Ayrıntılı bilgi için bakınız. "U.S. Arms Transfers to America's Newest "Major Non-NATO Ally", CDI İnternet Sayfası, (Erişim)<http://www.cdi.org/program/issue/document.cfm?DocumentID=2194&IssueID=116&StartRow=1&ListRows=10&appendURL=&Orderby=DateLastUpdated&ProgramID=39&issueID=116>, 07 Mayıs 2012.

3.6.3. Afganistan’da Devlet İnşa Sürecini Desteklemek İçin Kurulan Fonlar ve Koordinasyon Yapıları

Afganistan’da politik, güvenlik ve kalkınma alanlarındaki faaliyetleri desteklemek ve projeleri yürütmek üzere; çeşitli ülkeler ve uluslararası yardım kuruluşları tarafından Afganistan hükümetiyle ikili ilişkiler kapsamında mali destek sağlanmakta, projeler finanse edilmekte veya kurulan değişik fonlara katkı yapılmaktadır. Afganistan’da devlet inşasını destekleyen onlarca fon bulunmaktadır. Tüm fonlar, ilgili Afgan devlet kurumlarının ve UNAMA, UNDP, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların, güvenlik sektörü reformundaki lider ülke temsilcilerinin katılımı ile müşterek yürütülmektedir. Fonlardaki kaynaklar, Afgan hükümetlerinin kendi plan ve programlarındaki projeler ve öncelikler doğrultusunda kullanılmakta, harcama öncesi ve sonrası fon yönetiminde yer alan uluslararası bağışçılar tarafından denetime tabi tutulmaktadır. Fonların uygun şekilde kullanılması, israf ve yolsuzluğun önlenmesi bakımından gerekli görülen bu uygulama, Afgan devletinin egemenlik ve bağımsızlığı ile çelişmekte, devletin halkı gözünde meşruiyetini güçlendirmesine engel teşkil etmektedir. Afganistan’da 2001’den günümüze kadar kurulan fonlardan bazıları şunlardır.

-Afganistan Yeniden İnşa Fonu³⁰⁵

Dünya Bankası liderliğinde İslam Kalkınma Bankası, Asya Kalkınma Bankası, UNAMA ve UNDP tarafından müşterek olarak yönetilen Afganistan Yeniden İnşa Fonu; yardımda bulunan ülkelerin katkılarıyla Afgan hükümetinin cari ve yatırım harcamalarına destek sağlamak amacıyla Nisan 2002’de kurulmuştur. Kasım 2008 itibarıyla, yardımda bulunan 30 ülke tarafından 3 milyar dolardan fazla kaynak aktarılmıştır. Bu fona tek başına en büyük katkıda bulunanlar; ABD, İngiltere ve Kanada’dır.

-Afganistan Kırsal İşletmeler Geliştirme Programı³⁰⁶

³⁰⁵ “Afghanistan Reconstruction Trust Fund”, Dünya Bankası İnternet Sayfası, (Erişim) http://siteresources.worldbank.org/INTAFGHANISTAN/Resources/Afghanistan-Reconstructional-Trust-Fund/ARTF_information.pdf, 27 Kasım 2011.

³⁰⁶ “Afghanistan Rural Enterprise Development Program”, Afghanistan Kırsal Kalkınma Bakanlığı İnternet Sayfası, (Erişim) <http://www.mrrd.gov.af/AREDP>, 12 Haziran 2010.

Afganistan Kırsal Rehabilitasyon ve Kalkınma Bakanlığı tarafından oluşturulan, 2009'da uygulamaya konulan beş yıllık bir projedir. 30-40 milyon dolarlık Dünya Bankası destekli program, Afganistan'ın kırsal kesimindeki özel sektörün geliştirilmesini hedeflemektedir.

-Narkotikle Mücadele Fonu

Ekim 2005'te kurulan Narkotikle Mücadele Fonu, 17 ülke tarafından tahsis edilen 100 milyon dolar mali kaynakla teşkil edilmiştir. Afgan hükümetinin uyuşturucu üretimi azaltma çabalarında kullanılmaktadır.

-NATO Afgan Ulusal Ordusu Fonu³⁰⁷

NATO tarafından 2007 yılında kurulmuştur. ANA'nın uzun vadede desteklenmesi, maaşların ödenmesi, personelin eğitimi, teçhizat ve hizmet alımları, inşaat projeleri ve ulaştırma masrafları için kullanılmaktadır. 2011 yılı itibariyle yaklaşık 20 ülke 500 milyon Euro katkıda bulunmuştur. Fon, ISAF ve Afgan Savunma Bakanlığı tarafından ortaklaşa yönetilmektedir.

-Afganistan Asayiş ve Düzen Fonu

Afganistan Asayiş ve Düzen Fonu, Afganistan'daki güvenlik sektörü reformu kapsamında ANP'nin teşkil ve eğitimi ile cari ve yatırım harcamalarında kullanılmaktadır. 2008'e kadar 553 milyon dolar aktarılmıştır.

-Küçük Ölçekli Yatırıma Destek İmkânı³⁰⁸

Küçük ölçekli krediler sağlayan bir fondur. Afgan Maliye Bakanlığı ile Dünya Bankası başta olmak üzere diğer uluslararası yardım kuruluşlarının desteği ile oluşturulmuştur. Eylül 2008 itibariyle, 518 milyon dolardan fazla kredi vermiştir. 24 ilde 447.000'den fazla müşterisi vardır ve bunların yüzde 63'ü kadındır.

-Ulusal Dayanışma Programı³⁰⁹

³⁰⁷ “Afghan National Security Forces (ANSF): Training and Development”, NATO İnternet Sayfası, (Erişim)http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_topics/20111207_111207-Backgrounder-ANSF-en.pdf, 12 Şubat 2012.

³⁰⁸ “Microfinance Investment Facility For Afghanistan”, Misfa İnternet Sayfası, (Erişim)<http://www.misfa.org.af>, 7 Kasım 2011.

³⁰⁹ “National Solidarity Programme”, Afghan NSP İnternet Sayfası, (Erişim)<http://www.nspafghanistan.org>, 12 Haziran 2011.

Ulusal Dayanışma Programı, kırsal kesimdeki yoksulluğu azaltmayı amaçlamaktadır. Ekim 2008 itibariyle Dünya Bankası ile gönüllü ülkeler tarafından sağlanan 535 milyon dolarlık kaynak, kırsal bölgelerde içme suyu temini, tarımsal sulama, sağlık, ulaşım, elektrik ve eğitim alanlarına aktarılmıştır. Fon, Afganistan Kırsal Rehabilitasyon ve Kalkınma Bakanlığı tarafından yönetilmekte, Dünya Bankası tarafından denetlenmektedir.

Bölümün başında, uluslararası aktörlerin Afganistan'da devlet inşası sürecinde destek sağlama işlevinin ötesinde temel aktör konumuna geldiği vurgulanmıştır. Uluslararası aktörlerin böylesine önemli bir konumda bulunmalarının nedeni, kendilerinin de yönetiminde rol aldıkları yukarıdaki özetlenen fonlar ile çeşitli koordinasyon yapılarıdır. Koordinasyon yapıları, uluslararası toplumun ve Afgan hükümetinin faaliyetlerinin eşgüdümün sağlanması ve ilerlemelerin takip edilmesi için 2002 başlarından itibaren hayata geçirilmiş, süreç içerisinde değişikliğe uğrayarak günümüze kadar gelmiştir. Afgan kamuoyunda, koordinasyon yapılarında alınan kararların Afganistan'ın egemenliğini ihlal ettiği ve Karzai'nin meşruiyetinin sorgulanmasına neden olduğu sıklıkla tartışılmasına rağmen; uluslararası aktörler, kurumsal kapasitenin henüz yeterince gelişmediğini dikkate alarak bu tür yapıları devam ettirmektedir. Bu kapsamda önemli koordinasyon yapıları şunlardır.

-Ortak Koordinasyon ve İzleme Kurulu³¹⁰

Ortak Koordinasyon ve İzleme Kurulu, 2006 yılında Afganistan Sözleşmesi'nin ve ANDS'nin uygulanmasının genel stratejik koordinasyonunu yürütmek için kurulmuş yüksek kademeli idari bir organdır. BM Genel Sekreteri Afganistan Özel Temsilcisi ile Afgan Hükümeti Koordinasyon Komitesi Başkanı tarafından eş başkanlık esasına göre yönetilen kurulda, uluslararası kuruluşlar ile katkı paylarına ve bölgesel kriterlere göre diğer ülkeler de yer almaktadır. Afganistan Sözleşmesi'ndeki üç ana alana odaklanmış, üç alt komitesi vardır. Kurulun sorumlulukları;

³¹⁰ "Joint Coordination Monitoring Board", Afghan ANDS İnternet Sayfası, (Erişim)<http://www.and.s.gov.af/ands/jcmb/site/index.asp?page=home>, 12 Haziran 2011.

- Afganistan Sözleşmesi'ndeki politik taahhütlerin yerine getirilme sürecinin üst düzey koordinasyonunu yapmak ve faaliyetleri izlemek,
- Ortaya çıkan problem sahalarına çözüm yolları aramak,
- Sözleşmenin uygulanması hakkında, Afganistan Devlet Başkanı, Milli Meclis, BM ve katkıda bulunan ülkelere rapor sunmak, halkı bilgilendirmektir.
- Politik Eylem Grubu³¹¹

Politik Eylem Grubu, Haziran 2006'da Cumhurbaşkanı Hamit Karzai tarafından Afganistan'ın kriz yönetim ve uzun vadeli güvenlik politikaları tespit merkezi olarak kurulmuştur. Aylık yapılan toplantılara; Afganistan Ulusal Güvenlik Danışmanı (başkan olarak), Savunma Bakanı, İç İşleri Bakanı, Kırsal Rehabilitasyon ve Kalkınma Bakanı, İletişim ve Bilgi Teknolojisi Bakanı, Uyuşturucuyla Mücadele Bakanı, Eğitim Bakanı, Bağımsız Yerel Yönetim Genel Direktörü, UNAMA'nın üst düzey temsilcileri, ISAF temsilcileri, ABD'nin çeşitli kuruluşlarının temsilcileri, AB Özel temsilcisi ile bazı ülkelerin büyükelçileri katılmaktadır. 2008'den sonra Ortak Koordinasyon ve İzleme Kurulu'nun bir organı olarak yeniden yapılandırılmıştır. Politik Eylem Grubu'nun; güvenlik, yeniden inşa, stratejik iletişim, istihbarat koordinasyonu, yönetim ve uyuşturucuyla mücadele alanlarında işlevleri bulunmaktadır.

Bu iki ana birime ilaveten özellikle sayıları yüzlerle ifade edilen NGO'ların faaliyetlerini koordine etmek maksadıyla birçok koordinasyon mekanizması kurulmuştur. Bunların en etkili olanları; Afgan NGO Koordinasyon Bürosu, Afgan İnsani Yardım Teşkilleri Koordinasyon Ajansı, İslami Koordinasyon Konseyi ve Güney Batı Afganistan ve Belucistan Koordinasyon Örgütüdür.³¹²

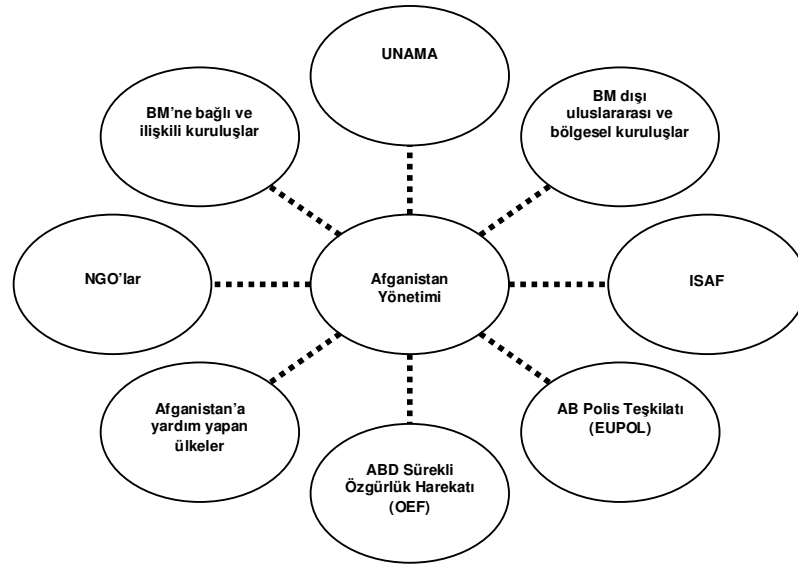
³¹¹ "United States Plan for Sustaining the Afghanistan National Security Forces", Report to Congress, June 2008, ABD Savunma Bakanlığı İnternet Sayfası, (Erişim)http://www.defense.gov/pubs/United_States_Plan_for_Sustaining_the_Afghanistan_National_Security_Forces_1231.pdf, 16 Mart 2011, s.29.

³¹² "NGOs Coordination", CM Fusion Center İnternet Sayfası, (Erişim)<http://www.cmi.no/afghanistan/themes/ngos.cfm>, 12 Aralık 2011.

3.6.4. Devlet İnşa Sürecinde Yer Alan Uluslararası Aktörler

2001 sonrası Afganistan'da devlet inşa sürecine katılan uluslararası aktörler geniş bir yelpazede yer almaktadır. BM adına UNAMA ve ISAF, politik faaliyetlerden ve güvenlik faaliyetlerinden sorumlu teşkilatlar. BM kararlarında, üye ülkelerin ve yardım kuruluşlarının kendi faaliyetlerini, UNAMA ve ISAF ile koordine etmesi gerekmektedir. Ancak, koordinasyon zaman içerisinde çözülmesi gereken önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Afganistan'da devlet inşa sürecinde rol alan uluslararası aktörler;

- BM Afganistan Yardım Misyonu UNAMA,
- BM'ye bağlı ve ilişkili kuruluşlar,
- BM dışı uluslararası ve bölgesel kuruluşlar,
- Afganistan'a yardım yapan ülkeler ve bu ülkelerin kuruluşları,
- Hükümetlere bağlı olmayan kuruluşlar (NGO'lar),
- ISAF,
- ABD Sürekli Özgürlük Harekâtı,
- AB Polis Gücü (EUPOL) şeklinde sıralanmaktadır. (Şekil-3)

Şekil-3: Afganistan'da devlet inşasında rol alan dış aktörler.

BM Afganistan Yardım Misyonu UNAMA, görev talimatı³¹³ gereği; Afganistan'daki BM şemsiyesi altındaki bütün sivil kuruluşların ve faaliyetlerin liderliğini yapmakta, uluslararası toplumun Afganistan'a yaptığı yardım ve destekleri koordine etmektedir. Afgan hükümetlerinin yolsuzlukla mücadele, hukuk düzeninin sağlanması ve yönetimin etkinliğinin artırılması çabalarına katkı yapmakta, insani yardımların dağıtılmasını koordine etmekte, seçimlerin planlanması ve icrasına destek sağlamakta, bölgesel işbirliğinin geliştirilmesi için çalışmaktadır. UNAMA, Afganistan'da devlet inşasının politik faaliyetleri ile yeniden inşa ve kalkınmada uluslararası toplumun ana organı olarak bulunmaktadır.

Bu genel çerçeve içerisinde UNAMA; Bonn Anlaşması'nın imzalanmasından sonra; 2002 yılında Geçici Afgan Yönetiminin oluşturulması, Haziran 2002'de Olağanüstü Büyük Meclisin toplanması, Geçiş Otoritesi ve Geçiş Yönetiminin teşkili, Anayasa hazırlamakla görevli Büyük Meclisin toplanması, Afganistan Anayasasının hazırlanması, 2004 ve 2005 yıllarında başkanlık ve parlamento seçimlerinin yapılmasında Afgan yönetimine yardımcı olmuştur. UNAMA; Afganistan merkezi ve yerel yönetimlerinin teşkili, bakanlıkların ve devlet kurumlarının kuruluşu, eğitimi ve etkinliklerinin artırılmasında öncü konuma sahiptir.

Afganistan devlet inşası sürecinde UNAMA ile koordinasyon içerisinde çalışan çok sayıda BM kuruluşu bulunmaktadır. Bunların sayıları 2011 yılı itibarıyla 31'e ulaşmıştır.³¹⁴ Bu kuruluşların belli başlıları; Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı UNDP, BM Eğitim Bilim Kültür Örgütü UNESCO, BM Çocuklara Yardım Fonu UNICEF, BM Uyuşturucu ve Suçlarla Mücadele Ofisi UNODC, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği UNHCR, Gıda ve Tarım Örgütü FAO, Uluslararası Çalışma Örgütü ILO, Dünya Sağlık Örgütü ve Dünya

³¹³ "BMGK 1806 sayılı karar", BM İnternet Sayfası, (Erişim)<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/279/31/PDF/N0827931.pdf?OpenElement>, 13 Aralık 2011.

³¹⁴ "The A to Z Guide to Afghanistan Assistance", Afghanistan Research and Evaluation Unit, 9. Baskı, Kabil, Afghanistan, 2011. s 66.

Bankası'dır.³¹⁵ Dünya Ticaret Örgütü WTO ve Uluslararası Para Fonu IMF gibi teşkiller Afganistan'da fiziken bulunmamalarına rağmen kendi ilgi alanlarında destek sağlamakla görevlidirler.

Afganistan'da devlet inşa sürecinde rol oynayan diğer aktörler arasında, NGO olarak bilinen hükümet dışı kuruluşlar önemli bir yer tutmaktadır. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan çekilmesini müteakip NGO'lar birer ikişer Afganistan'a gelmeye başlamıştır. Zaman içerisinde sayıları 100'e yaklaşmıştır. Taliban'ın ülkede tamamen kontrolü sağlaması üzerine bazıları çalışmalarını durdurmuş ve ülkeden çekilmiştir. 2001'de Sürekli Özgürlük Harekâtı, müteakiben ISAF birliklerinin Afganistan'a konuşlanması ve UNAMA'nın kurulmasıyla 2002'den itibaren NGO'ların sayılarında artış olmuştur. 2003 yılı itibarıyla 1600 NGO Afgan makamlarına kayıt yaptırmıştır.³¹⁶ Hepsinin faal olup olmadığı bilinmemektedir. Bunların bir kısmı uluslararası NGO'lardır. Büyük kısmını ise uluslararası NGO'lar tarafından desteklenen yerel NGO'lar teşkil etmektedir. NGO'lar; tarım ve hayvancılık, sağlık, eğitim, meslek kazandırma, gıda yardımı, altyapı faaliyetleri, insan hakları, kamu yönetimi, adalet sisteminin iyileştirilmesi, kültürel faaliyetler, bilim ve teknoloji, medya gibi çeşitli alanlarda faaliyet göstermektedir.

ISAF³¹⁷, Bonn Anlaşmasının Ek-1'indeki esaslara uygun olarak ve Afgan Geçici Hükümetinin çağrısı üzerine 20 Aralık 2001'de BMGK'nın 1386 sayılı kararı ile kurulmuştur. ISAF, BM'nin barış gücü kuvveti olarak değil, çok uluslu kuvvet olarak teşkil edilmiştir. Masrafları katılımcı ülkeler tarafından karşılanmaktadır. Başlangıçta lider ülkeler tarafından katılımcı ülkelerin katkılarıyla teşkil edilen ISAF'ın güvenliğe yardım sorumluluğu sadece Kabil

³¹⁵ Afganistan'da devlet inşa sürecine iştirak eden BM teşkilleri UNAMA'nın ve kuruluşların kendi internet sitelerinde bulunmaktadır. UNAMA İnternet Sitesi, (Erişim)<http://unama.unmissions.org/default.aspx?/>, 16 Mart 2012.

³¹⁶ "NGOs", CMI İnternet Sayfası, (Erişim)<http://www.cmi.no/afghanistan/themes/ngos.cfm>, 19 Ocak 2012.

³¹⁷ ISAF ile ilgili bilgiler farklı kaynaklardan derlenmiştir. "ISAF's Mission in Afghanistan", NATO İnternet Sayfası, (Erişim)http://www.nato.int/cps/en/SID-F4A7A230-CDEE004B/natolive/topics_69366.htm, 12 Mart 2012.; "Report on Progress Toward Security and Stability in Afghanistan", US Department of Defense Report, Washington DC, USA, April 2011. s.7-10.; "ISAF Joint Command", ISAF İnternet Sayfası, (Erişim)<http://www.isaf.nato.int/subordinate-commands/isaf-joint-command/index.php>, 12 Mart 2012.

ve yakın çevresiyle sınırlı olmuştur. NATO, Ağustos 2003'te ISAF'ın liderliğini devralmış, BM kararlarıyla sorumluluk sahası tüm Afganistan'ı kapsayacak şekilde genişletilmiştir. ISAF'ın teşkilatı ve harekâtı ABD liderliğinde yürütülen Sürekli Özgürlük Harekâtı'ndan (OEF) farklıdır. OEF, terörle mücadeleyi yürütürken; ISAF, ülkede güvenliğin sağlanmasında Afgan hükûmetine ve Afgan güvenlik kuvvetlerine yardım etmektedir. Gerçekte ise güvenlik ISAF tarafından sağlanmaktadır. ISAF'ın teşkilatı yıllar içerisinde değişmiş, personel sayısı ve komuta ettiği birlikler artmıştır. Afganistan genelinde görev yapan Bölgesel İmar Ekipleri (PRT) ISAF'ın kontrolüne verilmiş, ayrıca Afgan ordu ve polisine danışmanlık yapan Harekât Yönlendirme ve İrtibat Timleri (OMLT) kurulmuştur. ISAF'ın teşkilatında bir hava görev kuvveti ile altı adet bölge komutanlığı bulunmaktadır. ISAF, ABD'li bir Orgeneral tarafından komuta edilmekte ve korgeneral rütbesinde iki yardımcısı bulunmaktadır. Yardımcıların birisi kendine bağlı bir karargâhla Afganistan'daki cari harekâtı icra etmekte, diğeri ise NATO Afganistan Eğitim Misyonu vasıtasıyla Afgan ordusu ve polisi ile savunma ve içişleri bakanlıklarının teşkil ve eğitimini yürütmektedir. ISAF Komutanı, aynı zamanda Afganistan'daki ABD kuvvetlerinin komutanı olarak OEF'ye komuta etmektedir.

ISAF'ın önemli unsurları arasında PRT'ler yer almaktadır. PRT'ler; yaklaşık 80 askeri ve sivil personelden oluşan, il seviyesinde kalkınma çabalarına destek sağlayan ve yardım unsurlarına emniyet temin eden, bünyesinde çeşitli uzmanları barındıran ve Afganistan'a yardım yapan ülkeler tarafından kurulmuş ekiplerdir. Bu ekipler, 2003 yılından itibaren ABD tarafından kurulmaya başlanmış ve sayıları gittikçe artmıştır. 2006 yılında Afganistan'daki tüm PRT'ler ISAF'ın komutasına girmiştir. PRT'lerin asıl işlevi; Afganistan devletinin otorite tesisine yardım etmek, güvenliğin sağlanmasına katkıda bulunmak, güvenlik sektörü reformunu desteklemek ve yeniden inşaya yardımcı olmaktır. PRT'lerin askeri bölümü ISAF'ın komutasında olmasına rağmen sivil bölümleri kurucu ülkelerin kontrolündedir. PRT'lerin teşkilatı ve faaliyetleri; bulundukları bölgelerin özellikleri ile kurucu ülkelerin beklentileri ve koydukları sınırlamalar nedeniyle değişiklik

göstermektedir. PRT'ler; inşaat, tarım, polis eğitimi, yönetime destek, kalkınma, uyuşturucu ile mücadele, eğitim ve sağlık gibi farklı alanların tamamında faaliyet gösterdikleri gibi bazı alanlarda uzmanlaşabilmektedir. Afganistan'da PRT'lerin faaliyetleri; ISAF ile Afgan İçişleri Bakanlığınca müşterek olarak yönetilen ve UNAMA'nın da iştirak ettiği bir komite tarafından izlenmektedir. Afganistan'da 2011 itibariyle 27 PRT bulunmaktadır. Bunların arasında ABD'nin 12, Türkiye'nin ise 2 PRT'si yer almaktadır.³¹⁸

Afganistan'daki uluslararası aktörlerden birisi olan AB, 2002'den itibaren insani yardım ve kalkınmayı desteklemek üzere Kabil'de bir yardım heyeti bulundurmaktadır. AB tarafından 2002-2011 yılları arasında 1,8 milyar Euro değerinde yardım yapılmıştır.³¹⁹ AB, EUPOL vasıtasıyla Afgan polis teşkilatının kuruluş ve eğitimine katkı sağlamakla görevlendirilmiştir. 2007'de Almanya'nın lider ülke olarak sorumlu olduğu Afgan polisinin teşkil ve eğitilmesi görevini devralmıştır. EUPOL'un görevi, Afgan içişleri bakanlığı, merkez, il ve ilçelerdeki polis birimlerine çeşitli konularda eğitim vermektir.

Afganistan'da devlet inşasında aktif olarak rol alan ülkeler arasında ABD'nin konumu farklıdır. ABD, kendi güvenliği ve ulusal çıkarları gereği Afganistan'da 2001 yılında Taliban rejimine karşı yürütülen harekâtın liderliğini yapmıştır. ABD, II. Dünya Savaşı sonrası Almanya ve Japonya'da yürüttüğü ulus inşası girişimlerinden, 1990'larda Bosna ve Kosova'da icra ettiği politik yapılanma faaliyetlerinden edindiği tecrübeleri Afganistan'a yansıtarak devlet inşa sürecinin en önemli aktörü olmuştur. ABD ayrıca, BM, OECD, Dünya Bankası, IMF ve NATO gibi uluslararası örgütlerdeki etkinliğinden dolayı, bu örgütlerin Afganistan'daki faaliyetlerini yönlendirmektedir. Afganistan'da atılan her adımda, geliştirilen yeni bir strateji ve programda ABD'nin etkisi ve yönlendirmesi olmaktadır. ABD'deki binlerce düşünce kuruluşunda Afganistan'daki sürece yönelik analiz ve

³¹⁸ "International Security Assistance Force (ISAF): Key Facts and Figures", NATO İnternet Sayfası, (Erişim)<http://www.nato.int/isaf/docu/epub/pdf/placemat.pdf>, 12 Mart 2012.

³¹⁹ "Afghanistan", AB Komisyonu İnternet Sayfası, (Erişim)http://ec.europa.eu/europeaid/where/asia/country-cooperation/afghanistan/afghanistan_en.htm, 12 Mart 2012.

değerlendirmeler yapılarak ABD'nin bilgi üstünlüğü de devam etmektedir. ABD, Afganistan'da özellikle; El Kaide ve Taliban'a karşı terörle mücadele, güvenliğin sağlanması, Afgan güvenlik kuvvetlerinin teşkili, uyuşturucu ile mücadele, savunma ve içişleri bakanlıklarının reforma tabi tutulması, başta yol olmak üzere büyük altyapı projeleri ve jeolojik araştırmalar alanlarında faaliyet göstermektedir. ABD'nin Afganistan'da bulundurduğu ana unsurlar;

- ABD Kabil Büyükelçiliği (ABD bakanlıklarının temsilcilikleri büyükelçilik bünyesinde bulunmaktadır)

- ABD Dışişleri Bakanlığına bağlı faaliyet gösteren ABD yardım teşkilatı USAID,

- ABD Tarım Bakanlığı ve Hazinesinin Afganistan Büroları,

- ABD Jeolojik Araştırma Birimi,

- ABD Ordusu İstihkâm ve İnşaat Birliği,

- CIA'nın istihbarat ve terörle mücadele birimleri,

- FBI birimleri,

- ABD Merkez Komutanlığı CENTCOM'a bağlı ABD Afganistan Kuvvetleri USFOR-A (ISAF Komutanı'nın komutasında bulunmaktadır.),

- ABD Özel Kuvvetler unsurları,

- Afganistan Birleşik Güvenlik Geçiş Komutanlığı CSTC-A (Afgan ordu ve polisinin teşkil ve eğitiminden sorumludur. Bir kısım unsurlarıyla Afganistan NATO Eğitim Misyonu olarak görev yapmaktadır),

- Afganistan harekâtına stratejik hava desteği sağlayan ABD'nin Basra Körfezi'ndeki unsurları,

- Blackwater ve Dyncorps isimli özel güvenlik şirketleri,

- Lojistik destek sağlayan özel şirketler,

- Merkezleri ABD'de bulunan yüzlerce NGO olarak sıralanmaktadır.

ABD'nin Afganistan'da altı adet askeri üssü³²⁰, Kabil'de iki adet askeri kampı bulunmaktadır. ABD'nin kendi kaynaklarına göre ABD kuvvetlerinin harcamaları hariç Afganistan'a 2002-2011 arasında yapılan yardımlar 51,8 milyar dolardır.³²¹

Japonya, Afganistan'da askeri varlık göstermemekte ancak yaptığı yardımlarla devlet inşa sürecinin önemli aktörleri arasında yer almaktadır. Japonya, Afganistan'daki devlet inşa sürecinde; insani yardım, politik yapılanmaya destek, güvenlik kuvvetlerinin yeniden teşkiline katkı, yeniden inşa ve kalkınma alanında büyük alt yapı projeleriyle etkili olmaktadır. Japonya, 2001-2012 yılları arasında Afganistan'a 3,2 milyar dolar değerinde yardım yapmıştır.³²² Japonya, ayrıca Afganistan güvenlik sektörü reformunun DDR boyutunda lider ülke olarak mali katkılarıyla aktif rol oynamaktadır.

İngiltere'nin Afganistan'ın XIX. yüzyılda zayıf bir devlet olarak ortaya çıkmasında ve yüzyıllar süren kırılganlığında oynadığı rol, ikinci bölümün birinci ve ikinci kısımlarında ayrıntılı olarak analiz edilmiştir. Yaklaşık yüzyıl süren "Büyük Oyun" ile İngiliz-Afgan savaşlarının Afganistan'ın toplumsal yapısına zararları ve siyasi istikrarsızlığına katkısı bulunmaktadır. Büyük Oyun sonunda Afganistan'ın İngilizler tarafından Ruslara karşı bir tampon devlet olarak ortaya çıkarılması, bölgeden ve dünyadan soyutlanması, başta Peştunları ikiye bölen Durand Hattı olmak üzere yapay sınırların çizilmesinin Afganistan'ın başarısızlığı ve çöküşünde önemli etkileri olmuştur. İngilizler, tarihsel sorumluluklarının kısmen farkında olarak 11 Eylül 2001 sonrası Afganistan'a yönelik politikalarında ABD ile birlikte hareket etmişler ve aktif rol almışlardır. İngiltere, ABD liderliğindeki koalisyona ve Taliban'a karşı harekâta iştirak etmiştir. 2001'de kurulan ISAF'ın ilk dönem liderliğini alarak, birliklerini Afganistan'a göndermiştir. İngiltere'nin 2001 sonrası Afganistan'da stratejik hedefi, El Kaide ve diğer terörist örgütlerin Afganistan'ı kullanarak

³²⁰“Afghanistan military bases”, Militarybases İnternet Sitesi,

(Erişim)<http://militarybases.com/overseas/afghanistan/>, 14 Mart 2012.

³²¹“Evaluating U.S. Foreign Assistance to Afghanistan”, Report For the 112. Congress, 8 June 2011., ABD Senato İnternet Sayfası, (Erişim)<http://www.foreign.senate.gov/imo/media/doc/SPRT%20112-21.pdf>, 18 Mart 2011, s.34.

³²²“Japan's Assistance in Afghanistan”, Japonya Kabil Büyükelçiliği İnternet Sitesi, January 2012, (Erişim)http://www.mofa.go.jp/region/middle_e/afghanistan/pdfs/japan_assistance.pdf, 20 Mart 2012.

İngiltere'ye saldırmasını ve uluslararası çıkarlarına zarar vermesini önlemek olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda, güvenli ve istikrarlı bir Afgan devleti inşası amaçlanmıştır.³²³ İngiltere'nin Afganistan'daki varlığı;

-ABD'den sonra en fazla askeri birlik ve personel katkısıyla (yaklaşık 9.000), muharip kara ve hava unsurları (Helmand, Kandahar ve Kabil'de konuşlu),

-Bir adet PRT,

-İngiltere'de konuşlu NGO'ların Afganistan uzantıları,

-Uyuşturucu ile mücadelede lider ülke olarak çeşitli birimler olarak sıralanabilir.³²⁴ İngiltere, Afganistan'ın politik yapılanmasına yardım eden önemli bir uluslararası aktördür.

Afganistan'da devlet inşa sürecine önemli miktarda mali kaynak tahsis eden ve personel görevlendiren diğer ülkeler; Almanya, İtalya, Fransa ve Kanada'dır.

Batılı ülkelerin dışında bölge ülkelerinden özellikle Hindistan'ın yardımları dikkat çekmektedir. Bu ülkenin 2001'de Taliban yönetiminin devrilmesinden sonra 2011 yılı Mayıs ayı itibarıyla yardımlarının toplamı iki milyar dolara ulaşmıştır. Hindistan, Afganistan'a yardım yapan bölge ülkeleri arasında birinci durumdadır. Hindistan, Afganistan'da madenlerin işletilmesine de yatırım yapmaktadır.

İran ise, özellikle Afganistan'ın batısında Herat bölgesine ve Şiilere yardım yapan bir aktördür.

Rusya ve Orta Asya cumhuriyetlerinin lojistik maksatlarla topraklarının kullanılması dışında önemli bir katkıları yoktur.

Türkiye ise Afganistan'da sivil ve askeri yetenekler bulundurmakta, eğitim, sağlık, altyapı alanlarında diğer uluslararası aktörlere göre daha

³²³ "The UK's foreign policy approach to Afghanistan and Pakistan", House of Commons Foreign Affairs Committee, Fourth Report of Session 2010–11, Volume1, 2 March 2011, (Erişim)<http://www.publications.parliament.uk/pa/cm201011/cmselect/cmfa/514/514.pdf>, 21 Mart 2012, s.Ev1.

³²⁴ "The UK's foreign policy approach to Afghanistan and Pakistan", s.Ev8.

mütevazı yardımlar yapmaktadır. Türk firmaları yürüttükleri projelerle, yeniden inşa ve kalkınmaya önemli katkılar sağlamaktadır.

3.7. SİYASİ YENİDEN YAPILANMA, MEŞRUIYET VE OTORİTE TESİSİ

3.7.1. Geçici ve Geçiş Yönetimleri

Bonn Anlaşması ile teşkil edilen, geniş tabanlı, çok etnik yapılı ve tam temsilli hükümetin oluşturulması için ilk adım olarak görülen Afgan Geçiş Otoritesi, Afgan egemenliğinin bir göstergesi olarak 22 Aralık 2001 tarihinde faaliyete başlamıştır. Geçici yönetimin başkanlığına Hamid Karzai getirilmiş, beş başkan yardımcısı ve 24 üyeden oluşmuştur. Etnik grupların nüfus oranlarına göre Tacikler lehinde bir dağılım ortaya çıkmıştır. 30 üyeli kabinede; 11 Peştun, 8 Tacik, 5 Hazara, 3 Özbek yer almış, kalanlar diğer azınlıklara verilmiştir. En önemli üç bakanlık olarak görülen; savunma, içişleri ve dışişleri bakanlıkları Tacikler tarafından alınmıştır.³²⁵ Yönetimde birçok güçlü savaş ağası yer almıştır.³²⁶ Afgan geçici yönetiminin üyeleri Bonn'daki görüşmeler esnasında katılımcılar tarafından seçilmiştir. Bonn'da belirlenen etnik dağılımdan özellikle Peştunlar, kendilerinin tam olarak temsil edilmediğini iddia ederek memnun olmamıştır. Bu durum bir meşruiyet sorunu olarak uzun süre devam etmiştir.

Ana görevi, günlük devlet işlerini yönetmek ve dış ilişkilerde Afganistan'ı temsil etmek olan geçici yönetim, birçok bağımsız komisyon ile Afgan Merkez Bankası'nı kurmuştur. Ayrıca, güvenliğin sağlanması, kamu düzeninin tesisi ve iyi yönetim için kararlar almış, ulusal para basımı ve piyasaya sürülmesini yürütmüştür. Yüksek Mahkeme, kalıcı bir kurum olmuş, yargısal çerçeveyi belirlemiştir. Olağanüstü Büyük Meclis'in toplanması için teşkil edilen Özel Bağımsız Komisyon, 21 üyeden oluşmuş ve Büyük Meclis'e katılacakların tespiti ve iç çalışma usulleri hakkında kararlar almıştır.³²⁷

³²⁵ Thomas H. Johnson, "The Prospects for Post-Conflict Afghanistan: A Call of the Sirens to the Country's Troubled Past", *Strategic Insights*, cilt 5. sayı2, Feb 2006, s.4-5.

³²⁶ Barakat, **a.g.m.**, s.802.

³²⁷ Barakat, **a.g.m.**, s.802.

Komisyon, Büyük Meclis'te Afgan kadınlarının ve toplumun tüm kesimlerinin temsilini sağlamaya çalışmıştır.

Olağanüstü Büyük Meclis, yerel seçimlerle belirlenen 1.501 delegeden oluşmuş ve 11-19 Haziran 2002 tarihlerinde Kabil'de toplanmıştır. Büyük Meclisin görevi; devlet başkanını ve hükümet içindeki kritik önemdeki yetkilileri atamak ve Afgan Geçiş Otoritesi'nin yapısını kararlaştırmaktır. Büyük Meclis, Bonn'da ortaya çıkan beklentileri karşılayamamıştır. Afgan Geçiş Otoritesi ve kabinedeki kritik bakanlıkların dağılımı üzerine uzlaşma sağlanamamıştır. Yönetime Karzai hariç eski Peştun liderler hâkim olmuştur. Kalabalık ve karmaşık yapısıyla, toplantılar süresince savaş ağalarının baskıları, Büyük Meclis'in demokratik siyaset için başlangıç noktası olmasına engel olmuştur.³²⁸ Ayrıca, geleneksel meclis sisteminden kopyalanarak oluşturulan Olağanüstü Büyük Meclis'ten beklentiler gerçekçi değildi. Afganistan tarihinde iktidara gelen yöneticiler, yönetimlerini ve aldıkları önemli kararları meşrulaştırmak için büyük meclis toplamışlardır.³²⁹ Dolayısıyla, Olağanüstü Büyük Meclis, yönetimin yapısı gibi karmaşık kararları verememiş, kararlar Karzai tarafından alınmış, Meclis tarafından onaylanmıştır. Geçiş Otoritesi kurulmuş ve iki yıl süreyle, seçimler yapılana kadar görev yapması kararlaştırılmıştır. Geçiş yönetimi, Başkan Karzai, iki başkan yardımcısı ve 30 bakandan teşkil edilmiştir.

Olağanüstü Büyük Meclis, Karzai'nin geçiş yönetiminin başkanı olarak seçilmesine ilaveten, Zahir Şah ve temsilcileri ile Tacikler arasındaki çekişmelere sahne olmuştur. Zahir Şah, Karzai'ye destek verdikten sonra, etnik konular unutulmuş; din, parlamentonun rolü, istikrar ve ekonomik kalkınma konuları öncelik almıştır. Etnik tartışmaların yapılmaması ve uzlaşının sağlanması, sağlanan istikrar ve meşruiyetin geçici olmasına yol açmıştır. Yeni geçiş yönetiminde Peştun bakan sayısı 11'den 16'ya çıkarılmış, diğerlerinin toplam sayıları değişmemiştir.³³⁰ Karzai'nin girişimiyle yapılan bu

³²⁸ Godson, **a.g.m.**, s.90-94.

³²⁹ Godson, **a.g.m.**, s.83

³³⁰ Johnson, **a.g.m.**, s.6.

değişiklikler Peştun grupları ve uluslararası kamuoyunu tatmine yönelik olmuştur. Peştunlar, seçilen Peştun bakanların kendilerini temsil etmediğini, Karzai'ye yakın kişiler olduğunu düşünmüştür. Peştun bakan sayısı artmasına rağmen önemli bakanlıklar Taciklerde kalmıştır. Özellikle savunma bakanı olarak Tacik savaş ağası ve Penşir vadisindeki milislerin komutanı Mareşal Fehim'in atanması hoşnutsuzluklara neden olmuştur. Mareşal Fehim'in aynı zamanda başkan yardımcısı olarak görevlendirilmesi konumunu oldukça kuvvetlendirmiştir. Bir önceki kabineden en önemli değişiklik Tacik Yunus Kanuni'nin içişleri bakanlığından alınması olmuştur. Peştun Muhammed Wardak'ın içişleri bakanlığına getirilmesiyle Tacik asker ve polisler ayaklanmıştır. Yunus Kanuni için yeni bir görev yaratılarak başkanın güvenlik danışmanı ve eğitim bakanı olarak atanmıştır. Karzai, istikrar ve değişim arasında seçim yapmak zorunda kalarak, istikrar adına savaş ağalarına ödün vermeyi, orta ve uzun dönemde Peştunlardan kaynaklanan meşruiyet kriziyle karşı karşıya kalmayı seçmiştir. Karzai bu kararları verirken hiç şüphesiz ki ABD'nin kısa sürede istikrar odaklı yaklaşımından ve bu yöndeki telkinlerinden fazlasıyla etkilenmiştir. Peştunlar gittikçe artan bir şekilde Karzai'nin Peştunlara yabancılaştığını düşünmüştür.

3.7.2. Anayasa ve Yeni Afgan Devleti

Demokrasiye giden yol haritasında diğer önemli bir adım, 5 Ekim 2002'de teşkil edilen Anayasa Komisyonu'dur. Bu komisyon, anayasa taslağı hazırlamakla görevlendirilmiştir. Hazırlanan taslak, bu amaçla toplanan Büyük Meclis'te 4 Ocak 2004'te Kabul edilmiştir.

Afganistan Anayasası³³¹; BM kuralları ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi esaslarına atıfta bulunmakta, Afganistan'ı, üzerinde yaşayan tüm etnik gruplara ait bölünmez bir ülke olarak tanımlamakta, milli birlik, bağımsızlık, milli egemenlik, demokrasi, hukukun üstünlüğü, kalkınma, sosyal adalet ve insan haklarına saygı ilkeleri üzerine inşa edilecek demokratik,

³³¹ "The Constitution of Afghanistan", Afganistan Anayas Mahkemesi İnternet Sitesi, (Erişim)http://supremecourt.gov.af/Content/Media/Documents/constitution2004_english241201294958325553325325.pdf, 16 Mart 2011.

üniter ve merkezi bir ulus-devlet vizyonu ortaya koymaktadır. Anayasa, Afganistan'ı İslam Cumhuriyeti olarak nitelemekte ve devletin dinini İslam olarak hükme bağlamaktadır. Anayasa'da Afgan ulusunun, tüm Afgan vatandaşlarından ve ülkedeki tüm etnik gruplardan oluştuğu ifade edilmektedir. Afganistan'ın 2004 anayasası ile kurulan sistem; devlet başkanı, iki meclisli yasama ve yargıdan oluşan; gevşek bir kuvvetler ayrılığına dayalı bir başkanlık sistemidir.

Yasama işlevi için, Milli Meclis kurulmuştur. Milli Meclis; Halk Meclisi ve Yaşlılar Meclisi olarak iki alt meclisten; Halk Meclisi, 5 yılda bir yapılan seçimle gelen 249 üyeden, Yaşlılar Meclisi ise; il ve ilçe meclisleri arasından seçilenlerle ve devlet başkanı tarafından atanan 102 üyeden oluşmaktadır. Halk Meclisi daha fazla yetkiyle donatılmıştır. Milli Meclis bazı durumlarda Büyük Meclis olarak toplanmaktadır. Bu durumda Milli Meclisin her iki kanadına ilaveten il ve ilçe meclislerinin başkanları da Büyük Meclis toplantısına üye olarak katılmaktadır. Bakanlar, Yargıtay Başkanı ve Anayasa Mahkemesi üyeleri ile Başsavcı, oy kullanma hakları olmaksızın Büyük Meclis oturumlarına katılabilmektedir. Büyük Meclis, devlet başkanının yargılanması, bağımsızlık, ulusal egemenlik ve ülkenin önemli çıkarlarını ilgilendiren konularda kararlar alınması ile anayasa değişikliği yapılması gerektiğinde toplanmaktadır.

Afgan anayasasına göre yürütme organı; devlet başkanı, bakanlıklar ve yerel yönetimlerden teşkil edilmiştir. Devlet başkanı ve bakanlar kurulu merkezi yönetimi teşkil etmektedir.

Devlet başkanı, Afganistan İslam Cumhuriyeti Devleti'nin başıdır ve anayasa hükümleri çerçevesinde, yürütme, yasama ve yargı konusunda önemli yetkilere sahiptir, iki yardımcısı vardır. Devlet başkanı, 5 yılda halk tarafından seçilmektedir.

Hükümet, devlet başkanına bağlı olarak çalışan ve Milli Meclis içinden veya dışından atanabilen bakanlardan oluşmaktadır. Devlet Başkanı ve iki yardımcısı dışında 25 bakan bulunmaktadır. Bunlar;

-Dışişleri, Savunma, İçişleri, Maliye, Ekonomi, Adalet, Bilgi ve Kültür, Eğitim, Yüksek Eğitim, İç ve Dış Ticaret, Su ve Enerji, Ulaştırma ve Sivil Havacılık, Kadın İşleri, Hac ve İslam İşleri, Halk Refahı, Halk Sağlığı, Tarım ve Hayvancılık, Haberleşme, Kırsal Kalkınma, İşçi- Sosyal Haklar-Şehitler ve Gaziler, Kentsel Kalkınma, Uyuşturucu ile Mücadele, Madenler, Sınır ve Aşiret İşleri ve Mülteciler bakanlıklarıdır.³³²

Afganistan'da yerel yönetim birimi ildir.³³³ Her ilde, bir il meclisi vardır. İl meclisi üyeleri, kanunlara uygun olarak dört yıllık bir süre için, il sakinleri tarafından genel seçimler yoluyla seçilmektedir. İlçelerde ve köylerde meclisler bulunmaktadır. Bu meclislerin üyeleri üç yıllık bir süre için yerel halk tarafından seçilmektedir. Şehir işlerini yönetmek için belediyeler kurulmuştur. Belediye başkanı ve meclis üyeleri halk tarafından seçilmektedir. Anayasa ile yeni Afgan devleti, tam anlamıyla merkezi yönetim esasına göre teşkil edilmiş, geniş bir yerel yönetim teşkilatı öngörülmesine rağmen bu birimlere yetki verilmemiştir. Bakanlıkların il ve ilçeleri kapsayan taşra teşkilatı vasıtasıyla işlevlerini yerine getirilmesi planlanmıştır.

Yargı³³⁴, Anayasa Mahkemesi, yüksek mahkemeler ve temyiz mahkemeleri ile ilk derece mahkemelerinden oluşmaktadır. Anayasa Mahkemesi en yüksek adli organdır. Anayasa Mahkemesi, Halk Meclisi'nin onayı ile devlet başkanının 10 yıllık bir süre için atadığı dokuz üyeden oluşmaktadır. Afganistan'ın yargı sisteminde kanunların hüküm koymadığı durumlarda Şariat hükümlerinin uygulanması mümkündür.

Afgan anayasası kısa bir zaman içerisinde modern bir anayasa hazırlama yeterliliğinden yoksun komisyonlar tarafından hazırlanılmaya çalışılmış, BM'nin yardımdan öteye yorumlanacak müdahalesi ile kamuoyunda yeterince tartışılmadan, risk alanları tespit edilmeden Bonn takvimine yetiştirilmiştir. Afgan halkının anlaması zor ve kendisine yabancı kavramlarla dolu bir metin, anayasa olarak kabul edilmiştir. Anayasanın

³³² "The Cabinet", Afganistan Oslo Büyükelçiliği İnternet Sitesi, (Erişim)<http://www.afghanistanembassy.no/afghanistan/government/the-executive/cabinet>, 13.02.201.

³³³ "The Constitution of Afghanistan", Chapter VIII.

³³⁴ "The Constitution of Afghanistan", Chapter VII.

siyasi partilerle ilgili hükümleri tartışmalara neden olmuştur. Anayasa ve sonrasında hazırlanan seçim kanunu, İslam'ın kurallarına aykırı siyasi parti kurulamayacağını hükme bağlamıştır. İslam'a aykırılığının yoruma açık ve demokratik prensiplerle bağdaşmaması anayasanın başlangıcında öngörülen ilkelerle çelişmiştir. Anayasa, devlet başkanına olağanüstü yetkiler vererek güçlü bir başkanlık sistemi kurmuştur. Etnik farklılaşmanın son derece keskin olduğu Afganistan gibi bir ülkede böylesine güçlü başkanlık sistemi, her seçim sonrası meşruiyet kriziyle ve çatışma olasılığı ile yüz yüze kalmaktadır.

3.2.3. Seçimler

Demokrasiye giden yol haritasının son adımları olan başkanlık seçimleri Haziran 2004 yılına planlı olmasına rağmen 9 Ekim 2004, parlamento seçimleri ise Nisan 2005'te yapılabilmektedir.³³⁵

2004 başkanlık seçimleri güvenlik risklerinin yüksek olduğu bir ortamda yapılmış, ISAF ve Afgan güvenlik birimlerince önlemler alınmıştır. Pakistan ve İran'daki mülteci kamplarındaki yaklaşık 2,5 milyon Afgan vatandaşının da katılımı ile gerçekleştirilen seçimlere 18 aday katılmış, 8 milyon seçmen oy kullanmıştır. Hamit Karzai %55,4 oy ile seçimi kazanmıştır. Karzai'nin rakipleri Tacik Yunus Kanuni, %16,3, Hazara Hacı Muhammed Muhakkık %11,7, Özbek Raşit Dostum %10 oy almıştır.³³⁶

Hamit Karzai 23 Aralık 2004 tarihinde yeni kabine üyelerini açıklamıştır. Kabine, 12 Peştun, 9 Tacik, 3 Hazara, 2 Özbek ve 1 Türkmen olmak üzere 27 bakandan oluşmuştur.³³⁷ Devlet başkanlığı seçimlerinde %16 oy alan Yunus Kanuni'ye, ABD ve Rusya'nın yoğun telkinlerine rağmen, kabinde yer verilmemiştir. Seçimlerde %12 oy alan Muhammed Muhakkık ve %10 oy alan Raşit Dostum ile Afganistan'da etkin bir kişi olan eski savunma bakanı Muhammed Fehim kabine dışında bırakılmıştır. Oluşan yeni kabinde en etkin bakanlıklar Peştun ve Tacikler arasında paylaşılrken, eski

³³⁵ Kenneth Katzman, "Afghanistan: Elections, Constitution, and Government", CRS Report for US Congress, Order Code RS21922, Washington, USA, 8 August 2006, s.2.

³³⁶ Johnson, **a.g.m.s.** 13.

³³⁷ Katzman, **a.g.k.** s.4.5

kabinede yer alan savaş ağalarının birçoğu tasfiye edilmiştir. Peştun ve Tacik ağırlıklı oluşturulan hükümet sonrasında özellikle kuzey ve kuzeydoğu Afganistan'da meydana gelebilecek muhtemel muhalif hareketleri etkisiz hale getirmek için Kuzey İttifakı'nın üst düzey liderlerine ve savaş ağalarına bakanlık yardımcılıkları gibi görevler verilmiştir.

Seçim sonuçları ülkedeki etnik ayrışmayı ve Afgan siyasetinin etnik kimliklere bağlı kalarak yapıldığını göstermektedir. Karzai, oyların yarısından fazlasını alarak seçilmesine rağmen Peştunların haricindeki etnik gruplardan fazla oy alamamış ve diğerlerinin gözünde Afganistan Devlet Başkanı olamamış, meşruiyeti tartışmalı olmuştur. Yunus Kanuni, Tacik oyların çoğunu alırken; Dostum, Özbek oyların, Muhakkık ise Hazara oyların tamamına yakını almıştır. Böylece savaş ağaları güçlerinin devam ettiğini ve etnik grupları üzerinde kontrol sağladıklarını kanıtlamışlardır. Seçim sonrası, etnik hatlarla kutuplaşmış bir ülkede güçlü bir başkanlık sisteminin uygun olup olmadığı tartışmaları uzun süre devam etmiştir.

Taliban sonrası ilk Milli Meclis seçimleri 18 Eylül 2005'de yapılmış, Halk Meclisi'ne 249 milletvekili, Yaşlılar Meclisi'ne 102 üye, il ve ilçe meclisleri üyeleri seçilmiştir. Seçimlere katılım oranı %49,8 olmuştur. Peştun bölgelerinde %30'un altına, Uruzgan'da %23'e, Kandahar'da %25'e düşmüştür. Kabil'de %34 civarında olmuştur.³³⁸

Seçim sonuçları genel olarak muhafazakâr İslamcılar ve mücahitlerin zaferi olarak görülmüştür. Halk Meclisi'nin yarıya yakını muhafazakâr İslamcılar tarafından kazanılmış,³³⁹ ancak Karzai'ye karşı açık bir muhalefet oluşturacak yeterlilikte olmamıştır. Eski mücahit komutanları ve savaş ağalarının, kendi etnik grupları ve kontrol ettikleri bölgelerden oy alarak seçildikleri görülmüştür. Bu şekilde yaklaşık 40 aday seçilmiştir. Karzai'nin başkanlık seçimlerindeki rakipleri Kanuni, Dostum ve Muhakkık, Kabil ve Cevizhan illerinde en çok oy alan adaylar olmuştur. Seçilen savaş ağaları yönetimde etkin görevlerden dışlanmış olmanın kızgınlığı ile seçimler sonrası

³³⁸ Johnson, **a.g.m.** s.16.

³³⁹ "A place for warlords to meet", **The Economist**, 5 January 2006.

değişik faaliyetlere girişmişlerdir. Taliban Yönetimi'nde görev almış bazı şahıslar da milletvekili olmayı başarmıştır. Seçim sisteminin de etkisiyle Afgan Yasama Organı, Afgan halkının çoğunluğunun oyları ile oluşmamış ve meşruiyet zafiyeti taşımıştır.

Afgan devlet inşa sürecinde meşruiyetin sağlanması için çok önemli adımlar olarak düşünülen geçici ve geçiş yönetimlerinin teşkili, anayasa hazırlanması ile başkanlık ve parlamento seçimleri, tüm eleştirilere, hatalara ve sahtecilik iddialarına rağmen mevcut sonuçları ile savaştan çıkmış bir ülkede başarı olarak görülmüştür. Tüm süreç değerlendirildiğinde; geçici ve geçiş yönetimlerinde savaş ağalarına önemli rol verilmesi, konumlarının güçlenmesine ve uzun yıllar etkilerini sürdürerek, yeni Afgan devletinin meşruiyet ve otorite tesisi ile güvenliğin sağlanması çabalarını sekteye uğratmalarına fırsat yaratmıştır. Karzai'nin savaş ağalarını etkisizleştirmek için sonradan yaptığı zayıf hamleler ise sonuç vermemiştir. Afganistan'ın yeni anayasası kamuoyunda yeterince tartışılmadan, dış aktörler tarafından acele ile varılmış bir uzlaşanının eseri olmuş, Afganistan gerçeklerini yansıtmayan ve Afganistan halkına yabancı bir doküman olmuştur. Kurulan güçlü başkanlık sisteminin sakıncaları ilk seçimlerde görülmüştür.

Sonuç olarak, Afganistan'da politik yeniden yapılanma faaliyetlerin çok önemli aşamaları Bonn takvimine bağlı olarak tamamlanmış, ancak meşruiyet krizi aşılamamış, savaş ağaları sorunu çözülememiştir.

Bonn Anlaşmasıyla çizilen yol haritasının 2005 yılındaki parlamento seçimleriyle tamamlanmasından sonra, Afganistan devlet inşa sürecinin tüm alanlarında önemli gelişmeler olmuştur. Yeniden inşa ve kalkınma alanında önemli kazanımlar sağlanırken güvenlik gittikçe kötüleşmiştir. Siyasi alanda ise devletin meşruiyeti tartışılmaya devam edilmiştir. Bu koşullar altında 2009 başkanlık seçimleri ile 2010 parlamento seçimleri; Afganların kendi kontrollerinde yapacakları ilk seçim olarak ve meşruiyet tartışmalarını bitirme beklentileriyle önem kazanmıştır. Seçimler, Afganistan Bağımsız Seçim Komisyonu tarafından yürütülmüş, uluslararası toplum tarafından destek sağlanmıştır.

2009 başkanlık seçimi, hazırlık aşamasından itibaren problemli başlamıştır. Bağımsız Seçim Komisyonu'nun Karzai'ye yakın kişilerden oluşturulduğu iddiaları uzun süre devam etmiştir. Seçimin tarihi üzerinde Anlaşma zorlukla sağlanmıştır. Seçmen kayıtlarının yenilenme sürecinde sahtekârlık iddiaları diğer bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle Taliban'ın etkili olduğu doğu ve güney bölgelerinde bazı seçim merkezlerinde güvenlik sağlanamaması nedeniyle oy verme işlemi yapılamamıştır. Seçimin en güçlü adayı Karzai; Tacik savaş ağası Mareşal Kasım Fehim ve Hazara Kerim Halili ile işbirliği yaparak seçime girmiştir. Karzai, bu şekilde kendisine karşı oluşturulan Birleşik Cephe'yi bölmeyi amaçlamıştır. Karzai, bazı güçlü Peştun liderleri de seçime girmeme konusunda çeşitli metotlarla ikna etmiştir. Seçime 32 aday katılmış, ancak Karzai'nin en büyük rakibi Tacik Abdullah olmuştur. Seçime katılma oranı %35 civarında gerçekleşmiştir. 16 Eylül 2009'da sonuçlar açıklanmış, Karzai %54,6, Abdullah %27,7 oy almıştır.³⁴⁰ Seçim sonuçları, sahtekârlıklar nedeniyle diğer adaylar ve uluslararası toplum tarafından kabul görmemiştir. Bağımsız Seçim Komisyonu tarafından yapılan inceleme sonucu, Karzai'nin 1 milyon, Abdullah'ın 200 bin oyu iptal edilmiştir. Yeni sonuç; Karzai %49.67, Abdullah %30.59 olarak ilan edilmiştir. Karzai, başta ABD olmak üzere uluslararası toplumun baskısıyla yeni sonucu ve ikinci tur seçimlerin yapılmasını kabul etmiş, ancak Abdullah ikinci tura girmekten kaçınmıştır. Bu şekilde ikinci tura gerek kalmadan Karzai %49.67 ile devlet başkanlığı seçimini kazanmıştır.³⁴¹

Başkanlık seçimi sonrası yeni kabinenin teşkili sorunlu olmuştur. Seçimdeki sahtekârlık iddiaları ve incelemenin bu iddiaları doğrulaması Milli Meclis'te Karzai muhalefeti keskinleştirmiş ve güçlendirmiştir. Milli Meclis, Karzai'nin bakan olarak aday gösterdiği 24 ismin sadece 7'sini onaylamış, müteakiben aday gösterilenlerin çoğunluğuna onay vermemiş, bakanlar

³⁴⁰ Kenneth Katzman, "Afghanistan: Politics, Elections, and Government Performance", CRS Report for US Congress, Washington, USA, 27 February 2012 s.24.

³⁴¹ "Presidential & Provincial Council Elections Afghanistan 2009 Elections", Afganistan Bağımsız Seçim Komisyonu İnternet Sayfası, (Erişim)http://www.iec.org.af/results_2009/Index.html, 20 Haziran 2011.

kurulu tamamı onaylı üyelerle ancak Ağustos 2011'de oluşabilmiştir.³⁴² Afgan seçmenin %35'nin katılımıyla icra edilen seçimlerde %49.67 oy ile başkan seçilen Karzai'nin meşruiyeti tartışmalı olmuştur. Ayrıca Mareşal Fehim ile kurulan ittifak insan hakları savunucuları tarafından eleştirilmiştir.

2010 parlamento seçimleri hazırlıkları, 2009 başkanlık seçimlerinin yarattığı ayrışma ve siyasi krizin gölgesinde başlamıştır. Parlamento seçimleri de sahtekârlıklara anılan bir seçim olmuş, Karzai ve kabinesi ile Halk Meclisi arasındaki mücadele şiddetlenmiştir. Seçimlerin 18 Eylül 2010'da yapılması kararlaştırılmıştır. Şubat 2010'da seçim yasası değiştirilerek yeni yasa ile parlamento seçimlerine girilmiştir. Seçimlere katılma oranı %33 olmuştur.³⁴³

Güvenlik nedeniyle bazı oy verme merkezleri açılmamış, seçmenlerin de güvenlik endişeleri nedeniyle katılım son derece düşük olmuştur. Kullanılan oyların yaklaşık %25'i sahtekârlık nedeniyle iptal edilmiştir. Seçim sonuçlarına göre Halk Meclisi'nin 249 milletvekilinin 148'i yeni seçilenlerden oluşmuştur. Önceki dönemde Karzai'yi destekleyen 90 milletvekilinin sayısı 70 civarına düşmüştür. Peştunların milletvekili sayısı Peştun bölgelerinde seçime katılım oranının daha düşük olması nedeniyle 120'den 94'te inmiştir.³⁴⁴ Karzainin yakın çalışma arkadaşlarından birçoğu seçilememiştir. Meclis bir önceki döneme göre daha parçalı hale gelmiş, Hazaralar güç kazanmıştır. Bu durum, Hazaraların bir kısmının Karzai'yi desteklemesi nedeniyle meclisin oy verme eğiliminin tahmin edilmesini zorlaştırmıştır. Savaş ağaları durumlarını korumuşlar ve yeni seçilenler de olmuştur. Seçim sonuçları, sahtekârlıklar gerekçe gösterilerek seçimi kaybeden Peştunlar tarafından kabul edilmemiş ve siyasi bir kriz dönemi başlamıştır. Uluslararası toplumun da araya girmesiyle sorun yaklaşık bir yıl sonra bazı milletvekilliklerinin iptali ve başka adayların haklarının verilmesi şeklinde çözülebilmektedir.

³⁴² Katzman (2012), **a.g.k.** s.26.

³⁴³ Katzman (2012), **a.g.k.** s.30.

³⁴⁴ Katzman (2012), **a.g.k.** s.30-31.

3.2.4. Merkezi Hükümet Kurumları ve Yerel Yönetimler

İkinci bölümün birinci kısmında tespit edildiği üzere, Afganistan'ın yakın tarihi boyunca güçlü ve merkezi bir ulus devlet inşa çabaları hiçbir dönem tam olarak başarıya ulaşmamış, merkezi yönetimin meşruiyet ve otoritesi Kabil ve yakın çevresinin dışında tesis edilememiştir. Bu bölgelerde 1970'lere kadar etnik ve aşiret ilişkilerine dayalı bir çeşit yönetsel, adli, askeri ve mali yerel özerklik hâkim olmuştur. 1970'lerin sonundan itibaren etnik ve aşiret ilişkilerine dayalı kendine özgü resmi olmayan özerklik, yerini büyük oranda savaş ağalarının kontrolünde bir yerellik ve bölgeselliğe bırakmıştır. Taliban döneminde etnikliklerini kaybeden savaş ağalarının 2001 sonrası süreçte tekrar ortaya çıkması ile yerellik güçlenerek devam etmiştir.

Afganistan'da merkez ve çevre ilişkilerin yukarıda ifade edilen bağlamda ele alınması ve kendine özgü yerel özerkliğin resmileştirilerek hayata geçirilmesi gerektiği yönünde görüşler, özellikle Avrupa ülkeleri ile UNDP, OECD, Dünya Bankası gibi kurumlar ve NGO'lar tarafından sıklıkla dile getirilmektedir. Ancak, Afganistan'da acil olan 2004 Anayasasının belirlediği devletin bütün kurumlarıyla teşkili ve işlevlerini yapabilecek duruma kavuşturulmasıdır.

Afganistan Anayasası'nda Afganistan İslam Cumhuriyeti Yönetiminin; merkezi ve yerel yönetim birimlerinden oluştuğu ifade edilmektedir.³⁴⁵ Afganistan'da merkezi hükümet; 30'a yakın bakanlık, 2 anayasal kurum (Başkanlık Bürosu ve Anayasa Mahkemesi), 8 bağımsız ve diğer merkezi yönetim kurumlarından (Merkezi İstatistik, Jeodezi ve Harita, Ulusal Güvenlik, Uyuşturucu İmha, Bilim Akademisi, Ulusal Olimpiyat Komitesi, Sivil Hizmet Komisyonu, Başsavcılık) oluşmaktadır.³⁴⁶

³⁴⁵ "The Constitution of Afghanistan", Article 136.

³⁴⁶ Anne Evans, v.d., "A Guide to Government in Afghanistan", AREU Report, Kabil, Afganistan, 2004,s.8.

1973'te cumhuriyetin ilanını müteakip kurulan Muhammed Davut'un kabinesinin 15 bakanlıktan oluştuğu dikkate alındığında, iki kat artış olduğu görülmektedir. Bakanlıkların bir kısmı, Afganistan'ın son çeyrek asırda yaşadığı ve önümüzdeki on yıllarda devam edeceği düşünülen problemlerle yüz yüze kalmasından ortaya çıkmıştır. Bu konuda tipik bir örnek Afganistan Uyuşturucu ile Mücadele Bakanlığı'dır. Bakanlıklardaki artışın bir bölümü ise etnik gruplar ve çeşitli güç odakları arasında güç paylaşımını dengeleme ihtiyacından kaynaklanmıştır. Bu bakanlıkların; merkezi ve taşra teşkilatlanmaları olmadığı gibi, fiziksel ve bilgi altyapıları da yoktur, uzman personel kadroları eksiktir, mevcut personel eğitimsizdir. Merkez ve taşra teşkilatında görev ve sorumluluklar belirlenmemiştir.

Anayasa'nın 137 ile 142'inci maddeleri yerel yönetimlerle ilgili ana esasları belirlemektedir. Afganistan yerel teşkilatı; 34 il ve 364 ilçeden oluşmaktadır. Yerel yönetimler;

-İl, ilçe, belediye ve köy yönetimleri ile

-İl, ilçe, belediye ve köy meclislerinden teşkil edilmiştir. Yerel yöneticiler seçimle gelen yerel meclisler vasıtasıyla halka karşı sorumludurlar. Yerel Yönetimler; güvenlik ve kamu düzeninin sağlanması, vatandaşa bütün kamusal hizmetlerin sunulması, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın sağlanması gibi son derece önemli görevlere sahiptir.

Anayasa, merkezi hükümet ve yerel yönetimleri bir arada bulundurarak, devleti merkezi ve âdem-i merkezi yönetim arasında bir yerde konumlandırmıştır. Anayasanın 2. maddesi "Hükümet, merkeziyetçilik prensibini korurken, halkın ulusun kalkınmasına katılımını artırma, ekonomik, kültürel ve sosyal ilişkileri güçlendirme için belirli yetkilileri hukuka uygun olarak yerel yönetimleri devretmesini" öngörmektedir.³⁴⁷

Bonn Anlaşması ile Afganistan devlet inşa sürecinde önemli bir alanın kurumsal reform olduğu kabul edilmiştir. Kurumsal reformla başta bakanlıklar olmak üzere devlet kurumlarının teşkilat ve çalışma usullerinin kendi işlevlerini etkinlikle yerine getirebilecek düzeye ulaştırılması; siyaset dışı ve

³⁴⁷ "The Constitution of Afghanistan", Chapter VIII, Article 2.

tarafsız hizmet sağlayabilmeleri; analiz, ihtiyaç tespiti, planlama, uygulama ve değerlendirme yeterliliklerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Mayıs 2002'de Bonn Anlaşması'nın bir gereği olarak bağımsız bir Kamu Hizmeti Komisyonu kurmuştur. Bu komisyonun ismi Haziran 2003'te Bağımsız İdari Reform ve Mülki Hizmet Komisyonu olarak değiştirilmiştir. UNDP ile müşterek olarak çalışan Komisyon; Kamu Hizmeti Direktörlüğü, Sekreterlik, Bağımsız Tayin Makamı ve Bağımsız Şikâyet Başvuru Makamı'ndan oluşmaktadır.³⁴⁸

Afganistan'da Kamu Reformu, bu komisyon tarafından UNDP ile ortak olarak yürütülmekte, mali destek Afganistan Yeniden İnşa Fonu ve diğer ülkelerin katkılarıyla sağlanmaktadır. Savunma ve İçişleri bakanlıklarıyla ilgili reform çalışmaları ABD ve NATO tarafından yürütülmektedir.

Kamu Reformu kapsamında UNDP tarafından Afgan makamları ile müştereken 2002'den bugüne çeşitli projeler geliştirilmiş, ancak hedeflenen sonuçlara ulaşamamıştır. Başarısızlığın önemli nedenleri; Afgan kurumlarının yıllardır düzenli ve planlı çalışma alışkanlığından yoksun olması, iç savaş ve Taliban döneminin devlet kurumlarını tahrip etmesi, kurum kültürünün ve hizmete ilişkin veri tabanlarının oluşmaması, eğitim düzeyinin düşüklüğü ve teknoloji kullanımının yetersizliği, yeterlilik ve liyakate dayalı atama sistemi olmaması, Avrupa ülkelerinden gelen danışmanların Afgan kültürünü anlamakta yetersiz kalmaları şeklinde sıralanmaktadır. Ayrıca, Bonn Anlaşması sonrası kurulan hükümetlerde savaş ağalarının kritik bakanlıklarda görevlendirilmesi ve vali olarak atanması, kurumsal reformun başarısını engelleyen önemli bir etken olmuştur. Savaş ağaları ele geçirdikleri kurumlardaki kritik görev yerlerine kendi adamlarını getirmişler ve reformlara karşı çıkmışlardır.

Uluslararası toplum tarafından, Afgan devlet kurumlarının kapasite yetersizliğinin, yeniden inşa ve kalkınma çabalarının ve mali yardımların hedeflere ulaşmasında en büyük engel olduğu, hemen tüm uluslararası

³⁴⁸ "Reforms: The Basis and Goals", Afghanistan Independent Administrative Reform and Civil Service Commission Internet Sitesi, (Erişim)<http://iarpsc.gov.af/Content/files/brochure%203%20version%20final%20for%20print.pdf>, 19.04.2011.

konferanslarda dile getirilen bir konu olmuştur. 2010 Kabil Konferansı'ndan sonra UNDP öncülüğünde Ulusal Kurum İnşa Projesi isimli yeni bir girişim başlatılmıştır. Afganistan Bağımsız İdari Reform ve Mülki Hizmet Komisyonu tarafından uygulamaya konulan projede;

-Bakanlıklar ve diğer devlet kurumlarının merkez, il ve ilçe teşkilatlarında uzman danışman görevlendirilmesi,

-Kritik önemdeki kurum çalışanlarına mentörlük ve koçluk hizmeti verilmesi,

-Afgan bakanlık ve kurumlarının, projeye katılan bölge ülkelerinin bakanlık ve ilgili kurumlarıyla eşleştirilmesi uygulamaları yapılmaktadır³⁴⁹.

Uygulama ile kurumların teşkilat yapıları reforma tabi tutulurken, personel eğitilmekte ve kurumların kendi iç çalışma usullerini, işlevlerine yönelik yönetmelik, ulusal plan ve programları hazırlamaları sağlanmaya çalışılmaktadır. Tüm çabalara rağmen Afgan kurumlarının yetersizliği, 2011 itibarıyla önemli bir eksiklik olarak devam etmektedir.

Kamu reformu kapsamında dikkate değer diğer bir proje, Afganistan Parlamenter Yardım Projesi'dir. ABD yardım birimi olan USAID tarafından finanse edilen bu proje ile milletvekillerinin yasama işlevi hakkında eğitilmesi, parlamentonun devletin diğer erkleri ile işbirliğinin geliştirmesi, sivil toplum örgütleri ve medya ile iletişimin artırılması, Afgan halkının yasama sürecine dâhil edilerek devletin meşruiyetinin artırılması amaçlanmıştır. Proje ile Parlamenter Bütçe Ofisi ve Parlamenter Eğitim Enstitüsü kurulmuştur.³⁵⁰

Merkezi devlet kurumlarının teşkili kadar önemli bir konu yerel yönetimlerin oluşturulması ve mevcut olanların reforma tabi tutulmasıdır. Yerel yönetimler, devletin meşruiyet ve otoritesinin köylere kadar uzanmasının en önemli kademesini teşkil etmekte, devletin halkın tamamına

³⁴⁹ "Afghanistan National Institution Building Project (NIBP) Annual Progress Report – 2010", UNDP İnternet Sayfası, (Erişim)http://www.undp.org.af/Projects/Report2011/NIBP/NIBP_Annual%20Progress%20Report%20of%20NIBP%202010.pdf, 23.10.2011, s.6.

³⁵⁰ "Afghanistan Parliamentary Assistance Program", USAID İnternet Sayfası, (Erişim)<http://www.sunyaf.org>, 16 Ocak 2012.

kamusal hizmetleri ulaştırmada temel mekanizmayı oluşturmakta ve halkın yönetime katılmasını mümkün kılmaktadır. Afganistan'ın tarihinde ve başarısızlığa sürüklenmesinde merkezi yönetimin halka ulaşmamasının en büyük etkenlerden birisi olduğu dikkate alındığında yerel yönetim reformunun önemi daha iyi anlaşılabilir.351

Afganistan Anayasası ve ANDS ile kurulan çerçevede başlayan yerel yönetim reformunun nasıl yapılacağı ile ilgili politika eksikliği uzun yıllar devam etmiştir. Uluslararası toplumun çabaları merkezi devlet kurumlarının teşkiline odaklandığından yerel yönetimler ihmal edilmiştir. Kırsal alanlarda güvenliğin sağlanamamasının da başarısızlıkta önemli payı olmuştur. Bunun sonucu olarak yerel yönetimler, vatandaşların ihtiyaçlarını giderecek ve onlara kamusal hizmetleri sunacak duruma gelememiştir. Yerel seviyede; yönetim, yasama ve yargı işlevleri arasındaki ayırım açık bir şekilde yapılamamış, merkezi devlet kurumları ile yerel yönetimler arasındaki ilişkiler belirsiz kalmış, yerel meclislerin yetki ve sorumlulukları tespit edilememiştir. 2001'den sonra tekrar ortaya çıkan savaş ağaları ve yerel milis güçleri komutanlarının etkileri özellikle yerel yönetimlerde uzun süre devam etmiştir. Halkın yerel meclislere katılımı sınırlı olmuş, birçok yerde güvenlik nedeniyle seçimler düzenlenememiş, düzenlenen seçimlerde ise başta savaş ağaları olmak üzere yerel güç odakları etkili olmuşlar ve yerel meclisleri kendi taraftarlarıyla doldurmuşlardır. Yerel yönetimlerin yokluğunda uluslararası kalkınma ve yardım kuruluşlarının kendi başlarına veya savaş ağaları gibi güç odakları ile iş yapma eğilimleri yerel yönetimleri biraz daha etkisizleştirmiştir.³⁵¹

2001'den 2007'ye kadar altı yıllık verimsiz bir dönem sonrası Afgan hükümeti, uluslararası toplumun yardımıyla yerel yönetim politikası hazırlamaya başlamıştır. 2007 yılında Afganistan Yerel Yönetimler Bağımsız Direktörlüğü kurulmuş ve her seviyede yerel yönetimlerin teşkili, sorumlulukların belirlenmesi, çalışma usullerinin tanımlanması ve yerel yönetim kültürünün yerleştirilmesi ile görevlendirilmiştir. Direktörlük,

³⁵¹ Douglas Saltmarshe, Abhilash Mehdi, "Local Governance in Afghanistan A View from the Ground", AREU Research Paper, Kabil, Afghanistan, June 2011, s.1.

uluslararası yardım kuruluşlarının katkısıyla yerel yönetimler politikası hazırlamıştır. 2010 yılında uygulamaya konulan yeni politikaya göre;

-Yerel yönetimlerle ilgili mevcut yasa, yönetmelik ve yönergeler gözden geçirilecek ve ihtiyaç olan alanlarda yenileri hazırlanacak,

-Kurumsal düzenlemeler yapılacak,

-Yeni usuller ve düzenlemeler 2010-2014 yılları arasında uygulanarak hayata geçirilecek,

-2014'te gelinen aşama değerlendirilerek, düzeltici tedbirler alınacaktır.³⁵²

Uluslararası toplum; Afganistan'da yerel yönetimlerin teşkilinin önündeki engelleri, tarihsel ve toplumsal nedenlere ilaveten kırsal alanlarda güvenliğin sağlanamaması ve uluslararası aktörlerin faaliyetlerinin koordinasyon eksikliği olarak görmüştür. Bu eksikleri gidermek üzere 2009 başlarından itibaren yeni bir yaklaşım uygulanmaya başlanmıştır. "Şekillendir-Temizle-Elde tut-İnşa et ve Transfer et" (Shape, Clear, Hold, Built, Transfer) olarak formüle edilen bu yaklaşım;

-Seçilmiş bölgelerde önce güvenliğin sağlanarak yeniden inşa ve kalkınma için uygun koşulların oluşturulmasını,

-Müteakiben uluslararası toplumun ve Afganistan devletinin çabalarının yoğunlaştırılarak, yerel seviyede yönetimlerin teşkilini ve kalkınma hamlelerin başlatılmasını,

-En sonunda ise Afgan makamlarına devrini öngörmektedir.

Bu yaklaşım bazı bölgelerde olumlu sonuçlar vermesine rağmen, yavaş işlediği için tamamlanması ve sonuçlarının alınması için uzun bir zamana ihtiyaç göstermektedir.

³⁵² "Afghanistan Sub National Governance Policy", IDLG İnternet Sayfası, (Erişim)<http://www.idlg.gov.af/IDLG/images/Policy/SNGP-English-Afghanistan.pdf>,22.04.201, s.9.

3.2.5. Yargı Reformu

Afganistan'da tarihsel olarak modern yargı sistemi ile yerel düzeyde geleneksel sorun çözme usulleri ve dini kurallar arasında bir çatışma olmuştur. Afganistan'ın başarısızlığı boyunca yargı sistemi işlemez duruma gelmiş, özellikle kırsal alanlarda etkisizleşmiştir. Devletin meşruiyet ve otoritesinin tesisinde önemli bir yeri olan ve kamusal hizmetlerin en öncelikli olanları içerisinde yer alan yargı sisteminin etkinliğini kaybetmesi, kırsal alanlarda alternatif yargı mekanizmalarının kurulmasına yol açmıştır. Geleneksel yerel sorun çözme usullerine ilaveten savaş ağalarının ve Taliban'ın, kontrol ettikleri bölgelerde kendi mahkemelerini kurmaları devletin meşruiyet ve otoritesinin tesisine en büyük engellerden biri olmuştur.

Afganistan'da devlet inşasının yargı boyutu, G8 ülkeleri toplantılarında Güvenlik Sektörü Reformunun bir alanı olarak kabul edilmiş ve İtalya'nın liderliğine verilmiştir. İtalya ile birlikte ABD, Kanada, Norveç, Almanya, İngiltere gibi ülkelerle UNAMA ve UNDP gibi BM kuruluşları yargı reformuna katkıda bulunmaktadır. Ulusal olarak, Afgan Anayasa Mahkemesi, adalet ve içişleri bakanlıkları, Hapishaneler Merkez Direktörlüğü ve Başsavcılık müşterek sorumluluk taşımaktadır. 2006'da Uluslararası Adli Koordinasyon Grubu teşkil edilmiş ve bir seri uluslararası konferans düzenlenmiştir. Afganistan Ulusal Adalet Programı ve Ulusal Adalet Sektörü Stratejisi hazırlanmış, bunlar ANDS'ye entegre edilmiştir. Stratejiyle uyumlu olarak geliştirilen Afganistan Adalet Sektörü Reformu Projesi, Dünya Bankasının desteğiyle uygulanmaktadır.

Yargı reformu, yukarıdan aşağıya, merkezden il ve ilçelere kadar kurumsal yapılanmayı, aşağıdan yukarıya kamunun kolaylıkla erişimini mümkün kılacak girişimleri kapsamaktadır. Bu bağlamda;

- Adalet kurumları için fiziksel kapasitenin geliştirilmesi,
- Yasaların gözden geçirilmesi ve yenilerin hazırlanması,
- Adalet sisteminde çalışan hâkim, savcı ve avukatların eğitimi,
- Adli polis teşkilatı kurulması,

- Halkın bilinçlendirilmesi,
- Geleneksel sorun çözme usullerinin iyileştirilmesi,
- Ceza ve tutukevlerinin fiziksel şartlarının ve davranış usullerinin geliştirilmesi,
- Yerel yönetim, narkotikle mücadele, yolsuzlukla mücadele ve toprak reformu ile koordinasyonun sağlanması önemli faaliyetler olarak belirlenmiştir.

Şu ana kadar yapılan çalışmalarda yargı reformunda kısmi gelişmeler sağlanmış olmasına rağmen belirlenen hedeflere ulaşamamış, işleyen bir yargı sistemi kurulamamıştır. Ulusal kapasite geliştirme girişimleri yavaş ilerlemektedir. Fiziksel kapasite yetersizliği, düşük maaşlar ve özellikle kırsal bölgelerde savcı ve hâkimlerin güvenliğin sağlanamaması eğitimli personelin teminini güçlendirmektedir.³⁵³ Yargı reformunun başarısının, başta güvenlik olmak üzere diğer alanlarda sağlanacak gelişmelere bağlı olduğu kabul edilmektedir.

3.8. GÜVENLİK BOYUTU

Afganistan'da devlet inşasının önemli ve kapsamlı bir boyutunu güvenlik oluşturmaktadır. Bonn Anlaşması öncesi, ABD liderliğindeki OEF ile El Kaide ve Taliban'a darbe vurulmuş, Kuzey İttifakı'nın kara harekâtıyla Kabil ele geçirilerek ülkenin büyük kısmında Taliban püskürtülmüş, teslim olmaya zorlanmıştır. ABD tarafından, Taliban sonrası Afganistan'da güvenliğin, kendi kuvvetleri ve Kuzey İttifakı askerlerine ilaveten Kabil'de konuşlandırılacak küçük bir uluslararası barış gücü ile sağlanabileceği değerlendirilmiş, bu kapsamda Bonn Konferansı'nda karşı yönde düşüncelere rağmen küçük bir uluslararası barış gücüne karar verilmiştir.

Afganistan'da devlet inşa sürecinin güvenlik boyutu üç farklı alanı kapsamaktadır; Afganistan dışında El Kaide ve Taliban unsurları ile

³⁵³ "Report on Progress Toward Security and Stability in Afghanistan", US Department of Defense Report, April 2011, USA, s. 74.

mücadele, Afganistan içerisinde güvenliğin sağlanması ve Afganistan güvenlik sektörünün reforma tabi tutulması.

Afganistan dışındaki El Kaide ve Taliban ile mücadele terörizmle mücadele olarak adlandırılmış ve ABD liderliğindeki koalisyon ülkeleri tarafından yürütülmesine rağmen asıl aktör ABD olmuştur. Afganistan içinde güvenliğin sağlanmasında; ISAF, Afgan güvenlik kuvvetleri ve ABD rol oynamaktadır.

Bonn Anlaşmasıyla, Afgan güvenlik kuvvetlerinin teşkili hakkında açık, anlaşılabilir bir strateji tespit edilmemesi çelişkili yaklaşımlara neden olmuştur. Anlaşma, yeni Afgan güvenlik kuvvetlerinin teşkil ve eğitim ihtiyacını ve uluslararası toplumun bu çabalara destek sağlaması gerekliliğini kabul etmiş, aynı zamanda mevcut mücahit kuvvetlerinin de yeni teşkilata entegre edilmesini kayıt altına almıştır. Sayıları bir milyona ulaşan, eğitim ve tahsil düzeyleri son derece düşük ve çoğu suça karışmış olan mücahit milislerinin yeni ordu ve polis gücüne dâhil edilmesi gerekliliği önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır

Bonn Anlaşması ve sonrasında Cenova ve Tokyo konferanslarında Afganistan'da güvenliğin ve istikrarın sağlanması için Güvenlik Sektörü Reformu (Security Sector Reform (SSR))'nun çerçevesi belirlenmiştir. SSR, beş alan üzerine inşa edilmiş ve lider ülkeler belirlenmiştir;

-Silahsızlandırma, Terhis ve Topluma Kazandırma (Disarmament, Demobilisation, Reintegration(DDR), Lider ülke Japonya,

-Afgan Ulusal Ordusu (Afghan National Army (ANA))'nın kurulması, Lider Ülke ABD,

-Afgan Ulusal Polisi (Afghan National Police (ANP))'nin kurulması, Lider Ülke Almanya,

-Adalet Sektörü Reformu, İtalya

-Uyuşturucu ile Mücadele, İngiltere.

DDR hariç, söz konusu alanlar, kurumsal reform çalışmalarının, savunma, içişleri, adalet ve uyuşturucu ile mücadele bakanlıklarının teşkil ve

eğitimiyle de yakından ilişkilidir. Bu durum, Afganistan devlet inşası sürecinde tüm alanların ve faaliyetlerin karşılıklı bağımlılığına bir örnek teşkil etmektedir.

Güvenlik alanındaki çalışmalar Bonn Anlaşması; Cenova ve Tokyo konferansları ile başlatılmış ancak yıllar içerisinde faaliyetlerde rol alan aktörler değişmiş, uygulanan strateji ve politikalar revize edilmiş, tespit edilen hedefler güncelleştirilmiştir. SSR için başlangıçtan itibaren kapsamlı bir ulusal ve uluslararası strateji geliştirilmesinden ziyade lider ülke yaklaşımı benimsenmesi bazı olumsuzluklara neden olmuştur. Lider ülkelerin birbirinden kopuk stratejiler geliştirmeleri ve yeterli kaynak tahsis etmemeleri planlanan hedeflere ulaşılmasını geciktirmiştir. Örneğin Almanya, lider ülke olarak yeni bir polis teşkilatı oluşturulmasından ziyade, mevcut Afgan polisinin reforma tabi tutulmasında ısrar etmiş, faaliyetler için yeterli kaynak tahsis etmemiştir. ABD, Afgan polisinin liderliğini devralmak zorunda kalmıştır. Bu durum polisin teşkil ve eğitiminde gecikmelere neden olmuştur.

SSR, Tokyo konferanslarında başlatılmasını müteakip, 2004 yılından itibaren Afgan kurumları tarafından sahiplenilmeye çalışılmıştır. Afganistan Ulusal Konseyi uzun süre koordinasyonu sağlamıştır. Gerçekte ise lider ülkelerin sorumluluğunda inişli çıkışlı bir seyir izleyerek devam etmiştir. SSR, 2008'de uygulamaya başlanan ANDS'ye dâhil edilmiş, Afgan hükümeti ile uluslararası toplum arasında koordinasyon sağlanmasını amaçlayan Ortak Koordinasyon ve İzleme Kurulu'nun görev alanına girmiştir. SSR'nin 2008'den itibaren daha iyi yönetildiği görülmüştür.

3.8.1. ABD ve NATO Harekâtı

Afganistan'da devlet inşasının önemli boyutlarından birisi güvenliğin sağlanmasıdır. Afgan devlet kurumlarının inşası, hukuk düzeninin sağlanması, yeniden inşa ve kalkınma faaliyetlerinin başlatılması ve devamı, uluslararası aktörlerin ve Afgan yönetiminin projelerinin uygulanması güvenliğin sağlanmasına bağlıdır. Güvenlik, kamusal hizmetlerin en önemlisi olarak devletin meşruiyet ve otoritesinin tesisinde hayati rol oynamaktadır.

Afganistan'da Taliban yönetiminin devrilmesinden günümüze güvenliğin sağlanmasına yönelik yaklaşık on yıllık süreci dört bölüm halinde incelemek mümkündür. Bunlar; 2001-2003, 2003-2007, 2007-2009 ve 2009'dan günümüze kadar olan dönemlerdir.

3.3.1.1. 2001-2003 Dönemi

Kasım 2001'de ABD liderliğindeki müşterek harekâtın kısa sürede başarıya ulaşması sonucu, Taliban ve El Kaide unsurlarından sağ kalanların büyük kısmı Pakistan'daki aşiretlerin kontrolündeki bölgeye kaçmış, özellikle Taliban'ın bir kısım personeli ise güney ve doğu Afganistan'daki dağlık alana çekilmiştir. 2002 yılı içerisinde ABD kuvvetleri sınır ötesindeki kamplara hava ve özel kuvvet harekâtını içeren operasyonlar yürütürken, ABD desteğindeki Kuzey İttifakı güçleri Afganistan içerisinde kalan Taliban unsurlarını hedef almıştır. ABD, Afgan mücahit milislerinden özel birlikler teşkil etmiş, eğitmiş, maaşlarını ödemiş ve Taliban'a karşı operasyonlarda kullanmıştır. Bu kuvvetlerin çoğu Afgan hükümetinin kontrolü dışında kalmış ve savaş ağalarına bağlılıklarını devam ettirmişlerdir. Taliban ve El kaide bu dönemi savunmada geçirerek toparlanmaya çalışmıştır.

BM kararıyla teşkil edilen ISAF, İngiltere liderliğinde Kabil ve çevresinin güvenliğini sağlanmasında Afgan makamlarına yardım etmekten sorumlu olarak Afganistan'da konuşlanmıştır. Bu dönemde Afganistan'ın güvenliği; ABD'nin Afganistan kuvvetleri, ISAF ve Afgan ordusu olarak görev yapan Kuzey İttifakı milisleri olmak üzere üç resmi aktöre ilaveten kırsal kesimlerde kendi kontrollerindeki bölgelerde savaş ağaları tarafından sağlanmaya çalışılmıştır.

Dönemin başlangıcında güvenliğin sağlanmasına etki yapan en kritik aşama Bonn Anlaşması ile kurulan yapı olmuştur. Bonn sürecinde ve sonrasında kurulan hükümetlerde Peştunların tam olarak temsil edilmemesi, kritik görevlerin Taciklere verilmesi Peştunların bir bölümünü yeni devlete karşı yabancılaştırmış ve Taliban'a destek verilmesine neden olmuştur.

2003 başlarından itibaren Taliban ve diğer radikal İslamcı örgütler kuvvetlenmeye ve saldırılarını artırmaya başlamıştır. ABD kuvvetlerinin ve

ISAF'ın sayıca yetersiz olması güvenliğin sağlanamamasında etkili olmuştur. Taliban, güney ve doğu bölgelerinde etkili olurken, geri kalan bölgeler savaş ağalarının kontrolünde kalmış, soygun, yol kesme, gasp, kaçakçılık, uyuşturucu ticareti devam etmiştir.

3.3.1.2. 2003-2007 Dönemi

2003 başlarından itibaren, Afganistan'da güvenlik durumunun kötüleşmesi ve Taliban'ın etkinlik kazanması, ABD'nin Irak operasyonu hazırlıkları ve müteakiben Irak'ın işgaline denk gelmiştir. ABD, ağırlığını ve dikkatini Irak'a çevirmiş, Afganistan'da artan kuvvet ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalmıştır.

NATO, 9 Ağustos 2003 tarihinde ISAF'ın stratejik komutası ve koordinasyon sorumluluğunu üzerine almıştır. NATO ISAF harekâtının beş safhada icra edilmesi planlanmıştır.³⁵⁴ Birinci safha; değerlendirme ve hazırlık safhası olup, Kabil sınırları içindeki harekât ile sınırlıdır. İkinci safha; ISAF'ın sorumluluğunun tüm Afganistan'a genişletilmesini kapsamaktadır. 13 Ekim 2003 tarihinde BMGK, NATO ISAF görevinin Kabil ötesine de genişlemesine imkân veren 1510 sayılı kararı kabul etmiştir. Bu karar üzerine sorumluluk sahası aşamalı olarak Ekim 2006'da Afganistan'ın tamamını kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Üçüncü safha; istikrar safhası olarak adlandırılmaktadır. Bu safhada tüm ülkenin, barış ve istikrarı sağlanacaktır. Dördüncü safha; geçiş dönemi olarak planlanmıştır. Bu dönemde sorumluluklar, yetiştirilmiş ve teşkil edilmiş Afgan güvenlik kurumlarına ve kuvvetlerine teslim edilecektir. Beşinci safha ise NATO birliklerinin ülkelerine geri dönmelerini içermektedir. Dördüncü ve beşinci safha, birlikte icra edilebilecektir.

NATO'nun ISAF'ın komutasını almasına ve bazı ABD birliklerinin de ISAF'ın emrine verilmesine rağmen ABD'nin yürüttüğü OEF ve NATO'nun ISAF Harekâtı birbirinden ayrı iki harekat olarak devam etmiş, koordinasyon zorlukları güvenliği olumsuz etkilemiştir.

³⁵⁴ “NATO Supports Afghan Communities' Empowerment”, NATO İnternet Sayfası, 9 Mayıs 2008, (Erişim)<http://www.nato.int/isaf/index.html>, 19 Şubat 2012.

2003-2007 arasında Afganistan'da Taliban hareketi ivme kazanmış ve çok aktörlü isyan hareketine dönüşmüştür. Bazı kaynaklarda bu dönemde ortaya çıkan ve etkinliği gittikçe artan isyancı gruplar, "Neo-Taliban"³⁵⁵ olarak adlandırılmıştır. Yeni Taliban; Taliban'a ilaveten, Hakkani Örgütü, Gülbettin Hikmetyar Grubu, çeşitli İslam ülkelerinden gelen teröristler, Pakistan Talibanı olarak adlandırılan gruplardan oluşmuştur.³⁵⁶ İsyancılar Pakistan'dan ve Peştunların bazı gruplarından destek almıştır. Dönem içerisinde hazırlanan yeni anayasa ve yapılan seçimlerin Peştunları tatmin etmemesi ve yeni kurulan hükümetin meşruiyetinin tartışmalı olması Peştun grupların Taliban'a destek sağlamasında etkili olmuştur.

3.3.1.3. 2007-2009 Dönemi

Afganistan'da Taliban ve diğer grupların 2007 yılından itibaren güvenliği ciddi olarak tehdit etmeleri ve bir çok bölgede kontrol sağlamaları, ABD başta olmak üzere uluslararası toplumu strateji değişikliğine zorlamıştır. Bu döneme kadar güvenliğin terörizmle mücadele ile sağlanabileceği düşünülürken, Taliban'ın artan saldırıları ve halktan destek görmesi ayaklanmalara karşı mücadele stratejisine geçmeyi gerektirmiştir. 2007'den itibaren ABD ve NATO kuvvetlerinin sayısı artmaya başlamıştır. ABD yetkilileri, Irak'ta başarılı olduğuna inandıkları ayaklanmalara karşı mücadele stratejisini Afganistan'da uygulamaya karar vermiştir. Strateji; devlet inşasının üç önemli boyutu olan güvenlik, yönetimin tesisi ve kalkınma faaliyetlerinin, Şekillendirme-Temizleme-Elde Tutma-İnşa Etme-Devretme"³⁵⁷ olarak formüle edilen yaklaşıma uygun olarak yürütülmesini öngörmektedir.

Yeni strateji kapsamında, Afganistan'da bölgeler ve iller önceliklendirilmiş, üç boyuttaki çabalar koordineli olarak icra edilmeye

³⁵⁵ Robert D. Crews, Amin Tarzi, **The Taliban and The Crisis of Afghanistan**, Harvard University Press, USA, 2008. s.274.

³⁵⁶ Steve Bowman, Catherine Dale, "War in Afghanistan: Strategy, Military Operations, and Issues for Congress", CRS Report For US Congress, Washington, USA, 8 June 2010, s.27-28.

³⁵⁷ Anthony H. Cordesman, "Shape, Clear, Hold, and Build: The Uncertain Lessons of the Afghan & Iraq Wars", CSIS, 23 September 2009. (Erişim) <http://csis.org/publication/shape-clear-hold-and-build-uncertain-lessons-afghan-iraq-wars>, 16 Aralık 2011.

başlanmıştır. Taliban'ın kontrolündeki alanlara büyük operasyonlar düzenlenmiştir. Yapılan operasyonlar Taliban'a kayıp verdirmesine rağmen sivil kayıpların da artmasıyla ABD ve NATO'nun aleyhine sonuçlar doğurmuştur. Güvenlik durumunun gittikçe kötülmeşi ABD sivil ve asker yetkilileri arasında görüş farklılıklarına neden olmuştur. 2008-2009 yılları arasında Afganistan'daki en yüksek rütbeli ABD askeri komutanı üç defa değişmiştir. 2008 yılında ABD kuvvetleri ve NATO ISAF kuvvetleri ABD askeri komutasında birleştirilmiştir. ABD, 2008 ve 2009 yıllarında Irak'tan azalttığı kuvvetlerinin bir kısmını Afganistan'a göndermeye başlamıştır. Bu dönemde, teşkil ve eğitimini tamamlayan bir kısım Afgan ordu ve polis unsurları operasyonlara iştirak etmiştir. ABD, NATO ve Afgan güvenlik kuvvetlerinin sayısının artmasıyla yürütülen operasyonlarla Taliban'ın bazı bölgelerdeki kontrolü zayıflatılmış, ancak artan zayıat miktarları Afgan ve uluslararası kamuoyunda rahatsızlık yaratmaya devam etmiştir.

3.3.1.4. 2009-2011 Dönemi

ABD'de yönetime gelen Obama ile birlikte Afganistan harekâtı birinci öncelik olarak belirlenmiştir. Obama, ABD'nin yeni stratejisini; 2009 yılı içerisinde ve 2010 başında Afganistan'da mevcut kuvvetlerin yaklaşık 40.000 asker ile takviye edilmesini, yönetimin tesisi ve kalkınmanın sağlanması için sivil uzmanların sayısının artırılmasını, bu imkânlarla güvenliğin kısa sürede sağlanarak 2011'den itibaren sorumluluğun Afgan makamlarına devredilerek geri çekilmeye başlanılmasını kapsayacak şekilde açıklamıştır. Yeni stratejinin önemli bir boyutunu bölgesel işbirliği ve güvenlik kapsamında Pakistan ile ilişkiler oluşturmuştur.³⁵⁸

Afganistan'da takviye olarak gönderilen ABD ve NATO ülkeleri kuvvetleri ile 2010 başlarından itibaren ayaklanmalara karşı mücadele stratejisi uygulaması devam etmiştir. Bu dönemde 2009 başkanlık ve 2010 parlamento seçimlerinin öncesinde şiddet tırmanmıştır.

³⁵⁸ Woodward, **a.g.e.** s.385-390.

2010 ve 2011 yıllarında icra edilen operasyonlardan beklenen ilerleme sağlanamamıştır. Afganistan'da güvenlik durumu üzerine rapor yayımlayan birçok kuruluş bulunmaktadır. Bunların arasında raporlarının tarafsızlığına güvenilen Afganistan NGO Güvenlik Bürosuna (Afghan NGO Safety Office-ANSO) göre; sıklet merkezi yapılan güneydeki Helmand ve Kandahar ile doğuda Pakistan sınırında teröristlere üs bölgesi sağlayan yerleşim yerlerinde güvenlik durumu çok kötüdür. Kuzeyde ve batıdaki birçok il ve ilçede durum kötüleşmektedir.³⁵⁹ 11 Temmuz 2011 tarihinde Afganistan Devlet Başkanı Karzai'nin kardeşi Ahmet Veli Karzai'nin suikasta kurban gitmesi³⁶⁰, 20 Eylül tarihinde Afganistan eski devlet başkanı ve Taliban ile görüşmeleri yürüten Yüksek Barış Konseyi Başkanı Burhanettin Rabbani'nin, evine düzenlenen saldırıda hayatını kaybetmesi³⁶¹ geline aşama hakkında fikir vermektedir.

BM Genel Sekreteri tarafından, Güvenlik Konseyine sunulan 28 Eylül 2011 tarihli Afganistan Dönem Raporu'nda; Ağustos 2011 sonu itibariyle Afganistan'da aylık ortalama olay sayısının 2.108 olduğu, 2010 yılının aynı dönemiyle mukayese edildiğinde %39'luk artış görüldüğü ifade edilmektedir.³⁶² Center For Strategic International Studies (CSIS) tarafından 2011 Şubat ayında hazırlanan rapora göre Afganistan'da koalisyon ülkelerinin kayıpları (Ölümle sonuçlananlar) 2001'de 12 iken 2010'da 711 olmuştur. 2011'in Ocak ayında ise 20 kayıp verilmiştir³⁶³. Yılsonuna kadar 2010 rakamlarının yakalanması ve aşılması olasıdır. ABD Kongresi

³⁵⁹ "Quarterly Report, Q1, 2011", The Afghan NGO Safety Office İnternet Sayfası, (Erişim) <http://www.afgnso.org/>, 12 Şubat 2012, s. 10.

³⁶⁰ "Karzai'nin kardeşine Taliban suikastı", Habertürk İnternet Sayfası, 12 Temmuz 2011. (Erişim) <http://www.haberturk.com/dunya/haber/647717-karzainin-kardesine-taliban-suikasti>, 16 Temmuz 2011.

³⁶¹ "Rabbani'ye suikast", Milliyet Gazetesi İnternet Sayfası, 21 Eylül 2011. (Erişim) <http://dunya.milliyet.com.tr/rabbani-ye-suikast/dunya/dunyadetay/21.09.2011/1441049/default.htm>, 18 Ekim 2011.

³⁶² "Report of the Secretary-General to the Security Council", UNAMA Resmi İnternet Sayfası, , September 2011, (Erişim) <http://unama.unmissions.org/Portals/UNAMA/SG%20Reports/110921%20SG%20Report%20on%20Afghanistan%20FINAL.pdf>, 3 Mart 2012, s.1.

³⁶³ Anthony H. Cordesman, "Afghanistan and the Uncertain Metrics of Progress Part Three: Key Ongoing Challenges", Center For Strategic International Studies (CSIS) Report, 28 February 2011, (Erişim) <http://csis.org/publication/afghanistan-and-uncertain-metrics-progress-part-three-key-ongoing-challenges>, 7 Şubat 2012, s.24.

Araştırma Kurumu tarafından hazırlanan raporda; 2011 yılı Ağustos ayı itibariyle ABD birliklerinin yıl içerisindeki zayıtının 243'ü ölü olmak üzere 2.996, 2010 yılında toplam zayıtın 5.238, 2009 yılında ise 2.142 olduğu yer almaktadır.³⁶⁴ ABD zayıtı 2010'da bir önceki yıla göre yaklaşık %250 artmıştır. Güvenlik durumunda 2011 yılı da 2010 yılı ile benzer sonuçlar görölmüş, 2012 yılının başlarında kötüleşme devam etmiştir.

ABD ve NATO asker sayısının artması ile Taliban kontrolünde bir çok bölgede operasyonlar yapılmış ve çoğunda kontrol ele geçirilmiş, ancak güvenlik tam olarak sağlanamamıştır. ABD bu dönemde; güvenlik sorumluluğunu Afgan makamlarına devredip 2014'e kadar geri çekilmeyi hedeflemiş, bu hedefi gerçekleştirmek için ANA ve ANP'nin teşkil ve eğitimini hızlandırmış, Afgan Yerel Polisi ve Halk Koruma Gücü gibi yeni girişimler başlatmıştır. Bunların hiçbirisi, devlet inşasının diğer boyutlarındaki yetersizlikler nedeniyle istenen amaçları gerçekleştirememiştir.

Bölgesel işbirliği kapsamında düzenlenen sayısız konferans ve toplantı amaçlanan gerçek sonuçları vermemiş, Pakistan'ın Taliban ve diğer gruplara desteği önemli bir sorun olarak kalmıştır. Hatta Taliban ile barış görüşmelerini yürüten Tacik lider Burhanettin Rabbani'nin öldürölmesinden Pakistan'ın sorumlu tutulması ile ABD'nin Pakistan topraklarında asker ve sivil kayıplara neden olan hava operasyonları ilişkileri kopma noktasına getirmiştir. İlişkilerin kötüleşmesi Afganistan'da güvenliğin biraz daha bozulmasına neden olmuştur.

Bu dönemde ABD'nin yeni AfPak stratejisinin gereği olarak Taliban ile barış görüşmelerinin yapılması, yeni yerel güvenlik girişimlerinde Taliban unsurlarına yer verilmesi ve barış yapılması durumunda 2014 sonrası güç paylaşımında Taliban'ın da yer alabileceği endişeleri Afganistan'daki diğer grupları ittifak arayışlarına zorlamaktadır. 2010 yılında Tacik lider Şah Mesut'un oğlu Ahmet Ziya Mesut, Raşit Dostum ve Hazara Muhakkık'ın Kuzey İttifakı'nı tekrar canlandırma girişimleri başlamıştır.³⁶⁵ Bu girişimin,

³⁶⁴ Susan G. Chesser, "Afghanistan casualties: Military Forces and Civilians", CRS Report for US Congress, USA, 3 August 2011, s.1.

³⁶⁵ "There's more to peace than Taliban", **Asia Times Online**, 12 January 2012,

2009 seçimlerinde Karzai'ye karşı yarışan ve ikinci tura girmeyen Tacik lider Abdüllah Abdüllah'ın parlamentodaki muhalifetiyle de bağlantısı bulunmaktadır.³⁶⁶ Afganistan'da Taliban'ın iktidarda güç paylaşımına karşı başlatılan bu girişimlerin, bölge ülkeleri İran, Rusya ve Hindistan'dan da destek alması olası görülmektedir.

3.3.1.5. Güvenlik Boyutunda Başarısızlığın Nedenleri

Afganistan'da güvenliğin nasıl sağlanması gerektiği konusunda ABD ve dolayısıyla ABD'nin etkisinde olan NATO başlangıçtan itibaren uygun bir strateji belirleyememiştir. ABD başlangıçta Taliban ve El Kaide'yi basit birer terör örgütü olarak görmüş, hava ve özel kuvvet operasyonları ile yok etmeyi planlamıştır. Taliban'ın 2003'ten sonra Peştun nüfusun bulunduğu bölgelerde halktan destek alarak yükselişini, uzun süre ayaklanma olarak tanımlayamamıştır. 2007'den sonra ayaklanmalara karşı mücadele stratejisi benimsenmeye başlanmış ancak tam olarak uygulanmamıştır. NATO içindeki diğer ülkelerin kendilerine göre haklı gerekçelerle her zaman farklı yaklaşımları olmuştur. Örneğin Türkiye dahil bir çok ülke, terörle ve uyuşturucu ile mücadeleye iştirak etmemiş ve kuvvetlerinin kullanımına görev, bölge ve zaman olarak sınırlamalar koymuştur. Afganistan'da her ABD'li komutan değişiminde yeni bir strateji belirlenmeye çalışılmış ancak başarılı olunamamıştır.

Uygulanacak stratejinin ne olursa olsun tahsis edilen kuvvetler yetersiz kalmıştır. Bunda ABD'nin Irak harekâtına öncelik vermesi etkili olmuştur. 2009 yılı dahil Afganistan'daki ABD ve NATO ülkelerinin toplam asker sayısı, Irak'taki ABD asker sayısından az olmuştur. Irak'taki asker sayılarına İngiltere ve diğer destek veren ülkelerin asker sayıları da dahil edilmemiştir. Tablo-10'daki veriler, ABD'nin Afganistan'daki harekâtı 2002-2010 yıllarında ihmal ettiğini göstermektedir.

(Erişim) http://www.atimes.com/atimes/South_Asia/NA12Df01.html, 16 Mart 2012.

³⁶⁶ Alissa J. Rubin, "Thousands of Afghans Rally in Kabul to Reject Any Peace With Taliban", **The New York Times, Asia Pacific**, 5 May 2011, (Erişim) http://www.nytimes.com/2011/05/06/world/asia/06afghanistan.html?_r=1, 16 Mart 2012.

Tablo-10: Afganistan ve Irak'ta asker sayıları karşılaştırması³⁶⁷

Yıllar	Afganistan'da ABD asker sayısı	Afganistan'da NATO asker sayısı	Afganistan'daki Toplam asker sayısı	Irak'ta ABD asker sayısı
2002	5.200	5.000	10.200	0
2003	10.400	5.000	15.400	67.700
2004	15.200	5.500	20.700	130.600
2005	19.100	9.000	28.100	143.800
2006	20.400	9.000	29.400	141.00
2007	23.700	21.500	45.200	148.300
2008	30.100	28.300	58.400	157.800
2009	50.700	31.900	82.600	135.600
2010	63.500	38.700	102.200	88.300
2011	63.500	41.900	105.400	42.800
2012	63.500	40.400	103.900	4.100

Diğer taraftan, Afganistan'da ABD ve NATO kuvvetlerinin sayısı arttıkça ve operasyonlar yoğunlaştıkça bir çok nedenle sivil kayıp miktarı da artmıştır. Yerleşim yerleri içinde ve yakınında Taliban'a karşı yapılan operasyonlarda her yıl yüzlerce sivil zarar görmüştür. Halkın algısında Taliban ve diğer terörist örgütlerin neden olduğu sivil kayıpların sorumluluğu da uluslararası toplumun üzerine kalmıştır. ABD ve NATO'nun müslümanları kasten öldürdüğü propogandası, halkın isyancılara destek vermesinde önemli bir faktör olmuştur. Ayrıca, ABD ve NATO askerleri ile çeşitli uluslararası sivil kuruluşların mensuplarının; Afgan kültürüne, toplumsal ve dinsel değerlerine

³⁶⁷ Tablo iki farklı ABD resmi kaynağından istifade olarak hazırlanmıştır. Asker sayıları yıllara göre harekât alanında mevcut olanların yıllık ortalamasına göredir. Faydalanılan kaynaklar; Amy Belasco, "Troop Levels in the Afghan and Iraq Wars, FY2001-FY2012: Cost and Other Potential Issues", CRS Report for US Congress, Washington, USA, 2 July 2009, s.9.; Ian S. Livingston, Michael O'Hanlon, "Afghanistan Index", Brookings Institutions, 29 February 2012, (Erişim)<http://www.brookings.edu/~media/Files/Programs/FP/afghanistan%20index/index.pdf>, 5 Mart 2012, s.4.

aykırı ve aşağılayıcı davranışları, yabancı düşmanlığı ve işgal karşıtlığını her zaman canlı tutmuş, terör örgütlerinin halk desteğini sağlamlaştırmıştır.

Afganistan'da 2002'den günümüze güvenliğin giderek kötüleşmesinde ABD ve diğer bazı ülkelerin savaş ağaları ile yaptıkları işbirliğinin önemli etkileri olmuştur. Savaş ağalarının güvenliğin tesisine engel olan davranışları tezin varsayımı kapsamında dördüncü bölümde ayrıntılı şekilde ele alınmaktadır.

Güvenliği olumsuz etkileyen diğer faktörler ise; SSR kapsamında silahsızlandırma ve yasa dışı grupların dağıtılmasında tam başarı sağlanamaması, Afgan güvenlik kuvvetlerinin teşkilindeki gecikmeler, yönetimin teşkilindeki sorunlar, Peştunların çoğunluğunun yönetime dahil edilememesi, Pakistan'ın Taliban ve diğer gruplara desteğinin devam etmesi, uyuşturucu üretiminin engellenememesi olarak sıralanmaktadır.

3.8.2. Silahsızlandırma, Terhis Etme, Topluma Kazandırma (DDR) Programı

Afganistan'da silahlı grupların dağıtılması ve silahsızlandırma dört sütunlu bir faaliyet olarak ortaya çıkmış ve icra edilmiştir. Bunlar;

- Hükümetle bağlantılı milislerin silahsızlandırılması,
- Silahlı yasa dışı grupların dağıtılması programı (Disbandment of Illegal Armed Groups (DIAG),
- Ağır silahların toplanması,
- Anti personel mayın ve mühimmatın toplanması ve imhasıdır.

Afganistan'da bir taraftan silahsızlandırma ve askerlerin terhis edilmesi faaliyeti yürütülürken diğer taraftan Afgan ordu ve polisi teşkil edilmeye çalışılmıştır. Eş zamanlı yapılan bu faaliyetler silahsızlanma ve yasa dışı grupların dağıtılması çabalarının başarısını olumsuz etkilemiştir. Bonn Anlaşmasında silahsızlandırma ve yasadışı grupların dağıtılmasına yönelik kararlı bir tutum alınmamıştır. Bunda ABD'nin Kuzey İttikafı liderleri ve savaş ağaları ile birlikte çalışmasının etkisi büyük olmuştur. Kuzey İttifakı'nın yeni kurulan hükümetin otoritesini kabulleneceği ve tüm silahlı unsurlarını onun

emrine vereceği düşünölmüştür. Diğer taraftan ABD, savaş ağalarını karşısına alarak risk almak istememiştir.

2002’de Afgan hükümeti tarafından, bir milyon silah toplanması hedeflenen bir plan hazırlamış ve dört komisyon kurularak silahsızlanma faaliyetlerine başlanmış, ancak kısa sürede başarısız olunmuştur. Cenova ve Tokyo konferanslarında, uluslararası toplumun desteği ve Japonya’nın lider ülke olarak mali katkılarıyla yeni bir plan, “Afgan Yeni Başlangıçlar Programı” ismiyle hazırlanmıştır. UNDP programı uygulamakla görevlendirilmiş ve Afgan savunma bakanlığı ile birlikte çalışmıştır.

Program, 100.000 milisin silahsızlandırılmasına ve sivil hayata kazandırılmasına odaklanmıştır. Terhis edilen milislere iş bulunması ve bazı durumlarda para yardımı yapılması planlanmıştır. Ancak, bu program da planlandığı şekilde icra edilememiştir. Tacik savaş ağası Mareşal Fehim’in savunma bakanı olması ve kendi adamlarını komitelerde görevlendirmesi, taraflı yaklaşımlara, istismar ve yolsuzluklara neden olmuştur. Daha fazla maddi yardım almak için sahte listeler hazırlanmıştır. Uygulama etnik gruplar ve savaş ağaları arasında çekişme ve yer yer çatışmalara neden olmuştur. Program tamamlandığında 63 bin civarında silah toplanmış ve yaklaşık sayıda milis terhis edilmiştir (Tablo-11).

Tablo-11: Silahsızlandırma takvimi³⁶⁸

Safha	Başlangıç	Tamamlanma	Toplam silahsızlandırılan	Toplam terhis edilen
Pilot	1 Ekim 2003	31 Mayıs 2004	6,271	7,550
Safha 1	1 Haziran 2004	30 Ağustos 2004	8,551	7,257
Safha 2	1 Eylül 2004	30 Ekim 2004	7,169	3,733
Safha 3	1 Kasım 2004	31 Mart 2005	22,140	20,375
Safha 4	1 Nisan 2005	31 Temmuz 2005	18,949	23,461
Toplam			63,380	62,376

³⁶⁸ “DDR in Afghanistan: A year book 2009”, Chapter 9, Smallarmsurvey İnternet Sayfası, (Erişim)<http://www.smallarmssurvey.org/fileadmin/docs/A-Yearbook/2009/en/Small-Arms-Survey-2009-Chapter-09-EN.pdf>, 28 Ocak 2012, s.298.

Program Afganistan koşullarında başarı olarak görülmüştür. Ancak, savaş ağalarının gücünü ortadan kaldırmadığı kabul edilmiştir. Gerçekte silahsızlandırılan Afganlar bir süre sonra savaş ağaları tarafından tekrar işe alınarak milisleştirilmiştir. Bu program sadece eski Afgan ordusunu kapsamıştır. Bunun dışında kalan başta savaş ağalarının yerel milisleri olmak üzere çeşitli silahlı gruplar güvenlik ve istikrarı tehdit etmeye devam etmiş, devletin meşruiyet ve otoritesinin önünde engel olmuş, uyuşturucu kaçakçılığı ve diğer yasa dışı faaliyetleri terk etmemiştir.

Afgan hükümeti 2004'te bu tür grupları yasa dışı olarak ilan etmiştir. 2005'te, sayıları 1.870, silahları ise 336.000 olarak ifade edilen yasa dışı silahlı grupların üç aşamalı bir programla dağıtılması hedeflenmiştir. Gönüllü safha, görüşme safhası ve zor kullanma safhasını içeren program, 2010 yılı dâhil devam etmiştir. 759 grup dağıtılmış ve yaklaşık 54.000 silah toplanmış, hedeflenen sayılara ulaşılamamıştır. Her iki programda amaçlanan topluma kazandırma, eski milislere kalıcı iş verilemediğinden az düzeyde gerçekleşmiş, milislerin çoğu eski işlerine geri dönmüştür.³⁶⁹ Afganistan'da her iki programda toplanan silahların sayısı 120.000 civarındadır. Sovyet işgaline karşı direniş, iç savaş ve Taliban ile mücadele döneminde ülkeye sayıları milyonlarla ifade edilen silahın girdiği dikkate alındığında çok az sayıda silahın toplandığı görülmektedir.

DDR kapsamında Taliban ve diğer isyancı gruplara da ulaşılmaya, ikna ve teşvikle silahsızlandırılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamdaki girişimler Aralık 2001'de Afganistan Devlet Başkanı Hamit Karzai'nin Taliban ve Hikmetyar Grubu'nun ılımlı üyelerine yönelik af sözüyle başlamış, Afgan Ulusal Güvenlik Konseyi vasıtasıyla gayri resmi girişimlerle devam etmiştir.

2005 yılında, Güçlendirme Yoluyla Barış (Peace Through Stentgth-PTS) programı başlatılmıştır. ABD, İngiltere ve Hollanda'nın mali katkılarıyla yürütülen program ile 2011 yılı itibarıyla 8.700 civarında Taliban üyesinin

³⁶⁹ "Disbandment of Illegal Armed Groups (DIAG)", UNDP Annual Progress Report 2010, 21 March 2011, (Erişim) <http://www.undp.org.af/Projects/Report2011/diag/2011-03-21-%20Annual%20Progress%20Report%20of%20DIAG.pdf>, 6 Ocak 2011, s.6.

topluma kazandırıldığı iddia edilmesine rağmen, sayıların abartılı olduğuna inanılmaktadır³⁷⁰. PTS'nin bölge ofislerinin bir kısmının Peştun olmayan savaş ağalarının kontrolünde olması ve Pakistan'ın aksi yönde çabaları nedeniyle hedeflenen sonuçlar elde edilememiştir.

Taliban ile uzlaşma kapsamında diğer bir program, Afganistan Barış ve Yeniden Bütünleşme Programı (Afghanistan Peace And Reintegration Program (APRP)), 2010 Londra Konferansı'ndan sonra başlatılmıştır. Obama'nın yeni Afganistan-Pakistan (Afpak) stratejisinin temel bir unsuru olarak ABD'nin teşvik ve zorlamasıyla başlatılan APRP, Taliban üyeleri ile uzlaşşı sağlanmasını, güney ve doğu bölgelerinde hükümetin otoritesinin tesisini amaçlamıştır. ISAF ve Afgan hükümetinin programa yaklaşımı farklı olmuştur. ISAF ve dolayısıyla ABD, APRP'yi ayaklanmalara karşı koyma stratejisinin bir parçası ve Taliban'ı zayıflatarak görüşme masasına oturmaya zorlamanın bir aracı olarak görürken, Afgan hükümeti Taliban ve Hikmetyar Grubu'nun liderleri ile siyasi uzlaşşı çabalarının düşük seviyeli tamamlayıcı bir girişimi olarak değerlendirmiştir. Program vasıtasıyla silah bırakanların Afgan Halk Koruma Gücü ve Afgan Yerel Polisi gibi ABD askeri girişimlerine dâhil edilmeleri yeni silahlı milis grupları yaratılması eleştirilerine neden olmaktadır. APRP'yi desteklemek maksadıyla 2010-2015 dönemi için 784 milyon dolarlık bir fon oluşturulmuştur.³⁷¹ Program, Haziran 2010'da Kabil'de düzenlenen Ulusal Barış Konseyi toplantısında başlatılmıştır. Eski başbakanlardan Tacik Lider Burhanettin Rabbani başkanlığında 70 üyeli Yüksek Barış Konseyi teşkil edilmiş, il konseyleri kurulmuştur. Rabbani'ye karşı 20 Eylül 2011 tarihinde düzenlenen suikasta kadar birçok görüşme yapılmıştır. Ancak, Yüksek Barış Konseyi ve il konseylerinin Peştun olamayan eski mücahit ve bir kısım savaş ağalarından teşkil edilmesi, Pakistan'ın olumsuz yaklaşımları Programın etkinliğini azaltmaktadır. Ocak 2012 itibarıyla APRP'ye çoğunluğu

³⁷⁰ "Talking About Talks: Toward A Political Settlement in Afghanistan", Crisis Group Report, 26 March 2012, (Erişim)<http://www.crisisgroup.org/~media/Files/asia/south-asia/afghanistan/221-talking-about-talks-toward-a-political-settlement-in-afghanistan.pdf>, 03 Nisan 2012, s. 19.

³⁷¹ "Talking About Talks: Toward A Political Settlement in Afghanistan", s. 20.

Peştun olmayan 3028 kişi kayıt yaptırmıştır.³⁷² APRP devam ederken, ABD başta olmak üzere uluslararası toplumun, Taliban ve diğer gruplarla siyasi uzlaşma çabaları birçok farklı kanaldan yürütülmektedir.

Afganistan'da DDR'nin tam olarak uygulanamamasında savaş ağalarının olumsuz tavırları dördüncü bölümde ayrıntılı olarak incelenmektedir.

3.8.3. Afgan Ulusal Ordusu (ANA) Teşkili

Bonn Konferansı'ndan yaklaşık bir yıl sonra Aralık 2002'de Almanya'nın Petersberg şehrinde düzenlenen Konferans'ta ANA'nın teşkili için ilk hedef ve çerçeve üzerinde uzlaşma sağlanmış, ANA'nın bir hava gücü ile piyade birliklerinden teşkil edilmesi ve 70.000 personele sahip olması kararlaştırılmıştır.³⁷³ Başlangıçtaki düşünce, Kuzey İttifakı askerlerinden oluşan eski Afgan ordusunun reforma tabi tutulması olmuştur. Bir yıllık bir uygulama bazı önemli sakıncalar ortaya çıkarmıştır. Öncelikle ordu mensupları savaş ağaları ve diğer güç odaklarının etkisinden kurtulamamıştır. İkinci olarak eski milisleri eğitmenin zorluğu görülmüştür. Üçüncü olarak, askerlerin operasyonlarda ulusal çıkarlardan ziyade, etnik ve bölgesel düşüncelerle hareket ettikleri gözlemlenmiştir. 2003'te bu yaklaşım terk edilmiş ve savunma bakanlığından piyade birliklerine kadar tüm unsurların yeniden teşkiline karar verilmiştir. Bu şekilde bir yaklaşımla, orduda reformların uygulanması, yolsuzluğun önlenmesi ve çeşitli gruplar arasındaki güç mücadelesinin engellenmesinin mümkün olacağına inanılmıştır. ANA'nın teşkilinde; merkezi hükümeti kuvvetlendirmek, etnik gerginlikleri azaltmak ve ülkede birlik duygusu yaratmak amaçlanmıştır; etnik olarak dengeli, ulusal birliğin göstergesi olarak bölgelere ve illere dengeli olarak konuşlandırılmış ve tam profesyonel bir kuvvet yapısı hedeflenmiştir.

³⁷² “Disbandment of Illegal Armed Groups (DIAG)”, UNDP Annual Progress Report 2010, 21 March 2011. <http://www.undp.org.af/Projects/Report2011/diag/2011-03-21-%20Annual%20Progress%20Report%20of%20DIAG.pdf>, 26 Ocak 2012, s.22.

³⁷³ Obaid Younossi, v.d., “The Long March: Building an Afghan National Army”, RAND Report, 2009. (Erişim)http://www.rand.org/pubs/monographs/2009/RAND_MG845.pdf, 03 Ağustos 2011, s.13.

ANA'nın teşkili ve eğitiminden lider ülke olarak sorumlu olan ABD, 2007'de NATO'dan ve diğer ülkelerden destek almaya başlamıştır. ABD'nin ANA'yı teşkilden sorumlu asıl unsuru Birleşik Güvenlik Geçiş Komutanlığı (CSTC-A) olarak adlandırılmıştır. Bu unsur 2009'da NATO Afganistan Eğitim Görevi (NTM-A) olarak yeniden yapılandırılmıştır. NATO unsuru olarak adlandırılmasına rağmen ABD'li personel çoğunlukta bulunmaktadır. ANA'nın toplam mevcudu yıllar içerisinde ABD ve Afgan hükümeti tarafından alınan kararlarla değişmiştir. 2002'de 70.000 kuvvetinde bir ordu yeterli görülürken 2008'de 134.000 hedefi kabul edilmiştir.³⁷⁴ 2011 yılında alınan prensip kararlarıyla ANA'nın nihai asker sayısının 240.000'e çıkarılması üzerine uzlaşa sağlanmıştır.³⁷⁵

ANA; Afgan Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığına bağlı bir hava gücü, bir özel kuvvetler komutanlığı, bir tümen ve altı kolorduluk muharip birlikler, bir eğitim komutanlığı ve lojistik destek birliklerinden oluşmaktadır.³⁷⁶ Birliklerin konuş yerleri ülkenin coğrafi, etnik ve güvenlik durumu dikkate alınarak belirlenmiştir (Şekil-4). ANA'nın barış konusu, sıklet merkezinin Kabil ve güneyde Pakistan sınırına yakın olduğunu göstermektedir.

Kolordu ve tümen seviyesindeki birliklerde bir ve dört arası tugay, her piyade tugayında dört piyade taburu, bir muharebe destek taburu ve bir muharebe hizmet destek taburu bulunmaktadır. Piyade taburları 800 civarında personelden oluşmaktadır. Taburlardaki ana malzeme; ABD yapımı HUMVI zırhlı personel araçları ile M16 Piyade Tüfeği'dir. Ayrıca, makineli tüfek, bomba atar, roketatar, havan ve top gibi silahlar çeşitli birliklerin bünyesine dâhil edilmiştir. Hava unsurları; helikopter ve kargo uçaklarından oluşması, bu aşamada muharip uçak bulundurulmaması planlanmıştır. ANA

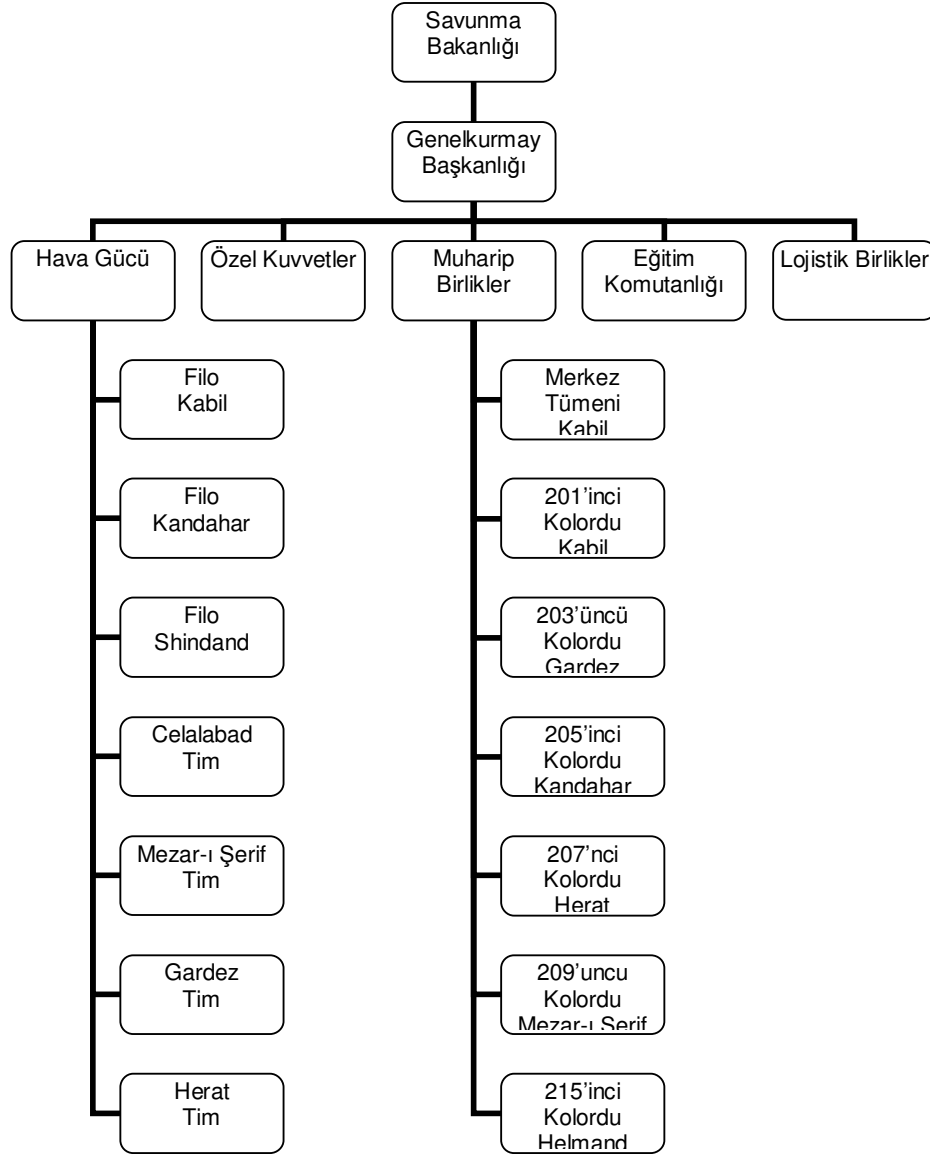
³⁷⁴ Younossi, v.d., **a.g.k.** s.16.

³⁷⁵ "Afghanistan Security", US GAO Report to Congressional Addressees, January 2011. (Erişim)<http://www.gao.gov/assets/320/315200.pdf>, 11 Temmuz 2011, s.33.

³⁷⁶ "Afghan National Security Forces (ANSF)", The Long War Journal, Afghan Security Forces Order of Battle (OOB), (Erişim)<http://www.longwarjournal.org/multimedia/ANSF%20OOBpage3-ANSF.pdf>, 04 Ekim 2011.

genel itibariyle motorlu piyade ağırlıklıdır. Birkaç mekanize piyade taburu ile bir tank taburu teşkili planlamaya alınmıştır.

ANA'nın subay, astsubay ve er mevcutlarının, Afganistan'daki etnik grupların nüfuslarına göre dengeli olması amaçlanmıştır. Personel alımlarında buna dikkat edilmektedir.

Şekil-4: Afganistan Ulusal Ordusu Teşkilatı

ANA'nın teşkil ve eğitiminde; ABD'nin kendi asker personeline ilaveten Blackwater ve Dynacorp isimli özel şirketlerden istifade edilmekte, NATO ülkelerinden Afgan eğitim kurumlarında danışman ve eğitmen

görevlendirilmekte, Harekât Yönlendirme ve İrtibat Timi olarak adlandırılan 20-30 askeri personelden oluşan NATO uzman timleri Afgan taburları ile beraber eğitim ve operasyonlara iştirak etmektedir.

ANA'nın teşkil ve eğitilmesinde başta mali olmak üzere önemli problem sahaları bulunmaktadır. Şu aşamada mali külfet, büyük oranda ABD tarafından yüklenilmiştir. Teşkilin tamamlanması ve ABD'nin çekilmesi sonrası Afgan güvenlik kuvvetlerinin yıllık idame masraflarının 6-8 milyar dolar arası olacağı hesaplanmıştır.³⁷⁷ Afganistan'ın Gayri Safi Milli Hâsılasının 15 milyar dolar³⁷⁸ olduğu dikkate alınırsa bu kadar büyük bir kaynağın temin edilmesi önemli bir sorun olmaktadır. ANA'nın mevcudunun 2011 itibarıyla 170.000'e ulaştığı rapor edilmesine rağmen, gerçek mevcut bunun çok altındadır. ANA'nun %32'si, firar ve kayıt yenilememe nedeniyle kayıp olup, bu sorunun kısa vadede düzelmesi mümkün görülmemektedir.³⁷⁹

Afgan güvenlik kuvvetlerinin teşkilinde diğer bir sorun etnik denge konusudur. Peştunlar, ordu ve poliste görev yapmaya daha isteksiz ve nitelikleri yetersizdir. Bu durumda oranları tutturma ve teşkil çalışmalarını hızlandırma gayretleri kalitenin düşmesine neden olmaktadır. Subay ve astsubay mevcutlarında Tacikler çoğunluğu oluşturmaktadır.

Afgan güvenlik kuvvetleri teşkilinde karşılaşılan başka bir problem sahası, Afganistan'daki okuma yazma ve eğitim düzeyinin düşüklüğü nedeniyle lojistik, muhabere, istihkâm gibi teknik sınıflara personel temin edilememesidir. Lojistik ve muhabere sistemi yok denecek durumdadır.

ANA'nın üst kurumlarının teşkil ve eğitimi ayrı bir sorundur. Afgan Savunma Bakanlığı'nda çeşitli görev alanlarında yirmi daire başkanlığı bulunmaktadır. Bu birimler, 2007 yılından beri yoğun bir programla ABD ve ISAF tarafından yeniden teşkil edilmekte, görevlendirilen eğitici ve

³⁷⁷ Sven Mikser, "Transition in Afghanistan: Assessing the Security Effort", NATO Parliamentary Assembly Report, Belgium, 1 Sept 2011, s.13

³⁷⁸ "Country Briefing: Afghanistan", CIA World Factbook,

(Erişim)<https://www.cia.gov/library/publication/the-world-factbook/geos/af.html>, 13 Haziran 2011.

³⁷⁹ Thomas Johnson, Matthew DuPee, "Transition to nowhere: The Limits of Afghanization", Naval Postgraduate School, Program for Culture and Conflict Studies, 22 March 2011

(Erişim)http://afpak.foreignpolicy.com/posts/2011/03/22/transition_to_nowhere_the_limits_of_afghanization, 16 Haziran 2011.

danışmanlar tarafından yetiştirilmeye çalışılmaktadır. Mart 2011 itibariyle yirmi dairenin hiçbirisi ABD ve NATO desteği olmaksızın kendi başına görev yapabilecek duruma gelmemiştir. Bu dairelerin ancak yarısı işlevlerinin bir kısmını başarabilecek yeterliliktedir. Savunma Bakanlığına bağlı Genelkurmay Karargâhı'nın on sekiz dairesi için de durum aynıdır.³⁸⁰

Yukarıda ifade edilen sorunlara rağmen ANA'nın teşkili ve eğitimi, diğer Afgan kurumları içerisinde en iyi durumdadır.

3.8.4. Afgan Ulusal Polisi (ANP) Teşkili

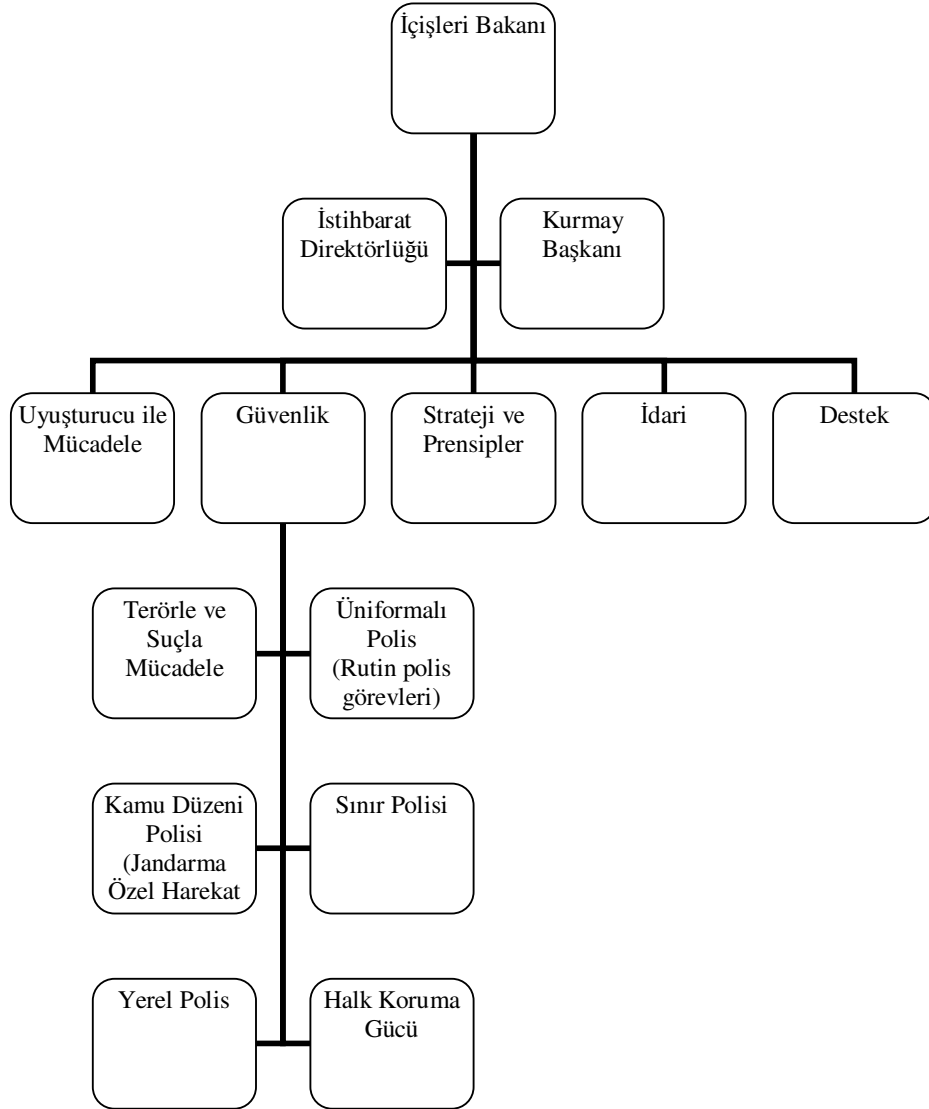
Afganistan'da SSR'nin önemli sütunlarından birisi olan ANP'nin teşkili, uluslararası aktörler arasında tam uzlaşa sağlanamayan alanlardan birisi olmuş ve bu nedenle hedeflenen sonuçlara ulaşılamamıştır. Tokyo konferanslarında G8 ülkelerinden lider ülke olarak Almanya belirlenmiştir.³⁸¹ Almanya, Taliban sonrası dönemde halen görev yapan ve sayıları 50.000 civarında olan polis teşkilatını; etnik olarak dengeli, demokratik bir toplumda insan haklarına saygılı, modern olarak teçhiz edilmiş ve Batı ülkelerinin usullerine göre eğitilmiş bir şekle getirmeyi amaçlayan bir strateji belirlemiştir. İlk hedef 70.000 kişilik bir polis teşkilatı kurulması olarak belirlenmiştir. Alman planı, Kabil'de Avrupa modelinde bir polis akademisi kurulması, polis subaylarına üniversite seviyesinde, daha alt düzeydeki polis memurlarına ise kısaltılmış bir program uygulanması üzerinde inşa edilmiştir.

ABD, bu planın tamamlanmasının on yıllar süreceğini, Avrupa standartlarında teşkil edilecek Afgan polisinin Afganistan coğrafyasında terörle mücadeleye uygun olmadığını öne sürerek, kırsal kesimlerde operasyon gücü olan bir polis teşkilatı oluşturulmasına ağırlık vermiştir. ABD, kısa sürede kendi yaklaşımında haklı çıkmıştır. 2002'den 2005'e kadar Almanya liderliğinde yürütülen reform çalışmaları olumlu sonuçlar vermemiş,

³⁸⁰ "Report on Progress Towards Security and Stability in Afghanistan and US Plan for Sustaining the Afghan National Security Force", April 2010, ABD Savunma Bakanlığı İnternet Sayfası, (Erişim)http://www.defense.gov/pubs/pdfs/Report_Final_SecDef_04_26_10.pdf, 11 Eylül 2011, s.16-17.

³⁸¹ Almanya, 1960'lı yıllarda Afganistan Polis Teşkilatının reforma tabi tutulması konusunda yardımlarda bulunmuştur. Tokyo konferanslarında Almanya'nın lider ülke olarak belirlenmesinde Afganistan'da tecrübesi ve reformu yürütmek için mali kapasitesinin yeterliliği etkili olmuştur.

polisin eğitimsizliği ve teşkilat yetersizliği devam etmiştir. 2003'ten itibaren Almanya'nın çabalarını yetersiz görerek bölgesel polis eğitim merkezleri açan ABD, Afgan polisini teşkil liderliğini 2005'te Almanya'dan devralmıştır. ABD, ANP'nin teşkilinde Afgan hükümetini yönlendirerek amaçladığı teşkilat yapısının kurulmasını kapsayan çalışmaların ANDS'ye dâhil edilmesini sağlamıştır. ABD ile birlikte ANP teşkilinde AB Polis Gücü EUPOL ve başta Türkiye olmak üzere birçok ülke mali yardım, eğitici desteği ve bazı projelerin yürütülmesi konusunda katkı sağlamaktadır. 2005'ten günümüze asıl aktör ABD olup, mali külfetin hemen hemen tamamı bu ülke tarafından karşılanmaktadır. Uluslararası toplumun ve Afgan makamlarının çabaları Uluslararası Polis Koordinasyon Komitesi tarafından koordine edilmektedir. Başlangıçta 70.000 mevcuda sahip olması planlanan, 2007'de 82.000 olması kararlaştırılan ANP'nin nihai mevcudunun 160.000 olacağı düşünülmektedir. Halen kurulmaya çalışılan ANP'nin içişleri bakanlığı merkez teşkilatı ile bütünleştirilmiş yapısı Şekil-5'de sunulmuştur.

Şekil-5: Afganistan İçişleri Bakanlığı ve Polis Teşkilatı

İçişleri Bakanlığı merkez teşkilatı, bakana bağlı altı yardımcı ve bunlara bağlı merkez ve taşra birimleri şeklinde yapılandırılmıştır. Güvenlik işleri başkan yardımcılığı polis birimlerine komuta etmektedir. Bu kapsamda önemli birimler; Afgan Üniformalı Polisi, Kamu Düzeni Polisi, Terör ve Suçla Mücadele Polisi, Sınır Polisi, Yerel Polis, Halk Koruma Gücü'dür.³⁸²

³⁸² "Afghan National Security Forces (ANSF)", longwarjournal internet sitesi.

-Afgan Üniformalı Polisi; il ve ilçelerde asayiş, trafik vb. rutin polis faaliyetinden sorumludur. Güvenlik işleri yardımcısına bağlı altı bölge bulunmaktadır. Bölge polis müdürlüklerine bağlı il polis müdürleri bunların altında ilçe ve yerel polis merkezleri yer almaktadır. ANP'nin çoğunluğunu oluşturmaktadır.

-Afgan Kamu Düzeni Polisi; iyi eğitilmiş, hızlı müdahale kabiliyetine sahip ve özel teçhizatlı, jandarma ve polis özel harekât tipi bir kuvvettir. Tugay ve taburlar gibi birlik bütünlüğünde teşkil edilmiştir.

-Afgan Sınır Polisi; sınırlarda ve giriş kapılarında görevlidir. Gümrük Polisi bundan ayrıdır. Maliye bakanlığı bünyesindedir.

-Afganistan Uyuşturucu ile Mücadele Polisi; Afganistan' da uyuşturucu üretimi ve dağıtımını azaltmakla görevlidir.

-Terör ve Suçla Mücadele Polisi; terör ve organize suçlardan sorumludur.

ABD, 2007'den itibaren ANP'nin teşkil ve eğitimine yönelik çalışmalarını hızlandırmış ve yoğunlaştırmıştır. Bu kapsamda yeni projeler uygulamaya başlamıştır. Bu projeler özetle şunlardır.

-İçişleri bakanlığı ve yerel seviyedeki polis müdürlüklerine uluslararası danışmanlar görevlendirilerek, mentörlük ve koçluk hizmeti sağlanmaktadır.

-Operasyonel polis birimlerine Polis Harekât Yönlendirme ve İrtibat Timleri iliştilerilerek bir arada ve yerinde eğitim verilmektedir.

-İlçe Odaklı Geliştirme programı ile bir ilçenin polis teşkilatı, görevleri önceden eğitilmiş birliklere devredilerek topluca eğitim merkezine alınmakta, eğitimi müteakip tekrar görev bölgesine gönderilmektedir. Böylece tüm Afgan polisinin eğitimden geçirilmesi hedeflenmiştir.

-Polisin üniforma ve teçhizatı yenilenmektedir.

ABD Savunma Bakanlığı'nın Kongre'ye sunduğu rapora göre; Mart 2011 itibariyle ANP'nin mevcudu 126.000 civarına ulaşmıştır. Personelin

koruyucu teçhizatı, HUMVİ zırhlı araçları, tekerlekli arazi araçları ve muhabere teçhizatı henüz tamamlanamamıştır.³⁸³

ANP'nin mevcutları artmasına rağmen eğitimleri yeterli seviyeye ulaşmamıştır. ABD ve uluslararası toplumun eğitici desteği yetersiz kalmaktadır. Afganistan'da eğitim düzeyinin düşüklüğü nedeniyle polis adaylarının seçimi ve eğitimi zorlaşmaktadır. Etnik grupların nüfuslarına göre dengeli olarak temsil edilme prensibi, çoğunluğu oluşturan Peştunların eğitim düzeyinin düşüklüğü ve görev almaya isteksizlikleri nedeniyle kalitenin düşmesine neden olmaktadır. ABD'nin kendi değerlendirmesine göre ANP'nin unsurlarının hiçbirisi henüz kendi başına bağımsız bir şekilde görevlerini yapabilecek duruma gelmemiştir. Çoğunluğu danışmanların desteğinde ve uluslararası gücün yardımıyla görevlerini yapabilmektedir.³⁸⁴

ABD tarafından polisin güçlendirilmesi ve güvenliğin sağlanmasına yönelik olarak başlatılan diğer iki proje olan Afgan Yerel Polisi ve Afgan Halk Koruma Gücü ise oldukça tartışmalıdır.

Afgan Yerel Polisi girişimi, 2010 yılında ABD destek ve yönlendirmesiyle başlatılmış, köy koruculuğuna benzer bir programdır. Programa katılanlar kısa süreli eğitimi müteakip polis teşkilatına bağlı olarak kendi köylerini korumak üzere görevlendirilmektedir. Mevcutları 2011 yılında 10.000'e ulaşmıştır. 30.000'e kadar çıkarılması planlanmaktadır. İnsan haklarıyla ilgili yardım kuruluşları, yerel polislerin savaş ağalarının kontrolünde olduğunu ve topluma karşı suç işlediklerini dile getirerek girişimi eleştirmektedir. AB'nin bazı ülkeleri de bu girişime karşı çıkmaktadır.

Diğer bir girişim Afgan Halk Koruma Gücü'dür. Bu girişimle Afganistan'da devlet kurumlarının, önemli sivil tesislerin özel güvenlik şirketlerinden devralınarak yürütülmesi planlanmıştır. İçişleri bakanlığı kontrolündedir. Benzer eleştirilere maruz kalmaktadır. Her iki girişim, DDR

³⁸³ "Report on Progress Toward Security and Stability in Afghanistan", US Department of Defense Report, April 2011, (Erişim)http://www.defense.gov/news/1230_1231Report.pdf, 26 Ağustos 2011, s. 29-31.

³⁸⁴ "Report on Progress Toward Security and Stability in Afghanistan, US Department of Defense Report", April 2011, s. 39.

programıyla silahsızlanma ve yasa dışı silahlı grupların dağıtılmasında sağlanan kısmi başarıları olumsuz olarak etkilemektedir.

3.8.5. Uyuşturucu ile Mücadele

Taliban ve öncesi dönemde dünyanın en büyük uyuşturucu üreticisi durumunda olan Afganistan'da, 2001 sonrasında artış devam etmiştir. İslam dini esaslarına aykırı olmasına ve Afgan hükümetinin yasaklamasına rağmen, halkının tamamı Müslüman bir ülke olan Afganistan'da uyuşturucu üretiminin önlenememesi sorunun karmaşık ve çok boyutlu yapısına işaret etmektedir. Uyuşturucu üretimi, merkezi hükümetin otoritesinin tesis edilmesine ve hukuk düzenin kurulmasına zarar vermekte, Taliban ve diğer terörist gruplara mali destek sağlamakta, savaş ağalarına kendi beyliklerini devam ettirme ve özel ordularını muhafaza etme imkânı sunmaktadır.

SSR'nin uyuşturucu ile mücadele boyutu İngiltere'nin liderliğinde başlatılmıştır. Uyuşturucu ile mücadele Afganistan devlet inşa sürecinin önemli yapı taşları olan Afganistan Sözleşmesi ve ANDS'de önemli bir konu olarak ele alınmıştır. Konunun önemine binaen Uyuşturucuyla Mücadele Bakanlığı kurulmuş, İçişleri Bakanlığı içerisinde ayrı birimler oluşturulmuştur. BM Uyuşturucu ve Suç Ofisi, Afgan makamlarına destek sağlamaktadır. Afganistan'da uyuşturucu ile mücadelede; uyuşturucu ticaret şebekelerinin çökertilmesi, kırsal geçim kaynaklarının güçlendirilmesi ve çeşitlendirilmesi, uyuşturucu talebinin azaltılması ve uyuşturucu kullanıcılarına tedavi imkânı sağlanması, konuyla ilgili devlet kurumlarının etkinleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu amaçlara yönelik sekiz faaliyet alanı tespit edilmiştir;

- Halkın bilinçlendirilmesi,
- Uluslararası ve bölgesel işbirliği,
- Alternatif geçim kaynakları,
- Talep azaltma,
- Hukuksal işlevselliğin artırılması
- Cezalandırma,

- Uyuşturucu üretim alanları ve kapasitenin imhası,
- Kurumsal yapılandırma.

Yukarıdaki alanlar devlet inşasının diğer boyutlarıyla yakından bağlantılı olduğundan uyuşturucu ile mücadelede alınan sonuçları kısa sürede görmek mümkün olmamaktadır. 2007 yılından itibaren Afganistan'da güvenlik durumunun kötüleşmesine paralel olarak uyuşturucu üretiminde kontrol edilemeyen bir artış olmuştur. 2002 yılında uyuşturucu üretimi için kullanılan toplam alan 74.000 hektar iken 2007'de 193.000 hektara çıkmıştır. 2008'den sonra kısmi bir azalma görülmüş 2011 yılında 131.000 hektar alanda uyuşturucu yetiştirilmiştir. 2010'a göre %7'lik artış söz konusudur.³⁸⁵ Uyuşturucu üretiminin ve ticaretinin sadece Taliban'ın etkisini devam ettirdiği güney ve doğu illerinde, savaş ağalarının kontrolündeki kuzey ve batı bölgelerinde yaygınlaşması dikkate değer bir sonuçtur. Savaş ağaları, devlet inşasına birçok alanda verdikleri zararı, uyuşturucu ile mücadele çabalarında da devam ettirmektedir. Sorunun önümüzdeki dönemde çözümü, devlet inşası sürecinde kurumların etkin bir şekilde yapılandırılması, hukuk düzeninin kurulması, sınırların tamamen kontrol edilmesi, güvenliğin sağlanması, savaş ağalarının etkisizleştirilmesi, yasa dışı grupların dağıtılması, uluslararası ve bölgesel işbirliği mekanizmalarının hayata geçirilmesi ve daha önemlisi halkın alternatif geçim kaynaklarının yaratılmasına bağlı olduğu kabul edilmektedir.

3.9. YENİDEN İNŞA VE KALKINMA

Devlet inşasının diğer önemli bir boyutunu, iç savaş ve Taliban döneminde harap olan ülkede altyapının yeniden inşası ve kalkınma faaliyetlerinin planlanması ve icrası oluşturmaktadır. Devletin önemli işlevlerinden birisi olan vatandaşlara kamusal hizmetlerin sunulmasının, meşruiyet ve otorite tesisi ile dolayısıyla devlet inşası ile nedensellik ilişkisi birinci bölümde açıklanmıştır. Bu tez, meşruiyet ve otorite tesisine

³⁸⁵ "Afghanistan Opium Survey 2011", UN Office on Drugs and Crime Report, October 2011, (Erişim)<http://info.publicintelligence.net/AfghanOpiumSurvey2011.pdf>, 2 Nisan 2012, s.2.

odaklandığından, öncelikli kamusal hizmetlerden güvenlik ve adalet alanlarında faaliyetlere ağırlık verilmiş ve bu alanlar önceki bölümlerde incelenmiştir. Burada kamusal hizmetlerin diğer alanlarında genel bir fikir oluşturulması amaçlanmıştır.

Afganistan'da yeniden inşa ve kalkınma; 2002'den itibaren başta UNAMA, UNDP ve Dünya Bankası olmak üzere BM teşkilleri, bağışçı ülkeler ve NGO'lar tarafından yürütülmüştür. 2004 Berlin, 2006 Londra, 2008 Paris ve 2010 Londra konferansları, yeniden inşa ve kalkınmanın önemli yapıtaşlarını ortaya koymuş, kaynak sağlamış ve Afganistan Sözleşmesi ile ANDS'yi hayata geçirmiştir. ANDS; bu çalışmada yeniden inşa ve kalkınma olarak adlandırılan faaliyetleri sosyal ve ekonomik kalkınma şeklinde, güvenlik ve yönetime ilave üçüncü ana boyut olarak tanımlamıştır. Bu boyut; altı sütuna ve 13 sektöre ayrılmıştır. Sütun ve sektörler şunlardır;

- Altyapı ve doğal kaynaklar; enerji, ulaştırma; su kaynakları; bilgi, iletişim ve teknoloji; kentsel kalkınma; madencilik,

- Eğitim ve kültür; eğitim, kültür, medya ve gençlik,

- Sağlık ve beslenme,

- Tarımsal kalkınma,

- Sosyal güvence; mülteciler, geri dönenler, ülke içinde yerinden edilmişler,

- Ekonomik yönetim ve özel sektör gelişimi.³⁸⁶

Afganistan'da güvenlik ve yönetim alanındaki zorluklara rağmen, yeniden inşa ve kalkınma alanında önemli gelişmeler olmuştur. Bu gelişmeler satır başlarıyla şu şekildedir;

- Tarım, sanayi ve hizmet sektöründe uluslararası aktörlerin yardım ve yönlendirmeleriyle gelişim sağlanmıştır.

- Madencilik alanında 2009-2011 yılları arasında %30 büyüme gerçekleşmiştir. Önemli maden kaynakları bulunmuş bazıları işletilmeye

³⁸⁶ "Assessment of Developments Results", UNDP Report, May 2009, (Erişim)http://www.undp.org.af/publications/KeyDocuments/ADR_Afghanistan.pdf, 12 Kasım 2011, s.131.

başlanmıştır. Özellikle Çin ve Hindistan'ın madencilik alanında önemli yatırımları bulunmaktadır. Madencilik alanındaki asıl gelişmelerin önümüzdeki yıllarda başlayacağı ifade edilmektedir.

-Bankacılık sektörü henüz başlangıç döneminde dir.

-Diğer taraftan, Afgan devleti geçen yıllar içerisinde ekonomi yönetimini planlayabilen ve vergi toplayabilen bir devlet olmak için ilk adımlarını atmıştır.

-Ulaştırma, sağlık, eğitim, enerji ve sulama konusunda yüzlerce altyapı projesi tamamlanmasına rağmen henüz ihtiyacı karşılayacak duruma gelmemiştir.

-Afganistan'ın Gayri Safi Milli Hâsılası 2003'de 4.142 milyar dolardan 2011'de 17.885 milyar dolara çıkarak 4 kat artış göstermiştir. Kişi başına düşen gelir aynı dönemde 160 dolardan 530 dolara yükselmiştir. Vergi gelirleri 2003/2004 mali yılı ile 2010/2011 mali yılı arasında 13 kat artmıştır.³⁸⁷

-Elektrik üretimi 2002'de 396 MW iken 2009'da 1028 MW'ye çıkarak yaklaşık 3 kat artmıştır.

-2002'de bir milyon Afganlı telefon sahibi iken, 2010'da 12 milyon kayıtlı telefona ulaşılmıştır.

-İlk ve ortaokuldaki öğrenci sayısı 2002'de yaklaşık iki milyondan, 2011'de sekiz milyona çıkmıştır. 2004'te ortalama yaşam süresi kadın ve erkeklerde 42 yıldır. 2010'da kadınlarda 64, erkeklerde 62 yıl olmuştur. Çocuk ölüm oranı 2003'te 1000 çocukta 422'den 2010'da 174'e düşmüştür.³⁸⁸

Yolsuzluk ülkedeki en büyük problemlerden birisi olmaya devam etmektedir. Devlet inşa çabaları yoğunlaştıkça, ülkeye giren yardım miktarı

³⁸⁷ Bilgiler IMF ve Dünya Bankası raporlarından derlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız. (Erişim)<http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2011/cr11330.pdf>, 19 Mart 2012, ve (Erişim)<http://siteresources.worldbank.org/AFGHANISTANEXTN/Resources/305984-1297184305854/AFGEconUpdate2011.pdf>, 1 Nisan 2012.

³⁸⁸ Ian S. Livingston, Michael O'Hanlon "Afghanistan Index", Brookings, 24 April 2012, <http://www.brookings.edu/~media/Files/Programs/FP/afghanistan%20index/index.pdf>, 28 Nisan 2012, s.24-27.

arttıkça yolsuzluk artmaktadır. Dünyada yıllık yolsuzluk raporları yayımlayan kuruluşa göre Afganistan'ın durumu aşağıdaki Tablo-12'de verilmiştir.

Tablo-12: Afganistan'ın yolsuzluk durumu³⁸⁹

Yıl	Sıra (Yüksek sıra numarası kötü durumu göstermektedir)	Değerlendirmeye alınan ülke sayısı
2011	180	182
2010	176	178
2009	179	180
2008	176	180
2007	172	180
2006	Afganistan hakkında bilgi yok	163
2005	117	159

3.10. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Afganistan'da Taliban rejiminin devrilmesini müteakip 2001'de başlatılan devlet inşası sürecinin temel yapı taşlarını Bonn Anlaşması, BMGK'nın 1386 ve 1401 sayılı kararları, 2006 Afganistan Sözleşmesi ile Afganistan Ulusal Kalkınma Stratejisi (ANDS) oluşturmaktadır. Uluslararası toplum Bonn'dan başlayarak günümüze kadar çeşitli konferans ve zirve toplantıları ile devlet inşa sürecini şekillendirmiştir.

Afganistan devlet inşa sürecinde BM, NATO, AB gibi uluslararası kuruluşlar, NGO'lar ve çok sayıda ülke yer almasına rağmen en önemli aktörler başta ABD olmak üzere NATO ve BM'dir. ABD ana aktör olarak Afganistan devlet inşa sürecini, uluslararası toplum ve Kuzey İttifakı başta olmak üzere Afganistan'daki grupların temsilcileriyle görüşmeler ve pazarlıklar yoluyla şekillendirmiştir. ABD, Bonn sonrası da Afganistan'da devlet inşa sürecinin değişik boyutlarını gözden geçirmekte, BM ve NATO toplantılarında tartışılmasını sağlamakta, yeni düzenlemeler ve girişimlerin liderliğini yapmaktadır.

³⁸⁹ Corruption Perception endeksleri incelenerek hazırlanmıştır. (Erişim)<http://cpi.transparency.org/cpi2011/>, 30 Mart 2012.

Bonn Anlaşması, Afgan devlet inşa sürecini başlatırken, günümüzde de devam eden meşruiyet, otorite ve güvenlik sorunlarının da kısmen kaynağını teşkil etmiştir.

Bonn'da başta Taliban ve Peştunlar olmak üzere Afganistan'daki tüm grupların tam olarak temsil edilmemesi, Kuzey İttifakı'nın etkinlik sağlaması, geçici yönetimin başlangıçtan itibaren meşruiyet kriziyle karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Meşruiyet krizi, Taliban ve diğer isyancı örgütlerin işine yaramış, halkın bir kısmından aldıkları destek ile kısa sürede toparlanmalarına ve 2003'ten itibaren şiddeti tırmandırmalarına olanak sağlamıştır. Geçici yönetimin yerine gelen geçiş yönetimi, Anayasal Büyük Meclisin toplanması ve 2004-2005 seçimleri Afganistan'da meşruiyet krizini derinleştirmiştir. Beş yıllık bir süre sonra yapılan 2009 başkanlık ve 2010 parlamento seçimleri de meşruiyet tartışmalarını sonlandıramamıştır. Özellikle Peştun bölgelerde başta güvenlik endişeleri ve Taliban'ın baskıları olmak üzere birçok nedenden dolayı katılım oranının düşüklüğü, sahtekârlık iddiaları ve seçim sisteminin eksiklikleri sonuçların kabul edilmemesine yol açmıştır.

Yukarıda ifade edilen eksiklere rağmen Afganistan'da siyasi yapılanma süreci önemli bir aşama kaydetmiş ve Afgan devleti kurulmuştur. Devletin merkezi kurumları teşkil edilmiş ve belirli bir kapasiteye ulaşmıştır. Ancak bakanlıklar ve merkezi devlet kurumlarına taşra yapılanmalarını da kapsayacak şekilde etkinlik kazandırılması çalışmaları yavaş ilerlemektedir. Yerel yönetimlerin teşkili ise yetersiz düzeyde kalmıştır.

Afganistan'da 2003'ten itibaren güvenlik bir türlü istenen düzeyde sağlanamamıştır. Bunun birçok nedeni olmasına rağmen, yeterli seviyede bir uluslararası barış gücünün teşkil edilmemesi ve ISAF'ın zayıf tutulması en önemli faktör olmuştur.

SSR alanında reformlar tamamlanamamıştır. DDR ve DIAG tam olarak başarıya ulaşmadığından toplum silahlarından arındırılamamış ve yasa dışı silahlı gruplar dağıtılamamıştır. Afgan güvenlik kuvvetlerinin teşkili büyük ölçüde tamamlanmasına rağmen etkinliği tartışmalıdır. Henüz işleyen bir yargı sistemi kurulamamıştır.

2001'den günümüze kadar Afganistan'da yeniden inşa edilen devletin yüz yüze kaldığı en önemli sorunların başında meşruiyet ve otorite tesis edilememesi ile güvenliğin sağlanamaması gelmektedir. Bu sorunun halen devam etmesinde birçok faktörün yanında, 2001'den itibaren işbirliği yapılan savaş ağalarının bozucu tutumları da önemli rol oynamaktadır. Bu rolün boyutları dördüncü bölümde incelenecektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

2001 SONRASI DEVLET İNŞA SÜRECİNDE SAVAŞ AĞALARININ ROLÜ

Birinci bölümün birinci kısmında kırılmalığın nedenleri; yapısal ve ekonomik, siyasi ve kurumsal, toplumsal, uluslararası ve diğerk faktörler şeklinde gruplandırılmış; şiddetli çatışma ortamı ve devlet dışı silahlı grupların varlığı, diğerk faktörlerle birlikte devletin başarısızlığına ve bazı durumlarda çöküşüne yol açan önemli bir neden olarak tespit edilmiştir. Ayrıca, başarısız devletlerde temel olarak, meşruiyet, otorite ve güvenlik başta olmak üzere temel kamusal hizmetlerin sağlanması alanlarında boşlukların ortaya çıktığı ve bunların silahlı isyancılar ve savaş ağaları gibi devlet dışı aktörler tarafından doldurulduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Birinci bölümün ikinci kısmında ise, başarısız devletlerin yeniden inşa edilmesinde uygulanacak stratejiye bağılı olmaksızın meşruiyet, otorite ve güvenlik boşluklarının ortadan kaldırılması, bu nedenle siyasi yeniden yapılanma ve güvenlik sektörü reformuna ağırlık verilmesi gerektiğı saptanmıştır. Uluslararası aktörler yeniden inşa faaliyetlerini ve reformları yürütürken bir taraftan ülke içindeki yerel aktörlerle işbirliğı yapmak, diğerk taraftan yerel aktörlerin sürece zarar verebilecek faaliyetlerine tedbir getirmek durumunda kalmaktadır. Bu noktada, uluslararası toplumun savaş ağaları olarak adlandırılan yerel aktörlere yaklaşımları ile savaş ağalarının devlet inşa sürecine karşı tutumları önem kazanmaktadır.

İkinci bölümde;

-Afganistan'ın başarısızlığında herhangi bir faktörün tek başına baskın özellikler taşımasından ziyade, bütün faktörlerin etkileşim içerisinde olduğı;

-1970'lerde ortaya çıkmaya başlayan ikincil savaş ekonomisinin, geleneksel toplumsal yapının parçalanması, aşırı silahlanma, radikal İslam'ın yükseliş ve dış güçlerin müdahalesi ile etkileşiminin savaş ağalarını yarattığı;

-Ortaya çıkan savaş ağalarının ise olumsuz sonuçlara yol açtığı tespit edilmiştir.

Üçüncü bölümde, 2001'den beri devam eden Afgan devlet inşa sürecinin en önemli sorununun ülkenin tamamını kapsayacak şekilde meşruiyet ve otoritenin tesis edilememesi ile güvenliğin sağlanamaması olduğu belirlenmiş, bu sorunda savaş ağalarının bozucu tutumlarının da önemli bir faktör olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu bölümde, Afganistan'da savaş ağalığının ortaya çıkışı, yapılanması, sınıflandırılması ve faaliyetleri tartışılmakla beraber, esas olarak Afganistan'da Taliban sonrası dönemde başlatılan devlet inşa sürecinde savaş ağalarının bir bölümü ile yapılan işbirliğinin meşruiyet, otorite ve güvenlik boşluklarına yaptığı olumsuz etkilerin tespit edilmesine odaklanılmaktadır.

4.1. AFGANİSTAN'DA SAVAŞ AĞALIĞI

4.1.1. Afganistan'da Savaş Ağalığının Ortaya Çıkışı

Afganistan'da iç savaş öncesi devletin yaşadığı siyasi kriz ve 1980'lerde Komünist yönetimin tahribatının yarattığı güç boşluğu ile 1970'lerin ikinci yarısından itibaren hâkim olan ikincil savaş ekonomisinin kendine özgü koşulları; savaş ağaları şeklinde yeni seçkinlerin ortaya çıkışına yol açmıştır. Sovyet işgaline karşı yürüttükleri savaş nedeniyle halkın gözünde itibarlı bir geçmişe sahip olan mücahit birliklerinin komutanları, Sovyet işgalinin sona ermesinden sonra silahlı güçlerini kuvvetlendirmişler, otoritelerini devam ettirmişler, Afgan yönetiminde yer alarak siyasi konum sahibi olmuşlardır. Ancak, bu yerel askeri liderler, Sovyetlere karşı ayaklanmada gösterdikleri başarıyı, yeni güç paylaşımı ve ulusal bir hükümet üzerinde uzlaşma sağlanmasında gösterememiştir. Ülke yeni bir çatışmaya sürüklenmiş ve yerel askeri liderlerin kontrolünde yarı özerk alanlardan oluşan parçalara ayrılmıştır. Savaş ağaları olarak adlandırılan askeri liderler, şehirleri ve kasabaları ele geçirerek, aşiret ve boylara dayalı eski geleneksel toplumsal sistemden oldukça farklı yeni siyasi bölgeler yaratmışlardır. Yeni bölgeler etnik ve aşiret bağlarına ilaveten, iç savaşın sonuçları üzerine inşa edilmiştir.

Savaş ağalarının ortaya çıkışında genel olarak; 1.3.2'de John Mackinlay'e atfen sıralanan;

- Dış müdahaleden bağımsız toprak ve kaynakların ele geçirilmesi,
- Savunmasız vatandaşların kolaylıkla istismarı,
- Yasadışı işlerde kazançlı ticaret imkânı,
- Uluslararası örgütleri istismar imkânı,

-Geleneksel ekonomik yöntemleri yasal olmayan ancak daha kazançlı metotlara dönüştürme imkânı ile merkezi devletin meşruiyet ve otoritesinin zayıflaması ve geleneksel yerel liderliğin yok olması etkili olmuştur. Özel olarak ise Afganistan'da 1970'lerden itibaren kırsal kesimde güvenlik ihtiyacının artması, "kaleşnikoflaşma", uyuşturucu üretiminin artması ve Afganistan'da İslam'ın radikalleşmesi kritik önemde rol oynamıştır.

Afganistan'ın kendine özgü koşulları bağlamında savaş ağalığının ortaya çıkması öncelikle, halkın özellikle köylerde yaşayanların, kendi güvenliklerini sağlama çabalarıyla izah edilmektedir. Afganistan'da 1970'lerden itibaren devletin kırsal kesimlerde güvenliği sağlama kapasitesi azalmış, şiddet ve suç oranları artmaya başlamıştır. Bozulan güvenlik durumu, köylerin kendilerini savunmak için silahlı gruplar oluşturmaya yol açmıştır. Köylerin silahlı milis grupları, bir taraftan kendi güvenliklerini sağlarken, diğer taraftan 1979'dan itibaren Sovyetlere karşı direnişin de çekirdeğini oluşturmuştur. Bu şekilde Afganistan kırsal kesimlerinde binlerce silahlı milis grubunun kurulması silahlanmaya yönelik iç talebi artırmıştır. Bu talebin küçük bir kısmı, kırsal kesimdeki yerleşim birimlerinin Sovyet işgaline ve Afgan hükümetine karşı savaşma arzusundan, büyük kısmı ise kendi güvenliklerini sağlama ihtiyacından kaynaklanmıştır. 1980'lerin başından itibaren ABD ve diğer ülkelerin de yardımları ile Pakistan'da konuşlanan muhalif İslamcı partiler kanalıyla Afganistan'a milyonlarca silah gönderilmiştir. İslamcı partiler, silah ve mühimmat yardımı karşılığı Afganistan içerisinde etkinlik sağlamaya çalışırken, silah Afganistan bağlamında siyasi bir değişim aracı haline gelmiştir.

Kırsal kesimin güvenlik ve silahlanma ihtiyacı ile silah ve mühimmat tüccarları rolünü yürüten Afgan İslamcı partilerinin kırsal kesimlerde etkinlik sağlama amacının kesişmesi, zaman içerisinde direnişin bölgesel liderleri ile yerel nüfus arasında patron-müşteri sistemi ortaya çıkarmıştır. Sovyetlere karşı direnişin başarılı örgütlenmesi de burada ortaya çıkmıştır. Ülkenin her köşesinde binlerce silahlı direniş grubu, hükümete ve Sovyetlere karşı savaşa iştirak etmiştir.

1980'lerdeki Afgan hükümetleri bu gelişmelere karşı devlete bağlı milislerin teşkiline başlamış; muhalif milis kuvvetlerini ise silah temini, para yardımı ve yerel yönetim ayrıcalıkları sağlayarak kendi safına çekmeye çalışmıştır. Afgan hükümetleri, devlete bağlı yerel milis kuvvetleri teşkil çalışmalarında oldukça başarılı olmuş ve İslamcı partilerin güçlerini kısmen parçalamıştır. Örneğin Afganistan'ın kuzeyinde Raşit Dostum, eski bir milis komutanı olarak bir Afgan tümenine komuta etmiş, aynı zamanda kendi bölgesindeki polis ve güvenlik birimlerinden sorumlu olmuştur.³⁹⁰ Her iki taraftaki milis birliklerinin komutanları, 1970'lerin sonlarından 1992'de Afgan devletinin çökmesine kadar yaklaşık 15 yıllık dönemde gittikçe güçlenmişler, kendilerini destekleyen siyasi yapılara bağımlılıklarını azaltmışlar ve ayrı güç odakları olmaya başlamışlardır. 1992'de Necibullah rejiminin çöküşünün birkaç ay sonrasında Afgan ordusu parçalanmış ve milis komutanlarının eline geçmiştir. Askeri ve ekonomik olarak güçlenen milis komutanları kendi ordularını kurmuşlar ve savaş ağıları dönemi başlamıştır.

Savaş ağalığının çıkışında diğer bir özel faktör olan "kaleşnikoflaşma" kavramı, ABD istihbarat teşkilatı CIA'nın mücahitlere Kaleşnikof (AK-47) silahlarını dağıtmasından sonra artan şiddet olaylarını ve kötüleşen güvenlik durumunu betimlemek için ilk olarak Pakistan gazetelerinde yer almıştır.³⁹¹ Bu terimin Afganistan'daki anlamı ise Sovyetlere karşı savaşın son teknoloji ürünü silahlar kullanılarak yürütülmesi şeklinde olmuştur. Kaleşnikofların ve

³⁹⁰ Antonio Giustozzi, "The Debate on Warlordism: The Importance of Military Legitimacy", Crisis States Research Centre Discussion Paper no.13, October 2005, (Erişim)<http://www.crisisstates.com>, 14 Ekim 2010, s.5.

³⁹¹ Larry Goodson, "The Fragmentation of Culture in Afghanistan", *Alif; Journal of Comparative Poetics*, No.18. Post Colonial Discourse in South Asia, 1998, s. 277.

diğer silahların yüksek iç talep nedeniyle Afganistan'a kolaylıkla girmesi ile yol kesme, haydutluk, hırsızlık, gasp, soygun ve adam kaçırma gibi suçlarda büyük oranlarda artış olmuştur. Daha önemlisi, modern silahlar, milislere ve onların liderlerine halka karşı şiddet kullanarak kazanç elde etmelerine olanak sağlamıştır. Bu şekildeki şiddet, Sovyetlerin çekilmesinden sonra daha da artarak tüm ülkeye yayılmış, 1992-1994 yıllarında anarşiye neden olmuştur.

Savaş ağalarının ortaya çıkışında ve devamında önemli bir değer faktör, artan uyuşturucu üretimidir. Afganistan'da uyuşturucu üretimi, kırsal kesimin temel geçim kaynağı olan tarımsal üretimin iç çatışmaların etkisiyle 1973'lerden başlayarak azalmasına paralel olarak hızla artmıştır. Afgan çiftçilerinin, kısa dönemde çok daha fazla gelir sağlayabilecekleri uyuşturucu üretimine yöneltilmesi kolay olmuştur. Uyuşturucu üretimi, savaştan zarar gören çiftçiler için yeni fırsatlar sunmasının ötesinde, savaş ağaları ve milisleri için de çok karlı bir iş alanı olarak değer bulmuştur. Savaş ağaları, askeri güçlerini kullanarak uyuşturucu üretiminden ve ticaretinden azami fayda sağlamayı amaçlamıştır. Uyuşturucudan elde edilen gelirlerle yeni silahlar alınmış, milis sayısı artırılmış, büyüyen askeri güç ise daha fazla ekonomik kazanç yolları açmıştır. Ayrıca, artan uyuşturucu üretimi, savaş ağalarının milislerine maaş ödeyerek bağlılıklarını devam ettirmelerini, güçlerini ve konumlarını sağlamlaştırma ve güçlerini mümkün kılmuştur.

Savaş ağalarının yükselişine etki yapan diğer bir faktör, Afganistan'da İslam'ın radikalleşmesidir. 1990'lardaki radikalleşmenin kökleri eskiye dayanmasına rağmen, 1970'lerden itibaren Komünistlere karşı mücadele esnasında hız kazanmıştır.³⁹² Radikalleşme Sovyet işgali sırasında artmış ve İslami direniş hareketini mobilize etmiştir. Sovyet işgaline karşı direnişin İslami karakteri, mücahitler arasında İslamcı grupların hâkimiyet kurmasına ve radikallerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Radikal İslamcılar, modernleşmeyi Komünist rejim ile ilişkilendirmişlerdir. Bunun sonucu ise, Sovyet işgaline direniş için laik ve ılımlı bir seçeneğin kalmaması olmuştur.

³⁹² Goodson (1998), **a.g.m.** s.279.

1990'larda radikal İslam'ın Afganistan toplumundaki hâkimiyetinden yararlanan mücahit liderler, eski Komünist yanlılarına ve ılımlı gruplara karşı kutsal savaş kampanyası arkasında siyasi gücü ele geçirmeyi amaçlamışlardır. Goodson'a göre, geleneksel olarak İslam'a bağlı bir toplumda siyasi güç iddialarını İslam vasıtasıyla meşrulaştırmak zorunludur.³⁹³ Buradan çıkan sonuç şudur. 1990'ların başında Afganistan'da İslam'ın radikalleşmesi, savaş ağalarının ortaya çıkışını, onların şiddet kullanmalarını ve iktidarı ele geçirme mücadelelerini meşrulaştırarak katkıda bulunmuştur.

Savaş ağalarının ortaya çıkışına katkı yapan faktörler, aynı zamanda Afganistan'daki mevcut etnik, dilsel ve toplumsal farklılıkları keskinleştiren bir çatışma kültürü oluşturmuştur. 1992'den sonraki yıllarda başlayan güç mücadelesi iç savaşa dönüşmüştür. Eski mücahit liderleri ve Komünist yönetimin taraftarları, kişisel kazanç, rekabet ve egemenlik sağlamak için şiddete başvurmuşlardır. Taraflar arasındaki Anlaşmazlıklar ve çatışmalar, etnik ve aşiret farklılıkları ile daha belirginleşmiş, Kaleşnikoflaşmanın etkisiyle tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Savaş ağalarının bu şekilde kendi çıkarlarına odaklanan güç mücadelesi, zaman içerisinde kendi kontrollerindeki bölgelerin dışında saygınlıklarını ve meşruiyetlerini kaybetmelerine yol açmıştır. Bu durum en sonunda Taliban'ın ortaya çıkışı için uygun ortamın oluşmasına katkı yapmıştır.

4.1.2. Taliban Sonrası Dönemde Savaş Ağalarının Dönüşü

Taliban döneminde savaş ağalarının bir kısmı ülkeden kaçmış, bir kısmı faaliyetlerini sona erdirmiş, büyük bir kısmı ise Taliban'a karşı mücadele ederek Kuzey İttifakı'nı oluşturmuş ve ülkenin kuzeyinde küçük bir toprak parçasında sıkışmıştır. Dolayısıyla etkileri azalmış ve Taliban'ın kontrol edemediği bölgelerde kendi etnik grupları ile sınırlı kalmıştır.

Taliban sonrası savaş ağalığının tekrar ortaya çıkışının başlangıç noktasını, ABD'nin Taliban'a karşı yürüttüğü savaş stratejisinde bulmak

³⁹³ Goodson (1998), **a.g.m.** s.279.

mümkündür. ABD, El Kaide'yi hava saldırıları ve özel birliklerin operasyonları ile çökertmeyi hedeflerken Afganistan içerisinde Taliban'a karşı mücadelesinde Kuzey İttifakı'nı öne sürmüştür. ABD desteğindeki Kuzey İttifakı milisleri ele geçirdikleri bölgelerde Taliban öncesi yönetimlerini tekrar kurmuşlardır. ABD ve Kuzey İttifakı'nın süratle gelişen harekâtı ile Taliban rejiminin kısa sürede çökmesi, son derece karmaşık siyasi bir ortam yaratmış ve uzun dönemli siyasi ayrışmalara neden olmuştur. Taliban sonrası bağlamda ortaya çıkan en belirgin unsurlardan birisi savaş ağaları olarak adlandırılan yerel ve bölgesel askeri komutanların Afgan siyaset sahnesinde yeniden yerlerini almalarıdır.

Afgan savaş ağalarının güçlü bir şekilde yeniden ortaya çıkışlarında Afganistan'ın kendine özgü koşulları kadar ABD'nin ve diğer uluslararası aktörlerin stratejileri etkili olmuştur. ABD, savaş ağalarını Taliban'a karşı mücadeleye teşvik için mali yardım, silah temini, eğitim ve istihbarat desteği sağlamıştır. ABD'nin sağladığı destek, Afgan halkının, özellikle Peştun olmayanların gözünde savaş ağalarının itibarını yükseltmiş ve meşruiyetine katkıda bulunmuştur. ABD Kuzey İttifakı milislerinin Kabil'i ele geçirmesine ve tüm devlet kurumlarını kendi kontrollerine almalarına müdahale etmemiştir. Bu şekilde savaş ağaları Bonn Konferansı'na mevcut hükümeti kontrol ederek ve fazlasıyla güçlü bir konumda katılmışlar, konumlarını ayrıcalıklar elde etmek için kullanmışlar ve adil bir güç paylaşımına yanaşmamışlardır.

Taliban'ın çöküşüne katkıda bulunan savaş ağalarına sağlanan ABD desteği, ABD kuvvetlerinin Afganistan'daki rolünü oldukça tartışmalı hale getirecek şekilde Kasım 2001'den sonra da devam etmiştir. ABD, Taliban ve El Kaide'nin geride kalan unsurlarına karşı askeri mücadeleyi öncelikli görev olarak görmüştür. Terörle mücadelede savaş ağalarının milislerini yararlı unsurlar olarak kabul eden ABD, bu gruplara yüksek miktarlarda mali destek sağlamaya ve siyasi meşruiyet kazandırmaya devam etmiştir.

ABD, Taliban'a karşı mücadelesinde Kuzey İttifakı ile bağlantılı savaş ağalarına ilaveten bazı Peştun savaş ağalarına da destek sağlamış ve belirli

bölgelerde kontrol tesis etmelerine göz yummuştur. Bu kapsamda Ahmet Raşit; ABD ordusunun Celalabad'da Hazret Ali, Kandahar'da Gül Ağa gibi Peştun yerel liderlere verdiği desteğin, savaş ağalığının güney ve doğu Afganistan'da da canlanmasına neden olduğunu dile getirmekte; ABD'yi, kullandığı savaş ağalarının Karzai hükümetine itaat etmemelerine, meşruiyet ve otoritesini sarsmalarına seyirci kalmakla suçlamaktadır.³⁹⁴

İnsan Hakları İzleme Örgütü (HRW) Haziran 2002 raporuna göre, ABD'nin savaş ağaları ile işbirliği yapması ve onları desteklemesi, bu kişilerin insan hakları konusundaki geçmişlerini göz ardı ederek, Afganistan'ın iç güvenliğinin sağlanması ihtiyacı üzerine bina edilmiştir. ABD'nin desteği, savaş ağaları tarafından halkı korkutmak ve sindirmek için etkin bir şekilde kullanılmıştır. Aynı raporda, röportaj yapılan bir Afgan vatandaşı şunları dile getirmektedir.

*“ABD'nin desteklediği savaş ağalarına kimse karşı duramaz. Bu bölgedeki savaş ağaları halkı kolaylıkla tehdit etmektedir. Birçoğu ABD'liler tarafından verilen uydu telefonlarını halka göstererek, kendi isteklerini yapmazlarsa, ABD kuvvetlerine Taliban veya El Kaide militanı olduklarını ihbar ederek bombalatacaklarını söylüyorlar. Telefonları kötüye kullanarak halkı korkutuyorlar.”*³⁹⁵

Taliban öncesi döneminde savaş ağalığının ortaya çıkışında etkili olan Afganistan'ın geleneksel yerel yönetim özelliği, Taliban sonrası dönemde de savaş ağalarının destek bulmasında rol oynamıştır. Afgan halkının geleneksel olarak, soyut merkezi bir otorite yerine yerel ve bölgesel liderlere meşruiyet sağlama ve sadakat gösterme eğilimi savaş ağaları için bir kez daha uygun toplumsal ve siyasal zemin hazırlamıştır. İç savaş yıllarında ve Taliban döneminde yaşanan etnik hatların keskinleşmesi ile aşiretler arasındaki farklılıkların derinleşmesi de bu zemini kuvvetlendirmiştir.

³⁹⁴ Ahmet Rashid, “Afghanistan Still Waiting to be rescued”, **Far Eastern Economic Review**, 21 March 2002, s.16.

³⁹⁵ “Human Rights Watch Briefing Paper, Afghanistan: Return of the Warlords2002”, June 2002, HRW İnternet Sayfası, (Erişim)<http://www.hrw.org/legacy/backgrounder/asia/afghanistan/warlords.pdf>, 11 Nisan 2012, s.17-18.

Savaş ağalarının yeniden ortaya çıkışında 2001 tarihli Bonn Anlaşması'nın yetersizliği etkili faktörlerden biri olmuştur. Bonn Konferansı'na çatışan tarafların hepsi katılmamış ve delegeler Afgan halkının tamamını temsil edememiştir. Ayrıca, Bonn Anlaşması Afganistan'da asırlardır var olan en önemli soruna, kırsal kesimlerde yerleşmiş geleneksel yönetim ile Kabil'deki merkezi yönetimin uyumsuzluğuna çözüm aramamıştır. Avrupa'da var olan merkezi yönetimin Afganistan'a siyasi çözüm getirebileceğini varsaymıştır. Mark Sedra Mart 2004'te, Afganistan'da geleneksel yerel yönetim şekilleri ile modern merkezi devlet anlayışı arasında oluşan gerginliğin ön plana çıktığını savunmaktadır. Sedra'ya göre; mevcut geleneksel yerel yapılar ile Bonn sürecinin uyumu bağlamında savaş ağalarının yaklaşımları merkez dışı kuvvetlerin ortaya çıkmasını kolaylaştırmış, savaş ağalarının bizzat kendileri merkezi bir devlet modelini zorlayan uluslararası aktörlere karşı direniş gücü olarak çalışmıştır.³⁹⁶

Taliban'ın devrilmesinden sonra ABD'nin ısrarıyla başlangıçta ISAF'ın kuvvet olarak zayıf tutulması ve sorumluluk alanının Kabil ile sınırlanması, Kabil dışındaki alanları meşruiyet ve otorite boşluğuna terk ederek savaş ağalarını ortaya çıkaran siyasi zemine katkı yapan diğer önemli bir faktör olmuştur. Kabil'de istikrarın sağlanmasındaki başarılarından dolayı ISAF'ın görev alanının Kabil'in dışına da genişletilmesinin, Afganistan'ın tamamında güvenlik koşullarını önemli ölçüde geliştireceği düşünülmüştür. Ancak ISAF'ın genişletilmesine, katkıda bulunan ülkelere getireceği mali yük nedeniyle karşı çıkmıştır.³⁹⁷ Kabil dışında merkezi hükümetin otoritesini tesise yardım edecek güvenlik birimlerinin yokluğu nedeniyle mevcut güç boşluğu devam etmiştir. Kırsal alanlar, uluslararası barış gücü ve merkezi devlet güvenlik kuvvetleri tarafından kontrol edilmediğinden, bölgesel savaş ağaları yerel idareleri kendi kişisel amaçları için kullanmışlar, egemenliklerini genişletmek

³⁹⁶ Mark Sedra, Peter Middlebrook, "Afghanistan's Problematic Path to Peace: Lessons in State Building in the Post-September 11 Era", **Foreign Policy in Focus**, March 2004, http://www.fpiif.org/articles/afghanistans_problematic_path_to_peace_lessons_in_state_building_in_the_post-september_11_era, 13 Nisan 2011, s.2.

³⁹⁷ Sedra, Middlebrook, **a.g.m.**, s.2.

ve zenginliklerini artırmak amacıyla birbirleriyle şiddetli çatışmalara girmişlerdir.

Taliban sonrası dönemde haklarında çok sayıda suç iddiası bulunan ve birçok katliamın sorumlusu olarak görülen savaş ağalarının çoğunluğunun sahip oldukları fiili dokunulmazlık, Bonn'da ve sonrasında teşkil edilen hükümetlerde bakanlık, valilik ve benzeri üst düzey görevlere getirilmeleri nedeniyle siyasi dokunulmazlıkla kuvvetlenmiştir. Savaş ağalarının dokunulmaz olmaları, yasadışı faaliyetlerine devam etmelerine, başta uyuşturucu kaçakçılığı olmak üzere yasa dışı kazanç sağlamaya, dolayısıyla kendi özerk bölgelerinde etkinliklerini artırmalarına olanak sağlamıştır. Taliban sonrası dönemdeki birkaç yıl içerisinde uyuşturucu üretiminin hızla artmasında ve Afganistan'ın dünyanın en büyük afyon üretici olmasında savaş ağalarının etkisi büyük olmuştur. BM raporuna göre, 2003 yılına gelindiğinde yıllık afyon üretimi 3600 tona ulaşmış, 1,7 milyon insan bu üretimde doğrudan yer almış ve 2,3 milyar dolarlık kazanç sağlanmıştır.³⁹⁸ Böylesine büyük bir gelir savaş ağalarına kişisel zenginlik ve güç sağladığı gibi milis kuvvetlerinin varlığını ve taraftarların sadakatini mümkün kılmaktadır.

Yukarıda izah edilen faktörlerin karşılıklı etkileşimi sonucu, savaş ağaları 2002'de Afganistan'ın geniş bölümünde temel ve baskın otorite olmuştur.

4.1.3. Afgan Savaş Ağaları Gerçekten Savaş Ağaları mıdır?

Afganistan'da geleneksel olarak yerelleşmiş toplumsal ve siyasal örgütlenme biçimlerinden dolayı yerel güçlü şahıslar her zaman var olmuştur. Aşiretlerin, boyların ve büyük ailelerin liderleri, köy ileri gelenleri, dini liderler, toprak ağaları bir çeşit yerel güç odakları olarak Afganistan toplum yaşamında hüküm sürmüştür. Bu tezin varsayımına konu olan savaş ağalarının, yerel güç odaklarından açık olarak ayrılması Afganistan'ın

³⁹⁸ Samina Ahmed, "Warlords, Drugs, Democracy", *The World Today*, cilt 60, sayı 5, May 2004, s.16.

toplumsal koşullarında kolay değildir. Bu nedenle, “Afgan savaş ağaları gerçekten savaş ağaları mıdır?” sorusuna yanıt aranması gerekmektedir.

1.3.2’de, başarısız devletlerde ortaya çıkan savaş ağalarının altı belirleyici özelliği sıralanmıştır. Afganistan’da kendi etnik grupları tarafından; mücahit komutanları, lider ve kahraman, bazı kaynaklarda yerel güç odakları ve savaş ağaları olarak adlandırılanların; altı belirli özelliğe sahip olup olmadıklarının tespit edilmesi tezin varsayımı açısından önem taşımaktadır.

Bu nedenle altı özellik Afgan savaş ağaları bağlamında aşağıdaki şekilde altı soruya dönüştürülmüştür.

-Afgan savaş ağaları eski askeri liderler midir, nüfuzları ile askeri güçleri arasında kuvvetli bağlar var mıdır?

-Merkezi hükümetin otoritesinin dışında belirli bir bölge üzerinde kontrol sağlamışlar mıdır?

-Bu bölgelerde otorite tesis etmişler midir?

-Meşrulaştırıcı bir söyleme (din, milliyetçilik) başvururlar mı?

-Silahlarını güç ve gelir sağlamak için kullanıyorlar mı?

-İkincil savaş ekonomisinden elde ettikleri gelire mali olarak bağımlı mıdırlar?

Bu soruların cevaplarının, Afganistan’da savaş ağalığının çıktığı 1980’lerden 2000’li yıllara uzanan yaklaşık 20 yıllık bir siyasal toplumsal süreç içerisinde bulunması mümkündür.

Afganistan’ın en önemli savaş ağalarının hemen tamamının askeri bir geçmişi vardır. Muhammet Ata, İsmail Han, Hazret Ali, Muhammet Kasım Fehim, Hacı Muhammet İshak, Resul Sayyaf gibi yerel liderler 1980’lerden itibaren mücahit milis komutanlarıdır. Raşit Dostum ise Komünist yanlısı Afgan ordusu ile birlikte hareket eden milislere komuta etmiştir. Sovyet birlikleri 1989’da çekildikten sonra bu liderlerin çoğu özel ordularını ve milislerini devam ettirmişler, milislerini ve geçmiş askeri başarılarını kullanarak bölgesel düzeyde otoritelerini ve meşruiyetlerini

güçlendirmişlerdir.³⁹⁹ Kuzeydeki savaş ağası ve il valisi Hacı Muhammet İshak'ın, Ekim 2002'de bir röportajda; Sovyet işgaline karşı yürütülen kutsal savaş sırasında bir lider olarak geçmişinin kendisine halkın saygısını kazandırdığını, insanların yaptığı mücadeleyi görerek saygı gösterdiğini, savaşın mücahit komutanlarına yetenekler kazandırdığını⁴⁰⁰ ifade etmesi dikkate değerdir. Taliban'ın ortaya çıkışı ve ülkede kontrol sağlamaya başlamasıyla birlikte yakalanan ve kaçanlar hariç, mücahit komutanların çoğu Taliban'a karşı savaşan Kuzey İttifakı kuvvetlerine katılmıştır. Bazıları Hizb-i Vahdet İslami gibi daha küçük siyasi ve askeri oluşumlarda yer almıştır. Savaş ağalarının askeri geçmişleri, onlara Afganistan'ın en önemli liderleri olarak politik güç de sağlamıştır. Bu gücün, temel olarak askeri kapasiteden kaynaklanan baskıcı bir güç olduğu yaygın olarak kabul görmektedir.

Afgan savaş ağaları olarak adlandırılanlar Taliban rejiminden sonra Afganistan'ın önemli yerel liderleri olarak ülkenin geniş kısımlarına hükmetmektedir. Barnett R. Rubin, Afganistan'ın çoğunda asıl güç sahiplerinin savaş ağaları olduğunu iddia etmektedir.⁴⁰¹ Yukarıda ifade edildiği üzere hemen hemen hepsi askeri geçmişe sahip olduklarından, bölgelerini kontrol etmek için kendi özel milislerini devam ettirmişlerdir. Milisleri ile bölgesel güvenliği sağlarken merkezi hükümetten bağımsız biçimde sivil idareyi de ele geçirmiş ve kontrol etmişler, askere alma ve vergi toplama işlerini düzenlemişlerdir.⁴⁰² 2004 yılına kadar son derece yetersiz sayı ve eğitim düzeyinde olan ANA ile sayıca yetersiz ISAF kuvvetleri, savaş ağalarının etkinliğini ortadan kaldıramamıştır. Dolayısıyla merkezi hükümetin kontrolü dışındaki bölgeler savaş ağalarının meşruiyet ve otorite tesis ettiği yerler olmuştur.

Afganistan'da merkezi devletin tesisine engel olan geleneksel yerel toplumsal yapılanmalar her dönemde belirli bir meşruiyet taşımıştır.

³⁹⁹ Gordon Peake, "From Warlords to Peacelords?", *Journal of International Affairs*, cilt 56, sayı 2, 2003, s. 188.

⁴⁰⁰ Peake, *a.g.m.* s.188.

⁴⁰¹ Esther Pan, "Afghanistan, Karzai vs. the Warlords", Council on Foreign Relations, 15 September, 2004, (Erişim)http://www.cfr.org/background/afghanistan_karzai.php, 12 Aralık 2011, s.1.

⁴⁰² Peake, *a.g.m.* s.187.

Toplumsal yapının bu özelliği, iç savaş ve Taliban döneminde kısmen değişmesine rağmen Taliban sonrası dönemde de genel olarak devam etmektedir. Afgan savaş ağalarının Taliban sonrası dönemde tekrar ortaya çıkışlarında ve toplum tarafından kabullenmelerinde bu özellik etkili olmuştur. Ancak Afgan savaş ağaları meşruiyetleri için etnik sadaktan yararlanmalarına rağmen, asıl kaynaklar; dinin kullanılması, başta uyuşturucu olmak üzere yasa dışı ekonomik faaliyetlerden elde edilen büyük mali güç ve sahip oldukları silahlı milislerdir.⁴⁰³ Peake'e göre de; meşruiyetlerini askeri geçmişlerine dayanarak sağlamlaştıran yerel liderler, inşa edilmeye çalışılan merkezi yönetimle işbirliği yaparak bölgesel güç ve otoriteyi devam ettirmektedir.⁴⁰⁴

Afganistan'da savaş ağaları siyasi güç taleplerini meşrulaştırmak için İslam dinini kullanmıştır. İslamcı muhafazakâr Burhanettin Rabbani, Abdül Resül Sayyaf ve Gülbeddin Hikmetyar, siyasi güç iddialarını meşrulaştırmak için İslam dinini kullananların bariz örnekleridir. Bunlar ve benzeri yerel liderler, laik hükümet, kadın hakları ve basın özgürlüğü gibi değerlere kökten karşı olmuşlardır. Ayrıca, modern eğitim ve seçimleri kendi güçlerine karşı bir tehdit olarak algılamışlardır. Cihat örtüsü altında şiddete dayalı mücadelelerini meşrulaştırmışlardır.

Savaş ağaları sahip oldukları silahları ve silahlı milisleri kazanç sağlamak için kullanmaktadır. Savaş ağaları silahlarının kendilerine sağladığı gücün farkında olarak, Afgan devlet inşa sürecinin önemli aşamalarında silahsızlandırma ve yasa dışı silahlı grupların dağıtılması programlarına itaat etmemişler ve silahlarını saklayarak muhafaza etmişlerdir.

Afganistan'ın önemli savaş ağaları mali olarak önemli ölçüde ikincil savaş ekonomisinden elde ettikleri gelirlere bağımlıdır. Afganistan'ın geniş kesimlerinde kendileri için mevcut olan fiili dokunulmazlık sayesinde, savaş ağaları kendi yerleşim bölgeleri içerisinde çeşitli vergiler toplamışlar, ülke kaynaklarını yağmalamışlar ve uluslararası toplumun yardımlarına el

⁴⁰³ Goodson (2003), **a.g.m.**, s. 91.

⁴⁰⁴ Peake, **a.g.m.** s.182.

koymuşlardır. Ayrıca, şiddet, hırsızlık ve haraç toplamak gibi yasa dışı faaliyetlere sıklıkla başvurmuşlardır.⁴⁰⁵ Ancak daha önemlisi, birçok Afgan savaş ağası küresel suç fırsatlarını iyi değerlendirmiş, bu kapsamda uyuşturucu kaçakçılığı ve afyon üretiminin asıl aktörleri olmuştur. Barnett R. Rubin'e göre Afgan savaş ağaları; yerel olarak yetiştirilen afyondan vergi, afyonun pazarlara ulaştırılmasında kullanılan yollardan ücret, afyonun işlendiği merkezlerde elde edilen gelirden de pay almaktadır.⁴⁰⁶ Savaş ağaları bu gelirleri, kişisel zenginliklerine ilaveten milis güçlerini silahlandırmak ve siyasi kampanyalarına kaynak sağlamak için de kullanmaktadır. Afganistan'daki savaş ağalarının bazıları, uyuşturucu ticaretinden elde edilen gelire bağlı olmayıp, varlıklarını finanse edecek diğer fırsatları kullanmaktadır. Örneğin Gülbeddin Hikmetyar gibi bazı savaş ağaları, İran ve Pakistan gibi komşu ülkelerdeki Afgan mültecilerden dış destek almaktadır.⁴⁰⁷ Pakistan'ın İstihbarat Servisi ISI'nın, Gülbeddin Hikmetyar'ın Hizb-i İslami partisine para ve silah sağladığı sıklıkla dile getirilmektedir.⁴⁰⁸

Yukarıda verilen örneklerden, Afganistan'daki yerel askeri liderlerin 1.3.2.de verilen savaş ağalarının belirgin özelliklerini taşıdıkları sonucuna ulaşılmaktadır.

4.1.4. Afgan Savaş Ağalarının Model Yapıları ve Farklı Tipleri

Afganistan'da Taliban sonrası dönemde tekrar eski güçlerini kazanan savaş ağalarının sayıları konusunda yapılmış bir araştırma bulunmamasına rağmen, yüzlerce yerel lider, eski mücahit ve milis komutanları ile organize suç örgütleri liderleri bulunmaktadır. Savaş ağalarının silahlı milislere sahip oldukları dikkate alındığında, Afganistan'da 2005'te silahlı yasa dışı grupların

⁴⁰⁵ Ahmed, **a.g.m.** s.16.

⁴⁰⁶ Pan, **a.g.m.** s.5.

⁴⁰⁷ Goodson (2003), **a.g.m.** s. 92.

⁴⁰⁸ Mark Sedra, "Afghanistan: Between War and Reconstruction, Where Do We Go From Here?", **Foreign Policy in Focus**, March 2003, (Erişim)<http://www.fpif.org/pdf/papers/SRafghan.pdf>, 16 Kasım 2010, s.2.

dağıtılması çalışılmalarındaki veriler bir fikir oluşturulmasına yardım etmektedir.

3.3.2. kısımda ifade edildiği üzere SSR reformunun DIAG programı kapsamında Afgan Hükümeti 2004'te savaş ağalarının milisleri dâhil olmak üzere Afgan güvenlik kuvvetlerinin kontrolü dışındaki tüm silahlı grupları yasa dışı olarak ilan etmiştir. 2005'te grupların sayısı 1.870 olarak belirlenmiş, 2010 yılındaki verilere göre bunların 759'u dağıtılmıştır. Geriye kalan grupların liderlerinin tamamını savaş ağaları olarak nitelemek mümkün olmamasına rağmen iyimser tahminlerle sayıları yüzlerle ifade edilen savaş ağasının bulunması mümkün görülmektedir. En etkili ve güçlü savaş ağalarının özelliklerini içeren bilgiler Tablo-13'de verilmiştir.

Afgan savaş ağalarının farklı tipleri bulunmaktadır. Öncelikle silahlı güçlerinin büyüklüğü farklıdır, bazıları 3-5 kişilik, bazıları binlerce kişiden oluşan milis kuvvetlerine sahiptir. Sayıları az olan güçlü savaş ağaları ise binlerce kişilik özel ordularıyla bölgesel güçlerini ulusal boyutta da hissettirmektedir.⁴⁰⁹

Güçlü savaş ağaları, diğerlerini kendi kontrollerine almış ve otorite tesis ettikleri bölgelerde savaş ağaları şebekeleri kurmuştur. Şebekelerin dışında kalan yerel savaş ağaları ve yerel sivil liderler de mevcuttur. Ancak bunların birçoğuna baskıyla boyun eğdirilmiş veya etkisizleştirilmiştir. Güçlü bölgesel savaş ağaları etkinliklerini; komşu ülkelerden destek almalarına, milis komutanları olarak karizmatik özelliklerine, silahlı bir güce sahip olmalarına, mali kaynaklarına, İslam dinini bir meşrulaştırma aracı olarak kullanmalarına borçludurlar. 1990'ların ortalarında savaş ağalarının örgütlenmesi;

-En üste birden fazla ili kontrol edebilen güçlü bölgesel bir savaş ağası,

-Bölgesel savaş ağasının kontrolünde bulunan ancak kendi aralarında güç mücadelesine devam eden, birçok ilçe ve çok sayıda köyü kontrol eden orta seviye savaş ağaları,

⁴⁰⁹ Pan, **a.g.m.**, s.3

-En altta ise köylerde onlarla ifade edilen sayıda silahlı milise sahip küçük savaş ağaları şeklinde olmuştur.⁴¹⁰

Büyük savaş ağalarının kendi aralarında resmi ve daimi bir sözleşme veya herhangi bir üst yönetim ve gözetim mekanizması olmaması, ilişkilerinin genellikle çatışmacı olmasına yol açmıştır. Büyük savaş ağaları arasında iki temel çatışmadan bahsedilmektedir. Bunlar; birbirlerinden toprak kazanma ve rakibin örgütünün ortadan kaldırılması ile merkezi devlet gücünün ele geçirilmesidir. Birinci boyut daha fazla güç ve gelire eşitken, Kabil'i kontrol eden uluslararası tanınma sağlayacağı ve siyasi bir uzlaşma durumunda güç paylaşımından daha karlı çıkacağı dikkate alındığında mücadelenin ikinci boyutu anlaşılır olmaktadır.

Toprak kazanılması üzerine kurulu bölgesel çatışmalara hemen tüm savaş ağaları aynı ölçekte olmasa da katılmıştır. Kabil'de kontrol ve etkinlik kurmak için yapılan mücadeleye bölgesel savaş ağalarının hepsi ilgi göstermemiştir. Mücadeleye katılanlar da farklı amaçlar peşinde koşmuştur. Örneğin İsmail Han, Afganistan'ın batısındaki geniş alanları kontrol eden bölgesel bir savaş ağası olarak Kabil'deki mücadeleye katılmamıştır. Şah Mesut için Kabil'i ele geçirmek temel hedef olmuştur. Kabil'de Mesut kuvvetlerine karşı mücadele eden Dostum ise, Kabil'i ele geçirmekten ziyade, Şah Mesut'u Afganistan'ın kuzeyindeki bölgelerde kontrolü kendisine bırakmaya zorlamayı amaçlamıştır.⁴¹¹

Savaş ağaları arasındaki mücadele sonucunda 1990'ların ortasında bir denge ortaya çıkmıştır. Güçlü savaş ağalarının etkisi, daha zayıfların ittifakları ile dengelenmiştir. Afganistan'ın iletişim ve ulaşımını zorlaştıran coğrafyası merkezi devletlerin otorite tesisine engel olduğu gibi, herhangi bir güçlü savaş ağasının rakiplerini tamamen ortadan kaldıracak kuvvetleri bir araya getirmesine, uzak mesafelere intikal ettirmesine ve kesin sonuçlu muharebeye girerek zafer kazanmasına da engel olmuştur. Dolayısıyla

⁴¹⁰ Giustozzi, **a.g.e.** s.5-6.

⁴¹¹ Giustozzi, **a.g.e.** s.7.

Afganistan coğrafyasının tarih boyunca parçalı toplumsal yapı ve çoklu güç merkezleri üzerindeki etkisi savaş ağalığı üzerinde de devam etmiştir.

Güçlerine göre sınıflandırılmalarından ayrı olarak Afgan savaş ağaları Afgan devlet inşası sürecine yaklaşımlarına göre sınıflandırılmaktadır. Bazıları Afgan hükümeti ve uluslararası aktörler ile işbirliği yapmakta istekli görünürken, diğerleri şiddetle işbirliğine karşıdır ve bu nedenle bozucu rolünü üstlenmişlerdir. Bozucu kategorisinde bulunanlar da, tam bozucular, kısmi bozucular ve işbirlikçi bozucular olarak ortaya çıkmaktadır.

1.3.3'de açıklandığı üzere bozucular; barışın kendi güçlü konumlarını, otorite ve maddi çıkarlarını tehdit ettiğine inandıklarından barışı sağlamaya yönelik girişimleri şiddetle baltalamaya çalışmaktadır.⁴¹² Afgan savaş ağalarının bozucu rolünü benimsemesinde Bonn'daki güç paylaşım düzenlemelerinin de etkisi olmuştur. Bonn'da yeniden inşa sürecini başlatan uluslararası aktörler, sürecin meşruiyetinin sağlanması ve Afgan halkı tarafından yeterli bir çoğunlukla sahiplenilmesi ve çatışan tüm tarafların bir şekilde uzlaştırılmasını amaçlayan bir yaklaşım benimsememişlerdir. Diğer bir ifadeyle süreci meşruiyetten yoksun bırakacak ve bozulmasına neden olabilecek çatışan tüm taraflar barış sürecine dâhil edilmemiş, Bonn Konferansı'na Kuzey İttifakı'nın Penşir grubu hâkim olmuştur. Çatışan tarafların Bonn sürecinin dışında kalması, ilerleyen aşamalarda güvenlik zafiyeti ve halkın memnuniyetsizliği arttıkça bozucu rolünün kolaylıkla üstlenilmesini mümkün kılmıştır. Kuzey İttifakı'nın Tacik liderlerinin etkisinde toplanan konferans, farklı etnik gruplar arasındaki güvensizlik ve şüpheyi artırmıştır. Bu durum, özellikle Afganistan'ın geleneksel yöneticileri ve ülkenin en kalabalık etnik grubu olan Peştunlar arasında güçlü bir dışlanmış duygusuna neden olmuştur. Güç paylaşımındaki haksızlıklar ve olumsuz etkilenen ya da dışlanan diğer etnik gruplar, savaş ağalarının bir kısmını bozucu rol benimsemeleri için motive etmiştir.

⁴¹²Stephen John Stedman, "Conflict Prevention as Strategic Interaction: The Spoiler Problem and the Case of Rwanda", **Preventing Violent Conflicts: Past Record and Future Challenges**, Ed. Peter Wallensteen; Uppsala University, Sweden, 1998, s.69.

Devlet inşası sürecine bozucu tavır alanların diğer önemli ve kendilerine göre haklı bir gerekçesi, Bonn Anlaşması ile tasarlanan merkezi devlet yapısıdır. Bonn Anlaşması ile tasarlanan demokratik devletin merkeziyetçi yapısı ile geleneksel yerel yönetim biçimlerini uzlaştırmaya dönük bir strateji geliştirilememiştir.⁴¹³ Uluslararası kuruluşlar ve ABD tarafından devlet kurumlarını inşa için başlatılan ANA ve ANP'nin teşkili, diğer bakanlıkların merkez yapılarının güçlendirilmesi, mali kaynakların merkezde daha fazla harcanması, yerel güç odakları ve onların bir parçası olarak savaş ağaları tarafından kendi meşruiyet ve otoritelerinin sarsılması ve yok edilmesi olarak kabul edilmiştir. Bu algı halk arasında da destek bulmuş merkezi devlet kurumlarına karşı düşmanlığa yol açmıştır. Savaş ağaları başta mali gelir kaynakları olmak üzere mevcut durumlarını korumak için merkezi devlet inşasına karşı bozucu tutum takınmışlardır.⁴¹⁴ Bu tür bir ortamda savaş ağalarının, genel asayiş bozarak ve merkezi otoriteyi sarsarak mevcut durumu sürdürmeyi hedeflemeleri kendi amaçlarıyla uyumlu olmaktadır.

2003'ten sonra Taliban'ın tekrar etkinlik kazanmaya başlaması ve güvenlik durumunun gittikçe bozulması, uluslararası toplumun güvenlikle ilgili projelere ağırlık vermesine, Afgan halkının asıl problemi olan açlık, yoksulluk ve işsizliğin ikinci planda kalmasına neden olmuştur. Afgan halkının ve silahsızlandırılarak topluma kazandırılmaya çalışılan milislerin hayal kırıklığı, savaş ağalarının bozucu tavır almasını haklı çıkaran toplumsal zemine katkı yapmıştır. Yeniden inşanın yavaşlaması, barışın bir şey getirmediğinin düşünülmesi ve yürütülen yeniden inşa sürecinden hoşnutsuzluk, artan bir kızgınlık duygusu yaratmış ve Afgan halkının yeniden silahlanmasına neden olmuştur. Mark Sedra'nın Ekim 2003'te, ülke genelinde yaşam standartlarında yeterli ilerleme sağlanamaması ve asayiş durumunda gittikçe artan bozulmanın yarattığı meşruiyet ve otorite eksikliği ile silahlanma

⁴¹³ Sedra and Middlebrook, **a.g.m.**, s.4.

⁴¹⁴ Peake, **a.g.m.** s182.

sorunlarından söz etmesi⁴¹⁵, yukarıda ifade edilen iddiayı desteklemektedir. Halkın kızgınlık ve hayal kırıklıkları, hükümet karşıtı bozucu grupların desteklenmesinin önemli nedenlerinden biri olmuştur.

1.3.3'de Stephen John Stedman, bozucuların farklı tiplerini; sınırlı, açgözlü veya tam bozucu olarak sınıflamaktadır. Tam bozucular, merkezi otoriteye karşıdır, işbirliğini reddederler ve bu nedenle de uzlaşmazdırlar. Bunlar, her türlü uzlaşmaya karşı aşırı uç ideolojiye sahip radikal gruplardır. Barış sürecine asla katılmazlar ve genellikle ülke dışında üstlenmişlerdir. Tam bozucular, büyük ölçüde Taliban ve diğer radikal İslamcı hareketlerin her zaman güçlü destek bulduğu güney ve doğu Afganistan'daki alanlarda bulunmaktadır. Tam bozucu rolünü benimsemiş en tanınmış savaş ağalarından birisi, Gülbeddin Hikmetyar'dır.⁴¹⁶ Köktendinci ve batı karşıtı, Hizb-i İslam partisinin de lideri olan Hikmetyar, Taliban ayaklanması ve El Kaide kuvvetleri ile ittifak yaparak gücünü artırmıştır. Hikmetyar'ın radikal Hizb-i İslam partisine ilaveten El Kaide, Taliban ve diğer radikal İslamcı grupların oluşturduğu ittifak, uluslararası toplumun Afganistan'a müdahalesine güçlü bir direnç göstermiş ve bu nedenle her türlü işbirliği ve uzlaşmayı reddetmiştir. Hikmetyar, Mart 2003'de ABD liderliğindeki koalisyon kuvvetlerine karşı "Cihat" ilan etmiştir.⁴¹⁷

4.1.5. İşbirlikçi Bozucu Rolünü Benimseyen Savaş Ağaları

Aslında Afgan savaş ağalarının çoğunluğu tam bozucudan ziyade kısmi bozucu bir rol üstlenmiştir. Kısmi bozucuların çoğunluğunun, makul teşvikler ve caydırıcı önlemlerin doğru bir kombinasyonu ile merkezi devlet sistemine entegre edilmesi mümkündür.⁴¹⁸ İster kısmi olarak isimlendirilsin ister Stephen Stedman'ın deyimiyle sınırlı bozucu olarak adlandırılsın, bu

⁴¹⁵ Mark Sedra, "Afghanistan: In Search of Security", **Foreign Policy in Focus**, October 2003, (Erişim)<http://www.fpip.org/pdf/papers/SRafghanrecon2003.Pdf>, 12 Kasım 2010, s.1.

⁴¹⁶ Mark Sedra, "Afghanistan: Between War and Reconstruction, Where Do We Go From Here?", **Foreign Policy in Focus**, March 2003, (Erişim)<http://www.fpip.org/pdf/papers/SRafghan.pdf>, 16 Kasım 2010, s.2.

⁴¹⁷ Sedra, **a.g.m.** s.2.

⁴¹⁸ Sedra, **a.g.m.** s.3.

bozucuların hedefleri sınırlıdır ve aslında işbirliğine isteklidirler. Bu nedenlerle kısmi bozucular, kabul edilebilir davranış göstermeye zorlanabilir, teşvik edilebilir ve merkezi devlet sistemine dâhil edilebilirler.

Afganistan'daki kısmi bozuculara örnek olarak, Taliban'ın çöküşünden sonra Afgan merkezi yönetimi ile işbirliğine istekli savaş ağalarından Muhammet Kasım Fehim, Abdül Raşit Dostum, Muhammet Ata, İsmail Han, Gül Ağa Şerzai, Abdül Resul Sayyaf ve Paşa Han Zadran sayılmaktadır. Bu savaş ağaları daha önce geçmişteki karşılıklı nefret ve düşmanlıklarına rağmen, Kuzey İttifakı içerisinde yer almışlar ve 2001'den sonra Afganistan'daki en güçlü savaş ağaları konumuna yükselmişlerdir. Kuzey İttifakı olarak Taliban'a karşı tek seçenek olmalarından dolayı önemli ölçüde ABD desteği almışlar, Bonn Konferansı'nda güç paylaşımından kazançlı çıkmışlar, istedikleri kararları aldırılmışlardır. İşbirlikçi savaş ağaları, başlangıçta Afgan geçici yönetiminde, sonrasında teşkil edilen geçiş yönetiminde bakanlık, il valisi ve benzeri önemli görevlere atanmışlardır. Böylece meşru siyasi otorite sahibi olmuşlardır. Bonn ve sonrasında bu şekilde yapılan güç paylaşımı ile Bonn Anlaşmasının ve demokrasiye giden yol haritasının başarısı, savaş ağalarının barış ağalarına dönüşmesine bağlanmıştır.⁴¹⁹

Ancak, uygulamada savaş ağalığından barış ağalığına geçişin oldukça zor olduğu kanıtlanmıştır. Savaş ağaları bölgelerini korumak veya genişletmek için şiddetten vazgeçmeyerek, ülkenin büyük kısmını şiddetli etnik ve gruplar arası çatışmalara sürüklemişlerdir. Goodson'a göre; uzun süredir varlıklarını sürdüren savaş ağaları, yönettikleri alanların bir kısmı üzerindeki kontrollerinden bile vazgeçmemiştir.⁴²⁰ Ayrıca Pan, savaş ağalarının kontrol ettikleri bölgelerdeki otoritelerini güçlendirmek için resmi konumlarını geniş ölçüde kullandıklarını ve milislerinin silahsızlandırılması ya

⁴¹⁹ Peake, **a.g.m.** s.186.

⁴²⁰ Larry Goodson, "Afghanistan's Long Road to Reconstruction", **Journal of Democracy**, cilt 14, sayı 1, 2003, s. 87.

da ulusal orduya dâhil edilmesi girişimlerine şiddetle direndiklerini ifade etmektedir.⁴²¹

Afgan savaş ağalarının bu özel grubu böylelikle ikili bir rol oynamıştır. Merkezi yönetime sadık olduklarını iddia etmişler, ancak resmi konumlarını bölgelerini genişletmek, otoritelerini güçlendirmek için kullanmışlardır. Bu aslında bir başka benzersiz bozuculuk örneğidir. Bu savaş ağaları işbirlikçi bozucu rol olarak adlandırılan rolü üstlenmişlerdir. İşbirlikçi savaş ağaları, Afganistan'ın devlet inşa sürecini büyük ölçüde iki önemli alandaki faaliyetleri ile bozmuşlardır.

-Merkezi hükümetin otoritesini Kabil'in ötesine genişletmesine engel olarak devletin meşruiyet ve otorite zafiyetine yol açmışlardır.

-Devletin ve uluslararası toplumun güvenliği sağlama çabalarını sekteye uğratmışlardır.

4.1.6. Sonuç ve Değerlendirme

ABD'nin Taliban ve El-Kaide'ye karşı 2001'de icra ettiği Sürekli Özgürlük Harekâtı'nın kısa sürede başarıya ulaşması Taliban rejiminin çökmesini sağlarken, ülkenin büyük kısmında güç boşluğu ve karmaşık bir siyasi ortam yaratmıştır. Bu güç boşluğu, kısa sürede Kuzey İttifakı içerisinde yer alan ve ABD tarafından ayrıcalıklı davranılan Afgan savaş ağaları tarafından doldurulmuştur. Bonn Anlaşmasıyla teşkili hedeflenen demokratik merkezi devletin gerekleri ile karışıklık taşıyan savaş ağalığı, Afganistan devlet inşası sürecindeki en önemli engellerden biri olarak varlığını günümüze kadar devam ettirmiştir.

Afganistan'ın en güçlü savaş ağaları; merkezi hükümetin hâkimiyetinin olmadığı geniş bölgelerde kontrolü elde geçirerek kendi otoritelerini kurmuşlar, askeri geçmişlerinden faydalanarak siyasi güçlerini artırmışlar İslam dinini meşrulaştırıcı bir söylem olarak kullanmışlar, silahlarına güvenmişler, çatışma ticaretinden ve ikincil savaş ekonomisiyle Afganistan

⁴²¹ Pan, a.g. m. s.1.

dışındaki mültecilerden mali güç sağlamışlardır. Böylece gerçek savaş ağaları olarak tanımlanmak için tüm özelliklere sahip olmuşlardır.

Afgan savaş ağaları, merkezi ve demokratik devlet inşa sürecine karşı çıktıklarından genel bir terim olarak bozucular olarak adlandırılmakta; devlet inşa sürecine karşı tutumlarına bağlı olarak; tam bozucular, kısmi bozucular ve işbirlikçi bozucular olarak üçe ayrılmaktadırlar. Özellikle savaş ağalarının son grubu, işbirlikçi bozucular, Afganistan'da devlet inşası sürecine karşı önemli tehdit oluşturmaktadır. Müteakip paragraflarda işbirlikçi tavır takınan savaş ağalarının hangi yollarla devlet inşa sürecini sekteye uğrattıkları tespit edilmeye çalışılacaktır.

4.2. İŞBİRLİKÇİ SAVAŞ AĞALARI

4.2.1. Genel

Bonn Anlaşmasının etkin, tam temsile dayanan ve meşru bir Afgan merkezi devletini amaçladığından, uluslararası toplum Taliban sonrası Afganistan'ı yeniden inşa çabaların da öncelikle meşru devlet aygıtlarının teşkiline ağırlık vermiştir. Ancak yeniden inşa sürecini sekteye uğratma kapasitesine sahip güçlü savaş ağaları ve onların siyasi-askeri yapıları vasıtasıyla kurdukları yerel otorite nedeniyle, merkezi devletin meşruiyetini sağlama çabalarının yavaş ilerleyeceği ve devletin yeniden inşasının çatışmalı bir süreç olacağı işaretleri başlangıçtan itibaren ortaya çıkmıştır.

Yeterli meşruiyet ve otoriteye sahip merkezi bir devletin yaratılmasını hedefleyen siyasi yeniden yapılanma ile ülke içinde güvenliğin sağlanması yakından ilişkilidir. Başta savaş ağaları olmak üzere devlet dışı aktörlerin yarattığı tehlikelerin ortadan kaldırılmasını amaçlayan uluslararası aktörler; iç güvenliğin ve devletin yaptırım gücünün yeniden sağlanması görevlerini meşru siyasi otoritenin inşası süreciyle eş zamanlı olarak yürütmek gibi kritik bir rol üstlenmektedir.⁴²² Taliban sonrası Afganistan'ın durumu, kapasite

⁴²² Astri Shurke, Kristian Berg Harpviken, Arne Strand, "After Bonn: conflictual peace building", *Third World Quarterly*, cilt 23, sayı 5, 2002, s.875.

eksikliği ile nitelenen başarısız bir devlette barış inşasının karmaşıklığı ve yeniden güç paylaşımındaki Anlaşmazlıkların yarattığı çatışmalara açık bir örnektir. Afganistan'da devlet inşası süreci başlangıçtan itibaren, güvenliği sağlayacak ve ortaya çıkacak Anlaşmazlıkların çatışmaya dönmesi durumunda bozuculara müdahale edecek ulusal güvenlik kuvvetleri olmadığından, savaş ağalarının askeri gücünün tehdidi altında kalmıştır. Uluslararası barış gücünün de yeterli olmadığı ve sadece Kabil'in güvenliğini sağlamaktan sorumlu olduğu dikkate alındığında savaş ağalarına güvenmek ve işbirliği yapmak uygun bir yaklaşım olarak kabul görmüştür. Çatışma sonrası toplumların hemen hepsinde ortaya çıkan çelişki, Afganistan'da da var olmuştur. Bu çelişki, 1980'lerden beri çatışma ortamında bulunan, itibarlarını, otorite ve meşruiyetlerini kazandıkları savaşların içinden gelen silahlı yerel güç odaklarını demokratik merkezi devlet inşasının ve barışın ortakları olarak kabul etmektir. Diğer bir ifadeyle, ülkenin iç savaşa sürüklenmesinde ve çöküşünde payı olan Afgan savaş ağalarının barış adamlarına dönüşebileceğini beklemek çelişkili bir yaklaşım olmuştur. Başta ABD olmak üzere genel olarak uluslararası toplum, Afganistan'ın geleneksel yerelleşmiş yönetim kültürünü ileri sürerek yardım ve güç paylaşımı ile razı ettikleri işbirlikçi savaş ağalarını, başka seçenek olmaması ve isyan etmelerinden çekinmeleri nedenlerinin de etkisiyle, inşa edilmeye çalışılan devlet yapılarına dâhil etmişlerdir.⁴²³ ABD ve uluslararası toplum, işbirlikçi savaş ağalarının devlet kurumlarına dâhil edilmelerinin ve güvenlik ile ilgili kritik görevler verilmesinin en azından kendileri arasındaki çatışmaları azaltacağını, merkezi devletin inşasına desteği artıracığını hesaplamışlar, savaş ağalığından barış ağalığına geçişin mümkün olduğunu düşünmüşlerdir.

Bununla birlikte, savaş ağalığından barış ağalığına geçiş karmaşık ve yavaş bir süreç olarak görünmektedir. Savaş ağaları için merkezi devlet kurumlarında görev almak, otorite ve konumlarını devam ettirmek ve siyasi

⁴²³ Mark Sedra, "Afghanistan: Between War and Reconstruction, Where Do We Go From Here?", **Foreign Policy in Focus**, March 2003, (Erişim)<http://www.fpif.org/pdf/papers/SRafghan.pdf>, 16 Kasım 2010, s.2.

meşruiyet için önemlidir. Ancak silahlı milisleri ve bölgeleri üzerindeki otoriteyi terk ederek merkezi devlete dâhil olmak daha avantajlı olarak kabul görmemiştir. Merkezi devletin yeterli kapasitesinin olmadığı durumda güçlü bir savaş ağasının bakan olmak için silahlı milislerinin komutasından ayrılması her şeyi kaybetmesi anlamına gelir, bu nedenle barış ağalığına geçiş yeterince teşvik edici değildir ve zordur.⁴²⁴ Büyük toprak parçaları üzerinde siyasi ve ekonomik özerkliğe sahip yerelleşmiş siyasi ve askeri gücün kendi isteğiyle böylesine cazip bir konumu merkezi devlet lehine terk etmesi birçok nedenle mümkün değildir. Savaş ağaları barış adamları olduklarında, ikincil savaş ekonomisinden sağlanan gelirleri yok olacaktır, silahlı milisler dağılacak, bölgesel otorite ortadan kalkacaktır. Bu nedenlerle savaş ağaları merkezi yönetimde etkisiz makamlar yerine kendi yerel güç tabanlarını güçlendirmeyi tercih etmişlerdir.⁴²⁵

Savaş ağalarının genellikle, başarısız olmuş bir devletin yeniden inşası için gerekli niteliklere sahip olmadığı görülmüştür. Bu nedenle savaş ağalarının merkezi yönetime dâhil edilmesinin orta ve uzun vadede olumsuz sonuçları ortaya çıkmıştır. Mark Sedra “savaş ağası hükümeti” şeklinde bir tanımlama yaparak, hükümet içerisinde savaş ağalarının varlığının reformları geciktirdiğini, hükümeti böldüğünü ve sıradan Afganlılarda küskünlüğe neden olduğunu belirtmektedir.⁴²⁶

.Afganistan'da devlet inşasının Afgan savaş ağaları tarafından hangi yollarla sekteye uğratıldığını kapsamlı olarak tartışmadan önce aşağıdaki paragraflarda işbirlikçi bozucu rolü üstlenmiş güçlü savaş ağalarının bazıları tanıtılmaya çalışılmaktadır. İşbirlikçi bozucu rolünü benimsemiş çok sayıda savaş ağası olmasına rağmen bu bölüm, büyük oranda Taliban sonrası

⁴²⁴ Peake, **a.g.m.** s.188.

⁴²⁵ Astri Shurke, Kristian Berg Harpviken, Arne Strand, “Conflictual Peacebuilding: Afghanistan Two Years after Bonn”, Report prepared for the Norwegian Ministry of Foreign Affairs, Chr. Michielsen Institute, 24 February, 2004 (Erişim) <http://www.cmi.no/publications/2004/rep/r2004%204.pdf>, 17 Aralık 2010, s. 45.

⁴²⁶ Mark Sedra, “Afghanistan: Democracy Before Peace”, **Foreign Policy in Focus**, FPIF Special Report, September 2004 (Erişim) <http://www.fpiif.org/pdf/papers/2004afghandem.pdf>, 20 Aralık 2010, s. 5-6.

Afganistan'ın siyasi yeniden inşasında önemli rol oynayan belli başlı savaş ağaları üzerine odaklanmaktadır.

4.2.2. Abdül Raşit Dostum⁴²⁷

Abdül Raşit Dostum, Afganistan'ın yakın dönem siyasi tarihinin en tartışmalı yerel liderlerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Dostum son 20 yıllık dönemde bir taraftan Afganistan'daki Özbek halkın gözünde milli bir kahraman diğer taraftan, insan hakları savunucularına göre bir savaş suçlusudur, siyaset bilimcilerine göre ise, güçlü bir savaş ağasıdır. 2001'den günümüze Afganistan'daki Özbek nüfusun çoğunluğunun desteğini almaktadır. Sıkça taraf değiştirdiği için Özbekler dışındaki gruplar tarafından güvenilirmez olarak nitelenmekte ancak etnik grubu üzerindeki kontrolünden dolayı ittifak arayışlarının içerisinde yer almaktadır.

Dostum, temel eğitimi tamamlamadan 1970'lerde çalışmaya başlamış ve sendika hareketlerine katılmış, 1978'te Afgan ordusuna girmiştir. Sovyetlerin işgali ve Necibullah döneminde hükümet kuvvetleri yanında yer almıştır. Sovyet işgali sırasında, 20.000 milisi ile kuzey Afganistan'ın büyük bölümünü kontrol eden bölgesel askeri lider olmuştur. Dostum'un milisleri ülkedeki diğer milislere göre daha iyi teşkilatlanmış ve eğitilmiştir. Kendi bölgesi dışına intikal edebilen tek milis kuvveti olarak, 1989'da bir süre Afganistan'ın güneyindeki Kandahar'a konuşlanmıştır.

Dostum, ülkede Komünist reformları desteklerken, mücahitlerin saldırılarına karşı Afganistan devletini savunan birkaç askeri liderden birisidir. Necibullah'ın yönetimi 1992'de devrildikten sonra Dostum, Kabil'i ele geçiren Şah Mesut komutasındaki mücahitlere katılmış, kısa bir süre sonra Tacik lider Burhanettin Rabbani'nin yönetimine karşı Peştun lider Gülbeddin

⁴²⁷ Abdül Raşit Dostum ile ilgili bilgiler, değişik kaynaklardan ve araştırmacının 2008-2009 yıllarındaki Afganistan'daki kişisel temas ve gözlemlerinin faydalanılarak derlenmiştir. İstifade edilen kaynaklar şunlardır. Antonio Giustozzi, **Empires of Mud: Wars and Warlords of Afghanistan**, Columbia University Press, New York, USA, 2009.; "Big fish among the Afghan warlords", **The Washington Times**, 12 October 2008.; "Profile: General Rashid Dostum", BBC News, 25 September 2001. (Erişim) http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/1563344.stm, 11 Nisan 2011.; Yavuz Selim, **Afganistan ve Dostum**, ATO yayınları, Ankara-2004.; Robert D. Crews, Amin Tarzi, **The Taliban and The Crisis of Afghanistan**, Harvard University Press, USA, 2008.

Hikmetyar ile ittifak yapmıştır. Hazaraların da iştirak ettiği İttifak, 1994 yılında Kabil'e saldırmış ve şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Dostum, 1996 yılında Taliban'ın yönetimi ele geçirmesinden sonra, eski düşmanları ile beraber 1997'de Kuzey İttifakı'nın kuruluşunda yer almıştır. Taliban rejimi kısa sürede ülkenin tamamında kontrol sağlamasına rağmen Dostum, Mezar-ı Şerif şehri çevresinde kendi küçük beyliğini kurmayı başarmıştır. Bölgesinde kendi yasalarını uyguladığı, sivillere ve kendi askerlerine işkence ve kötü muamele yaptığı, ele geçirilen Taliban askerleri ve diğer etnik gruplara karşı katliamları yönettiği gibi iddialar halen gündemdedir. Kontrol ettiği bölgeleri özerk bir şekilde yönetmiş, kendi parasını basmıştır. Bir süre sonra kendine bağlı diğer Özbek savaş ağaları Abdül Malik ve Resul Pehlivan ile çatışmıştır.

Dostum, Taliban'ın 1997'de Mezar-ı Şerif şehrini ele geçirmesi üzerine ülkeden ayrılmış ve Özbekistan üzerinden İran ve Türkiye'ye geçmiştir. 2000 yılında Kuzey İttifakı'na ikinci kez katılarak Afganistan'a geri dönmüştür. Taliban rejimi devrilirken sadece Mezar-ı Şerif'i tekrar ele geçirmekle kalmamış, Afganistan'ın geçici yönetiminde bir makam da elde etmiştir. 2002 yılında, Afganistan Cumhurbaşkanı Hamit Karzai, Afganistan'ın kuzey illeri Balkh, Cevizhan, Sarıpul, Şamangan ve Faryab üzerinde güvenlik konularında etkin bir kontrol yetkisi sağlayarak Dostum'u savunma bakan yardımcılığına getirmiştir.

Dostum, birkaç yıllık ilkokul hayatı nedeniyle yeterli eğitime sahip olmamakla eleştirilmesine rağmen, Afgan Demokratik Halk Partisi üyeliğinden dolayı siyasi yeteneklere sahip olmuştur. Ancak komşu ülkelerle istikrarlı ilişkiler kurulmasında başarılı olamamıştır. İran ile ilişkileri, rakip gruplar olan Hizb-i Vahdet ve Cemiyet-i İslam'ın ilişkileri kadar verimli olmamıştır. Bu durum kısmen diğer iki partinin liderliğinin dilsel olarak (Farsça) İran'a yakınlığından kaynaklanmaktadır. Dostum'un partisinin kısmi laik yapısı da İran ile iyi ilişkiler geliştirilememesinde etkili olmuştur. Hepsinden önemlisi İran'ın, kendi çıkarlarına en uygun muhalif hareket olarak daha güçlü görülen ve çoğunluğu Tacik olan Cemiyet-i İslam'ı tercih etmesi, Şii kökenli Hazaraların çoğunlukta olduğu Hizb-i Vahdet ile sınırlı ilişkide

bulunması, Dostum'u ve partisini ise önemsememesi olmuştur. Rusya'nın tercihi de benzer şekilde, Cemiyet-i İslam ve özellikle bu partinin Şuray-ı Nezar grubu tarafında olmuştur.

Dostum ve kendisine sadık üst düzey askeri personeli 1992'ye kadar Komünist rejimi desteklemişler ve Rus devleti ile bazı ilişkilere sahip olmuşlardır. Ancak Dostum ve arkadaşları Afgan komünist askeri hiyerarşisinde ve Afgan Genelkurmayı içerisinde üst düzey görevlere gelememişlerdir. Bunun tersine 1992'de Cemiyet-i İslam Partisi'ne katılan Tacik generaller önemli makamlarda görev yapmışlar ve Ruslarla ilişkide olmuşlardır. Rusya'nın tercihinde bu durum etkili olmakla beraber, temel faktörlerden birisi, Cemiyet-i İslam Partisi'nin Rusya'nın çok önem verdiği Tacikistan'a komşu bölgelerde etkin olmasından kaynaklanan jeopolitik bir yaklaşımdır.

Dostum'un Özbekistan'ın da tam desteğini alamaması dikkat çekicidir. Oysa Dostum ve partisinin etnik ve dilsel kökenlerine ilaveten komşuluk ve akrabalık bağları gibi birçok ortak nokta vardır. Özbekistan, kendi ekonomik sorunlarından dolayı Dostum'a tam destek verememiştir. Dostum'un diğer Özbek lider Abdül Malik ile çatışması ve Özbek Partisi'nin zayıflaması da Özbekistan'ın desteğini azaltmasına neden olmuştur. Taliban'ın 1998'de Afganistan'ın Özbek bölgelerini ele geçirmesi üzerine Dostum, Özbekistan'a sığınmak istemiş ancak kabul edilmemiş, Özbekistan üzerinden Türkiye'ye gitmesine izin verilmiştir. 2001'de Dostum'un Özbekistan ile ilişkileri düzelmeye başlamış, Özbek ordusu askerleri Taliban ile savaşta Dostum kuvvetlerine yardım etmiştir.

Dostum'un Afganistan siyasetinde bir aktör olarak kabul edilmesinde birçok faktör etkili olmuştur. Baskıcı ve şiddet içeren uygulamaları, işkence yapma, cinayet ve katliam suçlamaları olumsuz faktörler olarak öne çıkmıştır. Bu durumun farkında olan Dostum, 2002'de askeri üniformasını çıkarmış, sivil kıyafetlerle görünmeye başlamış, partisinin kongresini toplamış ve Afganistan'ın siyasetçilerinden bir olmaya karar vermiştir. Ancak Dostum'un Özbek olmayanlar Afganlar, NGO'lar, yabancı gazeteciler, uluslararası

kuruluşlar ve insan hakları savunucuları arasındaki kötü şöhreti değiştirmemiştir.

Dostum'un Partisi son derece disiplinlidir. Özbek nüfus arasındaki itibarı ile meşruiyet kazandığını söylemek mümkündür. Özbek aydınları 2002'den sonra desteklerini azaltmaya başlamışlar ve başka örgütlenmelere girişmişlerdir. 2002'den sonra merkezi hükümet aleyhine dolayısıyla devlet inşasına karşı faaliyetleri olmuştur.

Dostum, hakkındaki insan hakları ihlalleri ile ilgili olarak Afganistan içinde ve uluslararası kamuoyundaki tepkiler sonucu 2008 yılında başlangıçta Kabil'de ev hapsinde tutulmuş ancak cezai bir işlem yapılmayarak Türkiye'ye gitmesine izin verilmiştir. 2009 yılında başkanlık seçimleri öncesi Afganistan'a tekrar dönmüş ve Karzai'nin adaylığına Tacik Fehim ile birlikte destek sağlamıştır.

4.2.3. İsmail Han⁴²⁸

Muhammet İsmail Han, Tacik yerel bir liderdir. Cemiyet-i İslam Partisi'nin üyesidir ve Afganistan'ın batısındaki bölgelerde Tacikler arasında güçlü bir taraftar kitlesi vardır. İsmail Han, Sovyetlerin 1979'da Afganistan'ı işgalinden önce Afgan ordusunun Herat'daki birliklerinde subay olarak görev yapmıştır.

Sovyet işgaline karşı savaşta bölgedeki mücahitlerin komutanlığına yükselmiş ve yaklaşık on yıl mücahitlerden oluşan milislere komuta etmiş, bu yıllarda bölgede etkinlik sağlamaya başlamıştır. Sovyetlerin çekilmesi ve Necibullah yönetiminin devrilmesi sonrası 1992'de Herat ilinin valisi olmuş, 1996 yılında kadar bu konumunu devam ettirmiştir. Bu dönemde kendi partisi Cemiyet-i İslam'ın kontrolündeki Kabil'deki hükümetten bağımsız bir şekilde bölgesini yönetmiş, diğer önde gelen Tacik lider Şah Mesut ile şiddetli bir

⁴²⁸ İsmail Han ile ilgili bilgiler, değişik kaynaklardan ve araştırmacının 2008-2009 yıllarındaki Afganistan'daki kişisel temas ve gözlemlerinin faydalanılarak derlenmiştir. İstifade edilen kaynaklar şunlardır. Antonio Giustozzi, **Empires of Mud: Wars and Warlords of Afghanistan**, Columbia University Press, New York, USA, 2009.; "Profile: Ismail Khan", BBC News, 13 September 2004. (Erişim) http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/2535261.stm, 10 Kasım 2011; Thomas H. Johnson, "Ismail Khan, Herat, and Iranian Influence", **Strategic Insights**, Cilt III, sayı 7, July 2004, s.48-61.; Robert D. Crews, Amin Tarzi, **The Taliban and The Crisis of Afghanistan**, Harvard University Press, USA, 2008.

rekabete girişmiştir. Bölgesinde kendine bağlı ve zorunlu askerliğe dayanan güçlü bir ordu kurmaya çalışmış ancak, halktan ve diğer savaş ağalarından destek alamamıştır.

Taliban'ın 1995'de Herat'a saldırıları karşısında Şah Mesut ile işbirliği yaparak şehri savunmuş ve Taliban'ın kontrolündeki Kandahar'ı ele geçirmek için taarruz etmiş ancak geri püskürtülmüştür. Bu dönemde aynı partide müttefik olduğu Raşit Dostum taraf değiştirmiş ve Herat'a saldırmıştır. İsmail Han, 8.000 milisi ile İran'a kaçmak zorunda kalmış, Taliban Herat'ı ele geçirmiştir. İki yıl sonra daha önce kendi kontrolünde olan ancak Taliban'a katılan bir savaş ağası tarafından esir edilmiştir. Böylece İsmail Han'ın beyliği çökmüştür.

İsmail Han, 1996 yılına kadar İran ile iyi ilişkiler kuramamış, hatta bölgesindeki Şii azınlığa yapılan baskılardan dolayı ilişkiler gerginleşmiştir. Taliban'ın 1996'da Herat'ı ele geçirmesinden sonra her iki taraf stratejisini değiştirmiş ve İran, İsmail Han'ı desteklemiştir.

İsmail Han, Mart 1999'da Taliban'ın elinden kaçmış ve Kuzey İttifakı'na katılmıştır. Taliban'a karşı savaşta Herat halkının desteğini kazanmıştır. Taliban rejiminin çökmesinden sonra 2002'de tekrar Herat valisi ve askeri komutanı olarak atanmıştır. İsmail Han Herat'a döndükten sonra bölgede tekrar kontrolü ele geçirmiş, Herat ile İran arasındaki ticaret yolunu kontrol etmek suretiyle, gümrük gelirlerine el koymuş ve mali olarak güçlenmiştir. İsmail Han, Herat'ın "Emir"'i olarak merkezden oldukça bağımsız şekilde bir yönetim tesis etmiş, otoritesini komşu il ve ilçelere yaymaya başlamış, diğer ülkelerle ikili ilişkiler kurmuş, İslami bir polis teşkil ederek toplumsal yaşamı dini kurallara göre düzenlemeye çalışmıştır. Herat'a ilaveten Bagdiş, Gor, Nimruz ve Farah gibi illerde de etkinlik sağlamıştır. Ancak, İsmail Han'ın Peştun nüfusa karşı katı ve baskıcı tavrı ile Tacik milislerin Taliban döneminin intikamını almak için Peştun köylere yaptıkları saldırılar etnik gerginlik ve çatışmalara neden olmuştur. İsmail Han, bölgesindeki Peştun savaş ağaları ile çatışmaya girmiş ve Afganistan'da güvenliğin bozulmasında

rol oynamıştır. 2002'de başlatılan DDR ve DIAG programlarına direnmiş, kendi milislerini dağıtmamış, silahlarını teslim etmemiştir.

Ağustos 2003'de Karzai, resmi yetkililerin askeri ve sivil görevleri birlikte yürütemeyeceğine karar vermiş, İsmail Han'ı askeri görevinden almıştır.

İsmail Han, Herat'ın aydınları tarafından sevilmemesine ve insan hakları ihlalleri ile suçlanmasına rağmen, bölgesinde nispeten güvenliği sağlamış, memurların maaşlarını ödemiş ve kamusal hizmetleri sunarak yatırımlar yapmıştır. Ancak, Herat'ı kendi yerel beyliği olarak yönetmesi ve özellikle İran ve Türkmenistan'dan gelen mallardan alınan gümrük gelirlerinin merkeze gönderilmemesi Afgan merkezi hükümeti ile ilişkilerin gerginleşmesine neden olmuştur. İsmail Han, merkezi hükümetin ve bölgedeki diğer savaş ağalarının baskısı nedeniyle Mart 2004'te valilik görevinden de alınmıştır.

Valilik görevinden alınmasıyla, İsmail Han'ın kuvvetleri ile diğer savaş ağalarının milisleri arasında çatışmalar başlamıştır. ISAF ve ANA birliklerinin müdahalesi ile kısmi barış sağlanmış, İsmail Han yenilmiş ve oğlu öldürülmüştür. İsmail Han'ın kontrolünü kaybetmesiyle bir zamanlar kendisine bağlı savaş ağaları değişik il ve ilçeleri ele geçirmiştir. İsmail Han, yenilmesine rağmen bölgedeki etkisinden çekinen Karzai tarafından Enerji Bakanı olarak görevlendirilmiştir. 2009'da Taliban tarafından Herat'ta düzenlenen suikasttan sağ olarak kurtulmuştur.

İsmail Han, hiçbir resmi görevi olmamasına rağmen bölgede kısmi etkinliğini ve otoritesini sürdürmekte ve devlet inşa sürecini sekteye uğratmaya devam etmektedir.

4.2.4. Kasım Fehim⁴²⁹

Muhammet Kasım Fehim, Penşir vadisinde doğmuş ve Taciklerin Penşir veya Şura-yı Nezar grubunda yer almıştır. 1977'de Kabil'de Arapların kontrolündeki İslam Enstitüsü'nden mezun olmuştur. 1980'lerin başında Afganistan İstihbarat Teşkilatı KHAD'da görev yapmıştır. Sovyet işgaline karşı mücahitlerin direnişine katılmıştır. 1992'de Necibullah yönetiminin çökmesi sonrası Burhanettin Rabbani tarafından tekrar KHAD'ın başına getirilmiştir. Taliban'ın kontrolü sağladığı yıllarda Kuzey İttifakı'nın istihbarat şefi ve ulusal güvenlik bakanı olarak görev yapmaya devam etmiştir. .

13 Eylül 2001 tarihinde, Şah Mesut'un yerine Kuzey İttifakı'nın en üst düzey askeri komutanı ve savunma bakanı olmuştur. ABD ile birlikte Taliban'a karşı yürütülen harekâta mücahitlere komuta etmiştir. Kabil'in Taliban'dan ele geçirilmesi üzerine ABD ve uluslararası toplumun karşı çıkmasına rağmen kendi milisleri ile Kabil'e girmiş ve kritik devlet kurumlarını ele geçirmiştir. 3 aylık bir süre için ülkeyi yönetmek üzere kurulan Yüksek Askeri Konsey'in Başkanı olmuştur.

Fehim, Aralık 2001'de toplanan Bonn Konferansı'nda Afgan geçici yönetiminin başkanlığı için kendisiyle aynı partiden olan Tacik Burhanettin Rabbani yerine Peştun Karzai'yi desteklemiştir. Fehim, Bonn Konferansı'nda kendisine yakın diğer Tacik liderler Yunus Kanuni ve Abdullah Abdullah ile en etkili grup olmuştur.

Fehim, Bonn'da kurulan Afgan geçici yönetiminde Karzai'nin beş yardımcısından biri ve savunma bakanı olarak görevlendirilmiştir. Fehim'e bağlı milisler Kabil'de polis olarak ta görev yapmaya başlamıştır.

⁴²⁹ Kasım Fehim ile ilgili bilgiler, değişik kaynaklardan ve araştırmacının 2008-2009 yıllarındaki Afganistan'daki kişisel temas ve gözlemlerinin faydalanılarak derlenmiştir. İstifade edilen kaynaklar şunlardır. Antonio Giustozzi, **Empires of Mud: Wars and Warlords of Afghanistan**, Columbia University Press, New York, USA, 2009.; Shyam Bhatia, **Contemporary Afghanistan**, Har-Anand Publications, USA, 2007, s.43-44 ; "Afghanistan opens door to militants", **Morning Star**, Sunday 21 March 2010. (Erişim)<http://www.morningstaronline.co.uk/index.php/news/content/view/full/88232>, 26 Nisan 2011; Robert D. Crews, Amin Tarzi, **The Taliban and The Crisis of Afghanistan**, Harvard University Press, USA, 2008; Khalil Nouri, "Afghanistan: Danger Looms if Afghan Vice President & Warlord becomes Country's President", **Veterans Today Journal**, 13 June 2010, (Erişim)<http://www.veteranstoday.com/2010/06/13/khalil-nouri-afghanistan-danger-looms-if-afghan-vice-president-warlord-becomes-country%E2%80%99s-president/>, 12 Temmuz 2010.

Fehim, Afgan geçici yönetimin görev süresince Karzai'den daha güçlü olmuş, aralarındaki ilk fikir ayrılıkları uluslararası barış gücünün büyüklüğü ve görev süresi hakkında ortaya çıkmıştır. Karzai, Fehim'in Tacik milislerinin Kabil'e hâkim olmasını istemediğinden kuvvetli bir uluslararası barış gücünün varlığını desteklerken, Fehim tam tersi bir tutum takınmıştır.

Fehim, bir taraftan Afgan savunma bakanı olarak görev yaparken diğer taraftan kendi Tacik milislerine de komuta etmeye devam etmiştir. Bu dönemde kendi milislerinin çoğunu DDR programına dâhil etmemiş, büyük kısmını ANA ve ANP kadrolarına yerleştirmiştir.

2004 başkanlık seçimlerinde Fehim ve Karzai farklı taraflarda yer almıştır. Karzai seçimler sonrası yeni kabinede Fehim'e görev vermemiş ancak bozucu faaliyetlerinden çekinerek 2006'da kendi danışmanı olarak atamıştır.

Fehim, savunma bakanı görevini kaybetmesine rağmen ANA ve ANP'de Taciklerin çoğunluğundan dolayı etkisini devam ettirmiştir. Ayrıca birçok Tacik savaş ağasını kontrol etmeye devam etmiştir.

2009 başkanlık seçimlerine Karzai ile ittifak yaparak katılan Fehim, halen başkanın birinci yardımcısıdır.

4.2.5. Muhammet Ata⁴³⁰

Kuzey Afganistan'da Balkh ilinde doğan Tacik kökenli Muhammet Ata, 1980'lerde mücahit hareketinin içinde yer almış, Tacik çoğunluklu Cemiyet-i İslam partisinin üyesi olmuştur. 1992'den itibaren kuzey Afganistan'daki en etkili savaş ağalarından biri haline gelmiştir. 1992'de Dostum ile ittifak yapmış, ideolojik farklılıklar nedeniyle bu ittifak 1993'de sona ermiştir.

⁴³⁰ Muhammet ATA ile ilgili bilgiler, değişik kaynaklardan ve araştırmacının 2008-2009 yıllarındaki Afganistan'daki kişisel temas ve gözlemlerinin faydalanılarak derlenmiştir. İstifade edilen kaynaklar şunlardır. Antonio Giustozzi, **Empires of Mud: Wars and Warlords of Afghanistan**, Columbia University Press, New York, USA, 2009.; Dipali Mukhopadhyay, "Warlords As Bureaucrats: The Afghan Experience", CarnegiePAPERS 101, Ağustos 2009. (Erişim)http://carnegieendowment.org/files/warlords_as_bureaucrats.pdf., 16 Ekim 2010.; Robert D. Crews, Amin Tarzi, **The Taliban and The Crisis of Afghanistan**, Harvard University Press, USA, 2008.

1994'te Dostum'un kuvvetleriyle Mezar-ı Şerif şehrini ele geçirmek için çatışmış ancak yenilmiştir. 1996'da Taliban'a karşı Dostum ve Ata kuvvetleri işbirliği yapmışlar ve 2001'de Taliban'a karşı başlatılan taarruzlara müşterek olarak iştirak etmişlerdir.

Afgan geçici yönetiminin kurulmasından sonra Dostum ve Ata'nın arası bozulmuş ve çatışmalar yeniden başlamıştır. 2002'den itibaren Afgan geçici yönetimi ve uluslararası toplum Dostum'u etkisizleştirmek için Muhammet Ata'ya destek vermiş ve Ata, Mezar-ı Şerif'i ele geçirmiştir. Bu tarihten itibaren Mezar-ı Şerif ve Balkh ilinin büyük kısmı Ata'nın, diğer kuzey Afganistan illeri ise Dostum'un kontrolünde kalmıştır. İki taraf arasındaki mücadele, ara sıra çatışmalara dönüşerek günümüze kadar devam etmiştir. Ata, 2004'te Balkh valisi olarak atanmıştır. Ata, il yönetim kadrolarına kendi adamlarını getirerek otoriter bir şekilde kontrolünü tesis etmiş, sağlanan güvenlik ortamında yeniden inşa ve kalkınma projeleri gerçekleştirilmiş, ekonomi nispeten düzelmiştir. Ata, uyuşturucu ile mücadelede de başarılı olmuştur. 2009 seçimlerinde Karzai'ye karşı Tacik aday Abdullah'ı destekleyen Ata, halen vali olarak görevine devam etmektedir.

4.2.6. Gül Ağa Şerzai

Gül Ağa, Kandahar ilinden Peştunların Barakzay grubundandır. Sovyetlere direniş yıllarında mücahitlere katılmıştır. Necibullah hükümetinin devrilmesinden sonra 1992-1994 yıllarında Kandahar valisi olarak görev yapmıştır.⁴³¹ Görev süresince insan hakları ihlalleri başta olmak üzere çeşitli şiddet olaylarını yönlendirmekle suçlanmıştır. Taliban'a karşı icra edilen harekâta ABD kuvvetlerine yardım etmiştir. 2001 sonlarına doğru kendi milisleri ile Kandahar'ı ele geçirmiştir.

2002'de ABD'nin desteğiyle Kandahar valisi olarak görevlendirilmiş ve milislere komuta etmeye devam etmiştir. Ağustos 2003'te milislerin komutasını devretmeye direnç göstermiş ve valilik görevinden alınmıştır.

⁴³¹ Matthieu Aikins, "The master of Spin Boldak: Undercover with Afghanistan's drug-trafficking border police", **Harpers Magazine**, December 2009, (Erişim)<http://harpers.org/archive/2009/12/0082754?redirect=429066851>, 19 Nisan 2012.

2004'te Nangarhar valisi olarak görevlendirilmiştir. Ancak bölgesinde insan hakları ihlalleri ve uyuşturucu kaçakçılığına iştirak iddiaları nedeniyle kısa süre sonra bu görevden alınmıştır. Yönetimi süresince milisleri bölgede hırsızlık, tecavüz, gasp, işkence ve keyfi tutuklama gibi suçlara iştirak etmiştir.

2009 başkanlık seçimlerine katılmış ancak başarılı olamamıştır. Bölgesinde halen etkinliğini devam ettirmekte ve ABD özel kuvvetleri desteği ile milislerini silahlandırmaktadır. ABD'nin güney Afganistan'da yerel polis oluşturma girişimlerinde etkinliğini artırmaktadır.

4.2.7. Abdül Resul Sayyaf

Sayyaf, Peştun etnik grubundandır. Kabil Üniversitesi'nde İslami eğitim almış, Kahire'deki El Azhar Üniversitesi'nde yüksek lisans eğitimi yapmıştır. Burhanettin Rabbani ve Gülbeddin Hikmetyar ile 1969'da İslami hareketin içinde yer almıştır. 1973'de Afganistan devlet başkanı Muhammet Davut'a karşı ayaklanmaya aktif olarak katılmıştır. Uzun süre cezaevinde kalmış ve 1978'de Hafizullah Amin tarafından serbest bırakılmıştır. 1980'de İttihad-ı İslami Partisi'nin lideri olarak Pakistan'da kurulan mücahit partilerin ittifakına dâhil olmuştur. Sovyetlere karşı Suudi Arabistan tarafından desteklenmiştir. Vahabilerle ve El Kaide ile işbirliği yaptığı iddia edilmektedir. Celalabad şehri civarında El Kaide kamplarının kurulmasını sağlamıştır. 1985'te Peşaver'deki mülteci kampında Cihat Okulu kurmuş, Sovyetlere karşı savaş sonrası eğitim kamplarını muhafaza etmiş, Çeçenistan, Bosna ve Filipinlerde savaştan İslamcı teröristleri eğitmiştir.

Sayyaf'ın milisleri 1992-1996 yıllarında özellikle Hazaralara ve Avşarlara karşı katliamlar yapmıştır.⁴³² Sayyaf 1996'dan sonra aynı fikirleri paylaştığı Taliban ve El Kaide'ye karşı Kuzey İttifakı'na katılmıştır. Ancak,

⁴³² John Lee Anderson, *The Lion's Grave*, Atlantic Books, USA, 2002. s. 224.; Phil Rees, "A personal account", BBC News, 2 December 2001, , (Erişim)<http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/correspondent/1682466.stm>, 12 Mayıs 2010.

Kuzey İttifakı askeri lideri Şah Mesut'un öldürülmesine yardım ettiği iddia edilmektedir.⁴³³

Sayyaf, Taliban sonrası dönemde 2001'den başlayarak Afgan yönetimi ve uluslararası toplumla işbirliği yapmış ancak merkezi devletin inşasına karşı bozucu tutum takınmıştır. 2003'teki Anayasal Büyük Meclis'te etkinlik sağlamış ve anayasaya Afgan kanunlarının İslam'a aykırı olamayacağı maddesini koydurmuştur. Ayrıca müttefiki radikal İslamcı Fazıl Hadi Şinvari'nin Anayasa Mahkemesi Başkanı olarak atanmasını sağlamıştır. 2007'de insan hakları ihlali ile suçlanan eski mücahitler ve savaş ağaları için af yasası hazırlatmış ve yargılanmalarına karşı çıkmıştır.

4.2.7. Paşa Han Zardran

Paşa Han Zardran, Afganistan'ın güney doğu bölgesini kontrol eden güçlü bir Peştun savaş ağasıdır. Sovyet işgaline karşı direnişin liderlerinden birisidir. 2001'de ABD desteğiyle Taliban'ın Paktiya ilinden püskürtülmesinde önemli rol oynamıştır. Zardran Aralık 2001'deki Bonn Konferansı'na katılmış ve Karzai tarafından Paktiya valisi olarak görevlendirilmiştir. 2002'de Gardez ve Paktiya şehirlerinin kontrolü için bölgedeki diğer Peştun aşiretlerle savaşmış, Karzai tarafından atanan valilere karşı ayaklanma başlatmıştır. İnsan Hakları İzleme Örgütü raporlarında Zardran'ın milisleri soygun, hırsızlık, gasp, zorla vergi toplanması ve insan hakları ihlalleri ile suçlanmıştır.⁴³⁴

Zardran, 2003-2005 yıllarında Karzai hükümetinin kararlarına uymamış, DDR sürecinde milislerinin silahlarını teslim etmemiş, 2005-2007'de DIAG programına katılmamıştır. 2005'de Afgan Halk Meclisi'ne seçilmiştir. ABD, devlet inşa sürecine zarar vermesine rağmen Zardran'ı desteklemeye devam etmiştir. ISAF Komutanı ABD'li Orgeneral McNeil, 2007'de Zardran'ı bozucu faaliyetlerden vazgeçmeye ikna etmek için bir görüşme yapmış, ancak

⁴³³ Anderson, **a.g.e.** s. 224.

⁴³⁴ "Killing you is a very easy thing for us", Human Rights Watch Raporu, 13 July 2003. (Erişim) <http://www.hrw.org/reports/2003/afghanistan0703/afghanistan0703.pdf>, 3 Nisan 2012, s. 40-42.

başarılı olamamıştır. Zardan, milislerine komuta etmeye ve bölgede huzursuzluk kaynaklarından bir olmaya devam etmektedir.

4.3. SAVAŞ AĞALARI İLE İŞBİRLİĞİNİN DEVLET İNŞA SÜRECİNDE YARATTIĞI SORUNLAR

İşbirlikçi bozucu rolü benimseyen savaş ağalarının, devletin meşruiyet ve otorite tesisi ile güvenliğin sağlanmasındaki olumsuz etkileri, üçüncü bölümde ayrıntılı olarak incelenen Afgan devlet inşa sürecinin meşruiyet ve otorite tesisi ile güvenlik boyutlarının önemli faaliyetlerine odaklanılarak tespit edilecektir. Bu kapsamda Savaş ağalarının devletin meşruiyet ve otorite tesisine olumsuz etkileri;

- Genel asayişin bozulmasına yönelik faaliyetler,
- Demokratik siyasi sürecin engellenmesi,
- Demokratik reformların uygulanmasına direnç,
- Yerel beyliklerin devam ettirilmesi alt başlıkları ile incelenecektir.

Savaş ağalarının Afganistan'da 2001'den günümüze devam eden güvenlik zafiyetine etkileri ise;

- Savaş ağaları arası çatışmalar,
- Güvenlik sektörü reformuna olumsuz etkiler,
- Silahsızlandırma, terhis etme ve topluma kazandırma programlarına direnç gösterilmesi,
- Yasa dışı silahlı grupların dağıtılmasına direnç gösterilmesi,
- Afgan güvenlik kuvvetlerinin teşkiline olumsuz etkiler,
- Uyuşturucu ile mücadele etme etkileri,
- Yargı reformuna etkileri alt başlıkları şeklinde incelenecektir

4.3.1. Devletin Meşruiyet ve Otorite Tesisine Etkileri

Taliban sonrası Afganistan'ın karmaşık politik ortamında merkezi devleti yeniden inşa ederek meşruiyet ve otoritesini tesis etmenin güç bir görev olduğu 2001'den günümüze kadar geçen yaklaşık on yıllık süreçte yaşanan gelişmelerle ortaya çıkmaktadır. Afgan devletinin inşası, merkezi

kurumların teşkili bağlamında kısmen başarılı olmasına rağmen ülkenin tamamında özellikle kırsal alanlarda meşruiyet ve otoritenin tesisi tam anlamıyla başarılamamıştır. Oysa Afganistan bağlamında devlet inşasının önemli boyutlarından birini geleneksel olarak merkezi devlete yabancılaşmış Afgan çevresinin merkezle sağlıklı bir şekilde irtibatlandırılması oluşturmaktadır. Shurke'ye göre de; devleti inşa etmek, merkezi hükümetin otoritesini yerel olarak da tesis etmeyi gerektirmektedir. Afganistan'da merkezi hükümeti kimin kontrol ettiği sorusunun cevabı meşruiyet sorununun kalbinde yatmaktadır ve hatta yerel seviyede merkezi hükümet otoritesinin sağlanmasında çok önemlidir.⁴³⁵ Afgan devleti Bonn'da geçici yönetimin teşkilinden itibaren en son 2009 başkanlık ve 2010 parlamento seçimleri sonrası oluşan yönetimler dâhil olmak üzere meşruiyet sorunu ile yüz yüze bulunmaktadır.

Merkezi hükümet ve uluslararası toplum, meşruiyeti daha geniş bir tabana yaymak ve ulusal otoriteyi yeniden inşa etmeyi, siyasi yapılanma sürecinin kritik bir görevi olarak görmüş ve önemli adımlar atmaya çalışmıştır. Ancak geleneksel yapılardan ve yerel güç odaklarından direniş ve engellerle karşılaşmıştır.⁴³⁶ Meşruiyet ve otorite zafiyetini gidermeye yönelik çabaların önündeki en büyük engellerden birisini Taliban ve Hikmetyar gibi tam bozucular oluştururken, diğerini işbirlikçi bozucular teşkil etmiştir.

4.3.1.1. Genel Asayişin Bozulmasına Yönelik Faaliyetler

İşbirlikçi savaş ağaları bir yandan merkezi hükümete bağılmış gibi görünürken diğer yandan bölgesel savaşlarına devam etmişler ve milislerini terhis etmekten, silahsızlandırmaktan kaçınarak merkezi hükümetin otoritesini ve meşruiyetini tesis etmesine doğrudan engel olmuşlardır.

Afganistan'ın geniş kesimlerinde otorite, büyük ölçüde merkezi devletten değil silahtan kaynaklanmaktadır. Merkezi devlet otoritesini kırsal

⁴³⁵ Shurke, Harpviken, Strand, "Conflictual Peacebuilding: Afghanistan Two Years after Bonn", s. 11.

⁴³⁶ Shurke, Harpviken, Strand, **a.g.m.** s. 27.

alanlara yaymak, ülkenin geniş kesimlerindeki olumsuz güvenlik koşulları nedeniyle önemli ölçüde sekteye uğramıştır.

Savaş ağalarının halka yönelik tehdit ve şiddet hareketleri ile kendi aralarındaki çatışmalar özellikle; 2003'te Olağanüstü ve Anayasal Büyük Meclis toplanması için delege seçimlerinde, toplantıların icrasında, 2004 başkanlık ve 2005 parlamento seçimleri öncesi seçmen kayıtlarının yapılmasında, seçimlerin icrasında yükselişe geçmiş ve genel asayişin bozulmasına yol açmıştır.

Genel asayişin bozulması nedensellik ilişkisi sonucu merkezi hükümetin meşruiyet ve otorite tesisi çabalarının başarısını olumsuz olarak etkilemiştir. Olumsuz güvenlik koşulları insani yardım ve kalkınma çalışmalarını da sekteye uğratmıştır. Uluslararası yardım kuruluşları ve NGO'lar; acil gıda yardımı, sağlık hizmeti, su temini ve alt yapının onarımı gibi faaliyetleri icra edemez duruma gelmiştir. Yeniden inşa çalışanlarına ve mayın temizleme timlerine yönelik şiddet olayları; Kabil, Kandahar ve batıdaki Herat şehirleri arasındaki ana yolların onarımı ve geliştirilmesini önemli oranda geciktirmiştir.

Afganistan'da güvenlik durumunun bozulmasına bağlı olarak uluslararası yardım kuruluşları, yüksek riskli bölgelerdeki çalışmalarını sonlandırmışlar veya güvenliklerinin sağlanması için savaş ağalarına rüşvet ve komisyon vermişlerdir. Savaş ağaları arasında 2003 yılındaki şiddetli çatışmalardan dolayı Afganistan'ın yaklaşık %30'u insani yardım personelinin girişine uygun olmamıştır. 2003 yılı sonlarında, Kızılhaç, Dünya Gıda Programı gibi birçok uluslararası kuruluş emniyetsiz bölgelerden çekilmek zorunda kalmıştır.⁴³⁷

Afganistan gibi merkezi devlete güven ve inancın tam olarak kurulamadığı bir ülkede, insani yardımın ve temel hizmetlerin ulaştırılması devlet meşruiyetinin sağlanması için önemlidir. Savaş ağalarının arasındaki çatışmaların da etkisiyle bozulan güvenlik şartları, Afgan devletinin Afgan halkına hizmet sağlama sorumluluğunu engellemektedir.

⁴³⁷ Sedra, "Afghanistan: In Search of Security", s.1.

4.3.1.2. Demokratik Siyasi Süreci Engelleme

İşbirlikçi savaş ağalarının yukarıda genel asayiş ortamını bozmak suretiyle devletin meşruiyet ve otorite tesisine dolaylı olarak engel olmalarına ilaveten, demokratik siyasi sürecin hayata geçirilmesine ve meşruiyetin güçlendirilmesine de engel oldukları görülmüştür. Bu kapsamda, Haziran 2002'deki Olağanüstü Büyük Meclis ve Aralık 2003'te Anayasal Büyük Meclis toplantılarının delege seçimleri ve toplantıların icrası, 2004 başkanlık seçimleri, 2005 parlamento seçimleri, 2009 başkanlık seçimleri ile 2010 parlamento seçimleri işbirlikçi savaş ağalarının bozucu davranışlarına sahne olmuştur.

Haziran 2002 Olağanüstü Büyük Meclis delegelerinin seçimi ve toplantının icrası kapsamında tespit edilen olumsuzluklar şunlardır;

-İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne göre, Olağanüstü Büyük Meclis'e delege seçim kriterleri açık bir şekilde, insan hakları ihlallerine iştirak eden ve çeşitli suçları işleyenlerin delege olarak seçilmemesini öngörmesine rağmen, Bonn Anlaşması ile Olağanüstü Büyük Meclisi toplamak için kurulan Özel Komisyon birçoğu insan hakları ihlallerinden suçlanan savaş ağalarının baskısıyla, bu kriterleri uygulayamamıştır.⁴³⁸

-İşbirlikçi savaş ağaları kendi bölgelerinde delege seçim sürecine hâkim olmayı başarmışlardır.

-Kuzey Afganistan'daki savaş ağaları Raşit Dostum ve Muhammet Ata zorla kendilerini delege olarak seçtirmiş, İsmail Han batı Afganistan'da seçim sürecini kontrol etmiştir.

-Bazı savaş ağaları, tehdit, dayak, hapsetme ve diğer yıldırma taktikleri yoluyla seçim sürecini yönlendirmiştir.

-Kandahar ilindeki çoğu ilçelerde savaş ağaları baskı ve tehditle kendi taraftarlarını delege olarak seçtirmiş, sonuçlarını beğenmedikleri seçimleri iptal ettirmiş ve yeni seçimler yaptırmışlardır. Hacı Muhammet isimli savaş

⁴³⁸ "Human Rights Watch Briefing Paper, Afghanistan: Return of the Warlords 2002", s.2.

ağası 20 delegenin kendi taraftarlarından seçilmesi için gözlemcileri esir almıştır.⁴³⁹

-Delege seçimlerinde Afgan hükümetinin güvenliği sağlayamaması ve ISAF'ın sadece Kabil'in güvenliğinden sorumlu olmasından dolayı Kabil dışıyla ilgilenmemesi nedeniyle gözlemciler bazı bölgelerde savaş ağalarının tehditlerine boyun eğmişlerdir.

-Savaş ağalarının bozucu eylemleri delege seçiminden sonra da devam etmiş, özellikle yeni hükümette güç paylaşımı üzerine baskı ve tehdide dayalı bir mücadele yaşanmıştır.

-Tacik savaş ağası Fehim, BM Temsilcisinin karşı çıkmasına rağmen toplantı salonuna kendine bağlı istihbarat personelinin yerleştirmiştir.⁴⁴⁰

-Savaş ağalarının baskısıyla yeni Afgan hükümetinde bir öncekine benzer şekilde savaş ağalarının konumları sağlamlaştırılmıştır.⁴⁴¹

13 Aralık 2003 tarihinde Kabil'de toplanan Anayasal Büyük Meclis'in Afganistan'ın yeni anayasasını onaylaması amaçlanmıştır. Savaş ağaları bu önemli toplantıyı da baskı ve tehditle kontrolleri altına almışlardır. Bazı faaliyetleri şunlardır;

-Radikal İslamcı savaş ağası Abdül Resul Sayyaf, anayasanın İslami esaslara göre düzenlenmesi için çeşitli baskılar yapmıştır. Diğer radikal İslamcılarla birlikte İslam'a aykırı kanun çıkarılamayacağı hükmünü anayasaya koydurmuştur.

-Sayyaf, kendi yakın müttefiki ve radikal İslamcı Fazıl Hadi Şinvari'nin Anayasa Mahkemesi Başkanı olarak atanmasını sağlamıştır.

-Şinvari, Anayasa Mahkemesi'ni, Taliban usulü cezalar veren geleneksel mollalarla doldurmaya devam etmiştir.⁴⁴²

-Sonuçta Anayasa Mahkemesi, Taliban döneminde Afgan kadınlarının "İslam dışı" davranışlar sergilemesini önlemeyi amaçlayan Erdemin

⁴³⁹ "Human Rights Watch Briefing Paper, Afghanistan: Return of the Warlords 2002", s.6.

⁴⁴⁰ Goodson (2003), **a.g.m.** s. 94.

⁴⁴¹ Peake, **a.g.m.** s.187.

⁴⁴² Peake, **a.g.m.** s.187.

Yükseltilmesi ve Ahlaksızlığın Önlenmesi Bakanlığı'nı, Hac ve Din İşleri Bakanlığı adı altında yeniden oluşturmuştur.⁴⁴³

İnsan Hakları İzleme Örgütü haberlerine göre savaş ağaları 2004 başkanlık ve 2005 parlamento seçimlerinde siyasi baskıya devam etmiştir. Bu kapsamda;

-Savaş ağaları ile ilişkisi olmayan adaylara ölüm tehditleri yapılmış, bunun sonucunda bazı adaylar seçimlere girmemiştir.

-Kırsal alanlarda seçmenlere belirli adaylara oy vermeleri yönünde baskı yapılmıştır.

-Kadınlar üzerindeki baskı nedeniyle aday ve seçmen olarak katılım az olmuştur.

- Afgan halkı siyasi konularla ilgili en çok baskıyı savaş ağalarından görmektedir. Savaş ağaları siyasi sürecin önündeki en büyük engeldir. Seçimlere giren güçlü partiler savaş ağalarının kontrolündedir.⁴⁴⁴

-Afganistan kanunları, partilerin silahlı milislere sahip olmasını yasaklamış olmasına rağmen güçlü savaş ağaları buna uymamaktadır.

-Afganistan parlamento seçimlerine aday olan 6000 kişiden sadece 11'i silahlı gruplarla bağlantılı olduğu için elenmiştir. Gerçek miktar bunun çok üzerindedir.⁴⁴⁵

-2004 başlarında yasa dışı silahlı grupların dağıtılması programı için yapılan hazırlıklar kapsamında listeler il ve ilçe yöneticileri tarafından hazırlanmıştır. O dönemde il ve ilçe yöneticilerinin bir kısmı bizzat savaş ağası, diğer kısmı ise savaş ağalarının etkisinde kalan kişilerdir. Dolayısıyla güçlü savaş ağaları ve adamları listelere konulmamıştır.

-Seçimlerden Afgan halkını memnun etmeyen sonuçlar çıkmıştır.

⁴⁴³ "Ustad Abdül Rasul Sayyaf", Global Security İnternet Sayfası, (Erişim)<http://www.globalsecurity.org/military/world/afghanistan/sayyaf.htm>, 04 Şubat 2010, s.1.

⁴⁴⁴ "Afghanistan: Warlords Threaten Integrity of Elections", **HRW News**, 30 September 2004, (Erişim)<http://www.hrw.org/news/2004/09/28/afghanistan-warlords-threaten-integrity-election>, 11 Nisan 2012.

⁴⁴⁵ "Afghanistan: Warlords Threaten Integrity of Elections"

-Afganistan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu raporuna göre Afgan Parlamento seçimlerinde milletvekili olarak seçilenlerin %80'inden fazlası ya savaş ağalarının kendisi ya da savaş ağalarıyla bağlantılı kişilerdir.⁴⁴⁶

-Başkanlık seçimlerine aday olarak katılan Raşit Dostum, Yunus Kanuni, Muhammet Muhakkık ve Kerim Halili savaş ağalarıdır veya onlarla güçlü ilişkileri vardır.

Dolayısıyla savaş ağalarının 2004 başkanlık ve 2005 parlamento seçimlerindeki faaliyetleri ve uluslararası toplumun buna göz yumması, hem seçimlerin meşruiyetine gölge düşürmüştür, aynı zamanda Afgan devletinin meşruiyetini sarsmaya devam etmiştir.

2009 başkanlık ve 2010 parlamento seçimlerinde de yukarıda sıralananlara benzer olumsuzluklar devam etmiştir. Bu kapsamda;

-2009 başkanlık seçimlerinde Karzai, Tacik Fehim, Özbek Dostum ve Hazara Muhakkık ile işbirliği yaparak girmiştir.

-Başkanlık seçimlerinin asıl kazananının Karzai'nin birinci yardımcısı Kasım Fehim'in olduğuna inanılmaktadır.

-Karzai'nin haklarında insan hakları ihlalleri ve kaçakçılık suçlamaları bulunan güçlü savaş ağaları ile yaptığı ittifak Afgan halkının önemli bir bölümünde ve özellikle Peştunlar arasında hoşnutsuzluk yaratmış, seçimlere katılma oranını düşürerek, başkanın meşruiyetine gölge düşürmüştür.

-2009 başkanlık seçimleri sonrası Karzai'nin işbirliği yaptığı savaş ağası İsmail Han'ı bakanlar kurulunda görevlendirmek istemesi ve Peştun savaş ağası Gül Ağa Şerzari'yi Nangarhar valisi olarak atamak istemesi insan hakları örgütleri ve Afgan parlamentosunda huzursuzluklara yol açmıştır.

-Karzai'nin işbirliği yaptığı Raşit Dostum, Özbek oyların blok halinde Karzai'ye verilmesi için baskı yapmıştır.⁴⁴⁷

⁴⁴⁶ "Rights body warns of warlords' success in elections", **IRIN News**, October 18, 2005. (Erişim)<http://www.eariana.com/ariana/eariana.nsf/allDocs/AFD2F0A9B9CD34138725709E0071173D?OpenDocument>, 21 Nisan 2010.

⁴⁴⁷ "Afghanistan Presidential and Provincial Council Elections 2009", International Republican Institute Election Observation Mission Report, 19 August 2009,

-Gözlemci raporlarına göre 2010 başkanlık seçimlerinin kazananları yerel savaş ağaları olmuştur. 2005 parlamento seçimlerinde kazananların birçoğu yerlerini korurken, Emanullah Guzar, Hacı Abdullah Zahir ve Hacı Muhammet Din gibi yeni savaş ağaları milletvekili olmuştur.⁴⁴⁸

4.3.1.3. Demokratik Reformların Uygulanmasına Direnç Gösterme

İşbirliği yapılan savaş ağaları; 2001'den itibaren kurulan Afgan hükümetlerinde bakan, bakan yardımcı ve üst düzey bürokrat; il ve ilçelerde vali, kaymakam, il ve ilçe emniyet müdürü ve askeri birliklerin komutanları olarak demokratik reform programlarına karşı çıkmışlardır. Bu kapsamda;

-Hükümetin talimatlarını uygulamamışlar ve keyfi idarelerine devam ederek devletin meşruiyet ve otoritesinin tesisine engel olmuşlardır.

-Görevden alınanların bir bölümü direnç göstermişler ve görevlerinden ayrılmamıştır.

-Afgan yerel meclislerinin kurulmasını geciktirmişlerdir.

-Kasım Fehim, Bonn sonrası Afgan hükümetlerinde savunma bakanı ve başkan yardımcısı gibi çok önemli görevler üstlenmesine rağmen kendi şahsi gündemini sürdürmeye devam etmiştir.

-Fehim, Eylül 2003'e kadar Taciklerin hâkimiyetindeki savunma bakanlığında etnik çeşitliliği artırmak için gerekli reformları uygulamaya koymakta isteksiz davranmıştır.

-Aralarında Peştun, Hazara ve Özbeklerin de olduğu yardımcıları ihtiva eden 22 yeni atama Eylül 2003'e kadar yapılamamıştır. Bakanlık içerisindeki en üst düzey üç makamdan ikisi Fehim'in yakın arkadaşları tarafından doldurulmaya devam etmiştir.⁴⁴⁹

(Erişim)[http://www.iri.org/sites/default/files/Afghanistan's%202009%20Presidential%20and%20Provincial%20Council%20Elections\(2\).pdf](http://www.iri.org/sites/default/files/Afghanistan's%202009%20Presidential%20and%20Provincial%20Council%20Elections(2).pdf), 22 Ocak 2012, s.10.

⁴⁴⁸ Kenneth Katzman, "Afghanistan: Politics, Elections, and Government Performance", CRS Report for US Congress, Washington, USA, 27 February 2012. s.31.

⁴⁴⁹ Sedra, "Afghanistan: In Search of Security", s.3-4.

-Fehim sadece savunma bakanlığı içerisindeki reformların icrasını geciktirmekle kalmamış, milislerini silahsızlandırmaları ve terhis etmeleri için diğer savaş ağalarına aktif biçimde baskı yapmaktan da kaçınmıştır. Milislerinin silahsızlanmasını takvime bağlayan ve yaptırımlar içeren bir kararnameyi 14 Temmuz 2004 tarihine kadar imzalamamıştır.⁴⁵⁰

-İsmail Han, Herat bölgesinde hükümetin kararlarının hemen hiçbirisini uygulamamıştır.

-Peştun savaş ağaları reformlara şiddetle karşı çıkmışlardır.

-İl valileri ve ilçe kaymakamları olarak görev yapan savaş ağaları hükümetin ve bakanlıkların reformlarını dikkate almamış, kendi kurallarını uygulamaya devam etmişlerdir.

4.3.1.4. Yerel Beyliklerin Devam Ettirilmesi

Afgan savaş ağaları Kabil'deki merkezi hükümetinin meşruiyet ve otoritesinin tesisini engelleyecek şekilde kendi yerel beyliklerini bir çeşit özerklik içinde devam ettirmişler ve merkezi devletin inşasına zarar vermişlerdir.

Mark Sedra, savaş ağalarının merkezi hükümetin aksi yönde çabalarına rağmen Afganistan'ın çoğu kesimindeki siyasi ve ekonomik güçlerini sürdürdüklerini; özel ordulara sahip olan, uyuşturucu ticareti yapan, uluslararası yardımlar ve çeşitli suç faaliyetleri yoluyla kaynak toplayan savaş ağalarının yerel beyliklerini kaldırmanın çok zor olduğunu vurgulamaktadır.⁴⁵¹

Güçlü bir savaş ağasının belirli bir bölgeyi yerel beyliği gibi yönetmesi, aynı bölgede merkezi hükümetin otoritesinin aleyhine işlemektedir. Güçlü yerel beyliklerin yaygın olduğu durumlarda işlevlerini yerine getirebilen merkezi bir devletin etkinliği, beylikleri kontrol eden bölgesel savaş ağalarının merkezi hükümetle işbirliği yapmaları ve yasalarına uymaları için istekli ve itaatkâr olmalarına bağımlı hale gelmektedir. Bu bağımlılık, Fehim, İsmail Han, Raşit Dostum ve Muhammet Ata gibi güçlü savaş ağalarının ve kendi

⁴⁵⁰ Sedra, "Afghanistan: Democracy Before peace", s.2.

⁴⁵¹ Sedra, "Afghanistan: In Search of Security", s.3.

kendini vali tayin edenlerin olduğu bölgelerde için daha fazla olumsuzluklar ortaya çıkarmaktadır.

İşbirlikçi savaş ağalarının merkezi hükümetten bağımsız hareket ederek ve kendi gündemlerinin peşinden koşarak merkezi devletin meşruiyet ve otoritesini zafiyete uğratmalarına bir örnek olarak; güçlü savaş ağası İsmail Han'ın Afganistan'ın Herat ilini yönetme biçimi gösterilebilir.⁴⁵²

Taliban'ın çöküşünden sonra Herat ilinde gücü ele geçirince, merkezi hükümet tarafından baş edemeyeceği bir güce sahip olduğu kısa sürede anlaşılmıştır. İsmail Han'ın yerel beyliği olarak Herat, Taliban yönetiminde olduğu gibi özgürlüklerin kısıtlandığı ve insan haklarının ihlal edildiği kapalı bir şehir gibi yönetilmiştir. İsmail Han'ın yerel beyliğinin gayri resmi yöneticilerinin hemen tamamı Kuzey İttifakı'nın mücahit liderlerinden oluşmuştur. İldeki devlet memurlarının atanmalarının gerçekleşmesi onun onayına bağlı olmuş, Kabil'in otoritesini tam olarak kabul etmeye yanaşmamıştır. Herat'ta tüm halka yönelik baskılara ilaveten Peştun azınlık keyfi tutuklamalara ve kötü muameleye maruz kalmıştır. Bu olayların çoğu İsmail Han'ın bilgisi dâhilinde ve onun yönlendirmesi ile yapılmıştır. Bazı siyasi tutuklama ve işkence olaylarının İsmail Han tarafından bizzat emredildiğine dair kanıtlar vardır.⁴⁵³ 2003 ortalarında Karzai tarafından, Herat ilindeki askeri birliklerin komutanı olarak bir general atanmıştır, ancak uygulamada İsmail Han kendine bağlı askerlere komuta etmeye devam etmiştir. Bölgede toplanan vergilerin az bir kısmı merkeze gönderilmiş, büyük kısmına İsmail Han tarafından el konulmuştur.

Afganistan'ın kuzeyinde Balkh ili de işbirlikçi savaş ağalarının yerel beyliğine diğer bir örnektir. Bu ilin değişik ilçelerinde Raşit Dostum ve Muhammet Ata, kendi yerel beyliklerini kurmuş ve yönetmişlerdir. Afgan merkezi hükümeti, Balkh bölgesindeki savaş ağalarının gücünü azaltmak için tedbirler almaya çalışmıştır. Başkan Karzai, Mayıs 2003'te Raşit Dostum'u savunma bakan yardımcılığından alarak, Kabil'e gitmek zorunda bırakacak

⁴⁵² “All Our Hopes Are Crushed: Violence and Repression in Western Afghanistan”, HRW Report, cilt 14, sayı 7 (C), NY, USA, November 2002, s.4.

⁴⁵³ “All Our Hopes Are Crushed: Violence and Repression in Western Afghanistan”, s.5.

çok daha önemsiz bir görev olan güvenlik ve askeri işler konularında başkan danışmanı olarak atamıştır. Karzai'nin bu hamlesi pratikte görünür bir etki yaratmamış, Dostum bölgeden ayrılmamış ve Muhammet Ata ile çatışmalar devam etmiştir.⁴⁵⁴

Yerel beylikleri yöneten işbirlikçi savaş ağaları, bölgelerindeki vergiler üzerinde tam bir kontrol sağlamışlardır. Büyük miktardaki mali kaynak merkezi hükümet yerine savaş ağalarında kalmıştır. 2002 yılında gümrüklerden toplanan 500 milyon doların sadece 80 milyon doları Afgan devletinin hazinesine girmiştir.⁴⁵⁵ Savaş ağaları bu şekilde Afgan devletini, ülkenin tamamında kamusal hizmetleri sunabilme, yatırım projelerini gerçekleştirme ve istihdam yaratma için gerekli kaynaklardan yoksun bırakmaktadır. Kamusal hizmetlerin sunulamaması ve istihdam yaratılamaması ise halkın devlete güveninin sağlanmasını engellemeye devam etmektedir.

Savaş ağaları yerel beyliklerini;

-Halka baskı uygulayarak,

-İşkence ve kötü muamele yaparak,

-Yasa dışı vergi toplayarak,

-Yağma, gasp, hırsızlık, haraç ve talana başvurarak,

-Güvenlik güçlerini ve mahkemeleri kontrol altına alarak,

-Uyuşturucu trafiğini yürüterek idare etmişler, merkezi devletin yaptırım ve otoritesinden çekinmemişlerdir.

Yerel beyliklerdeki vatandaşlar geçim kaynakları ve güvenliklerini tehdit altında hissederek yaşamak zorunda kalmışlardır. Savaş ağalarının merkezi hükümetin kararlarına uymamaları ve merkezi hükümet birimlerinin çalışmalarını engellemeleri, kamusal hizmetlerden yoksun kalan halkın gözünde yeni inşa edilen devletin meşruiyet ve otoritesinin gittikçe erimesine neden olmuştur.

⁴⁵⁴ Sedra, "Afghanistan: In Search of Security", s.3.

⁴⁵⁵ Shurke, Harpviken, Strand, "Conflictual Peacebuilding: Afghanistan Two Years after Bonn", s. 15.

Yerel yönetimin başarısızlığından merkezi devletin sorumlu tutulmasına benzer bir şekilde, bölgesel savaş ağalarının uyguladıkları yerel yönetimin başarısının da merkezi devlete atfedildiği düşünülebilir. Ancak çelişkili olarak, yerel yönetim yönünden başarılar hem Herat, hem de Balkh örneklerinde yerel güç yapısının kendisine atfedilmiştir. Yukarıda ifade edildiği gibi, Herat ili, İsmail Han'ın kişisel beyliği idi. İsmail Han, toplum düzenini ve göreceli barışı sağlamak için yerel yönetimi ilçe ve daha alt seviyelere kadar kontrol etmiş ve hatta bölgesinden topladığı gelirin çoğunu kendisi harcamıştır. Herat'ta yapılan insan hakları ihlallerine rağmen İsmail Han belirli oranda kişisel meşruiyet sağlamış, memnuniyetsizlikler ise merkezi hükümete meşruiyet boşluğu olarak yansımıştır. Benzer şekilde güçlü savaş ağası Dostum'un yönettiği Balkh ilinde eğitim ve sağlık alanındaki hizmetler uluslararası toplumdan sağlanan kaynaklarla geliştirilmiş ancak savaş ağalarının başarısı olarak algılanmıştır. Vatandaşlara yönelik insan hakları ihlalleri ise merkezi hükümetin başarısızlığı olarak kabul edilmiştir.

Sonuç olarak, merkezi hükümetin işlevlerini büyük oranda devralan savaş ağaları kamusal hizmetleri yerel seviyede devletin meşruiyet ve otoritesini erozyona uğratarak bazen iyi seviyede yerine getirmişler, baskıcı yönetimlerine rağmen meşruiyet sağlamışlar ancak demokratik değerlerin yerleşmesine engel olmuşlardır.

4.3.2. Güvenlik Zafiyetine Etkileri

Afganistan'ın yeniden inşasında en önde gelen görevlerden birisi iç güvenliğin sağlanmasıdır. Mark Sedra'ya göre; ulus inşasına devam edebilmek için asgari seviyede bir fiziki güvenlik gerekir, iç güvenlik olmaksızın ekonomik gelişme ve demokratikleşmeye ulaşılamaz.⁴⁵⁶ Ayrıca 1.1.1.'de ifade edilen üzere, kırılganlığın nedensellik ilişkileri bağlamında güvenliğin, en önemli kamusal hizmet olarak, meşruiyet ve otorite

⁴⁵⁶ Sedra, Middlebrook, **a.g.m.** s.3.

boyutlarıyla kuvvetli bir etkileşimi bulunmaktadır. Güvenlik zafiyeti, meşruiyet ve otorite zafiyetine olumsuz katkı yapmaktadır.

2001'den günümüze on yıllık süreçte Afganistan'da temel sorunlardan birisi güvenliğin sağlanamamasıdır. 2002'deki kısmen sakin ortamdan sonra 2003'den itibaren Taliban ve diğer isyancı gruplar güç kazanarak, saldırı ve eylemlerini artırmışlardır. Ancak Afganistan'da güvenliğin bozulmasında, hızla artan uyuşturucu ticareti, yükselen haydutluk ve hırsızlık, gasp ve tecavüz gibi genel suç oranlarında artış ile Afgan savaş ağalarının aralarındaki çatışmalar gibi faktörler de bulunmaktadır.

Afganistan'ın güvenlik sorunlarına en fazla katkıda bulunan faktör, Bonn Anlaşması'yla tasarlanan devlet inşa sürecinde, iç güvenliğin sağlanmasıyla ilgili yeterli bir güvenlik mekanizması kurulmasındaki başarısızlıktır. Kuzey İttifakı, Bonn Konferansı sırasında başkent üzerindeki askeri kontrolü elinde bulundurduğundan, uluslararası aktörler acil güvenlik sorunları üzerine yeterince eğilmemiştir. Bonn Anlaşması, otoritenin el değiştirmesi, güvenlik sektörü reformunun ayrıntıları ve bunlarla ilgili uygulama takvimi koymamış, belirsiz bir çerçeve getirmekle sınırlı kalmıştır.⁴⁵⁷

4.3.2.1. Savaş Ağaları Arasındaki Çatışmalar

2001'den itibaren savaş ağalarının Afganistan'a tekrar ortaya çıkışı ile 1990'ların başlarındaki savaş ağaları ve etnik gruplar arasındaki şiddetli çatışmaların hüküm sürdüğü ortama geri dönmüştür. Savaş ağaları çoğunlukla kırsal alanlarda ve daha az oranda Kabil ve diğer büyük şehirlerde fiili dokunulmazlık durumlarının sağladığı güvenle şiddet eylemlerini artırmışlar, uyuşturucu ve silah kaçakçılığını devam ettirmişlerdir. Afgan devletinin güvenlik kuvvetlerinin ve uluslararası barış gücünün yetersizliğinden dolayı Afganistan'ın büyük kesimlerinde güvenlik koşulları savaş ağalarına bağlı hale gelmiştir.

⁴⁵⁷ Shurke, Harpviken, Strand, "Conflictual Peacebuilding: Afghanistan Two Years after Bonn", s. 43.

Kasım 2001'de Taliban'ın çöküşünden sonra, savaş ağalarının aralarındaki şiddetli çatışmalar Afganistan'ın büyük bölümünü etkilemiştir. Çatışmalar bazı bölgelerde etnik gruplar arası iç savaş şekline dönmüştür.

Yeni Afgan devletinin teşkilindeki güç mücadelesinde, Raşit Dostum ve güneydeki Peştun savaş ağaları eski Afgan Kralı Zahir Şah'ı desteklerken; Tacik savaş ağası İsmail Han, eski devlet başkanı Rabbani'nin yanında yer almış; Fehim ise kendi etnik grubundan Rabbani'ye karşı Peştun Karzai'yi destekleyerek Penşir grubunun etkinliğini sağlamaya çalışmıştır.⁴⁵⁸

Kuzey İttifakı'nın savaş ağaları, Afgan devletinin inşası için işbirliği yapmaya razı olmalarına rağmen, bozucu tutum takınmaları ve aralarında güç mücadelesine devam etmeleri nedeniyle Afganistan'ın kuzeyinde 2002-2003 yılları arasında 1992-1994 yıllarına benzer etnik çatışmalar patlak vermiştir. Merkezi hükümetin savunma bakan yardımcısı olmasına rağmen Dostum'un partisi Jünbüş-i Milli ile Rabbani'nin Cemiyet-i İslami partisine bağlı milisler şehirlerin kontrolü için kıyasıya mücadele içine girmiştir.

Çatışmaların en şiddetli boyutu Dostum ile kuzeydeki diğer bir savaş ağası Tacik Muhammet Ata arasında olmuştur. Dostum, merkezi hükümetteki konumunu da kullanarak kuzeydeki şehirlerde etkinlik sağlamıştır. Merkezi hükümetin Tacik savunma bakanı Fehim'in, Muhammet Ata'yı kuzeydeki kolordu komutanı olarak atamasıyla Dostum'un gücü kısmen kontrol edilmiş, ancak savaş 2004 yılı dâhil ağır silahlar kullanılarak ve büyük hasar ve zayiata neden olarak devam etmiştir. Çatışmalarda yaklaşık 60 kişi hayatını kaybetmiş, her iki tarafa ait tank ve topçu silahları rapor edilmiştir.⁴⁵⁹ Bölgeye Karzai tarafından atanan vali, ateşkesi ve istikrarı sağlamaya muktedir olamamıştır.

Afganistan'ın kuzeyindeki çatışmalar Dostum ve Ata arasındakilerle sınırlı kalmamıştır. Herat bölgesinin askeri komutanlık makamına ve İl

⁴⁵⁸ Rashid, **a.g.m.** s.16.

⁴⁵⁹ "Afghan warlords renew conflict", **TAIPEI Times**, 10 October 2003. (Erişim)<http://www.taipeitimes.com/News/world/archives/2003/10/10/2003071106>, 13 Ağustos 2010.

valiliğine atanan İsmail Han, Herat ve komşu Badgış bölgesinde Peştunlarla savaşımıştır.

Karzai'nin 2003'te, savaş ağalarını kontrol altına almak ve faaliyetlerini sınırlamak için kritik önemdeki görevler için yeni atamalar yapması ve otorite tesisine yönelik kararnameler yayımlaması arzulanan sonuçları yaratmamıştır.⁴⁶⁰ Karzai nezaretinde on il valisi, bir vali yardımcısı ve iki askeri komutan tarafından savaş ağaları arasındaki çatışmaları durdurmak ve güvenliğin sağlanması için 20 Mayıs 2003 tarihinde 13 maddelik bir deklarasyon imzalanmıştır. Bu deklarasyonla yerel liderler, kendi görev tanımlarına uymak, kanunları ve yönetmelikleri uygulamak konusunda anlaşmışlar, merkezi hükümetin politikalarına uymayı taahhüt etmişler, milislerini dağıtmayı kabul etmişler, diğer illerin iç işlerine karışmamak, askeri ve sivil görevleri birlikte yürütmek konusunda uzlaşmışlardır. Ancak, savaş ağaları anlaşma hükümlerine itaat etmemişler, kendi bölgesel gündemlerinden vazgeçmeyerek merkezi hükümeti dinlememeye devam etmişlerdir.

Mart 2004'te Herat ilinde hükümete bağlı General Abdül Zahir Nayebezadeh'in komutasındaki Afgan ordu birlikleri ile savaş ağası İsmail Han'a bağlı kuvvetler arasında şiddetli bir mücadele patlak vermiştir. Karzai, bölgede düzeni sağlamak için Savunma Bakanı Fehim komutasında 1500 kişilik takviye bir kuvvet görevlendirmiştir. Fehim bir ateşkes sağlamayı başarmış ve Herat ilinde merkezi hükümetin varlığını gösterecek, güvenliği garanti edecek ve bölgesel çatışmayı önleyecek sayıda askeri birlik konuşlandırmıştır. Bu olayla yeni teşkil edilen ANA'nın Herat'a girişi, merkezi hükümetin otoritesini ilk kez Kabil'in ötesine taşıma isteğini ortaya koymuştur.

2003 ve 2004 yıllarında Afganistan'da güvenliğin kötüleşmesinde savaş ağaları Taliban'dan ve diğer isyancı örgütlerden daha fazla role sahip olmuştur. Başkan Karzai de, 2004'te yaptığı bir konuşmada, Afganistan'ın iç

⁴⁶⁰ Shurke, Harpviken, Strand, "Conflictual Peacebuilding: Afghanistan Two Years after Bonn", s. 13.

güvenliğine en büyük tehdidin Taliban'dan değil Afgan savaş ağaları ile onların silahlı milislerinden geldiğini belirtmiştir.⁴⁶¹

Alınan tüm tedbirlere rağmen savaş ağaları arasındaki çatışmalar 2006 ve 2007 yıllarında da devam etmiştir.

Ekim 2006 'da Afganistan'ın batısında hükümetle işbirliği içinde olan Peştun savaş ağaları Emanullah Han ve Arbab Başıer arasındaki çatışmalarda 12 kişi hayatını kaybetmiştir.⁴⁶²

2007 yılının Mayıs ayı içerisinde ise Raşit Dostum'un taraftarları ile polis birlikleri arasında çıkan çatışmalarda 7 kişi ölmüş ve 34 kişi yaralanmıştır. Çatışmaları durdurmak için Afgan ordu birlikleri bölgeye sevk edilmiştir.⁴⁶³

2007 yılından itibaren Taliban ve diğer isyancı grupların şiddet olaylarını artırması ile Afganistan'da güvenlik ortamı gittikçe kötüleşmeye başlamış, savaş ağalarının kendi aralarındaki çatışmalar ikinci planda kalmıştır.

2007-2011 yıllarında meydana gelen şiddet olaylarının hemen hepsi Taliban ve diğer isyancı örgütlere mal edilmesine rağmen, bazı olayların savaş ağaları arasındaki mücadelenin sonuçları olduğu Afganistan'da yaygın olarak konuşulmaktadır. Kuzey Afganistan'da röportaj yapılan birçok vatandaşın da son yıllarda artan şiddet olaylarının Taliban'dan ziyade savaş ağalarının milisleri tarafından yapıldığını iddia etmesi⁴⁶⁴ bu kanıyı kuvvetlendirmektedir.

⁴⁶¹ Carlotta Gall, David Rohde, 'Afghan President Describes Militias as the Top Threat', **The New York Times**, 12 July 2004, (Erişim) <http://www.nytimes.com/2004/07/12/world/afghan-president-describes-militias-as-the-top-threat.html?pagewanted=all&src=pm>, 19 Temmuz 2010.

⁴⁶² "Afghan warlord clash leaves at least 12 dead", **The Seattle Times**, 23 October 2006, http://seattletimes.nwsources.com/html/nationworld/2003318235_afghan23.html, 10 Aralık 2011.

⁴⁶³ "7 die as Afghan warlord supporters clash with police", **The New York Times**, 28 Mayıs 2007, (Erişim) <http://www.nytimes.com/2007/05/28/world/africa/28iht-afghan.5.5902995.html>, 26 Mayıs 2011.

⁴⁶⁴ "Warlords Re-emerging in North: Revival of militia activity in Balkh linked to looming political power struggle", **RAWA News**, 17 December 2009, (Erişim) <http://www.rawa.org/temp/runews/2009/12/17/warlords-re-emerging-in-north.html>, 26 Mayıs 2011.

4.3.2.2. Güvenlik Sektörü Reformu Sürecine Olumsuz Etkileri

Birinci bölümde vurgulandığı üzere, devlet inşası sürecinde merkezi hükümet ve yerel güvenlik kuvvetlerinin kendi başlarına güvenliği sağlamakta yetersiz kalmalarından dolayı, uluslararası toplumun destek ve çabaları önem kazanmaktadır. Akademik çevrelerde, başarısız devletlerde iç güvenliğin sağlanması için farklı stratejiler önerilmektedir. Bir grup, bütün güvenlik sektörünü iyileştirmeyi ve demokratikleştirmeyi hedefleyen bir yaklaşım sergilerken, diğer bir grup güvenlik boşluğunu doldurabilecek uluslararası bir güvenlik gücünün kısa vadede bir güvenlik ortamı yaratmak için en uygun yol olduğunu iddia etmektedir. Yaklaşımlar arasında daha geniş bir SSR yelpazesi içerisinde bir DDR programına ihtiyaç olduğuna vurgu yapanlar da bulunmaktadır. Bu bağlamda, eski milis kuvvetlerinin silahsızlandırılması, terhis edilmeleri ve yeniden topluma kazandırılması, çatışma sonrasının önemli unsurlarından biri olarak görülmektedir. Bu süreçle paralel olarak devletin güvenlik fonksiyonlarını yerine getirebilecek güçlü, etkin ve yetenekli bir ordu ve polisin teşkili de öncelik almaktadır. SSR kapsamında uluslararası topluma önemli görevler düşmektedir. Shurke'ye göre; uluslararası toplumunun kritik bir görevi de, siyasi yapılanma süreci ile koordineli olarak güvenlik sektöründeki reformların devam ettirilmesidir.⁴⁶⁵ Ancak, 2001'de Bonn'da Afganistan'daki siyasi yapılanma sürecinin takvimi belirlenmesine rağmen, güvenlik sektörü reformlarının esasları ve zaman çizelgesi tespit edilmemiş, birkaç özel hüküm dışında ayrıntılı bir zaman çizelgesi hazırlanmamıştır.

Bunun sonucu olarak SSR ve özellikle DDR gecikmiş, bölgesel siyasi-askeri gruplar merkezi hükümetin ve güvenlik kuvvetlerinin en zayıf olduğu anda güçlerini korumuşlar ve tatmin olmadıkları siyasi süreçle mücadeleye girişebilmişlerdir. ABD'nin askeri kuvvetlerinin (OEF) ana görevi ülkede barışı korumak değil, El Kaide başta olmak üzere radikal İslamcı örgütlerle savaşmak olarak, ISAF'ın görevi ise Kabil'de Afgan hükümetine yardımcı olmak şeklinde belirlendiğinden; Taliban'ın bıraktığı güvenlik boşluğunu ülke

⁴⁶⁵ Shurke, Harpviken, Strand, "After Bonn: conflictual peace building", s. 884.

apında dolduracak yeterli büyüklükte bir güvenlik biriminin eksikliği başlangıçtan itibaren var olmuştur.

Böyle bir ortamda ise savaş ağaları genel olarak SSR sürecine, özelde ise DDR ve DIAG ile Afgan güvenlik kuvvetlerinin teşkiline bozucu etkilerde bulunmaktadır.

4.3.2.3. Silahsızlandırma, Terhis Etme ve Topluma Kazandırma (DDR) Programlarına Direnç Gösterilmesi

Uluslararası toplum ve Afgan hükümeti tarafından Nisan 2002'de Cenova'da tasarlanan eski milislerin silahsızlandırılması, terhisi ve topluma yeniden kazandırılmasını amaçlayan "Afganistan'ın Yeni Bir Başlangıç Programı (ANBP) kapsamında yürütülen DDR programının yavaş yürümesinin en önemli sebeplerinden birisi savaş ağalarının direnç göstermesi olmuştur. Savaş ağaları silahlı unsurlarını kaybettiklerinde yerel beyliklerini kontrol edemeyeceklerinin, meşruiyet ve otoritelerinin sarsılacağının farkında olarak sürece bilinçli bir şekilde karşı çıkmışlardır.

Savaş ağalarının direnç göstermelerinin dışında Afgan toplumunun yıllardır kendi güvenliğini silahla sağlama ihtiyaı da DDR sürecinin istenen sonuçları yaratmamasında etkili olmuştur. Ülkede yeterli güvenlik ortamının sağlanmaması hem sıradan vatandaşı, hem de savaş ağalarını diğer gruplara karşı hassas duruma düşürebileceği endişesiyle direnişe sevk etmiştir. Ayrıca DDR'nin Taciklerin kontrolündeki savunma bakanlığınca yönetilmesi diğer etnik grupları güvensizliğe itmiştir. Özellikle Peştunlar ve Özbekler bu güvensizliği daha fazla duymuşlardır.

Bazı savaş ağalarının silahsızlandırmayı ısrarla reddetmelerinden dolayı, Afganistan Devlet Başkanı Karzai; Temmuz 2004'te, devam eden DDR sürecine uymayı reddeden her savaş ağasının, hain ve asi olarak kabul edileceğini ilan eden bir kararname yayımlamıştır.⁴⁶⁶ 12 Temmuz 2004

⁴⁶⁶ Mark Sedra, "Afghanistan: Democracy Before Peace", **Foreign Policy in Focus**, FPIF Special Report, September 2004
(Erişim)<http://www.fpif.org/pdf/papers/2004afghandem.pdf>, 18 Mart 2012, s.4.

tarihinde Başkan Karzai, New York Times'a verdiği bir beyanatta savaş ağalığı problemine atıfta bulunarak, savaş ağalarını silahsızlandırmak için yeni bir eylem gerektiğini, şu ana ikna yolu ile yapmaya çalıştıklarını, ancak artık zorlama yöntemlerine başvurulacağını ifade etmiştir.⁴⁶⁷ Bununla birlikte Karzai'nin, savaş ağalarına karşı daha sert tavır alma gayretleri, ISAF ve ANA'nın yetersiz kuvvet yapısı nedeniyle desteklenememiş ve sonuçsuz kalmıştır. İç güvenliğin geliştirilmesinin hayati bir unsuru olarak DDR'nin istenen başarıya ulaşmaması kötü güvenlik koşullarının devamına yol açarak devlet inşasına zarar vermeye devam etmektedir.

DDR programının başarısızlığındaki faktörlerden birisi, Afgan savunma bakanlığının yetersizliğidir. Bakanlık gerçekte programa karşı bir tavır almıştır. Bakanlık, DDR'nin önemli bir girişimi olan Afgan Yeni Başlangıçlar Programını resmen açıkladıktan sonra başarısını engellemek için örtülü adımlar atmış; 2004 yılı başında birçok ilçedeki savaş ağalarına yeni milisler temin etmeleri için talimat vermiştir. Bu programın açık şekilde ihlal edilmesi olarak görülmüştür. Bakanlığın bu yaklaşımından, bakan olarak Tacik savaş ağası Fehim sorumlu tutulmuştur.⁴⁶⁸

Fehim'in kendi bölgesel milislerini DDR'nin dışında bırakarak ANA'ya dâhil etmesi de önemli bir sorun olarak görülmüştür. Diğer gruplar bunu örnek göstererek DDR'ye uymamıştır. Ayrıca ANA'nın tarafsızlığına gölge düşmüştür.

Bazı savaş ağaları kendi sivil taraftarlarını, en eski silahları vererek DDR programlarına dâhil etmişlerdir. Böyle davranarak buradan gelir sağladıkları gibi, gerçek milislerini ve yeni silahlarını saklamayı başarmışlardır.

⁴⁶⁷ Gall, Rohde, 'Afghan President Describes Militias as the Top Threat', **The New York Times**, 12 July 2004. .

⁴⁶⁸ Katsumi Ishizuka, "Security issues facing Peace-building in Afghanistan: Is alight footprint approach a panacea?", June 2007, An article for the 19th Annual Meeting, The Academic Council on the United Nations System, (Erişim)<http://www.nottingham.ac.uk/iaps/documents/security-issues-facing-peace-building-afghanistan.pdf>, 22 Mart 2012, s.7.

DDR programına tabi olacak askerlerin listeleri, verilecek teşvikleri almak isteyen savaş ağaları tarafından abartılarak hazırlanmış, başlangıçta 100.000 olarak tespit edilen sayı daha sonra 50.000'e düşürülmüştür.

Afganistan'ın Tacik çoğunluğun bulunduğu merkezi bölgelerinde DDR'ye dâhil edilenlerin %80'inin gerçekten programa dâhil olması gerekenler değil, köylerde veya şehirlerde yaşayan sıradan vatandaşlar olduğu ifade edilmektedir.⁴⁶⁹

DDR programına katılarak terhis edilen ve mali destek verilerek iş kurması amaçlanan milislerin bir kısmının savaş ağaları tarafından tekrar milisleştirildiği ve daha modern silahlara sahip oldukları iddia edilmektedir.

Programa dâhil olan bir kısım personel ise eski askeri liderleri etrafında örgütlenerek özel güvenlik şirketleri kurmuş ve eski işlerine farklı bir görünüm altında devam etmiştir.

4.3.2.4. Yasa Dışı Silahlı Grupların Dağıtılmasına (DIAG)

Direnç Gösterilmesi

Yasa dışı silahlı grupların dağıtılması programının da çok yavaş ilerlemesi ve başarısızlığında birçok faktörün yanında savaş ağalarının bozucu tutumu etkili olmuştur.

Programın ilk aşamasında Afgan ordu ve polisi ile bakanlıklarda görevli 137 üst rütbeli asker ve 42 üst düzey sivil görevliye silahlı gruplarla bağlantıları nedeniyle ikaz yazıları gönderilmiş ve gruplarını dağıtıp silahlarını teslim etmeleri istenmiştir. 42 asker, 16 sivil görevli kısmen itaat ederek silahların bir kısmını teslim etmiştir⁴⁷⁰. Geri kalanı talimata uymamıştır.

⁴⁶⁹ Caroline A. Hartzell, "Missed Opportunities: The Impact of DDR on SSR in Afghanistan", USIP Special Report, April 2011, (Erişim)http://www.usip.org/files/resources/SR270-Missed_Opportunities.pdf, 23 Mart 2012, s.9.

⁴⁷⁰ "The situation in Afghanistan and its implications for peace and security", UNSG Report A/61/326 – S/2006/727, 11 September 2006, (Erişim)http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/61/326&Lang=E, 13 Ocak 2011.

Programa katılanlar DDR sürecinde olduğu gibi eski ve çalışmayan silahları teslim etmiştir. Savaş ağalarının silah depolarında on binlerce silah, güvenlik için ciddi bir tehdit oluşturmaya devam etmiştir.

Yasa dışı silahlı grupların dağıtılması programı küçük ölçekli grupların ortadan kalkmasında nispeten başarılı olmasına rağmen hükümet ile işbirliği yapan, hatta içinde yer alan güçlü savaş ağalarının gruplarına fazla dokunamamıştır. Bu gruplar günümüzde de faaliyetine devam etmektedir.⁴⁷¹

Afganistan'da bir taraftan yasa dışı silahlı gruplarının dağıtılması için çalışılırken diğer taraftan ABD'nin; güvenliği sağlamak için etraflıca tartışılmadan NATO ve Afgan hükümetinin ortak projesi olarak gösterilen çeşitli girişimleri, savaş ağalarını güçlendirmekte ve yeni silahlı grupların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu kapsamda 2006'dan itibaren isyancılara karşı güvenliği sağlamak için değişik isimler altında yarı resmi yerel savunma birimleri teşkil edilmektedir.

Bunların ilki Afgan Ulusal Yardımcı Polisi'dir. ISAF'ın desteğiyle Afgan içişleri bakanlığı bünyesinde kurulmuştur. Kritik tesislerin ve küçük yerleşim birimlerinin korunması gibi görevlerde kullanılmıştır. Savaş ağaları kendi milislerini bu teşkilata yerleştirmiştir. Yardımcı polisler, etkin olarak görev yapamadıkları gibi sıklıkla suça karışmış ve güvenlik durumunun bozulmasına neden olmuştur. Teşkilat, 2008'de dağıtılmış, bir kısmı ANP'ye dâhil edilmiştir. Diğerlerinin akıbeti bilinmemektedir. Bunların silah ve teçhizatlarıyla birlikte eski milis gruplarına geri döndüğü tahmin edilmektedir.⁴⁷²

Afgan Yardımcı Polis Teşkilatı, çeşitli silahlı grupları bünyesine alarak pasifleştirmeyi de amaçlamıştır. Ancak milislerin askeri liderleri ve savaş ağaları da teşkilata sızmış ve eski bağılıklar devam etmiştir. Bu uygulama

⁴⁷¹ Georg Frerks, Geert Gompelman, Stefan van Laar, "The Role of NGOs in DDR Processes:Afghanistan Case Study", 1 October 2008, (Erişim)<http://reliefweb.int/node/23655>, 3 Kasım 2011, s.3.

⁴⁷² "Nowhere to Turn: The Failure to Protect Civilians in Afghanistan", Joint Briefing Paper by 29 Aid Organizations Working in Afghanistan for the NATO Heads of Government Summit, Lisbon, November 19-20, 2010, 19 November 2010, (Erişim)http://www.oxfam.org.uk/resources/policy/conflict_disasters/downloads/bp-nowhere-to-turn-afghanistan-191110-en.pdf, 19 Aralık 2010, s.14.

yasa dışı silahlı grupların dağıtılması programı ile sağlanan sınırlı başarıyı da ortadan kaldırmıştır. Savaş ağaları dağıtılan gruplarını Afgan Yardımcı Polisi görüntüsünde tekrar canlandırmışlardır.⁴⁷³ Afgan içişleri bakanlığındaki üst düzey bir yetkilinin İnsan Hakları İzleme Örgütüne söyledikleri ilginçtir.

*“Afgan yardımcı polis programı savaş ağaları için yapılmıştır. Bunlara üniforma, silah, teçhizat ve maaş veriliyor. Ancak bunlar daha fazla güçle, eskiden işledikleri suçlara ve yasa dışı faaliyetlere devam etmektedir.”*⁴⁷⁴

Bazı bölgelerde Taliban eylemlerinin artmasında savaş ağalarının kontrolündeki Afgan yardımcı polislerinin Peştunlara karşı yaptıkları baskıların etkili olduğu görülmüştür.

Afgan yardımcı polisi dağıtıldıktan sonra 2008 yılında ABD, Afgan Halk Koruma Gücü olarak adlandırılan yeni bir girişim başlatmıştır. Yeni girişimle Taliban saldırıları nedeniyle güvenliğin sağlanamadığı bölgelerde ilçe ve köy meclislerinin kontrol edebileceği köy koruculuğu benzeri yapılar oluşturulması amaçlanmıştır. 2009’da Vardak ilinde dört ilçede pilot uygulama yapılmıştır. ABD tarafından Bagram’da cezaevinde tutulan eski Taliban komutanlarından Gülam Muhammet Hotak’a, bu kuvvetlerin sorumluluğu verilmiştir. Kuvvetin içine Taliban’ın eski teröristleri ve Hotak’ın kendi milisleri yerleştirilmiştir. Bu girişim toplumdaki gelen tepkiler üzerine pilot ilçelerin dışına taşınmamıştır. Afgan Halk Koruma Gücü’nün çeşitli şiddet olaylarına karıştığı ve yasa dışı silahlı grupların tekrar canlanmasına yol açtığı görülmüştür.

ABD’nin 2011’de uygulamaya başladığı son girişim Afgan Yerel Polisi’dir. ABD özel kuvvetleri tarafından yürütülen projede hemen her ilçedeki polis müdürüne bağlı olarak yarı resmi yerel polis unsurları teşkili amaçlanmıştır. Henüz başlangıç aşamasında olmasına rağmen etnik olarak belirli gruplar ve savaş ağaları kontrolüne girmeye ve suça bulaşarak güvenliği kötüleştirmeye başlamıştır.

⁴⁷³ Andrew Wilder, “Cops or Robbers: The Struggle to Reform the Afghan National Police, Afghanistan Research and Evaluation Unit, Kabil, Afghanistan, 2007, s. 15.

⁴⁷⁴ “Just Don’t Call It a Militia”, HRW Raporu, September 2011, (Erişim)http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/afghanistan0911webwcover_0.pdf, 17 Ocak 2012, s.20.

Yasa dışı silahlı grupların dağıtılması programlarının başarısızlığına Afgan hükümetinin bazı uygulamaları da katkıda bulunmaktadır.

Kuzey Afganistan'da Kunduz, Baglan ve Takar gibi yerleşim birimlerinde 2009'dan itibaren Taliban'ın etkinliğini artırmasıyla birlikte Afganistan Ulusal İstihbarat Teşkilatı ve valiler, mücahit tarzı milisleri yeniden canlandırmaya başlamışlardır. Yeniden kurulan milis birliklerinin genellikle Tacik etnik kökenli ve Cemiyet-i İslam partisiyle ilişkili olduğu ifade edilmektedir. Afgan Milli İstihbarat Teşkilatı, Taciklerin kontrolünde olup, devlet başkanı birinci yardımcısı Fehim'in hâkimiyetinde olan Şura-yı Nezar grubu ile yakın ilişki içerisinde. Dolayısıyla yeniden kurulan milisler Fehim'in adamlarıdır. Tacik milislerin yeniden kurulması aynı bölgelerdeki Özbek'leri harekete geçirmiş ve Özbekler de kendi milislerini kurmuştur.

Afgan yerel polisi kurulması ve milislerin tekrar güç kazanmasıyla Afganistan'ın kuzeyindeki illerin çoğunluğunda güvenlik durumu 2009'dan itibaren ciddi şekilde bozulmuştur.

Kunduz'da Mir Alam Han, hükümetin otoritesi ve komutası dışında hareket etmeye başlamıştır. Mir Alam Han, Cemiyet-i İslam Partisi ve Tacik Fehim ile bağlantılı güçlü bir Tacik savaş ağası olarak bilinmektedir. Alam Han, diğer savaş ağaları gibi DDR ve yasa dışı silahlı grupların dağıtılması programlarına tam olarak itaat etmemiş, çok miktarda silah ve teçhizatı depolamıştır. Mir Alam 2005'te Baglan ilçe polis müdürü olarak görevlendirilmiş ve güvenlik durumu bozulmaya başlamıştır. Güvenliği bozanların, kendine bağlı milisler olduğu iddia edilmiştir. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün raporunda Afgan yetkilileri ve Afgan vatandaşları ile yapılan görüşmeler de, yeniden canlanan milislerin Afganistan'da güvenliği bozan en önemli aktör olduğunu göstermektedir.⁴⁷⁵

Rapor, Hanabad ilçesinde 2009-2011 döneminde savaş ağaları ve milislerin sorumlu olduğu onlarca olaydan örnekler vermektedir. Afganistan'ın kuzeyinde Tacik milislere ilaveten Özbek savaş ağalarının milisleri de suç işlemekte ve güvenliği olumsuz olarak etkilemektedir. Örneğin, Tacikistan

⁴⁷⁵Just Don't Call It a Militia", s. 30-31.

sınırında kaçakçılık güzergâhı üzerinde bulunan İmam Sahib ilçesi, polis müdürüyle irtibatlı olarak faaliyet gösteren Özbek milislere ev sahipliği yapmaktadır. Bu milisler kaçakçılık, ilçe halkına baskı, kötü muamele, işkence, kadın ve kızlara tecavüz ile suçlanmaktadır.⁴⁷⁶

İnsan Hakları İzleme Örgütü raporu, Afganistan'da savaş ağalarının milisleri tarafından işlenen suçlar arasında en yaygın olanlardan birini küçük kızlara, erkek çocuklarına ve kadınlara tecavüz vakalarının oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Afganistan'da ABD'nin yönlendirmesiyle son yıllarda ortaya çıkan diğer bir yarı resmi yapılanma özel güvenlik şirketleri olmuştur. Kayıt altına alınmış şirketlerin personel mevcutları Mayıs 2010 itibariyle 26.000'e ulaşmıştır. Kayıtsız olanlarla birlikte 70.000 civarında olduğu ifade edilmektedir. Bu personelin %90'ı ABD tarafından kullanılmaktadır.⁴⁷⁷ Savaş ağaları, mevcut ve geçmişten gelen ilişkilerini kullanarak özel güvenlik şirketlerinin çoğunu ele geçirmişler, kendi milislerini yerleştirmişler, depolarındaki silahlarını kullanmaya başlamışlardır.

Bu şirketlerin çoğu insan hakları ihlalleri başta olmak üzere çeşitli şiddet olaylarını bizzat yapmakla suçlanmaktadır. Özel güvenlik şirketlerinin bazıları, yüzlerce silahlı milisle stratejik önemdeki tesislerin güvenliğini sağlamaktadır. Örneğin Uruzgan'daki Peştun savaş ağası Matullah Han, bölgesindeki ana yolun ve yol üzerinden geçen ABD ve NATO ikmal konvoylarının emniyetini sağlamakta ve milyonlarca dolar almaktadır. Halkın ve resmi yetkililerin rahatsızlıklarına rağmen Mutullah Han'ın etkisizleştirilmesi mümkün görünmemektedir. ABD, 2011 yılında milyonlarca dolar vererek merkezi hükümetin meşruiyeti ve otorite pahasına bir savaş ağasını desteklemektedir.⁴⁷⁸

⁴⁷⁶ Just Don't Call It a Militia", s.37.

⁴⁷⁷ "Warlord, Inc. Extortion and Corruption Along the U.S. Supply Chain in Afghanistan", U.S. House of Representatives Subcommittee on National Security and Foreign Affairs Report, June 2010, (Erişim) <http://nationalsecurity.oversight.house.gov>, 18 Ekim 2011, s.2.

⁴⁷⁸ "Just Don't Call It a Militia", s. 52.

ABD'nin Afganistan'daki özel güvenlik firmalarını kullanması ile ilgili araştırma yaparak bir rapor hazırlayan ABD Temsilciler Meclisi Ulusal Güvenlik ve Dış İlişkiler Komitesi'nin tespitleri şunlardır;

-ABD lojistik konvoylarının emniyeti temel olarak savaş ağaları tarafından sağlanmaktadır.

-Bu durum Afgan savaş ağalarına gelir sağladığı gibi meşruiyetlerinin devamına katkı yapmakta ve özel orduları için gerekçe oluşturmaktadır.

-Savaş ağalarına verilen bu destek güçlü bir Afgan devleti çabalarına engel olmaktadır.

-Özel güvenlik firmaları akaryakıt kaçakçılığına iştirak etmektedir.

-Özel güvenlik sağlayan savaş ağaları Taliban unsurlarıyla işbirliği yaparak emniyetli geçiş için rüşvet ödemektedir. Bu ise Taliban'ı güçlendirmektedir.⁴⁷⁹

4.3.2.5. Afgan Güvenlik Kuvvetlerinin Teşkilini Olumsuz

Etkileme

Afganistan'da güvenliğin sağlanması ve devlet inşasının önemli faaliyetlerinden birisini ANA ve ANP'nin teşkili oluşturmaktadır. ANA'nın 2003'ten itibaren teşkili büyük ölçüde; savaş ağalarının işbirliğine razı olması, DDR programının başarılı olması ve Afgan gençlerinin ANA'ya katılımına bağlı kalmıştır.

Raşit Dostum başlangıçta ANA'nın teşkiline nezaret etmekle görevlendirilmiştir. Yeni bir ordu teşkili için öncelikle kendi milislerinin DDR'ye katılımını sağlaması gerekirken, Dostum bunu yapmaktan kaçınmıştır. Diğer birçok bölgesel savaş ağası da genel olarak SSR sürecine özel olarak ANA'ya katılmak konusunda istekli olmamıştır. Bunda, Afgan savunma bakanlığının kilit kadrolarının Taciklerden oluşmasının etkisi büyük olmuştur. Afgan kabinesindeki Tacik bir bakan olan Fehim'in kendi özel ordusunu

⁴⁷⁹ “Warlord, Inc. Extortion and Corruption Along the U.S. Supply Chain in Afghanistan”, s.2-3.

yeniden düzenleyerek ANA olarak isimlendireceğini vurgulaması yaygın algının anlaşılması bakımından dikkate değerdir.⁴⁸⁰

Devlet inşasının ilk aşamalarında özellikle bakanlıkların, ANA ve ANP'nin teşkiline başlandığı 2002 yılında yapılan hataların önemli sonuçları olmuştur. Afgan geçici ve geçiş hükümetlerinde kritik icra bakanlıklarının Taciklerde ve özellikle Penşir grubunda olması, diğer kesimlerin tepkisine ve devlet inşa faaliyetlerine katılmamasına yol açmıştır. Bu durumdan en çok etkilenen ANA ve ANP olmuştur. Diğer etnik grupların liderleri, Taciklerin Penşir grubundan Fehim, Yunus Kanuni ve Abdullah'ı bakanlıklarına kendi taraftarlarını doldurmakla suçlamışlardır.⁴⁸¹

Afgan hükümeti, ANA'nın %10-20'sinin savaş ağalarının DDR'ye dâhil olan milislerinden olabileceği şeklinde bir sınırlama koyulmuştur. Fehim, bu kotayı tamamen Taciklere ve kendine bağlı savaş ağalarının milislerine tahsis etmiştir. ANA'da Taciklerin genel sayısı Peştunlara eşit hale getirilmiş, subay ve astsubay sayılarında ise Tacikler ezici bir çoğunluğa sahip olmuştur.⁴⁸²

4.3.2.6. Uyuşturucu ile Mücadeleyi Olumsuz Etkileme

Afganistan'da uyuşturucu ile mücadele SSR'nin önemli faaliyetlerinden birini oluşturmaktadır. Uyuşturucu üretimi ve kaçakçılığı, başta tarım olmak üzere ülkenin ekonomik kalkınmasının önünde bir engel olduğu gibi, Taliban ve diğer örgütlere mali destek sağlanmasında, savaş ağalarının varlıklarını devam ettirmelerinde ve yolsuzluğun önlenememesinde etkili olmaktadır. Afganistan'da 2001 yılından itibaren alınan tedbirler rağmen uyuşturucu üretiminin arttığı görülmektedir.

Yıllar içerisinde değişmekle birlikte Afganistan'da 2001'de 8.000 hektar alanda afyon üretimi yapılırken 2001'de 131.000 hektara ulaşarak yaklaşık

⁴⁸⁰ Rashid, **a.g.m.** s.15.

⁴⁸¹ Rashid, **a.g.m.** s.15.

⁴⁸² Hartzell, **a.g.k.** s.9.

16 kat artış olmuştur.⁴⁸³ Afganistan'da uyuşturucu üretiminden elde edilen gelirin daha fazlası uyuşturucu ticaretinden yapılmaktadır.

Savaş ağalarının uyuşturucu üretimi ve kaçakçılığındaki rolleri hakkında iddialar bulunmasına rağmen kesin kanıtlardan bahsetmek mümkün değildir. Ancak, uyuşturucu ticaretinin yollara ve geçiş noktalarına tabi olduğu, bunların bir kısmının yıllardır savaş ağalarının kontrolünde olduğu dikkate alındığında savaş ağalarının bir kısmı hakkındaki iddiaların kısmen doğruluk payı bulunmaktadır.

Örneğin Afganistan'ın kuzey doğusundaki Badakşan ili yıllardır Tacik savaş ağalarının kontrolündedir. BM kayıtlarına göre Badakşan'da 2008'de 200 hektar alanda afyon üretimi yapılırken 2001'de 4082 hektara çıkmıştır.⁴⁸⁴ Bu artışın nedeni olarak, Afgan yerel polis ve benzeri programlarla savaş ağalarının etniklik kazanması gösterilmektedir.

Bazı savaş ağalarının yıllardır kendi bölgelerini yerel beylikleri gibi yönettikleri dikkate alındığında uyuşturucu üretimi ve ticaretinin engellenmesinde isteksiz davranarak pay sahibi oldukları kabul edilmektedir.

4.3.2.7. Yargı Reformunu Olumsuz Etkileme

Afganistan'da güvenliğin sağlanması, hukuk düzeninin temin edilmesi, devletin meşruiyet ve otoritesinin kabul edilmesi için yargı reformunun önemli olduğu kabul edilmektedir.

Yargı reformu ile ilgili birçok problem sahası bulunmasına rağmen, yerel yönetimlerin teşkilindeki gecikmeler, fiili dokunulmazlıkların devam etmesi ve yargı personelinin güvenliklerinin sağlanamaması önemli nedenler olarak dikkat çekmektedir.

Yargı, Taliban ve diğer isyancı örgütlerin etkinlik sağladığı bölgeler ile savaş ağalarının kontrol sağladığı yerleşim birimlerinde etkin olarak tesis edilememiştir. Yargı personeli güvenlik gerekçeleriyle görevlerinden

⁴⁸³ “Afghanistan Opium Survey 2011”, UNODC Raporu. October 2011. s.2. (Erşim) <http://www.undoc.org>, 16 Şubat 2012, s.2.

⁴⁸⁴ “Afghanistan Opium Survey 2011”, s.3.

ayrılmakta, şiddet ve tehdit nedeniyle tarafsız karar verememektedir. Savaş ağalarının kendilerinin fiili dokunulmazlıkları da Afganistan'da adil bir yargı sisteminin tesisine engel olmaktadır.

4.3.2.8. Savaş Ağaları ile İşbirliğinin Yarattığı Dolaylı Sorunlar

Savaş ağaları ile işbirliğinin devletin meşruiyet ve otoritesinin tesisi ile güvenliğin sağlanmasında ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlar, Afganistan'ın başarısızlığı ve çökmesinde etkili olan ikincil savaş ekonomisinin belirli bölgelerde halen devam etmesine zemin sağlamaktadır. Savaş ağaların bazı bölgelerde yollar üzerinde kontrol tesis etmeleri ve geçiş ücreti almaları, kaçakçılık faaliyetlerine devam etmeleri, hırsızlık, rüşvet, soygun, gasp gibi faaliyetlere girişmeleri ve yerel ekonomiyi kontrol etmeleri ikincil savaş ekonomisini kısmen devam ettirmekte, merkezi devlet gelirlerini azaltmakta ve kendi varlıklarını güçlendirmelerine olanak sağlamaktadır.

Savaş ağalarının güvenliği kötüleştirerek neden oldukları önemli bir alan da uluslararası kuruluşlar tarafından gerçekleştirmeye çalışılan altyapı ve kalkınma projelerinin gecikmesidir. Afganistan'da bulunan yüzlerce NGO tarafından ülke çapında çeşitli projeler yürütülmektedir. NGO'lar kendilerine NGO Güvenlik Bürosu tarafından verilen güvenlik durumunu dikkate alarak güvenliğin kötü olduğu yerlerdeki çalışmaları genellikle durdurmaktadır. Bazıları ise güvenliğin sağlanması için haraç ve rüşvet ödemektedir.

Taliban ve diğer isyancı örgütlerin etkinlik sağlayamadığı kuzey bölgede, 2010 yılından itibaren savaş ağalarının faaliyetlerinin artması kalkınma projelerinin bir kısmının iptaline neden olmuştur.

NGO Güvenlik Bürosu'nun raporunda, Afganistan'da yasa dışı grupların ve Afgan yerel polisi gibi yarı resmi kuvvetlerin 2010 yılında da özellikle ülkenin kuzeyinde etkili olmaya devam ettiklerini; Faryab, Takar, Balkh ve Kunduz şehirlerinde güvenliğin kötüleştiğini, NGO'lara yönelik tehdit

ve silahlı soygun eylemlerinin olduğunu⁴⁸⁵ açıklaması sonrası NGO'lar bölgedeki faaliyetini azaltmıştır.

Farklı etnik kökenden gelen savaş ağalarının aralarındaki çatışmalar, azınlıklara karşı yapılan insan hakları ihlalleri, etnik gruplar ve aşiretler arasında asırlardır var olan farklılıkları derinleştirmekte, Afgan kimliğinin oluşumuna olumsuz etkide bulunmaktadır. Afgan devletinin başarısızlığında önemli bir faktör olan etnik hatların keskinleşmesi, 2001 sonrası devlet inşa sürecinin önündeki engellerden birisi durumuna gelmektedir.

4.3.2.9. Sonuç ve Değerlendirme

ABD'nin Taliban ve El Kaide'ye karşı 2001'de icra ettiği Sürekli Özgürlük Harekâtı'nın kısa sürede başarıya ulaşması Taliban rejiminin çökmesini sağlarken, ülkenin büyük kısmında güç boşluğu ve karmaşık bir siyasi ortam yaratmıştır. Bu güç boşluğu, kısa sürede Kuzey İttifakı içerisinde yer alan ve ABD tarafından ayrıcalıklı davranılan Afgan savaş ağaları tarafından doldurulmuştur. Bonn Anlaşmasıyla teşkili hedeflenen demokratik merkezi devletin gerekleri ile karşıtlıklar taşıyan savaş ağalı, Afganistan devlet inşası sürecindeki en önemli engellerden biri olarak varlığını günümüze kadar devam ettirmektedir.

Afgan hükümetinde yüksek seviyede makamlara sahip olan ve devlet inşa sürecini yönetme sorumlulukları olan söz konusu savaş ağaları kendi kişisel amaçlarına sıkı sıkıya bağlı kalmaktadırlar. Savaş ağalarının bu kategorisi, Afganistan'ın yeniden inşa sürecinde bozucu bir rol oynamaktadır. İşbirliği yapılan savaş ağalarının bir bölümü, parçası oldukları merkezi hükümetin otoritesine ve kararlarına itaat etmemekte, Afganistan'ın devlet inşa sürecini sekteye uğratmakta, devletin iç güvenliği sağlama çabalarını ve Kabil dışında meşruiyet ve otorite tesisi gayretlerini olumsuz olarak etkilemektedir.

⁴⁸⁵ “ANSO Quarterly Data Report Q.4. 2011”, ANSO January 2011, (Erişim)[http://www.ngosafety.org/store/files/ANSO%20Quarterly%20Data%20Report%20\(Q4%202010\).pdf](http://www.ngosafety.org/store/files/ANSO%20Quarterly%20Data%20Report%20(Q4%202010).pdf), 3 Ocak 2012, s.3.

Afgan savaş ağaları, merkezi ve demokratik devlet inşa sũrecine karşı çıktıklarından genel bir terim olarak bozucular olarak adlandırılmakta; devlet inşa sũrecine karşı tutumlarına bağlı olarak; tam bozucular, kısmi bozucular ve işbirlikçi bozucular olarak ũe ayrılmaktadırlar. Özellikle savaş ağalarının son grubu, işbirlikçi bozucular, Afganistan'da devlet inşası sũrecine karşı önemli tehdit oluşturmaktadır.

Afganistan devlet inşa sũrecinde işbirlikçi savaş ağaları; genel asayişin bozulmasına katkı yaparak, demokratik siyasi sũrecin engelleyerek, demokratik reformların uygulanmasına direnç göstererek, yerel beyliklerini devam ettirerek Afgan devletinin meşruiyet ve otorite tesisine olumsuz etki yapmaktadırlar.

Ayrıca, savaş ağalarının Afganistan'da 2001'den gũnũmũze devam eden gũvenlik zafiyetine etkileri olduğu tespit edilmiştir. Bunlar;

- 2001-2007 yılları arasında yoğunlaşan savaş ağaları arası çatışmalar,
- 2002'de başlatılan gũvenlik sektrũ reformunu engelleme abaları,
- Savaş ağalarının milislerinin bir blũmũnũn silahsızlandırma, terhis etme ve topluma kazandırma programlarına dâhil edilmemesi, eski silahların teslim edilmesi, yeni silahların muhafaza edilmesi,
- Yasa dışı silahlı grupların dağıtılmasına direnç gösterilerek, programın bũyũk lũde başarısızlığa uğratılması,
- Teşkil edilmekte olan Afgan gũvenlik kuvvetlerine kendi taraftarlarının yerleştirilmesi, kurumların hiyerarşisi dışında sadakat ilişkilerinin devam ettirilmesi, bakanlıklarda etnik gruplara dayalı yapılanmalara girişilmesi,
- Uyuşturucu ile mũcadele ve yargı reformuna engel olunması şeklinde sırlanmaktadır.

ABD tarafından 2006'dan itibaren başlatılan ve 2009'dan sonra hız kazanan çeşitli yerel savunma girişimleri, savaş ağalarının etkinliklerini artırarak devam etmelerine olanak sağlamaktadır.

SONUÇ

Başarısız devletler, XXI. yüzyılın güvenlik ortamında ülkelerin kendi güvenliğine ve küresel barışa yönelik risk ve tehditlerin kaynaklarından biri olarak siyaset biliminde geniş yer bulmaya başlamıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından günümüze uzanan tarihsel süreçte, büyük imparatorlukların ve egemen güçlerin parçalanmasıyla onlarca kırılgan ve zayıf devlet uluslararası sisteme dâhil olmuştur.

Başarısız devletlerde;

-Sınırlı bölgelerde ve halkın tamamını kapsamayan eksik bir meşruiyet;

-Artan suç oranları ve şiddetli çatışmalarla bağlantılı önemli güvenlik problemleri ve özellikle kırsal kesimlerde devlet dışı aktörlerin etkinlik sağlamasından dolayı zayıf bir otorite;

-Bozulan altyapı, durmak üzere olan üretim, sağlık ve eğitim başta olmak üzere kamusal hizmetlerin sağlanması için yetersiz kapasite belirgin özellikler olarak görülmektedir. Çökmüş devletler ise işlevlerin hepsinde en kötü durumda olup nadiren görülen ve başarısızlığın uçtaki bir durumunu ifade etmektedir.

Devletin başarısızlığının sonuçları ve insani maliyeti, zayıf ve başarısız devletlerin kendileriyle sınırlı kalmamaktadır. Kitlesele mülteci göçleri, kontrol edilemeyen şiddet, salgın hastalıklar, terör ve suç örgütlerinin yasadışı faaliyetleri ile her türlü kaçakçılığın artması bölgesel ve uluslararası güvenliği ciddi şekilde tehdit etmektedir.

Günümüzde başarısızlığın ortadan kaldırılması için izlenmesi gereken stratejiler konusunda yapılan akademik tartışmalar; bir ulus yaratılmasını amaçlayan ulus inşası veya devletin tüm boyutlarıyla işlevselliğini hedefleyen devlet inşası, çatışma sonrası istikrarı amaçlayan barış inşası gibi kapsamlı stratejilerden, politik veya acil ekonomik problemlere öncelik veren daha küçük boyutlu yaklaşımlara farklılık göstermektedir. Asıl tartışmalar ulus

inşası, devlet inşası ve barış inşası kavramları üzerinde yapılmakla beraber, kavramların kapsamları üzerinde genel bir uzlaşa görülmektedir.

Akademisyenler tarafından devlet inşasına yönelik olarak önerilen farklı stratejilerde, başarısızlığa neden olan iki önemli alanının öncelikle onarılması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bunlar; meşruiyet ile otorite ve güvenlik boşluklarıdır. Bu alanlarda devletin zayıflık ve başarısızlığını ortadan kaldırmak için politik reform ve güvenlik sektörü reformuna ağırlık verilmektedir. Politik reform, meşruiyet ve otorite tesisini sağlamak için; ülkedeki farklı siyasi ve toplumsal gruplar arasında siyasi uzlaşma sağlanması, geçici yönetimin teşkil edilmesi, anayasa hazırlanması, adil ve serbest seçimlerin yapılması, demokratik devlet kurumlarının teşkili veya mevcut kurumların reforma tabi tutulması ile demokratik yönetişimin yerleştirilmesini kapsamaktadır. Güvenlik sektörü reformuna destek ise; ülkede güvenlik sağlanırken eski milis ve askerlerin terhis edilmesi, silahsızlandırma ve çatışanların topluma kazandırılması, yeni güvenlik kuvvetlerinin teşkili ve güvenlik sektörünün demokratik yönetiminin tesis edilmesini içermektedir.

Uluslararası aktörler, başarısız devletlerin yeniden inşası sürecinde politik reformların yürütülmesi, güvenliğin sağlanması ve devam ettirilmesi ile güvenlik sektörü reformunun tamamlanması çabalarında bazı sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunlardan birisi de; devlet inşası sürecine yönelik olarak savaş ağaları olarak tanımlanan yerel güç odaklarından kaynaklanan ciddi tehditlerdir.

Savaş ağalığı, kökenleri Orta Çağ Avrupa'sına dayanmasına rağmen XX. yüzyıl sonları ve XXI. yüzyıl başlarında başarısız devletlerde yeniden ortaya çıkan bir olgu olarak tartışılmaktadır. Savaş ağaları; eski resmi yöneticiler ile başarısız devletlerde etkinliği olan aşiret ağaları, din adamları gibi gayri resmi yöneticiler değildir. Savaş ağaları, toplumsal parçalanma ve iç çöküş nedeniyle yaşanan güç boşluğunda ortaya çıkmakta, kendi kişisel hedeflerini gerçekleştirmek için devlet otoritesinin olmamasını ve güvenlik sorunlarını istismar etmekte; karizmatik liderlik ve askeri güçleri vasıtasıyla,

belirli bölgelerin kontrolünü sağlamakta, korkutma ve terör yoluyla silahsız ve korumasız sivillere boyun eğdirmektedir.

Savaş ağaları; kaçakçılık, silahlı soygun, gasp, iç vergilendirme sistemleri, madenlere el konulması ve uluslararası yardımların kullanılması ile uyuşturucu üretimi ve ticareti yoluyla yeterli mali kaynak toplayabilmekte, bununla destekçilerinin sadakatini temin etmekte ve kişisel olarak zenginleşmektedir.

Başarısız devletlerde ortaya çıkan savaş ağaları altı belirleyici özellik taşımaktadır;

-Eski askeri liderler olarak nüfuzları ile askeri güçleri arasında kuvvetli bağın bulunması,

-Merkezi hükümetin otoritesinin dışında belirli bölgeler üzerinde kontrol sağlamaları,

-Bu bölgelerde otorite tesis etmeleri,

-Din ve milliyetçilik gibi meşrulaştırıcı bir söylem kullanmaları,

-Güç kazanmak ve gelir sağlamak için silahlarını kullanmaları,

-İkincil savaş ekonomisinden elde ettikleri gelire mali olarak bağımlı olmaları.

Barış sürecine şiddete başvurarak karşı çıkan savaş ağaları “bozucular” olarak adlandırılmaktadır. Bozucular, barışın kendi konumlarını, dünya görüşlerini ve mali çıkarlarını tehdit ettiğine inanmakta ve bu yüzden barışın sağlanması için başlatılan uluslararası çabalara şiddet kullanarak zarar vermeye çalışmaktadır.

Başarısız devletlerde ortaya çıkan savaş ağaları; tam bozucular, kısmi bozucular ve işbirlikçi bozucular olarak üçe ayrılmaktadırlar. Tam ve kısmi bozucular, uzlaşma sürecinin tamamen ve genellikle dışında kalmakta; barış ve devlet inşasına silahlı ayaklanma, terör eylemleri ve siyasi muhalefet yoluyla karşı çıkmaktadır. Uluslararası aktörler, ilgili devletin mevcut güvenlik kuvvetleriyle birlikte tam bozuculara karşı savaşmakta, kısmi bozucuları ise çeşitli teşviklerle ikna etmeye çalışmaktadır. İşbirlikçi bozucular ise barış ve

devlet inşa sürecinin içerisinde yer alan, bu süreçlerin aktörleri olan ve işbirliği yapılan savaş ağalarıdır. Bu tür savaş ağaları ile işbirliği genellikle;

- Kısa süreli olarak sağlanan güvenliğin hızla bozulmasına,
- DDR sürecinin yavaş işlemesine,
- Yasa dışı silahlı grupların dağıtılması ve benzeri programların başarısızlığına,
- Devletin güvenlik kuvvetlerinin teşkilinin gecikmesine,
- Kaçakçılık başta olmak üzere ikincil savaş ekonomisinin devamına,
- Hukuk düzenin tesis edilememesine,
- Devletin meşruiyet ve otoritesinin zayıflamasına yol açmaktadır.

Uluslararası aktörler, savaş ağalarını kontrol etmek için; zorlama, sosyalleştirme ve teşvikle ikna şeklinde üç farklı strateji kullanmaktadır. Bu stratejilerin başarılı olması için; savaş ağaları ile işbirliğinin sorunlarını başlangıçtan itibaren tespit etmek, bu kapsamda savaş ağalarının farklı tiplerini ve amaçlarını ortaya koymak, stratejileri uygulayacak kapasiteye sahip olmak gerekmektedir.

Zayıf, işgal edilmiş ve iç savaşa maruz kalmış bir ülke olarak 1980'lerden itibaren uluslararası kamuoyunun gündeminde yer alan Afganistan, Sovyet işgali sonrası başlayan iç savaş yıllarında hızla başarısızlığa ve 1990'ların başından itibaren çöküşe sürüklenmiştir. Afganistan'ın zayıflığı, başarısızlığı ve nihayet çöküşü; kırılganlığa neden olan faktörlerin bir kısmının etkileşimiyle ancak tamamen kendine özgün bir durum olarak ortaya çıkmıştır.

Tarihsel bağlamda, Rus ve İngiliz imparatorlukları, Afganistan'ın başlangıçtan itibaren var kırılgan yapısında önemli pay sahibi olmuştur. Rus ve İngiliz imparatorlukları birbirleriyle doğrudan bir savaşa girmekten kaçınmış, Afganistan'ın yapay sınırlarını çizerek, başlangıçtan itibaren problemlerle yüz yüze kalan zayıf bir devlet ortaya çıkarmışlardır. Afganistan gerçek bir ulus devlet olarak ortaya çıkmadığı için, ülkede yaşayan etnik topluluklar kendilerini devlet ile ilişkilendirmekte zorlanmışlardır. Afgan

toplumu uzlaşısı ve milliyetçi duygularla değil baskı ve şiddet uygulanarak bir arada tutulmuştur. Gerçekte, onlarca etnik gruptan biri olan Peştunların bir alt kolu toplumun geri kalanı üzerinde hâkimiyet kurmuştur. Ulusal bütünlük, zor kullanılarak sağlandığı için merkezi hükümetin ülkenin tamamında fiilen kontrolü mümkün olmamıştır.

Afganistan'ın başarısızlığı ve çöküşünde etkili diğer bir faktör, Sovyetler Birliği ve ABD arasındaki Soğuk Savaş'ın Afganistan bölümü olmuştur. Sovyetlerin ideolojik ve jeopolitik nedenlerle Afganistan'da etkinliğini artırması ve nihayet işgali, Afganistan'ın parçalı toplumsal yapısını kötüleştirilmiş, devlet toplum ilişkilerini tahrip etmiştir. Ağırlıklı olarak ABD'nin desteğinde yürütülen işgale karşı savaş, Afganistan'a yabancı olan başka bir aşırılığın, radikal İslam'ın güç kazanmasına yol açmıştır. Her iki tarafın Afganistan'a aktardığı milyarlarca dolarlık yardımlar, merkez çevre ilişkilerini kötüleştirilmiş, geleneksel toplumsal yapıyı bozarak devletin meşruiyet ve otoritesine darbe vurmuş, savaş ağaları gibi yeni yerel aktörleri ortaya çıkarmıştır.

Afganistan, hiçbir zaman devlet inşası için gerekli olan yeterli ulusal bir ekonomiye sahip olmamıştır. Doğal kaynak yetersizliği ve coğrafyanın olumsuz etkileri ulusal ekonomik altyapının teşkilini engellemiştir. Ayrıca, aşiret topraklarının özerk yapısı nedeniyle merkezi hükümet vergi toplayamamıştır.

Ekonominin yetersiz olduğu, keskin etnik ve diğer toplumsal farklılıkların hüküm sürdüğü ülke, son derece önemli jeopolitik konumu gereği, küresel ve bölgesel aktörlerin kıyasıya rekabet ettikleri bir yer olmuştur.

Afganistan'da devletin gerçek anlamda başarısızlığı 1970'lere gitmektedir. Sovyetler Birliği, 1979'da Afganistan'ı işgal ettiğinde ülke parçalanmak üzereydi. Ülke, işgalden önceki yıllarda etnik olarak kutuplaşmış, devlet otoritesini önemli ölçüde kaybetmişti. Sovyet işgali, ideolojik ve stratejik amaçlara ilaveten, Afganistan'daki devletin başarısızlığını durdurmak için doğrudan bir müdahale olarak ta görülmekte,

bu kapsamda 2001'deki ABD müdahalesi ile karşılaştırılmaktadır. Sovyetlerin geri çekilmesine kadar Afganistan devleti, başarısızlığına rağmen varlığını devam ettirebilmiştir. Ancak çekilmeyle birlikte çöküşe giden süreç başlamıştır.

Afganistan'ın yapay sınırları; etnik toplulukları ve aşiretleri bölerek, devletin otorite ve kontrolünü zorlaştırarak, kamusal hizmetlerin sunumunu engelleyerek ve sorunlu komşuluk ortamını yaratarak başarısızlığa katkıda bulunmuştur. Komşular arasında özellikle Pakistan'ın başarısızlıktaki rolü dikkate değerdir. Süper güçlerin arasındaki mücadelede ABD'nin jeopolitik hesaplarına uygun olarak konumlanan Pakistan, Hindistan ve İran ile güç mücadelesini Afganistan'a aktarmış, Peştunistan fikrinin yıkıcılığından kurtulmak için Afganistan'ın toplumsal dokusunun etnik ve dinsel dinamiklerini istismar ederek başarısızlığın ve çöküşün başta gelen aktörlerinden birisi olmuştur.

Afganistan'da İslam dininin Abdur Rahman döneminde başlayan siyasallaşma süreci; 1950'lerden sonra hız kazanarak, 1970'lerinden itibaren ise Pakistan'ın katkılarıyla radikalleşerek devam etmiştir. Radikal İslam, etnik ve dinsel ayrılıkların keskinleşmesindeki rolüne ilaveten, savaş ağalarının meşrulaşmasına ve Taliban gibi bir hareketi ortaya çıkaran uygun zeminin oluşmasına katkıda bulunmuştur.

Afganistan'ın başlangıçtan itibaren zayıf olan ekonomisinin, 1970'lerden sonra hızla, kaçakçılık ve uyuşturucu üretiminin baskın olduğu bir ikincil savaş ekonomisine dönüşmesi, geleneksel toplumsal yapının parçalanması, ülkeye giren milyonlarca modern silah ve radikal İslam'ın etkileşimi ve dış güçlerin katkılarıyla savaş ağalarını yaratmıştır. Savaş ağaları, ikincil savaş ekonomisini devam ettirerek, şiddet ve çatışmayı egemen kılarak meşruiyet ve otoriteyi yok etmişler; başarısızlığın ve çöküşün aktörleri arasında yer almışlardır.

Yukarıda sıralanan faktörlerin Afganistan'da kategorik olarak; meşruiyet, otorite ve kamusal hizmet sağlama alanlarında başarısızlığa neden olduğu görülmektedir.

Afganistan'ın başarısızlığı, ulusal düzeyde yarattığı önemli sorunlara ilaveten başta terörizm ve kitlesel mülteci hareketleri olmak üzere bölgesel ve küresel düzeyde ciddi problemlere neden olmuştur.

Afganistan'da Taliban rejiminin devrilmesini müteakip 2001'de başlatılan devlet inşası sürecinin önemli iki boyutunu, meşruiyet tesisi ile güvenliğin ve otoritenin sağlanmasına odaklanan politik süreç ve güvenlik sektörü reformu oluşturmaktadır. Bu kapsamda Bonn Anlaşması, BMGK'nın 1386 ve 1401 sayılı kararları, 2006 Afganistan Sözleşmesi ile Afganistan Ulusal Kalkınma Stratejisi (ANDS) temel yapı taşları olarak ortaya çıkmaktadır. Uluslararası toplum Bonn'dan başlayarak günümüze kadar çeşitli konferans ve zirve toplantıları ile devlet inşa sürecini şekillendirmiştir.

Afganistan devlet inşa sürecinde BM, NATO, AB gibi uluslararası kuruluşlar, NGO'lar ve çok sayıda ülke yer almasına rağmen en önemli aktörler başta ABD olmak üzere NATO ve BM'dir. ABD, ana aktör olarak Afganistan devlet inşa sürecini, uluslararası toplum ve Kuzey İttifakı başta olmak üzere Afganistan'daki grupların temsilcileriyle görüşmeler ve pazarlıklar yoluyla şekillendirmektedir. ABD, Bonn sonrası da Afganistan'da devlet inşa sürecinin değişik boyutlarını gözden geçirmekte, BM ve NATO toplantılarında tartışılmasını sağlamakta, yeni düzenlemeler ve girişimlerin liderliğini yapmaktadır.

Bonn Anlaşması, Afgan devlet inşa sürecini başlatırken, günümüzde de devam eden meşruiyet, otorite ve güvenlik sorunlarının da kısmen kaynağını teşkil etmektedir.

Bonn'da başta Taliban ve Peştunlar olmak üzere Afganistan'daki tüm grupların tam olarak temsil edilmemesi, Taciklerin çoğunlukta olduğu Kuzey İttifakı'nın etkinlik sağlaması, geçici yönetimin başlangıçtan itibaren meşruiyet kriziyle karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Meşruiyet krizi, Taliban ve isyancı örgütlerin işine yaramış, halkın bir kısmından aldıkları destek ile kısa sürede toparlanmalarına ve 2003'ten itibaren şiddeti tırmandırmalarına olanak sağlamıştır. Geçici yönetimin yerine gelen geçiş yönetimi, Anayasal Büyük Meclisin toplanması ve 2004-2005 seçimleri Afganistan'da meşruiyet

krizini derinleştirmiştir. Beş yıllık bir süre sonra yapılan 2009 başkanlık ve 2010 parlamento seçimleri de meşruiyet tartışmalarını sonlandıramamıştır. Özellikle Peştun bölgelerde başta güvenlik endişeleri ve Taliban'ın baskıları olmak üzere birçok nedenden dolayı katılım oranının düşüklüğü, sahtekârlık iddiaları ve seçim sisteminin eksiklikleri sonuçların kabul edilmemesine yol açmıştır.

Yukarıda ifade edilen eksiklere rağmen Afganistan'da siyasi yapılanma süreci önemli bir aşama kaydetmiş ve Afgan devleti kurulmuştur. Devletin merkezi kurumları teşkil edilmiş ve belirli bir kapasiteye ulaşmıştır. Ancak bakanlıklar ve devletin merkezi kurumlarına taşra yapılanmalarını da kapsayacak şekilde etkinlik kazandırılması çalışmaları yavaş ilerlemektedir. Yerel yönetimlerin teşkili ise yetersiz düzeyde kalmıştır.

Afganistan'da 2003'ten itibaren güvenlik bir türlü istenen düzeyde sağlanamamıştır. Bunun birçok nedeni olmasına rağmen, yeterli seviyede bir uluslararası barış gücünün teşkil edilmemesi ve ISAF'ın zayıf tutulması en önemli faktör olmuştur.

SSR alanında reformlar tamamlanamamıştır. DDR ve DIAG tam olarak başarıya ulaşmadığından toplum silahlarından tamamen arındırılamamış ve yasa dışı silahlı grupların çoğu dağıtılamamıştır. Afgan güvenlik kuvvetlerinin teşkili büyük ölçüde tamamlanmasına rağmen etkinliği tartışmalıdır. İşleyen bir yargı sistemi henüz kurulamamıştır.

2001'den günümüze kadar Afganistan'da yeniden inşa edilen devletin yüz yüze kaldığı en önemli sorunların başında meşruiyet ve otorite tesis edilememesi ile güvenliğin sağlanamaması gelmektedir. Bu sorunun halen devam etmesinde birçok faktörün yanında, 2001'den itibaren işbirliği yapılan savaş ağalarının yarattığı sorunlar da önemli rol oynamaktadır.

Afganistan'da iç savaş öncesi devletin yaşadığı siyasi kriz ve 1980'lerde Komünist yönetimin tahribatının yarattığı güç boşluğu ile 1970'lerin ikinci yarısından itibaren hâkim olan ikincil savaş ekonomisinin kendine özgün koşulları; savaş ağaları şeklinde yeni seçkinlerin ortaya çıkışına yol açmıştır. Sovyet işgaline karşı yürüttükleri savaş nedeniyle halkın

gözünde itibarlı bir geçmişe sahip olan mücahit birliklerinin komutanları, Sovyet işgalinin sona ermesinden sonra silahlı güçlerini kuvvetlendirmişler, otoritelerini devam ettirmişler, Afgan yönetiminde yer alarak siyasi konum sahibi olmuşlardır.

Taliban döneminde savaş ağalarının bir kısmı ülkeden kaçmış, bir kısmı faaliyetlerini sona erdirmiş, büyük bir kısmı ise Taliban'a karşı mücadele ederek Kuzey İttifakı'nı oluşturmuş ve ülkenin kuzeyinde küçük bir toprak parçasında sıkışmıştır. Dolayısıyla etkileri azalmış ve Taliban'ın kontrol edemediği bölgelerde kendi etnik grupları ile sınırlı kalmıştır.

ABD'nin Taliban ve El Kaide'ye karşı 2001'de icra ettiği Sürekli Özgürlük Harekâtı'nın kısa sürede başarıya ulaşması Taliban rejiminin çökmesini sağlarken, ülkenin büyük kısmında güç boşluğu ve karmaşık bir siyasi ortam yaratmıştır. Bu güç boşluğu, kısa sürede Kuzey İttifakı içerisinde yer alan ve ABD tarafından ayrıcalıklı davranılan Afgan savaş ağaları tarafından doldurulmuştur. Bonn Anlaşmasıyla teşkili hedeflenen demokratik merkezi devletin gerekleri ile karşıtlıklar taşıyan savaş ağalığı, Afganistan devlet inşası sürecindeki en önemli engellerden biri olarak varlığını günümüze kadar devam ettirmektedir.

Afganistan'da Taliban sonrası dönemde tekrar eski güçlerini kazanan savaş ağalarının sayıları yüzlerle ifade edilmektedir. Afgan savaş ağalarının farklı tipleri bulunmaktadır. Öncelikle silahlı güçlerinin büyüklüğü farklıdır, bazıları 3-5 kişilik, bazıları binlerce kişiden oluşan milis kuvvetlerine sahiptir. Sayıları az olan güçlü savaş ağaları ise binlerce kişilik özel ordularıyla bölgesel güçlerini ulusal boyutta da hissettirmektedir.

Afganistan'da kendi etnik grupları tarafından kahraman olarak görülen, uluslararası akademik çevrelerde ise savaş ağası olarak tanımlanan yüzlerce yerel liderin en güçlüleri;

- Özbek Abdül Raşit Dostum,
- Tacik İsmail Han,
- Tacik Muhammed Kasım Fehim,

- Tacik Muhammet Ata,
- Peştun Gül Ağa Şerzai,
- Peştun Abdül Resul Sayyaf,
- Peştun Paşa Han Zadran'dır.

Bu güçlü savaş ağalarının ortak özellikleri bulunmaktadır;

- Tamamı Taliban'a karşı savaşmıştır,
- Kuzey İttifakı içerisinde yer almışlardır,
- ABD ve diğer uluslararası aktörlerle Taliban döneminden günümüze işbirliği yapmaktadırlar,

-2001 sonrası Afganistan devlet inşası sürecinde değişik zamanlarda başkan yardımcısı, bakan, bakan yardımcısı, vali ve kolordu komutanı olarak görev almaktadırlar,

-Aynı zamanda kendi milislerine komuta etmeye ve yerel beyliklerini yönetmeye, aralarında çatışmaya varan güç mücadelesine devam etmektedirler.

Güçlü savaş ağaları, bölgelerinde diğer savaş ağalarını kendi kontrollerine almış ve savaş ağaları şebekeleri kurmuştur. Savaş ağaları arasında iki temel çatışma görülmektedir. Bunlar; birbirlerinden toprak kazanma ve rakibin örgütünün ortadan kaldırılması ile merkezi devlet gücünün ele geçirilmesidir. Toprak kazanılması üzerine kurulu bölgesel çatışmalara hemen tüm savaş ağaları aynı ölçekte olmasa da katılmıştır. Kabil'de kontrol ve etkinlik kurmak için yapılan mücadeleye bölgesel savaş ağalarının hepsi ilgi göstermemiştir. Mücadeleye katılanlar da farklı amaçlar peşinde koşmuştur. 1992'de Şah Mesut için Kabil'i ele geçirmek temel hedef olmuştur. Aynı yıllarda Kabil'de Mesut kuvvetlerine karşı mücadele eden Dostum ise, Kabil'i ele geçirmekten ziyade, Şah Mesut'u Afganistan'ın kuzeyindeki bölgelerde kontrolü kendisine bırakmaya zorlamayı amaçlamıştır.

Afgan savaş ağaları, merkezi ve demokratik devlet inşa sürecine karşı çıktıklarından genel bir terim olarak bozucular olarak adlandırılmakta; devlet

inşa sürecine karşı tutumlarına bağlı olarak; tam bozucular, kısmi bozucular ve işbirlikçi bozucular olarak üçe ayrılmaktadırlar. Özellikle savaş ağalarının son grubu, işbirlikçi bozucular, Afganistan'da devlet inşası sürecine karşı önemli tehdit oluşturmaktadır. Afgan hükümetinde yüksek seviyede makamlara sahip olan ve devlet inşa sürecini yönetme sorumlulukları olan söz konusu savaş ağaları kendi kişisel amaçlarına sıkı sıkıya bağlı kalmaktadır. İşbirliği yapılan savaş ağalarının bir bölümü, parçası oldukları merkezi hükümetin otoritesine ve kararlarına itaat etmemekte, Afganistan'ın devlet inşa sürecini sekteye uğratmakta, devletin iç güvenliği sağlama çabalarını ve Kabil dışında meşruiyet ve otorite tesisi gayretlerini olumsuz olarak etkilemektedir.

Bu tezin birinci alt varsayımı olarak; devlet inşa sürecinde işbirliği yapılan savaş ağalarının Afgan devletinin meşruiyet sağlanmasını sekteye uğratma yolları tespit edilmiştir. Birinci alt varsayım kapsamında savaş ağaları;

- 2002 yılından itibaren genel asayişin bozulmasına katkı yaparak,
- Olağanüstü ve Anayasal Büyük Meclis toplantıları, 2004 ve 2009 başkanlık seçimleri ile 2005 ve 2010 parlamento seçimlerine baskı, kuvvet kullanma ve hile yoluyla zarar vererek,
- Demokratik reformların uygulanmasına direnç göstererek,
- İnsan hakları ihlallerine devam ederek,
- Hukuk düzeninin yerleştirilmesine karşı çıkarak,
- Merkezi devletin meşruiyet ve otoritesi aleyhine kendi yerel beyliklerini devam ettirerek; Afgan devletinin meşruiyet tesisine olumsuz etki yapmaktadır.

Tezin ikinci alt varsayımı olarak; işbirliği yapılan savaş ağalarının, Afgan devletinin otoritesinin ve güvenliğin sağlanmasını yönelik çabalarını olumsuz etkileme yolları tespit edilmiştir. Bu kapsamda savaş ağalarının Afganistan'da 2001'den günümüze devam eden otorite ve güvenlik zafiyetine etkileri,

- 2001-2007 yılları arasında yoğunlaşan savaş ağaları arası çatışmalar,

- 2002'de başlatılan güvenlik sektörü reformunu engelleme çabaları,
- Savaş ağalarının, milislerinin bir bölümünün silahsızlandırma, terhis etme ve topluma kazandırma programlarına dâhil edilmemesi, eski silahların teslim edilmesi, yeni silahların muhafaza edilmesi,
- Yasa dışı silahlı grupların dağıtılmasına direnç gösterilerek, programın büyük ölçüde başarısızlığa uğratılması,
- Teşkil edilmekte olan Afgan güvenlik kuvvetlerine kendi taraftarlarının yerleştirilmesi,
- Kurumların kendi iç hiyerarşileri dışında sadakat ilişkilerinin devam ettirilmesi,
- Bakanlıklarda etnik gruplara dayalı yapılanmalara girişilmesi,
- Uyuşturucu ile mücadele ve yargı reformuna engel olunması şeklinde ortaya çıkmaktadır.

İki alt varsayımından hareketle tezin temel varsayımı çerçevesinde; “Afgan savaş ağaları ile yapılan işbirliği; kısa vadede devlet inşasının politik boyutunun kısmen gerçekleştirilmesi ve Afgan yönetiminin tesisine yardımcı olmuştur. Ancak bu işbirliği orta ve uzun vadede meşru ve ülkenin tamamına egemen bir yönetimin oluşturulmasını engellemiş, kalıcı bir güvenliğin ve otoritenin sağlanmasını sekteye uğratmıştır.” sonucuna ulaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

Kitaplar

AHMETBEYOĞLU, Ali; **Afganistan Üzerine Araştırmalar**, TATAV Yayınları, İstanbul, 2002.

AKKURT, Mehmet; **Afganistan'ın yapılanmasında Siyasi ve Ekonomik Stratejiler**, IQ Kültür-Sanat yayınları, İstanbul, 2005.

ANDERSON, John Lee; **The Lion's Grave**, Atlantic Books, USA, 2002.

BHATIA, Shyam; **Contemporary Afghanistan**, Har-Anand Publications, USA, 2007.

BRYANT, Edwin F.; **The quest for the origins of Vedic culture: the Indo-Aryan migration debate**, Oxford University Press, Oxford, UK, 2001.

BRZEZINSKI, Zbigniew; **Büyük Satranç Tahtası: Ameriak'nın küresel üstünlüğü ve bunun jeostratejik gereklilikleri**, çev. Yelda Türedi, İnkilap yayınları, İstanbul, 2005.

CHAHRYAR, Adle; **History of Civilizations of Central Asia: Development in contrast: from the sixteenth to the mid-nineteenth century**, UNESCO, 2003.

CREWS, Robert D., TARZI, Amin(ed); **The Taliban and the Crises of Afghanistan**, Harvard, USA, 2008.

COUSENS, Elizabeth M., KUMAR, Chetan(ed); **Peacebuilding as Politics: Cultivating Peace in Fragile Societies**, London, UK, 2001.

CROCKER, Chester A., HAMPSON, Fen Osler, AALL, Pamela (ed); **Turbulent Peace: The Challenges of Managing International Conflict**, USIP Books, Washington, USA, 2001,

CROCKER, Chester A., HAMPSON, Fen Osler, AALL, Pamela (ed); **Leashing the Dogs of War: Conflict Management in a Divided World**, United States Institute for Peace, Washington DC, USA, 2007.

DARBY, John, GINTY, Roger M.(ed); **The management of Peace Processes**, Palgavre, London,UK, 2000.

DUPREE, Louis; **Afghanistan**, Princeton University Pres, USA, 1980.

FRY, Maxwell; **The Afghan Economy: Money, Finance and the critical constraints to Economic Development**, Leiden, Netherland, 1974.

FUKUYAMA, Francis; **Devlet inşası: 21. Yüzyılda Dünya Düzeni ve Yönetişim**, çev. Devrim Çetinkasap, 4. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008.

GIUSTOZZI, Antonio; **Empires of Mud: Wars and Warlords of Afghanistan**, Columbia University Pres, New York, USA, 2009.

HECHTER, Michael, HORNE, Christine (ed.); **Theories of Social Order, A Reader**, Stanford, USA, 2003.

HEYMAN, Josiah McC, SMART, Alan; **States and Illegal Practices**, Oxford International Publishers Ltd., UK, 1999.

HILALI, A. Z.; **US-Pakistan relationship: Soviet invasion of Afghanistan**, Ashgate Publishing, USA, 2005.

HIPLER, Jochen; **Ulus İnşası**, çev. Algan Sezgintüredi-Burhan Şayli, Versus Kitap, İstanbul, 2007.

HOBBS Thomas, **Leviathan**, çev. Semih Lim, 8.Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

HOLSTI, Kalevi J.; **The State, War and the State of War**, Cambridge University Pres, UK, 1996.

HUNTINGTON, Samuel; **Political Order in Changing Societies**, Yale University Press, London, UK, 1971.

JACKSON, Robert H.; **Quasi-states: Sovereignty, International Relations and the Third World**, Cambridge University Press, London, UK, 1990, Chapter 1.

KALDOR, Mary; **New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era**, Polity, UK, 1999.

KARABULUT, Bilal; **Uluslararası İlişkilerde Anahtar Kavramlar Serisi-I: Strateji Jeostrateji Jeopolitik**, Platin yayınları, Ankara, 2005.

KLASS, Rosanne; **Afghanistan: The Great Game Revisited**, Freedom House, USA, 1990.

KOSTOVICOVA Denisa B., DZELILOVIC, Vesna; **Persistent State Weakness in the Global Age**, Ashgate Publishing Group, UK, 2009.

LACOSTE, Yves; **Büyük Oyunu Anlamak: Jeopolitik, Bugünün Uzun tarihi**, çev. İsmet Akça, 2.Baskı, NTV yayınları İstanbul, 2008.

LOCKWOOD, Matthew; **The State They're In: An Agenda for International Action on Poverty in Africa**, ITDG Publishing, London, UK, 2005.

LUCIANI, Giacomo (ed.); **The Arab State**, Routledge, London, UK, 1990.

MAGNUS, Ralph H., NABY, Eden; **Afghanistan: Mullah, Marx and Mujahid**, Westview Pres, USA, 1998.

MEYER, Karl E., BRYSA, Shareen Blair C.; **Tournament of Shadows: The Great Game and the Race of Empire in Central Asia**, Counterpoint, Washington DC, USA, 2000.

MISRA, Amalendu; **Afghanistan: The Labyrinth of Violence**, Polity, USA, 2004.

MARCELA, Grad; **Massoud: An Intimate Portrait of the Legendary Afghan Leader**, Webster University Press, USA, 2009.

MCLOUGHLIN, Claire; **Topic Guide on Fragile States**, GSDRC Publishing, UK, 2010.

MATINUDDIN, Kamal; **The Taliban Phenomenon, Afghanistan 1994–1997**, Oxford University Press, UK, 1999.

MIALL, Hugh, RAMSBOTHAM, Oliver, WOODHOUSE, Tom; **Contemporary Conflict Resolution: The Prevention, Management and Transformation of Deadly Conflicts**, Cambridge, UK, 1999.

MIGDAL, Joel S.; **Strong Societies and Weak States: State-Society Relations and State Capabilities in the Third World**, Princeton University Press, USA, 1988.

OĞUZ, Esedullah; **Afganistan**, Cep Kitapları, İstanbul, 1999.

PAZARCI, Hüseyin; **Uluslararası Hukuk**, 5.Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007.

RAŞİD, Ahmet; **Descent into Chaos: the United States and the Failure of Nation Building in Pakistan, Afghanistan, and Central Asia**, Penguin Group, USA, 2008.

RICH, Paul B.; **Warlords in International Relations**, Palgrave Macmillan, NY, USA, 1999.

ROMANO, Amy; **A Historical Atlas of Afghanistan**, The Rosen Publishing Group, USA, 2003.

ROTBURG, Robert I.; **When states fail: Causes and consequences**, Princeton University Press, New Jersey, USA, 2004.

ROTBURG, Robert I.; **State Failure and State Weakness in a Time of Terror**, Cambridge, UK, 2003.

ROY, Oliver; **Afganistan'da Direniş ve İslam**, çev. Mutsa Kadri Orağlı, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1990.

RUBIN, Barnett R.; **The Search for Peace in Afghanistan: From Buffer State to Failed State**, Yale University Press, London, UK, 1995

SARAY, Mehmet; **Afganistan ve Türkler**, ASAM Yayınları, Ankara, 2002.

SAIKAL, Amin; **Modern Afghanistan : A History of Struggle and Survival**, I.B. Tauris, London, UK, 2004.

SELİM, Yavuz; **Afganistan ve Dostum**, ATO yayınları, Ankara, 2004.

SYKES, Percy; **A History of Afghanistan**, Volume II, Macmillan, London, UK, 1940.

ŞİMŞİR, Bilal N.; **Atatürk ve Afganistan**, Avrasya-Bir Vakfı Asam Yayınları, Ankara, 2002.

TANNER, Stephen; **Afghanistan: A Military History from Alexander the Great to the War against the Taliban**, Revised Edition, Da Capo Press, USA, 2009.

TEZKAN, Yılmaz; **Jeopolitik Yazılar**, Ülke Kitapları, İstanbul, 2007.

The A to Z Guide to Afghanistan Assistance, Afghanistan Research and Evaluation Unit, 9. Baskı, Kabil, Afghanistan, 2011.

WALLENSTEEN, Peter(ed); **Preventing Violent Conflicts: Past Record and Future Challenges**, Uppsala University, Sweden, 1998.

WEBER, Max; **Sosyoloji Yazıları**, çev. Taha Parla, 12.Baskı, Deniz yayınları, İstanbul, 2008.

WENDELL Bell, WATER Freeman E. (ed.); **Ethnicity and nation building: comparative, international and historical perspectives**, Beverly Hills, CA, USA, 1974.

WHAITES, Allan; **States in Development: Understanding State-building**, Department for International Development (DFID), London, UK, 2008.

WOODWARD, Bob; **Obama Wars**, Simon&Schuster, Newyork, USA, 2010.

Makaleler

AHMED, Samina; "The United States and Terrorism in South West Asia", **International Security**, cilt 26, sayı 3, 2001, s.79-93.

AHMED, Samina; "Warlords, Drugs, Democracy", *The World Today*, cilt 60, sayı 5, May 2004, s.15-17.

BAKER, Pauline H.; "Conflict Resolution versus Democratic Governance: Divergent Paths to Peace?", **Turbulent Peace: The Challenges of Managing International Conflict**, ed. Chester A. Crocker, Fen Osler Hampson, Pamela Aall ,USIP Books, Washington, USA, 2001, s.753-764.

BARAKAT, Sultan, CHARD, Margaret; "Theories, rhetoric and practice: recovering the capacities of war-torn societies", **Third World Quarterly**, cilt 23, sayı 5, 2002, s. 817-835.

BARAKAT, Sultan; "Setting the scene for Aghanistan's political resonstruction: the challenges and critical dilemmas", **The Third World Quarterly**, cilt 24, sayı 5, 2002, s.801-816.

BARBARA, Julien; "Rethinking neo-liberal state building: building post-conflict development states", **Development in Practice**, cilt 18, sayı 3, June 2008, s.307-318.

BATES, Robert H.; "The Logic of State Failure: Learning from Late Century Africa", **Conflict Management and Peace Science**, sayı 25, 2008, s.297-314.

BEBLAWI, Hazem; "The Rentier State in the Arab World", **The Arab State**, ed. LUCIANI, Giacomo, Routledge, London, UK, 1990. s.85-99.

BRONSON, Rachel; "When Soldiers Become Cops", **Foreign Affairs**, cilt 81, sayı 6, 2002, s.122-133.

BROWN, Mark Malloch; "Democratic Governance: Toward a Framework for Sustainable Peace", **Global Governance**, cilt 9, sayı 2, 2003, s. 141-146.

CALL, Charles T, COOK, Susan E.; "Introduction: Postconflict Peacebuilding and Democratization", **Global Governance**, cilt 9, sayı 2, 2003, s. 135-139.

CARMENT, David; "Assessing State Failure: Implications for Theory and Policy", **The Third World Quarterly**, cilt 24, sayı 3, 2003. s.407-417.

CLAPHAM, Christopher; "The Challenge to the State in a Globalized World", **Development and Change**, cilt 33, sayı 5, 2002, s.775-795.

COLLINS, George W.; "The War in Afghanistan", **AirSpace Power Journal**, March-April 1986.
(Erişim)<http://www.airpower.au.af.mil/airchronicles/aureview/1986/mar-apr/collins.html>, 12 Ocak 2012.

COUSENS, Elizabeth M.; "Introduction", **Peacebuilding as Politics: Cultivating Peace in Fragile Societies**, Ed. Elizabeth M. Cousens & Chetan Kumar, London, UK, 2001, s.1-20.

DANI, Ahmed H. LITVINSKY, B. A.; "The Kushano-Sasanian Kingdom", **History of civilizations of Central Asia, Volume III. The crossroads of civilizations: A.D. 250 to 750**, UNESCO Publishing, Paris, France, 1996, s. 103–118.

DARBY, Jack, GINTY, R. Mac; "Conclusion: The Management of Peace", **The management of Peace Processes**, Ed. John Darby, Roger M. Ginty, Palgrave, London, UK, 2000, s.228-261.

DOUMA, Pyt; "Poverty, relative deprivation and political exclusion as drivers of violent conflict in Sub Saharan Africa", **Journal on Science and World Affairs**, cilt 2, sayı 2, 2006, s.59-69.

DURŞUN, Gülfem; "Afganistan'ın Etnik Kimliği", **Avrasya Dosyası**, Sonbahar-Kış 98-99, Cilt 4, Sayı 3-4.

EROL, Mehmet Seyfettin, BURGET, Fazıl Ahmet; "Afganistan Özbekleri", **Avrasya Dosyası**, Sonbahar 2001, Cilt 7, Sayı 3.

ESMER, Cüneyt; "Yeniden Ayağa Kalkmaya Çalışan Ülke: Afganistan", **TİKA Avrasya Bülteni**, Sayı 32-33, Mart/Nisan 2005.

FIELD, Mark, AHMED, Ramsha; "A Review of the 2001 Bonn Conference and Application to the Road Ahead in Afghanistan", **INSS Strategic Perspectives 8**, NDU Pres, USA, 2011.

GALLANT, Thomas V.; "Brigandage, Piracy, Capitalism, and State Formation", **States and Illegal Practices**, ed. Josiah McC Heyman, Alan Smart, Oxford International Publishers Ltd., UK, 1999, s.25-63.

GOODSON, Larry; "Afghanistan's Long Road to Reconstruction", **Journal of Democracy**, cilt 14, sayı 1, 2003, s. 82-99.

GOODSON, Larry, "The Fragmentation of Culture in Afghanistan" , **Alif; Journal of Comparative Poetics**, No.18. Post Colonial Discourse in South Asia, 1998, s. 269-289.

HARTMAN, Andrew; "The Red Template: US Policy in Soviet Occupied Afghanistan", **The Third World Quarterly**, cilt 23, sayı 3, 2002, s.467-489.

HIPPEL, Karin Von; "Democracy by force: a renewed commitment to nation building", **Washington Quarterly**, cilt 23, sayı 1, 2002, s.95-112.

ISHIZUKA, Katsumi; "Security issues facing Peace-building in Afghanistan: Is a light footprint approach a panacea?", June 2007, An article for the 19th Annual Meeting, The Academic Council on the United Nations System, (Erişim)<http://www.nottingham.ac.uk/iaps/documents/security-issues-facing-peace-building-afghanistan.pdf>, 22 Mart 2012,

JOHNSON, Thomas H.; "The Prospects for Post-Conflict Afghanistan: A Call of the Sirens to the Country's Troubled Past", **Strategic Insights**, cilt 5. sayı 2, Feb 2006, s.1-16.

JOHNSON, Thomas H.; "Ismail Khan, Herat, and Iranian Influence", **Strategic Insights**, , Cilt III, sayı 7. July 2004, s.48-61.

LICKLIDER, Roy; "Obstacles to Peace Settlements", **Turbulent Peace: The Challenges of Managing International Conflict**, Ed. Chester A. Crocker, Fen Osler Hampson, Pamela Aall,USIP Books, Washington, USA, 2001, s. 697-718.

MALLABY, Sebastian; "The Reluctant Imperialist: Terrorism, Failed States and the Case for American Empire," **Foreign Affairs**, cilt 81, sayı 2, March/April 2002, s.82-99.

MANSFIELD, Edward, SNYDER, Jack; "Turbulent Transitions: Why Emerging Democracies Go to War in the Twenty-first Century", **Leashing the Dogs of War: Conflict Management in a Divided World**, ed. Chester A. Crocker, Fen Osler Hampson, Pamela Aall, United States Institute for Peace, Washington DC, USA, 2007, s. 161-176.

NOURI, Khalil; "Afghanistan: Danger Looms if Afghan Vice President & Warlord becomes Country's President", **Veterans Today Journal**, 13 June 2010, (Erişim)<http://www.veteranstoday.com/2010/06/13/khalil-nouri-afghanistan-danger-looms-if-afghan-vice-president-warlord-becomes-country%E2%80%99s-president/>, 12 Temmuz 2010.

PAN, Esther; "Afghanistan, Karzai vs. the Warlords", **Council on Foreign Relations**, 15 September, 2004,

(Erişim)http://www.cfr.org/background/afghanistan_karzai.php, 12 Aralık 2011.

PEAKE, Gordon; "From Warlords to Peacelords?", **Journal of International Affairs**, cilt 56, sayı 2, 2003, s.181-191.

RASHID, Ahmet, "Afghanistan Still Waiting to be rescued", **Far Eastern Economic Review**, 21 March 2002, s.14-18.

RENO, William; "The Politics of Insurgency in Collapsing States", **Development and Change**, cilt 33, sayı 5, 2002, s.837-858.

RUBIN, Barnett R.; "The Political Economy of War and Peace in Afghanistan", **World Development**, cilt 28, sayı 10, 2000, s.1789-1803.

RUTTING, Thomas; "Islamists, Leftists – and a Void in the Center: Afghanistan's Political Parties and where they come from (1902-2006)", Konrad Adenauer Afghanistan Office, (Erişim)
http://www.kas.de/db_files/dokumente/7_dokument_dok_pdf_9674_2.pdf, 28 Mart 2011.

SEYMOUR, Martin Lipse; "Some social requisites of democracy: economic development and political legitimacy", **American Political Science Review**, cilt 53, sayı 1, s.75, s.69-105.

SEDRA, Mark, MIDDLEBROOK, Peter; "Afghanistan's Problematic Path to Peace: Lessons in State Building in the Post-September 11 Era", **Foreign Policy in Focus**, March 2004,
http://www.fpif.org/articles/afghanistans_problematic_path_to_peace_lessons_in_state_building_in_the_post-september_11_era, 13 Nisan 2011.

SEDRA, Mark; "Afghanistan: In Search of Security", **Foreign Policy in Focus**, October 2003,
(Erişim)<http://www.fpif.org/pdf/papers/SRafghanrecon2003.Pdf>, 12 Kasım 2010.

SEDRA, Mark; "Afghanistan: Between War and Reconstruction, Where Do We Go From Here?", **Foreign Policy in Focus**, March 2003,
(Erişim)<http://www.fpif.org/pdf/papers/SRafghan.pdf>, 16 Kasım 2010.

SHURKE, Astri, HARPVİKEN, Kristian Berg, STRAND, Arne; "After Bonn: conflictual peace building", **Third World Quarterly**, cilt 23, sayı 5, 2002, s.875-891.

STANLEY, William R.; "Background to the Liberia and Sierra Leone impsions", **Geo Journal**, cilt 61, sayı 1, 2004, s.69-78.

STEDMAN, Stephen John; "International Implementation of Peace Agreements in Civil Wars", **Turbulent Peace: The Challenges of Managing International Conflict**, ed. Chester A. Crocker, Fen Osler Hampson, Pamela Aall, USIP Books, Washington, USA, 2001, s.732-752.

STEDMAN, Stephen John; "Conflict Prevention as Strategic Interaction: The Spoiler Problem and the Case of Rwanda", **Preventing Violent Conflicts: Past Record and Future Challenges**, ed. Peter Wallensteen; Uppsala University, Sweden, 1998, s.67-86.

STEDMAN, Stephen John; "Negotiation and Mediation in Internal Conflict", **The International Dimensions of Ethnic Conflict**, ed. Mark Malloch Brown, Cambridge, UK, 1996, s.341-376.

WEBER, Max, "The types of Legitimate Domination", **Theories of Social Order, A Reader**, ed. Michael Hechter, Christine Horne, Stanford, USA, 2003, s.183-203.

WENDELL Bell, WATER Freeman E.; "Introduction", **Ethnicity and nation building: comparative, international and historical perspectives**, ed. Wendell Bell, Water E. Freeman, Beverly Hills, CA, USA, 1974, s.1-20.

Raporlar

"2007 IDA 15: Operational Approaches and Financing in Fragile States", World Bank, Washington, USA, 2007.

"Afghanistan National Institution Building Project (NIBP) Annual Progress Report – 2010", UNDP İnternet Sayfası, (Erişim)http://www.undp.org.af/Projects/Report2011/NIBP/NIBP_Annual%20Progress%20Report%20of%20NIBP%202010.pdf, 23.10.2011.

"Afghanistan Opium Survey 2011", UN Office on Drugs and Crime Report, October 2011, (Erişim)<http://info.publicintelligence.net/AfghanOpiumSurvey2011.pdf>, 2 Nisan 2012.

"Afghanistan Presidential and Provincial Council Elections 2009", International Republican Institute Election Observation Mission Report, 19 August 2009, (Erişim)[http://www.iri.org/sites/default/files/Afghanistan's%202009%20Presidential%20and%20Provincial%20Council%20Elections\(2\).pdf](http://www.iri.org/sites/default/files/Afghanistan's%202009%20Presidential%20and%20Provincial%20Council%20Elections(2).pdf), 22 Ocak 2012.

"Afghanistan Security", US GAO Report to Congressional Addressees, January 2011. (Erişim)<http://www.gao.gov/assets/320/315200.pdf>, 11 Temmuz 2011.

“All Our Hopes Are Crushed: Violence and Repression in Western Afghanistan”, HRW Report, cilt 14, sayı 7 (C), NY, USA, November 2002.

“ANSO Quarterly Data Report Q.4. 2011”, ANSO January 2011, (Erişim)[http://www.ngosafety.org/store/files/ANSO%20Quarterly%20Data%20Report%20\(Q4%202010\).pdf](http://www.ngosafety.org/store/files/ANSO%20Quarterly%20Data%20Report%20(Q4%202010).pdf), 3 Ocak 2012.

“Assessment of Developments Results”, UNDP Report, May 2009, (Erişim)http://www.undp.org.af/publications/KeyDocuments/ADR_Afghanistan.pdf, 12 Kasım 2011.

BALL, Nicole; “Democratic Governance in the Security Sector”, UNDP Report, 2002, (Erişim)www.undp.org/eo/Publication/Afghanistan.htm, 11 Mart 2011.

BALL, Nicole, BOUTA, Tsjeard, GOOR, Luc van de; “Enhancing Democratic Governance of the Security Sector” An institutional Assessment Framework, Prepared by The Netherlands Institute of International Relations ‘Clingendael’ for the Netherlands Ministry of Foreign Affairs, 2003, (Erişim)http://www.clingendael.nl/publications/2003/20030800_cru_paper_ball.pdf, 12 Ocak.2012.

BELASCO, Amy; “Troop Levels in the Afghan and Iraq Wars, FY2001-FY2012: Cost and Other Potential Issues”, CRS Report for US Congress, Washington, USA, 2 July 2009.

BOWMAN, Steve, DALE, Catherine; “War in Afghanistan: Strategy, Military Operations, and Issues for Congress”, CRS Report For US Congress, Washington, USA, 8 June 2010.

BRISCOE, Ivan; “The Proliferation of the "Parallel State", Fundación para las Relaciones Internacionales y el Diálogo Exterior (FRIDE), 2008, (Erişim)<http://www.fride.org/publication/511/the-proliferation-of-the-parallel-state>, 19 Haziran 2011.

CHAUVET Lisa, COLLIER, Paul, HOFFLER, Anke; “The Cost of Failing States and the Limits to Sovereignty”, Research Paper No. 2007/30, UNU Wider, Helsinki, Finland, 2007.

CHESSER, Susan G.; “Afghanistan casualties: Military Forces and Civilians”, CRS Report for US Congress, USA, 3 August 2011.

“Concepts and Dilemmas of State Building in Fragile Situations: From Fragility to Resilience”, OECD Report, 2008, (Erişim)www.oecd.org/dac/fragilestates, 12 Temmuz 2011.

CORDESMAN, Anthony H.; “Shape, Clear, Hold, and Build: The Uncertain Lessons of the Afghan & Iraq Wars”, CSIS, 23 September 2009.
(Erişim)<http://csis.org/publication/shape-clear-hold-and-build-uncertain-lessons-afghan-iraq-wars>, 16 Aralık 2011.

CORDESMAN, Anthony H.; “Afghanistan and the Uncertain Metrics of Progress Part Three: Key Ongoing Challenges”, Center For Strategic International Studies (CSIS) Report, 28 February 2011,
(Erişim)<http://csis.org/publication/afghanistan-and-uncertain-metrics-progress-part-three-key-ongoing-challenges>, 7 Şubat 2012.

“Development in a Context of Fragility”, ERD Report , European University Institute, February 2009,
(Erişim) http://ec.europa.eu/development/icenter/repository/ERD-Outline-Report-13-02-2009_en.pdf, 09 Eylül 2011.

DI JOHN, Jonathan, “Conceptualising the Causes and Consequences of Failed States: A Critical Review of the Literature”, CRISE Working Paper No. 25, January 2008,
(Erişim)<http://www2.lse.ac.uk/internationalDevelopment/research/crisisStates/download/wp/wpSeries2/wp252.pdf>, 5 Nisan 2011.

DIJOHN, Jonathan; “Mineral Resource Abundance and Violent Political Conflict:A critical assessment of the Rentier State model”, LSE crisis states programme Working Paper no.20, December 2002,
(Erişim) <http://www2.lse.ac.uk/internationalDevelopment/research/crisisStates/download/wp/wpSeries1/WP20JDJ.pdf>, 10 Mart 2010.

“Disbandment of Illegal Armed Groups (DIAG)”, UNDP Annual Progress Report 2010, 21 March 2011,
(Erişim) <http://www.undp.org.af/Projects/Report2011/diag/2011-03-21-%20Annual%20Progress%20Report%20of%20DIAG.pdf>, 6 Ocak 2011.

DOORNBOS, Martin, WOODWARD, Susan, ROQUE, Silvia; “Failing States or Failed States: The Role of Development Models”, FRIDE Working Paper 19, 2006, (Erişim)<http://www.fride.org/publication/145/failing-states-or-failed-states-the-role-of-development-models-collected-works>, 19 Haziran 2011.

ENGBERG, Lars, ANDERSEN, Louise, STEPPURT, Finn; DISS Report 2008-9, (Erişim) <http://www.diis.dk> 04 Kasım 2011.

ERDMANN, Gero, ENGEL, Ulf; “Neopatrimonialism Revisited –Beyond a Catch-All Concept”, Feb 2006, GIGA Working Papers,
(Erişim)<http://www.giga-hamburg.de/workingpapers>, 10 Mayıs 2011.

“Evaluating U.S. Foreign Assistance to Afghanistan”, Report For the 112. Congress, 8 June 2011, ABD Senato İnternet Sayfası, (Erişim)<http://www.foreign.senate.gov/imo/media/doc/SPRT%20112-21.pdf>, 18 Mart 2011.

EVANS, Anne, v.d., “A Guide to Government in Afghanistan”, AREU Report, Kabil, Afganistan, 2004.

“Failing States: a global Responsibility”, Netherlands Advisory Council on International Affairs (AIV), Netherlands Advisory Committee on Issues of Public International Law (CAVV), Report No. 35, NL, May 2004.

“Fragility and Natural Resources”, DIIS (Danish Institute For International Studies) Report 2008, (Erişim)[http://www.diis.dk/graphics/Publications/Briefs2008/PB_2008_09_Fragility_and_natural%20resources\(2\).pdf](http://www.diis.dk/graphics/Publications/Briefs2008/PB_2008_09_Fragility_and_natural%20resources(2).pdf), 16 Nisan 2011.

FRERKS, Georg, GOMPELMAN, Geert, LAAR, Stefan van; “The Role of NGOs in DDR Processes:Afghanistan Case Study”, 1 October 2008, (Erişim)<http://reliefweb.int/node/23655>, 3 Kasım 2011.

FRITZ, Verena, MENOCAL, Alina Rocha; “ Understanding State-Building from a Political Economy Perspective An Analytical and Conceptual Paper on Processes, Embedded Tensions and Lessons for International Engagement”, Report for DFID’s Effective and Fragile States Teams, Sept 2007, (Erişim)<http://www.odi.org.uk/resources/docs/1979.pdf>, 16 Haziran 2011.

GIUSTOZZI, Antonio; “ The Debate on Warlordism: The Importance of Military Legitimacy”, Crisis States Research Centre Discussion Paper no.13, October 2005, (Erişim)<http://www.crisisstates.com>, 14 Ekim 2010.

GOOR, Luc van de, LEEUWEN, Mathijs van; “Netherlands and Afghanistan: Dutch Policies and Interventions with Regard to the Civil War in Afghanistan”, Conflict Policy Research Project, Clingendael, NL, November 2000, (Erişim) http://www.clingendael.nl/publications/2000/20001100_cru_paper_vandegoor.pdf, 12 Mayıs 2011.

HARTZELL, Caroline A.; “Missed Opportunities: The Impact of DDR on SSR in Afghanistan”, USIP Special Report, April 2011, (Erişim)http://www.usip.org/files/resources/SR270-Missed_Opportunities.pdf, 23 Mart 2012.

HELLING, Dominik; “Anatomy of A Political Chameleon: Re-Examining Fluid Shapes And Solid Constants of Nationalism and Nation-Building”, CRISE Discussion Paper:17, November 2009, (Erişim)<http://www2.lse.ac.uk/internationalDevelopment/research/crisisStates/download/dp/dp17.pdf>. 13 Temmuz 2011.

“Human Rights Watch Briefing Paper, Afghanistan: Return of the Warlords 2002”, June 2002, HRW İnternet Sayfası,
(Erişim)<http://www.hrw.org/legacy/backgrounders/asia/afghanistan/warlords.pdf>, 11 Nisan 2012.

“Just Don’t Call It a Militia”, HRW Raporu, September 2011,
(Erişim)http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/afghanistan0911webwcover_0.pdf, 17 Ocak 2012.

KATZMAN, Kenneth; “Afghanistan: Elections, Constitution, and Government”, CRS Report for US Congress, Order Code RS21922, Washington, USA, 8 August 2006.

KATZMAN, Kenneth; “Afghanistan: Politics, Elections, and Government Performance”, CRS Report for US Congress, Washington, USA, 27 February 2012.

LINDEMANN, Stefan; “Do Inclusive Elite Bargains Matter? A Research Framework for Understanding the Causes of Civil War in Sub-Saharan Africa”, Discussion Paper 15, 2008 Crisis States Research Centre, London School of Economics and Political Science.
(Erişim)<http://www.crisisstates.com/index.htm>, 13 Mart 2011.

MARSHALL, Monty, GURR, Ted Robert; “Peace and Conflict 2005”, Center for International Development and Conflict Management, University of Maryland, May 2005, (Erişim)<http://www.systemicpeace.org/PC2005.pdf>, 10 Aralık 2011.

MIKSER, Sven; “Transition in Afghanistan: Assessing the Security Effort”, NATO Parliamentary Assembly Report, Belgium, 1 Sept 2011.

MUKHOPADHYAY, Dipali; “Warlords As Bureaucrats: The Afghan Experience”, Carnegie PAPERS 101, Ağustos 2009.
(Erişim)http://carnegieendowment.org/files/warlords_as_bureaucrats.pdf, 16 Ekim 2010.

NITZSCHKE, Heiko; “International Peace Academy, Transforming War Economies: Challenges for Peacemaking and Peacebuilding”, Report of the 725th Wilton Park Conference October 27-29, Sussex, New York, USA, , December 2003,
(Erişim)http://www.ipacademy.org/PDF_Reports/TRANSFORMING_WAR_ECONOMIES.pdf, 24 Kasım 2011

“Nowhere to Turn: The Failure to Protect Civilians in Afghanistan”, Joint Briefing Paper by 29 Aid Organizations Working in Afghanistan for the NATO Heads of Government Summit, Lisbon, 19-20 November 2010,

(Erişim)http://www.oxfam.org.uk/resources/policy/conflict_disasters/downloads/bp-nowhere-to-turn-afghanistan-191110-en.pdf, 19 Aralık 2010.

OATES, Lauryn; "Rights&Democracy, Women's Rights in Afghanistan:Lobbying and Advocacy Strategy", Canada Afghan Women's Advocacy Committee Raporu, 2003, (Erişim)<http://www.ichrdd.ca/english/commdoc/publications/women/advocacyPlanAfghan.pdf>10 Haziran 2011.

OTTAWAY, Marina, LIEVEN, Anatol; "Rebuilding Afghanistan: Fantasy versus Reality", Carnegie Endowment for International Peace, Policy Brief 12, January 2002, (Erişim)<http://www.ceip.org/files/pdf/Policybrief12.pdf>,12 Kasım 2011.

"Quarterly Report, Q1, 2011", The Afghan NGO Safety Office İnternet Sayfası, (Erişim) <http://www.afgnso.org.>, 12 Şubat 2012.

"State Building In Situations of Fragility: Initial Findings 2008", OECD Paper, August 2008, (Erişim)<http://www.oecd.org/dataoecd/62/9/41212290.pdf>, 5 Mayıs 2011.

PATRICK, Stewart; "Weak States and Global Threats: Assessing Evidence of Spillovers", Center for Global Development Working Paper Number 73, January 2006, (Erişim)<http://www.cgdev.org>, 11 Haziran 2011.

RENO, William; "Shadow states and the political economy of civil wars", Doküman 4/15. (Erişim)http://crdi.org/es/ev-124432-201-1-DO_TOPIC.html, 18 Haziran 2011.

"Report on Progress Toward Security and Stability in Afghanistan", US Department of Defense Report, Washington DC, USA, April 2011.

"Report on Progress Towards Security and Stability in Afghanistan and US Plan for Sustaining the Afghan National Security Force", April 2010, ABD Savunma Bakanlığı İnternet Sayfası, (Erişim)http://www.defense.gov/pubs/pdfs/Report_Final_SecDef_04_26_10.pdf, 11 Eylül 2011.

"Report of the Secretary-General to the Security Council", UNAMA Resmi İnternet Sayfası, , September 2011, (Erişim)<http://unama.unmissions.org/Portals/UNAMA/SG%20Reports/110921%20SG%20Report%20on%20Afghanistan%20FINAL.pdf>, 3 Mart 2012.

SALTMARSHE, Douglas, MEHDI, Abhilash; "Local Governance in Afghanistan

A View from the Ground”, AREU Research Paper, Kabil, Afghanistan, June 2011.

SEDRA, Mark; “Afghanistan: Democracy Before Peace”, Foreign Policy in Focus, FPIF Special Report, September 2004
(Erişim)<http://www.fpif.org/pdf/papers/2004afghandem.pdf>, 20 Aralık 2010.

SHURKE, Astri, HARPVIKEN, Kristian Berg, STRAND, Arne; “Conflictual Peacebuilding: Afghanistan Two Years after Bonn”, Report prepared for the Norwegian Ministry of Foreign Affairs, Chr. Michielsen Institute, 24 February, 2004 (Erişim) <http://www.cmi.no/publications/2004/rep/r2004%204.pdf>, 17 Aralık 2010. .

STEWART, Frances, BROWN, Graham; “Fragile States”, CRISE Working Paper No:51, University of Oxford, UK, 2009.

STEWART, Frances, BROWN, Graham; “Fragile States”, CRISE Overview 3, Oxford, UK, 2010.

“Supporting Statebuilding in Situations of Fragility and Conflict: Policy Guidance 2011”, OECD DAC Guidelines and Reference Series, OECD Publishing, Paris, France, 2011.

“Talking About Talks: Toward A Political Settlement in Afghanistan”, Crisis Group Report, 26 March 2012,
(Erişim)<http://www.crisisgroup.org/~media/Files/asia/south-asia/afghanistan/221-talking-about-talks-toward-a-political-settlement-in-afghanistan.pdf>, 03 Nisan 2012.

“The Impact of Financial Crises on Conflict and Social Stability”, GSDRC Helpdesk Research Report, 2009,
(Erişim)<http://www.gsdr.org/docs/open/HD576.pdf>, 23 Haziran 2011.

“The legitimacy of the state in fragile situations”, NORAD Report 20/2009,
(Erişim) http://www.world-governance.org/IMG/pdf_The_Legitimacy_of_the_State_in_Fragile_Situations.pdf, 9 Mart 2011.

“The situation in Afghanistan and its implications for peace and security”, UNSG Report A/61/326 – S/2006/727, 11 September 2006,
(Erişim)http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/61/326&Lang=E, 13 Ocak 2011.

“The UK's foreign policy approach to Afghanistan and Pakistan”, House of Commons Foreign Affairs Committee, Fourth Report of Session 2010–11, Volume 1, 2 March 2011,

(Erişim)<http://www.publications.parliament.uk/pa/cm201011/cmselect/cmffaff/514/514.pdf>, 21 Mart 2012, s.Ev1.

“United States Plan for Sustaining the Afghanistan National Security Forces”, Report to Congress, June 2008, ABD Savunma Bakanlığı İnternet Sayfası, (Erişim)http://www.defense.gov/pubs/United_States_Plan_for_Sustaining_the_Afghanistan_National_Security_Forces_1231.pdf, 16 Mart 201, s.29.

“Warlord, Inc. Extortion and Corruption Along the U.S. Supply Chain in Afghanistan”, U.S. House of Representatives Subcommittee on National Security and Foreign Affairs Report, June 2010, (Erişim)<http://nationalsecurity.oversight.house.gov>, 18 Ekim 2011.

“Weak and Failing States: Evolving Security Threats and U.S. Policy”, CRS Report for US Congress, , 28 August 2008, (Erişim) <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL34253.pdf>, 16 Şubat 2011.

WEINBAUM, Marvin G.; “Afghanistan and Its Neighbors: An Ever Dangerous Neighborhood”, USIP Special Report 162, June 2006, (Erişim)<http://www.usip.org>, 17 Kasım 2011.

WEINSTEIN, Jeremy M., PORTER, John Edward, EIZENSTAT, Stuart E.; “On the Brink: Weak States and US National Security”, Center for Global Development Report, May 2004, (Erişim) http://www.cgdev.org/docs/Full_Report.pdf, 06 Ocak 2011.

“Why we need to work more effectively in fragile states”, DFID Report, 2005, (Erişim) http://www.jica.go.jp/cdstudy/library/pdf/20071101_11.pdf, 19 Temmuz 2011.

WILDER, Andrew; “Cops or Robbers: The Struggle to Reform the Afghan National Police”, Afghanistan Research and Evaluation Unit, Kabil, Afghanistan, 2007.

“World Development Report 2011”, World Bank Report, Chapter 2, 2011, (Erişim)http://wdr2011.worldbank.org/sites/default/files/WDR2011_Chapter2.pdf, 03 Aralık 2011.

YOUNOSSI, Obaid, v.d.; “The Long March: Building an Afghan National Army”, RAND Report, 2009. (Erişim)http://www.rand.org/pubs/monographs/2009/RAND_MG845.pdf, 03 Ağustos 2011.

Anlaşmalar, Kararlar ve Temel Dokümanlar

“Afghanistan Compact”, London, 31 January-01 February 2006, NATO Resmi İnternet Sayfası,

(Erişim)http://www.nato.int/isaf/docu/epub/pdf/afghanistan_compact.pdf, 11 Mayıs 2010.

“Afghanistan National Development Strategy”, ANDS İnternet Sayfası, (Erişim)<http://www.and.s.gov.af>, 12 Mayıs 2012.

“Agreement on Provisional Arrangements in Afghanistan Pending the Re-Establishment of Permanent Government Institutions”, BM İnternet Sayfası, 2001, (Erişim)<http://www.un.org/News/dh/latest/afghan/afghan-agree.htm>, 08 Ocak 2010.

“BMGK 1386 sayılı kararı”, BM İnternet Sayfası, (Erişim)<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/708/55/PDF/N0170855.pdf?OpenElement>, 19 Nisan 2010.

BMGK 1401 sayılı kararı, BM İnternet Sayfası, (Erişim)<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/309/14/PDF/N0230914.pdf?OpenElement>, 22 Nisan 2010.

“BMGK 1806 sayılı karar”, BM İnternet Sayfası, (Erişim)<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/279/31/PDF/N0827931.pdf?OpenElement>, 13 Aralık 2011.

“Bucharest Summit Declaration”, NATO İnternet Sayfası, 3 April 2008. (Erişim)http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm, 16 Mayıs 2010.

“Declaration by the North Atlantic Treaty Organisation (NATO) and the Government of the Islamic Republic of Afghanistan on an Enduring Partnership signed at the NATO Summit in Lisbon, Portugal”, NATO İnternet Sayfası, 20 November 2010, (Erişim)http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68724.htm, 16 Mayıs 2010.

“Declaration of the International Conference in Support of Afghanistan”, 12 June 2008, (Erişim)<http://www.diplomatie.gouv.fr/en/IMG/pdf/enghlish.pdf>, 17 Mayıs 2010.

“Enduring Strategic Partnership Agreement between the Islamic Republic of Afghanistan and the United States of America”, 02 May 2012, The White House İnternet Sayfası, (Erişim)<http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/2012.06.01u.s.-fghanistansignedtext.pdf>, 05 Mayıs 2012.

“G8 Foreign Ministers Statement On Afghanistan”, 12 June 2002, KANADA G8 İnternet Sayfası, (Erişim)<http://www.g8.utoronto.ca/foreign/fm130602a.htm>, 25 Nisan 2010.

“Istanbul Summit Communiqué”, NATO İnternet Sayfası, 28 June 2004.
(Erişim)<http://www.nato.int/docu/pr/2004/p04-096e.htm>, 16 Mayıs 2010.

“Kabul Conference Communiqué”, 20 July 2010, UNAMA İnterter Sayfası,
(Erişim)<http://unama.unmissions.org/Portals/UNAMA/Documents/Kabul%20Conference%20Communique.pdf>, 21 Kasım 2011.

“Riga Summit Declaration”, NATO Resmi İnternet Sayfası, 28 November 2006. (Erişim)<http://www.nato.int/docu/pr/2006/p06-150e.htm>, 16 Mayıs 2010.

“The Constitution of Afghanistan”, Afganistan Anayasa Mahkemesi İnternet Sitesi,
(Erişim)http://supremecourt.gov.af/Content/Media/Documents/constitution2004_english241201294958325553325325.pdf, 16 Mart 2011.

“ White Paper of the Interagency Policy Group's Report on U.S. Policy toward Afghanistan and Pakistan”, March 2009, White House İnternet Sayfası,
(Erişim)http://www.whitehouse.gov/assets/documents/afghanistan_pakistan_white_paper_final.pdf, 18 Mayıs 2010, s.1.

Elektronik Kaynaklar

“A Country Study: Afghanistan”,
(Erişim) <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/aftoc.html#af0030>, 27 Nisan 2011.

“Afghanistan”, AB Komisyonu İnternet Sayfası,
(Erişim)http://ec.europa.eu/europeaid/where/asia/country-cooperation/afghanistan/afghanistan_en.htm, 12 Mart 2012.

“Afghanistan”, The World Factbook,
(Erişim) <http://worldfacts.us/Afghanistan.htm>, 27 Nisan 2011.

“Afghan Ethnic Groups: A Brief Investigation”,
Civil Military Fusion Center, Augustus 2001,
(Erişim) http://www.operationspaix.net/DATA/DOCUMENT/6393~v~Afghan_Ethnic_Groups__A_Brief_Investigation.pdf, 22 Şubat 2012.

“Afghanistan military bases”, Militarybases İnternet Sitesi,
(Erişim)<http://militarybases.com/overseas/afghanistan/>, 14 Mart 2012.

“Afghan National Security Forces (ANSF): Training and Development”, NATO İnternet Sayfası,
(Erişim)http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_topics/20111207_111207-Backgroundunder-ANSF-en.pdf, 12 Şubat 2012.

“Afghan National Security Forces (ANSF)”, The Long War Journal, Afghan Security Forces Order of Battle (OOB),
(Erişim)<http://www.longwarjournal.org/multimedia/ANSF%20OOBpage3-ANSF.pdf>,04 Ekim 2011.

“Afghanistan Parliamentary Assistance Program”, USAID internet Sayfası,
(Erişim)<http://www.sunyaf.org>.16 Ocak 2012.

“Afghanistan Pre-Islamic Period”, Library of Congress Country Studies,
(Erişim)[http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+af0002\)](http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+af0002)),21 şubat 2012.

“Afghanistan Reconstruction Trust Fund”, Dünya Bankası İnternet Sayfası,
(Erişim)http://siteresources.worldbank.org/INTAFGHANISTAN/Resources/Afghanistan-Reconstructional-Trust-Fund/ARTF_information.pdf., 27 Kasım 2011.

“Afghanistan Rural Enterprise Development Program”, Afghanistan Kırsan Kalkınma Bakanlığı İnternet Sayfası,
(Erişim) <http://www.mrrd.gov.af/AREDP>, 12 Haziran 2010.

“Afghanistan, Section 1 of 1:Sufis”, Library Of Congress Country Studies,
(Erişim)[http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+af0066\)](http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+af0066)), 02.11.2011.

“Afghanistan Sub National Governance Policy”, IDLG İnternet Sayfası,
(Eriřim)<http://www.idlg.gov.af/IDLG/images/Policy/SNGP-English-Afghanistan.pdf>,22.04.2011.

“Afghanistan Summary”, Japonya Dışışleri Bakanlığı İnternet Sitesi,
(Erişim)http://www.mofa.go.jp/region/middle_e/afghanistan/min0201/summary.pdf,19 Nisan 2010.

BARNES, Catherine; “Renegotiating the political settlement in war-to-peace transitions”, Conciliation Resources, March 2009,
(Erişim) http://www.c-r.org/resources/occasional-papers/documents/CR_2RenegotiatingSettlement_20Mar09-2.pdf, 16 Mart 2011.

BLANK, Stephen; “Afghanistan’s Energy Future and Its Potential Implications”, Eurasianet.org, 2 August 2006,
(Erişim)<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav090306.shtml>,12 Kasım 2011.

“Book Review: The inside track on Afghan wars by Khaled Ahmed”, Daily Times, 31 August 2008,

(Erişim)http://www.dailytimes.com.pk/default.asp?page=2008\08\31\story_31-8-2008_pg3_4, 03 Şubat 2010.

BROWNE, Edward G.; "A Literary History of Persia", Volume 4: Modern Times (1500–1924), Chapter IV: An Outline Of The History Of Persia During The Last Two Centuries (A.D. 1722–1922), Packard Humanities Institute, London:

(Erişim)<http://persian.packhum.org/persian/main?url=pf%3Ffile%3D90001014%26ct%3D29>, 12 Mart 2012.

"CIA Factbook - Area: 41", Cia.gov, 26 November, 1991,
(Erişim)<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2147.html#af>, 23 Şubat 2012.

"Climate Change and State Fragility", GSDRC 2008,
(Erişim)<http://www.gsdr.org/docs/open/HD550.pdf>, 25 Haziran 2011.

"Composition of macro geographical (continental) regions, geographical sub-regions, and selected economic and other groupings", UNdata, April 26, 2011,

(Erişim)<http://millenniumindicators.un.org/unsd/methods/m49/m49regin.htm#asia>, 21 Şubat 2012.

"Constitution building after conflict", The International Institute for Democracy and Electoral Assistance (International IDEA) Policy paper, May 2011,
(Erişim)<http://www.idea.int/publications/constitution-building-after-conflict/upload/CB-after-conflict.pdf>, 5 Kasım 2011.

"CSRC 2007 Definitions", Crisis States İnternet Sitesi,
(Erişim)<http://www2.lse.ac.uk/internationalDevelopment/research/crisisStates/Home.aspx>, 02 Eylül 2011.

"Daoud's republic, communism, rebellion and Soviet intervention", Library of Congress Country Studies,

(Erişim)[http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+af0028\)](http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+af0028)), 21 Şubat 2011.

"DDR in Afghanistan: A year book 2009", Chapter 9, Smallarmssurvey İnternet Sayfası, (Erişim)<http://www.smallarmssurvey.org/fileadmin/docs/A-Yearbook/2009/en/Small-Arms-Survey-2009-Chapter-09-EN.pdf>, 28 Ocak 2012.

"Definitions used by CSRC 2006", CSRC İnternet Sitesi,
(Erişim) <http://www2.lse.ac.uk>, 11 Eylül 2011.

"Document - Afghanistan: Further Information On Fear For Safety And New Concern: Deliberate And Arbitrary Killings: Civilians In Kabul.", Amnesty

International,

(Erişim)<http://www.amnesty.org/en/library/asset/ASA11/015/1995/en/6d874caa-eb2a-11dd-92ac-295bdf97101f/asa110151995en.html>, 11 Nisan 2011.

ETZIONI, Amitai; "A self restrained approach to nation building by foreign powers", Chatham House,

(Erişim)http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/International%20Affairs/Blanket%20File%20Import/inta_362.pdf, 12 Ocak 2012.

HANIFI, M. Jamil; "What Caused the Collapse of the State Infrastructure of Afghanistan?", Reprinted from Anthropology News, January 2004,

(Erişim)<http://zeroanthropology.net/2009/07/25/m-jamil-hanifi-what-caused-the-collapse-of-the-state-infrastructure-of-afghanistan/>, 11 Ocak 2012.

"Hazaras", World Directory of Minorities and Indigenous People,

(Erişim)<http://www.minorityrights.org/5440/afghanistan/hazaras.html>, 11 Şubat 2012.

"Human Rights Watch Backgrounder, October 2001", Human Rights Watch,

(Erişim)<http://www.hrw.org/backgrounder/asia/afghan-bck1005.htm#uf>, 03 Şubat 2011.

"Illicit Trafficking Database2006", International Atomic Energy Agency, (Erişim)

http://www.iaea.org/newscenter/features/radsources/pdf/fact_figures2006.pdf 18 Nisan 2011.

"International Development Association CPIA Index", Dünya Bankası İnternet Sitesi,

(Erişim)<http://web.worldbank.org/external/default/main?menuPK=3607203&pagePK=1257841&piPK=1257838&q=CPIA&theSitePK=73154>, 13 Ocak 2012.

"International Security Assistance Force (ISAF): Key Facts and Figures", NATO İnternet Sayfası,

(Erişim)<http://www.nato.int/isaf/docu/epub/pdf/placemat.pdf>. 12 Mart 2012

"ISAF Joint Command", ISAF İnternet Sayfası,

(Erişim)<http://www.isaf.nato.int/subordinate-commands/isaf-joint-command/index.php>, 12 Mart 2012.

"Islamic Conquest", Library of Congress Country Studies,

(Erişim)[http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+af0006\)](http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+af0006)), 21 Şubat 2012.

"Islamic Religious Schools, Madrasas:Background", CRS Report for Congress, 23 January, 2008,

(Erişim) <http://www.fas.org/sgp/crs/misc/RS21654.pdf>, 12 Ocak 2012.

“James Dobbins Testimony: Ending Afghanistan’s Civil War-Statement before the Senate Committee on Foreign Relations,” RAND, March 8, 2007. (Erişim)http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/testimonies/2007/RAND_CT276.pdf, 11 Mart 2011.

“Japan’s Assistance in Afghanistan”, Japonya Kabil Büyükelçiliği İnternet Sitesi, January 2012, (Erişim)http://www.mofa.go.jp/region/middle_e/afghanistan/pdfs/japan_assistance.pdf, 20 Mart 2012.

LIVINGSTON, Ian S., O’HANLON, Michael; “Afghanistan Index”, Brookings Institutions, 29 February 2012, (Erişim)<http://www.brookings.edu/~media/Files/Programs/FP/afghanistan%20index/index.pdf>, 5 Mart 2012.

JOHNSON, Thomas, DuPEE, Matthew; “Transition to nowhere:The Limits of Afghanization”, Naval Postgraduate School, Program for Culture and Conflict Studies, 22 March 2011, (Erişim)http://afpak.foreignpolicy.com/posts/2011/03/22/transition_to_nowhere_the_limits_of_afghanization, 16 Haziran 2011.

“Joint Coordination Monitoring Board”, Afghan ANDS İnternet Sayfası, (Erişim)<http://www.and.s.gov.af/ands/jcmb/site/index.asp?page=home>, 12 Haziran 2011.

"Killing you is a very easy thing for us", Human Rights Watch Raporu, 13 July 2003. (Erişim)<http://www.hrw.org/reports/2003/afghanistan0703/afghanistan0703.pdf>, 3 Nisan 2012.

“Lessons Learning, Learning from Experience for Afghanistan”, UNDP Report on Afghanistan Programming Workshops, 21 February 2002, (Erişim)http://www.undp.org/eo/documents/afghanistanworkshop/full_report.pdf, 20 May 2009.

MACKINLAY, John; “Warlords”, University of Bristol, (Erişim)<http://www.bris.ac.uk/Depts/GRC/pga/warlordspreview.pdf>, 12 Haziran 2008.

“Microfinance Investment Facility For Afghanistan”, Misfa İnternet Sayfası, (Erişim)<http://www.misfa.org.af>, 7 Kasım 2011.

MINNEROP, Petra; “Rogue States – State Sponsors of Terrorism?”, German Law Journal İnternet Sitesi,

(Erişim)<http://www.germanlawjournal.com/article.php?id=188>, 13 Haziran 2011.

“Muhammad Zahir Shah, 1933-1973”, Library of Congress Country Studies, (Erişim)[http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+af0021\)](http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+af0021)), 21 şubat 2012.

“National Solidarity Programme”, Afghan NSP İnternet Sayfası, (Erişim)<http://www.nspafghanistan.org>, 12 Haziran 2011.

“NGOs”, CMI İnternet Sayfası, (Erişim)<http://www.cmi.no/afghanistan/themes/ngos.cfm>, 19 Ocak 2012.

“NGOs Coordination”, CM Fusion Center İnternet Sayfası, (Erişim)<http://www.cmi.no/afghanistan/themes/ngos.cfm>, 12 Aralık 2011.

“NATO Supports Afghan Communities’ Empowerment”, NATO İnternet Sayfası, 9 Mayıs 2008, (Erişim)<http://www.nato.int/isaf/index.html>, 19 şubat 2012.

“Pathways of the political”, GSDRC Documents Library, (Erişim) <http://www.gsdrc.org/go/display&type=Document&id=3279>, 19 Mart 2011.

“Presidential & Provincial Council Elections Afghanistan 2009 Elections”, Afghanistan Bağımsız Seçim Komisyonu İnternet Sayfası, (Erişim)http://www.iec.org.af/results_2009/Index.html, 20 Haziran 2011.

“Reforms: The Basis and Goals”, Afghanistan Independent Administrative Reform and Civil Service Commision İnternet Sitesi, (Erişim)<http://iarcsc.gov.af/Content/files/brochure%203%20version%20final%20for%20print.pdf>, 19.04.2011.

SHRODER, John Ford; “Afghanistan-History-VII History”, University of Nebraska Arşivi, (Erişim)<http://www.webcitation.org/5kwDUj6WJ>, 11 Mart 2012.

“Small Arms Survey”, Small Arms Survey, (Erişim)<http://www.smallarmssurvey.org>, 10 Ekim 2011.

“Taliban massacres outlined for UN”, Newsday, Chicago Tribune, 12 October 2001, (Erişim)http://articles.chicagotribune.com/2001-10-12/news/0110120312_1_taliban-fighters-massacres-in-recent-years-mullah-mohammed-omar. 03 Nisan 2011.

“The Cabinet”, Afganistan Oslo Büyükelçiliği İnternet Sitesi,
(Erişim)<http://www.afghanistanembassy.no/afghanistan/government/the-executive/cabinet>, 13.02.201.

“The Failed States Index 2011”, Foreign Policy İnternet Sitesi,
(Erişim) <http://www.foreignpolicy.com/failedstates>, 13 Ocak 2012.

“The Graet Game”, Library of Congress Country Studies,
(Erişim)[http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+af0010\)](http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+af0010)), 21 Şubat 2012.

“The reign of King Amanullah, 1919-1929”, Library of Congress Country Studies,
(Erişim)[http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+af0010\)](http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+af0010)), 21 Şubat 2011.

“U.S. Arms Transfers to America’s Newest “Major Non-NATO Ally”, CDI İnternet Sayfası,
(Erişim)<http://www.cdi.org/program/issue/document.cfm?DocumentID=2194&IssueID=116&StartRow=1&ListRows=10&appendURL=&Orderby=DateLastUpdated&ProgramID=39&issueID=116>, 07 Mayıs 2012.

“Ustad Abdül Rasul Sayyaf”, Global Security İnternet Sayfası,
(Erişim)<http://www.globalsecurity.org/military/world/afghanistan/sayyaf.htm>, 04 Şubat 2010.

Yayımlanmamış Tezler

BÜYÜKBAŞ, Murat; “Amerika Birleşik Devletlerinin Afganistan’a Müdahalesi ve Afganistan’da Oluşturulan Yeni Yönetim Yapısı”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Isparta, 2006.

ÇELİKANAT, Ersin; “Atatürk’ün Afganistan’a İlgisi, Bakışı, Türk-Afgan İlişkileri Hakkındaki Görüşleri ve Günümüze Yansımaları”, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul, 2008.

Gazete Haberleri

“7 die as Afghan warlord supporters clash with police”, **The New York Times**, 28 Mayıs 2007,
(Erişim)<http://www.nytimes.com/2007/05/28/world/africa/28iht-afghan.5.5902995.html>, 26 Mayıs 2011.

“Afghan warlord clash leaves at least 12 dead”, **The Seattle Times**, 23 October 2006,
(Erişim)http://seattletimes.nwsources.com/html/nationworld/2003318235_afghan23.html, 10 Aralık 2011.

"Afghanistan opens door to militants", **Morning Star**, Sunday 21 March 2010.
(Erişim)<http://www.morningstaronline.co.uk/index.php/news/content/view/full/88232>, 26 Nisan 2011.

"Afghan warlords renew conflict", **TAIPEI Times**, 10 October 2003.
(Erişim)<http://www.taipeitimes.com/News/world/archives/2003/10/10/2003071106>, 13 Ağustos 2010.

"Afghanistan: Warlords Threaten Integrity of Elections", **HRW News**, 30 September 2004, (Erişim)<http://www.hrw.org/news/2004/09/28/afghanistan-warlords-threaten-integrity-election>, 11 Nisan 2012.

"A place for warlords to meet", **The Economist**, January 5, 2006.

AIKINS, Matthieu; "The master of Spin Boldak: Undercover with Afghanistan's drug-trafficking border police", **Harpers Magazine**, December 2009,
(Erişim)<http://harpers.org/archive/2009/12/0082754?redirect=429066851>, 19 Nisan 2012.

"Big fish among the Afghan warlords", **The Washington Times**, 12 October 2008.

BLUMENTHAL, Sidney; "Democracy was only an afterthought: The situation in Afghanistan is one of barely managed chaos," **The Guardian**, July 21, 2005.

CAROTHERS, Thomas; "Messy Democracy", **The Washington Post**, April 8, 2003.

CHIPAUX, Françoise; "Des Mines d'emeroude pour financer la resistance du commandant Massoud", **Le Monde**, July 17, 1999.

GALL, Carlotta, ROHDE, David; "Afghan President Describes Militias as the Top Threat", **The New York Times**, 12 July 2004,
(Erişim)<http://www.nytimes.com/2004/07/12/world/afghan-president-describes-militias-as-the-top-threat.html?pagewanted=all&src=pm>, 19 Temmuz 2010.

IGNATIEFF, Michael; "Nation building lite", **New York Times Magazine**, 28 July 2002.

"Karzai'nin kardeşine Taliban suikastı", **Habertürk Gazetesi**, 12 Temmuz 2011.
(Erişim)<http://www.haberturk.com/dunya/haber/647717-karzainin-kardesine-taliban-suikasti>, 16 Temmuz 2011.

“Profile: General Rashid Dostum”, **BBC News**, 25 September 2001.
(Erişim) http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/1563344.stm, 11 Nisan 2011.

“Profile: Ismail Khan”, **BBC News**, 13 September 2004.
(Erişim) http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/2535261.stm, 10 Kasım 2011.

“Rabbani’ye suikast”, **Milliyet Gazetesi**, 21 Eylül 2011.
(Erişim) <http://dunya.milliyet.com.tr/rabbani-ye-suikast/dunya/dunyadetay/21.09.2011/1441049/default.htm>, 18 Ekim 2011.

REES, Phil; “A personal account”, **BBC News**, 2 December 2001,
(Erişim) <http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/correspondent/1682466.stm>,
12 Mayıs 2010.

“Rights body warns of warlords’ success in elections”, **IRIN News**, October
18, 2005.
(Erişim) <http://www.eariana.com/ariana/eariana.nsf/allDocs/AFD2F0A9B9CD34138725709E0071173D?OpenDocument>, 21 Nisan 2010.

RISEN, James; “U.S. Identifies Vast Riches of Minerals in Afghanistan”, **New York Times**, June 13, 2010.

RUBIN, Alissa J.; “Thousands of Afghans Rally in Kabul to Reject Any
Peace With Taliban”, **The New York Times, Asia Pacific**, 5 May 2011,
(Erişim) http://www.nytimes.com/2011/05/06/world/asia/06afghanistan.html?_r=1, 16 Mart 2012.

“There's more to peace than Taliban”, **Asia Times Online**, 12 January 2012,
(Erişim) http://www.atimes.com/atimes/South_Asia/NA12Df01.html, 16 Mart
2012.

TYLER, Patrick; “A Nation challenged: The attack; U.S. and Britain strike
Afghanistan, aiming at bases and terrorist camps; Bush warns 'Taliban will
pay a price’”, **New York Times**, 8 October 2001.

“Warlords Re-emerging in North: Revival of militia activity in Balkh linked to
looming political power struggle”, **RAWA News**, 17 December 2009.
(Erişim) <http://www.rawa.org/temp/runews/2009/12/17/warlords-re-emerging-in-north.html>, 26 Mayıs 2011.

İnternet Siteleri

ABD Senatosu
<http://www.foreign.senate.gov/>
AB Komisyonu
<http://ec.europa.eu/>

Afganistan Anayasa Mahkemesi İnternet Sitesi
<http://supremecourt.gov.af/>
Afganistan Bağımsız Seçim Komisyonu İnternet Sayfası
<http://www.iec.org.af/>
Afganistan Independent Administrative Reform and Civil Service Commision
<http://iarcsc.gov.af/>
Afganistan IDLG
<http://www.idlg.gov.af/>
Afganistan National Development Strategy (ANDS)
<http://www.and.s.gov.af>.
Afgan National Solidarity Programme
<http://www.nspafganistan.org>
Afgan NGO Safety Office
<http://www.afgnso.org>.
Afganistan Kırsal Kalkınma Bakanlığı
<http://www.mrrd.gov.af/>
Amnesty International
<http://www.amnesty.org/>
Berkley Center
<http://berkleycenter.georgetown.edu/>
Brookings Institutions
<http://www.brookings.edu/>
Carleton Üniversitesi
<http://www4.carleton.ca/>
Carnegie Endowment for International Peace
<http://www.ceip.org/>
Center for Global Development
<http://www.cgdev.org>
Center For Strategic International Studies (CSIS)
<http://csis.org/>
Chatham House,
<http://www.chathamhouse.org/>
CIA
<https://www.cia.gov/>
CMI
<http://www.cmi.no/>
Crisis Group Report,
<http://www.crisisgroup.org/>
DIIS (Danish Institute For International Studies)

<http://www.diis.dk/>
European University Institute,
<http://ec.europa.eu/>
Foreign Policy
<http://www.foreignpolicy.com/>
Foreign Policy in Focus
<http://www.fpif.org/>
FRIDE
<http://www.fride.org/>
GIGA Working Papers
<http://www.giga-hamburg.de/>
Global Ministers
<http://gbgm-umc.org/>
Global Security Internet Sayfası
<http://www.globalsecurity.org/>
GSDRC
<http://www.gsdr.org/>
Historyofnations.net
<http://www.historyofnations.net/>
Human Rights Watch
<http://www.hrw.org/>
IMF
<http://www.imf.org/>
Intelbriefs
<http://intellibriefs.blogspot.com/>
International Atomic Energy Agency
<http://www.iaea.org/>
International Republican Institute Election Observation Mission
<http://www.iri.org/>
Kanada G8
<http://www.g8.utoronto.ca/>
Microfinance Investment Facility For Afghanistan
<http://www.misfa.org.af>
Militarybases
<http://militarybases.com/>
NATO
<http://www.nato.int/OECD>
<http://www.oecd.org/>
Pew Research Center

<http://www.pewforum.org/>

RAND

<http://www.rand.org/>

The Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael'

<http://www.clingendael.nl/>

The World Factbook

<http://worldfacts.us/>

Transparency

<http://cpi.transparency.org/>

UK House of Commons Foreign Affairs Committee

<http://www.publications.parliament.uk/>

UNDP

<http://www.undp.org/>

UNAMA

<http://unama.unmissions.org/>

U.S. House of Representatives Subcommittee on National Security and Foreign Affairs

<http://nationalsecurity.oversight.house.gov>

US Army

<http://www.army.mil/>

US Government Accounting Office (GAO)

<http://www.gao.gov/>

USIP

<http://www.usip.org>.

White House

<http://www.whitehouse.gov/>

World Bank

<http://siteresources.worldbank.org/>

World Diectory of Minorities and Indegenous People

<http://www.minorityrights.org/>

EKLER

EK-1: Tanımlar

Patrimonyalizm: Patrimonyalizm; temel olarak Max Weber'in düşüncelerine dayanmaktadır. Weber'in politik sosyolojisi iki temel konsept üzerine inşa edilmiştir; otorite ve meşruiyet. Weber, üç tür otoriteden bahsetmektedir; yasal, geleneksel ve karizmatik. Geleneksel otoriteye dayalı itaat, yasalardan ziyade geleneksel otoriteyi temsil eden şahsa yöneliktir. Patrimonyalizm, iktidarın geleneklere uygun olarak elde edilip kullanıldığı, merkezi otoritenin korumacı ve devlet baba (paternalist) rolünü üstlendiği ve mülkiyetin egemen gücün kişiliğiyle temsil edildiği merkezîyetçi-bürokratik bir toplumsal-siyasal örgütlenme modelidir. Yönetiş düzeyinde patrimonyal devlet hükümdarın mutlak hâkimiyetine dayanır; devlet kademeleri ise hükümdarın kişisel tercihi doğrultusunda dağıtılır. Patrimonyalizmde yönetilenle yönetilenler arasındaki siyasi ve idari ilişkilerin tamamı kişisel ilişkilerdir. Özel ve resmi alan arasında ayrım yoktur.⁴⁸⁶

Yeni patrimonyalizm: Yeni patrimonyalizm, patrimonyal ve yasal bürokratik otoritenin karışımıdır. Eski geleneksel yapılar ve kurallar, modern anlamda devlet olmanın gerektirdiği yasal ve rasyonel bürokratik kurallarla bir arada bulunmaktadır. İki yapı etkileşimde bulunur, Özel ve resmi alan sözde ayrılmıştır, ancak uygulamada iç içe geçmiştir. Patrimonyal ilişkiler, yasal kuralların ve bürokrasinin işleyişini, karar ve uygulamalarını etkiler. Vatandaşlar, çıkarlarına ve amaçlarına en uygun gördükleri ilişki şeklini kullanırlar, bazen geleneksel ilişkilerden medet umarlar bazen de yasallığa başvururlar. Devlet kurumlarının yasalar dışında kişisel ve geleneksel ilişkiler tarafından baskılanması güvensizlik ortamı yaratır. Güvensizlik ise yeni patrimonyal düzeni besler.⁴⁸⁷

Paternalist Devlet: Latince pater (baba, peder) kelimesinden türeyen ve "Baba devlet" anlayışı olarak tanımlanan paternalizme göre, devletle

⁴⁸⁶ Gero Erdmann, Ulf Engel, "Neopatrimonialism Revisited –Beyond a Catch-All Concept", Feb 2006, GIGA Working Papers, (Erişim)<http://www.giga-hamburg.de/workingpapers>, 10 Mayıs 2011.

⁴⁸⁷ Erdmann, Engel, **a.g.k.**

vatandaş arasındaki yönetim ilişkisi, babayla evlat arasındaki ilişki gibidir. Paternalist devlet, halkın kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek yeterliliğe sahip olmadığı düşüncesi üzerine inşa edilmiştir. Buna göre halk bir türlü büyüyemeyen bir çocuk olarak telakki edilir. Halkın, her zaman için onu koruyacak, kanatlarının altına alacak güçlü bir dış otoriteye (devlete) ihtiyacı vardır. Halk, toplumsal yaşamın karmaşasını çözümüyle yeteneği bulunmayan bir varlık olarak algılandığı için, devlet, hayatın her alanına müdahale hakkını kendinde görür.⁴⁸⁸

Kayırmacılık (Clientelism): Vatandaşlara, seçimlerde oy verilmesi karşılığında iş, maddi yardım, toprak vb devlet kaynaklarının ve belirli hizmetlerin ayrıcalıklı olarak sağlanması anlamına gelmektedir. Eşit olmayanlar arasındaki bir ilişki türüdür. Asıl kazançlı çıkan patrondur. Kaynakların çok az bir kısmı ise müşterilere dağıtılır. Patronlar, siyasi seçkin grupları ve kişileri olabilir. Müşteriler ise; yurttaşlardır. Kayırmacılık aslında belirli oranlarda tüm politik düzenlerde görülür. Ancak patrimonyalizm ve yeni patrimonyalizmle birlikte daha sıklıkla kullanılır. Yeni patrimonyalizmde kayırmacılık ilişkileri daha karmaşıktır. Patrimonyalizmde müşteri ile patron arasında doğrudan ilişki kurulur, aracılar yoktur. Padişah ve kulları doğrudan ilişkiyi gösterir. Patrimonyalizmde “büyük adam” ile “küçük adam” arasında aracılar vardır. Değişim mal ve hizmetleri de farklıdır. Patrimonyal kayırmacılıkta özel ve kişisel mal ve değerler daha fazla söz konusu iken, yeni patrimonyalizmde kamusal kaynaklar dağıtılmaktadır.⁴⁸⁹

Korumacılık (Patronage): Korumacılık ve kayırmacılık arasında fark vardır. Kayırmacılık patron ve müşteri arasındaki ikili ilişkiyi ifade ederken, korumacılık bir şahısla bir grup arasındaki ilişkiyi tanımlamaktadır. Dolayısıyla kayırmacılık toprak ve iş imkânı gibi bireysel nitelikli kaynakların dağıtılmasını kapsamına alırken, korumacılık etnik, siyasi ve toplumsal gruplara okul, yol vb kolektif nitelikli mal ve hizmetlerin dağıtılmasını içermektedir. Korumacılık, bir siyasi partinin desteklenmesi, bir koalisyon

⁴⁸⁸ Erdmann, Engel, a.g.k.

⁴⁸⁹ Erdmann, Engel, a.g.k.

oluşturulması gibi güç paylaşımını içeren üst düzey siyasetin önemli bir siyasi enstrümanı olarak kullanılmaktadır. Kayırmacılık ise bireylerle ilişkilidir ve kişisel ilişkiler üzerine kurulmuştur. Siyasilerin kişisel bağlarını kapsar, ancak bürokrasinin tüm seviyelerinde de görülür.⁴⁹⁰

Sözde devlet (Quasi state): Kırılgan devletler bazen sözde devlet olarak adlandırılmaktadır. Sömürgecilik sonrası ortaya çıkan bu tür devletler uluslararası toplum tarafından tanınmıştır. De jure egemenliğe sahiptir. Ancak kendi vatandaşları tarafından meşru bir otorite olarak kabul edilmezler, de facto egemenlikleri tartışmalıdır. Eski sömürgeci devletler, uluslararası toplum tarafından tanınmışlardır. Bu nedenle tüm egemen devletler ile aynı uluslararası hukuk normlarından yararlanırlar. Fakat bu tür devletlerin çoğu devletlerin temel işlevlerini de yapmaya muktedir değildirler.⁴⁹¹ “Quasi state”, devletimsi devlet olarak ta tercüme edilmektedir. Bazı akademik yayınlarda halk desteğine dayanarak meşruiyet sağlayan ve kamusal hizmetleri başarıyla sunabilen ancak uluslararası tanımadan yoksun bazı devletlerin quasi state olarak adlandırılmaktadır. Böyle bir tanımlamanın doğru olmadığı düşünülmektedir.

Gölge Devlet (Shadow state): Gölge devlet yolsuzluk, bozulma ve kokuşmayla siyaset arasındaki ilişkiyi açıklayan bir konsept olarak kullanılmaktadır. Gölge devlet, de jure egemenliğin arkasında inşa edilen kişiselleşmiş bir yönetimin ürünü olarak ortaya çıkar. Özellikle eski sömürgeci devletler, gölge devletleri eski sömürgelerinde çıkarlarını korumak için kullanırlar. Gölge devletlerin liderleri dış patronlarından başta uluslararası tanıma olarak destek alırlar. Gölge devletlerde liderler halktan aldıkları meşruiyete dayanmazlar. Liderler ülkenin kaynaklarını kişisel zenginlikleri olarak görürler, kamusal amaçlarla kullanmak yerine, çeşitli güç odaklarının itaat ve sadakatlerini satın almak için istismar ederler. Ülke toprakları, yer altı ve yer üstü kaynakları, devlet imkânları, yüksek mevkiler, teşvikler, kullanım hakları ve krediler belirli gruplara ve şahıslara tahsis edilir. Bu şahıs ve

⁴⁹⁰ Erdmann, Engel, a.g.k.

⁴⁹¹ Robert H. Jackson, **Quasi-states: Sovereignty, International Relations and the Third World**, Cambridge University Press, London, UK, 1990, Chapter 1.

grupların suçları görmezden gelinir, soruşturmadan muaf tutulur. Kaynakların bu şekilde kişisel ve ayrıcalıklı kullanımı, resmi devlet kurumları dışında ve kişisel bağlar üzerine kurulu kurumları ve bürokrasisiyle bütün oluşturan gölge bir devlet yaratmaktadır. Gölge devlet liderleri kamusal hizmetleri sağlamaktan imtina ederler, çatışmadan ve gerginliklerden kendi kişisel zenginliklerini artırmak için yararlanırlar. Bu tür yapılar, devletlerin başarısız olması ve en sonunda tamamen çökmesine yol açmaktadır.⁴⁹²

Paralel devletler: Paralel devlet, şiddete ve suç işleme kapasitesine sahip çıkar örgütlerinin faaliyetlerini icra etmek için resmi devlet içinde oluşturdukları kurumsal bir yapılanmadır. Paralel devletler; genellikle tek bir kurumun çok güçlü olduğu tarihsel olarak zayıf devletlerde, küreselleşmenin etkisiyle çıkar örgütleri için ticari fırsatların arttığı durumlarda, devletin güçlü kurumlarının demokratik yaşama müdahalesinin meşru görülebildiği hayati önemde ulusal önceliklerin korunmasının söz konusu olduğu ortamlarda ve dış güçlerin tamamen kendi çıkarlarına odaklı jeo stratejik bakış açısıyla hareket ettiği dönemlerde ortaya çıkmaktadır. Paralel devletin özünde, güçlü devlet kurumlarıyla bağlantılı örgütlü çıkar grupları ile kendi konumlarını ve güçlerini sağlamlaştırmak isteyen siyasi liderler arasındaki ilişki bulunmaktadır. Çıkar gruplarının etkisine direnen devletin liderleri ve kurum amirleri etkisizleştirilir ve öldürülür. Özellikle sömürgecilik sonrası dönemde devlet içinde tek bir kurumun baskın durumda olması demokratik çerçeveyi ortadan kaldırmış ve baskın kurumun kendi çıkarlarını gözetmesine, gayri resmi şebekelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Çıkar grupları, ilişkili oldukları devlet kurumlarının kontrol edilemez müdahalelerini mümkün kılacak önemli ulusal konularda halkın duygularını kışkırtmaya eğilimlidir. Jeo politik önem askeri ve diğer güvenlikle ilgili kurumlara fazla güç ve önem verilmesine yol açar.⁴⁹³

⁴⁹² William Reno, “Shadow states and the political economy of civil wars”, Doküman 4/15 s.1-3’ten özetlenmiştir. (Erişim)http://crdi.org/es/ev-124432-201-1-DO_TOPIC.html, 18 haziran 2011.

⁴⁹³ Ivan Briscoe, “The Proliferation of the Parallel State”, Fundación para las Relaciones Internacionales y el Diálogo Exterior (FRIDE), 2008, (Erişim)<http://www.fride.org/publication/511/the-proliferation-of-the-parallel-state>, 19 Haziran 2011.

Rantçı Devlet (Rentier state) : Rantçı devlet teorisine göre; düzenli olarak dış ülkelerden önemli miktarlarda petrol, doğal gaz ve madenler gibi doğal kaynaklara dayalı gelir elde eden ülkeler, vatandaşlarına karşı sorumsuz ve otokrat olmaya eğilimlidir. Bu teori, doğal kaynak zengini İran, Körfez ülkeleri ve çoğu Afrika ülkelerinin, doğal kaynaklar yönünden fakir olan ülkelere kıyasla neden daha başarısız olduklarını açıklamaya çalışmaktadır. Teoriye göre, rantçı ekonomi rantçı bir anlayışa yol açmaktadır. Böylece ülke uzun dönemli bakış açılarından yoksun kalmakta ve ekonominin temelleri inşa edilememektedir. Rantçı ekonominin dört ayırt edici özelliği vardır. Birinci olarak, rantçı ekonomik ilişkiler baskın ekonomik şekildir. İkinci özellik, Rant dışarıdan diğer ülkelerden alınır. Üçüncüsü, nüfusun çok azı rantın üretiminde rol alır, çoğunluk dağıtım ve tüketimde yer alır. Diğer bir ifadeyle, hükümetin ileri gelenleri Anlaşmalar yaparlar, rant gelirlerini alırlar ve zenginliğin yaratılmasında hiçbir çabası olmayan hakla dağıtırlar. Son olarak, hükümet ekonomideki rant gelirlerinin ana toplayıcısıdır. Gerçek üretim olmaz, devlet üretim devleti değil, tahsis devletidir. Devlet çok az vergi toplar veya hiç toplamaz. Bunun sonucu olarak sağlıklı bir devlet toplum ilişkisi, hesap verebilirlik, hesap sorma ve şeffaflık ortadan kalkar. Demokrasi yok olur.⁴⁹⁴

Haydut devlet (Rough state) : Haydut devlet, insan haklarına saygı göstermeyen, terörizmi destekleyen, kitle imha silahlarına sahip olmayı amaçlayan ve bu şekilde dünya barışını tehdit eden otoriter bir rejimi tanımlamak için kullanılmaktadır. Terim genellikle ABD çevreleri tarafından değişik dönemlerde İran, Irak, Libya, Sudan, Kuzey Kore, Afganistan ve Küba için kullanılmıştır. Irak ve Afganistan işgallerinden sonra bu ülkeler için kullanılmamıştır. Libya'da Kaddafi Rejiminin devrilmesinden sonra kullanılmamaktadır. Terim oldukça tartışmalıdır. Kullanımı akademik çevrelerde yaygınlık kazanmamıştır.⁴⁹⁵

⁴⁹⁴ Hazem Beblawi, "The Rentier State in the Arab World", **The Arab State**, ed. Giacomo Luciani, Routledge, London, UK, 1990, s. 87-88.

⁴⁹⁵ Petra Minnerop, "Rogue States – State Sponsors of Terrorism?", German Law Journal İnternet Sitesi, (Erişim)<http://www.germanlawjournal.com/article.php?id=188>, 13 Haziran 2011.

İkincil savaş ekonomisi: İkincil savaş ekonomisi, iç savaş temel ekonomiyi ve toprağa dayalı iç üretimi tahrip ettiğinde ve vergi sistemini yok ettiğinde ortaya çıkar. Böylesi bir durumda devlet dışı özelleşmiş askeri gruplar, şiddete eylemlerini sürdürebilmek için yağmalama, soygun, haraç, talan ve rehin alma gibi alternatif finans kaynakları aramaya başlarlar. Belirli bölgeleri kontrol altında tutan devlet dışı askeri gruplar; ekonomik üretim, yasadışı ticaret ve uyuşturucu üretiminden “savaş ve koruma vergisi” şeklinde kazanç elde ederler. Ayrıca, yurtdışında yaşayan varlıklı ailelerden ve şahıslarla yabancı hükümetlerden dış yardım yoluyla gelir sağlarlar. İnsani yardım konvoylarını soyarlar ve uluslararası yardım kuruluşlarından bir çeşit gümrük vergisi alırlar. Savaş, kişisel büyümenin şiddet içeren şekilleri için bir tür meşruiyet sağlar ve savaşın devamı için gerekli kaynakları yaratır.⁴⁹⁶

⁴⁹⁶ Mary Kaldor, **New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era**, Polity, UK, 1999, s.102-104; 110.

EK-2: 2011 Failed States Endeksinde en kötü durumdaki 12 ³⁵⁴ülke (Tablo- 3)⁴⁹⁷

Sıra	Toplam Puan	Ülke	Demografik Zorluklar	Mülteciler Yerlerinden edilenler	Grup şikâyetleri	Beyin ve emek göçü	Eşitsizlikler	Ekonomik kötüleşme	Meşruiyet sorunu	Kamusal hizmetler	İnsan hakları	Güvenlik sistemi	Hizipleşmiş seçkinler	Dış müdahale
1	113.4	Somali	9.7	10.0	9.5	8.2	8.4	9.3	9.8	9.4	9.7	10.0	9.8	9.7
2	110.3	Çad	9.2	9.5	9.4	8.0	8.9	8.5	9.8	9.6	9.3	9.2	9.8	9.1
3	108.7	Sudan	8.5	9.6	9.9	8.2	9.1	6.4	9.4	9.0	9.7	9.6	9.9	9.5
4	108.2	Demokratik Kongo Cumhuriyeti	9.7	9.6	8.3	7.7	9.2	8.7	9.0	8.9	9.2	9.6	8.8	9.5
5	108.0	Haiti	10.0	9.2	7.3	8.9	8.8	9.2	9.4	10.0	8.0	8.4	8.8	10.0
6	107.9	Zimbabve	9.3	8.2	9.0	9.3	9.2	9.0	9.3	9.0	9.2	9.0	9.6	7.8
7	107.5	Afganistan	9.1	9.3	9.3	7.2	8.4	8.0	9.7	8.5	8.8	9.8	9.4	10.0
8	105.0	Orta Afrika Cumhuriyeti	8.9	9.6	8.6	5.8	8.9	8.1	9.1	9.0	8.6	9.7	9.1	9.6
9	104.8	Irak	8.3	9.0	9.0	8.9	9.0	7.0	8.7	8.0	8.6	9.5	9.6	9.3
10	102.8	Fildişi Sahili	8.1	8.5	8.7	7.9	8.0	7.7	9.5	8.4	8.6	8.6	9.1	9.3
11	102.5	Gine	8.2	7.7	7.9	8.3	8.4	8.6	9.4	8.7	9.2	9.3	9.2	7.6
12	102.3	Pakistan	8.8	9.2	9.3	7.5	8.5	6.6	8.6	7.3	8.7	9.4	9.1	9.3

⁴⁹⁷ Failed States 2011 indeksinden yararlanarak hazırlanmıştır. Foreign Policy İnternet Sitesi, (Erişim)http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/06/17/2011_failed_states_index_interactive_map_and_rankings, 12 Mart 2012.

EK-3: 2011-2008 yıllarındaki başarısız devletler listelerinde en kötü ³⁵⁵ durumdaki 20 ülke(Tablo-4)⁴⁹⁸

Sıra	2011	2010	2009	2008
1	Somali	Somali	Somali	Somali
2	Çad	Çad	Zimbabve	Sudan
3	Sudan	Sudan	Sudan	Zimbabve
4	Demokratik Kongo Cumhuriyeti	Zimbabve	Çad	Çad
5	Haiti	Demokratik Kongo Cumhuriyeti	Demokratik Kongo Cumhuriyeti	Irak
6	Zimbabve	Afganistan	Irak	Demokratik Kongo Cumhuriyeti
7	Afganistan	Irak	Afganistan	Afganistan
8	Orta Afrika Cumhuriyeti	Orta Afrika Cumhuriyeti	Orta Afrika Cumhuriyeti	Fildişi Sahili
9	Irak	Gine	Gine	Pakistan
10	Fildişi Sahili	Pakistan	Pakistan	Orta Afrika Cumhuriyeti
11	Gine	Haiti	Fildişi Sahili	Gine
12	Pakistan	Fildişi Sahili	Haiti	Bangladeş
13	Yemen	Kenya	Burma	Burma
14	Nijerya	Nijerya	Kenya	Haiti
15	Nijer	Yemen	Nijerya	Kuzey Kore
16	Kenya	Burma	Etopya	Etopya
17	Burundi	Etopya	Kuzey Kore	Uganda
18	Burma	Doğu Timor	Yemen	Lübnan
19	Yeni Gine	Kuzey Kore	Bangladeş	Nijerya
20	Etopya	Nijer	Doğu Timor	Sri Lanka

⁴⁹⁸ Failed States 2011 indeksinden yararlanarak hazırlanmıştır. Foreign Policy İnternet Sitesi, (Erişim)http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/06/17/2011_failed_states_index_interactive_map_and_rankings, 12 Mart 2012.

EK-4: CİFP 2008 Endeksine göre en kötü 20 ülke (Tablo-5)⁴⁹⁹

S.No.	Country	Genel kırılma puanı	Genel kırılma sırası	Otorite kırılma puanı	Otorite kırılma sırası	Meşruiyet kırılma puanı	Meşruiyet kırılma sırası	Kapasite kırılma puanı	Kapasite kırılma sırası
1	Sudan	7.02	1	7.35	2	6.88	4	6.75	5
2	Afganistan	6.93	2	7.40	1	7.09	3	24 28	28
3	Demokratik Kongo Cumhuriyeti	6.91	3	7.12	5	6.56	10	6.76	4
4	Somali	6.89	4	6.79	13	7.15	2	6.54	12
5	Etiyopya	6.79	5	6.84	8	6.26	18	6.89	2
6	Irak	6.77	6	7.26	3	7.17	1	5.38	76
7	Burundi	6.69	7	7.20	4	6.19	21	6.54	11
8	Haiti	6.65	8	6.83	9	6.72	6	6.50	13
9	Pakistan	6.60	9	6.74	14	5.95	35	6.45	17
10	Liberya	6.59	10	6.70	15	6.55	11	6.62	7
11	Batı Şeria ve Gazze	6.57	11	6.59	17	6.68	8	6.62	8
12	Eritre	6.57	12	6.41	21	6.87	5	6.46	16
13	Fildişi Sahili	6.55	13	6.81	12	6.17	22	6.19	34
14	Nepal	6.55	14	7.02	6	6.50	12	6.20	33
15	Nijerya	6.53	15	6.82	10	6.06	29	6.21	31
16	Yemen	6.45	16	6.20	27	6.11	26	6.29	25
17	Çad	6.44	17	6.35	24	6.40	15	6.50	14
18	Angola	6.28	18	6.88	7	5.84	43	5.67	60
19	Togo	6.27	19	5.90	34	6.62	9	6.33	22
20	Sierra Leone	6.22	20	6.01	30	6.13	23	6.71	6

⁴⁹⁹ Carleton Üniversitesi'nin 2008 Fragile States listesinden alınarak hazırlanmıştır. Carleton Üniversitesi İnternet Sitesi, (Erişim)<http://www4.carleton.ca/cifp/app/serve.php/1207.pdf>, 12 Mart 2012.

EK-5 : 2011 yılı Failed States Endeksinde en kötü 20 ülkenin sömürgecilik/işgal tablosu (Tablo-6)

Sıra	Ülke	Sömürgecilik/İşgal	Sömürgeci/İşgalci	Açıklamalar
1	Somali	Sömürgecilik	İngiltere-İtalya	-
2	Çad	Sömürgecilik	Fransa	
3	Sudan	Sömürgecilik	İngiltere	
4	Demokratik Kongo Cumhuriyeti	Sömürgecilik	Belçika	
5	Haiti	Sömürgecilik/İşgal	18.Yüzyılda Fransız sömürgesi, 1915-1934 arası ABD işgali	
6	Zimbabve	Sömürgecilik	İngiltere	
7	Afganistan	İşgal	Sovyetler Birliği	
8	Orta Afrika Cumhuriyeti	Sömürgecilik	Fransa	
9	Irak	İşgal	İngiliz Kontrolü/ABD İşgali	
10	Fildişi Sahili	Sömürgecilik	Fransa	
11	Gine	Sömürgecilik	Fransa	
12	Pakistan	Sömürgecilik	İngiltere	1947'de bağımsızlığını kazanana kadar İngiliz Sömürgesi
13	Yemen	Güney Yemen'de Kısmi İngiliz işgali	İngiltere	
14	Nijerya	Sömürgecilik	İngiltere	
15	Nijer	Sömürgecilik	Fransa	
16	Kenya	Sömürgecilik	Portekiz/İngiltere	
17	Burundi	Sömürgecilik	Almanya/Belçika	
18	Burma	İngiliz yönetimi	İngiltere	
19	Yeni Gine	İşgal yönetimleri	Almanya, İngiltere, Japonya, Avustralya	
20	Etiyopya	İşgal	İtalya	1936-1941

EK-6: 2001 sonrası dönemde etkili olan güçlü savaş ağaları (Tablo-13)⁵⁰⁰

Savaş ağası	Etnik köken	Parti bağlantısı	Etniklik bölgesi	Açıklama
Mohammad Atta	Tacik	Cemiyet-i İslam	Mezar-ı Şerif	2002'den sonra kolordu komutanı ve vali olarak görev yapmıştır. Fehim tarafından desteklenmektedir.
Raşid Dostum	Özbek	Cünbüş-i Milli	Şibirgan, Cevizhan, Sarıpul, Balkh.	Savunma bakanı ve başkanın askeri danışmanı olarak görev yapmıştır. ABD, Türkiye ve Özbekistan tarafından desteklenmiştir.
Gulbuddin Hekmatyar	Peştun	Hizb-i İslam	Kandahar, Spinboldak, Kunar, Kunduz.	Tam bozucu tutum takınan savaş ağalarından birisidir. Suudi Arabistan ve Pakistan İstihbarat Teşkilatı tarafından desteklendiği iddia edilmektedir.
Amanullah Khan	Peştun		Güneybatı Afganistan	
Mohammad Kareem Khan	Peştun		Güneybatı Afganistan	
İsmail Khan	Tacik	Cemiyet-i İslam	Herat	Herat valisi ve bakan olarak görev yapmıştır. Taliban'ın iktidarı ele geçirmesinden sonra İran tarafından desteklenmiştir. ABD'nin de desteklediği iddia edilmektedir.
Gul Agha Sherzai	Peştun		Kandahar	ABD kuvvetleri ile işbirliği yapmaktadır. Vali olarak görev yapmıştır.
Mawlawi Fazl Shinwari	Peştun	İttihad-ı İslam	Kabil	Anayasa Mahkemesi Başkanı olarak görev

⁵⁰⁰ Bu tablo, Lauryn Oates'in çalışması esas alınarak hazırlanmıştır. Lauryn Oates, "Rights&Democracy, Women's Rights in Afghanistan:Lobbying and Advocacy Strategy", Canada Afghan Women's Advocacy Committee Raporu, 2003, (Erişim)<http://www.ichrdd.ca/english/commndoc/publications/women/advocacyPlanAfghan.pdf>10 Haziran 2011, s.50-52.

				yapmıştır.
Pacha Khan Zadran	Peştun		Paktiya	Suudi Arabistan ve Pakistan İstihbarat Teşkilatı tarafından desteklenmektedir.
Rasul Sayyaf	Peştun	İttihad-ı İslam Vahabi grubu	Kabil, Paghman	Olağanüstü Büyük Meclis'te görev yapmıştır. Suudi Arabistan, Pakistan ve ABD tarafından desteklenmiştir.
Burhanuddin Rabbani	Tacik	Cemiyet-i İslam	Kabil, Badakşan	Afganistan eski devlet başkanlarındandır. 2001 sonrası görev almamıştır. Tam bozucu rol oynamıştır. Tacikistan, Rusya, İran, Pakistan ve ABD tarafından değişik zamanlarda desteklenmiştir.
Muhommad Qasim Fahim	Tacik	Cemiyet-i İslam Şuray-ı Nezar grubu (Penşir grubu)	Kabil, Penşir	Taliban sonrası kısa süre Yüksek Askeri Konsey Başkanı, Bonn sonrası Savunma bakanı olarak görev yapmıştır. 2009 seçimleri sonrası Karzaî'nin birinci yardımcısı olarak görev yapmaktadır. Rusya ve Hindistan tarafından desteklenmektedir.
Jandad Khan	Peştun		Kunar	
Zabith Jalil	Tacik		Farah	İsmail Han ile işbirliği yapmıştır.
Malik Zarin	Peştun		Kunar	
Mohd Hussain	Peştun		Zabul	
Hazrat Ali	Peştun		Celalabad, Nangahar	Pakistan ve ABD tarafından desteklenmektedir.
Qazi Kabir	Tacik		Kunduz	Fehim ile işbirliği içerisindedir.
Pirahan Gul			Kunduz	
Haji Qudus			Nimruz	
Haji Ghafoor			Nimruz	
Sardar A. Rahman Gurgage			Nimruz	

Yunus Khalis	Peştun	Hizb-i İslami	Celalabad, Nangahar	Bir süre Hikmetyar ile Hizb-i İslam partisinde birlikte çalışmışlardır. Daha sonra ayrı bir grup kurmuştur. Tam bozucu rol oynamıştır. Pakistan İstihbarat Teşkilatı tarafından desteklenmiştir.
Sighbatullah Mojadidi	Peştun	Jahb-i Nilli	Kabil	Afganistan'ın radikal İslamcılarının en etkili olanlarından birisidir. Taliban ile bağları olduğu iddia edilmektedir.
Abdül Malik Pahlawan	Özbek	Cünbüş-i Milli	Mezar-ı Şerif, Kabil	Başlangıçta Dostum ile işbirliği yapmış, sonra çatışmıştır. Rusya, İran ve Afganistan'da Fehim'den destek almıştır.
Rasul Pahlawan	Özbek	Cünbüş-i Milli	Mezar-ı Şerif, Kabil	Dostum'la çatışmıştır.
Mohammad Mohaqiq	Hazara	Hizb-i Vahdet	Bamyan	Fehim ve Dostum ile Kuzey İttifakı'nı kurmuştur. Bonn sonrası başkan yardımcısı ve planlama bakanı olarak görev yapmıştır. 2004 başkanlık seçimlerine aday olarak katılmış ancak kazanamamıştır. 2009 seçimlerinde Karzai'yi desteklemiştir.
Abdül Karim Khalili	Hazara	Hizb-i Vahdet	Bamyan	İran'dan destek almıştır.
Basir Salangi	Tacik	Cemiyet-i İslam Şuray-ı Nezar grubu (Penşir grubu)	Kabil	Fehim'den destek almıştır.
Komutan Jurat	Tacik	Cemiyet-i İslam Şuray-ı Nezar grubu (Penşir grubu)	Kabil	Fehim'den destek almıştır.
Mullah	Peştun		Kabil	Taliban döneminde

Khaskar				İstihbarattan sorumlu olarak görev yapmış, daha sonra Kuzey İttifakı ile işbirliği yapmıştır.
Zirakgul Zardan	Peştun	İttihad-ı İslam	Kabil	Önceleri Resul Sayyaf ile işbirliği yapmış, daha sonra Kuzey İttifakı ve ABD ile yakınlaşmıştır. Vali olarak görev yapmıştır.
Hamidullah Tokhi	Peştun		Zabul	Vali olarak görev yapmıştır.
Haji Din Mohammed	Peştun		Nangarhar	Vali olarak görev yapmıştır.

ÖZET

BİNGÖL Oktay, “Afganistan’da Devlet İnşa Sürecinde Savaş Ağaları ile İşbirliği”, Doktora Tezi, Ankara, 2012.

2001’de Afganistan’da başlatılan devlet inşa sürecinde geline aşamada birçok alanda bazı ilerlemeler gerçekleşmesine rağmen, Afgan devletinin meşruiyet ve otoritesinin tesisi ile güvenliğin tam olarak sağlanamaması temel sorun olarak devam etmektedir. Bu kapsamda tezin amacı, Afganistan devlet inşası sürecinde yerel aktörler olarak savaş ağaları ile yapılan işbirliğinin olumsuz etkilerini belirlemek; devletlerin başarısızlığı, savaş ağaları ve devlet inşasıyla ilgili kuramsal yaklaşımlara katkı yapmaktır.

Bu tezin temel varsayımı şu şekilde tespit edilmiştir.

“Afgan savaş ağaları ile yapılan işbirliği; kısa vadede devlet inşasının politik boyutunun kısmen gerçekleştirilmesi ve Afgan yönetiminin tesisine yardımcı olmuştur. Ancak bu işbirliği orta ve uzun vadede meşru ve ülkenin tamamına egemen bir yönetimin oluşturulmasını engellemekte, kalıcı bir güvenliğin ve otoritenin sağlanmasını sekteye uğratmaktadır.”

Tez; teorik olarak başarısız devletler ve devlet inşası, Afganistan’da devletin çökmesi, 2001 sonrası devlet inşası ve devlet inşasında savaş ağalarının rolü olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.

Savaş ağaları ile işbirliğinin Afgan devletinin meşruiyeti ile otorite ve güvenliğin sağlanmasına olumsuz etikleri; 2001-2011 dönemini ve Afganistan genelini kapsayacak şekilde incelenmiş; 2001 önceki döneme konunun tarihsel arka planını aydınlatmak için sınırlı bir şekilde başvurulmuştur. Tezin hazırlanmasında akademik kaynaklara ilaveten uzman uluslararası kuruluşların raporlarından istifade edilmiştir. Araştırma ve inceleme sonuçları, savaş ağalarıyla işbirliğinin meşruiyet, otorite ve güvenlik alanlarında önemli olumsuzluklara neden olduğunu göstermektedir. Bunlar;

-2002 yılından itibaren genel asayişin bozulmasına katkı,

-Olağanüstü ve Anayasal Büyük Meclis toplantıları, 2004 ve 2009 başkanlık seçimleri ile 2005 ve 2010 parlamento seçimlerine baskı, kuvvet kullanma ve hile yoluyla zarar verme,

- Demokratik reformların uygulanmasına direnç gösterme,
- Merkezi devletin meşruiyet ve otoritesi aleyhine kendi yerel beyliklerini devam ettirme,
- Savaş ağaları arası çatışmaların devamı,
- Silahsızlandırma, terhis etme ve topluma kazandırma programlarını engelleme,
- Yasa dışı silahlı grupların dağıtılmasına direnç gösterme,
- Afgan güvenlik kuvvetlerinin teşkilini engelleme,
- Uyuşturucu ile mücadele ve yargı reformuna zarar verme şeklinde özetlenmektedir.

Anahtar Sözcükler

1. Başarısız devlet
2. Devlet inşası
3. Afganistan
4. Savaş ağası
5. Meşruiyet

ABSTRACT**BİNGÖL Oktay, “The Collaboration with the Warlords in Afghanistan State Building Process”, PhD Thesis, Ankara, 2012.**

Although there have been some progress in several areas at the current stage of Afghanistan state building process which was started in 2001, the lack of complete security, authority and legitimacy has persisted as the main challenge. In this context, the aim of this thesis is to identify the negative effects of the collaboration with the warlords as local actors in Afghanistan state building process, and contribute to the conceptual approaches on the state failure, the warlords and the state building.

The main assumption of this thesis is formulated as below.

“The collaboration with Afghan warlords had helped the partial achievement of the political dimension of the state building and the creation of the Afghan government in the short term. However, this collaboration has obstructed the legitimate government which is able to control the entire country, and disrupted the provision of the enduring security and authority in the mid and long term.”

The thesis is composed of four chapters such as the theoretical discussion on the failed states and the state building, the collapse of the Afghan state, the state building after 2001, and the role of the warlords in the Afghanistan state building process.

The negative effects of the collaboration with the warlords on the provision of the legitimacy, authority and the security of the Afghan state are studied in a way to cover the period between 2001 and 2011 and to include for the most part of the country. The period before 2001 is partially referred to reveal the historical back ground. It is made use of the reports by the expert international agencies in addition to the academic references to prepare the thesis. The results of the research and the study have proved that the collaboration with the warlords have created critical challenges on the provision of the legitimacy, authority and security. These are;

- Contribution to the deterioration of the general security since 2002,
- Frustration of the Emergency and Constitutional Loya Jirga meetings, 2004 and 2009 presidential elections, 2005 and 2010 parliamentary elections through repression, use of militia and fraud,
- Resistance to democratic reforms,
- Continuation of the personal fiefdoms against the legitimacy and the authority of the central state,
- Inter- warlords conflicts,
- Refusing to obey DDR,
- Resistance to DIAG,
- Obstructing the formation of new Afghan security forces,
- Harming the counter narcotics and judicial reform.

Key Words

- 1. Failed State**
- 2. State Building**
- 3. Afghanistan**
- 4. Warlord**
- 5. Legitimacy**